

ABHISAMAYĀLAMKĀRĀLOKĀ
PRAJÑĀPĀRAMITĀVYĀKHYĀ

(COMMENTARY ON AṢTASĀHASRIKĀ-PRAJÑĀPĀRAMITĀ)

BY

HARIBHADRA

TOGETHER WITH THE TEXT
COMMENTED ON

EDITED BY

UNRAI WOGIHARA

Professor of Sanscrit, Taisho College
Tokyo.

Part I

TOKYO
THE TOYO BUNKO

7 TH—10 TH YEAR OF SHOWA (1932-1935)

ABHISAMAYĀLAMKĀRĀLOKA

PRAJÑĀPĀRAMITĀVYĀKHYĀ

(COMMENTARY ON ASTASĀHASRIKĀ-PRAJÑĀPĀRAMITĀ)

BY

HARIBHADRA

TOGETHER WITH THE TEXT
COMMENTED ON

TOYO BUNKO PUBLICATIONS,
SERIES D, VOL. II.

TO

PROF. DR. S. LÉVI,

who

first discovered this MS.

and

generously by lending it to me
enabled me to edit the text,

this volume is dedicated
with the cordial regard of

the editor.

PREFACE

The present work is an exegetical commentary of the Aṣṭasāhasrikā-Prajñāpāramitā, in accordance with its tenet expounded by Maitreyanātha in his Abhisamāyalamkāra. Thirty-four years ago, when I was staying in Germany as a student, through the kind favour of my honoured Professor E. Leumann, I had the loan of this manuscript (P) from Prof. S. Lévi and transcribed it in Roman letters and collated my copy with that (C) of Calcutta Library. After I returned from abroad in the thirty-eighth year of Meiji, the opportunity denied me to make it public for many years till to-day.

The original Prajñāpāramitā-text was published by R. Mitra 1888 p. Chr., in the series of *Bibliotheca Indica*, but, is now out of print and very rare. Though it is so, as we attempt to investigate the present work as clearly as possible, the original text must indispensably be taken for reference. To meet this need, I inserted the passages of the text on their corresponding lines in the commentary. However, as readers may know in comparison between these two, unfortunately, Mitra's edition has so many hundreds of misprint and of letter to be corrected that these errata have been corrected with reference to the commentary or with the coherence of context.

Nothing is known of the exact date of the author of the present work. As his predecessors, however, these two names, that is, Ārya-Vimuktisena, a disciple to the noted Vasubandhu and Bhadanta-Vimuktisena, a disciple to the latter, are only mentioned and Vairocanabhadra, whose life is yet unkown, is said to have been a teacher of Haribhadra. The date of the present author, therefore, probably dates back to the seventh century p. Chr.

The principal doctrine laid down by him in this work may be summed up as follows:—

In mediaeval India, the progressive Buddhistic schools are broadly divided into these two, that is, one is the Mādhyamikas, the other, the

Yogācāras. In order to authorize that all of their important assertions are originated from the teachings of the Buddha, both schools take the same Prajñāpāramitā-Sūtra as their theoretical foundation. Although the theory of Haribhadra is neither arrested by the Absolute Śūnyatā-theory of the Mādhyamikas nor by the point of view of the Ālayavijñāna-evolution nor by the dogma of the five fundamental distinctive natures of sentient being (pañca-gotra-pratiniyamatā) of the Yogācāras etc., in his theoretical process, he, sometimes, has adduced these two names of Nāgārjuna and Asaṅga and has taken the citations from the Laṅkāvatāra and Saddharma-puṇḍarīka etc., and also has sought the Prajñāpāramitā-Sūtra as his theoretical foundation just as teachers of the former two schools do.

In the history of metaphysical development of mahāyāna-Buddhism in India, the methods of his explanation, based upon the theory that "All has the potentiality to become the Buddha without exception," go further than those of the former two and show very skillfully the procedure of these stages of the religious practice from the first intention to become the Buddha up to the ultimate attainment of the Buddhahood and the gradual acquisitions through the whole stages. The investigation of the contents of the present work which is persistently based upon the Abhisamayālamkāra will certainly help those who study it. As to the study of the Abhisamayālamkāra, it will be enough to tell readers of these two excellent papers by E. Obermiller, entitled: "The Doctrine of Prajñāpāramitā as expressed in the Abhisamayālamkāra of Maitreya," (Acta Orientalia Vol. XX. 1932), and "Analysis of the Abhisamayālamkāra (Calcutta Oriental Series No. 27. 1933.)

Now, in 1932, p. Chr. Prof. G. Tucci edited this work under the title: "The Commentaries on the Prajñāpāramitās. Volumen 1st, the Abhisamayālamkāra of Haribhadra (Gaekwad's Oriental Series Vol. LXII.), and in its preface, he says:—"The palm-leaf manuscript itself preserved in the Durbar Library,—It is extremely correct.—In this way I was able to correct in many a place the readings of my copy already in the press." Notwithstanding, to my regret, there are great number of mistakes in his edition. Even in my own edition, owing to the scribe's

misreading or omission of letters, there are also pretty many mistakes to be corrected. So, if a reader use both his and my own for reference, he should grasp the clear-cut ideas from them. From the third fascicule onwards, however, I consulted with Tucci's edition, and whenever necessary, I followed him. But, though I realized many differences between these two, I did not dare to point out all of them because of the trouble except that those I thought necessary.

The rule of Saṃdhī is not strictly observed as is the case common with the Buddhist manuscripts. So, I did not change the original irregularity to the regular form of Saṃdhī, save immediately before the period. In order to understand clearly about the meaning of expressions or to amend the corrupt passages in it, I used, of course, its Tibetan version (Bstan-hgyur, mdo-hgrel VI.). But, to do so, at Tokyo, we have none of that book. In spite of such disadvantage, the fact that I could finish my necessary task has chiefly depended on the liberality of Mr. Tokwan Tada in Sendai who lent me his precious possession. So, on this occasion, I wish to express my hearty thanks for his kindness. Further obligation is due to the generous patronage of the Toyo Bunko that enabled me to make my long desired work public.

October, 10 th year of Showa.

U. WOGIHARA.

TABLE OF CHAPTERS

(Roman figure denotes the chapter of Aṣṭasāhasrikā-Prajñāpāramitā-sūtra
and Arabic figure that of Abhisamayālamkāra.)

	Page
I. Sarvākārajñatā-caryā-parivartah	1
1. " " " "	"
II. Śakra-parivartah	129
2. Mārgajñatā'dhilikārah	"
III. Aprameya-guṇa-dhāraṇa-pāramitā-stūpa-satkāra-parivartah	187
IV. Guṇa-parikirtana-parivartah	267
V. Punya-paryāya-parivartah	285
VI. Anumodanā-parināmanā-parivartah	325
VII. Niraya-parivartah	379
VIII. Viśuddhi-parivartah	405
3. Sarvajñatā-paricchedah	413
IX. Stuti-parivartah	435
4. Sarvākarābhisaṁbodhaḥ	445
X. Dhāraṇa-guṇa-parikirtana-parivartah	459
XI. Māra-karma-parivartah	499
XII. Lokasaṁdarśana-parivataḥ	529
XIII. Acintya-parivartah	569
XIV. Aupamya-parivartah	581
XV. Deva-parivartah	593
XVI. Tathatā-parivartah	615
XVII. Avinivartanīyākāra-liṅga-nimitta-parivartah	665
XVIII. Śūnyatā-parivartah	695
XIX. Gaṅgadevi-bhagini-parivartah	717
XX. Upāya-kauśalya-mīmāṁsa-parivartah	749
5. Mūrdhābhisaṁyādhikārah	764
XXI. Māra-karma-parivartah	771
XXII. Kalyāṇa-mitra-parivartah	785
XXIII. Śakra-parivartah	803

XXIV.	Abhimāna-parivartah	809
XXV.	Śikṣā-parivartah	817
XXVI.	Māyōpama-parivartah	829
XXVII.	Sāra-parivartah	845
XXVIII.	Avakīrṇa-kusuma-parivartah	865
XXIX.	Anugama-parivartah	893
6.	Anupūrvābhisaṁayādhikārah	908
7.	Ekakṣaṇābhisaṁayādhikārah	"
8.	Dharmakāyādhikārah	911
XXX.	Sadāprarudita-parivartah	927
XXXI.	Dharmodgata-parivartah	963
XXXII.	Parīndanā-parivartah	989

ABHISAMAYĀLAMKĀRĀLOKĀ

PRAJÑĀPĀRAMITĀVYĀKHYĀ

THE WORK OF

HARIBHADRA

TOYO BUNKO PUBLICATIONS,
SERIES D, VOL. II,
FASCICLE 1.

ABHISAMAYĀLAMKĀRĀLOKĀ
PRAJÑĀPĀRAMITĀVYĀKHYĀ

I.

SARVĀKĀRAJNATĀCARYĀPARIVARTO
NĀMA PRATHAMAḤ

om namah sarvajñāya

[Tib. 1] yā sarvajñatayā nayaty upaśamam śāntaisinah śrāvakān
yā mārgajñatayā jagad-dhita-kṛtām lokārtha-sampādikā
sarvākāram idam vadanti munayo viśvam yayā samgatāḥ¹
tasyai śrāvaka-bodhisattva-gaṇino buddhasya mātre namah.
māyā-rūpa-samāna-bhāva-vidusām muktiṁ parām yoginām
samsārōdara-varti-doṣa-nicaye saṃmūrchitān dehināḥ

[Tib. 2^a] Maitreyenā dayāvatā bhagavatā netum svayam sarvathā
Prajñāpāramitā-naye sphuṭatarā tīkā kṛtā Kārikā.

bhāṣyam Tattvaviniścaye racitavān prajñāvatām agrāñih
āryāsaṅga iti prabhāsvara-yaśas, tat-karṭṛ-sāmarthyataḥ. |
bhāvābhāva-vibhāga-pakṣa-nipuṇa-jñānābhimānōnnataḥ
ācāryo Vasubandhur artha-kathane prāpt'āspadah Paddhatau. ||

yogābhāṣa-padārtha-tattva-mathanāl lokottara-jñāninaḥ
jātas tv² ārya-Vimuktisena-sudhiyo yatno mahān Vṛttitah. |
ekānta-stha-vipakṣa-dṛṣṭi-śamanam³ śāstrām dadhau budhimān⁴

yo loke sa Vimuktisena-vacasa⁵ khyāto 'paro Vārtikah. ||
vaktum tatra na madvidhāḥ kṣata-dhiyo 'pūrvam kathamecit kṣamāḥ.
samkṣuṇno hi budhottamair ahar-ahaḥ kośo na vastu-ksamah. |
jñān'āvāhaka-dharma-tattva-viṣaye jātābhilāṣā vayam
vyākhyām tena parām sad-artha-'viṣayām kartum samabhyudyatāḥ. ||

10

15

20

25

1. °tam P. yan-dag ldan-pas. 2. jatas C. 3. samanam C. 4... 4. śāstrām= budhau buddhavān C. bstan-beos-la mkhas rtogs-ldan ... mdsad. 5. °so C. 6. °ke C. 7... 7. °yāḥi kastum samatvam vatāḥ C. yul... byed-la mñon-par spro-bar gyur.

(3) evam maya 'srutam ekasmin samaye Bhagavān Rājagṛhe
viharati sma Gṛdhra-kūṭa-parvate

evam ity-ādi. sarvatrāiva hy artha-saṁśayena sarvesām sambandhābhidheyaprayojana¹prayojana-prayojanāvasāya²-pūrvikī pravṛttir iti sambandh'ādīni 5 Prajñāpāramitāyām vācyāni. tathā hi yadi sambandhābhidheyam ³asyā na kathyeta⁴ tadōnmatt'ādi-vākyavad asambandham ⁵anarthakañ ca sambhāvayet. na kaścit pravartate 'pi śrotum⁶. iti sambandhābhidheyam asyām avaśya-vacanīyam.

tathā saty api sambandhābhidheyē niśpādita-kriye karmany aviśeṣāvāpi 10 sādhanam ity api sādhana-nyyāyam atipatatīti nyāyāt sūtrāntarāsaṁgr̥hita-[Tib. 2^b] viśiṣṭa-pravṛttāṅga-prayojana-rahitam Prajñāpāramitā-sūtra-ratnam śraddhā-'nusārino 'pi śrotum api n' ādriyanta ity ādāv asādhāraṇam kriyā-phalam sūtre pravṛtti-kāmānām pravṛttaye tad-gatam eva prayojanam vācyam nānya-gatam. anyathā hy asaṁgatābhidhānaṁ syāt. sūtre hi praam̥ pravartayitum⁷ sūtr'ādau prayojanam abhidhiyate na vyasanitayā.

15 katham ca paraḥ prayojana-vākyōpadeśāt sūtre pravartito bhavati. yadi tad-gatam eva prayojanam abhidhiyate nānya-gatam na hy anyadīya-prayojanābhidhānād anyatra kasyacit pravṛttir bhavet. sūtram ca viśiṣṭārtha-pratipādāna-param vacanam ucyate, nābhidheya-mātram nāpi śabda-mātram artha⁸-pratipādana-sāmarthyā-sūnyam. ato nābhidhey'ādi⁹gatam abhidhānīyam¹⁰. na ca¹¹ kriyārūpam prayojanam. tathā hi sarva-vākyānām svārthābhidheya-pratipādāna-lakṣaṇā kriyā sādhāraṇī. ¹²sā ca nātipratītatayā¹³ prayojanatvenopādānam arha-(P. 1^b)ti¹⁴, tasyām sāstrasya vyabhicārābhāvāt. anabhidheyatv'āśāṅkā-vyudāsār-tham upadarśanīyēti cet. na. abhidheya-kathanād eva tad-āśāṅkāyā vyudast- 20 atvāt. nāpy abhidheya-viśesa-pratipādayiṣayā tad-upādānam. abhidheya-viśesa- 25 pratipādanād eva tasyāḥ pratipāditatvāt.

tasya ca kriyā-phalasya¹⁵ phalam prayojanam upadarśanīyam. tena kriyā-

1 ... 1. simply: prayojanāvasāya C. dgos-pahi dgos-pa rtogs-pa. 2 ... 2. asthāne kathyeta C. ḥdihi... ma smras-na. 3 ... 3. anathakṛñ ca santāvayet kaścit pravarta-tāpi śrotum C. don-med-par dogs-pas ūñan-pa-la su yañ hjug-par mi hgyur-ro. 4. °vṛttay° tāpi śrotum C. de yan ūñin-tu grags-pas ... ma yin. 5. The manuscript P though there is no leaf lost only begins here (with the syllable ti). No doubt, in the copy from which P is taken the first leaf (containing about 840 syllables) was wanting. 10. om. C.

phala-mātreṇa sūtre pravṛtty-asambhavāt. tathā hy abhimata-pradhāna-phalārthī preksāvāms tad-upāye pravarteta. kāraṇam antareṇa kāryasyāyogāt. [Tib.3^a] avikal'ārogya-sādhanānuṣṭhānen'ārogya-prāptivad upāyo jñāto 'bhyasyamānah svōpeya-phala-dāyaka ity upāyāvagamāt¹ sūtre pravrttiḥ. tasmāt pravṛtty-aṅga-prādhānyena prayojana-prayojanam evāvāśya-darśanīyam. tac cōpāyabhūta-sambandh'ādi-sūnyena granthenāśakyam darśayitum iti sūtrasya prayojana-prayojanopāyatā- 5 samdarśanārtham sambandh'ādi kathitam. tac ca prayojana-prayojanam sambandhānuguṇopāyam puruṣārthābhidhāyakam

parīkṣā'dhikrtam vākyam, ato 'nadhiκrtam param ||

10 iti nyāyāt sambandhānuguṇopāyam upadarśanīyam. na punar aśakyam ²tad-upāyānuṣṭhānam². anyathā jvara-hara-Takṣaka-cūḍāratnālāmākārārtham iva na pravarteta kaścit. ³anavasthā'pi nāiva³. tathā hy abhimatārtha-parisamāptyā purusasy' ākānsā-vicchedāt. ato nāparam ūrdhvā-prayojanam mrgyam iti.

15 ko 'sya sambandh'ādīḥ. tatrōcyeate. sambandhas tāvan na prayojanāt pṛthag upadarśanīyo niśphalatvāt. sa hi nāma pṛthag-upādānam arhati yo yasminn abhihite 'pi na gamyate, yathā 'bhidhey'ādy-anyatarābhidhāne nētarāvagatir bhavati. na ca sambhavo 'sti prayojane 'bhihite sambandho nābhīhitā iti. tathā hi sa Prajñāpāramitā⁴-pradarśyamānah sāstra-prayojanayoh sādhyā-sādhanā-bhāva-lakṣaṇo⁵ darśanīyah. nānyo guru-parva-kriy'ādi-lakṣaṇah. tas-yārthi-pravṛtter anaṅgatvāt. sa ca sādhyā-sādhanā-bhāvah prayojanābhidhānād 20 eva darśita(P. 2^a)h. ⁶tathā hīdam asya⁶ [Tib. 3^b] prayojanam iti darśayatā darśitam bhavatīdam asya sādhanam iti. na hi yad⁷ yan na sādhayati tat tasya prayojanam sambhavaty atiprasaṅgād iti sāmarthyā⁸-labhyatvena nāsau prayojanābhidhānāt pṛthag abhidhānīyah.

25 dharma-praviceyārtham sarva-vastu-saṁgraḥo 'bhidheya ity ekaḥ. vipakṣa-prahāṇāya samasta-pratipakṣo nirdeśya ity aparah. niravaśea-jñeyā-parijñānāyāśe'ākārah kathanīya ity anyah. tad etat trayam asat. tathā hi prathame pakṣe samasta-vastu-saṁgrahe na hi tad astiha Prajñāpāramitāyām apūrvam vastu jātam yan na skandha-dhātv-āyatana-nirdeśenābhidharma-piṭak'ādau

1.māya PC. rtogs-par byed-bahi phyir. 2 ... 2. tat-sādhanānuṣṭh[°] PC. dehi thabs rjes-su bsgrub-par. 3 ... 3. °pi nāivam P. thugs-pa med-pa yan ma yin te. 4. om. Tib. 5. °nōpa P. 6 ... 6. tathā hi damasya PC. ḥdi ltar ḥdi ni ḥdihi. 7. yo PC. 8. don-gyi ūugs-kyis.=artha-s°.

saṃgr̥hitam iti punaruktatā-doṣah. dvitīye sarva-pratipakṣa-saṃgraḥa eva kasyacid vipakṣa-vastuno 'saṃgrahāt pratipakṣatayā 'srāvaka-mārg'ādayo bhāvā-yitavyā ity abhidhāne 'pi na jñāyate kasya pratipakṣenēti pratiniyata-vipakṣa-pratipakṣa-pratipatter abhāvād apratipatti-doṣah. tṛtīye 'py aśeṣ'ākāra-saṃgrahe vikalpa-dvayam. kim vastuno 'vyatirikta ākāra uta vyatirikta iti. yady ādyo vikalpas tadā vastv ev' ākāra-vyājena saṃgr̥hitam iti vastu-saṃgraḥa-bhāvī doṣah samāpatati. atha dvitīyas tadā vikalpa-nirmita-nirvastuk'ākāra-mātrasya saṃgrahāt pāramparyenāpi 'kvacid vastuny a-pravṛtter¹ bhāvyaṁāno 'py asāv ākāro na puruṣārthe yuṣyata iti puruṣārthōpayujyamānārthānabhidhānād aka-10 thanā-doṣah. tasmād yathōktārtha-[Tib. 4^a] tritaya-saṃgraheṇa pratyeka-pakṣa-bhāvī²-doṣānupapattyā śrāvaka-pratyekabuddha-bodhisattva-tathāgatādhigama-saṃgrhito 'viparītah sarv'ākārajñatādy-aṣṭā(P. 2^b)bhisamaya-kramo 'bhyudaya-naihśreyasa-dharm'āvāhakah samasto mārgo vividhaiḥ prātihāryaiḥ sakala-janā-nuśāsakena Bhagavatā mahā-karuṇāmayena Prajñāpāramitāyām deśita ity 15 abhidheyam.

yathōktam abhidheyam ārya-Śatasahasrīprajñāpāramitādi-sūtrārtham bodhicittāvādādi-pratipatti-rūpam aṣṭāvasthā-bheda-bhinnam sarve saṃkṣipta-rucayah sattvāḥ sukhena saṃkṣepataḥ pratipadyantām ity Aṣṭasahasrikām Bhagavatīm Bhagavān deśitavān. atah pratipādyā-saṃtāna-gataḥ³ saṃkṣepataḥ⁴ 20 saṃstārtha-sukhāvabodho 'sādhāraṇam iti kriyā-phalām prayojanam.

yathōktam abhidheyam sarv'ākārajñatādi-mārgam anādi-bhava-bhāvi-bhāvā-bhiniveśa-viśa-dūṣitāśrayair anabhyasta-samasta-vastu-nairātmya-bhāvanair Hari-Hara-Hiraṇyagarbhaḥādibhir anadhigatam Prajñāpāramitā-śravanāt sukhena śrau-treṇā⁵ jñānenāvadhbārya paṭutarānubhavāhita-vāsanā-prabhava-smaraṇa-pratyaye 25 samāropya cintāmayena niścītya bhāvanāmayena bhāvayan

tasmād bhūtam abhūtam vā yad-yad [Tib. 4^b] evābhībhāvyate
bhāvanā-bala-niṣpattau tat sphuṭākalpa-dhī-phalam ||

iti nyāyāt saṃvṛti-paramārtha-satyāśrayena dānādi-śubha-saṃcayavān sva-parār-thā-sampat-sampādanāhita-matir⁶ nirvedhabhāgīyādy-adhigama-krameṇa sarva-prakāram sāksāt kuryād ity anuguṇopāyam kriyā-phalasya phalam prayojanam.

1...1. kvacid vastv anya-pr° PC. gṣi gaṇ-la yaṇ hjug-par mi hgyur-paḥi phyir. 2. °ve C. 3. °ta PC. gtogs-pa. 4. °pa C. 5. śroti° P. saugatena C. 6...6. °tamiti PC. tshogs-pa bsgrub-paḥi blo bskyed-pa-rnams. Original text seems to have been different.

tathā cōktam Abhisamayālāmkāre:

sarv'ākārajñatā-mārgaḥ sāsinā yo 'tra deśitah
dhīmanto vīkṣiṣīram tam anālīḍham parair iti (1)
smṛtau e' ādhāyā sūtrārtham dharma-caryām daśātmikām
sukhena pratipatsīrann ity ārambha-prayojanam|| iti. (2)

Tathāgataguhyanirdeśādhikāreṇa¹ (P. 3^a) sarvathā bhādrakalpika-sarva-tathā-gatānām rūpa-kāya-saddharma-kāya-rakṣyām kṛtādhikāratvād Vajrapāny-abhiṣek'ādeḥ² pratyarpita³-śāsanatvāc cānyesām viśeṣa-vacanābhāvād Adakavatī-nivāsī daśabhūm'īśvaro Mahāvajradharaḥ sarva-lokānugrahaḥ Prajñāpāramitā-sūtra-saṃgītīm praty adhiṣṭavantam⁴ ārya-Maitrey'ādi-mahā-bodhisattva-ghanam 10 evam ity-ādy āhēti Pūrv'ācāryāḥ. anye tv atrāīva parīndanā-parivarte yathāyam Jambūdvīpe Prajñāpāramitā pracariṣyatīty-ādinā pratyarpita-Prajñāpāramitā-vād āry' Ānandah saṃgīti-kāra iti manyante.

tatrāīvam iti niścayārthābhīdhāyinā [Tib. 5^a] svānurūpa-jñānāvadhbārita-nikhila-sūtrārthasyāpadarśana-parenāīvam etad ity aviparītatvam āha. mayēti 15 ātma-vācakena Bhagavataḥ sakāsāt sāksāc-chravaṇām. śrutam iti śrotra-vijñānānubhava-vacasā ca tathāgatād ṣṭe 'nyasyāīvambhūta-samasta-dharmādhigama-sāmarthyā-vaikalyād adhīgamābhāvatvam.⁵

etac ca pada-trayam Bhagavadvacanād eva sūtrārambhe nirdiṣṭam. tathā hi Bhagavati parinirvṛte nānā'dhimukti⁶-prabhāvitavād duravabodha⁷-buddhatvāvā-haka⁸-saugata-vacana-prasarasyārthādhigamābhāve kathaḥ kaiścit⁹ saṃgītih kriyata iti vineya-jana-saṃdehāpanayana-kāribhis tathāgatādhīṣṭhānādhīṣṭhitaiḥ śrāvaka¹⁰ādibhiḥ kathaḥ Bhagavān anāgate kāle dharmāḥ¹⁰ saṃgātavya¹¹ iti pr̥stena Bhagavatā kṛtāvīparīta-sāksāc-chravaṇenānadhīgatārthenāpi dharmā¹⁰ saṃgītau kriyamāṇāyām na doṣa ity abhiprāyenōktam Dharmasaṃgīti-sūtre: evam mayā 25 śrutam iti kṛtvā bhikṣavo mama¹² dharmāḥ saṃgātavya iti.¹³ tathā sambandhānupūrvī prati(P. 3^b)pādyātīty-ādi. ato 'pi vacanād deśa-kālādi-vacanām, tathā Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocad ity-ādi-vacanām ca Bhagavad-anujñayāīva saṃgīti-kartṛbhiḥ kṛtam iti nābuddha-vacanatva-prasāṅgah. tathā

1. °śāṇādh° C. 2. °dau PC. la-sogs-pa-las. 3. °tyarthita PC. gtad-pa. 4. °dhiṣṭuvantam PC. gsol-ba hdebs-pa. 5. °bhāvam PC. (as if the word were epithet of sāksāc-chravaṇām!). rtogs-pa med-pa-ñid-duḥo. 6. don sna-tshogs-pa=nānā'rthaādh° 7. °ranub° PC. rtogs-par dkah-ṣiṇ. 8. °tvād āvāh° PC. 9. kaścit PC. hgaḥ sig-gis. 10. dam-paḥ chos=saddharma. 11. °ngīt° P. 12. om. C. dm-paḥ=sad-. 13. om. C.

ca [Tib. 5^b] buddha-vacane ¹buddha-vacanam prakṣiptam¹ ity ayam api doṣo dūrata
eva kṛtvākāśah.² ataś ca yathāiva śrutam tathāiva samgītam ity upapannam.

evam ca kṛtvā yat kaiścid evam mama deśitam iti vaktavye kasmād evam
mayā śrutam ity abhihitam iti codyam kṛtvā Bhagavad-deśanā'nupapatter ity-
5 ādi yukty-antaram³ varṇitam tan nitarām na rājata iti partipāditam.

nanu e' āry'Ānandenōktam pradeśāntare. santi Bhagavatā sūtrāni mat-
samakṣam bhāsitāni. santi deva-loke bhāsitāni. santi paramparā'bhyāgatāni⁴
yāni mayā evamśrutikayōdgrhītānīti. tāni ca⁵ sarvāny adhikṛtya brūhi tvam hi
mahā-prajña. brūhi tvam sugat'ātmaja. Dharmacakravartanam⁶ sūtram Bhag-
10 gavatā kutra bhāsitam iti Mahākāśyapa-vacanāvasāne Buddha-guṇānusmaranā-
dravikṛta-citta-saṁtānah sāśru-durdina-vadano vyāpinā svaren' āryĀnandah
evam mayā śrutam ity āha. tat katham mayēty ātma-vācakena sāksāc-chrava-
nam iti.

nāīsa doṣah. yatas Tathāgatādhīṣṭhāna-deśanāyām taddeśanāvat tat-sāmar-
15 thyenānyataḥ śravaṇe 'pi Bhagavata eva sakāśāc-chravaṇam. anyato vā śrutvā
dharmadharāgratvād artha-nirṇayam prati Bhagavāṁs tena prṣṭah. ato 'rtha-
nirṇaya⁷-vaśat Bhagavata eva sakāśat⁸ śrutam⁹ iti kṛtvā mayēty āha yad uktam
yan nv aham sarvam evamśrutikayōddisheyam iti [Tib. 6^a] tad grantham adhikṛ-
tyeti na dosah.

20 evam upodghāṭam kṛtvēdānīm kutaḥ katra kaiḥ sahāivam sūtra-ratnam
tvayā śrutam iti praśnān ātma-prā(P. 4^a)mānya-pratipādanāya visarjayan deśa-
kāla-parṣad-daiśika-sāmagrī hi¹⁰ deśanāyāḥ kāraṇam iti nidānam āha: ¹¹ekas-
min samaya iti.¹¹ śrutam ekasmin kāla iti pūrvena sambandhah. etena sarva-
kālam evamvidha-cintā-ratna-rāja-sama-sūtrōpalambhābhāvāt¹²kādācītkaṭvōpadar-
25 ūṣanena durlabhatvam asy' ākhyātam.

yad vākasmīn kāle mayēdam sūtra-ratnam śrutam anyadā¹³ 'nyad iti
vakrōktyā sva-gataḥ bāhuśrutyam sattvārtham prati kāruṇika-vaidya-rāja-nyā-
yen' āha samgīti-kārah.

1 ... 1. nābuddha-vacanam prakṣeptavyam PC. saṁs-rgyas-kyi bkaḥ ma-yin-pa bcug-
paḥi. 2. kṛtānavakāśah PC. go-skabs ... byas-so. 3. °ktānt° P. °ktant° C. 4.
paramparayān, āgatāni (paramparayā 'bhyāg° PC.?) C. 5. om. C. 6. °krakṛtam° P,
°cakramkṛtam C. chos-kyi-hkhor-lo bskor-ba. 7. niścaya C. 8. om. P. 9. °tīr
P. 10. °grīhī P. °grāhi C. 11 ... 11. om. PC. dus geig-na šes bya-ba ste 12. kadāc°
P. 13. anyad vā C.

atha vākasmīn kṣaṇe sarvam¹ śrutam ity arthah. svapne devat'ādy-ādhi-
patyād alpīyasā 'pi kālena varṣa-śatādy upalambhavat Bhagavad-ādhipatyān
nikhila-sūtrārthāvabhāsinah samanantara-pratyaya-mano - vijñāna - prabhava-
śrotra-vijñānasyākasmīn kṣaṇe samudbhavat. anen' ātmānaḥ pramāṇa-puruṣa-
tām āha: yat kiṁcīn mama śrotavyam tat sarvam ekasmin kṣaṇe mayā śrūyate
'cintya-vimokṣa-mukha-lābhītvāt. na ca vismaryata iti.² ata eva samgīti-kārasya
paścāt krameṇa pravṛttāyām deśanāyām anya-vineya-jana-vargānugrahārtham
antarā sadā-samādhānāsambhavena kathamecid avyākṛtasya viśayāntarāvalambinaś
cetasah sambhave 'pi nāvīkale sūtre samgītir uttara-kālam [Tib. 6^b.] virudhyate,
tathāgat'ādhipatyena sampūrṇa-nirbhāsavataḥ³ pratyayasy' ādāv evōpaj'ātatvāt. 10

punas tv asau śrṇoty atrptatayā dharmā-śravanāmṛtarasena. pariśiṣṭasyāpi
vineya-rāśeh kim evam na bhavatītī cet. bhavaty eva Sāgaranāgarājapari-
prechā'nusārena pariśuddha-bodhisattva-ganasya. na tu sarvesām, viśiṣṭa-bha-
vyatā-vaikalyena tathāvidha-dhāraṇa-śakty-abhāvat.

katham punar ayam ekatra deśanāyāmvi (P. 4^b) bhāga iti⁴ cet. deśanā hīyam 15
samvṛtyā varṇa-pada-nirbhāsi⁵-jñānātāmkāvā. sā yathābalam sakṛt krameṇa
vā jāyata iti na doṣah.

atha vā

desāntara-vineyārtham^I tat-sthānāścaryanāya⁶ II ca
śrāvaka-neka-vāsārtham^{III} anāsakteś ca darśane⁷ IV
deśanām caitya-bhāvārtham^V punyārtham cāvā dehinām^{VI}
īty⁸-ādi-śamanārtham⁹ VII ca Buddhaś carati cārikām
iti para-hita-pravāna-mati-tvēnākasmīn samaye Gr̥drakūṭe viharati smēty utta-
reṇa padena sambadhyate, anyadā 'nyatra viharāṇāt. 20

kleśa-karma^{1,II} tathā janma^{III} kleśa-jñey'āvṛtī^{IV,V} tathā

25 yena vaipākṣikā bhagnās tenēha bhagavān smrte||

ity ārṣōktyā nairukta-vidhānena kleśādikam bhagnavān iti Bhagavān. atha vā

aiśvaryasya^I samagrasya rūpasya^{II} yaśasah^{III} śriyah^{IV}

jñānāśayātāha prayatnasya^{VII} ṣaṇṇām bhaga iti 'srutih. ||¹⁰

1. °rva P. om. C. 2. °ryatēti P. 3. nirvās° PC. stān-ba dañ ldn-pa 4. °gēti P.

5. nirvās° PC. stān-ba dañ ldn-pa. 6. Ex conj. sthānām tarpaṇāya PC.(der)gnas dkon-
pa bskyed-phyir. 7. °nāśaktiś ca darśayet P, °nāśaktiṁ ca darśayet C. chags-pa med-par
bstan-ba dañ. 8. ity PC. yams. 9. gam° P. 10. See 佛地論一(正藏二六 292^a).

so 'syastīti samagr'aiśvary'ādimān Bhagavān viharati smēti sambandhaḥ.

[Tib. 7^a] *Rājagrhe* 'nvartha-samjñake prasiddha-sthāna-višeṣe, yas tathāgatair jinajananī-deśanām praty abhisambodhi-sthānavad bodhisattv'ādi-mahā-saṃnipāta-bharôdvahanāsamarthānya-deśatvenābhikāṅkṣito nānā-ratna-nikaro 5 *Gṛdhrikūṭah*. Puṇyakāmā-dev'ādīnām aṣṭamy-ādiṣu parvasu yātrām tanotīti nairukta-vidhānāt *parvataḥ*. tatra *viharati sma*. nānā-prakāra-rddhi-prātihār-yena lokātikrāntādbhuta-dharma-darśanād āvarjy' ādeśanā¹-prātihāryen' āśayā-nuśaya-parijñānāt paripācyānuśāsanī-prātihāryena yāna-traya-vaineya-sattvānām višeṣeṇa smaraṇ'ādi-kāriṇām mocanād abhimatam artham kurvamś eaturbhīr 10 īryāpatha-deśanā-samāpatti-pratisamlayana-vihāraiḥ kāya-vāk-karma-dharma-sat-tv'ālambana-manaḥ-svabhāvair evam(P. 5^a)vihṛtavān.

nanu ca bhūtānadyatana-parokṣe kāle lat sma-sabda-yoge vihitāḥ na cātra kālaḥ saṃgīti-kārasya parokṣāḥ. tat kathaṁ *viharati smēti* prayogaḥ. satyam. kim tu tad-anantaram aparokṣe cēty anenāsyā sādhutvam. yadi vā pūrva-vyā- 15 karaṇānurodhād anya-janāpeksayā vā parokṣopalakṣaṇatvād adosāḥ.

tath' āmantrayate smēty-ādi vācyam.

mahatā bhikṣu-saṃghena sārdham ardhatrayodaśabhir bhikṣu-śataiḥ sarvair arhadbhiḥ kṣīṇ'āsravair niḥkleśair vaśi- 20 bhūtaiḥ suvimukta-cittaiḥ suvimukta-prajñair ājāneyair mahā-nāgaiḥ kṛta-kṛtyaiḥ kṛta-karaṇiyair apahṛta-bhārair anuprāpta-svakārthaiḥ parikṣīṇa-bhava-saṃyojanaiḥ samyag-ājñā-suvi- mukta-cittaiḥ sarva-ceto-vaśi-parama-pārami-prāptair ekam 25 pudgalam sthāpayitvā yad ut' āyuṣmantam Ānandam ||

mahateti saṃkhyā-guṇa-mahattva²-yogān mahā'nubhāvena. ³bhikṣuṇām 25 traivācikena karmaṇā jñapti-caturthena anāghāta-pañcamen³āhibhikṣutvena vōpsampannānām⁴ bhinna-kleśānām [Tib. 7^b] samūhena

⁵buddha-dharmau tathā saṃgho⁵ Māra-koṭi-śatair api

1. °rjya d° PC. kun-brjod-pa. Cf. Mahāvyutpatti 16, 2. 2. °ttve PC. 3 ... 3. dge-sloṇ śes bya-ba ni gsol-ba dan bṣiḥi las gṣag (bṣig—gnas-brtan) par mi ḥos-pas. The reading of the Tib. translator's text must have been different. 4. cōp° PC. 5 ... 5. Ex conj. buddhe dharme tathā saṃgha PC. saṃs-rgyas chos dan dge-hdun-nams

bhettum na śakyate yasmāt tasmāt saṃgho 'bhidhīyate iti *saṃghena sārdhaṇ* sahitāḥ parivṛto *viharati smēti* sambandhaḥ.

tatra saṃkhyā-mahattvam *ardhēty-ādin'* āha. abhidheyārthaḥ sugamah. saṃkhyā-vacanam tu śrāvaka-parivārānām ānantyāt saṃkhyeyāvadhāraṇārtham, prabhūtārthasya samāsa-saṃkhyā-grahaṇāvismaraṇāt sukhāvabodhārtham, bahu-śravana-grahaṇa-bhīruṇām¹ śrotrāvadhānārtham, atha vā parimāṇa-jñāpanārtham upāttam.

guṇa-mahattvam *sarvair* ity-ādin' āha. sarva evātra pūjā-dakṣinā- 10 gaṇa²-parikarṣ'ādy³-arhatayā 'rhantah. ⁴kṣīṇas trayo⁴ bhavāgrād ā saṃsāram sravantīti kāma-bhāvāvidy'āsravā yathāyogam tat-pratipakṣānāsrava-sīl'ādi-skandha-lābhena yesām te kṣīṇ'āsravāḥ. nirgataḥ kleśa-karma-janma-samkleś-ākhyāḥ kleśo yesām te niḥkleśāḥ. yathāsaṃkhyām samprāpta-śīla-samādhi-prajñā-vimukti-skandha-paripūribhir duścarita-ṭṛṣṇā-durdr̥ṣṭi-bhava-bandhanād vimuktyā⁵ samyag-īryāpathābhijñā-vikriḍita-divyārya-vihāra-lābhair yathākramām⁶ svayam tal⁷ lokasya lokās⁸ ei(P. 5^b)ttam ca vaśi-bhūtam yesām 15 svayam ca sarva-bandhana-vigama-svātantryād ye⁹ vaśino bhūtāḥ te vaśi-bhūtāḥ. ṭṛṣṇā-vidyā-pakṣa-sarva-kleśāpakte-[Tib. 8^a]prahāṇāt samādhi-samāpattayaś ceto-vimuktir, arhan-mārga-jñānam prajñā-vimuktir iti kṛtvā ṭṛṣṇā-vidyā-pakṣā- 20 nām abhāvena yathākramam rāga-virāgād avidyā-virāgāc cetāḥ-prajñā-vimuktih. atas tal-lābhāt samāpatti-kleśāvaraṇa-vimuktyā sarvathobhaya-bhāga-vimuktāḥ suvīmukta-cittāḥ suvīmukta-prjñāḥ. śoka-paridev'ādi-bhayānām ātmānuvāda-parānuvāda-durgaty-ajīvikā¹⁰-daṇḍāśloka-maraṇa-bhayānām¹¹ lābhālābh'ādy-aṣṭa-lokadharma¹²ōpalepa-bhayasya svādhigama¹³paripanthībhūtājñāna-saṃśaya-mithyā-jñāna-bhayānām cābhāvād yathākramam duḥkha-bhaya-lokadharma-jñā¹⁴-nāśaṅkā-vigamān nirbhayatven' ājāneyāḥ. traividyā-aditva-viśiṣṭa-dharmādhi- 25 gama¹⁵-yogān mahā-pradhāna-bhāvena mahā-nāgāḥ. śīla-samādhi-prajñā-paripū-ryā kṛtam avaśya-kartavyam sarva-duḥkha-pramoks'ādi kṛtyam, kṛtam e' ānu- 30 saṃgikam¹⁶ kartavyam svēcchā-pratibaddha-vṛtti-dhūtagun'ādikam karanīyam

1. °nā PC. 2. guṇa C. 3. prak° C. 4 ... 4. °nīṣtayo C, kṣīṇ'āsravo P. 5. °dhanāvīmuktyā P, bhava-vanyad vim(!) C. 6. om. Tib. 7. Ex conj. te PC. de. 8. °ka P, lokasya l° C. 9. °ntyād ye C, svātaatrāde P. 10. °gati-j° PC. hītsho-ba-med-pa. 11. Vibhaṅga 379. Sīkṣāsamuccaya 296,5 et seq. 12. 集異門足論第十八(正藏二六 442°). 13. °nthabh° P, °nthībh° C. 14. °rma-jñā PC. mi-śes-pa. 15. °rmāvīg° PC. 16. ānusamjñikam PC.

yaiḥ te *kṛta-kṛtyāḥ kṛta-karaṇiyāḥ*. duḥkhādy-ārya-satya-eatuṣṭayādhigamād yathāsvam parijñeya-prahātavya-sāksātkartavya-bhāvayitavyānām abhāvenā-pahṛtāḥ sarvathā 'panītāḥ skandha-kleśā¹-pratiṣṭhāyoga-[Tib. 8^b] bhārā yaiḥ te 'pahṛta-bhārāḥ. Bhagavataḥ paścād² *anuprāpto* hitāhita-prāpti-parihāra-lakṣaṇo dvividhaḥ *svakīrthaḥ* vidyā'vidyā'dhigama-prahānābhyaṁ yaiḥ te 'nuprāpta-sva-kārthāḥ. pari samantād yathāsambhavam ārya-mārgenā *kṣīṇāni bhavēna saha puruṣa-samyojanāt* pratighādi-nava-samyojanāni yesām te *parikṣīṇa-bhava-samyojanāḥ*. (P. 6^a) *samyag* aviparītam. ā samantāj jñānam ājñā. tattvāvabodhas tayā. suṣṭhu *vimuktam* sarva-bandhana-visamyuktam *cittam* yesām te *samyag-* ājñā-suvimukta-cittāḥ. *sarvatra cetasi* navānupūrvva-vihāra-samāpatti-lakṣaṇe svātantryād *vaśināḥ*, te ca te *parama-pāramīm*³ sva-gotra-prakarṣa-paryanta-gatīm *prāptāś cēti sarva-ceto-vaśi-parama-pāramitā-prāptāḥ*. atas tair evam bhūtair *bhikṣu-śatair* iti tṛtīyā'ntena sarva-sambandhaḥ kāryaḥ.

sarve 'rhantāḥ kutāḥ. *kṣīṇāśravatvāt*. *kṣīṇāśravā* niḥkleśatvāt. evam yāvat samyag-ājñā-suvimukta-cittāḥ sarva-ceto-vaśi-parama-pāramitā-prāptatvāt. evam pūrvapūrvasyōttarottaram kāraṇam. ataḥ sarva-puruṣārtha-parisamāptatvān nāparam višeṣanām vācyam ity eke.

hatārtvād *arhantāḥ*. prahīṇa-kleśāvaraṇatvāt *kṣīṇāśravāḥ*. punar āśrava-kṣaya-prayāsātmaka-kleśābhāvān *nīklesāḥ*. tad evam ebhiḥ padair dosātyanta-prahāṇa-lakṣaṇam gunam abhidhāyēdānīm pratipakṣa-lakṣaṇam [Tib. 9^a] gunam *vaśibhūtair* ity-adin' āha. abhijñādi-vaiśeṣika-guṇābhīnirhārābhyaṁ aśaikṣa-śamatha⁴-vipaśyanābhyaṁ yogāt trailokyānugraha-kṣamatvena sattvārtha-dhuri niyuktā Bhagavatā⁵ *vaśibhūtāḥ*. sarva-prakāra-trṣṇā-ḍṛṣṭi-bandhana-vimokṣād yathākramām *suvimukta-cittāḥ suvimukta-prajñāḥ*. akūṭilam ṣṭunā mārgenā yāvad-gamya-gamanād ājāneyāḥ. kleśa-saṃgrāma-vijayitvān *mahā-nāgāḥ*. punar-jetavyābhāvāt *kṛta-kṛtyāḥ*. yuktā-rūpa-kārya-sampādaṇāt *kṛta-karaṇiyāḥ*. paunarbhavika-duḥkhānupārjanād *apahṛta-bhārāḥ*. nirvāṇa-sāksātkaraṇād *anu-prāpta-svakārthāḥ*. bhava-hetu-samudghātāt *parikṣīṇa-bhava-samyojanāḥ*. darśana-bhāvanā-mārga-niṣṭhōtkarsat⁶ *samyag-ā*(P. 6^b)*jñā-suvimukta-cittāḥ*. vaiśeṣi-

1. om. PC. ūon-moṇs-pa. 2. pañc^o P. 3. °mi PC. 4. samartha P, natha C. 5. °yoktum Bhagavato PC. bcom-ldan-hdas-kyis nes-par sbyar-ba. 6. °tkārṣ^o P, miṣṭok^o C.

kābhijñādi-guṇa-vaśitva-sva-gotrōtkarṣa-gamanāt *sarva-ceto-vaśi-parama-pāramitā* iti tathāiva sambandhaḥ. pūrva-pūrvasyōttarottaram kāraṇam. višeṣanā-niṣṭhā-'bhidhāne ca na¹ punar višeṣanām vācyam. ato nāparyavasāna-dosa iti Vārtti-kakārah.

dharma-dharāgratvād yathōkta-saṃkhyā'ntargato² pi nāīvam-guṇa-yukta ity āha ekētyādi. nityasya kārya-kāraṇa-lakṣaṇa³vācyā-vācakā³-bhāvānupapatteḥ śubhāśubha-vāsanābhīḥ pūrno 'nityah⁴. tad-[Tib. 9^b]janurūpām gatīm⁵ lāti gr̥hṇā-tīti nairukta-vidhānāt⁶ prabandhatayāīka-pudgalah. yad-uta-śabdo nipāta upadarśana-parah. ākāṃkṣit'āyur bhavato ity āyuṣmān hita-sukha-pūjā-vācakah. sarvĀgama-dhāraṇa-buddhōpasthānena prāpta-harsatvād Ānandah. 10

tad uktam : esa⁷ āyuṣmān āry'Ānando deśanā-kāle srotaāpannatvena yathōkta-guṇa-vaikalyād enam *ekam pudgalam sthāpayitvā* parityajyēti.

parisamāpta-kāryatvena sva-hitāśitayā tathāgatādhiṣṭhānena sarva-sampattēs ca

pañc'ādīnava-^{I-V} vaikaly^{VI}ārati-rāg'ādi-ghaṭṭitah^{VII}
lābh'ādi-trṣṇā^{VIII}-priyatā'nukampa^{IX,X}-guru-gauravaih^{XI}
kautūhalād višeṣārtham^{XII} āpattyā^{XIII} ratna-kāraṇāt^{XIV}
caity'ādi-vandanārtham^{XV} ca bhikṣus carati cārikām ||
iti pañcadaśa-cārikā-kāraṇa-vaikalyāt svayam na kvacid gacchanti. kevalam kṛtajñatā-dharma-gaurav'ādibhir Bhagavato 'ntike sadā viharantīti nijatvāt 20
sēyam mahā-śrāvaka-parṣad uktā.

⁹gabhrāmita-sūtrānta-ratna-śravaṇa-trṣṇayā
lokadhātuṣ ananteśu bhramanti kṛtino yataḥ
tad-yānā-bhāṣanād eva bahavas te samāgatāḥ
tenāīva cātra sūtreṣu na paṭhyante jin'ātmajāḥ || 25
ity eke.

pada-parama-vistara-ruci-sattvānugrahārtham deśit' ārya-Śatasahasrikā¹⁰. (P.7^a) *sarvārtha-saṃgrahena* madhya-ruci-vipañcitajñā-sattvānukampay' ārya-Pañcavimśatisahasrikā deśitā. tasyāś ca *sarvārthōpasamāhārenōdghaṭitajñā-sa-*

1. om. P. 2. °ntag^o P. 3. vāsyā-vāsaka PC. 4. n° P. 5. nātigṛhṇ^o PC.
6. niruktāv^o C, niruktābhīd^o P. 7. es' P. 8. ghaṭutah or -dyāṭutah P, °gādhighyaṇ-ditah or °gādhighyaṇ-ditah C. ādi-ghaṭitah=yid mi bde ḥthab. āji-gh^o? 9. gambh^o .C 10. kāyāḥ PC. hphags pa stoṇ phrag brgya-pa bstan-to.

kṣipta-ruci-sattva-hitōdayen' āry Āśṭasahasrikā [Tib. 10^a] bhāśitēti. atas tad-anusāreṇa dṛṣṭadharma-samksipta-rucir¹ bhikṣu-bhikṣuny-upāsakōpāsikā-parṣat tathā śuddhādhyāśayinah s'ābhoga-nimitta-vihāriṇo 'nābhoga-nimitta-vihāriṇo niyata-caryā-pratipannāḥ samyag-ekajātipratibaddhāś cēty evam aprameya-5 mahā-bodhisattva-parṣad api jñeyēty apare.

tathā c' āh' ācārya-Dignāgah :

ittham Aśṭasahasrī 'yam anyūnā 'rthair yathōditaih.

grantha-samksepa iṣṭo 'tra. ta evārthā yathōditāḥ² iti.

tathā tad-anusāreṇāiva manda-bhāgyānām parivār'ādy-abhāve daurmanasya-10 nivṛtti-artham alpēchhatā'nurāgārtham ca svayam Bhagavān dharm'āsanam prajñapya samāhitair evāvagamyam idam sūtra-ratnam iti darśayan vajra-paryaṅkenātighāṭitatv'ādi³-doṣa-rahitenā rjuna kāyenōpaviśya dharma-cakra-mudrā-bandha-pūrvakam nāsā'gra-dṛṣṭi-nyāsād ekāgrām abhimukhī-smṛtim vi-15 dhāya sarva-samādhī-samgrahāt samādhīrājām nāma samādhīm samāpadyōtthitāh. tato maitrī-karuṇā-nayanābhāyām imam lokam duḥkhārtam abhisamīkṣya mṛdu-madhyādhīmātra-bhedena yathā-bhavyatayā ca sarvatragā buddhatva-paryava-20 sāna-phalā deśanēyam iti vineya-vargam bodhayan yathāyogam aṅga-pratyāṅgebhyaḥ sarva-roma-kūpebhyaḥ prakṛti-prabhāyāś ca [Tib. 10^b] ṣaṣṭi-ṣaṣṭi-raśmi-kotiniyutāsatasasra-nirmānenā daśasu diksū Gaṅgā-nadi-vālukōpamān⁴ loka-25 dhātūn avabhāsyā sarva-sattvāṁś cānuttarāyām⁵ samyaksambodhau niyatān kṛtvā jihvēndri(P. 7^b)yenēmām trisāhasra-mahāsāhasra-lokadhātūn vyāpya tasmāt sphārītāneka-raśmi-samūheṣu padma-garbha-tathāgatādhiṣṭhāna-pūrvakam ṣaṭ-pāramitā-pratisamīuktā-dharma-deśanayā pūrvavat sattvārtha-karaṇāt tad-arthī-jana-samnipātāya Māṭr-deśanā-nimittam avyāhatam darśitavān.—⁷

25 tad-anu tathāivā parṣac-chārady'ādi-sarva-bhaya-vigamāt simhavijṛmbhitam nāma samādhīm samāpadya aśuddhe sthāne samvṛti-paramārtha-satya-vibhāgā-kuśale⁸ ca śrotari kathānīyā Jinajananī 'ti dharma-bhāṇakān⁹ avabodhayām¹⁰ tādrsam ṛddhy-abhisamskāram abhisamkṛtavān yenāśṭādaśa-mahā-nimitta¹¹-

1. °ci C. °cibhir P. 2. 佛母般若波羅蜜多圓集要義論(正藏二五。912^c)第七頌. 3. °nātītaḥ P. 4. °māl (for °māml with the correct Samādhī) P. 5. °ra C. 6. sphār° P. 7. om. C. 8. °gāk° C. 9. bhāṇak° PC. 10. bodh° P. 11. Eighteen varieties of earthquakes. See 大般若波羅蜜多經第一(正藏五 2^b).

pūrvakam tathāivā sarva-lokadhātu-saṃgrhītāṣṭakṣaṇā¹-vināśāt sthāna-pariśodhanena tatra te sattvā deva-manuṣya-sabhaṅgatāyām upapadya jāti-smarāḥ prīti-prāmodyena sva-sva-buddha-kṣetresūpasamkraman'ādi-pūrvakam buddhān bhagavato namanti sma. sarve ca sattvā vyapagata-eakṣur-ādi-vaikalya-doṣā daśakuśala-karma-patha-sevinaś catur-brahmavihāra²-niratās trītya-dhyāna-samāpannā 5 iva sukha-lābhino Jinajananī-śravaṇa-yogyā bhūtvāvamrūpayā prajñayā samanvāgatā bhavanti sma. yad evam udānam udānayanti sma.

³sādhu dānam,³ sādhu damah, sādhu śamah 3.⁴ [Tib. 11^a] sādhu sam-yamah,⁵ sādhu cīrṇo brahmacarya⁶-vāsaḥ 4.⁴ sādhu prāni-bhūteṣv avi-himsēti 5.—2.⁷

iti⁸ dvividham samādhi-prātiḥāryam.

tad-anu Bhagavān prāpta-samasta-jñey'ādhipatyenēyam Prajñāpāramitā deśayitum śakyata iti kathayan vineyānām ādarōtpādanāya pūrvavat sarva-lokadhātūn abhibhūya prabhā⁹-varṇa-śrī-tejobhir yathākramam śobhana¹⁰-bhāsana¹¹-tapana-virocanam sarva-parvatān abhibhūya Sumeru-parvata-rāja 15 iva kṛtavān.—1¹².

tathāivā īdr(P. 8^a)śair evēyam boddhum deśayitum ca śakyate na mādrśair iti yatnam na kuryur vineyāḥ. tato manuṣyā eva sarvam sampādayitum alam ity utsāha-samjānanārtham etal-lokadhātu-sattvātmabhāva-samānam ātmabhāvam prākṛtam upadarśitavān.

tato jāta-prasādātiśayair deva-manuṣyair bhūtārtha-bhāvanā'bhyaśāt kālāntarenēdrśam eva dharmādhigamam paśyadbhir Bhagavān puṣp'ādibhiḥ pūjitāḥ. yathā deyāḥ paribhujyante tathā su-parināmita¹³-vastu-paribhogāc citta-prasādena punyābhivṛddhau praśuci¹⁴-kāy'āditayā jñāna-sambhāro vineyānām sukhenōtpadyata iti anugrahārtham, tāni ca puṣp'ādīni tri-sāhasra-mahāsāhasra-lokadhātu-pramāṇa-sarvālambākāra-śobhana-kūṭāgāra-rūpenātal-lokadhātor atīva-śobh'ākāreṇa [Tib. 11^b] sva-mūrdhni¹⁵Bhagavatā 'dhiṣṭhitāni. tathā ca tāny adhiṣṭhāya¹⁶

1. See Mahāvyutpatti 120. 長阿含第九(正藏—55^c). 2. See s.v. in the Pali Text Society's Pali Engl. dict. 長阿第八(正藏—50^c). 3...3. om. PC. sbyin-pa ni legs-paḥo.

4. om. C. 5. om. P. 6. °ryā C. 7. om. PC. 8. om. PC. ses-by-a-ba. 9. °bhava P. 10. Ex conj. sthāna PC. mdses-siñ. 11. °sa C. 12. om. C. 13. °nām° 14. pramṛṣṭha for pramṛṣṭa C. 15...15. °vato 'dhiṣṭhanena. tathā ca tāny adhiṣṭhāya C. The phrase tathā ca tāny is not rendered in Tib. bcom-l丹-hdas-kyi byin-gyis brlabs-kyis ... byin-gyis brlabs-nab.

akṣapitāhaṁmāna-vāsanānām ekābhilakṣya-dharma-deśanāyām daurmanasy'ādinā samyak-pratipatti-vaikalyam iti pūrvavat sarva-lokadhātu-stha-sattvānām purataḥ sarvathōdgrahaṇ'ādy-arthaḥ, tathā sarva-sattva-samatā-pravṛttāv apy uttaratra yathā-bhavyatayā cira-kṣipr'ādi-bhedena keśāmeid adhigame¹ vyākaraṇ'ādāv
5 anunay'ādy-adhyāropa-pūrvakam nāsmāsu cittānyathātvam kāryam iti pradar-
śanārthaṁ sarv'ākāra-dharma-deśanā-param samam ātmabhāvam darśitavān²
sugata-rājaḥ.—². iti dvividham ḥddhi-prātiḥāryam.

tad-anu saṃkliṣṭa-lokadhātūtpādāt sambhavat-prajñ'ādi-prakarṣatvāc ca
sarva-buddhair na samāno 'yam Bhagavān iti sarv'ākāra-jagad-artha-karaṇāya
10 manda-dhī-jan'āśānkām apākurvan, samāna-prasthāna-sambhāra-paripūrṇa-bo-
dhisattvānām prati-buddha-ksetram anuttara-samyaksambodhi-sambhavāt sa(P. 8^b)=
rva-buddhaiḥ saha

sambhāra-dharma-kāyābhyaṁ jagataś cārtha-caryayā
samatā sarva-buddhānām, nāyur-jāti-pramāṇata

15 ity ātmanas tulyatām kathayaṇs, tathā nānā-lokadhātūtpanna-kṛta-praṇi-
dhāṇa-sva-vineya-bodhisattvānām aviparīta-samasta-pravacana-ratna-sūtra-deśa-
nayā⁴ sambhāra-paripūraṇ'ādy-upadeśanārthaṁ tathā smitam akarod Bhagavān
yenānyonyam [Tib. 12^a] sarva-lokadhātu-stha-sattvāḥ sarvathōnmūlitātulyatva-
samāsaya-bījāḥ sa-parṣat-samūhān itarētara-lokadhātavīya-buddhān bhagavataḥ
20 samupalakṣya⁵ tulyatām pratipannāḥ.—¹.

tathā mahā'vabhās'ādi-nimittōpalambha-pūrvakam gurv-āyattatayā na sahasā
gamanām yuktam iti tad-arthaṁ daśa-dig-lokadhātavīya-jin'ātmajāḥ tān⁷ sva-
sva-tathāgatān upasamkramya pādābhivandana-puraḥsarā eva bhagavan⁸ kasyā-
yam anubhāva iti praśnasya visarjanānantaram⁹ praśāmsā-vākyā-śravaṇena
25 vidita-svādhipati-bhadr'āśayāstādṛgvidha-sapariyāra-bhagavad-darśan'ādy-arthaṁ
gamiṣyāmo vayam bhagavan¹⁰ ity ārocya gṛhīta-svādhipati-dharma-gaurava-
prēṣita-pūjā'rtha-nānā-ratna-padma-vārtā-samdeśālp'ābādhat'ādi-pariprechā-vaca-
nāḥ pañca-kaṣāyōtsadatvād asya lokadhātor apramāda-vihāriṇo bhaviṣyathēty
anuśāsanām pratigrhyāntarāla-varti-buddhānām pūjām abhinivartayanto 'pari-

1. °ma P. 2. pradars° C. 3. om PC. 4. °nāyā (for °nāyām?) P. 5.
°lasya C, samupa (without lakṣya) P. 6. om. PC. 7. om. P & Tib. 8. °rā
evaṅkabhbāvan P. 9. °rjanāntaram PC. lan-gyi rjes-thogs la. 10. °vanta PC.

mita-parivārāḥ samāgamyānuṣṭhitā-pāda-vandanā-pūrvaka-pūjā-prasarāḥ svasa-
sthānībhūya kathita-svasva-tathāgata-vārtā-vacanāḥ padmāni niryātitavantah.—
2¹. iti dvividham dharmāvabhāsana-prātiḥāryam.

tad-anu Bhagavāms [Tib. 12^b] tāni padmāny apariśuddha-loka-dhātūtpāde
'pi tad-dosānupalepa-jñāpanāya saddharma-pūjā'rthaṇ (P. 9^a) prahitānīti kṛtvā
5 svasva-dikṣu prakṣipya teṣu ca padmeṣu tathāgatādhiṣṭhāna-pūrvakam²Jina-
jananī-deśanāyā 'nuttara-samyak-sambodhau sarva-sattvān niyatikartum saddha-
rma-pūjāyām upanāmya samāgata-yathā-bhavya-mahā-bodhisattv'ādi-samnipātam
avagamy' ādi-madhyānta-kalyāṇatv'ādi-yuktām Prajñāpāramitām deśitavān.³

iti tri-nidānam pratipattavyam. atra tūḍghaṭitajñā-saṃkṣipta-ruci-sattvānu-
graḥa-deśanā'dhikārān nōktam.

tad uktā. yadā Bhagavān Rājagrhe 'mahā-nagare⁴ Gr̄dhrakūte parvate
yathōkta-parṣadā parivṛto dharmam deśayan vijahāra. tadā Bhagavataḥ sakā-
śat tatraīva sthāne tayā parṣadā sārdham evam mayā sūtra-ratnam śrutam iti.

15 sarvair apy etair loka-vyavahārānuvartanāt saṃkīrtita-deś'ādibhiḥ samgīti-
kāreṇ⁵ ātma-pramāṇya-pratipādanād vineyānām sādara-śravaṇa-cintan'ādikam
uktam.

tathā c' āh' ācārya-Dignāgah :

śraddhāvatām pravṛtty-aṅgam śāstā parṣac ca sākṣiṇī
20 deśa-kālau ca nirdiṣṭau sva-pramāṇya-prasiddhaye⁶
saṃgītikartrā⁷. loke hi deśa-'kālādi-lakṣitām⁸
sa-sākṣikam 'vadana-vaktā⁹ pramāṇyam adhigacchati⁸ iti.

tatra

[Tib. 13^a] prayojanām¹ sa-piṇḍārthaṁ^{II} padārthaḥ^{III} sānusamdhikah^{IV}
sa-codya-parihāraś^V ca vācyah sūtrārtha-vādibhiḥ ||
25 iti pañceabhir ākāraiḥ sūtram vyākhyātavyam iti Vyākhyāyukta⁹ nirnītam ity
abhihitam eva prayojanam.

ataḥ śroṭr-jana¹⁰-sukha-pratipattaye kṛta-vibhāgārthasya ca sāstrasya suka-
ram vyākhyātānām vyākhyānam iti samāsa-nirdeśena piṇḍārthas tāvad abhid-

1. om. PC. 2. °ka- P. 3. For passages delineated in pp. 12¹⁰-15⁹ cf. 大般若波羅
蜜多經(正藏五 2 et seq.) 4... 4. om. P. 5. °rtā PC. contra metrum. 6. kālōpalakṣ°
P. 7... 7. Sic PC. tshig smra-ba-yi smra-po. Qu. vaco-vaktā? 8. Third & fourth
stanzas of the book quoted before P 12 note 2. 9. mdo-hgrel vol. si No. 7. 10. om. P.

hīyate. tatra buddhatvārthino bodhisattvasya cittōpādādi-sarv'ākāra-parijñā-nādaū phala-nirdeśena sarv'ākārajñatā kathitā. (P. 9^b) sā na vinā śrāvaka-mārg'ādi-parijñānenēti tad-anu mārgajñatā. sā 'pi na sarva-vastu-parijñānam antarenēti tad-anantaram sarvajñatā. tataḥ sarvathāvam prāpta-tri-sarvajñatā-vaśitvārtham punaḥ sarv'ākāra-mārga-vastu-jñāna-prakāra-saṃgrahaṇa tri-sarva-jñatā-bhāvanayā 'dhigamya sarv'ākārābhīsambodham viśesa-mārgenā prakarṣa-paryantādhīgama-lābhān mūrdhābhīsamyam āśādyā vyasta¹-samasta-bhedena vibhāvitān arthān praguṇikṛtya niścayāya sāksāt karotīti viditvā 'nupūrvābhī-samyam punar api sv-abhyastīkaranāya vibhāvitākakṣanābhīsambodhānantaram 10 dvitiye kṣane dharmakāyābhīsambodham samyag adhigaechatīti samāsato 'ṣṭā-bhīsamyah Prajñāpāramitāyām piṇḍārthaḥ.

tathā cōktam :

Prajñāpāramitā 'ṣṭābhīh padārthaiḥ samudīritā.

sarv'ākārajñatā¹ [Tib. 13^b] mārgajñatā² sarvajñatā³ tataḥ (3)

15 sarv'ākārābhīsambodho⁴ mūrdhaprāpto⁵ 'nupūrvikah⁶

ekakṣanābhīsambodho⁷ dharmakāya⁸ ca te 'ṣṭadhaḥ iti. (4)

samāsa-nirdiṣṭasya vyāsataś e' ākhyānāt sv-ākhyātatvam iti punar api vyāsataḥ piṇḍārtho 'bhīdhyate. tatra samyaksambodhim adhigantu-kāmen' ādaū ūnyatā-karunā-garbham bodhicittam pranidhi-prasthāna-svabhāvam dvivi-20 dham utpādya cittōpāda-tad-ākṣipta-dharma-niṣpattaye samprāpta-guṇa-pari-pālanārthenābhīvṛddhy-artham pratipatty-ādiś avavāda-grahaṇānantaram śruti-ādi-prakarṣa-prāpta-mokṣabhbhāgīya-śraddh'ādi-laksana-kuśala-mūlād ūrdhvam ca-tuḥ-satya-prativedhānukūlam² caturvidha-nirvedhabhbhāgīyam laukikam bhāvanā-mayam niścītya pratipattimato yathōkta-nirvedhabhbhāgīyam anyad api darśana-25 mārg'ādikam iti pratipatte(P. 10^a)r³ ādhāreṇa dharma-dhātu-svabhāvenāiva bodhisattvena sarva-dharm'ālambana-pūrvakam sarva-sattvāgratā-citta-mahattvam prahāna-mahattvam adhīgama-mahattvam cādhikṛtya pratipattiḥ pravartata ity abhilakṣya-sthānīyas⁴ trividhā samuddeśo dhyeyah. tad-anu tat-prāptaye tri-sarvajñatā-viśaye sāmānyena śukla-dharmādhiṣṭhāna sarv'ākārābhīsambodh'ādaū 30 caturvidhe 'bhīsamaye pratyabhisamyam⁵ ṣaṭ-pāramitā'dhiṣṭhāna ca kriyā pratī-

1. sta P, vyama C. 2. °lam ca C. 3. °tīr PC, cf. the following stanza and P 33^a. 4. °yam C, °ya P. 5. °yan PC. mñon-par rtogs-par re-la.

pattir ity evam yathāvat prayoga-darśana-bhāvanā-viśeṣa-[Tib. 14^a]mārga-sva-bhāvanām saṃnāh'ādi-pratipattinām madhye vīrya-rūpatayā prathamataḥ saṃnāha-pratipattyā saṃnahaya prasthāna-pratipattyā samasta-mahāyāna-dharmābhī-rohana-pūrvakam sambhāra-pratipattyā sambhṛta-sambhāreṇa niryāna-pratipattir adhīgantavyēty evam buddhatvāvāhaka-dharmādhīgamānukramena prakāśanāt 5 tathāgatānām iti prathama-parivarte samgrhitā sarv'ākārajñatā.

tathā cōktam :

cittōpādo¹ 'vavādaś² ca nirvedhāngam caturvidham³

ādhāraḥ pratipatteś ca dharmadhātu-svabhāvakah⁴ (5)

ālambanam⁵ samuddeśah⁶ saṃnāha⁷-prasthiti⁸-kriye

10

sambhārā⁹ ca sa-niryānāh¹⁰ sarv'ākārajñatā muneḥ iti. (6)

tad-anu sarv'ākārajñatā'dhīgamo na vinā¹ sarva-²mārga-parijñānenēti² mārgajñatām darśayitum sva-³-prakṛti-prabhābhīr devādīnām⁴ vaipākika-prabhāyā malinīkarānena lokapālatvādy-abhimāna-nirākaraṇād vakrōktyā nihata-māna-samtāna eva pudgalo 'dhīgame 'syā bhavya ity ādhāra-kathanānantaram viśaya-pratiniyam'ādikam abhidhāya mārgajñatā'dhīkare sarva-mārgāḥ paripūrayitavyā iti śrāvaka-pratyekabuddha-mārga-pratipādana-pūrvakam aihalaukik'ādi-gunair upeto mahā'nuśāmsō bodhīsa(P. 10^b)ttvānām darśana-mārgo Bhagavatā 'bhihitā. tato 'nantaram bhāvanā-mārgābhīdhāne⁵ sati "sv-alpa"⁶-vaktavyatvena phala-nimnatvena ca vineya-pravṛttes tasya kāritram ādaū nirdiṣya sāśravānāsrava-20 rūpena [Tib. 14^a] dvividho bhāvanā-mārga ity adhimukti-pariṇāmanā-numodanā-manaskāra⁷-bhedena trividha-śāsrava-bhāvanā-mārga-madhye kāñcana-piṇḍam iva dhātubhyāḥ puṇyam abhisamskarotīty ādāv adhimukti-manaskāram uktvā tad-bhāvaka-bodhisattvōtsāhanāyāīvam-adhimukter buddhādibhiḥ stutu-ādayaḥ kri-yanta ity uttarottarābhīnandana-rūpāḥ stuta-stobhita-śāmsitāḥ kathitāḥ. tad-25 anu sa⁸ samyak-sambodhes tat puṇyam upakarāṇikaroti suvarṇakāra iv' ābharaṇam iti pariṇāmanā-manaskāra⁹-pūrvakam sva-para-puṇya-kriyā-samatā-pratilābhārtham anumodanā-manaskāram abhidhāya prayoga-viśuddhi-bhedenā dvividho 'nāsravo bhāvanā-mārga iti prathamam abhinirhāra-lakṣaṇam pratipādya dvitīyo

1. before na PC! cf. P 51^a. 2...2. mārgādhīgamenēti PC. Cf. 132^a. lam ... yoñ-su śes-pa. 3. de-bśin-gśegs-paḥi ran-śin-rgyi=tathāgata-sva. 4. °vānām P. 5. lam brjod-paḥ bya-ba=mārgābhīdhīyeye. 6...6. ūn-ḥa=alpa. 7. om. PC. yid-la byed-pa. 8. om. PC. de. 9. saṃsk^o P.

'tyanta-viśuddhi-lakṣaṇo deśitah. iti dvītiya-parivartam ārabhya yāvad aṣṭama-parivarte ya evam asya bodhisattvasya Bhagavann avabodha iyam asya prajñā-pāramitā. Bhagavān īha : atyanta-viśuddhatvāt Subhūta ity etat-paryantenōktā bodhisattvānām mārgajñatā.

5 tathā cōktam :

dhyāmīkaraṇat'ādīni^I śiṣya-khadga-pathau^{II, III} ca yau
mahā-nuśamso drñ-mārga^{IV} aihik'āmutrikair gunaih. (7)

kāritram^V adhimuktis^{VI} ca stuta-stobhitā-sāṃsitāh^{VII}
parināme^{VIII} 'numode^{IX} ca manaskārāv anuttamau || (8)

10 nirhāraḥ^X suddhir atyantam^{XI} ity ayam bhāvanā-pathaḥ
vijñānām bodhisattvānām iti mārgajñatōdit || iti. (9)

[Tib. 15^a] tataḥ sarva-vastu-parijñānam vinā na mārga¹-parijñānam samyag
iti sarvajñatām darsayitum prajñayā samsār'ādīnavā-darśanena kṛpayā ca sa-
(P. 11^a)ttvārtha-karaṇa-pāratantryeṇa bodhisattvānām bhava-śamānavasthānād
15 vyatireka-nirdeśena nāīvam ūrāvaka-pratyekabuddhānām iti nirdeśa-pūrvakam
tat-samarthanārtham evānvaya-vyatirekatayā nimittānimitta-grahaṇāj Jina-
jananyā nirdiṣṭa-dūrētara-bhāvenōpalambhānupalambhābhyaṁ vipakṣa-pratipa-
ksau nirdiṣya taylor vibhāvanāyām punar anvaya-mukhenāīva bodhisattvānām
prayoga-kathanād anantaram tat-samatā-pratipādana-pūrvako dhyeyo darśana-
20 mārgo 'bhihitah. ity aṣṭama-parivarte īyuṣmān Subhūtir īhety ārabhya yāvan
navama²-parivarte nāpi kasyacid dharmasya pravartanām vā nivartanām vā. evam
iyam Subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitēty etat-paryantenō-
ktā ūrāvaka-pratyekabuddhānām sarvajñatā.

tathā cōktam :

25 prajñayā na bhave sthānam, kṛpayā na śame sthitih,
anupāyena dūratvam upāyenāvidūratā.³ || (10)
vipakṣa-pratipaksau ca, prayogah, samatā 'sya ca
drñ-mārgaḥ ūrāvak'ādīnām iti sarvajñatēṣyate || iti. (11)

tad-anu parijñāta-tri-sarvajñatā-vaśitvārtham punaḥ sarv'ākāra-mārga⁴-
30 vastu-jñāna-prakāra-saṃgraheṇa tri-sarvajñatām [Tib. 15^b] bhāvayatīti sarv'ākā-

1.mārgajñatā PC. lam. 2. °va PC. 3. °na vid° C.—P writes ndu (and in the former Pāda ita) for dū! 4. mārga supplied from Tib. cf. P 9^b & 124^a.

rābhisambodham darśayitum ākārā viśiṣṭa-prayogair bhāvayitavyā yathāsam-
khyam guṇa-doṣ'ādāna-tyāgena lakṣaṇa-jñāna-pūrvakam utpanna-mokṣabhāgīya-
kuśala-mūlenēty ākār'ādīn nirdiṣya vivardhita-mokṣabhāgīasyotsāhino nirve-
dhabhāgīyādy-adhigama-dvāreṇa prāpta-śaikṣāvaivartika-bodhisattva-gaṇa-dhar-
masya buddhatva-nimitta-saṃsāra-nirvāṇa-samatā-bhāvanā-pūrvakam niśpādita-
5 sva-buddha-kṣetra-viśuddhāv upāya-kauśalena yathā-bhavyatayā 'nābhogād
buddha-kṛtyam pravartata iti nirvedhabhāgīyādayo deśitah. iti navama-parivarte
(P. 11^b) evam ukte īyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat. mahā-pārami-
tētyam ity ārabhya yāvad vimśatitama-parivarte te te bodhisattvā asaṃhāryāḥ
sa-deva-mānuṣāsureṇa lokenēty etat-paryantenōkto buddh'ādīnām yathāsambha-
10 vām sarv'ākārābhisambodhaḥ.

tathā cōktam :

ākārāḥ^I sa-prayogāḥ^{II} ca gunā^{III} dosāḥ^{IV} sa-lakṣaṇāḥ^V
mokṣa^{VI}-nirvedha^{VII}-bhāgīye 'śaikṣo 'vaivartiko gaṇaḥ^{VIII} || (12)

15 samatā^{IX} bhava-śāntyoś ca kṣetra-suddhir^X anuttarā

sarv'ākārābhisambodha esa sōpāya-kauśalah || iti. (13)

tad-anantaram prāpta-sarv'ākārābhisambodhasya viśeṣa-mārgenā prakarsa-
paryanto 'dhigama iti mūrdhābhisamayam darśayitum yathāsaṃkhyam ūṣm'ādi-
[Tib. 16^a] caturvidha-nirvedhabhāgīya-svabhāva-liṅga-vivṛddhi-nirūḍhi¹-citta-sa-
msthiti-pratipādana-pūrvakam pravṛtti-nivṛtti-paksādhiṣṭhānau dravya-prajñapti-
sat-puruṣādhiṣṭhānau ca yathākramam dvau² dvau grāhya-grāhaka-vikalpāv iti
praheyatayā caturvidham³ vipakṣam tat-prahāṇāvasthā-viśeṣam cōpādeyatayā
caturvidham pratipakṣam pratyekam darśana-bhāvanā-mārge nirdiṣya buddhatva-
prāptera avyavadhānen' īnantarya-samādhī ubhaya-saty'āśritopāya-kauśalena
25 nirākaraṇīya-vipratipattyā saha deśitah. iti⁴ vimśatitama-parivarte sace⁵ bo-
dhisattvo mahāsattvāḥ svapnāntara-gato 'pity ārabhya yāvad ekonātrimśattama-
parivarte kuśalākuśala-dharmāparimāṇatayā prajñāpāramitā'parimāṇatā 'nugan-
tavyēty etat-paryantena sakāraṇenōkto mūrdhābhisamayah.

tathā cōktam :

1. niruddhi P. brtan-pa. nirūḍhi from nis-ūh not from ni-ruh. 2. om. P. 3.
°dha- PC. 4. °sītēti P. 5. °cet punaḥ Subhūte Ed.

lingam¹ tasya vivṛddhis^{II} ca nirūḍhiś^{III} citta-saṃsthitiḥ^{IV}
 caturdhā ca vikalpasya^V pratipakṣaś^{VI} caturvidhah || (14)
 pratyekam darśan'ākhye ca bhāvan'ākhye ca vartmani
 ānantarya-samādhiś^{VII} ca sa(P. 12^a)ha vipratipattibhiḥ^{VIII} || (15)
 mūrdhābhisaṁmayaḥ. iti.¹

5 tad-anu prāpta-mūrdhābhisaṁmaya vyasta-samastatvenādhigatān arthān anu-
 pūrvīkṛtya sthirīkaraṇāya vibhāvayatiti sarva-dharma-saṃgrāhaka-dān'ādi-trayo-
 daśa-prakāratayākōnatrimśattama-parivarte simha-nāda-nadanatayā prajñāpā-
 ramitā-nadanatā 'nugantavyety ekenāīva padena sakāraṇenōkto 'nupūrvābhisa-
 mayaḥ.

tathā cōktam :

[Tib. 16^b] tredhā² daśadhā e' ānupūrvikah. iti.

10 tad-anantaram vibhāvitānupūrvābhisaṁmayaḥ svabhavastikaraṇāya teśām evādhigatānām dharmānām avipākānāsrava-sarva-dharmāika-kṣaṇa-lakṣaṇ'ādi-
 caturvidha-bhedānām³ ekenāīva kṣaṇenābhimukhīkaraṇam iti tatrāīva parivarte
 sarva-dharmākopyatayā prajñāpāramitā'kopyatā 'nugantavyety ekenāīva padena
 sakāraṇenālkakṣaṇābhisaṁmabodho deśitah.

tathā cōktam :

ekakṣaṇābhisaṁmabodho laksāṇena caturvidhah | iti. (16)

20 tad-anu vibhāvitālkakṣaṇābhisaṁmabodhasya dvitīye kṣaṇe dharmakāyābhī-
 sambodha iti trividham anantābhisaṁmabodham bodhisattvānām nirdiśya pariśi-
 ṣṭa-kāya-trayam tathya-saṃvṛtyā pratibhāsamānaṁ paramārthato dharmatā-
 rūpam yathā'dhimokṣa-prabhāvitam buddha-bodhisattva-śrāvak'ādi-gocaram vyā-
 vasthāpitam iti kathanāya

25 viviktāvyatirekitvam vivekasya yato matam|
 iti nyāyāt tad-avyatireke 'pi pṛthag lokottareṇa mārgena prāpyate na tu kriyata
 ity akṛtrimārthena 'māyōpamādvaya-jñāna-sarva-dharma-pratipattyā⁴ 'dhigataḥ
 svābhāvikah kāya iti tat-kathana-pūrvakam avaśyam⁵ evābhuyupagantavyo yogi-
 saṃvṛtyā viśiṣṭārtha-pratibhāsa-janana-dvāren' āśaya-parāvṛttī parāvṛttā

1. °mayēti P, °maya iti C. 2. tridhā C. 3. bhedād PC. 4...4. °pama-
 vijñānamaya-sarv° PC. chos thams-cad sgyu-ma ltar gñis-su med-par rtogs-paḥi ye-ses-
 kyi. 5. (bhyup)...5. om. C.

dharma-deśan'ādy-artha-kriyā-kāriṇo 'dvayāś citta-caittāḥ sarv'ākārāś tathā-
 gatānām eva³ gocaro (P. 12^b) jñāna-sambhāra-jah sa-vyāpāro dharma-kāya ity
 abhidhānānāntaram nānā-sūtra-ratna-śravanābhilāśibhir daśa-bhūmi-pravistā-
 [Tib. 17^a] mahā-bodhisattvaiḥ saha paramānāvadya-mahāyāna-dharma-sambhogā-
 prīti^l-sukhōpabhogād aprameya-puṇya-sambhāra-sambhṛta-lakṣaṇānuvyañjana-
 virājita-gātram sāmbhogika-kāyam pratipādya yathā-bhavyatayā 'śesa-jagad-artha-
 kriyā-kārī sarvathā bhavāgrād anuparata-prabandhaḥ Śākyamuni-tathāgat'ādi-
 rūpo nirmāna-kāyah puṇya-jñāna-samdhārāmśa-ja eva śrāvak'ādy-upalambha-
 yogyo deśitah. ity ekōnatrimśattama-parivarte evam hi Subhūte bodhisattvena
 mahāsattvenety ārabhya yāvad anuttarānām ca buddha-dharmānām paripūrir iti 10
 parivarta-paryavasānenōkto buddhānām bhagavatām dharma-kāyābhisaṁmabodhah.

tathā cōktam :

svābhāvikah¹ sa-sāmbhogo^{III} nairmāṇiko^{IV} 'paras tathā

dharmakāyah^{II}-sa-kāritraś caturdhā samudīritaḥ | iti. (17)

15 tad-anantaram Sadāprarudita-bodhisattvavat pratipattiḥ kāryēti vineya-
 jana-bodhanāya tat-pūrvayoga-kathā-mukhena kalyāṇamitr'ārāgaṇa-pūrvaka-pra-
 jñāpāramitā-yogānuśāmsām samdarśayitum upasāṃhāra-dvāreṇa madhyama-
 pratipattyā yathōktābhisaṁmaya-krama-pratipādana-param eva parivarta-trayam
 deśitam. tat punaḥ² sugamatvād Abhisamayālāmīkāra-kārikayā na samgrhitam.
 ity apara-prakāra-dvayena samudāyārthasyābhidhāsyamānatvād ekas tāvat 20
 samudāyārthah.

tatra khalu Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim sthaviram
 āmantrayate sma |

idānīm padārth'ādi-[Tib. 17^b]vyākhyānena sūtrārtho vidhīyate. tatrēty-ādi.
 tatrēti vākyōpanyāse. khalu-śabdo vākyālāmīkāre. śobhanā 'raṇā-vihārinām 25
 madhye 'grā³ bhūtiś cetasaḥ sampattir yasya sa Subhūtiḥ. sa-devake loke
 pūjādibhiḥ sthāviryā-prāptatvāt sthavirah.

iha kva(P. 13^a)cit tathāgatānām kāya-vyāpārātmaka-pāny-ādy-adhiṣṭhānena
 deśanā tad-yathā Daśabūmīkāra-Deśanā⁵. kvacid vacanādhiṣṭhānena

1. pratiti PC. dgaḥ-ba. 2...2. tvārthābh° C. °tvāc cābh° P. 3. 'grato C. 4.
 十地經(正藏一〇 535^a et seq.) &c. 5. om. P.

tad-yathā 'jātaśatruśokavinoda¹-sūtrādeḥ. kvacin mano'dhiṣṭhānena tad-yathā Samantabhadracaryānirdeśa-sūtrādeḥ. ity ārya-Subhūty-adhimuktānām anugraha-parīndanābhyaṁ samyak-parigrahādi-krameṇa mahāyāne vinayanāt svavamśānuuccchedārtham² acintyo vā tathāgatānām upāya-kauśala-prabhāvo yasmāt 5 sarvathā 'śaktenāpi deśyata iti prabhāva-saṃdarśana-vineyānām anugrahārtham Prajñāpāramitā-bhāṣāṇam prati vāg-adhiṣṭhāna-dvāreṇ ³ ārya-Subhūtim anya-
manaskām tat-sammukhī-karaṇārtham *Bhagavān āmantrayate sm' āmantritavān.*

pratibhātu te Subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām
10 prajñāpāramitām ārabhya yathā bodhisattvā mahāsattvāḥ pra-
jñāpāramitām niryāyur iti |

katham ity āha: *pratibhātv* ity-ādi. dharma-deśānādvidyamānatve 'pi he *Subhūte* viśiṣṭā dharmārtha-nirukti-pratibhāna-pratisamvit sarvathā te tavābhimukhī-bhavatu. *bodhau* [Tib. 18^a] sarva-dharmāsaktatāyām svārtha-sam-padi *sattvam* abhiprāyo yeśām te *bodhisattvāḥ*. śrāvakā api syur evam ity āha: 15 *mahāsattvā* iti.³ *mahatyām* parārtha-sampadi sattvam yeśām te *mahāsattvāḥ*. mahāsattvam cānyathā 'pi tīrthika-sādhujanavat syād iti bodhisattva-grahaṇam. atas teśām *bodhisattvānām* *mahāsattvānām* *prajñāpāramitām* ārabhyēti prathama-kalpāsaṃkhyeya-niryāto 'dhimukti-caryām vivardhayān sambhṛta-punya-sambhāro bodhisattvāḥ śubhe deśe paryāṅkam ābhujya, buddha-bodhisattvālambana- 20 pūrvakam prajñāpāramitā-nayam sarva-dharma-nairātmya-dyotakam mūla-cittena nāmataḥ samālambya, tasyāiva pada-prabheda-parivartādi-bhedād anucara-cittena nirūpayet. tato 'stā (P. 13^b) bhisamayāvasthā-bhedenā saṃkhyā-grahaṇād gaṇanayā, praty-abhisamayam sva-rūpa-niścayāt tulanayā, adhyāropāpavādābhāvān mīmāṃsayā, pratyakṣānumāna-pramānōpapannatvāt pratyavekṣaṇatayēty⁴ 25 evam prajñāpāramitā'rtham caturbhīr ākārair, vyājanāni ca⁵ vyasta-samastāni yathākramam nirartha-sārthatayēty⁶ evam ākārābhyaṁ vicāraṇā-cittena vicārayet. tad-anu yathā-vicāritam tan-nimittam avadhāraṇā-cittenāvadhr̥tya, yathā-vicāritam evārtham nāmālambake mūla-citte saṃkalana-cittena prakṣipyā, yad-arthaṁ

1. 佛說未曾有正法經(正藏一五 428^{bet} seq.) &c. 2. °nupacch° C. 3. cēti P. 4. °ksyān° P. °nay° C. 5. tu PC. dañ. 6. sadarth° PC. don dañ beas-pa.

prayukto bhavati [Tib. 18^b] tae-chanda-sahagaten' āśāsti-cittena bhāvanām kuryāt. ity evam-ādi-śruta-cintā-bhāvanāmaya-jñānōdaya-krameṇa sarvākārajñānādhigamāt pāram prakarsa-paryantam etīti vigrhya, kvipī sarvāpahāri¹-lope 'nityam Āgama-śāsanam ity atuki, tatpuruse kṛti bahulam ity aluki ea karma-vibhakteḥ kṛtaḥ² pāramis, tad-bhāvāḥ pāramitā. *prajñāyā* dharma-praviceaya-lakṣanāyāḥ 5 pāramitā *prajñāpāramitā*.

mukhyā buddho bhagavān māyōpamām jñānam advayam. tat-prāpty-anukūlatvena tu pada-vākyā-samūho grantho darśanādi-lakṣaṇo mārgaś ca gaunī prajñāpāramitā. tathā cāh' ācārya-Dignāgah.

prajñāpāramitā jñānam advayam, sā tathāgataḥ.

sādhyā tādarthyā-yogena. tācchabdyam grantha-mārgayoḥ³ iti.

atas trividhām api tat-sambandhinīm prativarṇikopadeśa-rahitām prajñāpāramitām eva prādhānyād adhikṛtyēt avadhāranam. na tu teśām evēti. bodhitraye 'syā nāntarīyakatvenādhikārāt. tathā hy atrālva vakṣyati: śrāvaka-bhūmāv api śikṣitu-kāmenēyam eva prajñāpāramitā śrotavyē(P. 14^a)ty-ādi. sa- 15 rvākāra-parama⁴-puruṣārthōpayuktādhigama-kramasya pratipādyamānatvāt.

tatra⁵ ca bodhi-cittam kulaputra bīja-bhūtam tad eva ca phala-bhūtam sāraṇam sarva-buddha-dharmāṇām ity ārya-Gaṇḍavyūhādi⁶-nirdesād yathā yena parārthālambana-samyaksambodhi-kāmatā-lakṣaṇa-dvāvīmśati-prabheda-bhinna-bodhi-cittādhigama-prakāreṇa *bodhisattvā* *mahāsattvās* trividhām api *prajñāpāramitām* 20 [Tib. 19^a] *niryāyur*⁷ niścītya ⁸prāpnuyur iti. sālambana-svarūpa-prabhedaś cittottpādaḥ. tat-prabheda eva¹⁰ ca sūtrārtha iti darśayitum svayam Bhagavat' āmantrana-dvāreṇa samāsataḥ prajñāpāramitā deśitā.⁹

tad ayam saṃkṣipto vākyārthah: yathā sarva-prakāra-bodhicittādhigama-prakāreṇa bodhisattvā mahāsattvās trividhām api prajñāpāramitām yathāsam-bhavam śrūtādi-jñānōdaya-krameṇa samyak prāpnuyuh. tathā teśām sambandhinīm prajñāpāramitām ev' ārabhya vyāsato bhāṣāṇāya caturvidhā pratisamvit te tava Subhūte sammukhī bhavatv ity evam ārya-Subhūtim sthaviram Bhagavān āmantritavān iti.

1. °hāra P. 2. °te PC. 3. 佛母般若波羅蜜多圓集要義論(正藏二五. 912^c). 4. para-parama P, para C. 5. atra P. 6. 大方廣佛華嚴經(般若譯)第三十五(正藏一〇 825^a) &c. Not quite same. 7. No ādi in Tib. 8. om. P. 9 ... 9. Instead of the whole passage (prāpn°... °sītā) stands in C only a pra-like sign. 10. evam P. nīd.

vistaratas tu

tatr' ādau gotra-sāmarthyāt kṛpā-bīja-prabodhataḥ
prayog'āśaya-sampattyā bodhicitta-parigrahah ||

iti nyāyād gotrādi-sāmarthyena bodhisattva-saṃvara-samādān'ādinā śūnyatā-
karunā-garbham bodhicittam utpādyā samyaksambuddho bhūtvā yathā-bhavya-
5 tayā parārthaṁ prati tri-yāna-dharma-deśan'ādibhir yatnam kuryām iti prāṇi-
dhānam kṛtvā pratipattyā sampādayed iti parārthaśālambanaḥ sa-hetu-phalaḥ
samyaksambodhy-adhigama-kāmatā-lakṣaṇo
gantu-kāmasya gantuś ca yathā bhedaḥ pratīyate
tathā bhedo 'nayor jñeyo yathāsaṃkhyena¹ pañḍitaiḥ
10 iti prāṇidhi-prasthāna²-svabhāvo dvividhaś cittotpādaḥ.

[Tib. 19^b] nanu

mahōtsāhā mah'ārambhā mahā'rthā 'tha mahōdayā
cetanā bodhisattvānām dvayārthā citta-sambhavaḥ ||³

iti vacanāc ce(P. 14^b)tanā-samprayuktam cittam viśiṣṭa-viśaya-pratibhāsam ut-
15 padyamānam⁴ cittotpādaḥ. samyaksambodhi-kāmatā ca tat-prārthanā kuśalo
dharma-chandaś caitasika iti katham sā cittotpādo bhavet.

satyam evāitat. kim tu duḥkhārṇava-nimagnam jagad atrānam abhisamīk-
ṣya tad-uddharanābhīprāyah kuśala-dharma-chanda-lakṣaṇyām⁵ prārthanāyām
satyām buddhatvāya cittam utpādayatīti kāraṇenātra kāryam nirdiṣṭam. evam
20 chanda-prārthanasya bodhisattvasya sarve kuśalā dharmā vṛddhim yāntīti jñā-
panāyōpacāraḥ samāśrita ity adosāḥ.

prāṇidhānam vā prārthanā samyaksambodhikāmatā. tat-saha-caritaś cittotpādaḥ prārthanayā 'tidiṣyate,⁶ prārthanā-prādhānā hi cittotpādāvasthēti kṛtvā. evam ca prāṇidhāna-sahagataṁ tac-cittam utpadyate bodhisattvānām ity upa-
25 pannam bhavati.

atha kēyam samyaksambodhiḥ, kaś ca parārtho yat-kāmat'ātmako, yad-
arthāś ca⁷ cittotpāda iti cet. ucyate yathārya-Pañcavimśatisahasrikāsūtram.

tatra samyaksambodheḥ samāśa-nirdeśo yad āha : sarv'ākārān⁸ Śāriputra

1. yāth^o C. 2. sthāna P. 3. Sūtrālambāra IV, 1. 大乘莊嚴經論第二(正藏三一
595^b). 4. °na- P. 5. °nām C. 6. nird^o C. 7. om. PC. dañ. 8. °kāram
PC; cf. Śatasahasrikā Calc. ed. p. 55,18f.

sarva-dharmān abhisambodhukāmena bodhisattvena prajñāpāramitāyām yogāḥ
karaṇīya iti. tatrāyam tasyā vyāsa-nirdeśo yad āha : iha Śāriputra bodhisat-
tvenāsthāna-[Tib. 20^a]yogena prajñāpāramitāyām sthitvā dāna-pāramitā pari-
pūrayitavyā deya-dāyaka-pratigrāhakānupalabdhim upādāyēty-ādi.

5 tatrāyam parārthaḥasya samāśa-nirdeśo yad āha : daśasu dikṣu pratyekam
Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu lokadhātuṣu ye sattvāḥ tān sarvān anupadhišeṣe nir-
vāṇa-dhātau parinirvāpayitu-kāmena bodhisattvena prajñāpāramitāyām śikṣit-
avyam iti. tatrāyam tasya vyāsa-nirdeśo yad āha : matsarināḥ sattvān dāne
duḥṣīlān śīle (P. 15^a) vyāpāda-bahulān kṣāntau pratiṣṭhāpayitu-kāmena bodhisat-
tvena prajñāpāramitāyām śikṣitavyam ity-ādi. 10

tathā cōktam :

cittotpādaḥ parārthāya samyaksambodhi-kāmatā,
samāśa-vyāsataḥ sā ca yathāsūtram sa cōcyate iti. (18)

20 tatrāyam tasya prabhedaḥ. tatra prathamaś cittotpādaś chanda-sahagato
bodhisattvānām pṛthivī-samāḥ sarv'ākāra-sarva-dharmābhisambodhasya sambhāra-
prasava-pratiṣṭhā-bhūtavāt. dvitīya āśaya-sahagataḥ kalyāṇa-suvarṇopamaḥ saṭ-
pāramitā-saṃgrhītasya hita-sukhāśayasy' āyati-tadātvayor vikārābhajanād ā-
samyaksambodhiḥ śaya¹ āśaya iti kṛtvā. tṛtīyo 'dhyāśaya-sahagataḥ śukla-pakṣa-
nava-candrōpamaḥ sarva-śukla-pakṣa -dharmottarottara-vivṛddhi-gamanenādhika³
āśayo 'dhyāśaya iti kṛtvā. [Tib. 20^b] ete ca trayo mṛdu-madhyādhimātratay'
ādikarmika-sambhāra-bhūmi-saṃgrhītāḥ. caturthah prayoya-sahagato jvalanō-
pamas tri-sarvajñatā-prayogasyēndhanāntara-viśeṣenēvāgner⁴ uttarottara-viśeṣa-
gamanāt prakṛṣṭo yogāḥ prayoga iti kṛtvā. ayam ca prathama-bhūmi-praveśa-
prayoga-mārgā-saṃgrhīto 'dhimukti-caryā-bhūmi-pratibaddhāḥ. pañcamo dāna-
pāramitā-sahagato mahā-nidhānōpamaḥ sarvath' āmiṣa-sambhogenāprameya-
sattva-saṃtarpane 'py aparyādānāt. saṣṭhaḥ śīla-pāramitā-sahagato ratn'ākarō-
pamaḥ sarva-guṇa-ratnānām āśraya-bhāvena tataḥ prasavanāt. saptamaḥ kṣānti-
pāramitā-sahagato mahā'rṇavōpamaḥ sarvāniṣṭōpanipātair aksobhyatvāt. aṣṭa-
mo vīrya-pāramitā-sahagato vajrōpamaḥ sampratyaya-dārdhyenābhedyatvāt.
navamo dhyāna-pāramitā-sahagataḥ parvatōpamaḥ sarvath' ālambana-vikṣepena 30
niṣkampyatvāt. daśamaḥ prajñā-pāramitā-sahagato mahā-bhaiṣajyōpamaḥ sarva-

1. śay' P. 2. om. P. 3. °dhik' P. 4. °ṇaiv° C.

kleśa-jñey'āvaraṇa-vyādhī-praśama(P. 15^b)nāt. ekādaśa upāya-kauśala-pāramitā-sahagataḥ kalyāṇa-mitrōpamah sarvāvasthā-sattvārthāparityāgāt. dvādaśaḥ prañidhāna-pāramitā-sahagataś cintāmani-sadr̄śo yathāprañidhānam phala-samṛddheḥ. trayodaśo bala-pāramitā-sahagata¹ ādityōpamo vineya-sasya-pari-pācanāt. caturdaśo jñāna-pāramitā-sahagato madhura-samgīti²-ghoṣopamo vineyāvarjana-vara-[Tib. 21^a]dharma-deśakatvāt. ete ca daśa yathākramam pramudi-t'ādi-daśa-bhūmi-samgr̄hitā darśana-bhāvanā-mārga-gocarāḥ. pañcadaśo 'bhijñā-sahagato mahā-rājōpamo 'vyāhata³-prabhāvatvena parārthānuṣṭhānāt. ṣodasaḥ puṇya-jñāna-sambhāra-sahagataḥ koṣṭh'āgārōpamo bahu-puṇya-jñāna-sambhāra-kośa-sthānatvāt. saptadaśo bodhipakṣa-dharma-sahagato mahāmārgopamah sarv'ārya-pudgalā⁴-yānānuyātatvāt. aṣṭādaśaḥ śamatha-vipaśyanā-sahagato yānō-pamo yuga-naddha-vāhitvāt saṃsāra-nirvāṇānyatarāpātēna sukha-samvahanāt. ekōnavimśatitamo dhāraṇī-pratibhāna-sahagataḥ prasravaṇōpamah sarvathādaka-dhāraṇākṣayōdbheda-sādharmyeṇa śrutāśruta-dharma-dhāraṇād aparyātta-deśanō-dbhedatvāt. ete ca pañca bodhisattva-bhūmiṣu viśeṣa-mārga-samgr̄hitāḥ. vimśatitamo dharmoddāna⁵-sahagata⁶ ānanda-śabdōpamō mokṣa-kāmānām vineyānām priya-śrāvaṇāt. ayam ca buddha-bhūmi-praveśa-prayoga-mārga-samgr̄hito bodhi-sattva-bhūmi-pratibaddhaḥ⁷ ekavimśatitama ekāyana-mārga-sahagato nadī-srotah-sadr̄śo jñānā-jñeyayoh samatādhigamenōru-karuṇā-prajñōpāyatayā 'sambhinnapara-kārya-kriyātvāt.⁸ ayam ca buddha-bhūmi-samgr̄hito maulāvasthā-prāptah. dvāvimśatitamo dharmakāya-sahagato mahā-meghōpamas Tuṣita-bhavana⁹-vās'ādi-sattvārtha-samdarśanena nirmāṇakāyatayā [Tib. 21^b]sarva-sattvā(P. 16^a)rtha-kriyānām tad-adhīnatvāt. ayam api nirvikalpaka-tathāgatādhipatya-pravṛttanirmāṇ'ādy-upalabdhher vineya-parikalpita-śuddha-laukika-prṣṭhāvasthā-prāpto buddha-bhūmi-samgr̄hitāḥ. ity ādikarmika-bhūmim ārabhya yāvad buddha-bhūmih samgr̄hitēty ato 'rthādhigamānukrameṇa yathōktānupūrvyēyān eva prabhedo¹⁰na nyūno¹⁰ nādhiko nāpy anyathānupūrvyā pratipādanīya iti pratipāditam bhavati.

1. °gat' P. 2. gIti P. 3. 'pravyāh° [for 'pratyāh°?] P. 4. yātān° C. 5. °modāna C. chos-kyi dgaḥ-ston = dharmotsava? But see Sūtrālamkāra 17, 3. 6. °t' P. 7. prab° P. 8. so Sūtrālamkāra 17, 6. °yatvāt PC. 9. bhuv° P. 10...10. nānā° PC. matshan-ba yañ ma-yin.

evaṁ krameṇa dvāvimśati-bheda-bhinna-bodhicittādhigama-dvāreṇa yathā bodhisattvā mahāsattvās trividhām apīty-ādinā pūrvavat sambandha iti.

tathā cōktam :

bhū^I-hema^{II}-candra^{III}-jvalanair^{IV} nidhi^V-ratnākarārṇavaih^{VI,VII}
vajrācalāusadhi^{VIII-X}-mitrais^{XI} cintāmanī^{XII}-arka^{XIII}-gītibhih^{XIV} (19) 5
nrpa^{XV}-gañja^{XVI}-mahāmārga^{XVII}-yāna^{XVIII}-prasravaṇōdakaih^{XIX}
ānandōkti^{XX}-nadī^{XI}-meghair^{XXII} dvāvimśati-vidhāḥ sa ca " iti.¹ (20)

ayam avaśyam prthagjana-bodhisattva-tathāgata-bhūmi-bhedenā hetu-phal^{āt}-makah prabhedo jñeyah. tathā hi Sūtrālamkāre :

cittotpādo 'dhimokṣo 'sau śuddhādhyāśayiko 'parah
vaipākyo bhūmiṣu mataḥ, tathā āvaraṇa-varjitah
karuṇā-mūla iṣṭo 'sau sadā²-sattva-hitāśayaḥ³

iti vacanād dhetu-phalālambanātmaka eva cittotpāda utpādyah kathitah. tasya prabhedo 'pi kriyamāṇas tathā kartavyah. anyathā hetu-mātra-prabhedān na tasya sarvathā prabeda ity aparipūrṇa eva prabhedah syād ity[Tib. 22^a] eke. 15 anyetu mahārājōpamādaya evāṣṭau cittotpādā bodhisattva-bhūmiṣu viśeṣa-mārga-samgr̄hitā iti varṇayanti.

sarva-prakāra-bodhicittotpāda-prabhedā-pratipādako granthah Pañcavimśatisahasrikāto jñāpakatvenēha prācurya-bhayān na likhyate. atra tūḍghaṭitajñā-samkṣipta-ruci-sattvānugrahenā 'pravṛttatvād deśanāyā iti kṛtvā nōktah. yathā-ōktārtha⁵-prabhedo 'vaśyam eva pratipattavyah. yataḥ Pañcavimśatisahasri-kā'rthōpasamhārena pravṛttam idam sūtra-ratnam iti prāg eva⁴ pratipāditam. tathā c' āh' ācārya-(P. 16^b)Dignāgah.

ittham Aṣṭasahasrī 'yam anyūnā 'rthair yathōditaih.
grantha-samkṣepa iṣṭo 'tra. ta evārthā yathōditāḥ ||⁶ iti.

atha khalv āyuṣmataḥ Śāriputrasyāitad abhavat | kim
ayam āyuṣmān (4) Subhūtiḥ sthavira ātmīyena svakena prajñā-

1. Cf. Sūtrālamkāra p. 16. 大乘莊嚴經論第二 (正藏三一。596b). 寶積經百十五 (正藏一—648b). 2. So Sūtrālamkāra 14,10; mahā PC. rtag-tu. 3. l.c. p. 14. 前同經論第二 (正藏三一。595c). 4...4. The whole passage pravṛtt...eva is wanting in C. 5. °kta-sattvārtha PC. ji-ltar-du bṣad-pahi-don-gyi. Present passage may be originally °kta-sarvārtha. 6. See P 7^a.

pratibhāna-balādhānena svakena prajñā-pratibhāna-balādhiṣṭhā-nena bodhisattvānām̄ mahāsattvānām̄ prajñāpāramitām̄ upadekṣyati utāho buddhānubhāvenēti

sarvākāra-tathāgata-jñāna-gamyatvena gambhīrāyām̄ prajñāpāramitāyām̄
 5 ātmano 'saktivad aprahīṇa-jñey'āvaranatven' ārya-Subhūter apy aśaktim̄ sam-bhāvayann ārya-Śāriputro 'dhyesaṇā-mātrāvagamād avidita-tat-sāmarthyādhiṣṭhā-no 'thēty-ādinā vitarkayati. etad iti vakṣyamānam̄ vitarka-jātam̄. tad eva kim̄ ity-ādi' āha. kim̄-śabdo vitarke. ātmīyena sva-pratibaddha-vṛttinā. tad-viṣaye 'tra¹ na para-kṛtena tasy' ātmīyenāpi tu svakena sva-kṛtena. prajñā dharmā-10 pravicayah. pratibhānam̄ yukta-muktābhidhānam̄. taylor balasyāvyāhata-sāmarthyasya[Tib. 22^a]ādhānenāpūrva-karaṇena. prakārāntareṇāpy āha svakenēti. atrāpy ātmīyenēti draṣṭavyam̄. prajñā-pratibhāna-balasya vyavasthitasyādhiṣṭhā-nena višeṣa-karaṇenōpadekṣyati. ut' āho-śabdah pakṣāntara-dyotakah. atha buddhānubhāvenēti.

15 evam manyate: acintyatvād upāya-višeṣasya kadācid anenāpūrva-jñānam adhigatam̄. vyavasthitasyōtkarṣo vā kṛtaḥ. tathāgatādhiṣṭhānam̄ vā prāptam. anyathā 'ham iv' ārya-Subhūtir aśaktaḥ. na cāraṇā-vihārinām agratvena višeṣa-sadbhāvād bhāṣata ity api śakyate vaktum. mamāpi prajñāvatām agratva-višeṣa-sadbhāvād bhāṣaṇa-prāpteh. na cāraṇā-samādher deśanāyām vyāpāra ity 20 ārya-Śāriputrasya bhāvah.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Buddhānubhāven' āyus= mataḥ Śāriputrasya imam evam rūpam cetasaīva cetaḥ-parivi=tarkam ajñay' āyuṣmantam̄ Śāriputram etad avocat | yat kiṁcid āyuṣman Śāriputra Bhagavataḥ śrāvakā bhāṣante deśa=yanty upadiśanty udīrayanti prakāsayanti samprakāsayanti sa sarvas Tathāgatasya puruṣakāro veditavyah |

mṛḍv-indriyatayā na sahasā 'pūrva-jñān'ādikam̄ kartum̄ śakyate 'cintyō-pāya-sadbhāve 'pīti pāśeyātām eva vikalpam darśayann āha athēty-ādi. śrāva-

1. tu PC. de-la. This word atra seems to stand for ayam in the text.

kāṇām̄ samanvāhṛtya ¹para-citta-jñānam̄¹ nānyathēti buddhānubhāva-vacanenā-samanvāhāra-jñānam uktam̄. imam anantarōktam evamṛūpam yathōkta-vikalpa-traya-svabhāvam̄, cetanām̄ vā niśritya prajñām̄² vā paryeṣako³ mano-jalpaḥ. sā ca cittasy' audārikatēti⁴ vitarkam̄ cetasā samvṛtyā tad-rūpānukāriṇā jñātvā vakṣyamānakam etad uktavān. tad ev' āha : [Tib. 23^a]yat-kiṁci(P. 17^a)d ity-ādi.⁵

sūtra^I-geyam^{II} vyākaraṇam^{III} gāthādānāvadānakam^{IV-VI}
 itivṛttakam^{VII} nidānam^{VIII} vaipulyam^{IX} ca sa-jātakam^X
 upadeśādbhutau^{XI, XII} dharmau dvādaśāṅgam idam vacah.

tatra bhāṣante śrutamaya-jñānōtpādād bodhi-bījāvaraṇārthaṁ yato grantham udīrayanti. deśayanti cintāmaya-jñānōtpādāt paripācanārthaṁ yato 'rthaṁ prakāśayanti. upadiśanti bhāvanāmaya-jñānōtpādāt parimocanārthaṁ yato granthārthaṁ niścayōtpādanataḥ samprakāśayanti. tad evam udīrayantī-ādi-pada-trayam bhāṣanta-ity-āder yathākramam̄ vyākhyānam̄. puruṣakāro 'dhiṣṭhānam̄. tad-dhetukatvāt sa sarvo bhāṣanādir upacārāt puruṣakāra-śabdenōktah.

15 tat kasya hetoh |

nanu śrāvakair api svādhigama-dharmatā sākṣatkṛtā. tat kasmān na sva-śaktyālva sarvo bhāṣanādiriḥ kriyata ity āśāṅkyā tat kasmād dhetor iti svayam eva praśnah kṛtaḥ. paraiḥ kriyamāne nīrasikatvādi-doṣodayād ity eke. tad-anantaram kathā-viccheda-doṣa-parihārārthaṁ, sāradyena praṣṭum aśaknuvatām anugrahārthaṁ, ekāgrīkṛta-cetasām vacanenēryāpatha-bhedād vikṣepa-doṣa-20 parihārārthaṁ vēty apare.

yo hi Tathāgatena dharmo deśitas tatra dharma-deśanāyām̄
 sīkṣamānās te tām dharmatām sākṣatkurvanti dhārayanti |
 tām dharmatām sākṣatkṛtya dhārayitvā yad-yad eva bhāṣante
 yad-yad eva deśayanti yad-yad eva upadiśanti yad-yad evō-25 dīrayanti yad-yad eva prakāśayanti yad-yad eva samprakāśayanti sarvam̄ tat dharmatayā aviruddhaṁ. tathāgata-dharma-

1...1. °ttājū PC. gṣan-gyi sems ses-kyi. 2. prajñā P. 3. °ryaṣuko. C. 4. Cf. Abhidharmakośa-vyākhyā 71^a, 大乘五蘊論 (正藏三一 849^b). 5. ādi supplied from Tib.

deśanāyā ev' āyuṣman Śāriputrāiṣa niṣyando yat te kulaputra
upadiśantas tāṁ dharmatāṁ dharmatayā na virodhayanti |

*yo hity-ādy uttaram. tatra dharme 'bhidheye nirvedhabhāgīy'ātmādhigama-
dvareṇa dharma-deśanāyām satyām śikṣamānā darśana-mārgādhigamena tām
5 adhigama-dharmatām sāksātkurvanti.* [Tib. 23^b] bhāvanā-mārgādhigamena dhā-
rayanti. sarvām tad adhigatārtha-visayam deśanā-dharma-sūtr'ādi dharmatayā
'dhigamenāviruddhaṁ tad-aviruddha-prakāsanāt. tasyās tathāgata-dharma-deśa-
nāyā evōpacāra-nirdiṣṭa-puruṣakāra-svabhāvāyā esa sadṛṣṭah syando niṣyandas¹
tad-anurūpam phalam. yat sūtr'ādi te śrāvakā upadiśantas tām Āgama-dharma-
10 tām adhigama-dharmatayā na virodhayanti. upadiśanta iti cōpalakṣṇād bhā-
śamānā deśayanta ity api grāhyam tathā prakṛitatvāt.

anenāitad āha: nitya-samādhānōpāya-(P.17^b)kauśala-vaikalyād adhigatārtha-
visayam api dharmām svādhigamāviruddhaṁ bhāṣitum² asamarthāḥ. prāg evā-
nadhibatārtha-visayam. ato buddhānubhāva eva draṣṭavyah.

15 tathā

kiyad vā śakyam unnetum sva-tarkam anudhāvatā³
parokṣōpeya-tad-dhetos tad-ākhyānam hi duṣkaram
iti nyāyān nāpy abhyūhya⁴ deśayitum śakyate iti.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Buddhānubhāvena Bhaga-
20 vantam etad avocat| yad Bhagavan evam āha| pratibhātu te
Subhūte bodhisattvānām mahāsattvānām prajñāpāramitām
ārabhya yathā bodhisattvā mahāsattvāḥ prajñāpāramitām
niryāyur iti| bodhisattvo bodhisattvā iti yad idam Bhagavann
ucyate| katamasyāitad Bhagavan dharmasyādhivacanām yad
25 uta bodhisattvā iti| nāham Bhagavām tām dharmām samanu-
paśyāmi yad uta bodhisattvā iti|

prasaṅgāgataṁ nirvartyēdānīm utpādita-pratham'ādi-bodhicitto yathākālam

1. niḥṣy° C. 2. bhāvitum P. 3. anubodhatā C. rjes-ḥbran-bas. 4. abhyuhyo
P.

bodhisattvo 'rthī dān'ādi-kuśala-dharmābhyaśena puṇya-sambhāram upārjayan
dhyānābhijñā'bhinirhārāl lokadhātūn sa gaechati
pūjā'rtham aprameyānām buddhānām śravaṇāya ca
aprameyān upāsyāsau buddhān kalpair ameyagaih¹
2 karmanyatām parām eti cetasas tad-upāsanād
5 iti citta-karmanyatā-balena sthitāḥ samādhau.

[Tib. 24^a] dharma-srotasi buddhebhyo 'vavādām labhate tadā
vipulam śamatha²-jñāna-vaipulya-gamanāya sah
iti nyāyād evam-pravṛtta-bodhisattvasya sambandhanārthām Bhagavad-ukta-
vacana-pūrvakam avavādām ārya-Subhūtir bodhisattva ity-ādin' āha. bodhisattvo
10 bodhisattva iti asminn arthe prajñā-balena bodhy-ālambanād bodhiś cāsau mahā-
krpāśayena sattvālambanāt sattvaś cēti bodhisattva ity uktāḥ. yathā 'śubh'ā-
lambana-samādir aśubhēti. pradeśāntarābhīhitasyāpi bodhisattvasya grahanār-
tham vīpsayā 'bhidhānam. katamasya kalpit'ādi³-rūpasyādhivacanām ābhimuk-
hyena vyapadeśāḥ paramārthataḥ. api tu na kasyacid ity arthaḥ. tad ev'
15 āha: nāham Bhagavām tām dharmām iti kalpit'ādi-rūpām. tattvato 'vavada-
nīasyānupalambhāt.

tam apy ahaṁ Bhagavan (5) dharmām na samanupaśyāmi
yad uta prajñāpāramitā nāma| so 'ham Bhagavan bodhisattvaṇi
vā bodhisattva-dharmām vā avindann anupalabhamāno
20 'samanupaśyan prajñāpāramitām apy avindann anupalabhamāno
'samanupaśyan katamām bodhisattvām katamasyām prajñā-
pāramitāyām avavadiṣyāmy anuśāsiṣyāmi|

avavāda-visayas tarhy astity āha: tam apīty-ādi. prajñāpāramitā
pratipatty-ādi-daśa-prakāra-dharma-svabhāvā. tathā hy avavāda-visayam
25 adhikṛtya Pañcavimśatisahasrikāyām uktām. kathām Bhagavan bodhisattvena
mahāsattvena prajñāpāramitā(P. 18^a)yām caritavyām. Bhagavān āha: iha

1. apram° P. dpag-med gyur. Qu. ameyakaiḥ? 2. dharm° C. 3. samartha P.
4. kalpita or parikalpita (遍計), paratantra (依他) and pariniṣpanna (圓成).

Śāriputra bodhisattvo bodhisattvam tan-nāma ca na samanupaśyatity¹-ādi. [Tib. 24^b] *bodhisattva-dharmaṃ* vēti yasya dharmasya *bodhisattva* ity adhivacanam tam *dharmaṃ avindan* śrutyā, *anupalambhamānaś* cintayā, *asamanupaśyan* bhāvanayā. ²atha vā pratiniyatārthena saha *pratyāsatti-nibandhanābhāvān* nirākāreṇa jñānenāvindan, vastu-bhāvam antareṇāpi svapn'ādau bhāvāt s'ākāren-anupalambhamānaḥ,² ata evōbhābhyaṁ asamanupaśyan. *kataṃsyaṁ prajñāpāramitāyām* pratipatty-ādi-daśa-prakārāyām. prathamam samprāpta-guṇa-paripālā'rthenāparihāṇim upādāya śikṣanenāvavādīsyāmi. tataḥ paścād aprāptaguṇa-prāptim upādāyānuśāsiṣyāmi. sarvathā tattvato nāiva. kiṃ-tūdbhāvanāsamvrtyā 'vavāda ity arthād ākṣiptam bhavati. tathā cātrāvānantaram vakṣyati: *eso 'vavāda* ity-ādi.

sa punar viṣaya-bhedād daśadhā jñeyah. tatra yathōkta-prabheda-bodhicitta-pratipattau samvṛti-paramārtha-satyānatikramena śrāvak'ādy-asādhāraṇatayā 'nupalamba-yogena vartanam iti śikṣanam⁴ pratipatty-avavādah. duḥkhe phala-bhūta-rūp'ādi-śūnyatā-prajñāpāramitayos tathatā-rūpatvād aikātmyam iti. samudaye śūnyatā-hetu-bhūta-rūp'ādayor avyatirkitatvena rūp'ādi na samudaya-nirodha-samkleśa-vyavadāna-dharmīti. nirodhe śūnyatāyām utpāda-nirodha-samkleśa-vyavadāna-[Tib. 25^a] hāni-vṛddhy-ādi-rahitāyām na rūpam yāvan nāvidyotpādo⁵ nāvidyā-nirodho na buddho na bodhir iti. mārgे dān'ādi-pāramitātābhīr ātmāno 'dhyātma-śūnyatādīnām vā⁶ bahirdhā-śūnyatādibhiḥ saha⁷ pūrvāntāparāntayoś ca parasparam na-yuktāyuktatvena pratipattir ity upadeśah satyāvavādah. buddhe buddha-bodhyor eka-lakṣaṇatvena buddha-karaka-dharma-lakṣaṇa-sarv'ākārajñatāyā⁸ anupa(P. 18^b)lambhe rūp'ādy-ayojanen' ālamby'ālambaka-samatā-jñānam iti. dharme tri-sarvajñatā-samgrhīta-samasta-vastupratipakṣ'ākāra-samgrahaiḥ sarva-dharmānām samgrhītānām niḥsvabhāvatēti. samghe buddha-ratnāntargatatavenārhad-varjyeṣu phala-stha-pratipannaka-bhedenā saptasu mahā-puruṣeṣu pratyekabuddhena sahāṣṭasu mrdv-indriy'ādi-bhedenā viṁśati-saṃkhyāvacchinnesv āryāvaivartika-bodhisattva-saiksesv anutpādatayā pravrttir ity upadeśo ratna-trayāvavādah. ārabdha-vīryatayā yathōktārthā-nuṣṭhānam prati kāy'ādi-sukhaliṇatvena kasyacid abhiniveśah syād ity asatkau

1. 大般若第四百二 (正藏七 11^b). 2...2. Cf. P. 29^a. 3. °ripāca° PC. yoñ-su-bsuñi-ba. 4. om. P. 5. na v° PC. ma-rig-pa skye-ba yañ med. 6. om. PC. bdag-ñid dam. 7. om. PC. lhan-cig. 8. °yām PC.

kāy'ādīnām asvabhāvatayā deśanā 'vavādah. ciratara-kālābhyaṣenāpi samihitārthāniṣṭattāv utrasana-jātiyasya parikhedah syād ity apariśrāntau rūp'āder yāvat samyaksambodher amananatayā deśanā 'vavādah. daśa-dig-avasthitabuddh'ādibhyah [Tib. 25^b] praty-arthā-mārgopadeśe gr̄hyamāne cittāvalinatā syād iti pratipat¹-samarigrahe dharmānām prakṛty-ajātatvena śikṣanam ava-vādah. māṃsa-vaipākika-divya-prajñā-dharma-buddha-eakṣusām yathāsaṃkhyam pratiniyata-vastu-sarva-sattva-eyuty-upapatti-sarva-dharmāvikalpana-sarv'ārya-pudgalādhibhāma-sarv'ākāra-sarva-dharmābhīsambodha-viṣayānām tathatayālikatvena² pratipattir iti śikṣanam pañca-eakṣur-avavādah. ṛddhi-divya-śrotra-paracitta-jñāna-pūrvanivāsānusmṛty-abhisaṃskārika-divyacakṣur-āsravakṣayajñānābhijñā-nām pṛthivī-kampan'ādi-sarva-lokadhātu-stha-sūkṣmatara-śabda-śravaṇa-sarāg'-ādi-para-citta-parijñāna³-sva-para-pūrvāneka-jāty-anusmarāṇa-sarva-rūpa-darśana-kleśa-jñeyāvaraṇa-prahāṇa-kāritrānām ādi-śāntatvenāvabodha iti deśanā sad-abhijñā'vavādah. catuh-satya-samgrhīta-śoḍaśa-kṣaṇa-svabhāvam darśana-mārgam dha(P. 19^a)rmānvaya-jñāna-kṣānti-jñān'ātmakam sarva-dharma-niḥsvabhāva-bodhena māyākāra iva sarvatrānabhīnivisṭa-mūrtis tat-prahātavya-vastu-pratipakṣatvena yogī vibhāvayatī deśanā darśana-mārgāvavādah. samskr̄tāsaṃskṛtayor eka-rūpatvena paraspāram⁴ aśakya-vyatireka-prajñaptivat yathōkta-darśana-mārga-saṃinukhīkṛta-vastu-avyatirek'ālambanād [Tib. 26^a] darśana-bhāvanayor apṛthagbhāva iti na lākṣaṇikam bhāvanā-mārga-vyavasthānam. atha ca sa tat-prahātavya-vastu-pratipakṣatvena vibhāvayate pratityasamutpāda-dharmatayēti deśanā bhāvanā-mārgāvavādah.

ity evam daśavidho'vavādo grantha-saṃksepasyatrēstatvāt *prajñāpāramitā-*śabdenōktah. tathā hi Pañcavimśatisahasrikāyām pratyavavādam spaṣṭa eva grantho nirdiṣṭah. jñāpakatvena ca vistara-bhayān na likhyate.

api tu khalu punar Bhagavan saced evam bhāṣyamāne deśyamāne upadiśyamāne bodhisattvasya cittam nāvaliyate na saṃliyate na viṣidati na viṣādam āpadyyate nāṣya viprṣṭhī bhavati mānasam na bhagnaprṣṭhībhavati nōtrasyati na saṃ-

1. pratipatti PC. lam. 2. tathātay° P, tathālk° C. 3. °nam C. 4. paramp° C.

trasyati na samtrāsam āpadyate esa eva bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyām anusāsanīyah | eṣāivāsyā bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitā veditavyā | eso 'vavādah prajñāpāramitāyām |

5 tad evam avavādena kim-bhūto bodhisattvo 'vavadanīya ity āha: *api tu khalu punar* ity-ādi. *sace* iti nipāto yady-arthe. *evam* iti bodhisattva¹-prajñāpāramitā'nupalambhenāvavāda²-viṣaye daśa-prakāre *bhāṣyamāne cittam* nāvalīyate na samkocāyate. yato *na viṣidati* na muhyati ata eva śrāddhatvena dharmā-bhajanād ādau nōttrasyaty asthāna-trāsenā. *deśyamāne na sampliyate* n' 10 ālasyāyate. yato *na viṣādam* āpadyate na kātara-bhāvam yāti ata eva prajñātvena tattva-vedanān madhye *na samtrasyati* samtati-trāsenā. *upadiśyamāne nāsyā* *vipṛṣṭhībhavati* na vipratisāribhavati mana eva mānasam. yato *na bhagnapṛṣṭhībhavati* na prṣṭhe cittam bhagnam bhavati ata eva śraddhā-prajñābhyaṁ 15 ³yogāt paryavasāne *na samtrāsam*³ āpadyate sarvathā 'niścaya-trāsenā.

15 atha vā *bhāṣanādi-kāle* yathākramam granthārthobhayāvadhāraṇān nāvalīyate na sampliyate na viṣidati. (P. 19^b) kutah. [Tib. 26^b] yasmāt pratyaksānumānāgama-pramāṇair aviruddha-⁴viṣayārtha-paricchedān *na viṣādam* āpadyate nāsyā *vipṛṣṭhībhavati* mānasam *na bhagnapṛṣṭhībhavati*. ata ev' ādi-madhyaparyavasāne nōttrasyati *na samtrasyati* *na samtrāsam* āpadyata iti yojyam. 20 esa evēti yo *bodhisattvah* samvṛti-paramārtha-vibhāga-kauśalyād yathōktāvavāde cittāvalinatvādi-rahitaḥ sa⁵ evēty arthaḥ. eṣāivēti lakṣaṇam anuktvā kathām prajñāpāramitā pratyavamṛṣyata iti cet. ucyate. yasyārthasya bhāṣaṇādāu cittāvalinatvādi na karoti so 'rthaḥ *prajñāpāramitā* pratipatty-ādi-daśa-prakārā kathitāvēty arthākṣipta-parāmarśanād adoṣa iti.

25 sace evam tiṣṭhaty eṣāivāsyāvavādānuśāsanī ||

upasamharann āha: *sace* ity-ādi. sa bodhisattvo yady anantarōktāvavādena yathōkta-viṣaye sthitimān bhavati tadā 'syā bodhisattvasyāiṣāiva prārthi- tārtha-prāpti-kartavyatopadeśo 'vavādānuśāsanī veditavyā.

1. °ttvah C. 2. °bhenatāvavād° P. 3 ... 3. yot p° P. yogamapramāne na s° C. 4. svavis° C. 5. sa esa C.

tad evam kṛtvā bodhicitta-tad-ākṣipta-dharma-svabhāva-prajñāpāramitāyām yā pratipattir anupalambh'ākārā, yad ālambanam catvāry ārya-satyāni, yaś e' ā'srayas trīṇi śaranāni, yo viṣesa-gamana-hetur asaktih, yo 'vyāvṛtti¹-gamana-hetur apariśrāntih, yo 'nanya-yāna-gamana-hetuḥ pratipat-samparigrahaḥ, yo 'para-pratyaya-gāmitva-hetuḥ pañca-eakṣūṇsi, yaḥ sarv'ākārajñatā-paripūri- 5 hetuḥ ṣad-abhijñāḥ, yau niṣṭhā-gamana²-hetuḥ darśana-bhāvanā-mārgau, tat sarvam avavāda-prakaraṇe nirdiṣṭam, etāvataīva sarvo 'rthaḥ sampanna iti ya-thōkt'ānupūrvī nirdiṣṭo daśavidho 'vavādah.

[Tib. 27^a] tathā cōktam :

pratipattau^I ca satyeṣu^{II} buddha-ratn'ādiṣu triṣu^{III} 10

asaktāv^{IV} apariśrāntau^V pratipat-samparigrahe^{VI} ; (21)

eakṣuhuḥ pañcasu^{VII} jñeyah ṣaṭsv abhijñā-guṇeṣu^{VIII} ca

dṝṇ-mārge^{IX} bhāvanākhye^X cēty avavādo daś'ātmakah; iti. (22)

kim tu samgha-ratne mṛdu-indriy'ādi-bodhisattvānām ayam prabhedo grāhyah. vakṣyamāṇa-mārgajñatā-samgrhīta-ṣoḍaśa-kṣaṇa-darśana-mārgam ā(P.20^a) 15

śritya pañcadaśasu darśana-mārga-citta-kṣaṇeṣu śraddhā-dharmānusāri-bhedena prathama-phala-pratipannako dvividhaḥ. tato yaḥ kāmāvitarāgah³ sa ṣoḍaśe darśana-mārga-citta-kṣaṇe srotaāpannah. tato bhāvanā-mārge yāvac-eaturtha-

kleśa-prakāra-prahāṇād deva-manuṣya-kulaṃkulatvena⁴ sa evānyo dvividhaḥ. tataḥ kāmāvacara-pañca-prakāra-kleśa-prahāṇena dvitiya-phala-pratipannako 20

mṛdu-tikṣṇēndriya evālkah śraddhā-drṣṭi-prāptah. tataḥ kāmāvacara-ṣaṭ-prakāra- kleśa-prahāṇāt sakṛdāgāmī. tataḥ sa evālka-janmāvaśeṣatvād deveṣv ekavīciko

'parah. tataḥ kāmāvacara-saptāṣṭa-kleśa-prakāra-prahāṇāt tṛtiya-phala-prati- pannakah pūrvavac chraddhā-drṣṭi-prāptah. tato yaḥ kāmāvacara-nāvama⁵-

kleśa-prakāra-prahāṇād anāgamī 'ty ucyate. sa pañcadhā veditavyah. tatrō- 25

papatti-samyojana-prahāṇād abhinirvṛtti-samyojanāprahāṇād antarābhavam abhinirvartayann evābhinirvṛtte vā 'ntarābhavē mārga-sammukhībhāvena duḥ-

khānta-prāptāv antarā-parinirvāyī. ubhaya-samyojanāprahāṇād rūpa-dhātāv upa- padya duḥkhānta-prāptāv upapadya-parinirvāyī. tatrāvōpapanno 'bhisamskāreṇa 30

[Tib. 27^b] mārga-sammukhībhāvād⁶ duḥkhānta-prāptāv abhisamskāra-parinirvā-

1. 'dhyātma C. 2. om. PC. hgro-ba. 3. kāma-vita P. 4. kula-kul° P.

5. °raṇamava P. 6. °va-lābhād P.

yī. tad-viparyayād anabhisamśkāra-parinirvāyī. ūrdhvā-srotaś ca pañcamah.
sa punar akaniṣṭha-paramo bhavāgraparamaś ca. tatrākaniṣṭha-paramaḥ plu-
tārdaḥ-pluta-sarva-sthāna-cyutatvenākamiṣṭha-praveśas trividhāḥ. bhavāgra-
paramaś ca rūpa-vītarāgo dr̄ṣṭa-dharma-śamah kāya-sākṣī 'ti dvividhāḥ. tato
5 bhāvāgrikāṣṭama-kleśa-prakārānām prahāṇād arhattva-phala-pratipannakah.
tataḥ śrāvaka-piṭakam 'ev' ālambya sva-mārga-sammukhikaraṇād a-buddhōtpāde
pratyekabuddha iti vīṁśatiḥ. tathā ca Pañceavimśatisahasrikāyām ayam artha
vistareṇōktah. Avaivartikacakra-sūtre² tu bodhisattvam śraddhā-nusārinām ārabhya
yāval bodhisattva-pratyekabuddha iti (P. 20^b) pudgala-vyavasthānam spaṣṭata-
10 rārthām Bhagavatōktam iti tatrāīvāvalokanīyam atra tv' asmābhīr vistarena
nōpanyastam kiṁ piṣṭam pīṁṣma iti.

tathā ca prathama-dvitiya-phala-stham eaturtha-phala-pratipannakam ca
pudgalam sugamatvenāśamgrhyōktam :

15 mṛdu^I-tikṣṇēndriyau^{II} śraddhā-dr̄ṣṭi-prāptau^{VI,IX} [Tib. 28^b] kulamkulau^{IV,V}
ekavīcye^{VIII} antarōtpadya^{X,XI} kārakārakaniṣṭha-gāḥ^{XII-XIV} (23)
plutās trayo^{XIV-XVI} bhavasyāgra-paramo rūpa-rāga-hā
dr̄ṣṭa-dharma-śamah^{XVII} kāya-sākṣī^{XVIII} khadgaś^{XX} ca vīṁśatiḥ¹ iti. (24)
labdhāvavādasyāivam ādikarmikasya
sampūrṇa-punya-sambhāras tato dhīmān dr̄dh'āśayah
20 śraddhādyaiḥ kuśalair dharmaiḥ paribhāvita-samtatih
jñāna-sambhāra-siddhy-arthaḥ kalpāsamkhyeya-nirgamāt
sthirābhijñō 'vavādena caryā-bhūmau pravartate ||
iti kṛtvā 'dhimukti-caryā-bhūmi-pariśodhanārtham śrūt'ādi-prakarsa-prāpta-
mokṣabhāgīya-śraddhādi-lakṣaṇa-kuśala-mūlād ūrdhvam catuh-satya-prative-
25 dhānukūlāni catur-nirvedhabhāgīyāni laukika-bhāvanāmayāni vaktavyāni. śrāva-
k'ādy-ūṣm'ādibhyaś cāśām anity'ādi-lakṣaṇa-vastv-ālambana-višeṣat, dharma-
darśana-pratipakṣatvenānabhīnives'ādy-ākāra-višeṣat, yāna-trayādhigama-hetutva-
višeṣād, upāya-kuśala-kalyāṇa-mitra-lakṣaṇa-samparigraha-višeṣād višeṣo vaka-
tavyaḥ. tathā samkleśa-vastv-adhiṣṭhānah pratipakṣa-vastv-adhiṣṭhānaś cēti
30 dvividho grāhya-vikalpaḥ. dravya-sat-puruṣādhiṣṭhānah prajñapti-sat-puruṣā-

1. evāval^o P. 2. 不退轉法輪經，廣博嚴淨不退轉輪經（正藏九 230^a et seq.）

dhiṣṭhānaś cēti dvividho grāhaka-vikalpa iti vakṣyamāṇa-mūrdhābhīsamaṇa-sam-
grīhīta-darśana-bhāvanā-mārga-prahātavyaiś caturbhīr vikalpair [Tib. 28^c] yathā-
samkhyam samkleśa¹-bhāñjy etāni nirvedhabhāgīyānīti vaktavyam. tathā
yathōkta-vikalpa-samyogam ca bhajatām satām pratyekam esām mṛdu-madhyā-
dhimātra-bhedenā viśiṣṭatā ca vaktavyēti pañcavidho viśeṣaḥ. śrāvak'ādīnām t'
ūṣm'ādi-eaturvidha-kuśala-mūlām rūpān'ādi-lakṣa (P. 21^a) na-vastv-ātmaka-catuh-
satyālambanam ātma²-darśana-pratipakṣatvenānity'ādibhir ākāraḥ sva-yānādhi-
gama-hetu-bhūtam³ samparigraha-rahitam. sva-bodhi-paripanthibhūtaś caturvi-
dho vikalpo na bhavatītī krtvā tena samṣrṣṭam apy asamīṣṭam utpadyata iti
vyavasthāpyate yataḥ.

10

tathā cōktam :

ālambanata^I ākārād^{II} dhetutvāt^{III} samparigrahāt^{IV}
catur-vikalpa-samyogam yathāsvam bhajatām satām (25)
śrāvakebhyaḥ sa-khadgebhyo bodhisattvasya tāyināḥ
mṛdu-madhyādhimātrānām^V ūṣm'ādīnām viśiṣṭatā iti (26)

15

punar aparam Bhagavan bodhisattvena mahāsattvena pra-
jñāpāramitāyām caratā prajñāpāramitāyām bhāvayatā

tatra mṛduṇa ūṣma-gata-kuśala-mūlasy' ālambanārtham āha : punar ity-ādi.
punar aparam iti prakārāntareṇa prajñāpāramitōpadeśa-sūcanam. prajñāpāra-
mitāyām iti sāmānya-śrutāv apy anityatvādi-vastv-ālambana-lakṣaṇāyām ity 20
arthāḥ. tathā hi pradeśāntare Bhagavatā 'bhihitam : sūtrām bhikṣavaḥ sūtrā-
tarānusāreṇa vyākhyātavyam⁴ iti. Pañceavimśatisahasrikāyām ca mṛd'ūṣm'ālamb-
banam adhikṛtyōktam : ih' āyuṣmañ Chāriputra bodhisattvo rūpam anityam iti
rūpam duḥkham iti rūpam sūmyam iti [Tib. 29^a] rūpam anātmety-ādi. etāvāms
tv atra višeṣo yad uta samkṣepa-nirdeśaḥ. tatra punaḥ pratyekam satyam 25
adhikṛtya vistara nirdeśa iti na samdehāḥ. caratēty asamāhitena jñānenā.
bhāvayatēti samāhitena.

etad uktam : anity'ādi-śoḍaś'ākāraṁ duḥkh'ādi-catuh-saty'ādhāraṁ vastv
ālambanam iti.

1. samśl^o P. 2. ātmāna C. 3. ṣṭa C. 4. This passage also P. 33^a.

evam śikṣitavyam yathā 'sau śikṣyamāṇas tenāpi bodhi-cittena na manyeta||

tat ken' ākāren'ālambanīyam ity āha: *evam* ity-ādi vakṣyamāṇa-kramena.
tenāpīty-ādi na kevalam jñeyasyātyanta-parokṣatvād ālambyena¹ *na manyeta*.
5 yenāpy ākārenābhiniveśa-niṣedh'ādy-ātmakena² bodhy-āvāhaka-jñāna-rūpeṇ' ālam-beta³ *tenāpi na manyet*ābhiniveśam na kuryād ity arthaḥ. dharmatā-mukhenānā-bhiniveśādy-ākārenēti yāvat.⁴

idam uktam bhavati: śrāvako rūpaṇ'ādi-lakṣaṇam (P. 21^b) vastv ālambate. tasyānityatādaya ākārā bhavanty ātma-darśana-pratipakṣatvāt. bodhisattvah
10 punar anityatādi-lakṣaṇam vastv ālambate. tasyānabhiniveśādaya ākārā bhavanti dharma-darśana-pratipakṣatvād iti.

nanu yady abhiniveśābhāvo 'nabhiniveśaḥ. evam⁵ saty abhāvatvāt pratipakṣo na yujyate. atha yan nābhiniveśaḥ. tadā eaksur-ādiṣv api prasaṅga iti cet. ueyate. yathā vipakṣaḥ tathā 'bhiniveśaḥ. yathā pratipakṣaḥ tathā 'nabhiniveśaḥ. [Tib. 29^b] katham ca vipakṣaḥ. yathā 'sat⁶-parikalpanā⁷-samutthitāv asti-nāsti-grāhau. katham ca pratipakṣaḥ. yathā taylor abhāvah. katham ca taylor abhāvah. yadi tau tattvato na sta iti jñātau bhavataḥ. tathā cānantaram vak syati: *saced āyuṣmañ Chāriputra tatrācittatāyām* ity-ādi.

tat kasya hetoh||

20 nanu pramāṇopapanne 'nabhiniveśādy-ākāre katham prekṣāvato nābhiniveśa ity āha: *tat kasya hetor* iti. tat kasmād dhetoh. atha vā yad etad abhiniveśākaranam tat kasyārthasya⁸ hetoh prayojanād ity arthaḥ.

tathā hi tac cittam a-cittam prakṛtiś cittasya prabhāsvarā||

uttarārtham āha: *tathā hīty-ādi*. yasmād ekāneka-svabhāva-vaidhuryāc
25 *cittasya⁹ prakṛtiḥ* svabhāvo 'nutpādatā *prabhāsvarā* vidhamita-sarvāsat-kalpanā-'ndhakārā ato 'nabhiniveśādy-ākārāvyatirktaṁ *cittam* tattvato 'cittam'.

evam manyate: cittasya naiḥsvābhāvyāt tad-avyatirkto 'nabhiniveśādy-

1. °mbana C. 2. °veśāder niṣedh'ātm° P. °tmake C. mñon-par sen-pa bkag-pa la-sogs-paḥi bdag-ñid. 3. °mbyeta P. 4. rnam-pas kyañ ses-byā-bahi tha tshig-go =°reñāpīty yāvat. 5. eva P. 6. asat P. mi bden-pa. 7. °lpa P. 8. kasmadd C. 9. °tta C.

ākārah katham tattvato¹ 'bhiniveśa-sthāniya iti.

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim
etad avocat| kim punar āyuṣman Subhūte asti tac cittam yac
cittam a-cittam||

5 paryudāse 'tha prasajye vā 'cittam iti nañah prayoge 'pi sad-asan-mātra-mananānubandhena viparyāsāvinivṛttim paśyann āha: *asti tac cittam yac cittam acittam* iti. *yac cittam* anabhinivesādy-ākārāvyatirktaṁ *tac cittam* tattvato 'cittam iti yad ueyate tat *kim acittam astīti* saṃbandhanīyam. nyāyena vastuno 'sattvān na paryudāse nañah prayogah, api tu prasajye.

10 evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram
etad avocat| kim punar āyuṣman Śāriputra yā acittatā tatrā-cittatāyām astitā vā nāstitā vā vidyate vā upalabhyate vā||
Śāriputra āha| na hy etad āyuṣman Subhūte||

15 tatrāpi sad-[Tib. 30^a]asan-mātra-prajñaptir² api nāstīty abhiprāyavān Su-bhūtis tenāiva parihāram pratipādayitu-kāmaḥ pratipraśna³-kriyayā Śāriputram āha *kim punar* ity-ādinā. (P. 22^a) cittābhāva-mātram acittam. tad-bhāvo yā 'cittatā tatrācittatāyām *kim* astitā vā vidyate vā 'nupalabdhi-lakṣaṇa-prāptā. athōpalabhyate vōpalabdhi-lakṣaṇa-prāptā. evam nāstitā vēti yojyam. pūrvo vā-śabda uttarāpeksayā uttaraś ca pūrvāpeksayēti jñeyam.

20 ajātasya svabhāvena śāśvatōcchedatā kutah
svabhāve hi vikalpyante dharma-bheda-vikalpanāḥ
pattra-lekhādi-vinyāsaḥ kenacid vyomni śakyate
kartum nāiva. tathā 'jāte dharma-bhede vikalpanā||
ity abhiprāyavān āha: *na hy etad* iti anantarōktam ubhayam.

(6) Subhūtir āha| saced āyuṣman Śāriputra tatrācittatāyām
25 astitā vā nāstitā vā na vidyate vā nōpalabhyate vā| api nu te
yukta esa paryanuyogo bhavati yad āyuṣmān Śāriputra evam

1. tato P. 2. °jñāpt° P. 3. °tipakṣa P.

āha asti tac cittam̄ yac cittam acittam iti ||

idānīm tad vacanam eva parihāre yojayann āha: *saced* ity-ādi. *api-nu-*
śabdaḥ kṣepe. nāīvēty arthah. *paryanuyogaś* codyam. tam ev' āha *yad ḍyūṣmān*
ity-ādinā.¹ evam̄ manyate; yady *acittatāyām* *astitā* vā *nāstitā* vā na *vidyate*
vā *nōpalabhyate* vā tat katham̄ tavāīsa *paryanuyogo* 'sti tac cittam̄ yac cittam
acittam̄ iti. tatrāpi hy *acittam̄* iti cittābhāva-mātram evābhipretam. atah sad-
asad-rūpenāstītva-samāropo nāīva ghaṭata iti.

evam ukte āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad
avocat | kā punar es' āyuṣman Subhūte acittatā ||

cittasya dharmino 'sattve nirviśayasya naño 'prayogād acittatā 'pi nāstīty
āha kā punar esēty-ādi.

Subhūtir āha | avikār' āyuṣman Śāriputrāvikalpā 'cittatā ||

[Tib. 30^b] na hi samvṛti-sopānam antareṇa tattva-prasāda-śikhārārohaṇam
vipaścita iti² yogi³-samvṛtyā pratividhātum āha: *avikārēty-ādi*. pāramparyen-
āvācittatā 'bhyasyamānā buddha-bhūmāv avikāra-pariniṣpattim prati hetutvād
aikārā. aviparyāsa-pariniṣpatti-hetutvāc eāvikalpā.

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmate Subhūtaye sā-
dhukāram adāt | sadhu sādhv āyuṣman Subhūte | yathā 'pi
nāma tvām̄ Bhagavatā 'raṇā-vihārinām agratāyām nirdiṣṭo
nirdiṣasi |

evam cādhigamāviruddham uktam ity āha: *athēty-ādi*. *sādhū sādhv* iti
sambhrame dvir abhidhānam. *yathā* yena prakāreṇa. *api-nāma-śabdaḥ* pūjā-
vācakah. *aranēti⁴* yasya samādheḥ prabhāvāt pareśām samtāne sva-para-vyābā-
dhanārthena raṇayantītī raṇāḥ kleśā na jāyante so 'raṇā-samādhīh. tad-vihā-

1. °di P. 2. Cf. a similar stanza at P. 63^b. Tib. has here the same stanza
as there stands. 3. °ge P. 4. Supplied from Tib.: ūnon-moṇs-pa med-pa śes-byā-ba
ni.

riṇām madhye 'gratāyām nirdiṣṭah san nirdiṣasy acittatām iti vibhakti-vipari-
ṇāmena yojyam.

nanu ca buddhādhiṣṭhānāt sōpāya-kauśalām api pra(P. 22^b)jñāpāramitām
nirdiṣataḥ ko 'tiśayo yatas tad-viduṣo 'pi Śāriputrasya Subhūtim prati sādhū-
kārah sādhuh syāt. na kaścit. kim tu taylor vineyānām anugrahāya māhātmya-
dyotanād anāgata-vineya-saṃdehāpanayanāya tathāgatādhiṣṭhānād eva vā 'vivāda-
pūrvakah sādhukāra ity adosah.

ataś ca bodhisattvo mahāsattvo 'vinivartaniyo 'uttarāyāḥ
samyaksam̄bodher upaparikṣitavyaḥ avirahitaś ca bodhisattvo
mahāsattvah prajñāpāramitāya veditavyaḥ |

māhātmyam evācittatāyā darśayan kaścid aniyata-gotrako 'pi tīkṣṇēndriyata-
yā nirvedhabhāgīyāvasthāyām apy [Tib. 31^a] acintyōpāya-viśeṣād avaivartika-
tve niyata ity āha: *ataś cēty-ādi*. yatas tenāpi bodhicittena na¹ manyate 'to
'nabhiniveśādy-ākārāt. *ca-kārād* anityatādi-lakṣaṇa-vastv-ālambanāt. *upapari-*
kṣitavyo niścetavyaḥ. aṣṭamāyām tu bhūmau sarvesām eva niyatavenāvavartik-
atva-vyavasthānam ity adosah. *avirahitaś cāparihāni-yogāt prajñāpāramitāyā*
nirvedhabhāgīya-rūpāyā² *veditavyaḥ*. na kevalam *avivartaniya upaparikṣitavya*
iti *ca-kārah*.

śrāvaka-bhūmāv api śikṣitu-kāmena iyam eva prajñāpā-
ramitā śrotavyā udgrahitavyā dhārayitavyā vācayitavyā par-
yav'aptavyā pravartayitavyā ihāiva prajñāpāramitāyām śikṣita-
vyam yogam āpattavyam | pratyekabuddha-bhūmāv api śikṣitu-
kāmena iyam eva prajñāpāramitā śrotavyā udgrahitavyā dhā-
rayitavyā vācayitavyā paryav'aptavyā pravartayitavyā ihāiva
prajñāpāramitāyām śikṣitavyam yogam āpattavyam | bodhi-
sattva-bhūmāv api śikṣitu-kāmena iyam eva prajñāpāramitā
śrotavyā udgrahitavyā dhārayitavyā vācayitavyā paryav'aptavyā
pravartayitavyā | ihāiva prajñāpāramitāyām upāya-kauśala-

1. om. C. 2. °payā PC.

samanvāgatena sarva-bodhisattva-dharma-samudāgamāya yogah
karaṇiyah |

evam ālamban'ākārāv abhidhāya mṛd'ūṣmaṇo hetutva-viśeṣārtham āha : *śrā-
vaka-bhūmāv apīty-ādi. viśiṣṭāvasthā-prāptam eva jñānaṁ bhūmiḥ.*¹ tatra śi-
5 *kṣitū-kāmena* pratipattim kartu-kāmena. *iyam evēti nirvedhabhāgīya-pratipā-
dana-parā mukhyataḥ śrotra²-vijñānena tad-ākr̄ṣṭena ca mano-vijñānena granth-
ārthayoh paricchedāc chrotavyā. cintāmayena manasikaraṇād udgrahītavyā.
bhāvanāmayena pratipattyā sampādanād dhārayitavyā. samādānena pustaka-
vācanād vācayitavyā. āgamādhigama-lābhāt paryavāptavyā. vyākhyānādīnā
10 'nyebhyah prakāśanāt pravartayitavyā. sarvatra ca śravanādau samyak-prayoga-
prsthā-citta-sampādanāc chikṣitavyā. maula-cittena tu samādhāna-karaṇād yo-
gam āpattavyam. lingasya lokāśrayatvād yoga-sabdo napumsaka-lingatvenōktah.
upāya-kauśalya-samanvāgatenēti*

pūraye buddha-dharmāṇīm sattvānām paripācane

15 kṣipra-prāptau kriyā-siddhau vartmācchede ca kauśalam. [Tib. 31^a] upāyo (P. 23^a) bodhisattvānām asamah sarva-bhūmiṣu.

yat kauśalam samāśritya sarvārthān sādhayanti te
iti vacanād yathōktārth'āśu-pariprāpaka-samvṛti-paramārth'āśritas ceto-viśeṣa
evōpāya-kauśalam. tena samanvāgatena yuktena. sarva-bodhisattva-dharma-
20 samudāgamāyēti ³sarvesām bodhisattvānām eva dharmāḥ śrāvak'ādy-asādhāraṇā
mārgajñatā-lakṣaṇāḥ. teṣām samudāgamāya pratiimbhāya yogah samādhih
karaṇiyah. kvacit tu sarva-buddha-dharma-samudāgamāyēti³ pāṭhah. sa cāyuk-
taḥ. yato 'nantaram eva vakṣyati sarve bodhisattva-dharmā ity-ādi.

(7) tat kasya hetoh ||

25 nanu śrāvaka-yāne 'pi bodhisattva-dharmā dānādayo nirdiṣṭā evēty āśaṅky'
āha : tat kasya hetor iti.

ihāiva hi prajñāpāramitāyam vistareṇa sarva-bodhisattva-
dharmā upadiṣṭah yatra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitav-

1. °na-bhūmis C. 2. ūota PC. 3....3. om. C.

yam yogam āpattavyam anuttarāyam api samyak-saṃbodhau
śikṣitū-kāmena iyam eva prajñāpāramitā śrotavyā udgrahitavyā
dhārayitavyā vācayitavyā paryavāptavyāpravartayitavyā | ihaivā
prajñāpāramitāyam upāya-kauśalya-samanvāgatena sarva-buddha-
dharma-samudāgamāya yogah karaṇiyah |

5

ihāiva hīty-ādy uttaram. hi-sabdo yasmād-arthe. yatrēti yeṣu bodhisattva-
dharmeṣu.

evam manyate : śrāvak'ādi-dharmās tat-piṭake vistareṇābhīhitāḥ. bodhi-
sattva-dharmās tu prasaṅgāt. iha punar bodhisattva-dharmā eva vistareṇa nir-
diṣṭāḥ. śrāvaka-dharmāḥ prasaṅgād iti.

10

anuttarāyam samyaksambodhār iti nāsty uttaram pradhānaṁ yasyāḥ 'sā
'nuttarā.¹ samyag aviparītā sarv'ākārābhisambodhīḥ sambodhīḥ. samyaksam-
bodhīr buddha-bhūmir iti yāvat. sarva-buddha-dharma-samudāgamāyēti sarvesām
buddha-dharmāṇīm sarv'ākārajñatā-lakṣaṇānām adhigamāya.

15 tat kasya hetoh ||

śrāvaka-yāne 'pi buddha-dharmā nirdiṣṭā ity āśaṅky' āha : tat kasya [Tib.
32^a] hetor iti.

ihāiva hi prajñāpāramitāyam vistareṇa sarva-buddha-
dharmā upadiṣṭāḥ yatra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam
yogam āpattavyam |

20

tathāivottarārtham āha : ihāiva hīty-ādi.

śrāvaka-bhūmāv apīty ārabhya yāvad antena yogam āpattavyam ity anenā-
itad uktam : yāna-trayādhigama-prāptaye mṛd'ūṣmagatām kuśalam hetur iti.
ayam ca hetu-bhāvah sarvesām evōṣm'ādinām veditavyah.

25 athā khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
yo 'ham Bhagavann etad eva bodhisattva-nāmadheyam na
vedmi nōpalabhe na samanupaśyam |

1... 1. ex conj. sāivism an° PC. de ni bla-na-med-paḥo

madhyasy' ālambanārtham āha: yo 'ham Bhagavann ity-ādi. bodhisattva-nāmadheyam iti pūrvam yasyārthasya bodhisattva iti nāma tasyānupalambho nāham Bhagavām̄ taṇ̄ dharmaṇ̄ (P. 23^a) samanupaśyāmīty¹-ādinōktah. sām-pratam̄

5 nāma-mātram idam̄ sarvam̄ samjñā-mātre pratisthitam.

nābhidhānāt prthagbhūtam abhidheyam̄ prakalpate

iti kṛtvā yad etad bodhisattva iti nāma-svarūpam avavadanīyam tasyānupalambho deśita iti višeṣah. na vedmīty-ādi vyākhyātām² atha vā 'titam̄ na vedmi. vartamānam nōpalabhe. anāgataṁ na samanupaśyāmi. try-adhva-sūnyatvāt 10 sarva-dharmāṇām̄ iti yojyam̄.

prajñāpāramitām̄ api na vedmi nōpalabhe na samanupaśyāmi| so 'ham̄ Bhagavann etad eva bodhisattva-nāmadheyam̄ avindann anupalabhamāno 'samanupaśyan̄ prajñāpāramitām̄ api avindann anupalabhamāno 'samanupaśyan̄ katam̄ bodhisattvam̄ katamasyām̄ prajñāpāramitāyām̄ avavadis̄yāmy anuśāsiṣyāmi| etad eva Bhagavan kaukṛtyam̄ syāt yo 'ham̄ vastv̄ avindann anupalabhamāno 'samanupaśyan̄ nāmadheya-mātren̄' āya-vyayam̄ kuryām̄ yad uta bodhisattva iti |

20 avavāda-viṣayam̄ nāma tarhy astīty āha: prajñāpāramitām̄ apīti. nāma-mātrām̄ ity abhiprāyah. bodhisattvam̄ iti nāma-svabhāvam̄ nāmadheyasya prakṛtavāt. kaukṛtyam̄ iti samvedana-niṣṭhatvād viṣaya-sthiter anupalambhād etad kaukṛtyam̄ cetaso vipratisāritā. tad ev' āha yo 'ham̄ ity-ādinā. āya-vyayam̄ iti vidhir āyah. vyayo nisedhah.

25 vidhānam̄ ³pratiṣedham̄ ca muktvā śabdo³ 'sti nāparo vyavahāra

iti kṛtvā pada-dvayenāiva sarva-samgrahād iha⁴ tāvan-mātrakam̄ uktam̄.

etad uktam̄: tattven' āya-vyaya-vinirmuktatva-viṣiṣṭam̄ rūpādy-ālambanam̄

1. Text p. 4, penult. 2. P. 18^a. 3...3. °ṣedhamudukāṁśāb°(!) C. °ktvā śabdo P. 4...4. eva tāv° C, etāvan-mātram̄ P; ḥdir ḥdi-ltar.

iti.

api tu khalu punar Bhagavām̄ tad api nāmadheyām̄ na sthitam̄ nāsthitam̄ na viṣhitam̄ nāviṣhitam̄ |

5 tat ken' ākāreṇ̄' ālambanīyam̄ ity āha: api tv ity-ādi. tad api nāmadheyam̄ ālambanam̄ na sthitam̄ prabandha-rūpeṇa.

nisedhyābhāvataḥ spaṣṭam̄ na nisedho 'sti tattvataḥ na ca nirviṣayah sādhuḥ prayogo vidyate nañah vikalpāpāśrayatve vā sāmvṛtah syān na tāttvika iti nyāyān nāsthitam̄. na viṣhitam̄ prabandha-visadr̄śatvena. tathāiva nāviṣhitam̄

10 tat kasya hetoh̄ avidyamānatvena tasya nāmadheyasya;

samvṛtyā pratibhāsamāna-nāmadheyasya kathaṁ prabandha-tad-vaisadr̄śyā-nupapattir iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: avidyamānatvenēty-ādi. tattvata iti sēṣah. samvṛtyā na doṣa ity abhiprāyah.

15 evam̄ tan nāmadheyām̄ na sthitam̄ nāsthitam̄ na viṣhitam̄ nāviṣhitam̄ |

upasam̄harann̄ āha: evam̄ tad ity-ādi. etad uktam̄: dharmatā-mukhena prabandha-tad-vaisadr̄śyāpagata-tattvam̄² ākāra iti.

20 sacer bodhisattvasya mahāsattvasyārvam̄ gambhīrāyām̄ prajñāpāramitāyām̄ bhāṣyamāṇāyām̄ deśyamānāyām̄ upadiṣyāmānāyām̄ cittam̄ nāvaliyate na saṃlīyate na viṣidati na viṣadām̄ āpadyate nāsyā vipr̄ṣṭhī bhavati mānasam̄ na bhagnāpr̄ṣṭhī bhavati (8) nōttrasyati na sam̄trasyati na sam̄trāsam̄ āpadyate |

adhimātrasy' ālambanārtham̄ āha: sacer ity-ādi. evam̄ gambhīrāyām̄ 25

1. °dhu PC. Cf. P 227^a. where same stanza again occurs. 2. °gatavam PC.

i(P. 24^a)ti nāma-mātratvena prajñapti-mātra-svabhāvāyām anya-tirthyaiḥ svaīś cāniśraya-bhīrubhir alabdha-gādhāyām.

etad uktam : prajñapti-mātratva-viśiṣṭam duḥkhādi-satyam ālambanam iti.

adhimucyate 'dhyāśayenāvirahito bodhisattvo mahāsattvali
5 prajñāpāramitāyā veditavyah sthito 'vinivartanīyāyām bodhi-
sattva-bhūmau su-sthito 'sthāna-yogena[

tat ken' ākāren' ālambanīyam ity [Tib. 33^a] āha : adhimucyata ity-ādi. sā prajñaptir na kena-eit kuśal'ādinā dharmena vācyety adhimucyate 'dhyālambate.
āyato vipulo hr̄ṣṭa upakāra-paro mahān

10 kalyāṇas cāivam-ādhikyād āśayo 'dhyāśayaḥ satām¹
ity adhyāśayena. avirahito yuktaḥ bodhisattvaḥ prajñāpāramitāyā 'dhimātrōśma-
svabhāvayā mukhyataḥ. anyatrāpy evam prakaraṇa-balāt prajñāpāramitārtho
vedītayah. sthitāḥ prāptāparihānyā avinivartanīyāyām aṣṭamīyām bodhisattva-
bhūmau tat-kāryāvaivartikatva-lābhāt. su-sthitas tad-utpādana-yogyatvenottā-
15 rōttara²-viśeṣādhigama³-lābhād aprāptāparihānyā. etac ca dvayam anabhiniyeśa-
yogenēty āha : asthāna-yogenēti.

etad uktam : dharmatā-mukhen' ākāro 'vāyeyatēti.

Pañcavimśatisahasrikāyām adhimātrōśm'ālamban'ākāram adhikṛtyōktam :
yā 'piyām Bhagavan dharma-sāṃketikī prajñaptir yad uta bodhisattva iti vis-
20 tareṇa yāvad buddha iti sā 'pi na kena-eid dharmena vacanīyā kuśalena vā
'kuśalena vā yāvad bhāvena vā 'bhāvena vā tad-yathā 'pi nāma svapna ity-ādi.
taṁna na samdehah kāryah.⁴

ity ālamban'ākāravan nirvikalpaka-jñānāgneh pūrva-rūpatvād ūṣma-gatam
ivōṣma-gatam trividham. darśana-mārg'āsannataratvam asaty antarāye bha-
25 vatīti mokṣabhāgīyād asya viśeṣo veditavyah.

tathā cōktam :

[Tib. 33^b] ālambanam anity'ādi saty'ādhāraṇ, tad-ākṛtiḥ
niśedho 'bhinives'āder, hetur yāna-tray'āptaye. (27)

1. This stanza also P. 81^a. 2. °nttarōttaram C. 3. °śad adh° C. 4. °rya PC.

rūp'ādy-āya-vyayau, viśṭhā'sthiti, prajñapti-avācayate. iti.

punar aparam Bhagavan bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyām caratā prajñāpāramitām bhāvayatā na rūpe
sthātavyam na vedanāyām saṃjñāyām na saṃskāreṣu na
vijñāne sthātavyam.

5

ūṣmānantaram idānīm myduno mūrdha-gata-kuśalasy' ā(P. 24^b)lambanārtham
āha : punar aparam ity-ādi. prajñāpāramitāyām mukhyato mūrdha-svabhāvā-
yām caratā, bhāvayatēti vyākhyātām.¹ atha vā prayoga-prsthā-cittena caratā,
maula-cittena bhāvayatēti yojyam. na rūpe sthātavyam ity-ādi tatra rūpaṇā-
lakṣaṇam rūpam. anubhava-lakṣaṇā vedanā. nimittōdgrahaṇ'ātmikā saṃjnā, 10
cittābhisaṃskāra-lakṣaṇāḥ saṃskārāḥ. avabodhana-lakṣaṇam rījñānam.

10

tat punas trividham rūpam. kalpitam rūpam grāhya-grāhaka-rūpena ka-
lpitatvāt. vikalpitam² rūpam ³asad-bhūta-parikalpena³ jñānam eva tathā pra-
tibhāsata iti vikalpitatvāt. dharmatā-rūpam tattvato rūpam⁴ eva śūnyatā-rūpena
parinīśpannatvāt. evam vedanādayo 'pi vācyāḥ.

15

yath'audārika-saṃkleśa-bhājan'ādy-artha-dhātuto⁵
rūp'ādīnām iyān evānukramah.⁶

tatra rūp'ādau tattvato 'sattvena vastūpalambha-yogān na sthātavyam
eetasah pratiṣṭhānam na⁷ kāryam iti yāvat.

etad uktam : yasmāt svabhāva-śūnyatayā rūp'ādīnām rup'ādi-svabhāve= 20
nāpagata-svabhāvatā. tasmād a-sthānārhatva-viśiṣṭam⁸ rūp'ādy-ālambanam (Tib.
34^a) iti.

20

tat kasya hetoh || saced rūpe tiṣṭhati rūpābhisaṃskāre
carati na carati prajñāpāramitāyām | evam saced vedanāyām
saṃjñāyām saṃskāreṣu saced vijñāne tiṣṭhati vijñānābhisaṃ-
25 skāre carati na carati prajñāpāramitāyām ||

kasmād evam ālambanam iti tat kasya hetor ity āśāky' ākāram vyatireka-

1. P. 21^a. 2. °ta P. 3....3. abhūta-parikalpita C. 4. 'rūp° P. 5. cf. 阿毘達磨俱舍論第一 (正藏二九 5^c). 6. evān° C, evamān° P. 7. om. PC. 8. °ṣṭa PC. cf. similar constructions in P. 23^b, 25^{ab}.

mukhen' āha : sacer *rūpa* ity-ādinā.

evam manyate: ālambana-grahaṇa-prakāra ev' ākārah. saṃvin-niṣṭhā ea visaya-sthitir ity ākārānurūpam ev' ālambanam grāhyam.

ato yadi *rūpe* 'nity'ādibhir ākārais *tiṣṭhati* tadā *rūpābhisaṃskāre* *rūp'ābhoga'*
5 *vikalpe carati*. evam ca *na carati prajñāpāramitāyām* mukhyato mṛdu-
mūrdha-svabhāvāyām. evam vedan'ādiś api yojyam.

etad uktam: dharmatā-mukhen² ākāra evamvidho³ grāyah. yat para-
mārthena *rūp'ādi-sarva-dharma*-śūnyata�oh parasparam eka-*rūpam* iti. tatra
śūnyatāyām anityatv'ādinām abhāvena *rūp'ādau* na nityānity'ādibhir ākārah
10 sthānam vidheyam iti.

tathā hi mṛdu-mūrdh'ākāram⁴ adhikṛtya Pañ(P. 25^a)cavimśatisahasrikāyām
vyākhyātām: *rūpam* eva śūnyatā śūnyataīva *rūpam*. evam yāvad. yā ca
Bhagavann anityatāyāh śūnyatā na sā 'nityatēty-ādi.

15 tat kasya hetoh na hy abhisam̄skāre caran prajñā-
pāramitām parigṛhṇāti nāpi prajñāpāramitāyām yogam apa-
dyate nāpi prajñāpāramitām paripūrayate aparipūrayamānah
prajñāpāramitām na niryāsyati sarvajñatāyām aparigṛhitam
parigṛhṇan ||

abhisam̄skāram antareṇa bhāvanā'nutpatteḥ katham punar abhisam̄skāre
20 caran na caratītī *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha: *na hīty-ādi*.

evam manyate: vikalpo 'bhisaṃskārah. prajñāpāramitā ca nirvikalpā.
tat katham vikalpe tattvābhiniveśena caran prajñāpāramitāyām carati. keva-
lam māyā-puruseñeva caritavyam iti.

[Tib. 34^b] *na parigṛhṇāti nāpi yogam āpadyate nāpi paripūrayata* iti pada-
25 trayam yathāsamkhyam⁶ prayoga-maula-prsthāvasthāsu draṣṭavyam. *prajñā-*
pāramitām iti mukhyato mṛdu-mūrdha-svabhāvām. *na niryāsyatīty-ādi*. *apari-*
grhītam agrabañārham abhisam̄skāram *parigṛhṇan* svikurvāṇo *na niryāsyati*
*sarvajñatāyām*⁷ iti yojyam. sarv'ākārajñatā cātra tri-sarvajñatā-sāmānyāt *sarva-*

1. °ge P. 2. °khyen' P. 3...3. °raś cārv° PC. 4. °dhā-gatam P. 5. om.
P. 6. samkhena P. 7. °rv'ākārajñ° PC. thams-cad mkyen-pa-ñid-la.

jnatā-sabdenōktā. yathāsambhavam evam anyatrāpi.

5 tat kasya hetoh rūpam hy aparigṛhitam prajñāpāramitā-
yām evam vedanā-samjñā-sam̄skāra-vijñānam hy aparigṛhitam
prajñāpāramitāyām| yaś ca rūpasya aparigraho na tad rūpam
evam yo vedanāyāḥ samjñāyāḥ sam̄skārāṇām yo vijñānasayā-
parigraho na tad vijñānam|

katham agraḥāṇārha 'bhisaṃskāra iti cet. *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha:
rūpam hīty-ādi.

evam manyate: abhisam̄skāra-visaya-svabhāvā *rūp'ādayo* nyāyato 'sattve-
nāparigṛhitāḥ *prajñāpāramitāyām*. atas¹ tad-visayo 'bhisaṃskāro vitatha-prati-
bhāsitvān na grāhya iti.

tad eva darśayann āha: *yaś ca rūpasyāparigraho na tad rūpam* ity-ādi.
vidhi-pratiṣedhator bhinna-visayatvād iti bhāvah.

sā 'pi prajñāpāramitā aparigṛhitā
prajñāpāramitāyām api tattvābhiniveśo na kāryo viparyāsa-prasaṅgād ity 15
āha: sā 'pīty-ādi.

evam hy atra bodhisattvena mahāsattvena prajñā-
pāramitāyām caritavyam|

upasam̄harann āha: evam hīty-ādi. hi-śabdo 'vadhāraṇe. evam evety
arthah.

ayam ca bodhisattvasya mahāsattvasya sarva-dharmāpari-
20 grhīto nāma samādhīr vipulaḥ puraskṛtaḥ apramāṇa-niyato
'sādhāraṇāḥ|

evam ālamban'ākāra-niryātām² mṛdu-mūrdha-gataṁ samādhīm āha ayam
ity-ādinā.³ *sarva-dharmai* [Tib. 35^a] *rūp'ādibhir aparigrhīto*⁴ yah samādhīr an-
vartha-samjñakah sa tathōktah. *vipulo* dharndhātu-vaipulyena *puraskṛto* 25

1. gañ-gi phyir=yatas. 2. °rjātam C. 3. °di P. 4. °bhiḥ par° P.

yathōkt'ālamban'ākāra-viśeṣābhīyām cetasaḥ purato vartanād ity ārya-Vimuktisēṇah. ata eva kvacid apuraskṛta iti pāṭho na grāhyah. *apramāṇa-niyataḥ* (P. 25^b) sarv'ākārajñatā-pratiniyamāt uru-karuṇā-prajñā-yogena vā 'pramāṇa-sattvārtha-karaṇe niyatavād *apramāṇa-niyataḥ*. *asādhāraṇo* 'gamyo 'nyeṣām
5 yathōkt'ālamban'ādi-pañca-vidha-vaiśiṣṭyāt.

sarva-śrāvaka-pratyekabuddhaiḥ sā 'pi sarvajñatā apari-
grhītaḥ | na hi nimittato grahitavyā ||

madhyasy' ālambanārtham āha : sā 'pi sarvajñatēti. *api-*śabdād anityat'ādi-
śūnyatānām parigrahah. aparigrhītā kuta ity āha : na hīty-ādi. nimittam
10 asādhāraṇam rūpam. tattvenānyonyam eka-rūpatvān nāsty ato grahaṇam iti
yāvat.

etad uktam : dharma-dhātu-rūpatayā 'nityat'ādi-sarv'ākārajñatā-śūnyatānām
sva-sva-bhāvena niḥsvabhāvatvāt parasparam eṣām aikātmy¹enānimittatva-viśi-
ṣṭam rūp'ādy-ālambanam iti.

15 sacen nimittato grahitavyā abhaviṣyan na cēha Śrenikāḥ
parivrājakah śraddhām alapsyata | tatra hi Śrenikāḥ parivrā-
jakah sarvajña-jñāne adhimucya śraddhā'nusāri (9) prādeśikena
jñānenāvatirṇah | so 'vatirya na rūpam parigrhṇite | evam
na vedanām na samjnām na saṃskārān na vijñānam pari-
20 grhṇite | nāpi tatra priti-sukhena taj jñānam samanupaśyati |

nimitta-grahe ko doṣa ity āha : *saced* ity-ādi. yadi *nimittato* *grahitavyā*
bhavet tadā sva-śāsanē nimitta-grahena dīrghakālam muktim apaśyan nirviṇṇah
san nāivēha śāsane Śrenika-samjñakah *parivrājakas* tapasī animitta²-yogena²
śraddhām abhisampratyayam pratilabhetā. nimitta-[Tib. 35^b]grahasya tulyatvād
25 iti bhāvah. tad eva kathayann āha : *atra* hīty-ādi. *atrānimitte* tathāgatavā-
āvāhakatvena *sarvajña*³-jñāne 'tannimittam³ *adhimucyādhimokṣa*-manaskāraṇ
kṛtvā mṛdv-indriyatvena śraddhāyā mārgānusaraṇāc *chraddhā'nusāri* prādeśikena
pudgala-nairātmya-jñānenāvatirṇah. so 'vatiryottara-kālam na' rūp'ādi nimit-

1. Ex conj. ekātmy^a PC. 2. om. C. 3....3. °jñānenā nim^c P.

tato manasikaroti. nāpi *tatrānimitta-bhāvanāyām* utpannena *priti-sukhena* *tad-*
bhāvakam jñānam nimittataḥ *samanupaśyati*. tatra *pritiḥ* saumanasyam caitasi-
kam. *sukham* prasrabdhīḥ kāyikī. sa hi laukika-vītarāgaḥ prathama-dvitīya-
dhyānānyatara-samniśrayenāvatirṇa iti bhadanta-Vimuktisēṇah.

nādhyātmam rūpasya taj jñānam samanupaśyati | na
bahirdhā rūpasya taj jñānam samanupaśyati | nādhyātmam
bahirdhā rūpasya taj jñānam samanupaśyati | nāpy anyatra
rūpāt taj jñānam samanupaśyati | evam nādhyātmam vedanā-
yāḥ samjñāyāḥ saṃskārāṇām nādhyātmam vijñānasya taj
jñānam samanupaśyati | na bahirdhā vijñānasya taj jñānam
samanupaśyati | nādhyātmam-bahirdhā vijñānasya taj jñānam
samanupaśyati | nāpy anyatra vijñānat taj jñānam sama-
nupaśyati | atra pada-paryāye Śrenikāḥ parivrājako 'dhimuktaḥ
so 'tra sarvatra śraddhā'nusāri sarvajña-jñāne dharmatām
pramāṇikṛtyāvām adhimukta iti tena na kaścid dharmah
parigrhīto nāpi sa kaścid dharmo ya upalabdhō yam sa
grhṇīyat muñced vā sa nirvānam api na manyate ||

ken' ākāren' ālambaniyam ity āha : nādhyātmam ity-ādi. adhyātmam
rūpasyopātta¹-bhūta²-bhautikasy³ adhyātmik'āyatanasya *tad-bhāvakam* jñānam
adhyātm-a-śūnyatayā na samanupaśyati. nimittata iti śeṣaḥ. bahirdhā rūpasyā-
20 nupātta¹-bhūta - bhautikasya² bāhy'āyatanasya bahirdhā - śūnya (P. 26^a) tayā.
adhyātm-bahirdhā rūpasya *tad-ubhayasya* śārirasyōbhaya-śūnyatayā. rūpād
anyatra tarhi paśyatity āha : nāpy anyatrēty-ādi. evam dharma³-bhāvanayā
'bhiniviṣṭah³ katham asau vaktavya ity āha : atrēty-ādi. atrāśmin pada-paryāye
yoga-sthāna-viśeṣe 'dhimuki-caryā-bhūmau sthitah Śreniko 'dhimukta iti 25
veditavyo nādhigata iti. [Tib. 36^a] yataḥ Śreniko 'tra sarvatrānimitte sarvajña-
jnāne tattvānadhigamena śraddhā'nusāri 'ty ucyate. tiksṇēndriyatvena tattvā-

1. twice °pātu P, twice °pūnta C! 2. twice mauktik^a PI! 3...3. °nā'bh^c in P.

dhigame tu dharmānusārī bhavatity abhiprāyah.

katham punar mṛdy-indriyo 'py evam adhimukta ity āha : *dharmaṭām* ity-
ādi. pūrv'āvedha-balāt *prajñāpāramitā-dharmaṭām* avisamvādena *pramāṇi-*
kṛtyāvam animittatvenādhimukte. iti tasmāt tena na kaścid dharma 'dhy-
āropataḥ *parigr̥hitah* nāpi vidyamānatvenōpalabdhah. yaṁ dharmam upādeya-
tvena sa¹ gṛhṇyāt svikuryān muñced vā heyatvena.² āstām tāvad anyat. *nirvāṇam*
api na sa manyate tattvato na budhyate.

etad uktam : svabhāva-pratiṣedhenāsvikāro rūp'ādinām dharmatā-mukhen'
ākāra iti.

tatra Śrenikōdāharanam tasya tīrthika-sambandhena samādher³ vyutthitasyā-
dhimokṣa-balenāiva tad-artha-pratyakṣa-sākṣitva-jñāpanārtham.

iyam api Bhagavan bodhisattvaya mahāsattvaya prajñā-
pāramitā veditavyā yad rūpam na parigr̥hṇite| evam yad
vedanām samjñām samskārān yad vijñānam na parigr̥hṇite|
15 na cāntarā parinirvāti aparipūrnair daśabhis tathāgata-balaiś
caturbhis tathāgata-vaisāradhyair aśādaśubhiś c' avenikair
buddha-dharmaih|

adhimātrasy' ālambanārtham āha : *iyam* ity-ādi. *iyam* iti vakṣyamānā. na
kevalam pūrvōktēty *api-sabdah*. tad eva darśayann āha : *yad rūpam* ity-ādi.
20 *yad* iti yasmād-arthe nipātah. rūp'ādinām nimittāsamikṣanād iti bhāvah.
śrāvakavat tarhy anupalambhena sarva-nirodhe bodhisattvo⁴ nirvāyād ity
āha : *na cēty-ādi. ca-sabdo 'vadhāraṇe*.

[Tib. 36^{b2}] asamplinena kāyena vedanām adhivāsayan

pradyotasyēva nirvāṇam vimokṣas tasya cetasaḥ||

25 iti nirvāṇasya mahāyāne pratiṣiddhatvāt. Saddharma-puṇḍarīka⁵-sūtra-
prāmānyena tāvatkālam sattvārtham pratiprasrabdhim upādāya nāiva antara-

1. om. C. 2. °n' C, 3. °dhi- P. 4. °ttvā C, °ttva P. 5. 妙法蓮華經(正藏
丸 1 et seq.)

madhye śrāvakavad animittatva-sākṣat-karaṇena mahopāya-kauśala-(P. 26^b)balāt
parinirvāti nirvedhabhāgīvasthāyām śrāvaka-parinirvāṇasyāsadbhāvāt. kra-
menēti śeṣah. *aparipūrnair* iti kiyan-mātreṇāpy anyeṣām bhāvāt sarv'ākārā-
ispannair yāvad *buddha-dharmair* iti yojyam. *tathāgata-bal'*[Tib. 36^{b1}]ādayo
vakṣyante.

tasmat̄ iyam api Bhagavan bodhisattvaya (10) mahāsattvaya
prajñāpāramitā veditavyā||

[Tib. 36^{b2}] tasmat̄ ity-ādy upasamhārah.

etad uktam : svabhāvābhāvatayāvā nīl'ādi-nimittādarśana-viśiṣṭam tattvato
rūp'ādy-ālambanam iti.

punar aparam Bhagavan bodhisattvaya mahāsattvaya
prajñāpāramitāyām caratā prajñāpāramitām bhāvayatā evam
upaparikṣitavyam evam upanidhyātavyam| katamāiṣā prajñā-
pāramitā| kasya caisā prajñāpāramitā| kim yo dharma na
vidyate nōpalabhyate sā prajñāpāramitēti||

ken' ākareṇ' ālambanīyam ity āha : *punar aparam* ity-ādi. evam iti
vakṣyamāṇa-krameṇa. *upaparikṣitavyam* bhāvanā-kāle yathā'vadhr̥tartha-prat-
yavekṣṇāt. *upanidhyātavyam* śruta-cintā-kāle yukty-Āgamābhāyām nirūpanāt.
katamāiṣēti rūp'ādi-skandhānām madhye *katamā*. atha vā kiṁ dravyam gunāḥ
karma sāmānyam višeṣah samavāyo vēty arthah. kasya cāiṣēti kiṁ ātmāno 20
dharmasya vā sambandhinī. api tu rūp'ādinām anutpannatvā na kā-cin nāpi
kasya-cid ity arthah. yady evam a-bhāvas tarhīty āha : *kiṁ yo dharma* ity-ādi.
[Tib. 37^a] nirviṣayasya naño 'prayogād abhāvas tattvataḥ *prajñāpāramitā* na
bhavatīti bhāvah.

saced evam upaparikṣamāṇa evam upanidhyāyan. nāvali-
yate na sampliyate na viśidati na viśādam āpadyate nāsyā
vipṛṣṭhi-bhavati mānasam na bhagnapṛṣṭhibhavati nōttrasyati
na samprāsyati na samprāsam āpadyate avirahito bodhisattvo
mahāsattvah prajñāpāramitā veditavyah||

saced ity upasam̄hārah. *prajñāpāramitayā* 'dhimātra-mūrdha-svabhāvayā 'dhigamād *avirahito veditavyaḥ*.

etad uktam : samyag-dharma-praviceyatvena *prajñāyāḥ* sarva-vastuno 'nu= 5 palambhatayā nirūpaṇād avidyamāna-prajñāpāramitā-svabhāvatvam dharmatā- mukhen' ākārah.¹

ity ālamban'ākāravac cala-kuśalamūla-mūrdhatvān mūrdha-gataṁ trividham. tathā cōktam :

rūp'ādāv asthitis, teṣāṁ tad-bhāvenāsvabhāvatā, || (28)

taylor mithāḥ svabhāvatvam tad-anityādy-asamsthitiḥ,

10 tāsām tad-bhāvā-sūnyatvam mithāḥ svābhāvyam etayoh, || (29)

anudgraho² yo dharmāṇām tan nimittāsamīkṣṇām,

parīkṣṇām ca *prajñāyāḥ* sarvasyānupalambhataḥ || iti. (30)

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim
etad avocat | kiṃ kāraṇam āyuṣman Subhūte avirahito bo-
15 dhisattvo mahāsattvah *prajñāpāramitayā* veditavyo yadā rūpam
eva virahitam rūpa-svabhāvena | evam yadā vedanāīva sam-
jñāīva saṃskārā eva yadā vijñānam eva virahitam vijñāna-
svabhāvena yadā *prajñāpāramitāīva* virahitā *prajñāpāramitā-*
20 svabhāvena yadā sarvajñatāīva virahitā sarvajñatā-sva-
bhāvena ||

mūrdhānantaram idānīm mṛduṇāḥ kṣanti-gata-kuśalasy' ālambanārtham
praśna-pūrvakam āha : *kiṃkāraṇam* ity-ādi. *rūpa-svabhāvenēty* ālambyata³ iti
śeṣah.

etad uktam : yadā *rūp'ādikam virahitam rūp'ādi-svabhāven'* ālambyate
25 tada *kiṃkāraṇam prajñāpāramitayā* mukhyato mṛdu-(P. 27^a)kṣanti-svabhāvayā
'dhigamād⁴ *avirahito veditavya* iti.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram
etad avocat | evam etad āyuṣman Śāriputrāīvam etat | rūpam
ev' āyuṣman Śāriputra virahitam rūpa-svabhāvena | evam ved-

1. °ra PC. 2. anugrāho P, anugrāho C. 3. °mbyeta C. 4. om. P.

anāīva samjñāīva saṃskārā eva vijñānam ev' āyuṣman Śāri-
putra virahitam vijñāna-svabhāvena | *prajñāpāramitāīva āyuṣ-*
man Śāriputra virahitā *prajñāpāramitā-svabhāvena* | sarva-
jñatāīv' āyuṣman Śāriputra virahitā *sarvajñatā-svabhāvena* |

5 pratītyasamutpāda-dharmatēyam yad utāśmin satidam bhavatīty abhiprāyena
*rūpam evēty-ādy*¹ uttaram āvedayann āha. anyathā yadā rūpam eva virahitam
rūpa-svabhāvenēti praśne rūpam eva virahitam rūpa-svabhāvenēty uttaram² na
yuktam³ syāt.

10 *prajñāpāramitā-lakṣaṇenāpi prajñāpāramitā virahitā* | la-
kṣaṇa-svabhāvenāpi lakṣaṇam virahitam | lakṣya-svabhāvenāpi
lakṣyam virahitam | svabhāva-lakṣaṇenāpi svabhāvo vira-
hitāḥ ||

15 katham punah [Tib. 37^b] svabhāvena virahitam rūp'ādīty āśāṅkyā *prajñā-*
*pāramitāyāḥ svabhāva-virahitatva-pratipādanenāīvānyesām svabhāva-rahitatvam*⁴
pratipāditam iti tad artham āha : *prajñāpāramitā-lakṣaṇena sāmānya-rūpena* 15
virahitā prajñāpāramitā. viśeṣa-rūpenāpi lakṣaṇenēty *api-śabdāḥ*. viparyāsa-
vinivṛtti-phalatvād deśanāyāḥ⁵ lakṣya-lakṣaṇam tarhy astīty āha : *lakṣaṇa-*
svabhāvenēty-ādi. lakṣaṇam sāmānyam. *lakṣyo* viśeṣah. tayos tarhi svabhāvo
'stīty āha : *svabhāva-lakṣaṇenēti*.

20 *lakṣya-lakṣaṇa-nirmuktam vāg-udāhāra-varjitaṁ*
tattvam. *prājñaptikī yuktā lakṣya-lakṣaṇa-samsthitiḥ* ||
iti bhāvah.

etad uktam : sūnyatayā lakṣya-lakṣaṇayor ekatvenāsvabhāvatva-viśiṣṭam
rūp'ādy-ālambanam iti.

25 (11) evam ukte āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim
etad avocat | kiṃ punar āyuṣman Subhūte yo bodhisattvo
mahāsattvo 'tra śikṣiyate sa niryāsyati sarvajñatāyām ||

1. -ād P; in C ādy is wanting. 2. °ro P. 3. °taḥ P. 4. Qu. vir? 5. °nā C.

ken' ākāren' ālambaniyam iti praśna-pūrvakam ākārārtham āha: *kim punar*
ity-ādi. *atrāsminn* ālambane samvṛtyā *yah* śikṣiyate sa *kim* niryāsyati
sarvajñatāyām. tan-nimitta-mṛdu-kṣanti-gata-kuśala-lābheneṭi bhāvah.

āyuṣmān Subhūtir āha | evam etad āyuṣman Śāriputrāl= 5
vam etat | yo bodhisattvo mahāsattvo 'tra śikṣiyate sa nir=
yāsyati sarvajñatāyām |

dharmaṭā'viruddha evōkta ity abhyupagamārtham āha: *evam etad* ity-ādi.
niryāsyatīti rūp'ādīnām abhāva eva svabhāvatā samvṛti-paramārtha-mukhen'
ākārah. tasya bhāvanayēti yāvat.

10 tat kasya hetoh | ajātā hy anirjātā hy āyuṣman Śāriputra
sarva-dharmāḥ |

katham punar mṛdu-kṣanti-gata-kuśale [Tib. 38^a] śikṣamāṇaḥ sarv'ākāra-
jñatāyām gamiṣyatīti *tat kasya hetor* ity āśaṅkyā madhyasy' ālambanārtham
āha: *ajātā hīty-ādi*. uttarōttar'ālambana-višeś'ādibhir adhigama-viṣeṣe niyamena
15 yāsyatīti bhāvah. ādyo hi-śabdo 'vadhāraṇe. *ajātā* evēty arthah. kutah. yasmāt
kṣaṇikānityatayā jāti-dharma-nirodhenāniryātā na (P. 27^b) nirvāṇam gataḥ
sarva-dharmā iti. prakṛty-asvabhāvatvenānupādānirodha-viṣiṭam rūp'ādy-
ālambanam iti yāvat.

20 evam carata āyuṣman Śāriputra bodhisattvasya mahā-
sattvasya sarvajñatā āsannībhavati | yathā-yathā sarvajñatā
āsannībhavati tathā-tathā sattva-paripācanāya kāya-citta-
pariśuddhir lakṣaṇa-pariśuddhir buddha-kṣetra-suddhir bud-
dhaiś ca samavadhānam bhavati ||

ken' ākāren' ālambaniyam ity āha: *evam carata* ity-ādi. *evam* anantarōkta-
nyāyena *carato* bhāvayataḥ sarve¹ gaty-arthā bodhārthā iti kṛtvā. āsannībhavati
śīghrādhigama-prāptter nikāṭa-vartini syāt. *sattva-paripācanāyēti* kuśala-dharma-
niyojanāt sattva-paripākāya. *kāyēty²-ādi* sarva-dharma-svarūpāvabodhena kāy-

1. °rva- C. 2. °pākāyēty PC. yoñ-su smiñ-pahi phyir-ro. lus dañ ſes-by-a-ba.

'ādīnām sarv'ākāra-viśuddhir iti viśuddhi-hetutvād viśuddhy-ākāreṇa hetu-
mukhenābhyanāt kāya-pariśuddhir bhavati. pariśuddham trividham kāya-
karma. citta-pariśuddhiḥ¹ pariśuddham trividham¹ manas²-karma. sthānasthōt-
tapta²-pūrnatvena niṣpatter dvātrimśan-mahāpuruṣa-lakṣaṇa-pariśuddhiḥ. sattva-
bhājanayoḥ pariśuddhatā³ buddha-kṣetra-pariśuddhiḥ. [Tib. 38^b] nirvedhabhā-
giyāvasthāyām sarvathā 'sambhavat kiyan-mātreṇēti bhāvah. 5

evaṁ ca punar āyuṣman Śāriputra bodhisattvo mahā-
sattvah prajñāpāramitāyām caran sarvajñatāyā āsannībhavati |
evam ity-ādy upasamhāraḥ.

10 punar aparam āyuṣmān Subhūtir bodhisattvam mahā-
sattvam ārabhyāvam āha | sace rūpe carati nimitte carati |
sace rūpa-nimitte carati nimitte carati | sace rūpam nim-
ittam iti carati nimitte carati | sace rūpasyōtpāde carati
nimitte carati | sace rūpasya nirodhe carati nimitte carati |
sace rūpasya vināśe carati nimitte carati | sace rūpam śū-
yam iti carati nimitte carati | ahañ carāmiti carati nimitte
carati | ahañ bodhisattva iti carati nimitte carati | ahañ bo-
dhisattva iti hy upalambha eva sa carati | evam sace vedanā-
yām samjñāyām samskāreṣu (12) sace vijñāne carati nimitte
carati | sace vijñāna-nimitte carati nimitte carati | sace
vijñānam nimittam iti carati nimitte carati | sace vijñā-
nasyōtpāde carati nimitte carati | sace vijñānasya nirodhe
carati nimitte carati | sace vijñānam śūnyam iti carati nimitte carati | ahañ
carāmiti carati nimitte carati | ahañ bodhisattva iti carati
nimitte carati | ahañ bodhisattva iti hy upalambha eva sa
carati || sacet punar asyāvam bhavati | ya evam carati sa pra-

1...1. °ddhān tr° P, °ddha vidh° C. 2...2. °rmāsthān° C. 3. °ddhitā C.

jñāpāramitāyām carati sa prajñāpāramitām bhāvayatītī nimitta
eva sa carati | ayām bodhisattvo 'nupāya-kuśalo veditavyah ||

adhimātrasy' ālambanārtham āha : *saced rūpa* ity-ādi. evam manyate :
yāvad abhiniveśa-yogena nimitta-grahāc carati tāvan nimitta-kleśā bodhisattvā
5 iti vacanād upalambha-mūle¹ saṃsāra-kleśe patafīti.

tatra *rūpam* kārya-bhūtam. *rūpa-nimittam* sahakāri-kāraṇam. *rūpan*²
nimittam upādāna-kāraṇam. *utpāde* janma. *nirodhak* kṣanikānityatayā, *vināśak*
prabandhānityatayā, *śūnyam* ubhayaḥ abhāvah. *anupāya-kuśalo* viparyāsa-
pravṛttatvād *veditavyah*.

10 atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad
avocat | katham punar āyuṣman Subhūte caran bodhisattvo
mahāsattvaś carati prajñāpāramitāyām |

evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram
etad avocat | sacerd āyuṣman Śāriputra bodhisattvo mahāsattvah
15 na rūpe carati na rūpa-nimitte carati na rūpam nimittam iti
carati na rūpasyōtpāde carati na rūpasya nirodhe carati na
rūpasya vināśe carati na rūpam śūnyam iti carati nāham
carāmīti carati nāham bodhisattva iti carati || evam sacen na
vedanāyām na samjñāyām na saṃskāreṣu sacen na vijñāne
20 carati na vijñāna-nimitte carati na vijñānam nimittam iti
carati na vijñānasyōtpāde carati na vijñānasya nirodhe carati
na vijñānasya vināśe carati na vijñānam śūnyam iti carati
nāham carāmīti carati nāham bodhisattva iti carati |
sa(13)cet punar nāsyālvam bhavati | ya evam carati sa pr-
25 jñāpāramitāyām carati sa prajñāpāramitām bhāvayatītī ||

vyatireka-mukhena nirdiśyānvaya-mukhen' āha : *katham* ity-ādi.

1. °mbhaś ca trai C. 2. °pa- PC.

evam caran bodhisattvo mahāsattvaś carati prajñāpāra-
mitāyām

evam carann ity-ādy upasamhārah. sva-sāmānya-lakṣaṇānupapattyā sarva-
dharmāṇām animittatva-viśiṣṭam rūp'ādy-ālambanam ity evam¹ caran bodhisattvaś
carati prajñāpāramitāyām adhimātra-kṣanti-svabhāvāyām.

10 sa hi caraṇś carāmīti nōpaiti na carāmīti nōpaiti
carāmi ca na carāmi cēti nōpaiti nārva carāmi na na carāmīti
nōpaiti cariṣyāmīti nōpaiti na cariṣyāmīti nōpaiti cariṣyāmīti
ca na cariṣyāmīti cēti nōpaiti nārva cariṣyāmīti na na cariṣyāmīti
nōpaiti |

ken' ākāren' ālambaniyam ity āha : *sa hi carann* ity-ādi.
vidhānam pratiṣedham ca tāv eva sahitau punah
pratiṣedham taylor eva sarvathā nāvagacchati
iti (P. 28^a) bhāvah.

15 tat kasya hetoh nōpaiti sarva-dharmaḥ hy anupagata
anupattāḥ |

katham punar anavagame bhāvanēti tat kasya hetor nōpaitity āśāṇky' āha :
sarva-dharmaḥ hity-ādi. yasmāt prakṛtyāiva rūp'ādi-nimittānām āśraya-rahitat-
venādhimokṣa-manaskārānadhimokṣa-tattva-manaskārāparijñānam iti dharmatā-
mukhen' ākāren' [Tib. 39^a] ālambanād adhimokṣenāsvikṛtavād² anupagatās 20
tattva-manaskārena cāgrhītavād anupattāḥ.

ity ālambanākāravād apāyābhāvenādhimātra-dharma-kṣamaṇāt³ kṣanti-
gataṁ trividham.

tathā cōktam :

25 rūp'āder asvabhāvatvam, tad-abhāva-svabhāvatā,
tad-ajātir aniryāṇam, śuddhis, tad-animittatā, || (31)
tan-nimittānadhishṭhānānadhimuktir⁴ asamjñatā⁵ iti,

1. om. C. 2. °mokṣan° PC. 3. °nā C, -kṣamaṇāt P. 4. °śṭhānād adh° PC.
5. °mājñatā PC. But Ed. & ḥdu-śes med-pa yin.

ata eva

kṣānti-lābhya an-apāya-ga

iti vacanād bodhisattvāḥ ¹kṣāntim nōtpādayantītī¹ yad uktam Ācārya-pādais tae
cintyam, bodhisattvānām kṣānty-adhigama-vacanāt. karm'āyattatayēty abhiprāyāt
5 kṣānti-lābhī nāpāyam gacchatīty api sūtram na virudhyate. avaśyam cātad
vijñeyam. tathā hi Bhagavad-ādeśena Śāriputrādayo 'pi Sundaranandam gr̄hitvā
naraka-cārikām gatā iti pradeśāntare paṭhyate.

ayam ucyate sarva-dharmānupādāno nāma samādhīr bo-
dhisattvāya mahāsattvāya vīpulaḥ puraskṛtaḥ apramāṇa-nīyataḥ
10 asādhāraṇaḥ sarva-śrāvaka-pratyekabuddhaiḥ |

kṣānty-anantaram idānīm mṛduṇo 'gradharma-gata-kuśala-mūlasy' ālam-
banārtham āha : ayam ity-ādi. sarva-dharmā nōpādiyante yena samādhinā sa
sarva-dharmānupādāno nāma samādhīh. tattvataḥ ²samādhī-sva-rūpam² rūp'ādy-
ālambanam. ayam vīpula ity-ādibhir ucyata iti sambandhah.

15 anenāīva samādhinā viharan bodhisattvo mahāsattvāḥ
kṣipram anuttarām samyaksambodhim abhisam̄budhyate ||

ken' ākāren' ālambanīyam ity āha : anenāīvety-ādi. svapranidhi³-puṇya-
jñāna-dharma-dhātu-balenañābhogāt sarva-loka-dhātuṣu yathā-bhavyatayā
samādher vyāpāraḥ pravartata iti kārya-mukhen' ākāren' ālambanāt kṣipram
20 anuttarām samyak-[Tib. 39^b]sambodhim abhisambudhyate.

Buddhānubhāven' āyuṣmān Subhūtiḥ sthavira evam āha |
vyākṛto 'yam Bhagavan bodhisattvo mahāsattvāḥ pūrvakais
tathāgatair arhadbhiḥ samyaksambuddhaiḥ anuttarayām sam-
yaksambodhau | yo 'nena samādhinā viharati ||

25 madhyasy' ālambanārtham āha : Buddhānubhāvenēty-ādi. Buddhānubhāva-
prakrame 'pi punas tad-vacanām pratibhāna⁴-viśeṣābhidyotanārtham. atha vā

1...1. °tinōtop° PC. bzod-pa skyed-par mi byed. 2...2. °dhi-r° P. 3. supr°
C. 4. °timāvana P.

vineyānām tat-(P. 28^b)smaraṇa-dṛḍhibhāvārthaḥ. vyākṛto 'yam iti dharmataīṣā
samyak-pratipanna-samādher yogino buddhair vyākaraṇam kriyata iti vyākaraṇa-
hetutva-viśiṣṭa-rūp'ādy-ālambanāt. tathāgatair ity-ādi¹ sarv'ākārāviparita-
dharma-daiśikatvena parārtha-sampadā tathāgatāḥ. savāsana-kleśa-jñey'āvaraṇa-
prahāṇa-yogāt svārtha-sampadā 'rhantaḥ.² samyak-sampad-dvay'āvāhaka³-mār-
gādhigamāt samyak-sambuddhāḥ. anenēti madhyāgradharma-gatena. 5

sa tam api samādhīm na samanupaśyati na ca tena
samādhinā manyate aham samāhitah | aham samādhīm samā-
patsye aham samādhīm samāpadye aham samādhī-samāpannah
ity evam tasya sarveṇa sarvam sarvathā sarvam na samvidyate | 10

ken' ākāren' ālambanīyam ity āha : sa tam apity-ādi. na samanupaśyati
nirvikalpena cetasā. na ca tena manyate savikalpena tattvato 'sattvāt. aham
samāhita iti labdha-samādhikāḥ. samāpatsya ity-ādayaḥ prayoga-maula-prṣṭha-
bhāvino vikalpāḥ. kāla-traya-bhāvino vā. sarvenēty-ādi dve hy. amū sarvate.
vastu-sarvat' ākāra-sarvatā cēti vacanāt. sarvenātīt'ādi-vastu-bhedenā. sarvam⁴ 15
skandh'ādi-visayam vikalpa-jātam vastu. sarvathā mṛdu⁴-mṛduṇā 'pi prakāreṇa.
sarvam⁵ savāsana-[Tib. 40^a]sarva-prakāram na samvidyate sarva-vikalpānupapa-
ttyā vidita-samādhī-svarūpasya bodhisattvāyam samāhita ity-ādi-jñānānūt-
pattyā dharmatā-mukhen' ākārenābhyanānān na sambhavati.

evam ukte āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad
20 avocat | yen' āyuṣman Subhūte samādhinā viharan bodhisattvo
mahāsattvas ta (14) thāgatair arhadbhiḥ samyaksambuddhaiḥ
vyākriyate 'nuttarayām samyaksambodhau śakyāḥ sa samādhīr
darśayitum ||

adhimātrasy' ālambanārtham āha : yen' āyuṣman Subhūte samādhinēty-²⁵
ādi. adhimātrāgradharma-gatena. śakyāḥ sa samādhīr darśayitum iti. kim
bodhisattvādīnām viveka-rūpenēti bhāvah. kvacit tu katamenēti pāṭhah. tatra⁵

1. °tair iti P. 2. arh° P. 3. sambuddha-sthān'āv° C. phun-sum tshogs-pa
gñis. 4. om. C. 5. atra P.

śakyaḥ sa samādhir darśayitum iti tasyāiva praśnayitur vacanam asaṅgatam
iti cintyam.

Subhūtir āha | no hīdam āyuṣman Śāriputra |

no hīdam ity-ādy uttaram. dharmatayā samādhi-bodhisattva-prajñāpāra= 5
mitā'rtha-trayasya parasparam ekaṁ rūpam ity aśakya-prthag-rūpa-darśana-
viśiṣṭa-rūp'ādy-ālambanān nāvety arthaḥ.

tat kasya hetoh | tam api hi sa kulaputraḥ samādhīm na
jānāti na samjānīte |

katham punar bhāvyamāno 'pidarśayitum aśakya iti tat kasya hetor ity
āśaṅky' ākāra-pratipādanenottaram āha tam¹ apīty-ādinā.² sarva-dharmāvi-
dyamānatvena samādher avika(P. 29^a)panam paramopāya iti dharmatā-mukhen'
ākāren' ālambanāt tam samādhīm na jānāti nirākareṇa cetasā, pratyāsatti-
nibandhanābhāvāt. na samjānīte sākareṇa, vastu-bhāvam antareṇa svapn'ādau
bhāvāt.⁴ na kevalam ākāram ity apīśabdaḥ. idantayā darśanasya vikalpā-
15 dhinatvād iti bhāvah.

āyuṣmān Śāriputra āha | na jānāti na samjānīte ity āyuṣ-
man Subhūte vadasi ||

sarvānupalambhe⁵"bhāvya-bhāvaka-bhāvanā'nupapattir ity abhiprāyeṇa[Tib.

40^b] Śāriputro na jānātity-ādy⁶ āha.

āyuṣmān Subhūtir āha | na jānāti na samjānīte ity āyuṣmān
Śāriputra vadāmi | tat kasya hetoh | na jānāti na samjānīte |
avidyamānatvena:tasya samādhes tam samādhīm na jānāti na
samjānīte ||

samvṛtyā na doṣa iti matvā Subhūtir āha : na jānātity-ādi. tam evā
25 bhiprāyam tat kasya hetor ity āśaṅky' āha : avidyamānatvenēti. tattvata iti

1. sa tan C. 2. °di P. 3. nirb° P. 4. Sic PC. rmi-lam la-sogs-pa srid-paḥi
phyir-ro. °der bh° ? .5 °mbha- C. 6. om. P. ity ākūtam P.

śeṣaḥ. prayog'ādayas tu māyā-puruṣasyēva pūrv'āvedha-vaśād 'ity-ādi vyākṛ-
tam.¹

atha khalu Bhagavān āyuṣmate Subhūtaye sādhukāram
adāt| sādhu sādhu Subhūte| evam etat Subhūte evam etat|
yathā'pi nāma tathāgatānubhāvena te pratibhāti tathāgatā-
dhiṣṭhānenōpadiśasi ||

dharmatā'viruddha-kathanāt sādhu-kārārtham āha : sādhv ity-ādi. prati-
bhāti te tava tan-nirbhāsi-jñānōdayena, upadiśasi pareśām tad-ālambana-katha-
nāt.

evam cātra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam ||

10

evam cātrēty-ādy upasamhārah. ca-śabdo 'vadhāraṇe. evam evātra nirvedha-
bhāgiya ity arthaḥ.

tat kasya hetoh | evam hi śikṣamāno bodhisattvo mahā-
sattvah prajñāpāramitāyām śikṣate |

katham punar anena krameṇa śikṣitavyam iti tat kasya hetor ity āśaṅky' 15
āha : evam hīty-ādi. prajñāpāramitāyām nirvedhabhāgiya-svabhāvāyām.

ity ālamban'ākāraval laukika-sarva-dharmāgratvād agradharm'ākhyāṇi trivi-
dham.

tathā cōktam :

20 samādhis, tasya kāritram, vyākṛtir, mananā-ksayah, (32)

mithas trikasya svābhāvyam, samādher avikalpanā,

iti nirvedhabhāgiyām mrdu-madhyādhimātrataḥ || iti. (33)

etad uktam : evam kṛta-dharma-praviceayaḥ samāhita-cittā ca sarva-dharma-
nairātmyam bhāvayan kramena yadā prthag-bhūtarthābhīnivesābhāvād īsat-
spaṣṭa-jñān'ālokena mano-mātram eva paśyati tadā 'syōṣma-gatāvasthā. sa evātr' 25
āloka-labdho nāma samādhir ueyate mahāyāne. [Tib. 41^c] yadā tasyāiva dharm'ā-
lokasya vṛddhy-arthaḥ nairātmya-bhāvanāyām viry'ārambheṇa madhya-spaṣṭo

1 ... 1. śes-byā-bar bsams-paḥo.=ity abhiprāyah or iti hhāvah.

jñān'āloko bhavati tadā mūrdhāvasthā. sa eva vṛddh'āloko nāma samādhiḥ.
(P. 29^b) yadā tu citta-mātrāvasthānenā spaṣṭataro bāhyārthābhiniśābhāvo
jñān'āloko jāyate tadā kṣānty-avasthā. grāhy'ākārābhāvānupravesāt¹ tattvār-
thālka-deśa-praviṣṭo nāma samādhiḥ. yadā punar artha-grāhaka-vikṣepānābhāso
5 jñān'āloka niṣpadyate tadā laukikāgradharmāvasthā. sa ev' ānantaryo nāma
samādhiḥ.² sarvāś cāitā avasthā dṛḍhādhimuktito 'dhimukti-caryā-bhūmir ucyate.
asyām ca bhūmau vartamāno bodhisattvah pṛthag-jano 'pi sarva-bāla-vipattim
samatikrānto 'samkhyeya-samādhi-dhāraṇī-vimokṣābhijñ'ādi-guṇānvito Ratna-
meghe³ pathyate.

10 atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat
evam ūkṣamāṇo Bhagavan bodhisattvo mahāsattvah prajñā-
pāramitāyām ūkṣate ||

iti nirvedhabhāgīyānām ālamban'ākāra-hetutva-viśeṣān nirdiśya 'catur-
vikalpa-saṃyogārthāt⁴ sarva-vastv-adhiṣṭhānam prathamaṇ grāhya-vikalpam āha
15 evam ūkṣamāṇa ity-ādinā. kim iti bhāvah.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |
evam ūkṣamāṇah Śāriputra bodhisattvo mahāsattvah prajñā-
pāramitāyām ūkṣate ||
udbhāvanā-saṃvṛtyā ūkṣata ity abhiprāyen' āha: evam ūkṣamāṇa ity-ādi.

20 evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
evam ūkṣamāṇo Bhagavan bodhisattvo mahāsattvah katam-
asmin dharme ūkṣate ||

avidita-bhagavad-abhiprāyah Śāriputrah pṛcehati tattvena *kata*masmin
dharme ūkṣata iti.

25 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |

1. grāhy'ākārānupalambhānup^o C. grāhyābh^o P. gzun-bahi rnam-par med-par^{rjes}-su ṣugs-pahi phyir-na. 2. For these 4 samādhis see 摩大乘論本卷中 (正藏三一 143^b).
3. 寶雨經第四 (正藏一六. 300^c). 4... 4. °rtham PC. rnam-par rtog-pa bṣi daṇ ldon-pahi
don-las.

evam ūkṣamāṇah Śāriputra bodhisattvo mahāsattvo na kas-
miṃś-cid dharme ūkṣate

tatra vastu-mātrādhiṣṭhāna-vikalpena viparyāsānusaṅgāt [Tib. 41^b] para-
mārthato na kvacid ity āha Bhagavān: na kasminś-cid dharme ūkṣata iti.

5 tat kasya (15) hetohi na hi te Śāriputra dharmās tathā
saṃvidyante yathā bāla-pṛthagjanā aśrutavanto 'bhinivīṣṭah

śikṣamāṇo 'pi katham na ūkṣata iti tat kasya hetor ity āśāṇky' āha: na
hity-ādi. saṃklesika-dharma-yogād bālāḥ. vaiyavadānika-dharma-virahāt
pṛthagjanāḥ. ta eva cāvāṇīvidha-dharmādhimuki-bāhuśrutya-vigamād aśruti-
vantah. evam manyate: yathā 'vidyā-vikalpa-balād vidyamānatvenopalamābhād 10
abhinivīṣṭāḥ tathā na saṃvidyante. atah saṃvṛtyā ūkṣamāṇās tattvato na ūkṣanta
iti.

āyuṣmān Śāriputra āha katham tarhi te Bhagavan saṃ-
vidyante |

yadi tathā na saṃvidyante 'rthāt tarhy anyathā vidyante. tathā ca bhāva-
grahād doṣa ity abhiprāyen' āha: katham tarhīty-ādi. 15

Bhagavān āha | yathā Śāriputra na saṃvidyante tathā
saṃvidyante |

pravṛttā-viparyāsa-nirākaraṇād yathā 'bhinivīṣṭāḥ ta(P. 30^a)thā na saṃ-
vidyanta iti yadi nāmāīvam uktam tathā 'pi tattvato na santīty āha: yathēty-
ādi. yathā nyāyato na saṃvidyante tathā 'vicārākaramyatvena¹ saṃvṛtyā
vidyante. avidyamānatāiva vidyamānatēti yāvat. 20

evam avidyamānas tenōcyante avidyēti |

'evam ity-ādy upasamhārah. evam avidymānā yatah tena kāraṇena nairukta-
vidhānāt saṃvṛtyā viparīta-jñānam ajñānam avidyēty ucyate. ity anenāvidyā- 25

1. °karabh^o P. ma-brtags gcig-tu-na ñams-dgah-ba-ñid-kyis.

vikalpo 'bhihitah.

tān bāla-pṛthagjanā aśrutavanto 'bhinivisṭāḥ tair asam-
vidyamānāḥ sarva-dharmāḥ kalpitāḥ ||

rūp'ādi-skandha-vikalpārtham āha : tān ity-ādi. vastu-mātrādhiṣṭhānena
5 sarve 'pi tat-pratibaddhā vikalpāḥ sambandhā iti jñāpayitum pūrvena sam-
bandhāḥ kathitāḥ. evam uttaratrāpi jñeyam. [Tib. 42^a] katham abhinivisṭā ity
āha : tair ity-ādi. tattvenāsaṃvidyamānāḥ sarva-dharmā rūp'ādi-skandhās tad-
vikalpanayā 'bhūta-parikalpād¹ adhyāropitāḥ kalpitāḥ.

10 te tān kalpayitvā dvayor antayoh saktāḥ tān dharmān
na jānanti na paśyanti | tasmāt te 'saṃvidyamānān sarva-
dharmān kalpayanti |

nāma-rūpābhiniveśa-vikalpārtham āha : te tān kalpayitvēty-ādi. śāśva-
tōchedayor antayor abhinivisṭāḥ tān nāma-rūp'ādīn dharmāṇs tad-abhiniveśa-
vikalpān nityasyārtha-kriyā-virahāt saṃvṛtyā 'nityā evēti laukikena śruti-ādi-
15 mayena jñānena na jānanti.

ajñānāt kalpitām pūrva-paścāt tattvārtha-niścaye²
yadā na labhate bhāvam evābhāvam tadā kuta ||
iti bhāvanayā na paśyanti lokottareṇa. tasmāt tattvenāsaṃvidyamānān nāma-
rūp'ādīn sarva-dharmāṇs tad-abhiniveśa-balāt kalpayanti.

20 kalpayitvā dvāv antāv abhinivisante |

anta-dvaya-sakti-vikalpārtham āha : kalpayitvā dvāv antāv abhinivisanta
iti. tat³-sakti-vikalpād iti bhāvah.

25 abhinivisya tan nidānam upalambham niśrityātītān dhā-
rmān kalpayanti | anāgatān dharmān kalpayanti | pratyut-
pannān dharmān kalpayanti |

1. °lpitād P. 2. nirṇaye C. 3. antadvaya P.

samkleśa-vyavadānājñāna-vikalpārtham āha : abhinivisṭy-ādi. abhiniveśa-
hetum tan-nimittam upalambham niśritya nimittikṛtya sāṃkleśika-vaiyavādānika-
dharmā-svarūpājñāna-vikalpa-balenaṭītān yāvat pratyutpannān dharmān kalpa-
yanti.

te kalpayitvā nāma-rūpe 'bhinivisṭāḥ |

ārya-mārgāprati(P. 30^b)ṣṭhāna-vikalpārtham āha : te kalpayitvā nāma-rūpe
'bhinivisṭā iti. darśan'ādi-mārga¹-sthity-abhinivesād iti bhāvah. tatra nāma
vedan'ādayo 'rūpiṇāḥ [Tib. 42] skandhāḥ. rūpāṇām rūpa-skandhāḥ.

• tair saṃvidyamānāḥ sarva-dharmāḥ kalpitāḥ |

upalamba-vikalpārtham āha : tair asaṃvidyamānāḥ sarva-dharmāḥ kalpitā 10
iti. tad-upalambhābhinivesād iti bhāvah.

te tān asaṃvidyamānān sarva-dharmān kalpayante | yathā-
bhūtām mārgām na jānanti na paśyanti |

ātm'ādi-vikalpārtham āha : te tān asaṃvidyamānān ity-ādi.
ātmāni sati para-saṃjñā. sva-para-vibhāgāt parigraha-dvesau. 15
anayoh sampratibaddhāḥ sarve² kleśāḥ prajāyanta
ity ātm'ādy-abhinivesād aviparitām dharma-pudgala-nairātmya-lakṣanām
yathābhūtām mārgām darśan'ādikām pūrvavan na jānanti na paśyanti.

yathābhūtām mārgām ajānanto 'paśyanto na nirvāṇi
traidhātukān na budhyante bhūta-koṭīm | tena te bālā iti 20
saṃkhyām gacchanti ||

viśuddhy-utpād'ādi-vikalpārtham āha : yathābhūtām mārgām ajānanta ity-
ādi. na nirvāṇi na nirgacchanti. traidhātukāt samsārāt. yato na ³budhyante
viśuddhy-utpād'ādy-abhinivesād bhūta-koṭīm agrārthena tattvām. tena kāraṇena
bālā iti vyapadeśa-saṃkhyām gacchanti prati labhante. 25

1. °rgā PC. 2. °rva-C. 3 ... 3. The syllables dhyante viśu and tpād' ... śraddadha
are wanting in C

te satyam dharmam na śraddadhati ||

pratipakṣa-vastv-adhiṣṭhānam dvitīyam grāhya-vikalpam āha te satyam
dharmam na śraddadhati³-ādinā. aviparītārthena satyam. dharmam pratipakṣa-
lakṣaṇam. tad-abhiniveśa-vikalpa-yogena viparīta-pratipattya svarūpānanu-
bhavān na śraddadhati nādhimūñeeyuh.

na khalu punah Śāriputra bodhisattvā mahāsattvāḥ kamcid
dharmam abhiniviśante |

vyatireka-mukhena viparīta-pratipattim ev' āha na khalu punar ity-ādinā.¹
kamcid dharmam vaiyavadānikam. grāhya-vikalpenēti śeṣah.

sa cāivam viṣaya-bhedān nava-prakāro bhavati. tad-yathā: rāsy-artha-
vikalpah, āyadvārārtha-vikalpah, gotrārtha²-vikalpah² [Tib. 43^a] utpādārtha-
vikalpah, śūnyatā'rtha-vikalpah, pāramitā'rtha-vikalpah, darśana-mārga-vikalpah,
bhāvanā-mārga-vikalpah, aśaikṣamārga-vikalpa iti.

tathā cōktam :

dvaividhyam grāhya-kalpasya vastu-tat-pratipakṣataḥ.
moha-rāsy-ādi-(P. 31^a)bhedenā pratyekam navadhā tu sah iti. (34)

tatra sarva-vastuka eva prathamo grāhya-vikalpah. vyavadāna-vastuka eva
dvitīya ity ayam anayor grāhya-vikalpayor višeṣah. evam ca kṛtvōcyate: yah
prathamo grāhya-vikalpo dvitīyo 'pi sa iti pūrvā-pādakah. yas tāvat prathamo
dvitīyo 'pi sah. tad-yathā: sarva-vastukah prathamo grāhya-vikalpah. syād
dvitīya eva na prathamah. tad yathā: vyavadāna-mātrādhiṣṭhāno dvitīyo grāhya-
vikalpa ity eke.

prathamah samkleśa-vastv-adhiṣṭhāno dvitīyo vyavadāna-vastv-adhiṣṭhāno
'nyonya-vyavaccheda-rūpatvād anayor bheda ity aparah.

evam ukte ḥyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
evam śikṣamāno Bhagavan bodhisattvā mahāsattvāḥ sarvajñatāyam śikṣate ||

1. ādi P. 2. om. C.

pudgala-dravyādhiṣṭhānam prathamam grāhaka-vikalpam āha evam ity-ādinā.
evam anantarōkta-kramena grāhya-vikalpa-dvayam akṛtvā śikṣate. kim. prathama-
grāhaka-vikalpenēti bhāvah.

Bhagavān āha | evam śikṣamāṇah Śāriputra bodhisattvo
mahāsattvāḥ sarvajñatāyām api na śikṣate | evam śikṣamāṇah
Śāriputra bodhisattvo mahāsattvāḥ sarva-dharmeṣu śikṣate |
evam śikṣamāṇah Śāriputra bodhisattvo mahāsattvāḥ sarva-
(16) jñatāyām śikṣate sarvajñatāyā āsannībhavati sarvajñatāyām
niryāsyati ||

vikalpāvaraṇasya tulyatvād iti Bhagavān āha: na śikṣata iti. tattvenēti 10
śeṣah. samvṛtyā tv ādikarmikasyāvāṇi śikṣā 'nyathā 'nupapatter ity āha: evam
śikṣamāṇa ity-ādi. [Tib. 43^b] sarvajñatāyām śikṣata ity-ādi pada-trayaṁ yathā-
kramam prayog'ādy-avasthāsu veditavyam.

sa cāivam viṣaya-bhedān nava-prakāro bhavati. tad yathā: svatantrātma-
vikalpah, ekātma¹-vikalpah,¹ kāraṇātma-vikalpah, draṣṭrādy-ātma-vikalpah, 15
samkleśādhārātma-vikalpah, vairāgyādhārātma-vikalpah, darśana-mārg'ādhā-
rātma-vikalpah, bhāvanā-mārg'ādhārātma-vikalpah, kṛtārthādhārātma-vikalpa
iti.

atha khalv ḥyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
yo Bhagavann evam paripṛcchet; kim ayam māyā-puruṣah 20
sarvajñatāyām śikṣiyate sarvajñatāyā āsannībhaviṣyati sarva-
jñatāyām niryāsyatiti | tasya Bhagavann evaṇ paripṛcchataḥ
katham nirdeṣṭavyam syat ||

²prājñaptika-puruṣādhiṣṭhānam dvitīyam grāhaka-vikalpam tasmin vikalpe
ku-codya³parihāra-dvāren³ āha yo Bhagavam ity-ādinā. prājñaptika eva¹ puruṣo 25
grāhaka ity abhiniveśe vitatha-prakhyāti-rūpatvān māyā-svabhāvah puruṣo māyā-
puruṣah prājñaptika eveti tasyāpi śikṣā prāptā. na cāivam acetanatvāt.

1. om. C. 2. 假人及實人——v. 大乘莊嚴經論第一 (正藏三一649^c). 3 ... 3. °hāren¹
P.

aparijñāne 'pi śikṣāyām sarvesām śikṣā-prāptir muktir aya(P. 31^b) tna-siddhēty
¹abhiprāyena ya ity-ādi vadatas tasya katham nirdeśtavyam¹ uttarām bhaved
ity arthaḥ.

5 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat|
tena hi Subhūte tvām evātra pratiprakṣyāmi yathā te kṣamate
tathā vyākuryah||

vitatha-prakhyāti-rūpaṇam samānam rūp'ādīnām.² ato gaty-antarābhāvān
māyā-puruṣenēva śikṣitavyam. na cāyatna-siddhā muktir ity abhiprāyavān
Bhagavān āha: tena hīty-ādi. yasmāt tvam³ evam pṛechasi tasmāt tvām
10 evātra praśne pratiprakṣyāmi pratipraśnam kariṣyāmi.

sādhu Bhagavann ity āyuṣmān Subhūtir Bhagavataḥ
pratyārauṣīt||

15 sādhv ity-ādi sādhv evam⁴ Bhagavann ity abhyupagamam kṛtvā ity evam
Bhagavataḥ sakāśād aśrauṣīt śrutavān.

Bhagavān etad avocat| tat kiṃ manyase Subhūte anyā
sā māyā anyat tad rūpaṇam anyā sā māyā anyā sā vedanā anyā
sā samjñā anye te samskārah anyā sā māyā anyat tad vijñā-
nam||

[Tib. 44^a] katham evam śrutavān ity āha⁵: Bhagavān ity-ādi.

Subhūtir āha| na hy etad Bhagavan na hi Bhagavann
anyā sā māyā anyat tad rūpaṇam| rūpaṇam eva Bhagavan māyā
māyāiva rūpaṇam| na hi Bhagavann anyā sā māyā anyā sā
vedanā anyā sā samjñā anye te samskārah| vedanā-samjñā-
samskārā eva Bhagavan māyā māyālva vedanā-samjñā-sam-

1... 1. °prāyena ity ādi vatas tataksya katham nirdiṣṭ⁶ C! 2. °nām rūpaṇam C. 3.
tad P. 4. not rendered in Tib. 5. °vān iti P.

skārah| na Bhagavan anyā sā māyā anyat tad vijñānam|
vijñānam eva Bhagavan māyā māyālva vijñānam||

visarjayann āha: na hīty-ādi. nāīva tad anyatvam Bhagavan, yasmān
nānyā sā māyā, nānyat¹ tad rūp'ādi, rūp'ādy era māyā, māyālva rūp'ādi.
ekāneka-svabhāva-vaidhuryāt tattvato 'nayor nihsvabhāvatve vitatha-prakhyāti-
rūpaṇam samānam iti bhāvah. 5

Bhagavān āha| tat kiṃ manyase Subhūte atrāiṣā samjñā
samajñā-prajñapti-vyavahārah pañcasūpādāna-skandheṣu yad
uta bodhisattva iti||

māyā-rūp'ādyor ekatva-pratipādane sati māyā-puruṣenēva śikṣitavyam iti 10
pratipādanāy² āha: tat kiṃ manyasa ity-ādi. atrāiṣā pañcasūpādāna-skandheṣu
māyōpameṣu bodhisattva iti samjñā nimittōdgrahaṇam. vastu-samētam aham iti
jñānam samajñā.² jñeya-jñānayor grāhya-grāhaka-prakārābhiniveśa-vijñānam³
prajñaptih⁴ vividha⁵parōpāttānupātta-vastu⁶-sambandha-vyavaharaṇam vyava-
hāra ity ārya-Vimuktiṣenah. gotrāvasthāyām bodhisattva iti samjñā samjñāiva 15
kevalā. cittotpādāvasthāyām jānatīti samajñāś,⁶ samajñā⁷ cittam pravṛtti-
nimittam yasyā boddhisattva iti samjñāyāh sēyam samajñā⁸ sarva-sattva-sama-
jñāna-nimittā. saptasu prayoga-bhūmiṣu sarva-dharma-prajñapti-mātratā-pra-
tivedhāt prajñaptih.⁹ aṣṭamy-ādau¹⁰nirnimittābhoga-mārga-lābhād vyavahāra-
mātreṇābhilāpyād vyavahāra iti bhadanta-Vimuktiṣenah. 20

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat|
evam etad Bhagavann evam etat Sugata||

rūp'ādi-vyatirikta-bodhisattvānupapattyā [Tib. 44^b] 'bhyupagamārtham āha:
evam etad ity-ādi. sambhrame dvir abhidhānam.

1. 'nyat C. 2. sic CP; kun-śes-pa=samajñā? and in the sequel. 3. -drūp°(for
-jnāp°) P. vijñāpanam C, rnam-par śes-pa=vijñānam. 4. rnam-par rig-pa=vijñapti.
5... 5. zin-pa dañ ma-zin-pahi rnam-par rig-pa dgos-po gṣan=? parōpāttānupātta-
vijñapti-vastu. 6. Ex conj. jñāp PC. kun-śes-paho. 7. °jñāś P. 8. mñam-par
śes-pa. 9. rnam-par rig-pa=vijñapti as before. 10. nimitt° C.

tena hi Bhagavan bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāra=mitayām śikṣamāṇena māyā-puruṣenēva śikṣitavyam bhavaty anuttarāyām samyak (17) saṃbodhau ||

tena hīty-ādy upasamhāraḥ. yasmād evam *tena kā*(P. 32^a)rañena gaty-anta=5 rābhāvād yathā karma-māyā-janitah saṃsāraḥ tathā lokottarā api dharmā jñāna-māyā-janitā ity anabhiniveśa-yogān māyā-puruṣenēvānuttarāyām samyak=sambodhau śikṣitavyam ity upapannam. na cāyatna-siddhā muktiḥ. yato jñātam eva tattvam moksāvāhakaṇi nāvijñātam¹ iti bhāvah.²

10 tat kasya hetoh| sa eva hi Bhagavan māyā-puruṣo dhā=rayitavyo yad uta pañcōpādāna-skandhāḥ|

māyā-puruṣatve samkleśa-vyavadāna-vyavasthā katham iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha: *sa eva hīty-ādi.* *pañcōpādāna-skandhāḥ* s'āsravā rūpādayaḥ. anāsrava-pañca-skandha-parigrahāya pañca skandhāś cēty adhyāhāryam.³ yathā=darśanam eva samkleśa-vyavadāna-vyavasthā māyā-puruṣatve 'piti bhāvah.

15 tat kasya hetoh| tathā hi Bhagavan māyōpamam rūpam uktam Bhagavata| yac ca rūpam tat ṣaḍ-indriyam te pañca skandhāḥ|| tathā hi Bhagavan māyōpamā vedanā-samjñā-saṃskārā uktas tathā hi Bhagavan māyōpamam vijñānam uktam Bhagavata| yac ca vijñānam tat ṣaḍ-indriyam te pañca skandhāḥ||

katham punar māyōpamatvam iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha: *tathā hīty-ādi.* ukto 'py arthaḥ prakārāntaren' āśaṅkyamāno na punar ukta iti punaruktatā-doṣo nōdbhāvanīyah. sarvatrāivam jñeyam. *uktam Bhagavatēti* atra pañcōpādāna-skandheṣu bodhisattva iti samjñādi-vacanād anantaram eva 25 *māyōpamam rūpādikam uktam Bhagavatā.* [Tib. 45^a] *ṣaḍ-indriyam* eaksur-ādi. sa-vijñāna-visayam iti śeṣaḥ. yato 'nantaram vakṣyati: *te pañca-skandhā* iti. *yad vijñānam* *tat ṣaḍ-indriyam* jñānasyālva tad-ākāreṇa pratibhāsanāt. *ṣaḍ-*

indriyam ea pūrvavad grāhyam.

iti prajñaptika-puruṣādhiṣṭhāna-grāhaka-vikalpaḥ pratipāditah. sa cāvam visaya-bhedhān nava-prakāro bhavati. tad-yathā: skandha-prajñapti-vikalpaḥ, āyatana-prajñapti-vikalpaḥ, dhātu-prajñapti-vikalpaḥ, pratītyasamutpāda-prajñapti-vikalpaḥ, vyavadāna-prajñapti-vikalpaḥ, darśana-mārga-prajñapti-vikalpaḥ, bhāvanā-mārga-prajñapti-vikalpaḥ, viśeṣa-mārga-prajñapti-vikalpaḥ, aśaikṣa-mārga-prajñapti-vikalpa iti.¹

5

tathā cōktam:

dravya-prajñapti-adhiṣṭhāno dvi-vidho grāhako mataḥ

svatantrātmādi-rūpeṇa, skandhādy-āśrayatas tathā | iti. (35)

10

mā Bhagavān nava-yāna-samprashitā bodhisattvā mahāsattvā imam nirdeśam śrutvā uttrasiṣuh samṛtrasiṣuh samprāsam āpatsyate|

Bhagavān āha| yadi Subhūte nava-yāna-samprashitā bodhisattvā mahāsattvāḥ pīpa-mitra-hasta-gatā bhaviṣyanti 15 uttrasiṣyanti samṛtrasiṣyanti samprāsam āpatsyante||

eatur-vikalpa-samyogam nirdiṣyēdānīm upāya-kauśa(P. 32^a)la-kalyāṇa-mitra-svabhāvam samparigraham āvedayann āha: *mā Bhagavān* ity-ādi. *nava-yāna-samprashitā* iti pratyagram mahāyāne pravṛttāḥ. *imam* iti gāmbhīryaudāry' ālambanādi-višeṣeṇa viśiṣṭam. *uttrasiṣur* ity-ādi tatrāsthāna-trāsa *uttrāsa* 20 unmārgavat. samṛtayā trāṣah *saṃtrāṣah* utpanna-bhayasyāprativinodanāt. samṛtāsa-niścaya-gamanam *saṃtrāṣāpattiḥ*. ²avalīyante samṛīyante vīpratisāri-bhavantīty arthaḥ.² *pāpa-mitra-hasta-gatā* [Tib. 45^b] iti. samṛīti-paramārtha-vibhāgām akṛtvā niravadhi-kālābhyaṣtōpalambhānirākaraṇena³ sahasāvān-utpādādi-deśako narakādi-phala-saddharma-pratikṣepa⁴-pāpasya hetutvāt *pāpa-* 25 *mitram*. tasya *hasta-gatā* grahana-yogyatām *gatā* ity arthaḥ.

atha cet Subhūte nava-yāna-samprashitā bodhisattvā mahāsattvāḥ kalyāṇa-mitra-hasta-gatā bhaviṣyanti nōttrasiṣyanti na samṛtrasiṣyanti na samprāsam āpatsyante||

1. ma-śes-pa ni ma yin-no=nājñātam. 2. om. P. 3. °ryaḥ C, °rya P.

1. om. P. 2 ... 2. om. C. 3. °mbha-nir° C. 4. °ticchepa P.

vyatireka-mukhena kathito 'rtho¹ 'nvaya-mukhena kathyamānah sudṛḍho bhavatīty āha: *kalyāṇa-mitra-hasta-gatā* iti. cittānavalīnatvānutrāś'ādinōpāya-kauśalena yath'āśayam kṣit'iśeṣṭa-rājñī-marāṇa-nivedana-nyāyena mātsary'ādi-dharma-viyuktah samasta-vastu-nairātmy'ādi-deśakah su-gati-phal'ādi-prāpaka-
5 tvena *kalyāṇa-mitram*. tasya *hasta-gatā* ity-ādi pūrvavat.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat
kāni punar Bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya kalyāṇa-
mitrāṇi veditavyāni||

²*kāṇīty-ādinā kalyāṇa-mitra-svarūpa-praśnah*.

10 Bhagavān āha| ya enām pāramitāsv avavadanty anu-
śasati| ye 'smai Māra-karmāṇy upadiṣanti| evam Māra-doṣā
boddhavyā ime Māra-doṣāḥ| evam Māra-karmāṇi boddhavyāṇi
imāni Māra-karmāṇi| tāni tvayā buddhvā vivarjayitavyānīti|

uttaram āha.² ya enām ity-ādi. ye pudgalā Devadatt'ādikam enām pudga-
15 laṁ dān'ādi-pāramitasu samvṛti-paramārtha-satyānatikrameṇa hita-prāptyā pū-
rvavad avavadanty anuśasati. ye cāsmai Devadatt'ādikāyāhita-parihāreṇa Māra-
karmāṇy upadiṣanti. katham ity āha: evam ity-ādi. evam Māra-doṣā Māra-
syāntarāyāḥ. buddha-veṣenōpasaṃkramya kiṁ te 'nuttarayā bodhyēty anāgatā-
rtha-vivecanatā. ime Māra-doṣā iti³ tathāiva kiṁ te prajñāpāramitāyā likhan'ādy-
20 anuṣṭhānēti vartamānārtha-vivecanatā. tad-vicchandanā⁴-balena yathākramāṇi
svikṛta-tyāga-karmārtham⁵ āha: [Tib. 46^a] evam Māra-karmāṇīty-ādi. buddhvā⁶
ca yat kāryam tad āha tāni tvayēty-ādinā.

imāni Subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya mahāsa-
mnāha-saṃnaddhasya mahāyāna-saṃprasthitasya mahāyāna-
25 saṃrūḍhasya kalyāṇa-mitrāṇi veditavyāni||

imāṇīty-ādy upasamphārah. mahā-saṃnāha-saṃnaddhasyeti (P. 33^a) saṃnā-

1. om. C. 2...2. lacuna C. 3. °ṣāḥ PC. śes-by-a-ba. 4. °cchind° C. 5. las bstan-paḥi phyir=karma-deśanā'rtham? 6. buddhā P. budhā C. 7. °ty-ādi P.

ha-pratipattyā vakṣyamāṇayā yuktasya. *mahāyāna-saṃprasthitasyēti* prasthāna-
pratipattyā tathāvānvitasya. *mahāyāna-saṃrūḍhasyēti* tayāiva mahāyānam
utkalitasya. tathā hy ādau tayā saṃprasthithah¹ paścād ārūḍha iṣyate.

tathā cōktam:

cittānavalīnatvādi-naiḥsvābhāvy'ādi-deśakah

5

tad-vipakṣa-parityāgah sarvathā samparigrahaḥ iti. (36)

sūtraṇi sūtrāntarānusāreṇa² vyākhyātavyam iti Bhagavad-vacanād eva
Pañcavimśatisahasrikā'nusāreṇa pūrv'ācārya-Vasubandhu-prabhṛti-vyākhyā-
kramam āśrity Abhisamayālāmṛakārikā'nurodhena ca bhāvādhyāhār'ādi-padam
kṛtvā, tathā³ sāmānya-śabdasyāpi prakaraṇ'ādi-balena višeṣe vartanād,⁴ vivaksā-
10 paratantratvena yathōktārthena⁵ pravacanāviruddhe śabdānām vartanāt,⁶ tat-
"pratiṣedha-vacanābhāvena"⁷ ca kāraṇena granthānugatam eva vyākhyānam idam.
ataḥ katham agranthānugatam evam vyākhyānam iti na mantavyam. anyathā
yady ayam nyāyo n' āśriyate tadā pravacana-vyākhyāiva na syāt. śabdānām
sāmayikatvenānekārtha-vṛttau pratiniyatārtha-parigrahe saṃdehāt. kiṁ c' āry-
15 Āśāṅga-prabhṛtibhir⁸ evēdaṇi vyākhyānam likhyata iti pramāṇikartavyam.
tathā hi śrūyate vidita-samasta-pravacanārtho labdhādhigamo 'py āryĀśāṅgaḥ
punarukta-bāhulyenā[Tib. 46^b]punarukta-pradeśe 'pi pratyeka-pada-vyavacchedā-
darśanena gāmbhīryāc ca prajñāpāramitā'rtham unnetum aśakto daurmanasyam
anuprāptah. tatas tam uddiṣya Maitreyenā bhagavatā Prajñāpāramitā-sūtram
20 vyākhyātam Abhisamayālāmṛakārikā-śāstram ca kṛtam. tae chrutvā punar
āryĀśāṅgen' ācārya-Vasubandhu-prabhṛtibhiḥ ca vyākhyātam ity alam prasaṅgena.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat
yad Bhagavān eva(18)m āha| imāni Subhūte bodhisattvasya
mahāsattvasya mahāsaṃnāha-saṃnaddhasya mahāyāna-saṃpra-
25 sthitasya mahāyāna-saṃrūḍhasya kalyāṇa-mitrāṇi vedita-
vyānīti|| yac ca bodhisattvo mahāsattva iti Bhagavan ucyate|
tatra bodhisattva iti Bhagavan kaḥ padārthaḥ||

1. prasthitayā prasthitah C. 2. °trāṇus° P. 3. bśad-pa daṇ. de-bśin du= ? °tvā ka kathanāt. tathā. 4. twice °rtānā-P and °rtamān° C. 5. °rthe P. 6...6. śedhe vac° PC. dgag-paḥi tshig med-paḥi phyir. 7. °tinām PC(!) la-sogs-rnams-kyis.

nirvedhabhāgīyānantaram् pratipattimato yathōkta-nirvedhabhāgīyam 'anyad
api darśana-mārg'ādikam iti pratipatter ādhāraṇī dharma-dhātu-svabhāvakam
āvedayann āha : *yad Bhagavān evam ity-ādi.*

etad uktam̄ : *yad Bhagavān evam āha bodhisattvasya mahāsattva(P. 33°)syēty-*
5 *ādi. yac ca sūtrāntaresu² bodhisattvo mahāsattva³ ity ucyate. tatra pūrvake
vākye teṣu ca sūtrāntaresu dharma-dhātu-svabhāvatve buddha-dharmāṇīm kah
pratiṣṭhārthah padārtho bodhisattva iti.*

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam̄ Subhūtim etad avocat
apadārthaḥ Subhūte bodhisattva-padārthaḥ ||

10 uttaram̄ vaktum̄ āha : *apadārtha ity-ādi. bodhisattvo buddha-dharmāṇīm
padārtho bodhisattva-padārtho* yaḥ sa tattvato *'padārtho 'pratiṣṭhārtho 'gotram*
iti yavat.

tat kasya hetoh | sarva-dharmāṇīm hi Subhūte bodhisattvo
mahāsattvo 'saktāyām̄ ūkṣate

15 adhigamam antareṇa⁴ mukty-anupapatter adhigacchan buddha-dharmān
katham apadārtho bodhisattva iti *tat kasya hetor* ity āśaiky' āha : *sarva-*
dharmāṇīm hīty-ādi. yasmāt [Tib. 47°] sarva-dharmāṇīm vastu-tau-nimittā-
bhiniveśābhāvenāsaktatāyām⁵ satyām anyathā 'dhigamānupapattyā buddha-
dharmādhibigamāya māyā-puruṣa iva ūkṣate tasmāt katham tattvataḥ pratiṣṭhā-
20 'rtha iti bhāvah.

samvrtyā punah pratipatti-dharmasyāvasthāntara-bhedenā dharma-dhātu-
svabhāva eva⁶ buddha-dharm'ādhāro bodhisattvas trayodaśa-vidho gotram iti
nirdiṣyate.

25 tato lokottara-darśana-bhāvanā-mārgayoh, tatas tad-utpatti-balena caura-niśkā-
sana-kapāṭa-pidhānavat samakālam samasta-pratipakṣotpāda-vipakṣa-nirodhayoh,
tatas tad-anupalabdhya taylor vipakṣa-pratipakṣayor nirodhōtpāda-yukta-vika-
lpāpagamasya, tataḥ pūrva-praṇidhāna-dān'ādy-upāya-kauśala-balena samsāra-nir-

1. anya-darśo C. 2. °ntare P. 3. bodhisattva C. 4. °gamant°. P. °gaman-
ant° C. 5. °śābhāvanā° C. 6. °bhāvena eva(!) C.

vāṇāpratiṣṭhāna-lakṣaṇayoh prajñā-karuṇayoh, tatas tad-utpattyā śrāvak'ādy-
asādhāraṇā-dharmasya, tato yath'āśayam avatāraṇ'ādy-abhisamdhī-dvāreṇa yāna-
traya-pratiṣṭhāpana-lakṣaṇa-parārthānukramasya, tato yāvad ā-samsāram nirni-
mittānbhoga-para-kārya-jñānasya e' ādhāraḥ. tataś cāivam adhigamānukramād
iyam ānupūrvī. anayā ca sarvādhigama-dharma-saṃgrahād iyān eva nirdeso
na nyūno nāpyadhiκah. tathā samvrty' ādhāra-bhāvasy' ākṣiptatvād ayam sarvo
'rtho 'tra Prajñāpāramitāyām ākṣipta evety avaga(P. 34°)ntavyam. Pañcavi-
mśatisahasrikāyām [Tib. 47°] ca pratyartham ādhāram adhikṛtya nirdiṣṭo grantho
nēha jñāpakatvena prāeurya-bhayāl likhyate.

tathā cōktam̄ :

soḍhā'dhigama-dharmasya^{1-VI} pratipakṣa-prahāṇayoh^{VII,VIII}

tayoḥ paryupayogasya^{IX} prajñāyāḥ kṛpayā saha^X (37)

śisyāsādhāraṇatvasya^{XI} parārthānukramasya^{XII} ca

jñānasyāyatna-vṛttes^{XIII} ca pratiṣṭhā gotram ueyate ; iti. (38)

25 yadi dharma-dhātor ev' ārya-dharmādhibigamāya hetutvāt tad-ātmako bo-
dhisattvah prakṛtistham anuttara-buddha-dharmāṇīm gotram dharmatā-saṃ-
jñākām̄ tadā dharma-dhātoḥ sāmānya-vartitvād idam prakṛtistham gotram
anādi-kāl'āyātam̄ dharmatā-pratilabdham, idam samudānītam pūrva-kuśala-mūlā-
bhāvā-pratilabdham, idam niyatam̄ śrāvaka-pratyekabuddha-tathāgata-gotram
mahadbhir api pratyayair ahāryatvād, idam aniyatam̄ śrāvak'ādi-gotram pra-
tyayair hāryatvād iti gotra-bheda na yujyate. yathā śrāvaka-yān'ādy-adhigama-
kramen' ālambhyeta¹ tath' ārya-dharmādhibigamāya² dharma-dhātor hetu-bhāvena
vyavasthāpanād gotratvena vyapadeśa iti samādhīh. atha vā yathālka-mṛd-
dravyābhiniṛvṛttālka-tejāḥ-paripakv'ādhāra-ghaṭ'āder ādheya-kṣaudra-śarkar'ādi-
bhājanatvena bhedah. tadvad yāna-traya-saṃgrhitādhibigantavy'ādheya-dharma-
nānātven' ādhāra-nānātvām nirdiṣṭam iti na dosah.

tathā cōktam̄ :

dharma-dhātor asambhedād gotra-bheda na yujyate

ādheya-dharma-bheda tu tad-bhedaḥ parigīyate || iti. (39)

[Tib. 48°] niruktam̄ tu gunottaraṇārthena dharma-dhātur gotram, tasmād

30 dhi te gunā rohanti prabhavantī arthah.

1. °mbeta P. 2. °gantaya P

evam ca kṛtvōcye: asaṃskṛta-prabhāvitāḥ sarv'ārya-pudgalā iti. nanu c' ādāv eva gotram vaktavyam tat-pūrvakatvāc cittotpādasya mokṣa-nirvedha-bhāgīyānām cēti katham evam uktam. satyam. arth'ānupūrvy eṣā. iyam tu pratipādan'ānupūrvī. yat kāryam pratipādyā paścāt kāraṇam nirdiśyata ity adosah.

sarva-dharmānām hi Subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'nu-
bodhanārthenāsaktayām anuttarām samyaksambodhim abhisam-
budhyate || bodhy-arthena tu Subhūte bodhisattvo mahāsattva
ity ucyate ||

ādhārānāntaram yathōkta-pratipatty-ādhārasya bodhisa(P. 34^b)ttvasya kim
ālambanam ity ālambanārtham āha: *sarva-dharmānām* ity-ādi. yasmāt *sarva-*
dharmānām ev' ālambana-sthānīyānām *anubodhārthena* samyag-ubhaya-satyā-
natikram'ālambanena yā 'saktatā tasyām ca¹ satyām ālambana-viśuddhi-gamane-
nānuttarām samyaksambodhim abhisambudhyate nānyathā. ato *bodhy*-ālambana-
prayojanena sarva-prakāra-svārtha-sampādanād *bodhisattva* ity ucyate.

tatr' ādau tāvat sāmānyena sarva-dharmān kuśalākuśalāvyākṛtān yathā-
kramam śrāmanyatā²-prāṇātipātādy³-avyākṛta-kāya-karm'ādaya iti tridhā vi-
bhidyōpadeya-parityāgōpeksā-sthānīyatvena vibhāvayati. tataḥ punar upādeyān
ādāya laukika-mārga-samgrhītāḥ pañcōpādāna-skandh'ādayo [Tib. 48^b] laukikāḥ.
samyag-ārya-mārgena samgrhītās eatur-dhyān'ādyayo lokottarā iti cintayati.
tatr' ātma-grahāpratipakṣatvena⁴ laukikāḥ pañcōpādāna-skandh'ādayah śāsra-
vāḥ, lokottarās tv ātma-darśana-pratipakṣatvena smṛty-upasthān'ādayo 'nāsravā
iti heyōpadeyatayā nirūpayati. tato 'nāsravān ādāya hetu-pratyayādhina-
kām'ādi-dhātu-samgrhītā bodhi-pakṣ'ādayah samskṛtāḥ samvṛtyā. kāraṇānapekṣa-
dhātu-trayāparyāpanna-tathat'ādayo 'samskṛtāḥ paramārthata iti dvidhā dhyāyati.
tato 'samskṛta-prabhāvitāḥ sarv'ārya-jana-samtāna-prabhava-eatur-dhyān'ādyah
sādhāraṇā dharmāḥ. samyak-sambuddha-samtānōdaya-dharmi-daśa-bal'ādayo
'sādhāraṇā dharmā iti dvidhā bhāvayati. ity evam⁵ adhigamānukramena sarva-

1. sic PC, perhaps by mistake. 2. °ṇya C. 3. °pātāvya° PC. srog-geod-pa la-
sogs-pa. 4. bdag-tu lta-bahi gñen-po ma yin-pa=ātma-darśanāpr. 5. om. P.

dharmā māyōpamatayā yathāvad iyanta ev' ālambanam ekāda-
śa-vidham jñeyam. yathōkt'ālambana-kramaḥ pratipādana-granthaś ca Pañca-
viṁśatisahasrikāyām spasta eveti na vipratipattiḥ kāryā.

tathā cōktam :

ālambanam sarva-dharmāḥ, te punah kuśalādayah,
laukikādhigam'ākhyāś ca, ye ca (P. 35^a) lokottarā matāḥ, (40)
s'āsravānāsravā dharmāḥ, saṃskṛtāsaṃskṛtāś ca ye,
śisya-sādhāraṇā dharmā, ye cāsādhāraṇā muneḥ iti. (41)

ye tu dharma-dhātum eva sadā-viśuddham advayam jñānam ālambanam
manyante taiḥ sadā-viśuddhatvād [Tib. 49^a] uttarottara-viśuddhi-višeṣa-gamanam
katham iti vaktavyam. ¹ab-dhātu-kanak'ākāśa-śuddhivac chuddhir iṣyata iti cet.
evam tarhi śuddham tāttvikaṁ jñānam iti pratipakṣābhinivesād arth'ākṣipto
vipakṣābhinivesāḥ. ato vipakṣa-pratipakṣa-vikalpa-prahāṇābhāvāt prādeśika-
śuddhi-prasaṅgaḥ.

nanu ca tvat-pakṣe sarv'ākārajñatāyāḥ Subhūte 'bhāva ālambanam ity
ālambana-niṣṭhā. katham iti cet. adosah. yato nyāyānuyāyi bhāvo nāstīty
abhāvas tathya-samvṛtir ucyate. tasyāś ca praechādita-tattva-rūpāyāḥ kramena
māyōpamatva-pratītir viśuddhiḥ² evam ca kṛtvā prakṛti-pradhānam gotram.
vikṛti³-pradhānam ālambanam. ubhayam tūbhayatrāpratisiddham ity ādhāraṇ-
ālambanayor lakṣaṇa-bhedāḥ. bahu-vaktavyam c' ālambana-vyavasthānam ity
alam prasāgenēty ārya-Vimuktiṣeṇāḥ.

Subhūtir āha! yat punar Bhagavān evam āha! bo-
dhisattvo mahāsattva iti! kena kāraṇena Bhagavan bodhisattvo
mahāsattva ity ucyate ||

ālambanānāntaram evam ālambana-pratipatter bodhisattvasya kah samuddeśa
iti samuddeśārtham āha: *yat punar* ity-ādi. *kena kāraṇena* kena prayojanena
bodhisattvah san *mahāsattva* ity ucyate.

1. athātu C, arthātu P. chu-khams. 水金空三喻——大乘莊嚴經論第四(正藏三一 611^b).
2. eva ° C. rnam-par dag-pa. 3. prakṛti C.

Bhagavān āha | mahataḥ sattva-rāśer mahataḥ sattva-nikāyasyāgratāṁ kārayisyatīti tenārthena bodhisattvo mahā-sattva ity ucyate ||

uttaram abhidhātum āha : *mahata* ity-ādi. *mahataḥ sattva-rāśer* ity aparimi-tasya *sattva*-samūhasya sāmānyenābhidhānam. eko 'py anādi-saṃsāra-pravṛtti-mahattvena [Tib. 49^b] mahān bhaved iti *rāśi*-grahaṇam. *sattva-nikāyasyēti* pratipannaka-phalastha-nikāyādi-bhedena vijātīya-vyāvṛtyā¹ *sattva*-sāmānyāt *sattva*-sabhāga-saṃgrhītasya viśeṣenābhidhānam. *agratāṁ kārayisyatīti* sarva-sattvāgratā-citta-mahattvam tad-uddeśena pravṛttatvād adhigamya paścāt tat-prāptukāmānām *sattvānām agratāṇ* dharma-deśanādīnā niśpādayisyati. tenārthenēti *tēna* kāraṇena. *bodhi*(P. 35^b)*sattvo* mahat sattvam cittam asyēti *mahā-sattva* iti.

atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat
mamāpi Bhagavan pratibhāti yenārthena bodhisattvo mahā-sattva ity ucyate ||

eitta-mahattve sati prahāṇam mahad iti prahāṇa-mahattva-pratipādanāya gurv-āyattatayā 'nujñā-mārgaṇam praty āha Śāriputro : *mamīpīty-ādi*. so 'rtho mama Bhagavan pratibhāsate yenārthena bodhisattvah san mahāsattva ity ucyata iti vākyārthaḥ. na kevalam Bhagavata ity *api*-śabhaḥ.

(19) Bhagavān āha | pratibhātu te Śāriputra yasyēdānīm kālam manyase ||

anujñātartham āha : *pratibhātv* ity-ādi. *yasyārthasya kathanāyēdānīm* sāṃpratam avasaram kālam manyase so 'rthah *pratibhātu* samyag abhimukhibhavatu.

āyuṣmān Śāriputra āha | mahatyā ātma-dṛṣṭyāḥ sattva-dṛṣṭyāḥ jīva-dṛṣṭyāḥ pudgala-dṛṣṭyā bhava-dṛṣṭyā vibhava-dṛṣṭyā

1. vyākṛtyā C.

uccheda-dṛṣṭyāḥ śāśvata-dṛṣṭyāḥ svakāya-dṛṣṭyā etāsām evam-ādyānām dṛṣṭinām prahāṇāya dharmam deśayisyatīti tenārthena bodhisattvo mahāsattva ity ucyate ||

labdhānujño *mahatyā* ity-ādy āha. tatrāhamkār'ādhārārthen' ātmā, āhito 'hamkāra etasminn iti kṛtvā. sādanātmakatvāt¹ *sattvah*. jīvitēndriya²-vaśen' ā-nikāya³-sabhāga-parisamāptē³ vartata iti *jīvah*. punah-punar gatiṣu liyata iti *pudgalah*. āvir-bhavatīti *bhavah*. tiro-bhavatīti⁴ *vibhavah*. nāstidānīm abbūt pūrvam ity *ucchedah*. [Tib. 50^a] asti yat svabhāvena tan na⁵ nāstīti *śāśvataḥ*. ātmātmīyākāreṇa pañca-skandha-darśanam *sva-kāyah*. evam-ādyānām dṛṣṭinām iti yathōkta-dṛṣṭi-pramukhānām mithyā-sīla-vrata-parāmarsādi-dṛṣṭinām 10 ātmādi-dharma-saṃtīraṇ'ākārābhiniveśa-svabhāvānām *prahāṇāya* savāsana-parityāgāya dharmam deśayisyati. prahāṇādhigama-mahattvam prāpyēti bhāvah. anyathā parokṣopēya-tattvasya tad-ākhyānam hi duṣkaram. tenārthenēti⁶ tasmādarthe.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat | 15
mamāpi Bhagavan pratibhāti yenārthena bodhisattvo mahā-sattva ity ucyate ||

Bhagavān āha | pratibhātu te Subhūte yasyēdānīm kālam manyase ||

Subhūtir āha | bodhisattvo mahāsattva iti Bhagavann ucyate | yad api tad Bhagavan bodhi-cittam sarvajñatā-cittam anāśravam cittam asamām cittam asamasamām cittam asādhāraṇam sarva-śrāvaka-pratyekabuddhaiḥ | tatrāpi citte 'sakto 'paryāpannah ||

rāgādy-aśeṣa-doṣa-prahāṇe viśiṣṭo 'dhigama ity adhigama-mahattvam 25 tathāiv' āha bodhisattvo mahāsattva iti Bhagavann ucyate yad apīty-ādinā. na

1. sīd^o PC. h̄jig-paḥi bdag-ñid-can yin-paḥi phyr. 2. jīvēndr^o C. 3...3. °gāpar^o P. 4. vibh^o PC. med-par h̄gyur-pas. 5. Before tan P. 6 corrected from Tib.: dehi slad-du šes-byā-ba ni. iti 'sabdas PC

kevalam anyad ity *apiśabdaḥ*. bodhy-artham cittam *bodhi-cittam*. pranidhi-prasthānātmakam cittam iti yāvat. *sarvajñatā-pravaṇam* *cittam* *sarvajñatā-cittam*. ādhimoksikam adhimukti-caryā-bhūmi-saṃghītam nirvikalpaka lokottara-jñāna-prativehdād *anāsravam* *cittam*. ¹śuddh'ādhyāśayikam saptasu prayoga-bhūmiṣu nirmittānbhoga-(P. 36^a)vāhitvenāsamam *cittam*. vaipākikam astamya-ādau *asamair* buddhaiḥ *samam* tulyam *cittam* *asama-samam* *cittam* sarv'āvaraṇa-varjitam buddha-bhūmi-gatam. atha vā 'nutpāda-rūpa-bodhisattva'-svabhāvī-bhūtam cittam *bodhi-cittam*. [Tib. 50^b] tad eva ca yogi-saṃvṛty' ādarśādi-jñāna-sambandhena kathaṁ eid vyāvṛttyā *sarvajñatā-cittam* ity-ādi-eaturdhā 10 vyapadiṣyate. sarvam apy etad *asādhārapam* agamyam *sarva-śrāvaka-pratyeka-buddhānām*. *tatrāpy* evamvidhe *citte* mahā'rthatvāt pakṣa-pātārhe 'sakto' nabhi-nivisṭo 'paryāpanno' sthitah. ity anenādhigama-mahattvam āveditam. sutarām anyatrēty *apiśabdaḥ*.

15 tat kasya hetoh | tathā hi tat *sarvajñatā-cittam* *anāsravam*
aparyāpannam ||

anabhiniviṣyāsthitvā ca bhāvanā'nupapatteḥ kathaṁ dvayam etad iti *tat kasya hetor* ity āśāṅkhy' āha: *tathā hīty-ādi*. yasmāt tad anantarōktam *sarvajñatā-cittam* pūrvokta-sarva-cittopalakṣaṇa-param, sakti-pratipakṣa-bhūtam *anāsravam*, sthiti-pratipakṣa-bhūtam *aparyāpannam* tasmān māyā-puruṣasyēva 20 bhāvanēti bhāvah.

tad yad api tat *sarvajñatā-cittam* *anāsravam* *aparyāpannam* |
tatrāpi *citte* 'sakto' *paryāpannah* || tenārthena bodhisattvo mahā-sattva iti saṃkhyām gacchati ||

25 *tad yad apīty-ādi nigamanam*.

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad avocat | kena kāraṇe' āyuṣman Subhūte tatrāpi *citte* 'sakto

1. śuddhy-ādh° P. 2. bodhi P.

'paryāpannah'

anāsravatve 'pi vastu-sad-bhāvād anabhinives'ādir ayukta ity āha: *kena kāraṇenēty-ādi*.

Subhūtir āha | acittatvād āyuṣman Śāriputra tatrāpi *citte* 'sakto' *paryāpannah* |

uttarārtham āha: *acittatvād* iti tattvenānutpannatvāt.

Śāriputra āha | kiṃ punar āyuṣman Subhūte asti tac cittam yac cittam acittam ||

(20) Subhūtir āha | kiṃ punar āyuṣman Śāriputra tatrācittatāyām astitā vā nāstitā vā vidyate vā upalabhyate vā

10 Śāriputra āha | no hīdam āyuṣman subhūte |

Subhūtir āha | tad yadi āyuṣman Śāriputra tatrācittatāyām astitā vā nāstitā vā na vidyate vā nōpalabhyate vā tat katham āyuṣmān Śāriputra evam āha | asti tac cittam yac cittam acittam iti ||

15 Śāriputra āha | sādhu sādhu āyuṣman Subhūte yathā 'pi nāma tvam Bhagavatā arañā-vihāriṇām agratāyām nirdiṣṭo nirdiśasi ||

Śāriputr' āhēty ārabhya yāvad agratāyām nirdiṣasitī vyākhyātām.¹ arthāntara-prasāgen' āgatatvāt punarukti-doso na bhavati. tathā e' āh' 20 ācārya-Dignāgah.

āvartate² sa evārthaḥ punar arthāntarāśritah | iti.³
tad evam ajita-jayōddeśa-sādharmyeṇa trividhah pratipatty-uddeśo bodhi-sattvasya nirdiṣṭo veditavyah.

[Tib. 51^a] ālambanād uddeśasya ko viśeṣah. tādātvikam ālambanam samīpa-varti. āmutrika-viprakṛṣṭas tūḍdeśah. śara-saṃdhāna-lakṣya-vedha⁴-sādharmye-

1. See 55,³–56,¹⁰. 2. ṣṛtyate P. 3. 佛母般若波羅蜜多圓集要義論第五五頌 ed (正藏二五 914^a). 4. ḍksya-bheda C.

ṇety ārya-Vimuktiṣeṇah.

tathā cōktam :

sarva-sattvāgratā-citta-prahāṇādhigama-traye
tribhir mahattvair uddeśo vijñeyo 'yam svayambhuvām iti. (42)

5 atha khalv āyuṣmān Pūrṇo Maitrāyaṇī-putro Bhagavantam etad avocat | mahāsattvo mahāsattva iti yad idam Bhagavanni ucyate | mahā-saṃnāha-saṃnaddhaḥ sa sattvo mahāyāna-saṃprasthito mahāyāna-samārūḍhaś ca sa sattvah | tasmāt sa mahāsattvo mahāsattva iti samkhyām gacchati ||

10 (P. 36^b) uddeśānantaram idānīm tan-nispattaye pratipattir vaktavyā. sā ca tri-sarvajñatā-visaye sāmānyena śukla-dharmādhiṣṭhānā sarv'ākārābhisaṁbodhādau caturvidhe 'bhisaṁaye praty-abhisamayaṁ ṣaṭ-pāramitā'dhiṣṭhānā ca kriyā pratipattiḥ, na dharmā-kāyābhisaṁaye, phalatvena tatra kriyā'sambhavāt. tatra saṃnāha-prasthāna-pratipatti yathāsaṃkhyām pāramparyā¹-sākṣat-

15 prayoga-svabhāve sambhārādhimukti-caryā-bhūmi-samgr̥hite. sambhāra-pratipattir² dayām ārabhya dhāraṇī³-paryantena sākṣat-prayoga-mārga-svabhāvā 'dhimātrāgradharma-saṃgr̥hitā. prathama-pramuditā-bhūmi-svabhāvā sambhāra-pratipattir² darśana-mārgātmikā. dvitiyādi-bhūmi-svarūpā bhāvanā-mārga-svabhāvā. pratipakṣātmikā ca sambhāra-pratipattir ubhaya-mārga-gocarā. nir-

20 yāna-pratipattir bhāvanā-mārgādhiṣṭhānēty āryāśāṅgah.

evam prayoga-darśana-bhāvana-višeṣā⁴-mārga-svabhāvānām pratipatti-lakṣāṇānām saṃnāha-prasthāna-sambhāra-niryānānām madhye vīrya-rūpatayā saṃnāha-pratipattim prathamām⁵ darśayitum āha : *atha khalv āyuṣmān* ity-ādi. *Pūrṇo Maitrāyaṇīputra* iti *Pūrṇasyālīva Maitrāyaṇīputra* iti saṃjñāntaram. 25 atha vā *Maitrāyaṇyāḥ* sva-mātuḥ [Tib. 51^b] *putro Maitrāyaṇīputraḥ*. yad idam iti anantaram *idam yad* vastu. mahā-saṃnāha-saṃnaddha iti saṃnāha-pratipattyā yuktaḥ.

sā cēyam arth'āksiptā saṃnāha-pratipattiḥ. yad uta dāna-pāramitāyām

carato bodhisattvasya dharm'ādi-dānād dāna-pāramitā-saṃnāhaḥ. tasyāiva śrāvak'ādi-manaskāra-parivarjanāc chīla-pāramitā-saṃnāhaḥ. tasyāiva sarv'ākārajñata-darmānām ksamaṇa-rocana-vyupapariksā-sarva-janāpriyavāditvā-sahanāt ksānti-pāramitā-saṃnāhaḥ. ¹tasyāivottarottara-tat²-kuśala-mūlābhivṛddhy³-artham chand'ādi-jananād vīrya-pāramitā-saṃnāhaḥ. tasyāiva yānātarāvyavakīrṇa-cittākāgratayā tat-kuśala - mūlānuttara - samyak - sambodhi - parināmālambanād dhyāna-pāramitā-saṃnāhaḥ. tasyāiva māyākāra-samjñōpasthānena deya-dāyaka-(P. 37^a)pratigrāhakānupalambhāt prajñā-pāramitā-saṃnāhah. ity evam idam prathamām saṃnāha-pratipatter dāna-pāramitā-ṣaṭkam. evam tasyāiva śīla-pāramitāyām carato dvitīyām, ksānti-pāramitāyām trītyām, vīrya-pāramitāyām caturthām, dhyāna-pāramitāyām pañcamām, tasyāiva prajñā-pāramitāyām carataḥ ṣaṭhām. ity evam ete ṣaṭ ṣaṭkā bhavanti.

10 saṃnāhānām ṣaṭ-sādharmyād dānādī-sādharmyāc ca ṣaṭ-saṃnāha-pratipattayo 'bhidhiyante. Pañceavimśatisahasrikāyām ca saṃnāha-pratipatti-pratipādane dānādayah ṣaṭ ṣaṭkāḥ spaṣṭam upalabhyanta eveti na vipratipattiḥ kāryā. 15

tatr' ādau bhoga-nairapekṣyāc chīla-samādānam karoti. [Tib. 52^a] Śilānurakṣī⁴ ksamo bhavati kheda-sahiṣṇur, ārabdha-vīryah, kausīdya-vigamād dhyānam nispādayati, sampanna-dhyāno lokottarām prajñām pratilabhat. ity evam dānādīnām adhigamānusārena nirdeśo 'tipratītah. ity ayam eva kramah. 20

tathā cōktam :

dānādau ṣaḍvidhe teṣām pratyekam saṃgrahena yā
saṃnāha-pratipattiḥ sā ṣadbhiḥ ṣaṭkair yathādītā || iti. (43)

krta-saṃnāhasyāvām prasthānam iti prasthāna-pratipattim dvitiyām kathayann āha : *mahāyāna-samprasthito mahāyāna-samārūḍhaś* cēti. yāna-śabdasya karma-karaṇa-sādhanatvād ādau prasthāna-pratipattyā mahāyāne hetuphalātmake dharme samprasthitah. paścād uttarottara-višeṣādhibhāmān mahāyāne samārūḍha iti pada-dvayam. 25

sā cēyam arth'āksiptā prasthāna-pratipattiḥ. yad ut' ādau citta-sthirika-

1. °paryeṇa PC. brgyud-pa daṇ. 2...2. om. P. 3. dayā and dhāraṇī v. kārikā 46, 47. 4. om. PC. khyad-par. 5. °mām PC.

1. tasyālīva cōtt° P. 2. om. C. 3. °śalābh° P. 4. °lār° P. tshu-khrims rjes-su bsruṇs.

raṇat svākāra-liṅga-nimittair dhyān'ārūpya-samāpatti-vyutthāna-prasthānam bhavati. tataḥ sthiribhūta-cittasya puṇya-jñānābhīṣṭā iti deya-dāyaka-prati-grāhak'ādi-tri-maṇḍala-viśuddhyā ṣaṭ-pāramitā-prasthānam. tataḥ sambhīta-punya-jñānasya tattvādhimokṣa iti darśana-bhāvanā^(P. 37b)śaikṣa-viṣeṣa-mārga-⁵ svabhāv'ārya-mārga-prasthānam. tato dharmatā-pravaṇasya yath'āśām parārtha iti maity-ādi-catur-apramāṇa-prasthānam. tataḥ parārtha-pravṛttasyōpalambho bandhanam ity anupalamba-yoga-prasthānam. [Tib. 52^b] tato niḥsvabhāva-yogavataḥ katham pravṛttir iti karma-kartr̄-kriyā'nupalambhana-māyā-puruṣa-syēva sarvatra tri-maṇḍala-viśuddhi-prasthānam. tata evam-pariśuddha-cāriṇah¹⁰ sva-sādhye yatna iti sarva-sattvāgratā-citta-mahattv'ādi-tri-vidhōddeśa-prasthānam. tataḥ kṛtoddēśa-yatnasya para-citta-parijñān'ādau vīryam iti divya-eakṣur-ādi-sad-abhijñā-prasthānam. tataḥ prāptābhijñasya buddhatvōtsāha iti sarv'ākārajñatā-prasthānam bhavati.

evam adhigamānukrāmeṇa navadhāīva samyag-vyavasthiti-lakṣaṇā samasta-¹⁵ mahāyāna-dharm'ākramāṇa-svabhāvaprsthāna-pratipattiḥ. Pañcavimśatisaha-srikāyām ca yathōkta-pratipatti-pratipādako granthah. grantha-prācaryān nēha jñāpakatvena likhyate.

tathā cōktam :

dhyān'ārūpyeṣu^I dān'ādau^{II} mārge^{III} maity-ādikeṣu^{IV} ea
20 gatōpalamba-yoge^V ca tri-maṇḍala-viśuddhiṣu^{VI} || (44)
uddeṣe^{VII} ṣaṭsv abhijñāsu^{VIII} sarv'ākārajñatā-naye^{IX}
prasthāna-pratipaj jñeyā mahāyānādhirohiṇī || iti. (45)

tasmat iti saṃnāha-prasthāna-pratipattibhyām yuktatvāt. saṃkhyām iti vyapadeśam.

etad uktam : yasmāt saṃnāha-prasthāna-pratipattibhyām yuktam *tasmat* mahāsattva-vyapadeśa iti.

kṛta-prasthānasyāīvam sambhāra-pratipattis trītyā saptadaśa-prakārā vaktavyā.

tathā cōktam :

dayā^I dān'ādikam ṣaṭkam^{II} śamathaḥ^{III} sa-vidarśaṇaḥ^{IV}
30 yuga-naddhaś ca yo mārga^V upāye yac ca kauśalam^{VI} || (46)

[Tib. 53^a] jñānam^{VII} punyam^{VIII} ca mārgaś^{IX} ca dhāraṇī^X bhūmayo daśa^{XI} pratipakṣaś ca vijñeyah sambhāra-pratipat-kramah iti. (47)

atha khalv āyuṣmāṇi Subhūtir Bhagavantam etad avocat mahā-saṃnāha-saṃnaddho mahāyāna-saṃnaddha iti yad idam Bhagavann ucyate | kiyatā Bhagavan bodhisattvo mahāsattvo mahā-saṃnāha-saṃnaddho bhavati |

atas tām pratipādayitum praśnayann āha : (P. 38^a) mahā-saṃnāha-saṃnaddha ity-ādi. kiyatēti kiyat-saṃkhyā'vacchinenārthāntareṇa dharmeṇa yukta ity adhyāhāryam. yataḥ saṃnāha-pratipattyā karun'ādi-sambhāreṇa¹ ca yukto mahā-saṃnāha-saṃnaddha iti Pañcavimśatisahasrikāyām Bhagavatā vyākhyā-¹⁰ tam. ²tato 'rth'ākṣipta-saṃnāha-pratipattyā yukto mahā-saṃnāha-saṃnaddha ity anantaram āveditam. adhunā karun'ādi-sambhāreṇēty adosah.

Bhagavān āha iha Subhūte bodhisattvasya mahāsattva-
syāīvam bhavati aprameyā mayā sattvāḥ parinirvāpayitavyā
iti asaṃkhyeyā mayā sattvāḥ parinirvāpayitavyā iti |

adhyāhāra-padasyārtham visarjayann āha : ihēty-ādi. ihēti vākyōpanyāse.
evam bhavatīti evam cittam utpadyate. tad ev' āha uprameyā ity-ādinā. pra-
tyaks'ādi-pramāṇena pramātum aśakyatvād aprameyāḥ. yath'āśayaṁ yāna-
traya-nirvāṇa-prāpanāt parinirvāpayitavyāḥ. asaṃkhyeyā iti ekatv'ādi-saṃkhyā-
rahitāḥ.

etad uktam : kṛpayā vihīnasyānupāyavataḥ paresām kvacid apratiṣṭhā-
panena nirvāpanāsambhavād idam arthād ākṣiptam bhavati : karuṇayā pīḍya-
mānasya dān'ādibhiḥ ṣad�ih pāramitābhīr upāya-bhūtabhīr anugṛhya dāna-
pāramitayā tadātva-sukhōpasamḥāreṇa śīla-pāramitay' āyati-sukhōpasamḥāreṇa
sahisnor utsāhina ekāgra-cittasyāīkāntika-phala-prāptim upādāya kṣanti-vīrya-
dhyāna-pāramitābhīr aīkāntika-sukhōpasamḥāreṇa prajñā-pāramitayā 'tyanta-
sukhōpasamḥāreṇa c' [Tib. 53^b]ātmānaḥ ṣaṭ-pāramitāśv avasthānavat tatra sa-
mādāpana-niveśana³-pratiṣṭhāpanair avikṣepāt pratiṣṭhāpayitavyā mayēti.

1. tshogs-kyi sgrub-pa=sambhāra-pratipattyā. 2. tatrārth° PC. de-las don.
3. nirv° PC. hīog-pa.

evam ea sapta sambhārā nirdiṣṭā bhavanti, yad uta karuṇā-sambhāraḥ dāna-sambhāraḥ śila-sambhāraḥ kṣanti-sambhāraḥ virya-sambhāraḥ dhyāna-sambhāraḥ prajñā-sambhāra iti.

na ca te santi yair ye parinirvāpayitavyā iti ||

5 tatrāpi samādhi-lābhāt kartṛ-karmōpalambho nāstity āha : na ca te sanctity-ādi.

sa tāṁs tāvataḥ sattvān parinirvāpayati |

evam tarhy anupalambaḥ ity āha : sa tān i(P. 38^b)ty-ādi. sa karuṇādī-
sambhāreṇa yukto bodhisattvo 'prameyāṁs tāvato 'saṁkhyeyāṁs tān sattvān
10 parinirvāpayati samvṛtyā.

na ca sa kaścit sattvo yaḥ parinirvṛto yena ca parinir-
vāpito bhavati ||

yady evam upalambhas tarhi prāpta ity āha : na cēty-ādi. paramārthato
'nupalambhād iti bhāvah.

15 tat kasya hetoḥ | dharmatāśa Subhūte dharmāṇām māyā-
dharmatā (21) m upādāya syāt |

katham punar ekasyōpalambhānupalambhāv iti tat kasya hetor ity āśaṅky'
āha : dharmatāśety-ādi. yathā māyā-dharmatā yathādarśanam satyā nyāyenā-
samghaṭanād¹ asatyā. atas tāṁ tarka-vispandāsamdūṣitām sārvalaukikīm ābhāsa-
20 mātra-gamanatām drṣṭāntatvenopādāya gṛhitvā tathā dharmāṇām rūpādīnām eṣā
dharmatā bhinna-viṣaya - vyāvṛtty - apeksā - prakalpitatvenopālambhānupalambha-
svabhāvā 'viruddhā syād bhavet. eka-viṣaya-vyāvṛtty-apeksōbhaya-dharma-
kalpanāyām² doṣa iti bhāvah. etac ca dvayam [Tib. 54^a] anyonya-viparyāsa-
nirākaraṇyābhīhitam. na tattvato yathāktam prāk. ity anena śamatha-
25 sambhāro nirdiṣṭah.

1. °ghāt° P, -saghyamāṇyan° (for -saŋghaṭan°?) C. mi h̄thad-paḥi phyir. 2. karmayā C.

yathā 'pi nāma Subhūte dakṣo māyākāro vā māyākārānte-
vāsi vā catur-mahāpathe mahāntam jana-kāyam abhinirmimite
abhinirmaya tasyātva mahato jana-kāyasyāntardhānam kuryāt!

prāpta-śamathasya vidarśanēti vidarśanā-sambhāram āha yathā 'pīty-ādinā.
dakṣo nipuṇah. māyākārāntevāsi tac-chisyah. mukhyato māyā-nirmāṇa-sthānatvāc
catur-mahāpatha-grahaṇam. jana-kāyam sattva-samūhaṇam. abhinirmimite nirmāṇam
karoti. antardhānam ity upasamhāram.

tat kiṁ nanyase Subhūte api nu tatra kenacit kaścid
dhato vā mṛta vā nāśito vā 'ntarhito vā ||

10 tad anantarōktam artha-jātam kiṁ manyase kiṁ budhyasa iti. sāmānyena
praśnām kṛtvā 'thāvām manyasa ity āha : api nv ity-ādi. api-śabdah sam-
bhāvanāyām. evam ity arthe¹ nu-śabdah. tatra tasmin janakāya-madhye
kenacin māyākārādinā kaścid Devadatt'ādir hata āyuṣo durbala-prayogāt.
mṛtaḥ sarvathāccchedāt. nāśitaḥ kāyasyāpacaya-prayogāt. antarhito 'drśya-
tvāpādanād iti manyase. tattvato dharmiṇo'sattvād etat sarvam na sambhavati. 15
yathādarśanam tu bhavaty evēti bhāvah.

Subhūtir āha | no hīdaṁ Bhagavan ||

viditābhīprāyatven' āha : no hīdaṁ iti. tattvata iti śeṣaḥ.

Bhagavān āha | evam eva Subhūte bodhisattvo mahā-
sattvo 'prameyān asaṁkhyeyān sattvān parinirvāpayati | na ca 20
sa kaścit sattvo yaḥ parinirvṛto yena ca parinirvāpito bhavati ||

(P. 39^a) prasādhita-drṣṭāntārtham abhimatārthe yojayann āha : evam ity-
ādi.

sa-ced bodhisattvo mahāsattva imam nirdeśam evam nir-
diśyamānam śrutvā nōtrasyati na samṛtrasyati na santrāsam
apadyate | iyatā ayam Subhūte bodhisattvo mahāsattvo mahā- 25

1. artha PC.

saṁnāha-saṁnaddho veditavyah ||

vistareṇa nirdiṣyātivam upasamharann āha : sa-ced ity-ādi. *imam* iti anantaram. *evam* iti samvṛti-paramārtha-satyānatikrameṇa. yad uktam *kīyatēti* tasya parihārad *iyatēti* vacah.

[Tib. 54^b] etad uktam : *iyatā* karuṇādi-sambhāreṇāpi yogān mahā-saṁnāha-saṁnaddha-vyapadeśa iti.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat
yathā 'ham Bhagavan Bhagavato bhāṣitasyārtham ājānāmi
tathā a-saṁnāha-saṁnaddho vatāyam Bhagavan bodhisattvo
mahāsattvo veditavyah ||

vidarśanayā śūnyatālambanena śrāvakādi-bodhau pātād ato 'nantaram
yuga-naddha-sambhāram āha *yathā 'ham* ity-ādinā. *Bhagavato bhāṣitasyēti*
dharmaṭāsiā Subhūte dharmāṇām ity-ādeḥ. *vataśabdo 'vadhāraṇe*. evam ma-
nyate: yena prakāreṇa māyā-dharmasya vyāpitvena *Bhagavato bhāṣitasya*
15 *dharmaṭāsiety-āder artham ājānāmi* tena prakāreṇa māyā-dharmatā'nabhiniṣṭter
asamnāha-samnaddha evāyam bodhisattva iti.

Bhagavān āha | evam etat Subhūte evam etat asaṁnāha-
saṁnaddho vatāyam bodhisattvo mahāsattvo veditavyah |

aviparitatvenābhypagamād āha : *evam etad* ity-ādi.

20 tat kasya hetoh | akṛtā hi Subhūte sarvajñatā avikṛtā
anabhisamśkr̄tā | te 'pi sattvāḥ akṛtā avikṛtā anabhisamśkr̄tā
yeśāṁ sattvānām arthāyāyam saṁnāha-saṁnaddhaḥ ||

nanu vidarśanayā sarv'ākārajñatayā¹ gagana-gañjādi-samādhībhiś ca sa-
ttvārtham prati saṁnaddho 'pi katham asaṁnaddha iti *tat kasya hetor* ity
25 āśāṅky' āha : *akṛtā hīty-ādi*. nyāyena kāraka-hetor abhāvād *akṛtā*. vināśa-

hetor asattvenāvikṛtā. ubhaya-sahakāri-pratyayānupapatter *anubhisamśkr̄tā*.
abhūta-prādurbhāvam tad-viśesa-gamanām phala-prāpti-saṁmukhīkaraṇām cādhi-
kṛtya yathākramam vā trīṇi padāni.

5 evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat
evam etad Bhagavann evam etat Sugata ||

yukty-upatvenābhypagamād āha : *evam etad* ity-ādi.

tat kasya hetoh tathā hi Bhagavan rūpam abaddham
a(22)muktam | evam vedanā-saṁjñā-saṁskārāḥ tathā hi
Bhagavan vijñānam abaddham amuktam

nanu bandha-mokṣa-sadbhāve katham evam etad *akṛtatvādikam¹* iti *tat* 10
kasya *hetor* iti kasyacie codyam āśāṅky' āha : *tathā hīty-ādi*. [Tib. 55^b] an-
yathā 'bhyupagamya vicārāyogād asaṁgatam etat syāt. evam anyatrāpi va-
ktavyam.

adhyāropitākāra-pravṛtta-traidhātuka-citta-caitta-kalpanayā bandhābhāvād
abaddham rūpam. yathōkta-kalpanā'vivekena moksābhāvāc *cāmu*(P. 39^b), *ktam*. 15
tattvato rūp'ādīnām asattvāt.

rūpa-tathatā 'pi Bhagavann abaddhā 'muktā evam vedanā-
tathatā 'pi saṁjñā-tathatā 'pi saṁskāra-tathatā 'pi vijñāna-
tathatā 'pi Bhagavann abaddhā 'muktā

dharmasya tarhi bandhamokṣau bhavata ity āha : *rūpa-tathatā pīty-ādi*. 20
dharmy-abhāve dharmāṇupapatte² rūpādi-śūnyatā na baddhā na muktā. yathā-
darśanām tu rūpādi-tat-tathatayor bandha-mokṣau bhavata iti bhāvah.

25 atha khalv āyuṣmān Pūrṇo Maitrāyanīputra āyuṣmantam
Subhūtim etad avocat rūpam āyuṣman Subhūte abaddham
amuktam iti vadasi | evam vedanā saṁjñā saṁskārā vijñānam
āyuṣman Subhūte abaddham amuktam iti vadasi | rūpa-

1. Ex conj. from Tib. °tām PC.

1. akṛtād° P. 2. °mata'nup° C.

tathatā 'py āyuṣman Subhūte abaddhā 'muktēti vadasi | evam
vedanā-tathatā 'pi saṃjñā-tathatā 'pi vijñāna-tathatā 'py āyuṣ-
man Subhūte abaddhā 'muktēti vadasi ||

Subhūty-abhiprāyānavagamāc¹ eodya-dvāreṇ² āha : *rūpam* ity-ādi. prechato
5 'yam abhiprāyah : rūp'ādi-tat-tathatā 'baddhā 'muktēti vadasi. nāīvam vaka-
vyam sāmānyena pratyaks'ādi-bādhōpanipātād iti.

atha katamat tad āyuṣman Subhūte rūpam yad rūpam
abaddham amuktam iti vadasi | evam katamā sā vedanā katamā
sā saṃjñā katame te saṃskārāḥ katamat tad āyuṣman Subhūte
10 vijñānam yad vijñānam abaddham amuktam iti vadasi
katamā sā āyuṣman Subhūte rūpa-tathatā yā rūpa-tathatā 'py
abaddhā 'muktēti vadasi | evam katamā sā vedanā-tathatā
saṃjñā-tathatā saṃskāra-tathatā katamā sā āyuṣman Subhūte
vijñāna-tathatā yā vijñāna-tathatā 'py abaddhā 'muktēti vadasi ||

15 atha višeṣeṇa sa tarhi vaktavya ity āha : *atha katamat tad* ity-ādi.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Pūrṇam Mai-
trāyanīputram etad avocat | yad āyuṣman Pūrṇa māyā-puru-
ṣasya rūpam tad abaddham amuktam | evam yā māyā-puruṣasya
vedanā yā māyā-puruṣasya samjñā ye māyā-puruṣasya saṃskārā
20 yad āyuṣman Pūrṇa māyā-puruṣasya vijñānam tad abaddham
amuktam | yā āyuṣman Pūrṇa māyā-puruṣasya rūpa-tathatā sā
abaddhā 'muktā | evam yā māyā-puruṣasya vedanā-tathatā
saṃjñā-tathatā saṃskāra-tathatā yā āyuṣman Pūrṇa māyā-
purusasya vijñāna-tathatā sā abaddhā 'muktā ||

25 vicāra-vimardāsahiṣṇutvena buddha-bodhisattv'ādir eva māyā-puruṣa ity
abhiprāyavān sāmānyen' āha : *yad āyuṣman Pūrṇa māyā-puruṣasyet*ādi.

1. °mārthe C.

tat kasya (23) hetoh | asadbhūtatvād abaddhā 'muktā vivikta-
tvād abaddhā 'muktā anutpannatvāl abaddhā 'muktā ||

katham evam pratyaks'ādi-bādhōpanipāto na bhavatīti *tat kasya hetor* ity
āśāṅky āha : *asadbhūtatvād* ity-ādi.¹ nyāyena ²kalpitasya rūp'āder² *asadbhūtatvād*
alikatvāt. vikalpitasya *viviktatvāt* [Tib. Ṅō^b] svarūpa-virahāt. dharmatā-svabhā-
vasyānūtpannatvād ajātatvād abaddhā 'muktēty eke. pratyakṣānumān'āgama-
pramāṇair apratibhāsamāna-tattvōtpatty-ādi-nirākaranād *asadbhūtatv'*ādi pada-
trayam ity aparah.

nirbhāsate hi yad rūpam nāīva tat pratiśidhyate
vedyamānasya no yuktaṁ kasyacit pratisedhanam |
10 iti nyāyād yathādarśanam bandha-mokṣasya vyavasthāpanāt kutaḥ pra-
tyaks'ādi-bādhēti bhāvah.

ayam sa bodhisattvasya mahāsattvasya mahā-saṃnāha-saṃ-
nāddhasya mahāyāna-saṃprasthitasya mahāyāna-saṃrūḍhasya
mahāsaṃnāho 'saṃnāhab ||

15 ayam ity-ādy upasamāhāraḥ. mahā-saṃnāho 'saṃnāha iti yathākramamā kṛpā-
prajñā-balāt saṃvṛti-paramārthayor iti śeṣāḥ.

evam ukte āyuṣmān Pūrṇo Maitrāyanīputras tūṣṇīm
abhbūt |

niruttaras tūṣṇīm sthita ity āha : *evam* ity-ādi. 20
nanu śamatha-vidarśanayor viruddhatvāt katham ekatra sambhava iti cet.
nāīvam. tathā hi yadā śamathen' ālambane cittam sthīrikṛtam bhavati. tada
prajñayā vicārayataḥ samyag-jñān'ālokōtpādād andhakāram iv' ālokōdaye sa-
tyāvaraṇam apahiyate. ata evānayoś cakṣur-ālokavat samyag-jñānōtpādaṁ
praty anyonyānugu(P. 40^a)nyenāvasthitatvān³ n' ālokāndhakāravat parasparam 25
virodhaḥ. na hi samādhir andhakāra-svabhāvah. kiṁ tarhi. cittākāgratā-
lakṣaṇah. sa ca samāhito yathābhūtam prajānātīti vacanād ekāntena prajñā-

1. °ti (without adi) P. 2 ... 2. °sva-r° P. 3. °nāviṣṭhit° P.

'nukūlatvād aviruddhah.

atha khalv āyusmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat evam Bhagavan bodhisattvo mahā-saṁnāha-saṁna-
ddhaḥ san mahāyāna-saṁprasthito mahāyāna-samārūḍho bha-
vati | katamac ca tan mahāyānam katham vā tat saṁprasthito
5 veditavyaḥ | kuto vā tan mahāyānam niryāsyati | kena vā tan
mahāyānam saṁprasthitam | kva vā tan mahāyānam sthāsyati
ko vā 'nena mahāyānenā niryāsyati ||

iti yuga-naddha-mārga-sambhārānvitasyōpāya-kauśal'ādi-sambhāra-pratipā-
10 danāya praśnām kartum upodghātayann āha : evam Bhagavann ity-ādi. [Tib.
56^a] evam prāg-ukta-krameṇa mahā-saṁnāha-saṁnaddhaḥ san mahāyāna-sa-
m-
prasthito bhavatīti yad ucyate. tatra mahāyānam na jñāyata iti prajñā-karuṇā-
prayogam taylor anyatarāvyatirekam vipaksātikramam avasthāna-niśeayam prati-
pakṣa-prayoga-praśrabdhim adhigantāram cādhikṛtya yad yathā yato yena
15 yatra yo niryāsyatīti katamad ity-ādikāpadeśena¹ ṣaṭ praśnā ity ārya-
Vimuktiṣenāḥ.

evam ukte Bhagavān āyusināntam Subhūtim etad avocat
mahāyānam iti Subhūte aprameyatāyā etad adhivacanam :
tatrōpāya-kauśal'ādi-sambhārān pratipādayitum prathamam praśnām visar-
20 jayann āha : mahāyānam ity-ādi.
pañca dharmāḥ, svabhāvaś ca, vijnānāny aṣṭa eva ea,
dve nairātmye, bhavet kṛtsno mahāyāna-parigraha ||
ity²-ārya-Laṅkāvatāra-vacane 'pi sambhāra-prakaraṇa-balād aprameyatāyā
upāya-kauśal'ādi-sambhārātmikāyā mahāyānam ity etad adhivacanam mukhyato
25 vyapadeśaḥ.
aprameyam iti Subhūte apramānatvena ||

katham punar upāya-kauśal'ādi-sambhāro 'prameya ity āha: aprameyam
ity-ādi. pratyaks'ādi-pramāṇapariechedena yathōktam eva vastv aprameyam.

etad uktam: yuga-naddha-mārga-sambhāravataḥ sarvākārajñatā-pratisam-
yuktair manasikāriḥ sattvārtha-karaṇād upāya-kauśala-sambhārah.

viditōpāya-kauśalasya¹ jñānābhyaḥsa iti jñāna-sambhāraḥ. sa punar adhyā-
tm'ādi-sūnyatā-bhedena vimśatividho veditavyaḥ. tatrēyam vimśatividhā sū-
nyatā. yad ut' ādhyātmikānām eakṣur-ādīnām akūṭasthāvināśitām prakṛtim
[Tib. 56^b] upādāyādhyātma-sūnyatā 1. bāhyānām rup'ādīnām tathā-prakṛ(P. 40^b)
tim upādāya bahirdhā-sūnyatā 2. ādhyātmika-bāhyānām āyatanānām tathā-
prakṛtim upādāyādhyātma-bahirdhā-sūnyatā 3. tatr' ādhyātmikam āyatanām
10 yad indriya-rūpa-saṁgrhitam, bāhyam yad viśaya-rūpa-saṁgrhitam, ādhyātmika-
bāhyam yad indriyādhiṣṭhāna-saṁgrhitam.² tad dhi ādhyātmikam ea eittenō-
pāttatvād bāhyām cānindriya-saṁgrhitatvāt. etac ea sūnyatā-trayam adhimuktī-
caryā-bhūmau. sarva-dharma-sūnyatayā³ adhyātm'ādi-sūnyat'ālambana-jñāna-
4 svabhāvāyāḥ sūnyatāyā⁴ api sūnyatvena sūnyatā-sūnyatā. sarva-dharma-
sūnyatā-jñāna-mātre⁵ sarva-dharma-sūnyatā. tena ea sūnyatā-sūnyatā tasya
grāhaka-vikalpa-prahānāt.⁶ iyam prayoga-mārge 4.⁷ daśānām diśām digbhiḥ
sūnyatvena mahā-sūnyatā tāsām mahā-saṁniveśatvāt. iyam sarvatragārthena
prathamāyām bhūmau 5. paramārthasyā⁸ nirvāṇasya nirvāṇārtha-rūpa-sūnya-
20 tvena paramārtha-sūnyatā tasya visamyo-ga-mātratvāt. iyam agrārthena dvitīyā-
yām 6. saṁskṛtasya traidhātukasya kām'ādi-dhātu-sūnyatvena saṁskṛta-sūnyatā
25 tasyāpariniśpanna-svabhāvatvena śākyā⁹-pratipakṣatvāt. iyam niśyandāgrārthe-
na trītyāyām 7. asaṁskṛtasyānuptpādānirodhānanyathātvāya tena sūnyatvād
asaṁskṛta-sūnyatā anutpād'ādīnām utpād'ādi-pratiyogi-prajñapti-nimittābhāvāt.
iyam niśparigrahārthena caturthyām 8. antasyāntena [Tib. 57^a] sūnyatvād
atītāntatvenātyanta-sūnyatā. anto bhāgaḥ. tatrōccheda-sāśvatāntayor madhye
na tad asti kiṃcid yena taylor bhāga-vyavaccheda-nimittatvena svabhāvo vyā-
vasthāpyate. iyam saṁtānābhedārthena pañcamyām 9. ādi-madhyā-paryava-

1. thabs-la mkhas-paḥi tshogšes-pa=viditōpāya-kauśala-sambhārasya. 2...2. om.

C. 3. °tāyā PC. stoṇ-pa-ñid-kyis. 4...4. °bhāvāyā PC. raṇ bṣin-gyi stoṇ-pa-ñid.

5...5. jñānam atra PC. ses-pa tsam-ñid ni. 6...6. °lpāpr° PC. rnam-par rtog-pa

spoṇ baḥi phyir-ro. 7. in C the numeral stands already after sūnyatā-sūnyatā at the
line 15. 8. paramasya PC. don dam-pa. 9. śākṛ C.

1. °kāyadeś° PC. la-sogs-pa ston-pa. 2. Cf. Nanjio's edition p. 54^{11, 12}. 入楞伽經
第二(正藏一六 525^a)等。

sānānām taiḥ śūnyatvenānavarāgra-śūnyatā ādy-ādīnām dharmatā'nujātavet¹ atyantikatvāt. iyam niḥsaṃkleśa-viśuddhy-arthena ṣaṣṭhyām 10. ²avakiraṇa-
cehoranōtsarga²-lakṣaṇasyāvakārasya viparyayenānavakāraḥ. tasya tena śūnya-
tvād anavakāra-śūnyatā (P. 41^a) avakiran̄āder a-kriyā-rūpatvenānutaṣṭa-
5 jñapti-nimittatvāyogat. iyam anānātvārthena saptamyām 11. sarv'āryair akṛta-
prakṛtiḥ. tasyās tayā śūnyatvāt prakṛti-śūnyatā tasyāḥ saṃskṛtāsaṃskṛta-
³vikārāvikārānāpatteḥ 12. dharmasya dharmeṇa śūnyatvāt sarva-dharma-śūnyatā
sarva-dharmānām saṃskṛtāsaṃskṛta-rāṣṭor itarētarāpekṣatvena svabhāvāpariniṣ-
pannatvāt 13. etac ca śūnyatā-dvayam ahinānadhiκārthena nirvikalpa-kṣetra-
10 pariśuddhi-vaśitā-dvayāśrayatvena caryā-phala-bhūmitvāt prativedha-parikarma-
bhedenāṣṭamām. rūpaṇ̄ādi-lakṣaṇasya rūpādes tal-lakṣaṇa-śūnyatvāl lakṣaṇa-
śūnyatā lakṣaṇa-vyavasthānasya sāmānya-viśeṣa-prajñaptimātratvāt 14. atī-
tādīnām dharmānām atītādiṣ adhvāsv itarētara-viparyayānupalabhyatvenānu-
palambha-śūnyatā adhvānām bhāva-prajñapti-[Tib. 57^b]mātratvāt 15. etac ca
15 śūnyatā-dvayam jñānā-vaśitāśrayatvena tathāiva navamyām. nāsti sāmyogikasya
dharmasya svabhāvah pratītyasamutpannatvād iti samyogasya tena śūnyatvād
abhbāva-svabhāva-śūnyatā sāmagrī-mātraṇi bhāva iti kṛtvā 16. bhāvasyopādāna-
skandha-lakṣaṇasya tena śūnyatvād bhāva-śūnyatā. rāṣy-artha hi skandhārthaḥ.
rāsiś cāpadārthaṭvān nōpādāna-lakṣaṇasya bhāvasya nimittam⁴ bhavitum arhatiti
20 kṛtvā 17. etac ca śūnyatā-dvayam karma-vaśitāśrayatvena pūrvavād daśamymām.
abhbāvayāsaṃskṛtasyākāśādes⁵ tena śūnyatvād abhbāva-śūnyatā vastu-dharmā-
nāvaraṇādinā⁶ tat-prajñapteḥ 18. svabhāvasya śūnyatākhyasyāryānām jñā-
nena darśanena cākṛtatvāt svabhāva-śūnyatā jñāna-darśanasya yathā-bhūtārtha-
dyotakatvāt 19. utpādād vā tathāgatānām anutpādād vā sthitāivaiṣā dharmā-
25 nām dharmatēti pareṇa ka(P. 41^b)rtrā śūnyatvāt para-bhāva-śūnyatā. śūnyatā-
'dhiṣṭhāno hi puruṣa-vyāpāraḥ kevalam vighātāyēti kṛtvā 20. etac ca śūnyatā-
trayam yathākramam savāsana-kleśāvaraṇa-prahānāśrayatvena savāsana-jñe-
yāvaraṇa-prahānāśrayatvena svayambhūtvārthena ca buddha-bhūmau vedita-
vyam.

1. °nusyūtav° PC, rjes-su skies-ba-ñid-kyis. 2...2. avikaraṇōts° C. cf. Pañcav° f. 87b¹²=日一六十左. 3. vikārānāp° P. 4. °ttastam C. 5. śūnyatā'des PC. nam-
mkhah-la-sogs-pa. 6...6. °rmeṇāv° PC, chosgrīb-par byed-pa-la-sogs-pa med-pa-las.

anayā tu diśā prakaraṇānām ānupūrvī-vikalānām prakaraṇārthaḥ vācyah.
ye¹ hi para-pratisedha-mukhena śūnyatām eva kevalam varṇayanti. na ²tv
esām² abhisamayānupūrvī kācid astīti [Tib. 58^a] teṣām prakaraṇārthaḥ eva
vācyah. na mukhyah sāstrārthaḥ. ity anena śūnyatā-prabhedānām³ gata⁴-
gantavyānupūrvī-vaikalyād uddeśa-bhraṇṭa-sambhava ity ārya-Vimuktiṣeṇah. 5

kim punar idam nirvikalpakam jñānam ālambate. śūnyatām ity eke.
sarva-dharmānām svabhāva-śūnyatālambanam tad ity apare. etad eva ea
nyāyāt. yad-yat jñānam tat-tat sarva-dharma-svabhāva-śūnyatālambanam ta-
ttvena.⁵ tad-yathā svapne 'śvādīnām svabhāva-śūnyatālambanam. jñānam
cēdaṇi nirvikalpakam vivāda-padam⁷ ārūḍham mana iti svabhāva-hetuḥ. 10

apratyakṣopalambhasya nārtha-drṣṭih prasidhyati.
iti nāsiddho hetuḥ. sa-pakṣe bhāvān na viruddhaḥ. sarva-dharmānām tāttvika-
svabhāvasya paścān nirākariṣyamānatvān nāpy anaikāntikah.

nanu ca yad ālambyatē⁸ tan nāsti. tad-yathā dvi-candrādi. sarva-dharma-
svabhāva-śūnyatā 'pi cēyam ālambyatēnātā tathāiva nāstīti sarva-dharmāstitvam 15
āpadyata iti cet. adoṣa eṣa. yasmān na Devadatta-prakhyasyābhāvasyāpavādān-
tasya hantari Yajñadatta-prakhyē svabhāve samāropānte tac-chūnyatayā hate
punah prādurbhāva iti. kim e' ālambanam tattvato 'siddham. samvṛtyā samvin-
niṣṭhā hi viṣaya-sthitir iti viruddham ity evem-ādi-doṣo (P. 42^a) 'vācyah.⁹ śūnyatā-
ālambana-pakṣe tu niḥsvabhāva-gocaram jñānam. śūnyatāyāś ca saṃskṛtavam 20
prasajyate yathākramam jñāna-tac-chūnyatayor bhāvābhāvatvena paraspara-
vyatirekāvyaṭireka¹⁰-vikalpāt. ādarśādi-[Tib. 58^b]jñāna-bhedenā tu punar bahu-
vaktavyam. jñāna-sambhāra-vyavasthānām¹¹ eṣā dik. prabhedaś ca prasaṅgād
abhihitah. na tv idānīm eva samasta-jñāna-sambhārādhigamah pariśiṣṭābhisa-
maya-krama-nirdeśat. evam anyatrāpīti veditavyam. 25

jñānābhāvāsavataḥ prajñā-pariśuddhyā samyak-samādhy-ādibhiḥ sattvārtha-
karaṇāt puṇyam iti puṇya-sambhāraḥ.

kṛta-puṇya-jñānābhāvāsasya vastu-parikṣā-mārg'ādau yatna iti mārga-sam-
bhāraḥ.

1. te PC. gaṇ-dag. 2...2. de dag-la. simply teṣām? 3. prakaraṇām PC. bye-
brag-rnams. 4. om. P. 5. om. Tib. 6. jñāna P. 7. param PC. gnas-su.
8. °mbate P. 9. vācyah PC. brjog-par mi byaho. 10. vyatireke P. 11. °nam C.

mārgānvitasy¹ a-kāro¹ mukham sarva-dharmānām ādy-anutpannatvād it yādinā tena-tenāksara-²citrīkāreṇānalpa-kalpa-dharma-deśanā-hetoh smṛter aparyupayogat. smṛtir hi granthārtha-dhāraṇena dhārayatītī kṛtvā dhāraṇī-sambhāra iti.

5 etac cōpāya-kauśala-sambhār'ādi-pañcakam Pañcavimśatisahasrikāyām api mahāyāna-śabdena vistarato nirdiṣṭam iti na samdehaḥ kāryaḥ.

yad api Subhūte evam vadasi katham vā tat-samprasthito
veditavyaḥ | kuto vā tan mahāyānam niryāsyati | kena vā tan
mahāyānam samprasthitam | kva vā tan mahāyānam sthāsyati |
10 ko vā 'nena mahāyānenā niryāsyatiti | pāramitābhīḥ sam-
prasthitāḥ |

prāpta-dhāraṇīkasyōttarottarādhigama-pratiṣṭhā³-yogena taj-ja-guṇādhāra-
yogena cādhigamāvasthā višeṣa-bhūmaya iti bhūmi-sambhāram pratipādayitum
yad api Subhūte evam vadasi. katham vā tat-samprasthito veditavya ity-ādi
15 codya-vacanam sambandhārtham uccāryōttarārtham āha: pāramitābhīḥ sam-
prasthita iti. daśa-bhūmi-samgr̄hitābhīḥ daśabhir atiriktatarābhīḥ dān'ādi-pāra-
mitābhīḥ krameṇa samyak prastita iti phala-nirdeśād bhūmi-sambhārah kathitāḥ.

etad uktam: tatra yadā nirātmānah sa(P. 42^b)rva-dharma iti bhāvanayā
niramāsatvāt sarv'ātmanā dharma-dhātoḥ prativedhe 'pi niścayōtpādanāpekṣayā
20 sarvatragārthena [Tib. 59^a] prativedhāt sarva-dharma-niḥsvabhāvatā-sāksāt-kāri
sphuṭataram jñānam utpadyate. tada bodhisattvāḥ samyaktva-nyāmāvākrāntito
darśana-mārgam⁴ prati labhate.

atra ca rāga-pratigha-mānāvidyā-vieikitsāḥ satkāyāntagrāha⁵-mithyadr̄ṣti-
dr̄ṣti⁶-parāmarśa-śila-vrata-parāmarśāś ca kāma-dhātau catuh-satya-bhedena ca-
25 tvārimśad bhavanti. evam rūp'ārūpya-dhātau ta eva catuh-satya-darśana-prahā-
tavyāṣṭa-prakāra-pratigha-varjitād dvāsaptatiḥ, samudāye dvādaśottaram kleśa-
śatam darśana-heyam⁷ prahīyate. satyānām ekābhisa mayāt. atah pramuditāyā

1... 1. a-k^o PC yi-ge ā (gnas-brtan), yi-ge a (sde-dge). 2. vicitrik^oC. 3. °gamaḥ
pr^o PC. rtogs-pa phyi-ma phyi-maḥi rten byed-pa. 4. °rgaḥ PC. 5. °grāha P. 6.
om. PC. 7. prah^o C.

bhūmeḥ prathamah kṣaṇo darśana-mārgaḥ. tato 'nye dvitīyādayaḥ kṣaṇā yāvad
vajrōpam'ākhyā ānantarya-mārgo yasmād anantaram samantaprabhā-buddha-
bhūmir avāpīyate sarvo 'sāv agrārthenēty-ādinā dharma-dhātoḥ prativedhād
bhāvanā-mārgo 'bhidhiyate.

5 tatra ca ṣodāśa kleśā¹ yathāsambhavam krameṇa prahīyante. tad yathā:
rāgo dveṣo māno 'vidyā satkāya-dr̄ṣtiḥ antagrāha-dr̄ṣtiḥ cēti kāmāvacarāḥ sat.
rūp'ārūpyāvacarāḥ ta eva daśa dveṣa-varjītā iti.

darśana-bhāvanā-mārge parikarma-dharma-bhedenā pramudit'ādi-daśa-bhūmi-
vyavasthānam.² tatra ca yad-bhūmer ye parikarma-bhūtā dharmā yāvan na
paripūryante. tāvat tad-bhūmīḥ. paripūrau tu bhūmy-antaram veditavyam. 10

tatrēme parikarma-bhūtā dharmāḥ Pañcavimśatisahasrikāyām nirdiṣṭāḥ.
tad-yathā: sarva-kuśala-mūla-samudānayanam, sattvārthe (P. 43^a) mahāyāna-
dharma-parigrahaḥ, [Tib. 59^b] catur-apramāṇābhīnirharanam, nirvikalpa-prayogeṇa
sarva-sva-parityāgah, kalyāṇa-mitr'ārāgaṇam, śrāvaka-yān'ādi-nirapekṣatayā
'sesa-sad-dharm'ālambana-paryeṣṭih, sadā gr̄ha-vāsānabhiratih, sarvathā 'nuttara-
buddha-kāya-manasikārāvirahaḥ, yathāvat sūtr'ādi-dharma³-prakāśanam, prati-
jñātartha-niṣpattiḥ cēty ebhir daśabhir dharmaiḥ sarvathōtpādyamānatvāt pari-
karmabhiḥ kāraṇa-višeṣaiḥ svabhāvānupalambhatayā kṛta-višeṣa-lakṣaṇa-pari-
karmabhiḥ eva prathamā 'pūrva-dharma-tattvādhigamena pramoda-lābhāt pra-
muditā bhūmīḥ prāpīyate. 20

tathā cōktam:

labhyate prathamā bhūmir daśadhā parikarmaṇā
āśayo¹ hita-vastutvam^{II} sattveṣu samacittatā^{4,III} || (48)

tyāgah^{IV} sevā ca mitrāṇām^V saddharm'ālambanāiṣaṇā^{5,VI}

sadā-naiṣkramaṇa-cittatvam^{VII} buddha-kāya-gatā⁶ spr̄hā^{VIII} || (49)

dharmasya deśanā^{IX} satyam daśamam vākyam^X iṣyate.

jñeyam ca parikarmaiṣām svabhāvānupalambhata iti. (50)

25 sarvathā pariśuddham śrāvaka-pratyekabuddha-manaskāra-parivarjitam
kuśala-dharma-samgrāhaka-sattvārtha-kriyā-saṃvara-śilam, para-kṛtōpakārasyā-
vipranāśanam, sattvānām antike 'vyāpād'ādi⁷-cittatā, sattva-paripācan'ādāv avi- 30

1. om. P. 2. °ne P. 3. dam-paḥi chos=saddharma. 4. °cintanā P. 5.
°ṣaṇāḥ P. °ṣiṇā C. 6. matā P. 7. °pāda P.

pratisārah, eka-sattvasyāpi kṛtaśo dīrgha-kāla-narak'ādi-vāsotsāhah,¹ sarva-jana-namratā, gurūnām antike tad-vacanānuṣṭhānena śāstṛ-samjñā, an-anyā-karmano dān'ādi-pāramitāsūdyoga-paryestis cēty evam pari=karmaṇā [Tib. 60^a] pūrvavat kṛta-parikarma-višeṣenāṣṭa-prakāra-dharmena dvitīyā sarva-dauḥsilya²-malā= 5 pagamād vimalā bhūmir adhigamyate.

tathā cōktam :

śilam³I kṛtajñatā^{II} kṣantiḥ^{III} prāmodyam^{IV} mahati kṛpā^V
gauravam^{VI} guru-śuśrūṣā^{VII} vīryam^{VIII} dān'ādike 'ṣṭamam || iti. (51)

sarva-buddha-bhāṣita-dharma-dhāraṇābhīprāyah, läbh'ādi⁴-nirapekṣatayā sad-
10 dharma-prakāśanam,⁵ buddha-kṣetra-pariśodhana-kara-dharmānām tatrāiva pa-
riṇāmanā, sattvārtha-karaṇāya na jātu(P. 43^b)cit khed'āpattiḥ, śrāvaka-pratyeka-
buddha-manaskār'ādibhiḥ sva-parāpeksayā lajjā cēty evam pañcadhā-parika-
rmanā pūrvavat kṛtānavabudhyamāna⁶-svabhāva-parikarmaṇā trtīyā lokottara-
jñānāvabhāsa-karanāt prabhā-kari bhūmir avabudhyte.

15 tathā cōktam :

atṛptatā śrute^I dānam dharmasya ca nirāmiṣam^{II}
buddha-kṣetrasya samśuddhiḥ^{III} samśārāparikheditā^{IV} || (52)
hrīr apatrāpyam^V ity etat pañcadhā 'manan'ātmakam iti.

śrāvak'ādi-manaskāra-vivekah, upalambha-yogena prāpta-bodher apy anicchā,
20 prāptenāpi praṇīta-vastunā 'mananatā,⁷ gambhīra-dharma-kṣanti-nidhyān'ādy-
aparityāgah, sarva-śikṣānām aparityajanam, kāma-cittasyānutpādah,⁸ sarva-
dharmānām anabhisamskārah, sva-śārīr'ādy-agrahaṇatā, kuśala-dharm'ālambana-
cittāsamkocah, sarva⁹vastv-amanasikāras⁹ cēty evam parikarmaṇā pūrvavad
daśa-prakāreṇa caturthī sakala-kleśēndhana-dahana-jvālayōpetatvād areiṣmati
25 bhūmir [Tib. 60^b] abhiruhayate.

tathā cōktam :

van'āśā^I 'lpecchatā^{II} tuṣṭir^{III} dhūta-samlekhā-sevanam^{IV} || (53)
śikṣāyā aparityāgah^V kāmānām vijugupsanam^{10.VI}

1. °sautsāham C. 2. °lyai P. 3. śila PC. 4. Ex conj. Kuśalamūl'ādi (!) PC. rñed-
pa-al soghs-pala-. 5. °śam P. 6. °ddham° C. 7. 'manatā C. 8. °syavyanutp°
C. 9 ... 9. vastu-nirapekṣa-m° C. 10. °mānāñ ca jug° C. vijups° P.

nirvṛt^{1.VII} sarvāsti-samtyāgo^{VIII} 'navalinānapekṣate^{2.IX.X} || iti. (54)

läbh'ādy-artham grhi³-pravrajitaiḥ saha⁴ samvāsah, śrāddha-kulānupada-
rśanam, ⁵jan'ākīrṇa-gaman'ādi,⁵ sva-prāśamsana-para-nindane, daśākuśala-karma-
pathāḥ, śrut'ādy-abhimānah, parāprāṇamanam,⁶ kuśalākuśala-viparitābhinivesah,
satkāyā-dṛṣṭy⁷-ādi-matiḥ sarva⁸-rāg'ādi-kles'āmukhīkaranaṇam⁸ cēty evam-lakṣaṇān
daśa-dharmān bodhi-vibandhakatvena vivarjayann arthād āksipta-viparyaya-
dharmena daśa-prakāra-parikarmaṇā pūrvavat pañcamī suṣṭhu duḥkhena jiyata
iti sudurjayā bhūmir ākramyate.

5 tathā cōktam :

saṃstavaṇ^I kula-mātsaryaṇ^{9.II} sthānam saṃganik'āvahaṇ^{III}
ātmotkarsa-parāvajñe^{IV} karma-mārgān daśāśubhān^V || (55)
mānam^{10.VI} stambham^{VII} viparyāṣam^{VIII} vimatim^{IX} kleśa-marṣanam^X
vivarjayan samāpnoti daśaitān pañcamīm bhuvam¹¹ || iti. (56)

dān'ādi-śat-pāramitā-paripūraṇena (P. 44^a) śrāvaka-pratyekabuddhābhilāṣa-
syā, svabhāvānupalambhōtrāsa¹²-cittasy, āyācaka¹³-jana-prārthanā-samkoca¹⁴-citta-
sya, sva-rasa-pravṛtta¹⁵-sarvārtha-tyāga-daurmanasyasya, dāridryād arthi-jana-
pratikṣepa-cittasya varjanenēty evam¹⁶ dvādaśabhiḥ parikarmabhiḥ pūrvavat
śaṣṭhī sarva-buddha-dharmābhīmukhyād abhimukhī bhūmir ājñāyate.

15 tathā cōktam :

dāna^I-śila^{II}-kṣamā^{III}-vīrya^{IV}-dhyāna^V-prajñā^{VI}[Tib. 61^a]-prapūraṇāt
śiṣya-khadga-spṛhā^{VII}.^{VIII}-trāsa^{IX}-cetasām parivarjakah || (57)
yācito 'navalīnaś^X ca sarva-tyāge¹⁷py a-durmaṇāh^{17.XI}

krśo 'pi nārthinām kṣeptā^{18.XII} śaṣṭhīm¹⁹ bhūmīm²⁰ samaśnute²¹ || iti. (58)
śūnyatānimittāprāṇihita-tri-vimokṣa-mukha-jñānād yathākramam ātma-
sattva-jīva-grahābhāvah. tri-maṇḍala-viśuddha-daśa-kuśala-karma-patha-paripū-
ry-avimokṣād²² eka-pudgala-graha-varjanam. duḥkhārta²³-sarva-jan'ālambana-
kṛpā-prativedhād uccheda-grahāyogaḥ. buddha-kṣetra-paripūrim upādāya sarva-

1. °rvit C. °rvī P. 2. valInatvānapekṣate iti C. 'navalinānapekṣatā P. 3. mṛhi
C, grhi P. 4. om. C. 5 ... 5. °kintuna-g° C, °rñana-g° P. skye-bo mañ-por ḥgro-ba
la-sogs-pa. 6. °na C. 7. mithyā-dṛṣṭy P. 8 ... 8. °gāmukh° P. 9. °rya C. 10.
°na. 11. bhum C. 12. °ttosa C. 13. cay° P. 14. sankā C. 15. °vṛmtta C.
16. eva P. 17 ... 17. °mana C. na d° P. 18. °ptām C. 19. śaṣṭhī PC. 20. °mi.
C. 21. samastata C. 22. °ryādhibm° PC, yoñs-su rdsogs-pa migton-bas. 23. °khārtha
P.

vastv¹-anupalambhāc chāśvata-graha-vinivṛttih. sarva-dharma-samatā'vagamān² nimitta-grahānupapattiḥ. mahāyānatvenāka³-yānāvabodhād dhetu-graha-tyāgah. nāma-rūpādy-anutpāda-parijñānāt skandha-graha-viyogah. gambhīra-dharma-nidhyāna-ksānty-avagamād dhātu-grahocchedah. sarva-dharmānam mahāyānō-
5 pāya-mukhena prakāśanād āyatana-graha-viślesah. sarva-kalpanōcchedat trai- dhātuka-pratiṣṭhāna-graha-vicchedah. nimittōdgrahaṇa-satkāy'ādi-dṛṣṭi-rāg'ādi- kleśa-varjanāt sakti-graha-virahah. śamatha-bhāvanā-balād ālīna-citta-graha- vivekah. prajñā⁴-kauśalyād buddha-dṛṣṭi-niśrayārūpatā⁵. dharma-nairātmya- bhāvanā-nimittōpaśamād⁶ dharma-dṛṣṭi-niśrayāsvabhāvatā. ubhaya-satyāśrita-
10 rūpādy-apratighāta⁷-jñānōdayāt samgha-[Tib. 61^b]dṛṣṭi-niśrayānudayah. abhini- veśāsthāna-jñāna-lābhāc chīla-dṛṣṭi-niśrayābhavanam. samyag-dharma-pravi- cayārtham yathēṣṭa-sama-kāla-sarva-buddha-ksetra-gamanāc chūnyatā-vivāda- grāhāprasavah. upalambhābhīniṣṭa-sattva-dhātūttāraṇāya ya(P. 44^b)thā'nu- rūpam sarvatra-sv'ātmabhāva-darśanāc chūnyatā-virodhōdbhāvanā⁸-grahōtsṛṣṭis ca.
15 ity evam vimśati-prakāreṇa parikarma-dharmenā pūrvavat kṛta-viśeṣa-lakṣaṇa- parikarmanā 'dhigatena yathōkta-vimśati-prakāra-dharma-kalaṅkāpagamāt sapta- mī samyag-anābhoga-mārgōpaśleṣat⁹ suṣṭhu-dūram gatavat¹⁰ dūramgamā bhūmiḥ samīyate.¹¹

tathā ca heyam adhikṛtyōktam :

20 ātma¹-sattva²-graho jīva³-pudgalōccheda⁴,⁵-śāśvatāḥ⁶ VI
nimitta⁷-hetoh⁸ skandheṣu⁹ dhātuṣv¹⁰ āyataneṣu¹¹ ca (59)
traidhātuke pratiṣṭhānam¹² saktir¹³ ālīna-cittatā¹⁴ XIV
ratna-tritaya¹⁵-¹⁶-sileṣu¹⁷ tad-dṛṣṭy-abhinivesitā || (60)
śūnyatāyām vivādaś¹⁸ ca tad-virodhaś¹⁹ ca vimśatiḥ
25 kalaṅkā yasya vicchinnāḥ saptamīm ety asau bhuvam || iti. (61)

tathā cōpādeyam adhikṛtyōktam :

tri-vimokṣa-mukha-jñānam¹-^{III} tri-mandala-viśuddhatā¹⁵ IV
karuṇā¹⁶ 'manana¹⁷ VI dharma-samatāka-naya-jñatā¹⁸,¹⁹ || (62)

1. tv P. 2. °tāg° P. mñam-pa-ñid-du rtogs-pas. 3. °hā-tattven° PC.theg-pa-chen-po ñid-du. 4. s̄es-rab dañ thabs-la = prajñōpāya. 5. mñon-par ṣen-pa ma-yin-pa = anabhīniveśah. And for three following 'niśraya' stands invariably mñon-par ṣen-pa. 6. sems fie-bar si-bahi phyir = cittōpaśamād. 7. atīgh° C. 8. °nād P. 9. °opakleṣat C, °gōpasargat P. lam dañ h̄brel-pas. 10. °tvā P. 11. miyate C. 12. °taḥ P. 13. ciṁtanā P. 14. tritraya C. 15. °ddhitā in Abhisamayālāmkārōpadeśa. 16. °ñā manana P.

anutpāda^{IX}-kṣamā-jñānam^X ¹dharmaṇām ekadhēraṇā¹ XI
kalpanāyāḥ samudghātāḥ^{XII} samjñā-dṛk-kleśa-varjanām² XIII | (63)
śamathasya ca nidhyaptih^{XIV} kauśalam ca vidarśane^{XV}
cittasya dāntatā^{XVI} jñānam sarvatrāpratighāti^{XVII} ca (64)
sakter abhūmir^{XVIII} yatrēccham kṣetrāntara-gatiḥ samām^{XIX}
sarvatra-sv'ātmabhāvasya darśanām^{XX} cēti viṁśatiḥ || iti. (65)

[Tib. 62^a] yathāvat-sarva-sattva-citta-carita-jñānam, nānā-lokadhātau sattvā- rtham praty abhijñābhīḥ krīdanām, ādhāra-buddha-kṣetra-suvarṇādi-bhāva- pariṇāmaḥ, sarv'ākāra-dharma-parīkṣāpārtham tathāgat'ārāgaṇam, divya-cakṣuso niśpattiḥ, ādheya³-buddha-kṣetra-sattva-pariśodhanam, sarvatra māyōpamata= 10 'vasthānam, sattvārtha-darśanād buddhi-pūrvaka-janma-grahaṇam cēty evam aṣṭa-prakāra-dharmenā parikarmanā pūrvavad aṣṭamī nimitt'ābhogāprakampya- tvād acalā bhūmir anubhūyate.

tathā cōktam :

20 sarva-sattva-mano-jñānam^I abhijñā⁴-krīdanam⁵ II śubhā buddha-kṣetrasya niśpattir^{III} buddha-sevā-parīkṣāne^{IV} | (66)
akṣa-jñānam^V jīna-kṣetra-śuddhir⁶ VI māyōpamā sthitih^{VII}
samcintya⁷ ca bhavādānam^{VIII} idam karmāṣṭa dhōditam || iti. (67)

25 anantam⁸ praṇidhānam, dev'ādi-sarva-sattva-ruta-jñānam, ⁹nady-upamitā- kṣaya¹⁰-pratibhānam, (P. 45^b) sarva-jana-praśasta-garbhāvakramanām, rāj'ādi-sthā- nam, ādityādy-anvayah, mātrādi-sambaddha¹⁰-jñātiḥ, sva-vidheya-parivārah, Śakrādy-abhinanditōtpādah, buddhādi-samecodana-niśkramanām, cintāmaṇi- sadrśāśvattha¹¹-vr̄ks'ādih, sarva-buddha-dharma¹²-svabhāva-guṇa¹³-paripūraṇam cēty evam sampatti-lakṣaṇair dvādaśabhiḥ parikarmabhiḥ¹⁴ pūrvavat kṛta¹⁴-parikarma- viśeṣair navamī dharma-deśanā-kauśalato 'navadyatvāt sādhumati bhūmiḥ sākṣat- kriyate.

tathā cōktam :

praṇidhānāny anantāni^I dev'ādīnām ruta-jñatā^{II}
nadī 'va pratibhānām^{III} garbhāvakrāntir uttamā^{IV} || (68)

1... 1. dharmaṇātma-kā-vikaraṇā(!) C, °rmaṇ° P. 2. °nā C. 3. ādheya P. rten-pa. 4. jñāh C. 5. ne PC. 6. °ddhi C. 7. sa-cintya P. °tyaṇ C. bsams bṣin. 8. °nta C. °ntat P. 9... 9. nāhyamamitāks° C. 10. °bandha P, legs-pur h̄brel- ba=su-sambadha?. 11. °svathe P. 12... 12. om. P. 13. om. P. 14. om. C.

kula^v-jātyoś^{vi} ca gotrasya^{vii} parivārasya^{viii} janmanah^{ix}
 naīskramya^x-bodhi-vṛksānām^{xi} guna¹-pūreś^{xii} ea sampadah || iti.¹ (69)

gotra-bhūmiḥ śrāvak'ādi-gotrasyāṣṭamaka-bhūmiḥ prathama-phala-pratipa-
 nnakasya, darśana-bhūmiḥ srotaāpannasya, tanū²-bhūmiḥ sakṛdāgāminah, vita-
 5 rāga-bhūmir anāgāminah, kṛtāvi-bhūmir arhatah, viṣeṣa-vacanābhāvena śrāvaka-
 bhūmiḥ pratipannaka-trayasya, pratyekabuddha-bhūmiḥ pratyekabuddhānām,
 bodhisattva-bhūmiś ca yathōktā³ bodhisattvānām navavidhā. ity evam nava-
 bhūmim atikramya daśamī punar bhūmau bodhisattvo buddha ēva vaktavyo,
 na tu samyak-sambuddha iti Pañcavimśatisahasrikāyā⁴ vacanāt. yatra buddha-
 10 bhūmau yena karma-vaśit'āśrayatvādinā jñānenāvatiṣṭhate sā tena prāpya
 daśamī dharma-meghāmbu-pravarsaṇād dharma-meghā bodhisattva-bhūmiḥ.

tathā cōktam :

nava-bhūmim atikramya buddha-bhūmau pratiṣṭhate
 yena jñānenā sā jñeyā daśamī bodhisattva-bhūḥ || iti. (70)

15 vistareṇa tu nirdiṣṭo bhūmi-sambhāraḥ Pañcavimśatisahasrikāyām grāhyah.
 grantha-prācuryān mayēha na vistāritah.⁵ ity alam prasāgena.

traidhātukān niryāsyati | yena ārambaṇam tena sam=
 prasthitam | sarvajñatāyām sthāsyati | bodhisattvo mahāsattvo
 niryāsyati |

20 darśana-bhāvanā-mārg'ātmaka eva bhūmi-sambhāra iti tad-anantaram tasya
 vipakṣa-prahāṇāvasthā-bhedena pratipakṣa-sambhāratvam pratipādayitum tṛtī-
 yādi-praśna-parihārā-dvāreṇ⁶ āha : traidhātukād ity-ādi.

tatr' ādau vastu-[Tib.63^a]mātra-pratipakṣādhiṣṭhāna-grāhya-vikalpa-dvayasya
 dravya-(P.45^b)pudgala-prajñapti-puruṣādhiṣṭhāna-grāhaka-vikalpa-dvayasya ca
 25 darśana-mārge⁷ prahāṇād vipakṣa⁸-bhedena tat-pratipakṣāvasthā'dhigamād⁹ yathā-
 kramam caturvidha¹⁰-pratipakṣa-sambhāra-pratipādana-param traidhātukān niryā-
 syatity-ādi vākyā-catuṣṭayaṁ samvṛti-saty'āśrayena yojyam.

api tu khalu punar na kutaścin niryāsyati | na kenāpi

I ... 1. pūre sva-sampada iti C. 2. tanū P. 3. °kta- C. 4. °yām P. 5.
 °stār¹¹ C. spayati (!) P. 6... 6. °ṇāpakṣa C. 7 ... 7 om. Tib.

samprasthitam | na kvacit sthāsyati | api tu sthāsyati sarva-
 jñatāyām asthāna-yoyena | nāpi kaścit tena mahāyānena niryāto
 nāpi niryāsyati nāpi niryāti |

tad-anu bhāvanā-mārge vastu-mātra-pratipakṣādhiṣṭhāna-dvividha-grā-
 hya-vikalpasya¹ dravya - pudgala - prajñapti - puruṣādhiṣṭhāna - dvividha - grāhaka-
 vikalpasya ca prahāṇād vipakṣa-bhedena tat-pratipakṣāvasthā'dhigamād⁸ aparaṇ
 eaturvidha-pratipakṣa-sambhāram yathāsamkhyam paramārtha-satyāśrayenōkta²-
 kriyā-pratiṣedhāt pratipādayann āha : api tv ity-ādi. sthāna-pratiṣedham eva
 spaṣṭayati.³ api tu sthāsyati sarvajñatāyām asthāna-yogenēti tatra sthānam
 vastūpalambhaḥ.⁴ pratiṣṭhānam cetasah. tat-pratiṣedhād asthānam. 10

atra vicāryate. yadi tāvat sthānābhāvo 'sthānam evam saty abhāvatvāt
 pratipakṣo na yujyate. atha yan na sthānam. tathā eaksur-ādīsv apy atipra-
 saṅga iti. yathā 'nabhiniveśo vyākhyātah⁵ tathēhāpi nayo⁶ draṣṭavya iti na
 pratanyate. traikālika-vastu-pratiṣedhān na niryāta ity-ādy abhidhānam.

15 tat kasya hetoh⁷ yaś ca niryāyāt (24)yena ca niryāyāt ubhāv
 etau dharmau na vidyete nōpalabhyete |

bhūtārthābhāyāsena niryānāt katham evam iti tat kasya hetor ity āśāky'
 āha : yaś cēty-ādi. ubhāv iti yo bodhisattvo [Tib. 63^b] yena ca mārgeṇa
 "niryāyāt tāv etau.

20 evam avidyamāneṣu sarva-dharmeṣu . katamo dharmāḥ
 katamena dharmeṇa niryāsyati || evam hi Subhūte bodhisattvo
 mahāsattvo mahāyāna-samnaddho mahāyāna-samprasthito mahā-
 yāna-samārūḍho bhavati ||

tattvenōpasamharann āha : evam ity-ādi. samvṛtyā tv astīti bhāvah.
 tathā cōktam :

8 ... 8. om. P. 1. °syā.C. 2. °kta FC. sñār brjod-paḥi=pūrvōkta. 3. spraṣṭ[°]
 C. spayati (!) P. 4. P inserts here karaṇ'ādibhilh, which is wanting in Tib. 5 ... 5.
 tathēdānyapinayo C. °pi prayo P; mñon-par ṣen-pa med-pa-la ji-ltar bśad-paḥi tshul ltar
 tshul hdi-la yañ=yathā 'nabhiniveśe nayo vyākhyātah tathēhāpi nayo. 6. niryā P.

pratipakṣo 'stadhā jñeyo darśanābhyaśa-mārgayoḥ
grāha-grāhya-vikalpānām aṣṭānām upaśāntaye¹ + iti. (71)
yathōkt'ānupūrvyā² samvṛti-paramārthā-satyānatikramena samasta-mahā-
yānānuṣṭhānena sambhriyate samudāgama-bhāvena mahā-bodhir ebhiḥ karuṇā= 5
dibhir iti karuṇādayaḥ sambhārā iti saptadaśa-prakārā sambhāra-pratipattiḥ.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
mahāyānam mahāyānam iti Bhagavann ucyate | sa-deva-
mānuṣāsuram lokam abhibhavan niryāsyati |

sambhṛta-sambhārasyaīvam ³Ajitajaya-prāptyā niryānam iti³ niryāna-
10 pratipattiś caturthī⁴ vaktavyā⁵ sā punar viṣaya-bhedād⁶ aṣṭadhēty ādau prā-
dhānyād uddeśa-niryānam. tat punah sarva-sattvāgratā-citta-mahattva-niryānam
prahāṇa-mahattva-niryānam adhigama-mahattva-niryānam cēti trividham mataṁ.
trividhōddeśa-niryānam adhikṛty⁷ āha: mahāyānam ity-ādi.

ālambana-mahattvam⁸ ca pratipattyor dvayos⁹ tathā
15 jñānasya^{III} vīry'ārambhasya^{IV} upāya¹⁰-kauśa(P. 46^a)lasya^V ca
udāgama-mahattvam^{VI} ca mahattvam buddha-karmaṇah^{VII}
etan⁸-mahattva-yogād dhi mahāyānam nirucyate¹¹

iti saptavidha-mahattva-yogān mahāyānam saphalo bodhisattva-mārgaḥ. loka-
prasiddha-mātrasyāvāyathā'rthābhisaṃbodha¹⁰-phalam mahāyānam¹¹ tasyāvā-
20 bandhanatvāt¹² itarathā hi mahāyānasya¹³ pratipakṣa-bhāvanā vaiyarthyaṁ
syāt. ato 'bhūta-[Tib. 64^a]parikalpa-mātratvād vitatha-prakhyāti-rūpam sa-deva-
mānuṣāsuram lokam tat-pratipakṣatvenāsatyārthatatayā svarūpa-parijñānād abhi-
bhavan yasmān niścayena gantavyam sthānam sarva-sattvāgratādi-mahattvam
yāsyatīti.¹⁴ tasmān mahāyānam ucyate iti vākyārthaḥ.

25 ākāśa-samatayā atimahattaya tan mahāyānam ||

samatā'dhigamam antareṇōddeśa-niryāṇāsambhava iti tad-anantaram sa-

1. śānta P. 2. °rvā P. 3...3. ji-ltar ḥphags-pa byams-pas brñes-pa ltar nes-
par hbyun̄-ba yin-pas=yath' āryājita-prāpta? 'niryānam iti' is wanting in P. 4. °rthī
P. °rthā C. 5. °ktavyāḥ P. 6. bhedenā C. 7. °ye P. 8. yatan P. 9.
Mahāyāna-sūtrālāmukāra p. 171, Verses 59, 60. 大乘莊嚴經論(正藏三—654^c) 10. °bodhi
C. 11. ma yātaṇ P. 12. bandhatv° C. 13. mayāṇ P. 14. Tib. has no 'iti'.

matā-niryānam darśayitum āha: ākāśēty-ādi. ākāśam iva samatayā śūnyatayā
sakala-jñeya-maṇḍala-vyāpi-nirmala-jñānatvān mahat tad yānam.

yath' ākāśe aprameyānām asaṃkhyeyānām sattvānām
avakāśaḥ evam eva Bhagavann asmin yāne aprameyānām
asaṃkhyeyānām sattvānām avakāśaḥ | 5

sattvārtham antareṇa¹ punyōpacayābhāvān na samatā'vagamanām samyag
iti tad-anu sattvārtha-niryānam āha: yathēty-ādi.² mahāyāne sattvānām ava-
kāśa iti vacanāt tena mahāyānena teṣām artho niryātavya ity āveditam. anya-
thā 'rtha-kriyā³-śūnyatvenāvakaśānupapatteḥ.

10 anena Bhagavan paryāyenā mahāyānam idam bodhi-
sattvānām mahāsattvānām |

anenēty-ādy upasamhārah.⁴ paryāyenārthāntareṇānena⁵.

nāīvāsy⁶ āgamo dr̄ṣyate nāīvāsyā nirgamo dr̄ṣyate nāpy asya
sthānam samyvidyate |

ābhoge saty avikalāḥ sattvārtho na niṣpadyata ity ato 'nantaram anābhoga- 15
niryānam vaktum āha: nāīvāsyēty-ādi. āgamo 'tīte.⁶ nirgamo 'nāgate. sthā-
nam vartamāne. āgam'ādy-abhāvād ayatna-siddham niryānam iti bhāvah.

evam asya Bhagavan mahāyānasya nāīva pūrvānta upala-
bhyate nāpy aparānta upalabhyate nāpi madhya upalabhyate |

śāśvatōccheda-rahitāvasthā'dhigamam vinā 'nābhoga-niryānam na bhavatīty 20
ato 'nantaram atyanta-niryānam darśayitum āha: evam asyēty-ādi. evam [Tib.
64^b] iti vakṣyamāṇa-kramena. pūrvāntah śāśvataḥ. ucchedo 'parāntah. tad-
vinirmukto 'nyo 'pi nāstīty āha: nāpi madhyata⁸ iti.

atha samam Bhagavans tad yānam | tasmān mahāyānam

1. °raṇa P. 2. ādinā C. 3. triyā P. 4...4. ādūpayas⁷ P. 5. paryāyenārth°
°P. 6. °titāt P. 7. °man'ādy C. 8. madhya Ed. But See Aṣṭ-pr. p. 25⁷. dbus
kyāṇ mi dmigs-te.=nāpi madhya upalabhyate.

mahāyānam ity ucyate ||

evam iti yad uktam tat kathayam āha: *athēty-ādi.* yasmāt prakṛti-pari-nirvṛttatvena sarva-dharmāṇam try-adhvā-sūnyam *tad yānam.* *tasmān* mahā-yānatvena pūrvāntatvādī-abhāva iti vākyārthaḥ.

5 *atha khalu Bhagavān* āyuṣmate Subhūtaye sādhukāram adātī sādhu sādhu Subhūte evam etat Subhūte evam etat dharmatā'viruddhārtha-kathanā(P. 46^b)t *sādhukāram* āvedayann āha: *sādhv* ity-ādi.

10 *evaṁ* mahāyānam idam bodhisattvānām mahāsattvānām upasam̄harann āha: *evam* ity-ādi.

atra ūikṣitvā bodhisattvair mahāsattvaiḥ sarvajñatā anu-prāptā anuprāpsyate anuprāpyate ca

15 atyanta-niryāṇam api yāna-traya-prativisistāvasthā-prāptim vinā na sam-padyata ity ato 'nantaram prāpti-niryāṇam āha atra ūikṣitvēty-ādinā. *atrēti* mahāyāne. *sarvajñatā* yāna-trayātmikā. *sarvārya-pudgalādhigama-hetutva-jñāpanārtham* anuprāptēty-ādy-abhidhānam.

20 *atha khalv* āyuṣmān Pūrṇo Mairāyaniputro Bhagavantam etad avocatī ayam Bhagavan Subhūtiḥ sthavirah prajñāpāra-mitāyah kṛtaśo adhīṣṭo mahāyānam upadeśtavyam manyate

25 ūabdānyathātva-janita-vibhramād¹ ārya-Pūrṇo 'yam ity-ādy āha. *prajñā-pāramitāyah* kṛtaśah prayojanena *pratibhātu* ta ity-ādinā prārambha evā-dhiṣṭah.²

(25) *atha khalv* āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocatī nāham Bhagavan prajñāpāramitām vyatikramya mahāyānam

1. °māṇ P. 2. °ṣṭo PC.

avocati ||

nitya-samanvāhāram antareṇa jñāna-darśanāsambhavād anyathā 'pi syād ity ārya-Subhūtir āha: *nāham Bhagavann* ity-ādi. *vyatikramyēty* ullaṅghya.

Bhagavān āha no hīḍam Subhūte anuloma tvaṁ Su-
bhūte prajñāpāramitāyā mahāyānam upadiśasi |

5 tathāgatādhiśhitasya viparita-deśanā'nupapattyā no hīḍam ity-ādy āha. *anulomēty* anukūlam. *prajñāpāramitā'rthasya mahāyāna-svabhāvatvād* [Tib. 65^a] iti bhāvah.

10 *evam* ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantan etad avocatī Buddhanubhāvād Bhagavan |

sarv'ākāra-gambhīra-dharma-deśanā-śaktim ātmano 'paśyann āha: *Bu-*
ddhānubhāvād Bhagavann iti.

15 api tu khalu punar Bhagavan pūrvāntato bodhisattvo nōpaiti aparāntato bodhisattvo nōpaiti madhyato bodhisattvo nōpaiti |

20 tac ca prāpti-niryāṇam prāpya-prāpaka-tad-ubhaya-sambandha-pratisedha-lakṣaṇamataḥ prāpya-pratisedham adhikṛty' āha: *api tv* ity-ādi. *api-tu*-śabdaḥ kramārthaḥ. ādy-āditvena saptamy- antāt tasiḥ¹ *pūrvāntata* ity-ādau jñeyah. nōpaitīti bodhisattvam kameit prāpyam rūp'ādi-svabhāvam iti śeṣah. tasyālva prāpyasya bodhisattvasyāvidyamānatvād iti bhāvah.

25 tāt kasya hetor nōpaiti rūpāparyantatayā hi bodhisattvāparyantatā veditavyā | evam vedanā-samjñā-saṃskārāḥ | vijñānāparyantatayā hi bodhisattvāparyantatā veditavyā ||

nanu rūp'ādi-pratibhāso bodhisattvah katham avidyamāna iti *tat kasya*

1...1. antātusih P, antāntasih C.

hetor ity āśaiky' āha: *rūpāparyantatayety ādi.*

dharma-dhātu-vinirmukto yasmād dharmo na vidyata
iti nyāyād dharma-dhātuvat tat-svabhāvībhūtānām yasmād *rūp'ādīnām aparyanta-*
tayā bodhisattvāparyantatā. tasmād *bodhisattvam nōpaitīti bhāvah.*

5 rūpam bodhisattva iti nōpaiti idam api na vidyate nōpalabhyate| evam vedanā-samjñā-saṃskārāḥ| vijñānam bodhi-
sattva iti nōpaiti idam api na vidyate nōpalabhyate||

prāpaka-pratiṣedham adhikṛty' āha: *rūpam* ity-ādi. *rūp'ādīnām* nyāyenā-
sattvāt tad-ātmaka-prāpaka-bodhisattvōpalambhābhāva iti bhāvah. yady evam
10 anupalambhah. tarhi tattvam ity āha: *idam* ity-ādi. *idam* api nōpaitīty *api*
na vidyate. nirviśayasya naño 'prayogād ato vastuno 'sattvān¹ nōpalabhyate.

evam Bhagavan sarveṇa sarvam sarvathā sarvam bodhi-
sattva-dharmam anupalabhamāno nāham Bhagavan taṇi dha-
rmam samanupaśyāmi yasyāltan nāma-dheyam yad uta bodhi-
sattva iti| prajñāpāramitām api na samanupaśyāmi nōpalabhe
15

sāmānyena uirdiśyālvam ātmānam adhikṛty' āha: *evam Bhagavann* i(P.
47^a)ty-ādi. *evam* iti prāpya-prāpaka-pratiṣedhena. dve hy amū sarvate [Tib. 65^b]
vastu-sarvat' ākāra-sarvatā cēti nyāyāt tatra *sarveṇēti*. skandh'ādi-vastu-rūpena.
sarvam iti bāhy'ādhyātmika-vastu-svabhāvam.² *sarvathēti* adhyātma-sūnyat'ādi-
20 bhir ākāra-prakāraih. punah *sarvam* iti vyasta-samasta-prakāram bodhisattva-
dharmam iti. *bodhisattva* eva prāpya-prāpaka-lakṣaṇo *dharmo rūp'ādi-sva-*
bhāvah. tam *anupalabhamānah*³ san tad-ubhaya-sambandha-pratiṣedham āha
prajñēty-ādinā. s'ākāra-nirākāra-jñānābhyaṁ⁴ yathāsamkhym⁵ *na samanupaśyāmi*
nōpalabhe. pratyaksānumānābhyaṁ vā.

25 *sarvajñatām* api na samanupaśyāmi nōpalabhe||

tat-kathanārtham ev⁶ āha: *sarvajñatām* iti.

1. °tvā P. 2. bh° P. rañ-bśin. 3. °lambh° P. 4. nirākārabhyām C. 5.
°khye PC. 6. evam P.

so 'ham Bhagavan sarveṇa sarvam sarvathā servam tam
dharmam anupalabhamāno 'samanupaśyan katamam dharmam
katamena dharmeṇa katamasmin dharme 'vavadiśyāmy anu-
śāsiśyāmi ||

upasamhārann āha: so 'ham ity-ādi. katamam prāpakaṁ bodhisattvam 5
katamena prāpyōpāya-mukhena katamasmin sambandhe sarv'ākārajñatā-lakṣaṇe.
kim-śabdasya kṣepābhidhāyitvā nāiva kaṇeit kenacit kvacit arthaḥ.

buddha iti Bhagavan nāmadheya-mātram etat bodhisattva
iti Bhagavan nāmadheya-mātram etat prajñāpāramitēti Bha-
gavan nāmadheya-mātram etat 10

kutah. yasmād *buddha* ity-ādi. prāpyo tad-buddha-śabdenōktah prāpaka-
sambandhasyōttara-pada-dvayenābhidhānāt. yato yad eva prakrāntam tad evō-
pasamhriyate.

tac ca nāmadheyaṁ anabhinirvṛttam |

yathā-vastu-śabda-prayogena samjñā-mātra-sadbhāvāt¹ satyam² vastu syād³ 15
ity āha tac cēty-ādinā.

⁴artha-śabda-viśesasyāvācya-vācakatēsyate⁴

tasya pūrvam adr̄śtatvāt, sāmānyam tūpadekṣyate ||

iti nyāyād yathā-vastu-[Tib. 66^a]tan-nāmadheyaṁ anabhinirvṛttatvān⁵ nōtpannam.

20 yathā ātmā |

kim ity āha: yath' ātmēti.

ātmēti ca Bhagavann ucyate| atyantatayā ca Bhagavann
a(26)bhinirvṛtta ātmā ||

1. °bhāt PC. 2. satvam or sattvam P. 3. tvād C. 4...4. Ex. conj.-viśesasya
vācya° PC. sgra-don khyad-par brjod bya dañ. rjod byed-du ni ḥdod min-gyi. 5. anu-
bhiniv° P.

tad eva kathayaty ātmēty-ādinā. artha-kriyā'samarthatvāt¹ khara-viśāṇa=vat tathya²-samvṛtyā 'py anabhinirvṛttatvenātyantatayā³ nāsty ātmā. atha e' ātmēti vyapadesah.

5 evam asvabhāvānām sarva-dharmāṇām katamat tad rūpam
yad agrāhyam anabhinirvṛttam | katame te vedanā-samjñā-
saṃskāraḥ katamat tad vijñānam yad agrāhyam anabhinirvṛt= tam |

yady evam nyāyenāsvabhāvatve sarva-dharmāṇām katamat tad rūpam ity
āśanky' āha: yad ity-ādi. yasmād anabhinirvṛttam tasmād yad grāhya-grāhaka-
10 bhāva-vigataṁ tattvena tad avicārākamanoharam samvṛtyā rūpam.

evam eteṣām sarva-dharmāṇām yā 'svabhāvatā sā ana=brinirvṛttiḥ | yā ca sarva-dharmāṇām anabhinirvṛttir na te dharmāḥ |

evam grāhya-grāhaka-bhāvenānabhinirvṛttis⁴ tarhi⁵ pāramārthiko dharma
15 ity āha: evam ity-ādi. nyāyenāśām sarva-dharmāṇām asvabhāvatā yā sāvāna=brinirvṛttiḥ. yā cāna(P. 47^b)bhinirvṛttiḥ⁶ svarūpa-dhāraṇa-vaikalyān na te dharmāḥ.

tat kim anabhinirvṛttim anabhinirvṛttyām prajñāpāra=mitāyām avavadiṣyāmy anuśāsiṣyāmi |

20 prasādhitam arthaṁ nigamayann āha: tad ity-ādi. tat tasmāt kiṁ-śa=bdasya kṣepābhidhāyitvān nāvēty arthah.

na cānyatra Bhagavann anabhinirvṛttitāḥ sarvadharmaṁ vā buddha-dharmaṁ vā bodhisattva-dharmaṁ vā upalabhyante|| yo vā bodhāya caret |

25 abhinirvṛttis⁷ tarhi dharma ity āha: na cānyatrēty-ādi. sarva-vastuno

'bhinirvṛtteḥ¹ pratiśiddhatvād anabhinirvṛttito 'nyatrābhinirvṛttau dharmā nā= vōpalabhyante. sarva-dharmāḥ prajñāpāramitā-mārga-svabhāvāḥ. buddha=dharmāḥ prāpya-lakṣaṇāḥ² bodhisattva-dharmāḥ prāpaka-bodhisattva-prajñapti=nibandhanā [Tib. 66^b] rūp'ādayaḥ. yo vā 'nyāḥ kaścit sāmānya-dharmo bodhy=artham caret sa nāvōpalabhyata iti vibhakti³-vipariṇāmena sambandhaḥ. 5

saced Bhagavann evam bhāsyamāne evam deśyamāne evam upadiśyamāne bodhisattvasya mahāsattvasya cittam nāvaliyate na samliyate na viśidati na viśādam āpadyate | nāsyā vipr̄ṣṭhī= bhavati mānasām na bhagnapr̄ṣṭhī bhavati nōttrasyati na sam=trasyati na samtrāsam āpadyate | evam veditavyam caraty 10 ayam bodhisattvo mahāsattvah prajñāpāramitāyām bhāvayaty ayam bodhisattvo mahāsattvah prajñāpāramitām upaparikṣate 'yam bodhisattvo mahāsattvah prajñāpāramitām upanidhyāyat� ayam bodhisattvo mahāsattvah prajñāpāramitām iti ||

kah punar evam prajñāpāramitāyām abhiyukta ity āha: saced ity-ādi. 15 caraty asamāhitena jñānenā. bhāvayati samāhitena. upaparikṣate yuktyā vya=vasthāpayati.⁴ smaraṇa-pratyaye 'vasthāpanād upanidhyāyat�

20 tat kasya hetoh | yasmīn hi samaye Bhagavan bodhi=sattvo mahāsattvah imān dharmān prajñāpāramitāyām vyu=paparikṣate tasmin samaye na rūpam upaiti na rūpam upa=gacchati na rūpasyōtpādaṁ samanupaśyati na rūpasya niro=dham samanupaśyati | evam na vedanām na samjñām na samskārān na vijñānam upaiti na vijñānam upagacchati na vijñānasyōtpādaṁ samanupaśyati na vijñānasya nirodhām samanupaśyati || 25

nanu rup'ādy-upalambhenā kathaṁ prajñāpāramitām upaparikṣata iti tat kasya hetor ity āśanky' āha: yasmim hīty⁵-ādi. yasmād yasmīn kāle rūp'ādīn

1. °mār° PC. nus-pa med-pas. 2. °ṇavatuttathya C, °ṇa-caturthya P. 3. °bhiniṇ° P. 4. °nabhiniṇ° P. 5. tadahi P. 6. °bhinvī° P. 7. °niv° P.

imān dharmān prajñāpāramitāyām tan-nimittam vyupaparīkṣate naiḥsvābhāvy'ā-
kāreṇa. tasmāt tasmin kāle na rūpan upaiti na pratipadyate. ato nōpagacchati
na svikaroti yato nōtpādanam nirodhām samanupaśyati. utpāda-vyaya-nirmu-
ktasyānyasyāsattvād iti bhāvah.

5 tat kasya hetoh | tathā hi yo rūpasyānuptpādo na tad rūpañ
 yo rūpasyāvyayao na (27) tad rūpam ity anutpādaś ca rūpam
 cādvayam etad advaidhikāram ity avyayaś ca rūpañ cādvayam
 etad advaidhikāram |

nanv aik'ātmye 'nutpādānirodhōpalambha eva rūpōpalambhaḥ. atah katham
 10 na rūpam upaitīti tat kasya hetor ity āśānky' āha: *tathā hīty-ādi. yasmād*
 yāv anutpādāvyayau na tau rūpam samvṛtyā rūpasyāiva pratibhāsanāt. tatra¹
 bhāva eva kṣaṇa²-sthiti-dharmā. nāśo³ vyayaḥ. tat-pratisēdhād [Tib. 67^a] avyayaḥ.
 yataḥ ⁴samvṛtyā nānātvam iti tasmād anutpādāvyayau⁴ rūpam ca paramārthato
 'nutpādāvyayasyāiva sthiter advayam anutpād'ādy-eka-rūpam etat. yato 'dvaidhi-
 15 kāram apagata-dvidhā-bhāva-kāraka-pramāṇam.

yat punar etad ucyate rūpam ity advayasyāśā gaṇanā
 kr̄ta || evam tathā hi yo vedanāyāḥ samjñāyāḥ samskārāṇām
 tathā hi yo vijñānasyānuptpādo na tad vijñānam yo vijñāna-
 syāvyayao na tad vijñānam ity anutpādaś ca vijñānam cādvayam
 20 etad advaidhikāram ity avyayaś ca vijñānam cādvayam
 etad advaidhikāram | yat punar etad ucyate vijñānam ity
 advayasyāśā gaṇanā kr̄ta ||

yady evam katham punā rūpa-vyapadeśa ity āha: *yat punar* ity-ādi.
 advayasya nyāyenānuptpād'ādi-rūpasyāśā rūpam ity udbhāvanā-samvṛtyā gaṇanā
 25 samjñā kr̄(P. 48^a)tā samketitā.

evam Bhagavan prajñāpāramitāyām sarv'ākāram sarva-

1. atra P. 2. °naye C. 3. nāśo PC. mi-rtag-pa. 4... 4. samvṛtyā dāvyayau
 P.

dharmān vyupaparīkṣamāṇah tasmin samaye na rūpam upaiti
 na rūpam upagacchati na rūpasyōtpādaṃ samanupaśyati na
 rūpasya nirodhām samanupaśyati evam na vedanām na
 samjñām na samskārān na vijñānam upaiti na vijñānam
 upagacchati na vijñānasyōtpādaṃ samanupaśyati na vijñānasya
 nirodhām samanupaśyati tat kasya hetoh tathā hi yo
 rūpasyānuptpādo na tad rūpam yo rūpasyāvyayao na tad rūpam
 ity anutpādaś ca rūpañ cādvayam etad advaidhikāram ity
 avyayaś ca rūpañ ca advayam etad advaidhikāram yat
 punar etad ucyate rūpam ity advayasyāśā gaṇanā kr̄ta.
 10 evam tathā hi yo vedanāyāḥ samjñāyāḥ samskārāṇām tathā hi
 yo vijñānasyānuptpādo na tad vijñānam yo vijñānasyāvyayao na
 tad vijñānam ity anutpādaś ca vijnānam ca advayam etad
 advaidhikāram ity avyayaś ca vijñānam cādvayam etad
 advaidhikāram | yat punar etad ucyate vijñānam ity adva-
 yasyāśā gaṇanā kr̄ta ||

sarv'ākārajñatā'dhigamena vinā na prāpti-niryāṇam iti tad-anu sarv'ākāra-
 jñatā-niryāṇam darśayitum āha: evam Bhagavann ity-ādi. evam sarv'ākāram iti
 sambandhaḥ. prajñāpāramitāyām sarv'ākārajñatā¹-niryāṇam² iti śesāḥ. sa-
 rv'ākāram³ naiḥsvābhāvy'ādy-ākāram kriyā-viśeṣanam etat. sarva-dharmān rū-
 20 pādīn vyupaparīkṣamāṇas tasmin samaye 'bhīsamaya-kāle na rūpam upaitīty-adi
 prasāṅgāntareṇa punar āvartitam⁴ iti na punaruktatā-doṣāḥ.

(28)atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim
 etad avocat | tena hi yathā 'ham āyuṣmataḥ Subhūter bhāṣitas-
 yārtham ājānāmi tathā bodhisattvo 'py anutpādaḥ ||

25 evam sati sattvārtha-duṣkara-earyādy-anupapattir ity abhiprāyavān āha:
 tena hīty-ādi. yato rūpādy-anutpādāvyayayor advayatvam tasmāt kāraṇāt

1. °tām P. 2. °ryātām P. 3. °kāra- P. 4. Or °varjitam P.

[Tib. 67^b] *yathā bhāṣitasya na rūpam upaitity¹-ādi-vacanasyārtham ājānāmi. tathā bodhisattvo 'py anutpādas tasyāpi rūp'ādi-svabhāvatvāt.*

yadi c' āyuṣman Subhūte bodhisattvo 'py anutpādaḥ kim
bodhisattvo duṣkara-cārikāñ carati yāni vā tāni sattvānām
5 kṛtaśo duḥkhāny utsahate pratyanubhavitum ||

bhavatv evam ity abhyupagame doṣārtham āha: *yadi cēty-ādi. kiṁ-
śabdah kṣepe. auutpāda-viruddhatvān nāīva caratīty² arthah. yāni duḥkhāni
sattvānām kṛtaśah prayojanena pratyanubhavitum utsahate kim-artham vā tāni
nāīvety arthah. sattvādī-abhāvād iti bhāvah.*

10 evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantām Śāriputram etad
avocat| nāham āyuṣmān Śāriputra icchāmi bodhisattvām
mahāsattvām duṣkaracārikañ carantām nāpi sa bodhisattvo
mahāsattvo yo duṣkara-samjnayā carati ||

nāham ity-ādinottaram³ āha. evam manyate: yadi bodhisattvo 'nutpādaḥ
15 paramārthato nāīva duṣkara-caryām caratīty āpādyate. tadā tattvena caryā= 'nutpatteḥ siddhah⁴ sādhyataḥ. atha samvṛtyā tadā nānūtpādas tarhi bodhi= sattvas tasyōtpāda-pratibhāsanāt.⁵ tat kathām caryā viruddhēti.⁶ samvṛtāv⁷ api duṣkara-caryā kathām caryā⁸ ity api na mantavyam ity āha: nāpity-ādi. duṣkara- samjnayā caratīti atra duṣkara-caryām iti śesah.

20 ·tat kasya hetoh| na hy āyuṣman Śāriputra duṣkara-sam= jñām janayitvā śakyo aprameyānām asamkhyeyānām sattvānām arthaḥ kartum |

nanu śiro-dān'ādi-duṣkara-caryām bodhisattvā eva kurvantīti kathām na duṣkara-samjñēti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: na hīty-ādi. yasmād 25 duṣkara-samjñām janayitvā na śakyah sattvānām arthaḥ kartum samyak-caryā-

'niśpatteḥ. ato yo duṣkara-samjñām [Tib. 68^a] dān'ādi-caryāsu karoti sa sattvārthākaraṇē¹ bodhisattvo na bhavatīti bhāvah.

api tu sukha-samjñām eva kṛtvā sarva-sattvānām antike mātr-samjñām pitṛ-samjñām putra-samjñām duhitṛ-samjñām kṛtvā strī-puruṣev evam etam samjñām kṛtvā bodhisattvo mahāsattvo bodhisattva-cārikām carati ||

5

kathām tarhi śakyata ity āha: *api tv ity-ādi. dān'ādiṣu mātsaryādy-
abhave(P. 48^b)na sukara-samjñām² sukha-samjñām.³ tathā sarva⁴-sattvānām
antike sāmānyena mātr'ādi-samjñām⁵ višeṣena vā strī-puruṣeu vayasā vriddha-
nyūna-pramāneṣu yathāsambhavām mātr'ādi-samjñām kṛtvā yadi bodhisattvaś 10
caryām carati. tadā 'rthaḥ śakyate kartum iti bhāvah.*

tasmān mātr-samjñā pitṛ-samjñā putra-samjñā duhitṛ-
samjñā bodhisattvena mahāsattvena sarva-sattvānām antike
yāvad ātma-samjñōtpādayitavyā ||

tad evopasamharann āha: *tasmād ity-ādi. yāvad ity anena samāna-vayah- 15
pramāneṣu strī-puruṣeu bhrātṛ-bhagini-samjñā-parigrahah.*

yathā ātmā sarveṇa sarvam sarvathā sarvam sarva-
duḥkhebhyo mocayitavyah| evam sarva-sattvāḥ sarveṇa sarvam
sarvathā sarvam sarva-duḥkhebhyo mocayitavyā iti|

kathām ātma-samjñōtpādayitavyā ity āha: *yathēty-ādi. āhitāhammāna- 20
tvena sva-samtāna ev' ātmā sarva-duḥkhebhyaḥ samskār'ādi-duḥkhebhyo mocayitavyo 'panetavyah.*

evam ca sarva-sattvesu samjñōtpādayitavyā || mayāite sarva-
sattvā na parityaktavyāḥ| mayāite sarva-sattvāḥ parimocayita-
vyāḥ aparimāṇato duḥkhaskandhāt| na ca mayāiteṣu citta- 25

1. upaiti P. 2. carity P. 3...3. abhāv'ādinottaram P. 4. °ddha P. 5. °tipādanāt P. 6. °ddhati P. 7. °tyāv P. 8. ryāta P.

1. °rtha-k° PC. mi-byed-pas. 2. °jñā P. 3. °mjjñā tathā samjñā P. 4. om. PC. 5. samjñā P.

pradoṣa utpādayitavyo 'ntaśah śataśo 'pi chidyamānenēti.

prakārāntaram apy āha: *evam cety-ādi. na parityaktavyā mahā-karuṇ-*
āśaya-prayogena. parīmocayitavyās tathā-bhūta-kārya-sampādanataḥ. cittā-
pradoṣo dveṣo nōtpādayitavyah. kadēty āha: antaśa ity-ādi. antaśah paryava-
sāne śataśo 'pi mayā chidyamānenā tair evēty adhyāhāryam. anyathā ko
'tiśayah syāt.

evam hi bodhisattvena mahāsattvena cittam utpādayi-
 tavyam, saced evam-citto vihariṣyati na duṣkarasamjñī cari-
 syati na duṣkara-samjñī vihariṣyati ||

10 tad eva nigamayann āha: *evam hīty-ādi. [Tib. 68^b] evam-citto 'nantarōktā-*
cittāḥ. carisyati dānādi-caryām. viharisyati catuhśv ap' īryāpathesu.

punar aparam āyuṣmān Śāri(29)putra bodhisattvena mahāsa-
 ttvenāvam cittam utpādayitavyam yathā sarvena sarvam sarvathā
 sarvam ātmā na vidyate nōpalabhyate |

15 evam samvṛti-satyāśrayena caryāyā na duṣkara-samjñēti pratipādyā para-
 mārtha-satyāśrayena pratipādayann āha: *punar aparam ity-ādi. sarvena*
pratyakṣ'ādi-pramānenā. sarvam ¹vyāpītarad vā¹ rūpam. sarvathā sattva-jīv'ādi-
prasiddha²-prakāraih. punah sarvam iti kartṛtv'ādi-rūpam. ekāneka-svabhāva-
vaidhuryād yath' ātmā na vidyate. ata eva nōpalabhyate. tathā sarva-
 20 dharmāh.

evam sarvena sarvam sarvathā sarvam sarva-dharmā na
 samvidyante nōpalabhyante | evam adhyātmika-bahyeṣu sarva-
 dharmeṣu samjñōtpādayitavyā | saced evam cittaś cariṣyati na
 duṣkara-samjñī cariṣyati na duṣkara-samjñī vihariṣyati ||

25 tad eva kathayann āha: *evam ity-ādi. dharmeṣu tu sarvena sva-lakṣaṇ'ādi-*
rūpena. sarvam bāhy'ādikam. sarvathā kliṣṭatv'ādi-prakāreṇa. sarvam sarva-

1 ... 1. °taraddhā(!) P, vyāpītar² C, khyab-pa dañ cig-śos-kyi. 2. °ddhi C.

prakāram. ato gaty-antarābhāvān māyā-puruṣenēva¹ caritavyam. tatra ca
 katham duṣkara-earyēti bhāvah.

yad apy āyuṣmān Śāriputra evam āha anutpādo bodhi-
 sattva iti evam etad āyuṣmān Śāriputrañvam etat anutpādo
 bodhisattva iti |

5 evam anutpāde 'tiprasaṅgam parihr̄tyābhypagamam āha *yad apity-ādinā.*
evam evāitāt. paramārthenēti bhāvah.

Śāriputra āha kiṁ punar āyuṣmān Subhūte bodhisattva
 evānutpādah |

10 bodhisattvo 'nutpāda iti vacanāt prādeśikī śūnyatēty āha: *kiṁ punar ity-*
ādi. bodhisattva-karakā dha(P. 49^a)rmā mārgajñat'ādi-svabhāvā bodhisattva-
dharma apy anutpādah nyāyasya tulyatvāt. [Tib. 69^a] tad ev' āha bodhisattvēty-
ādinā. yad eva pṛṣṭam tad eva parihartavyam. anyathā 'śrotṛ-saṃskārakaṇ-
vākyam.

15 ut' āho badhisattva-dharmā apy anutpādah |

Subhūtir āha bodhisattva-dharmā apy āyuṣman Śāri-
 putrānutpādah |

Śāriputra āha kiṁ punar āyuṣmān Subhūte bodhisattva-
 dharmā evānutpāda ut' āho sarvajñatā 'py anutpādah |

20 Subhūtir āha sarvajñatā 'py āyuṣman Śāriputrañut-
 pādah |

āha | kiṁ punar āyuṣmān Subhūte sarvajñatāñvānutpāda
 ut' āho sarvajñatā-dharmā apy auutpādah |

āha | sarvajñatā-dharmā apy āyuṣman Śāriputrañu-
 tpādah |

25 āha | kiṁ punar āyuṣman Subhūte sarvajñatā-dharmā

1. °vā P, °nāīva C.

evānuptpādaḥ ut' āho pṛthagjano 'py anutpādaḥ ||
 āha | pṛthagjano 'py āyuṣman Śāriputrānuptpādaḥ ||
 āha | kiṁ punar āyuṣman Subhūte pṛthagjana evānuptpāda
 ut' āho pṛthagjana-dharma 'py anutpādaḥ ||
 5 āha | pṛthag jana-dharma 'py āyuṣman Śāriputrānuptpādaḥ ||

ataḥ prādeśika-sūnyatva-parihārārtham ut' āho sarvajñatā'pīty-ādinottarottara-praśna-parihārena sūnyatāyāḥ sarva-viṣayatvam āha. tatra: *sarvajñatā*¹ buddhatvam. buddha-karakā dharmāḥ sarv'ākārajñatā-lakṣaṇāḥ *sarvajñatā*²-dharmāḥ. anutpann'ārya-mārgo bālaḥ *pṛthagjanaḥ*. tan-nibandhanā rāgādayo
 10 dharmāḥ *pṛthagjana-dharmāḥ*.

(30) evam ukte āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad avocat | yady āyuṣman Subhūte bodhisattvo 'py anutpādo bodhisattva-dharma 'py anutpādaḥ sarvajñatā 'py anutpādaḥ sarvajñatā-dharma apy anutpādaḥ pṛthagjano 'py anutpādaḥ | pṛthagjana-dharma 'py anutpādaḥ | nanv āyuṣman Subhūte anuprāptāvāyatnena bodhisattvena mahāsattvena sarvajñatā bhavati ||

kramenāīvam sarva-dharmānuptpādābhypagamam kārayitvā doṣam āpāda yann³ āha: *yady āyuṣman* ity-ādi. *nanu-*śabdo 'kṣamāyām. *anuprāptāvā*⁴ 20 *sarvajñatā* ayatnenēti śesah, kvacid *ayatnenēti* pāṭhah spaṣṭa eva.

etad uktam: satkṛtya-nirantara-dīrgha-kāla-bhāvanayā 'nuptpādādhigamena buddhatvam auuprāptavyam. yadi punaḥ sarva eva dharmo 'nuppannas tadā 'yatnena sarv'ākārajñatā 'nuprāptāvā. tataś ca muktāḥ syuḥ sarva-dehina iti.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram 25 etad avocat | nāham āyuṣman Śāriputrānuppannasya dharmasya prāptim icchāmi nāpy abhisamayam nāpy anutpannena

1. °rvatā P. 2. ? sarva C, om. P. thams-cad mkhyen-pa-ñid. 3. ād° P. 4. ān° P.

dharmeñānuppannā prāptih prāpyate ||
 yady anutpāde prāpya-prāpaka-dharmo vidyate tadā 'yatnena prāptir iti prasajyate. yāvatā nāīvam ity abhiprāyen' āha: *nāham* ity-ādi.¹ nyāyen-ānuppannasya dharmasya prāpya-prāpakaśya na *prāptim* grahaṇam prayogāvasthāyām icchāmi. [Tib. 69^b] *nāpy abhisamayam* adhigamam maulāvasthāyām. 5 tad ev' āha *nāpīty-ādinā*. *nāvānuppannena* prāpakena dharmeñānuppannā prāptih prāpya-lakṣaṇā prāpyate. ubhayaḥ eva nīrūpatvāt.²

āha | kiṁ punar āyuṣman Subhūte anutpannena dharmeñānuppannā prāptih prāpyate ut' āho utpannena dharmeñānuppannā prāptih prāpyate || 10

anyatarānuptpādena tarhi prāptih prāpyatām ity āha: *kiṁ punar* ity-ādi. *ut'-āho-*śabdaḥ pakṣāntara-dyotakah.

āha | kiṁ punar āyuṣman Śāriputrānuppanno dharma utpanna ut' āho anutpanna eva dharmo 'nuppannah ||

pratipraśnena parihārārtham⁴ āha: *kiṁ punar āyuṣmañ Chāriputrēty-ādi*. 15 utpādasyāsattvāt *kim anutpanno dharmo utpanna* ity ⁵abhidhīyate. evam iti eed.⁵ abhidhīyatām. na hi nāmāntara-karaṇād vastuno 'nyathātvam. atah katham *utpannena*⁶ dharmeñānuppannā prāptih prāpyate. athānuppanna eva dharmo 'nuppanna ity abhidhīyate tvayā. tathā 'pi dosa eva. yo hy anutpanno dharmāḥ so 'nuppanno 'vidyamānah. atah katham *anutpannena* dharmeñānuppannā prāptih prāpya(P. 49^b)te. 20

etad uktam: tattvena prāpya-prāpaka-yor asattvāt kuto 'yatnena⁷ prāptih samīvrtyā 'pi nirantara⁸-dīrgha-kāla-bhāvanayā 'ṣṭamī-ādi-bhūmāv anābhoga-vāhi-jñāna-lābhāt katham ayatnena prāptih. yena muktāḥ syuḥ sarva-dehina iti. 25

āha | kiṁ punar āyuṣman Subhūte utpāda eva dharmo

1. °dinā C. 2. nīr° P. 3. om. P. 4. °hā'rtham PC. 5...5. om. P. 6. anutp° P. 7. yat° P. 8. °tarām C.

'nutpāda ut' āho 'nutpādo dharma utpādaḥ

nanu samvṛti-paramārtha-saty'āśrayenōtpādānutpāda-vyavasthāyām tavāpy
esa paryanuyoga ity abhiprāyen' āha: *utpāda era dharma* 'nutpāda' 'ut' āho
'nutpādo' ¹*dharma* *utpāda*¹ iti.

⁵ āha | utpādo dharma 'nutpādo dharma ity āyuṣman Śāri-
putra na pratibhāti jalpitum

udbhāvanā-samvṛtyā 'pi vāg-udahāra-varjitaṁ tattvam iti matv' āha. [Tib.
70^a] *utpāda* ity-ādi dvayor alikatvā² na tattvato³ *jalpitum* *pratibhātī* bhāvah.

āha | anutpādo 'pi te āyuṣman Subhūte na pratibhāti
10 *jalpitum* ||

anutpādasya paramārthatvād ity abhiprāyen' āha: *anutpādo* 'pīty-ādi.

āha | anupāda ev' āyuṣman Śāriputra jalpaḥ

paramārthānukūlatvāt⁴ paramārtho 'yam ucyate anutpāda ity āha: *anut-*
pāda *ev'* āyuṣman Śāriputra *jalpa* iti. anutpādo 'pi jalpyata⁵ iti. *jalpaḥ* pra-
15 pañco vikalpa iti yāvat.

anutpāda ev' āyuṣman Śāriputra pratibhāti anutpāda
ev' āyuṣman Śāriputra pratibhānam

abhisamaya-kāle tarhi kiṁ pratibhāsata ity āha: *anutpāda* *evēty-ādi.*
sarva-vikalpa-vinirmukto 'grāhya evānutpādo grāhyah *pratibhāti*. agrāhakam
20 eva ca grāhakam *pratibhānam*.

evam ev' āyuṣman Śāriputra tāntarīyaṁ pratibhāti

katham punar "a-tad-rūpo 'pi tad-rūpatvena" pratibhātīty āha: *evam*
evēty-ādi. *evam* *eva* yathādarśanam aśakyāpahnavatvāt samvṛtyā⁶ 'stu yathā
tathā. atha vā *evam* evāvicāritena rūpenālikam eva *pratibhāti*. *atyantam* *pra-*

1 ... 1. rmā 'nuth° P. 2. °tvā C, °kṛtvān P. 3. tato P. 4. °mānuk° P. 5.
°pyatu P. 6 ... 6. atra d-rūp° C, ata jñāpo 'pi ta jñāpatv° P. 7. °rśana-śakyāpahna-
vatvāt|| samv° C.

tibhātī apagata-śāśvatōccheda-rūpam pratibhāsate.

evam ukte āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad
avocat dhārmakathikānām āyuṣmān Subhūtir agratāyām
sthāpitavyah

samyag-dharma-tattva-kathanāt stuty-artham āha: *dhārmakathikānām* ity-
ādi. *sthāpayitayo* dhārayitavyah.

tat kasya (31)hetoh tathā hy āyuṣmān Subhūtili sthaviro
yato-yata eva paripraśnikriyate tatas-tata eva niḥsarati dharma-
tāyāś ca na calati tām ca dharmatām na virodhayati

nanu dharma-meghā-bhūmy-adhigamābhāve śrāvako 'pi [Tib. 70^b] katham 10
evam iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha: *tathā hīty-ādi. yato-yata* iti ādy-
āditvena saptamī-antāt tasiḥ¹ tathā *tatas-tata*² ity api. *yatra-yatra paripraśnī-*
kriyate *tatra-tatra* *parihāra-dānena niḥsarati.* *dharmatāyāḥ* svādhigama-lakṣaṇāyā
vyavasthānān³ na calati tām ca dharmatām āgama-rūpām adhigamena na
virodhayati. nitya-samāhita-jñānābhā(P. 50^a)ve 'pīti śeṣah. 15

evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram etad
avocat dharmataśā āyuṣman Śāriputra Bhagavataḥ śrāva-
kāṇām anisrita-dharmāṇām

tathāgatādhiṣṭhānam ādarśāyann āhā: *dharmatāśety-ādi. anisrita-dharmā-*
ṇām *anabhinivisṭa-dharmāṇām* tathāgata-śrāvakāṇām *dharmatāśā* *pratityasa-* 20
mutpāda-niyāmatā.

te yato-yata eva paripraśnikriyante tatas-tata eva niḥsa-
ranti dharmatām ca na virodhayanti dharmatāyāś ca na vyati-
vartante||

kā 'sau dharmatēty āha: *ta* ity-ādi.

1 ... 1. antān tasiḥ C, anto tu(or tra)sis P. 2. ta P. 3. °sthāpanān C.

tat hasya hetoh | yathā 'pi nāmāniśritatvāt sarva-dharmā-
nām ||

rūp'ādi-lakṣaṇa-vastūpalambha-sadbhāve 'pi katham punar aniśrita-dharmā-
nah¹ śrāvakā iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: yathā 'pīty-ādi. ekāneka-
svabhāva-vaidhuryeṇāniśritatvād² aniśrayārhatvāt³ sarva-dharmānām aniśrita-
dharmānah śrāvakāḥ prajñāpāramitā-bhāṣaṇam praty adhiṣṭā evānyathā sa-
myag-deśanā'nupapatteḥ. pudgala-nairātmya-mātra-prabhāvitatvenāīvamvidha-
dharmādhimokṣa-vaikalyāt tathāgatādhiṣṭhānenēti śesah.

evam ukte āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad
10 avocat | sādhu sādhv āyuṣman Subhūte | katamāīṣā sarva-
dharmāniśita-pāramitā bodhisattvānām mahāsattvānām |

[Tib. 71^a] tad api sarv'ākārajñatā-niryāṇam viśesa-mārg'ādīnām vinā
na bhavatīty ato 'nantaram mārga-niryāṇam darśayann āha: sādhv ity-ādi.
subhāṣitārthatve sādhu sādhu Subhūte. kim tu katamāīṣā sarva-dharmāniśita-
15 pāramitā yayā bodhy-adhigamah.

Subhūtir āha | prajñāpāramitāiv' āyuṣman Śāriputra
sārvayānikī sarva-dharmāniśitatyā sarva-dharmāniśita-pāramitā
ca |

svarūpam āvedayann āha: prajñēty-ādi. yāna-traya-saṃgr̥hitā sārva-
20 yānikī sarva-bhūmi-pāramitā. bodhi-pakṣa-dharma-svabhāvena mārga-lakṣaṇā
prajñāpāramitā sarva-dharmesv aniśritatayā sarva-dharmāniśita-pāramitēty
ueyate.

iti hi yasya bodhisattvasya mahāsattvasyāīvam gambhi-
rāyām prajñāpāramitāyām bhāṣyamāṇāyām evam deśyamāṇāyām
25 evam upadiśya māṇāyām na bhavati cittasyāvalinatvām na
bhavati kāṅkṣayitatvām na bhavati dhandhāyitatvām na bhavati

cittasyānyathātvām veditavyam ayam bodhisattvo mahāsattvo
viharaty anena prajñāpāramitā-vihārenāvirohitaś cānena mana-
sikāreṇēti ||

evamvidha-prajñāpāramitāyām mārg'ātmikāyām ko niryātīty āha: iti
hīty-ādi. ity evam anantarōktena¹ krameṇa. cittāvalinatvām citta-samkocah. 5
tad ev' āha kāṅkṣēty-ādinā. kāṅkṣayitatvām samśaya-jñānam kim ayam anyo
vēti mārgāntara-kāṅkṣanāt. dhandhāyitatvām ajñānam tat-svarūpāpratipattiḥ.
cittasyānyathātvām mithyā-jñānam viparīta-pratipattiḥ. etac ca sarvam avi-
dyāvēti bhāvanā-praheyam darśayati. viharaty anena mārga-svabhāvena pra-
jñāpāramitā-vihārena eaturbhīr īryāpathaiś citta-karmanyatāpādanāt. avirahitas 10
cānena manasikāreṇa² [Tib. 71^b] mārg'ātmakenāpratisamlināvasthāyām.³

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad
avocat katham āyuṣman Subhūte avirahito bodhisattvo mahā-
sattvo 'virahito manasikāreṇa bhavati yaḥ prajñāpāramitā-vihā-
reṇa viharati | 15

nanu manaskārāś cetasa ābhoga (P. 50^b) ālambane⁴ citta-dhāraṇa-karmakah.
prajñāpāramitā-vihāras ca tad-viparīta-svabhāva iti. kuto 'nayoḥ sahāvasthā-
nam ity abhiprāyen' āha: katham ity-ādi. yo manasikāreṇāvirohitaḥ⁵ sa
katham prajñāpāramitā-vihāreṇa viharet. paraspara-virodhān nāvēty arthah.

(32)yadi hy āyuṣman Subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'vira- 20
hito manasikāreṇa bhavaty evam sa virahitaḥ prajñāpāramitā-
vihāreṇa bhavati | yadi c' āyuṣman Subhūte avirahito bodhisattvo
mahāsattvah prajñāpāramitā-vihāreṇa bhavaty evam sa virahito
manasikāreṇa bhavati |

tad eva kathayann āha: yadi hīty-ādi. yadi manaskāreṇāvirohitaḥ tada 25
prajñāpāramitā-vihāreṇa virahitaḥ. atha prajñāpāramitā-vihāreṇāvirohitaḥ tada
manasikāreṇa⁶ virahitaḥ.

1. °ñah P. 2. °tvāt P. 3. °tvā P.

1. antarōkt° P. 2. om. P. 3. °kena pr° C. 4. °na- P. 5. °nask° C. 6.
°sk° P.

yadi c' āyuṣman Subhūte manasikārenāvirahito bodhisattvo
mahāsattvo 'virahita eva prajñāpāramitā-vihāreṇa bhavati evam
satī sarvasattvā apy avirahitā bhaviṣyanti prajñāpāramitā-
vihāreṇa |

5 atha viruddhayor apy ekatra sahāvasthānam iṣyate. tadā 'tiprasaṅga ity
āha: *yadi cēty-ādi. yadi ca manasikārenāvirahitāḥ*¹ tadā manasikārenāvirahito
'pi *prajñāpāramitā-vihārenāvirahita* iṣyate mārga²-niryāṇāvasthāyām. tadaīvam
satī *prajñāpāramitā-vihārenāvirahitāḥ sarva-sattvā* iti prāptam teṣām manas-
ikāra-sadbhāvāt.

10 tat kasya hetohi sarva-sattvā api hy avirahitā manasikā-
reṇa viharanti ||

nanu prajñāpāramitā-vihāro 'neka-yatna-sādhyah. atāḥ kathaṇi tenāvira-
hitāḥ sarva-sattvā iti *tat hasya hetor* ity āśāṇky' āha: *sarva-sattrā api hīty-*
ādi. *manasikārenēty* [Tib. 72^a] atrāviruddhenēti śeṣah.

15 evam manyate: sann api prajñāpāramitā'virahas³ tad-viruddha⁴-viparyāsa-
pravṛttā-manaskāra-sadbhāvāt ⁵*sarva-sattvānā*⁶ na vyavasthāpyate. yadā punas
tvayā mārga⁷-niryāṇāvasthāyām ubhayoh sahāvasthānenā virodho nābhuyupagataḥ
tadā kādācitka-virodhānupapatteḥ yasmād aviruddhena ⁸*manaskārena*⁹ sarva-
sattvā ¹⁰*na virahanti*¹⁰ tasmāt prajñāpāramitā-vihārenāvirahitatva-prasaṅga iti.

20 evam ukte āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram
etad avocat | sādhū sādhv āyuṣmān Śāriputra |

manaskārasya yathā-rutatve syād ayam doṣa ity āha: *sādhv* ity-ādi.

api tu upālapseye tvā artha eva tv āyuṣmatā Śāriputreṇa
bhūta-padābhidhānenā parigṛhitāḥ ||

25 kim tv amaskāra eva manaskāro 'bhipretah. tatra ca śabda-pravṛtti-
mātreṇa yady upālambhaḥ kriyate. tad' āha: *api tūpālapseye tvēty-ādi. yato*

1. °nask^o C. 2. °rgā P. 3. vihāras PC. ma-bral-ba. 4. °rūḍha C. 5...9.
om. C. 6. sanān P. 7. °rgam P. 8. °skar^o P. 10...10. viharanti PC. ma-
bral-ba yin-pa.

manaskāra-lakṣaṇa evīrtho bhūta-padābhidhānenā yathā-rutārthābhidhānenā'
āyuṣmatā Śāriputreṇa parigṛhitāḥ tasmāt tvām apy evamjātiyakeṣūttaratra-
vākyesu pariprāśnayiṣyāmi. yathā-ruta-śabdārtha-(P. 51^a)grahane tulyo doṣa ity
anen' ādarśayati.

5 tat kasya hetohi sattvāsvabhāvatayā āyuṣman Śāriputra
manasikārāsvabhāvatā veditavyā | sattvāsadbhāvatayā āyu-
ṣman Śāriputra manasikārāsadbhāvatā veditavyā | sattva-
viviktatayā āyuṣman Śāriputra manasikāra-viviktatā veditavyā |
sattvācintyatayā āyuṣman Śāriputra manasikārācintyatā ve-
ditavyā | sattvānabhisam̄bodhanatayā āyuṣman Śāriputra
manasikārānabhisam̄bodhanatā veditavyā | sattvāyathābhūtārthā-
bhisam̄bodhanatay' āyuṣman Śāriputra manasikārāyathābhūtār-
thābhisaṇībodhanatā veditavyā |

10 kathaṇi punar amaskāra eva¹ manaskāro¹ na tu yathā-ruta iti *tat kasya*
hetor ity āśāṇky' āha: *sattvāsvabhāvatayēty-ādi. sattvasya prāṇino māyōpa-*
matā *sattvāsvabhāvatā*.² ³tayā hetu-bhūtayā³ tad-avyatirekāt [Tib. 72^b] *mana-*
*skārāsvabhāvatā. sattvāyāsatī eva bhāvatā*⁴ *sattvāsadbhāvatā. sattvāyātattvōt-*
patty-ādibhir viviktatā sattva-viviktatā. sattvāyā cintātikrāntatvam acintyatā
sattvācintyatā. sattvāyāpratipattir anabhisambodhanatā sattvānabhisambodha-
natā. sattvo 'yathābhūtārtho 'likā ity abhisambodhanatā sattvāyathābhūtārthā-
bhisambodhanatā. etac ca pada-śatkam yathāsamkhyam catur-nirvedhabhāgīya-
darśana-bhāvanā'vasthā grāhyam.

15 anen' āyuṣman Śāriputrāvāṇīrūpeṇa manasikāreṇa icchāmi
bodhisattvāṇī mahāsattvāṇī viharantam anena vihārenēti ||

20 evam nyāyato 'manaskāra eva manaskāra ity abhidhāyōpasam̄harann āha:
anenēty-ādi. evaṇīrūpeṇānāntarōkta-svabhāvenānena ⁵*manasikārenāviparyāsa-*
pravṛttatvād icchāmi viharantāṇi bodhisattvam,⁶ anena ca prajñāpāramitā-

1. om. P. 2. Simply asvabhāvatā Tib. 3...3. tayā hetu-svabhāvayā P. rgyu-
des-na. 4. °syāsata eva bhāvatayā C. 5. manask^o C. 6. °satvom P.

tmakena vihārena mārga-niryāṇa-lakṣaṇenēti.

evam niryātavya-vastuṣu prativiśiṣṭānya-dharmābhāvena sarva-dharmānu-
palambhatayā niryāṇād evam ebhīr aṣṭābhīr niryānair niryāṇa-pratipattir
veditavyā.

5 tathā cōktam :

uddesē^I samatāyām ca^{II} sattvārthe^{III} yatna-varjane^{IV}
atyantāye^I ca niryāṇam^V niryāṇam prāpti-lakṣaṇam^{VI} | (72)
sarv'ākārajñatāyām ca niryāṇam^{VII} mārga-gocaram^{VIII}
niryāṇa-pratipaj jñeyā sēyam aṣṭavidh'ātmikā | iti. (73)

10 āryāṣṭa sahasrikāyām prajñāpāramitāyām sarv'ākārajñatā-
caryā-parivarto nāma prathamaḥ |

sarv'ākārajñatāvānuṣṭhiyamānatvena caryā-cittotpādādi-rūpena hetu-phal'-
ātmakena niḥsēśākāratayā [Tib. 73^a] samasta-vastu-parijñānāt tathāgatānām
sambandhinī punah-punah parivartate atrēty asau grantha-paricchedaḥ sarv'ā-
15 kārajñatā-caryā-parivartaḥ.

Abhisamayālāmkār'ālokāyām prajñāpāramitā-vyākhyāyām sarv'ākāra-
jñatā-caryā-parivarto nāma prathamaḥ.

ŚAKRA-PARIVARTO NĀMA DVITIYAH

(33) tena khalu punah samayena Śakro devānām indras
tasyām eva parṣadi saṃnipatitaḥ saṃniṣāṇīo 'bhūt catvārim-
śatā trāyastrīṁśatkāyikair deva-putra-sahasraiḥ sārdham | 5
catvāraś ca loka-palā vimśatīyā caturmahārājākāyikair deva-
putra-sahasraiḥ sārdhaṇ Brahmāpi Sahāpatir daśabhir bra-
hmakāyikair deva-putra-sahasraiḥ sārdham pañca ca Śuddhā-
vāśānām sahasrāṇi tasyām eva parṣadi saṃnipatitāni saṃniṣ-
ṇīṇy abhūvan | 10

sarv'ākārajñatā'dhigamo na vinā mārgajñatāl-parijñānenēti mārgajñatām
vaktum āha : tenēty-ā(P. 51^b)di. tena samayena mārgajñatā-kathana-kāle punar
bhūyo 'pi Śakrah samnisanna iti sambandhah. kim-bhūta ity āha : devānām
Indrah prabhus tasyām eva yathopavarnitāyām parṣadi saṃnipatitaḥ. kṛta-
kāyādi-sāmagrīko vihita-samyak-praṇāmo vā svāsane ²saṃniṣāṇīḥ samupa- 15
viṣṭah.² Kuvera-Dhṛtarāṣṭra-Virūpākṣa-Virūḍhakāś catvāro loka-palāḥ. Sahe
loka-dhātāv ā samantāt patiḥ Sahāpatir nāyako deva-putraḥ, Brahmā 'pi caturtha-
dhyāna-prabhavah.

samvartanyaḥ punas tisro bhavanty agny-ambu-vāyubhir |
iti nyāyād yathākramam prathamādi-dhyāna³trayasya vināsenā tasyālva³ 20
cirasthāyitayā patitvābhimānād ity eke. apare tv anyathā 'nyatara-sattvasy'
Ābhāsvara-deva-nikāyāe eyutvaikākinaḥ śūnye brāhmae vimāne samutpannasya
aho vatānye 'pi sattvā ihopapadyerann iti praṇidhānānantaram punyādi-ksayād
apareśām kākatalīya-[Tib. 73^b]nyāyena tatra samutpāde 'ham eṣām iśvara ity-ādy-
abhimānāt prathama-dhyāna-tṛtīya-bhūmiko Brahmā Sahāpatir iti varṇayanti. 25

1. ^otāya PC.

1. So PC & Tib. But cf. P 10a. 2 ... 2. niṣāṇīḥ samupadīṣṭaḥ PC. ḥkhod-par
gyur-pa...legs-par ḥdug-paḥo. 3 ... 3. ^osyevināsenā tasyo C, ^osyā nisyetanasyaiva P.

yo 'pi ca devānām svakarma-vipāka-jo 'vabhāsaḥ so 'pi
sarvo buddhānubhāvena buddha-tejasā buddhādhiṣṭhānenā-
bhibhūto 'bhūt'

tatrāivam parṣat-saṃnipāte mārgajñatōtpattiṁ prati yogyatāpādanāya
5 devādinām sva-karma-ja-prabhāyās tathāgata-prakṛti-prabhābhīr malinīkaraṇāta
nihata-māna-saṃtāne 'dhigama utpadyata iti jñāpanāya kṛtā. ato vakrōkty'
ādhāraḥ kathita ity āha: *yo 'pi cēty-ādi. sva-karma-vipāka-jah* sva-śubha-
karma-vāsana-niryāto 'vabhāso raśmy-ālokaḥ. ca-śabdāt kāyādir api. *anubhāve-*
na śakti-višeṣeṇa. tejasā prabhā-rūpeṇa. adhiṣṭhānenā saṃnidhyenēty eke.
10 kāya-vān-mano-vyāpāra-raśmi-bhedād vā 'nubhāv'ādi pada-trayam ity apare.
abhibhūto dhyāmīkṛto 'bhūt.

atha khalu Śakro devānām indra aśuṣmantām Subhūtim
sthaviram etad avocat| imāny ārya Subhūte sambahulāni
devaputra-sahasrāṇy asyām parṣadi saṃnipatitāni saṃniṣaṇāṇy
15 āryasya Subhūter antikāt prajñāpāramitām śrotu-kāmāni bo-
dhisattvānām mahāsattvānām upadeśam avavādānuśāsanīm ca |

athetī-ādi. evam malinīkaraṇena lokapālatvādy-abhimāna-nirāśānantaram
ity *atha-śabda ānantarye*.² *imānīti* pratyakṣa-rūpāṇi. *antikād* iti sakāśāt.
prajñāpāramitām iti mārgajñatātmikām. śrotu-kāmānīti śrautreṇa jñānenā-
20 vadhbāra(P. 52^a)yitu-kāmāni. keśām sambandhinīm ity āha: *bodhisattvānām*
mahāsattvānām iti. *upadeśam* ity-ādi. śravaṇāvasthāyām grantha-dhāraṇāya
śikṣaṇam *upadeśaḥ*. cintāvasthāyām gṛhitārthāvismaraṇāya 'vavādah. bhāva-
nāvasthāyām [Tib. 74^a] apūrvopārjanāyānuśāsanī.

25 tat katham bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitāyām
sthātavyam katham śikṣitavyam katham yogam āpattavyam ||

etat sarvām bodhisattvānām katham śrotu-kāmānīty ³āha: *tat katham* ity-
ādi. *sthātavyam* ity-ādi pada-trayam yathākramām śravanādy-avasthāsu vedi-

1. om. P. 2. °ryāḥ PC. 3...3. om. P.

tavyam.

sthaviraḥ Subhūtir āha| tena hi Kauśika upadekṣyāmi
te buddhānubhāvena buddha-tejasā buddhādhiṣṭhānenā| yair
deva-putrair anuttarāyām samyaksambodhau cittam nōtpāditam
tair utpādayitavyam|

5

evam abhyarthitah *Subhūtir* vigatābhīmāna evōtpādita-bodhi-citto mārgajñatā'dhigame bhavya iti viṣaya-pratiniyama-dvāreṇ' āha: *tena hīty-ādi.* yasmād evam¹ śrotu-kāmāni *tena kāraṇenōpadekṣyāmi* kathayisyāmi. *cittam* iti śūnyatākaruṇā-garbham iti bhāvah.

ye tv avakrāntāḥ samyaktva-niyāmaṇi na te bhavyā 10
anuttarāyām samyaksambodhau cittam utpādayitum ||

tri-yāna-vyavasthānam ābhiprāyikam na lākṣaṇikam iti nyāyād an-uttara-
samyaṅksambodhi-paryavasāna eva sarvo jana ity ato vīta-rāgētara-yoginā 'pi
buddhatva-prāptaye mārgajñatā bhāvanīyēti vyāptim ādarśayitum śrāvaka-yān-
ādi-pratipannānām anutara-samyaksambodhy-abhājanatvenāniyata-gotrānām 15
prathamato mahā-bodhāvākārṣaṇārtham anyeṣām ca pravṛttānām saṃdhāraṇā-
rtham ity ābhiprāyikam vacanam āha: *ye tv avakrāntā* ity-ādi. tu-śabdo
'vadhāraṇe. ya evāvakrāntāḥ sarvathā 'dhigatāḥ samyaktva-niyāmaṇ² sva-
3śrāvaka-darśanādī³-mārgam. na te bhavyā ayogyā

buddho bhaveyam jagato hitāya | 20
ity anuttara-samyaksambodhi-nimittaṇi cittam utpādayitum.

itat kasya hetoh| baddhasimāno hi te saṃsāra-srotasah|
abhavyā hi te (34) punaḥ-punaḥ saṃsaraṇāyānuttarāyām sam-
yaksambodhau cittam utpādayitum ||

yatra bālo 'pi janāḥ śaktāḥ tatra katham vidiťārya-mārgāḥ [Tib. 74^b] śrā- 25
vakā na śaktā iti *tat kasya hetor* ity āśaṇky' āha: *baddha-simāna* ity-ādi.
sva-mārga-nirdagdha⁴-niḥṣeṣa-traidhātukōtpatti-klesāvaraṇatayā yasmāt te mahā-

1. eva P. 2. °yāma- P. 3...3. °k'ādi-draśana P. 4. dagdha C.

śrāvakāḥ samsāra-srotaso janma-pravāhād baddha-simāno 'nutpattidharmatayā kṛta-māryādāḥ tato 'bhavyā eva te punah-punar abhīkṣṇam samsaranāya janma-grahanāya. tatas cānuttarāyām samyaksambodhau cittam utpādayitum abhavyā iti sambandhah.

5 etad uktam :

yāvat samsāra-vāsa-sthā bhavanti vara-sūrayah
tāvat sattvārtham atulam śaktāḥ kartum anirvṛtah¹ |²

iti vacanāt punar-janma-grahaṇe sati dān'ādīnām sattvārtha-kriyāyām abhyāsād bodhi-cittam suviśuddham tathāgata-pada-prāpakam upajāyate. ato 10 mahā-śrāvakāḥ samuccinna-kleśatayā punar-janm'ākhyā³-mūla-kāraṇa-nivṛttyā tādṛgvidham citta-ratnam kāryātmakam nōtpādayitum śaktā nirhetukatva-prasāṅgāt. bālāḥ punar yathōktāvikala-kāraṇa-sadbhāvena śaknuvany evēti.

api tu khalu punas teṣām apy anumode|

yukta-rūpam evaitad vacanam. katham ābhiprāyikam ityāha : ⁵api tv⁵ ityādi. ⁵api-tu⁶-śabdo nipāta-prastāvē⁶ 'tha-śabdārthe vartate. teṣām iti mahā-śrāvakānām. vakṣyamāṇānumodanā-manaskārenānumode 'numodayā.⁷

sacet te 'py anuttarāyām samyaksambodhau cittāny ut-
pādayeran|

kim anumodasa ityāha : saced ityādi. yadi te mahā-śrāvakā bodhi-
20 cittāny utpādayeyus [Tib. 75^a] tāny anumode 'ham iti sambandhah.

nāham kuśala-mūlasyāntarāyām karomi|

katham pratikṣipyānumodasa ityāha : nāham ityādi. yadi nāma vineya-
viśeṣāpeksay' ābhiprāyikam vacanām prāg uktavān aham. tathā 'pi na punah
25 kuśala-mūlasya bodhi-citta-prabhava-buddhatasyāntarāyam asambhavatvena vicchedam mahā-śrāvakānām karomi.

1. anirvṛtah P. 2. Cf. similar verse in Adhyardhaśatikā prajñāpāramitā (zur nordarischen Sprache und Literatur von E. Leumann) p. 98. 3. ^omāṣya P. 4...4. om. C. 5...5. api nv !C. & Ed. hon kyañ. 6. prasast° P. 7. Sic PC. rjes-su yi rañ-bar byaḥo = anumodayāmi ?

viśiṣṭebhyo hi dharmebhyo viśiṣṭatamā dharmā adhyālam-
bitavyāḥ ||

5 katham na karosīty āha : viśiṣṭebhya ityādi. yasmād viśiṣṭebhyāḥ kalyāṇa-
mitr'ādibhyo¹ viśiṣṭatamā eva bodhi-citt'ādayo dharmā adhyālambitavyāḥ pra-
tikāṅkṣitavyāḥ.

dagdha-punar-bhava-klesānām api ca śrāvaka-pratyekajinānām katham tāsu
tāsu gatiṣu jamna na virudhyata iti na vaktavyam. yasmād yo 'nanya-sattva²-
neyasya jantor Abhirati-pūrvako hīna-sthāna-parigrahāḥ sa samyag²-ātma-sneha-
vato duḥkha-sukha-tyāg³-āpti³-vāñchā-pūrvakah. tad-yathā kāminām strī-guṇa-
parigrahāḥ⁴ tathā ca Īśvarādy-anadhiṣhitasya jantor ⁵Abhirati-pūrvaka graho⁵ 10
'yan garbha-sthāna-parigrahāḥ. ity evam svabhāva-hetunā klesānām traidhātukōt-
pattim prati sāmarthyam na⁶ prati(P. 53^a)pādyate. mahā-śrāvakās tu sōpadhi-
nirupadhi-samjñakam bodhi-dvayaṁ labdhvā bhavād uru-karuṇā-prajñā-vaika-
lyenōtrasta-mānasāḥ pūrvāvedhākṣiptāyuh-samskāra⁷-parikṣayān ⁸nirvāṇāsam-
bhave 'pi pradīpa-nirvāṇa-prakhyā-nirvāṇa-samjñino⁹ vyativṛtta-traidhātuka-
janmānaś cyuti-cittānantaram [Tib. 75^b] pariśuddheṣu buddha-kṣetresv anāsrave
dhātāu samāhitā eva padma-puṭeṣu jāyante. tatas te ¹⁰mitābhādi-sambuddha-
bhāskara-karair akliṣṭa-tamo-hānaye¹¹ prabodhitā bodhi-cittam utpādyā mukty-
avasthāyām¹² narakādi-cārikām iva gatim gacchantāḥ krameṇa bodhi-sambhāram
sambhṛtya loka-guravo bhavantīty Āgamān niścitam¹³ iti. punar-bhava-kleśa-
kāraṇa-nivṛttyā traidehātukōtpatti-kāryam nivartate. na tv anāsrava-dhātū-
tpattir iti katham virodhah. tasmāt sarvasmin yāne sarvathāika-mahāyāna-
samavasarana-deśanāīva¹⁴ nyāyyā¹⁵ lakṣyate. evam c' ārya-Saddharmaṇḍarīka-
¹⁶Satyakasatyaki¹⁶-parivart'ādiṣu pāṭhaḥ sunīto bhavati: bhaviṣyasi tvām Śāri-
putrānāgate 'dhvani samyak-sambuddhah.¹⁷ tathā :
25 ekam hi yānam dvitiyam na vidyata¹⁸

1. ^omitrebhyo C. 2. om. Tib. 3. ^og'āyati C. 4. ^onāmtrikuśapa-par^o (!) C.
5...5. Sic PC. mñon-par dgaḥ-ba sñon-du ḥgro-bas dman-paḥi gnas yons-su ḥdsin-pa= abhirati-pūrvako hīna-sthāna-parigraho? 6. om PC. 7. om. C. & Tib. 8. niryāṇ^o C. 9. sagino(!)P. 10. Am°P. 11. ^oyeṣu C. 12. muktav^o P. 13. nisthitam(!) P. 14. deśen°P. 15. Or nyāpyā PC. 16...16. satvaki P. bden-pa-poḥi. 17. See Saddharmaṇḍarīka (ed. by Kern & Nanjio) p. 65,3. 18. Saddh. p. 46,11.

ity-ādi. punar uttrāsa-parivarjanārtham keśamecid Daśadharmaka¹-Ratnamegh'ādiśv ekayāna-deśanā'rtho nītartha iti Bhagavatāiva spaṣṭī-krṭah. Laikāvatāre² cōktam: nāsti Mahāmate śrāvaka-yānikānām śrāvaka-yānenā moksah. api tu mahāyāna-paryavasānā³ eva ta ity-ādi. tath' ārya-Nāgārjuna-5 pādās tan-matānusāriṇās cālkayāna-naya-vādina āhuḥ.

labdhvā bodhi-dvayam hy etā bhavād uttrasta-mānasāḥ
bhavanty āyuḥ-kṣayāt tuṣṭāḥ prāpta-nirvāṇa-samjñināḥ
na teṣām asti nirvāṇām, kim tu janma bhava-traye
dhātau na vidyate⁴ teṣām te⁵ 'pi tiṣṭhanty anāsrave|
10 'akliṣṭājñāna-hānāya [Tib. 76^a] paśeād buddhaiḥ prabodhitāḥ
sambhṛtya bodhi-sambhārāṁs te 'pi syul loka-nāyakāḥ | iti.

atha khalu Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim āmantrayate
sma | sādhu sādhu Subhūte sādhu khalu punas tvam Subhūte
yas tvam bodhisattvānām mahāsattvānām utsāham dadāsi ||

15 tad evam⁶ sarv'ākāra-ramaniya-tattva-nirdeśād ārya-Subhūtau samupajāta-
bahumānānām prasādōpabṛhmaṇāya Bhagavān āha: sādhv ity-ādi. ago(P.53^b)-
caro 'py evam-artha vispaṣṭa-vāgbhiḥ pratyaksenēva prakāśyata iti vismaye
sādhu sādhv iti dvir-abhidhānam. yadi vā sva-vivakṣitasya vyaktam dyotanāt
praharṣe. punah sādhv iti vacanam śobhanam⁷ evāitad yad vadasīti. khalu-
20 śabdo 'vadhāraṇe. yah-śabdo nipāto yasmād-arthe vartate. kvacit pustake yad
iti pāṭhah. yasmāt tvam eka-yāna-deśanayā bodhisattvānām sva-pakṣa-sthirikā-
raṇenōtsāham dadāsi.

¹⁰nānā-naya-vādinas¹⁰ tv āryāśaṅga-pādās tan-matānusāriṇās cānyathā vyā-
cakṣate: ye tv avakrāntā ity-ādi-vākyam nītartham. api tu khālv ity-ādi-
25 vacanam neyārtham. ato vyāpty-artha buddha-gotrakān adhikṛtyeti.¹¹ tathā :

ākarṣaṇārtham ekeśām anya-samdhāraṇāya ca
desītā 'niyatānām hi sambuddhair ekayānatā ||

1. 佛說大乘十法經 (大正一切經 No. 314 [No. 310(9)]). 2. 寶雲經等 (ditto Nos. 658-660). 3. The text is edited by B. Nanjo, 1923. 4. °sānikā C. 5. °dyantu P. 6. tye P. 7. akṛṣṇ P. 8. eva C. 9. °bhavanam P. °bhanem C. 10...10. Sic P, nāyam prajñapti (lacuna 4 or 5 syl.) nāga-pādās C. theg-pa sna-tshogs-su smra-ba-rnams = nānā-yāna-vād°? 11. vikṛtvēti C.

ity-ādinā ca sūtrāntara-virodham parihaaranti.

pūrvasminn eka-yāna-deśanā-pakṣe ye śrāvak'ādi-bodhy-adhigama-pūrvikāmā
mahā-bodhim adhigacchanti te tāvat-kāla-vyapadeśena śrāvak'ādi-gotrakā vyā-
padistāḥ. prathamatas tu pramudit'ādi¹ [Tib. 76^b] bhūmy-adhigamānukramenā-
nuttara-bodhi-bhāgā² mahāyāna-gotrakā iti gotra-bhedo na virudhyate. ity 5
alan prasaṅgena.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat
kṛtajñair asmābhīr Bhagavan Bhagavato bhavitavyam nākṛta-
jñaiḥ ||

idānīm mārgajñatāyāḥ svabhāvam kāritram ca kathayann āha: kṛtajñair 10
ity-ādi. niśpādītōpakāra-smaraṇa-dakṣāḥ kṛtajñāḥ.

tat kasya hetoh| paurvakānām hi Bhagavāṁs tathāgatā-
nam arhatām samyaksambuddhānām antike 'smad-arthe Bhā-
gavān yathā brahma-caryam bodhāya caran pūrvam bodhisattva-
bhūta eva san yaiḥ śrāvakair avavadito 'nuśiṣṭāś ca pāramitāsu | 15
tatratra Bhagavatā caratā anuttaram jñānam utpāditaṁ ||

nanu viśeṣa-mārg'ādīnām aparisamāpta-kāryatvāt kriyamāṇōpakārāḥ katham
evam vadantīti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: paurvakānām hīty-ādi.
pūrvakā eva paurvakāḥ prajñāder ākṛti-gaṇatvena svārthe³ tad-dhīta-vidhānāt.
asmad-arthe 'smākām prayojanena kṛtenēty arthaḥ. śrāvaka-yāna-puraḥsarasya 20
dharma-eakrasya pravartanād iti matih.⁴ yathēti asmad-artha iti sambandhah.
yadi vā yathā 'vavadita iti. brahma-caryam abrahma-caryād viratiḥ.

vṛttasthāḥ śruta-cintāvān bhāvanāyam prayujyate|
ity anena yathāsambhavam pañca-śikṣā-paṭīḍikatvam kathayati. bodhāyā-
nuttara-bodhi-nimittam carann ity ā-saṃsāram sattvārtha-karaṇa-pravṛttatve- 25
nōtpādita⁵-bodhi-cittasya sarvathā mārgajñatāyā kleśa-prahānam ity asyāḥ sva-
bhāvena kleśa-vaśitām āśādhya dirghakālam pratipadyamānah san nitya-(P.54^a)

1. °tā MSS. la-sogs-pa. 2. °go P. °jo C. 3. °rtha- P. 4. mitih P. 5. °vṛtti-arthyenōtp° P.

pratipadyamāna-svabhāvah kathitah. anyathā 'paripūrṇālva bodhi-caryā syād iti matih.¹ ²avavadito yathā'vavādena³ dān'ādiṣu pāramitāsv avavādaḥ⁴ kṛta 'vavadito⁵ 'vavādam dattvā 'vavādakaḥ kṛta iti⁶ vyutpattiḥ. [Tib. 77^a] kvacid avabodhita iti pāṭhaḥ subodhaḥ.⁶ anuśiṣṭo 'nuśāsanyā. tatrēti teṣu śrāvakeṣu 5 kvacid avasthāyām. caratēti yathōkta-svabhāvasya bhūta-koṭer asāksāt-karaṇena prajñōpāya-kauśalena ca dān'ādibhir aparigṛhitāsamādāpitāparimocita-sattva-parigrahaṇa-samādāpana⁷-parimocanādi karma kurvatā sambhṛta-sambhārenēti⁸ kāritram āveditam. anyathā'dhigamānupapattyā anuttaram tathāgata-jñānam utpāditam adhigatam.

10 evam Bhagavann asmābhir api bodhisattvā mahāsattvā anuparigṛhitavyā anuparivārayitavyāś ca samparigṛhitavyāḥ samparivārayitavyāś ca |

evam dr̄ṣṭāntam āvedya dārṣṭāntikārtham āha: evam ity-ādi. evam iti tathety arthah. api-sabdān na kevalam Bhagavatā 'smābhir api mahā-śrāvakair 15 avavādānuśāsanībhāyām evānugraha-parindanā⁹-nyāyenānupari grāhitavyā¹⁰ anu-parivārayitavyāś ca tathottarottara-paripākārtham samparigṛhitavyāḥ¹¹ samparivārayitavyāś cēti. ca-śabdo 'vadhāraṇārthah.

20 tat kasya hetoh|asmābhir api hi Bhagavan bodhisattvā mahāsattvā anuparigṛhitā anuparivāritāś ca samparigṛhitāḥ samparivāritāś ca |

ko 'tra pratibandho yathā Bhagavān pūrvam bodhisattvāvasthāyām śrāvakair anuparigṛhitah. bhavadbhir api śrāvakair anye bodhisattvās tathā 'nuparigṛhitavyā iti. tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: asmābhir apity-ādi. ayam āśayah. [Tib. 77^b] yathā pūrva-śrāvakaiḥ sva-buddhānām bodhisattvā-vasthāyām asmad-arthe brahma-carya-caranām jātam iti pūrva-kṛtōpakārāvabodha-kāraṇena teṣām pratyupakāra-cikirṣayā tad-antike 'smad-arthe¹² brahma-

1. mitih P. 2...2. pha-rol-tu phyin-pa-rnams-la gdams-śin ṣes-bya-ba ni sbyin-pa la-sogs-pahi pha-rol-tu phyin-pa-rnams-la gdams-pa ji-lta-bas gdams-pa byas-nas-te gdams-śin gdams-pa byas-nas gdams-pa byas-pas ṣes. 3. yathāvadavādena C. 4. avavada-kṛto P. 5. om. P. 6. su-gamah C. 7. °dāna PC. yañ-dag-par hdsin-du bcug-pa. 8. °bhāraṇēti C. 9. °rīn° P. 10. °gr̄h° P. 11. °gr̄h° P. 12. artham P.

caryāṇi¹ caran Bhagavān bodhisattvāvasthāyām priyatamaḥ Śākyamunir anu-parigṛhitah. tathā 'smābhir api śrāvakaiḥ Śākyādhirājasya bodhisattvāvasthāyām asmad-arthe brahma-carya-caranām jātam iti pūrva-kṛtōpakārāvabodha-kāraṇena Bhagavataḥ pratyupakārābhīprāyād yuṣmad-antike 'nāgata-sattvārtham brahma-caryām bodhisattvāḥ priyatamāś caranto 'nuparigṛhitavyāḥ.² evam bi 5 vayam Bhagavataḥ kṛta-jñā iti.

kṣipram anuttarāṇi saṃyaksambodhim abhibudhyante |
evam anuparigrahe kiṁ bhavatīty āha: kṣipram ity-ādi. abhisambhotsyante 'dhigamiṣyanti. kvacid abhisambudhyanta iti pāṭhaḥ.

atra³ na hi tadāni(P. 54^b)m evābhīsambudhyante 'nuparigṛhitā iti cintyam ity 10 eke. avikala-kāraṇa-sampattyā ⁴kāryōdaya-vivakṣyāṇi⁵ vartamāna-nirdeśa ity apare.

yathōktam eva dhyāmikaranādikam pratipattavyam.
tathā cōktam:
dhyāmikaranātā¹ bhābhīr devānām yogyatām prati,
viṣayo niyato¹¹ vyāptih¹¹ svabhāvas¹⁴ tasya karma¹⁵ ca iti. (1)

20 atha khalv āyuṣmān Subhūtiḥ Śakram devānām indram
āmantrayate sma | tena hi Kauśika śrīnu sādhu ca suṣṭhu ca
manasikuru bhāsiṣye 'ham te yathā bodhisattvena mahāsattvena
prajñāpāramitāyām sthātavyam ||

⁵ādhārādikam evam abhidhāya⁵ śrāvaka-mārgādhigamārtham āha: atha khalv āyuṣmān ity-ādi. tena hīti yasmān mārgajñatā'dhikāre sva-mārga-[Tib. 78^a]paryanta-gatim āsādya yānāntara-vineya-sattvārtham praty a-sāksātkaraṇena⁶ sahetuka-mārgōpadeśa-paricaya-kauśalyāt sarva-mārgāḥ paripūrayitavyā bodhi-sattvena. tasmāt kāraṇāc chrāvaka-mārgam bhāsiṣye 'ham te⁷ Kauśika śrīnv iti 25 sambandhaḥ. yathā deve varṣaty apy⁷ avān-mukhe ghaṭe na kiṃcid apy udakam praviṣati. tadvat tvam avān-mukho bhūtvā 'pratipattyā mā śrīnv ity

1. °yām P. 2. °gr̄h° PC. 3. sa tu PC. de-la. 4...4. °ryād° C. °ryādaya-vivakṣyāy° P. 5...5. °rādhikam evābh° PC. de ltar rten la-sogs-pa brjod-nas. 6. ma-byas-par yañ °nāpi? 7. om. P.

āha: *sādhu cēti*. *yathōttāna-śuci¹-ghaṭe* yad udakam praviśati tat sarvam aśuciḥavaty a-kāryōpagatām. tadvat tvam viparīta-pratipattyā śrutam aśuciḥ kurvan mā śrṇv ity āha: *susṭhu cēti*. *yathōttāna-śuci¹-chidra-ghaṭe* praviśaty udakam na tu tiṣṭhati. tadvat tvam asthira-pratipattyā mā śrṇu. kiṁ tu 5 tathā śrṇu yathā paṭutarānubhava-dvāreṇa cetasi sthiribhavatity āha: *manasikurv* iti. evam hi śravaṇam saphalam ity ācārya-Vasubandhuḥ.

madhya-stho 'rthī ca bhūtvā śrṇv iti yathākramam āha: *sādhu ca susṭhu cēti*. tathālva vicārako bhūtvā nirūpayēty āha: *manasikurv* iti. anena śrotṛ-lakṣaṇam āveditam ity ārya-Deval. *bhāsiṣye 'ham ta* iti tavānugrahāya prakā-10 śayiṣyāmi. kathaṇi bhāsiṣya ity āha: *yathēty-ādi*. *yathā* yena prakāreṇa *prajñāpāramitāyāṁ* śrāvaka-mārga-svabhāvāyāṁ *sthātavyāṁ* pratipattavyam.

śūnyatāyāṁ Kauśika tiṣṭhatā bodhisattvena mahāsattvena
prajñāpāramitāyāṁ sthātavyāṁ |

evam abhyupagamyēdānīm āha: [Tib. 78^b] *śūnyatāyām* iti. duḥkhādi-15 catur-ārya-satya-saṃbandhinām ākārānām anupalambhe. sāmānyōktāv api viśeṣa-pratipattiḥ pūrv'ācārya-sampradāyādy-anusāreṇa bhavatīti nātra saṃdehaḥ.

tad ayam saṃksepārthaḥ. tatrōdaya-vyaya-dharmitvenānityataḥ. s'āsra-vasya vastunah (P. 55^a) pratikūlatvena duḥkhataḥ.² evam kṛtvā 'nityo 'py ārya-mārgo 'nāśravatven' āryānām na pratikūla iti nāsyā duḥkhatva-prasaṅgah. 20 pareṇ' ātmānā śūnyatvād anātmataḥ. svayam anātmatvena sāntata iti duḥkh-satyākārāḥ. phalasyēva bijam mūla-hetutvena rogataḥ. duḥkha³-samudayatvena gaṇdataḥ.⁴ duḥkha⁵-pratyayatvena śalyataḥ.⁶ duḥkha-paramparā-prabhava-tvenātyartha-ghātād aghata iti samudaya-satyākārāḥ. pratyarthika-bhūtatvena parataḥ. pratyarthika-bhāvasya pralopa-dharmatvāt pralopa-dharmataḥ. iti 25 taylor eva duḥkha-samudayayoḥ pratyekam nirvid⁷-ākārau. svarūpānavasthitatvena calataḥ. hetv-anapekṣasya prakṛtyālva bhaṅguratvena⁸ prabhaṅgurataḥ. iti taylor eva pratyekam⁹ virāg'ākārau. aihiḥ'āmutrik'ātaṅka-sthānatvena bhā-30 yataḥ. rakṣa-prabhṛtīnām upakrama-gamyatvenōpasargataḥ.¹⁰ mahā-bhūta¹¹-

1. °nāśuci PC. gtsaṇi-ma. 2. °khitāḥ P. 3. phala PC. sdug-bsṇal. 4. khaṇḍ[°]
P. 5. sva P. om. C. sdug-bsṇal. 6. śalataḥ P. 7. °ved C. 8. °gulatv[°] P.
9. °ka- PC. 10. So C & Pañc. °tvena calataḥ P. 11. °taḥ C.

saṃkṣobhāśani¹-pāt'ādy-upakram'āspadatvenōpadrvataś ca. [Tib. 79^a] iti taylor eva pratyekam nirodhākārāḥ. evam ca krtv' ārya-śrāvako nirvide virāgāya nirodhāya ca² pratipanno bhavati. ity Āgamārthaḥ kathitah syāt. kleśa-visam-yogatvena nirātmataḥ.³ duḥkha-praśamārthena⁴ sāntataḥ. sukha-śuci-vastutvena viviktataḥ. nitya-hita-vastutvena śūnyānimittāpranihitānabhisaṃskārata iti 5 nirodhā-satyākārāḥ. nirvāṇa-pura-pariprāpanārthena mārgataḥ. niḥśesa-doṣā-pratipakṣa-rāsi-bhāvena nyāyataḥ. cittasyāviparyāsa⁵-pratipādanārthena prati-pattitah. nirabhiniṣeṣa-nityā-sthāna-gamanena nairyāṇikataḥ. iti mārga-sa-tyākārāḥ.

tathā ca saty amunā krameṇa mahāyāne kecid ākārāḥ paryāyataḥ kecic 10 ca sva-rūpato nirdiṣṭā iti nā-śrāvaka-mārgatva-prasaṅgah.

tatas ca eṣām catur-ārya-satya-saṅgatānām svabhāvānupalambha-bhāvanayā 15 mārga-jñatā'dhikāre śrāvakānām mārgo bodhisattvena parijñeya iti. asya cārtha-saṃkṣepasya Pañcavimśatisahasrikāyāṁ spaṣṭam⁶ upalabhyamānatvān na vipratipattiḥ kāryā.

tathā cōktam :

caturṇām ārya-satya-nām ākārānupalambhataḥ
śrāvakānām ayam mārgo jñeyo mārgajñatā-naye i(P. 55^b)ti. (2)

tena hi Kauśika bodhisattvena mahāsattvena mahāsaṃnāha-
35)saṃnaddhena bhavitavyam |

śrāvaka-mārgam abhidhāyāvam ūśmārtham āha: *tena hīty-ādi*. yasmān nirvedhabhāgīyādhigama-pūrvakam catuh-satya-parijñānam. tasmād [Tib. 79^b] bodhisattvenōśmādhigamārtha-rūpam rūpa-svabhāvena śūnyam. evam vedanā-40 dayaḥ. yā ca rūpasya śūnyatā yā ca vedanādīnām. advayam etad⁹ advai-dhīkāram ity abhedato bhāvanīyam. ayam cārtha mahā-saṃnāha-saṃnaddhena 25 bhavitavyam ity anena kathitah.

tathā hi Madhyamāyāṁ Jinajananyām uktam: kiyatā bodhisattvo mahā-saṃnāha-saṃnaddho bhavati. iha Subhūte bodhisattvah śūnyatayā sarva-dharmān abhedataḥ pratyavekṣata ity-ādi.

1. °bhāgaṇ[°] P. 2. nam P. 3. So P & Pañc. nirodhataḥ C. 4. °matvena C.
5. kleśa C. 6. °sā- P. 7. ni P. 8. om. C. 9. °nām avedat(!) P.

tathā cōktamः :

rūp'ādi-skandha-sūnyatvāc chūnyatānām abhedataḥ
ūṣmāṇah.¹ iti.

na rūpe sthātavyam | na vedanāyām na samjñāyām na
5 samskāreṣu na vijñāne sthātavyam | na cakṣuṣi sthātavyam |
na rūpe sthātavyam | na cakṣur-vijñāne sthātavyam | na cakṣuh-
saṃsparṣe sthātavyam | na cakṣuh-saṃsparṣa-jāyām vedanāyām
sthātavyam | evam na śrotra-ghrāṇa-jihvā-kāya-manaḥsu sthāt-
vyam | na śabda-gandha-rasa-spraṣṭavya-dharmeṣu na śrotra-
10 vijñāne yāvan na mano-vijñāne na manah-saṃsparṣe na manah-
saṃsparṣa-jāyām vedanāyām sthātavyam | na pṛthivī-dhātau
sthātavyam | nāb-dhātau na tejo-dhātau na vāyu-dhātau n'
ākāśa-dhātau na vijñāna-dhātau sthātavyam | na smṛty-
15 upasthāneṣu sthātavyam | na samyakprahāṇardhipādēndriya-bala-
bodhyaṅgeṣu na⁽¹⁾ mārgāṅgeṣu sthātavyam | na srotaāpatti-phale
sthātavyam | na sakṛdāgāmi-phale nārhattve sthātavyam | na
pratyekabuddhatve sthātavyam | na buddhatve sthātavyam | iti
hi rūpam iti na sthātavyam | iti hi vedanēti samjñēti sam-
20 skārā iti iti hi vijñānam iti na sthātavyam | iti hi cakṣur iti
yāvan manah-saṃsparṣa-jā vedanēti na sthātavyam | iti hi
pṛthivī-dhātūr iti yāvad vijñāna-dhātūr iti na sthātavyam | iti
hi smṛty-upasthānānīti na sthātavyam | iti hi samyakprahāṇa-
25 rddhi-pādēndriya-bala-bodhy-aṅgānīti iti hi mārgāṅgānīti na
sthātavyam | iti hi srotaāpatti-phalam iti na sthātavyam | iti
hi sakṛdāgāmi-phalam ity aṅgāmi-phalam ity arhattvam iti na
sthātavyam | iti hi pratyekabuddhatvam iti na sthātavyam |
iti hi buddhatvam iti na sthātavyam |

mūrdhārtham āha : na rūpe sthātavyam ity-ādi. upalambha-yogenēti

1. ūṣm° P. (1) ka°-ga°- cihnitapustakayoh na-padam na dṛṣyate |

bhāvah. eṣām eva pañca-skandhānām na cakṣuṣīty-ādinā na smṛty-upasthāneṣv
ity-ādinā na srotaāpatti-phala ity-ādinā ea yathākramam sāsravobhayānāsra-
vatvena prabhedam darśayatīti hārakārthah.¹ dhātv-ādinām ca svarūpa-lakṣaṇam
atipratītam iti na likhitam.

yāvan na mano-vijñāna ity atra yāvad-grahanena ghrāṇ'ādi-jñānātideṣam 5
karoti.

na buddhatve sthātavyam ity anuttarasamyaksambuddhatve.

yady ādhār'ātmake rūp'ādau na sthātavyam evam tarhi vyāvṛtti-phalatvāt
sarva-vākyānām rūp'ādikam iti tādātmyenāvasthānam prāptam iti kasyacid
[Tib. 80^a] āśaikā-niṣedhārtham āha : iti hi rūpam ity-ādi. iti-śabdas tasmād- 10
arthe. hi-śabdaḥ pūrvavat.

tad ayam vākyārthah. yasmān nyāyato 'nupalambha-bhāvanayā rūp'āder
asattvād ādhāra-bhāvānupapattih. tasmād eva ca kāraṇāt sva-rūpa-virahe tādā-
tmyenānyathā cōpagamo na yukta-rūpah. saṃnihita-vineya-jana-viparyāsa-
nirācikīrṣayā tu kathameid ādhāra-bhāvena nirdeśān na vyāvṛtti²-phalam āsthe-
yam.² ato mūrdhādhigamārtham sarvathā 'nupalambha-bhāvanā³ rūp'ādinām
vidheyēti.

tathā cōktam :

anupalambhena teṣām mūrdha-gat ḡ matam | iti. (3)

yāvan manah-saṃsparṣajēti. atra yāvad-vacane(P. 56^a)na cakṣur⁴-vijñān'ādi- 20
samgrahah.

yāvad vijñāna-dhātūr iti. atra yāvad⁵-upādānenāb-dhātv⁶-ādi-parigrahah.

rūpam nityam anityam iti na sthātavyam | evam vedanā
samjñāsaṃskārā vijñānam nityam anityam iti na sthātavyam |
rūpam (36) sukhāṇ duḥkham iti na sthātavyam | evam
vedanā samjñā saṃskārā vijñānam sukhāṇ duḥkham iti na
sthātavyam | rūpam sūnyam aśūnyam iti na sthātavyam | evam
vedanā samjñā saṃskārā vijñānam sūnyam aśūnyam iti na
sthātavyam | rūpam ātmānātmēti na sthātavyam | evam vedanā

1. h̄dres-kyi don yin-no. 2...2 °la-sth° P. 3. °vānā P. 4. °kṣu P. 5...5.
°nenāvāt P, °nenārthatv C.

samjñā samskārā vijñānam ātmānātmēti na sthātavyam | rūpam
śubham aśubham iti na sthātavyam | evam vedanā samjñā
samskārā vijñānam śubham aśubham iti na sthātavyam |

5 kṣānty-artham āha : *rūpam nityam anityam ity-ādi.* *anity'ādi-padam*
vyākhyātam. tad-viparyayena *nity'ādi-padaṁ vācyam.* *vipakṣa-pratipakṣa-*
bhedena duḥkha-saty'ākārōpādānam pradhānatvāt sarvābhiniveśa-nivṛttaye
krtam.

śubham aśubham iti *śubham* praśastam. *aśubham* apraśastam. etac ca
pariśiṣṭa-saty'ākāra-sūcana-param.

10 rūpam śūnyam upalabhyate vēti na sthātavyam | evam
vedanā samjñā samskārā vijñānam śūnyam upalabhyate vēti
na sthātavyam |

yady evam sarv'ākāra-vigame svabhāva-śūnyam eva tarhi prāptam ity
āśāṅkā-varaṇārtham āha : *rūpam śūnyam* ity-ādi. [Tib. 80¹] aśūnya-vastu-
15 pratiṣedhena *śūnyam* ity ueyate. ato yathodita-vidhinā vastv-abhāvān na nir-
viṣaya¹-pratiṣedho yukta iti matih.

etad uktam : kṣānty-adhigamāya² rūp'ādau nityam anityam ity-ādibhir
ākārair upalambha-yogena sarvathā 'vasthānam na vidheyam ity evam bhāvanī-
yam iti.

20 tathā cōktam :
kṣāntayas teṣu nity'ādi-yoga-sthāna-niṣedhataḥ | iti.

srotaāpatti-phalam asamskṛta-prabhāvitam iti na sthāta-
vyam | evam sakṛdāgāmi-phalam arhattvam asamskṛta-prabhā-
vitam iti na sthātavyam | pratyekabuddhatvam asamskṛta-
25 prabhāvitam iti na sthātavyam | srotaāpanno daksinīya iti na
sthātavyam | srotaāpannah saptakṛtv bhava-parama iti na
sthātavyam | sakṛdāgāmi daksinīya iti na sthātavyam | sakṛd-
āgāmy apariṇiṣhitatvāt sakṛd imāṇi lokam āgamyā duḥkha-

1. °yah PC. yul-med-pa-la. 2. °ntadh° P, °ntyādh° C.

syāntam kariṣyatīti na sthātavyam | anāgāmī dakṣinīya iti na
sthātavyam | anāgāmy anāgamyēmaṇi lokam tatrāiva parinir-
vāsyatīti na sthātavyam | arhan dakṣinīya iti na sthātavyam |
arhann ihaivānupadhiše nirvāṇa-dhātau parinirvāsyatīti na
sthātavyam | pratyekabuddho dakṣinīya iti na sthātavyam |

5

agrārtham āha : *srotaāpatti-phalam* ity-ādi. *asamskṛta-prabhāvitam* iti tat-
tvato 'nutpāda-svabhāvatvān mārgasyā-samskṛta-nirjātam¹ phalam kāryam.

sāmānyenābhiniveśa-niṣedhārtham evam nirdiṣya višeṣen² āha : *srotaāpanno*
daksinīya² ity-ādi. viśiṣṭa-punya-kṣetratvena mukhyato daksāṇārhatvād *daksinī-*
yah.² *saptakṛtv-bhava-parama* iti kartavya-śesatayā pareṇa prakarṣena yāvat
sapta-vārāṇ samsāra-vāsa-nimnah. *apariṇiṣhitatvād* ity-ādi. aparisaṁpāta-
kāryatvāt *sakṛd eka-vāram imam* manuṣya-lokam āgamyā samprāpya duḥkhasya
rāg'ādi-kleśa-gaṇasyāntam vināśam kariṣyati. *tatrāvēti antarābhavāvasthāyam.³*
ihāvēti yasminn eva⁴ janmany arhaṇ jātah tasminn evēty arthaḥ. *anupadhiṣeṣe*
nirvāṇa-dhātāv iti na vidyanta *upadhayah* skandhāḥ sarva-rāg'ādi-grahaṇāvāseśi-
bhūtatvena šeṣā yasmin nirvāṇa iti tat tathoktaḥ. nirvānty asmin [Tib. 81¹] 15
sarva-vikalpa iti *nirvāṇam* tathatā. tad eva (P. 56¹) *dhātuk* tad-ālambana-
bhāven' āryāṇām niṣpatter hetuh. atas tasminn⁵ iti yojanīyam.

15

srotaāpanna ity-ādi-caturvidha-phalasthōpādānena nāntarīyakatayā prati-
pannakāvasthāś catasro 'pi grāhyāḥ. tena śrāvaka-bhūmir aṣṭa-prakārā bhavati. 20
yasya ca pudgalasya yāvan-mātra-kleśa-prakāra-prahāṇena pratipannakatvādi-
vyavasthānam prāg evōktam iti na punar upanyasyate.

20

pratyekabuddho 'tikramya śrāvaka-bhūmim aprāpya bud-
dha-bhūmim parinirvāsyatīti na sthātavyam | buddho dakṣinīya
iti na sthātavyam |

25

pratyeka ity-ādy uddeśa-padaṁ nirdiśann āha : *pratyekabuddho 'tikramyāty-*
ādi. ātmānam ekām prati nimittabhūtatvāt⁶ sva-bodhim buddhavān svayam iti
pratyekabuddhah. nālvām śrāvake 'pi prasaṅgas tasya paropadeśa-sāpeksatvāt.

1. °ryāt° P. 2. °kṣaṇ° P. 3. °bhav'ādy-avas° C. 4. eha P. 5. dbyins der-
tasnin dhātau. 6. bhūtatvām C. bhūtām P. rgjur gyur-paḥi phyr.

na ca samyaksambuddhe 'pi prasaṅgas tasya sarvākārajñatāyāḥ sarva-sattvār-thoddesaṇa-viśiṣṭatvāt. anena ea navamī pratyekabuddha-bhūmir uktā. grāhyārtha-vikalpa-prahānena śrāvaka-bhūmim atikramyōllaṅghya. grāhakārtha-vikalpāprahānenānuttara-buddha-bhūmim aprāpyānadhigamyā.

5 buddho 'tikramya prthagjana-bhūmim atikramya śrāvaka-bhūmim atikramya pratyekabuddha-bhūmim aprameyānām asaṃkhyeyānām sattvānām artham kṛtvā 'prameyāny asaṃkhyeyāni sattva-koṭī-niyuta-śata-sahasrāṇi parinirvāpyāprameyān asaṃkhyeyān sattvān śrāva(37)ka-pratyekabuddha samyaksam-buddhatva-niyatān kṛtvā buddha-bhūmau sthitvā buddha-kṛtyam kṛtvā 'nuepadhišeṣe nirvāṇa-dhātau buddha-parinirvāṇena pa-rinirvāsyatīt evam apy anena na sthātavyam ||

tathāiva buddho dakṣiṇīya¹ iti na sthātavyam iti padam vivṛṇvann āha : buddha ity-ādi. prthagjana-bhūmim iti adhimukti-earyā-bhūmim. aprameyāpām ity-ādi. pratyakṣ-ādi-pramāṇena pramātum aśakyatvād aprameyānām. ektvā-ādi-saṃkhyā-rahitatvenāsaṃkhyeyānām.

etena yatra kvacid Vinay-ādau [Tib. 81^b] Subhadrānta-pratiniyata-sattvārtha-karaṇam uktam tad ābhīprāyikam ity upapannam.

yad vā 'tra loka-dhātāv artha-kriyām adhikṛtya tad uktam. anyatra tu 20 nirmāṇa²-meghaiḥ sarva-loka-dhātuṣu sattvārtha-karaṇād apramey-ādi-vacanam aviruddham.

atha vā 'nyad evēḍam prativiśiṣṭam mahāyāna-saṃjñitam yānāntaram gām-bhīry-ādi-yuktam. ato 'tra vilakṣaṇāīva deśanēti na yānāntareṇa saha virodho vācyah.

25 tathā 'nyatrāpy evam-jātiyakeṣv artheṣv ayam eva pariḥāro grāhyah. sattvānām artham kṛtvēti keśāmcid dānādibhir abhyudaya-dharmam³ niṣpādyā. pariṇirvāpyēti śrāvak'ādi-nirvāṇe kāmśein niḥśreyasa-dharme⁴ pratiṣṭhā-pya. śrāvaka-pratyekabuddha-sa(P. 57^a)myak-sambuddhatva-niyatān iti yasya kuśala-nirvedhabhāgīy-āder adhigamān niyamenābhudaya-niḥśreyasa-dharmah⁵

1. °ksaṇ° P. 2. °rvāṇa P. 3. °rma PC. 4. °śreyah saddharme P. 5. °rmo PC.

prāpyate. tatra hetau sthāpanād anyān niyatān niyata-gotra-sthān iti yāvat. buddha-bhūmāv iti anena samanta-prabhā daśamī buddha-bhūmih kathitā. buddha-kṛtyam iti. dharma-eakra-pravartanam. buddha-parinirvāṇenēti śrāva-5 kādī-asādhāraṇa-parinirvāṇena.

etac ca nirvāṇam² iṣṭam nirmāṇa³-kāyena.

kuta etat.

Āgamād yuktitaś ca. tathā hi ye samagra-sthiti-hetavah. te nityam [Tib. S2^a] uparata-sthiti-dharmāno na bhavanti. yathā sampūrṇa-dahanēndhan'ādi-samartha⁴-sthiti-kāraṇā dhūm'ādayah. (samyag ā-saṃsāram)⁵ avikala-sthiti-hetavaś ca buddhā bhagavanta iti "sthiti-viccheda-vyāpakenāsamagra-sthiti-hetutvena viruddhasyēha vidhānād vyāpaka-viruddhōpalabdhiḥ.⁶ katham hetu-siddhir iti cet. ucyate : sthiti-hetu⁷-vaikalyam sattvārtha-sampādana-śakti-parikṣayān mahā-karuṇā-vyapagamād āyuḥ-saṃskārāvasthāpana-vaśitā-bhramśāj jīvitēndriya-vipāka-karma-paryādānād buddha-vineya-sattvābhāvato vā bhavet.

tatra sāstur avyāhata-śakti-jñāna-pratijñānān na prathamo vikalpah. ko 15 hi tasyānyathā khadg'āder viśeṣah syāt.

dīrgha-kālābhāyāsena 'śrotriya-jotiṅga-nairghṛṇyavat⁸ sātmikṛtatvān mahā-kṛpāyāḥ na⁹ yatnena vinā hāniḥ. yatnas tu nā-doṣa-darśanād vivṛddha-tadras-āsvāda-lasyatasya¹⁰ tasyām eva (buddheh)¹¹ pakṣa-pātāl iti nāpi dvitīyo vikalpah sambhavati.

ṛddhi-pādābhyaśa-kāṣṭhā'vasāna-gamanān na vikalpas tṛtiyo 'pi yuktisamgataḥ. tathā hy uktam : yasya kasyacid Ānanda catvāra ḥddhi-pādā āsevitā bhāvitā bahulikṛtā ākāṅkṣam sa kalpam vā tiṣṭhet¹² kalpāvāśeṣam vā. Tathāgatasy¹³ Ānanda catvāra ḥddhi-pādā āsevitā bhāvitā bahulikṛtāḥ. ākāṅkṣam sa Tathāgataḥ kalpam vā tiṣṭhet kalpāvāśeṣam (P. 57^b) vēti.

jīvita-phala-karma-saṁ[Tib. 82^b]ksayo 'pi nānalpa-kalpōpacita-prāṇātipāta-prativirater abhyastānātōpāya-dāna-pāramitasya Guroḥ sambhāvyate. ayam

1. ekadaśa C. beu. 2. pariṇ P. mya-ñan-las ḥdas-pa. 3. °rvāṇa P. 4. °manta P. °magra C. nus-pa. 5. om. Tib. 6...6. gnas-pa rgyun chad-paḥi khyab-par byed-pa gnas-paḥi rgyu mtshañ-ba-med-pa dañ ḥgal-ba gnas-paḥi rgyu mtshañ-ba-ñid ḥdir-bsgrub-paḥi phyr-na khyab-par ḥgal-ba dmigs-paḥo. chos mi-mthun-pa ni du-ba la-sogs-paḥi rgyunn chad-pa la-sogs-pa dañ ḥdraḥo. rgyu mtshañ-ba med-par yod-pa-las ḥbras-bu-mi-ḥbyuñ-baḥi sbyor-ba ni ḥgal-ba yin-no. 7. °tum P. 8...8. °ṅga-naирg° P. śroti-yoddīṅga-naирg° C. gtsaṇ-spra-can thod-pa-can la se mi-btsog-pa ltar. 9. lacuna P. 10. Sic P, lasyadhasya C. lhur mdsad-pa. laśtasya ? 11. om. Tib. 12. °ṣṭheta C.

hi hetu-phalayor dharmah. yat prakṛṣṭād dhetoh prakṛṣṭam phalam aprakṛṣṭāc
cāprakṛṣṭam¹ iti. anyathā kāraṇa-prakarṣāprakarsābhyaṁ kārye tad-asambhavān
nōpakāryōpakāraka²-bhāvo bhavet tad-gata-bhedānapekṣanāt.

asti ea Śāstur amita-jīvita-kāraṇam anavadyāmitam³ para-vadha-viraty-ādi.

5 iti katham abda-śatam apy anavasthānam.

sarvasyāivāsyā sarvajñatā phalam iti cet. na. ābhimukhyena dīrgha-kāla⁴-
jīvita-phala-saṃvarṇanāt. prāṇātipāta-virati-dāna-pāramitayor hy anvaya-vya-
tirekābhyaṁ analpam āyuḥ-phalam upavarṇitam. yaś ca yasy' ābhimukhyena
hetur varnyate sa paripuṣṭa⁵-pratyaya-samavadhānena⁶ tad utpādayann⁷ evā-
10 nyasyāpi yadi nimittatām pratipadyate tadā na dosah. na tv asakṛd viniśeitam
phalam apahāyānyad utpādayati. sakṛd apy a-taj-janakatva-prasaṅgāt.

kim ca dhīrma-tattvābhyaśa-vaśād eva sarvākārajñatā jāyate.⁸ puṇya-
sambhāras tu tasyā viśiṣṭāśrayōtpādanād ānugunyam āpadyate. tasmāt sāhasa⁹-
mātram puṇya-parikṣayād Bhagavato maraṇa-varṇanam.

15 syān matis tathāgata-vineya-sattvāsambhavāt parinirvāṇam iti. tad atra
cintyam. kim buddha-[Tib. 83^a]rūpa-vineyā eva sattvā na vidyante. kim vā
rūpāntara-vineyā apīti.

yadi pūrvah pakṣah tadā Śakrādi-rūpa-saṃdarśana-vineya-jana-sambhavāt
tādrūpyena kim nāvatiṣṭhate.¹⁰ āśrayante hi dayā-vidheya¹¹cetaso veṣāntaram¹¹
20 api jana-hita-sampādanāya. yathā Bhagavatāiva cakravarti-rūpam āsthitam. na
ea Śakrādi-rūpa-vineyābhāvo 'pi. jñāpakābhāvāt Śakrādīnām parōpakārā-
bhāva-prasaṅgāc ca. api ca ekatra loka-dhātau buddha-rūpa-vineya-janābhāve
'pi loka-dhātv-antaresv aparimiteṣu tad-bhāvāt kim asya parinirvāṇam.

dhātv-antare 'pi te na sambhavantīti cet. tad idam ajñāpakam. na(P. 58^a)
25 hīdam paśyate kvacit sarveṣv eva loka-dhātuṣu buddha-rūpa-darśana-vineyāh
sattvā na santīti.

atha matam: niyamato na santi. sattve hi parārtha-vṛtteh¹² kim parinir-
vāṇam iti.

1. aprakṛṣṭārthaḥpr° P. 2. nōpakāryāp° PC. phan gdags-par bya-ba dañ phan
hdogs-par byed-pa. 3. °mita P. 4. om. C. 5. pariprāṣṭa PC, yoñ-su rgyas-par
byed-pa. 6. sarvadhā 'nena P. 7. °ya P. 8. °tōpaj° C. 9. °hasra-māṭra- C.
10. °ṣṭhet C. 11...11. cetasaś ceṣṭānt° PC. thugs dañ ldan-pa de-dag ni...cha-lugs
gṣan-dag. 12. °tte P, °ttah C. Cf. P. 58^b.

nanv idam eva na siddham parinirvṛtta iti. yasmād ekatra dhātau buddha-
rūpa-saṃdarśana-vineyāsattve nirvāṇopadarśana-vineya-janānugraha-vidhānāyō-
padarśita-nirvṛtir apy anyatrāvikalam jāti-bodhi¹-dharma-cakra pravartan'ādy²
upadarśayatīty ayam samayah. yathōktam:

na buddhaḥ parinirvāti dharmo 'ntardhīyate na ca.

5 sattvānām paripākāya nirvāṇam tūpadarśayet || iti.

[Tib. 83^b] anyathā 'nye³pi tāvat sādhavo 'bhava-bhāvinah⁴ kṛpā-dāridrye
hṛī-satya-dhana-pālanāya⁶ pratijñātārtha-nirvāṇaḥ samavāyam tārtha-nirvāṇaḥ
parikṣayeṇāpi sampādayanto dr̄syante. tathāgatās tu sakala-sādhū-jana-cūḍā-
manayah samuttirṇa-bhava-bhayāḥ sātmikṛta-hṛī-satya-kṛpā⁷-dharmāno 'prati-
hata-jñāna-śaktayo na sampādayantīti kah punah⁸ sacetanah śraddadhyāt. prati-
jñātām ca taiḥ sarva-sattvānām atyanta-duḥkha-nirmokṣanam. tathā hi Bhaga-
vatā pūrvam prañihitam:

anena punyena tu sarva-darśitām

avāpya nirjitya ca doṣa-vidvisah

15 jarā-rujā-mṛtyu-mahōrmi-saṃkulāt

samuddhareyam bhava-sāgarāj jagat|| iti.

na ea jagae-chabdena katipaya-sattva-grahaṇam nyāyyam. mā bhūt sarva-
sattvālambanābhāvo mahā-karuṇāyā iti. ato yāvad eko 'pi sattva āste. na
tāvan nirvāṇam kṛpāśayasya yuktam. na sambhavaty aparyantatvāt sarva-
sattvānām samsārad abhyuddharanam iti cet. ata eva dayāmayasya tad-āśaya-
syāparyantam evāvasthānam. anyathā na pratijñāta⁹-rūpam anuṣṭhitam¹⁰ bhavet.
na ca mahā-karuṇā'nurūpam. tathā hiyam mahā-karuṇā sarva-sattva-duḥkha-
paritrāṇēcchākārā. tad asyāḥ subhāvitāyāḥ kuto 'kāṇḍa eva vicchedaḥ.

20 syān matih: na vicchedaḥ. kim tu ye tat-kāla-bhāvino Buddha-vineyāḥ
Subhadrāntāḥ. te sarve vinītāḥ. ye cānye [Tib. 84^a] kālāntareṇa paripakva-
saṃtatayo bhaviṣyanti. tad-artha-karaṇāyānya eva tathāgatāḥ kramenōtpat-
syante. tatas tad-dhīta-sampādanā(P. 58^b)yānyam eva kāmēcid bodhisattvam
abhiṣicaya parinirvāti. anyathā 'ntarāle ¹¹parārtha-vṛtter nirarthakam avasthā-

1. māṇon-par byaṇ-chub=abhibodhi(?). 2. vart° P. 3. anyac cānye P. 4...4
dhi-bh° C, bhavannāv° P. 5. pi PC. no-tsha śes-pa. 6. yoñ-su bskyāñ-ba=paripal° ?
7. kriyā P. 8. om. P. 9. °jñātū PC. 10. °ṣṭhāṇam PC. 11. 'par° C.

nam bhaved iti.

tad ayuktam. Buddha-vineya-sattvābhāvasyāsiddhatvāt sarva-loka-dhātuṣu kriyā'ntara-vineya-jana-bhāvāc ca yathōktam prāk. na cīnarthakam avasthānam tad-artha-karaṇāyāīvāvasthānāt. yathā Śākyādhirājasyāīva Subhadra-pratikṣaya 5 katipaya-kṣaṇāvasthānam abhūt. sv-alpataraḥ sa kāla ity api na samyak. yenābhīpreta-phalāhita-cetaso na kālasya dairghyam adairghyam vā gaṇayanti.

kālāntareṇa paripakva-saṁtatiṣu para eva samartha bhavisyatītā anuttaram. yasmād evam bodhi-cittotpādane 'pi na yatnaḥ prāpnoti. bahūnām lokābhuyud- dharanāśayānām vyāpāra-darśanād etair eva vyāprtāḥ¹ kim atra mayā kartā 10 vyam ity āśayāt.

kāruṇikatvād² imām gaṇanām akṛtvā vrttiś eet. atyantāvasthāne kaṁmād gaṇanām³ ārabhante.³

yuktā hi tasyām avasthāyām agaṇanā⁴ sātmīkrtatvād vrtti-hetoḥ karuṇāyāḥ. tasmād

15 analpa-kalpa⁵-samkhyeya-bhāvanā-parivardhitah
tiṣṭhanty eva parādhināḥ yeṣām tu mahatī kṛpā.

"guṇamaya-mūrter" Bhagavato "tyantōcecheda-lakṣaṇāyām⁶ parinirvṛtāv iṣyā- māṇāyām tac-charaṇārtho⁷ 'pi nēdānīmtanānām [Tib. 84^a] upapadyate. tathā hi trāṇārthaḥ śaranārtho varṇyate. yaś ca Buddham bhagavantam śaranam gac- chati. so 'saikṣān buddha-karakān dharmān śaranam gacchati. pradīpa-pra- bandhasyēva buddha-karakāṣaikṣa-dharmātma-jiṇātyanta-pratyastamaye kutas teṣām trātum sāmarthyam. sāmarthya-sadbhāve⁸ a-nirvṛti-prasāngas¹⁰ sāmarthya- lakṣaṇatvād vastunāḥ.

atītādhva¹¹-sthitasya na ṣaktir vyāhanyata iti cet. na. atītasya ¹²tādrū- 25 pyenāstite vartamānatā-prāpteh. tathā ¹³ea sāvāpratiṣṭhita-nirvāṇa-siddhiḥ. ¹⁴samasta-rūpa-pratyastamaye vā kim avaśisyate.¹⁴

atha matam¹⁵: tad-upadiṣṭasya pravacana-ratnasya trātum adyāpi sāmarth- yam astīti tasyāpi sāmarthyam ucyata iti.

1. vyāvṛt^o C, lacuna P. 2. thugs-rje chen-po daṇi ldaṇi-pas=mahāk^o. 3...3. Simply ār^o PC. mi rtsom. 4. °nāt C. 5. °lpā-PC. contra metrum. 6...6. °rtteṣu PC. yon-tan-gyi raṇ-bṣin-gyi sku-can yan. 7...7. 'tyantokṣedarāṣakṣaṇāryā(!) P. 8. °ṇāyā śaṇā^o P. 9. sambh^o PC. yod-na. 10. °ga- P. 11. atītārtha C. 12. tasyatāpy^o C. 13. cāv^o P. 14...14. nus-paḥi don hgags-na yan nus-paḥi don gaṇ ūg yod-par ḥgyur. 15. °tiḥ C.

yady evam na mukhyam tarhi tac-charaṇam syāt. na hi tat-kāryasya sāmarthyam tasya bhavati svabhāva-bhedāt. tasya cādhunā sāmarthyam ekān- tena¹ praeeyutam iṣyata iti nānupracaṛitas tac-charaṇārtho 'sti.

ko vā 'yam Āgama-dharāṇām asthāna-nirbandho yad amī niṣkāraṇa-vairiṇo² yuktī-Āgamāntarōpetam apy ābhīprāyikam Āgamārtham ullaṅghya Bhagavan- 5 nirvṛti-pratipāḍanāya sōtsāham³ saṁtiṣṭhante.

Bhagavataḥ parinirvāṇabhāve kathām dhātavo dr̄syanta iti cet. nāpi dhātūnām ayogaḥ. Bhagavad-ādhipatyād eva tad-vineyānām⁴ prasād'āyatane⁵ dhātu-pratibhāsanāt. paramārthatas⁶ tu dhātavo nēṣyanta eva. māyōpama- jñānamaya-kāyatvān munīnām akalusa⁷-dhiyām ā-saṁsārāvasthānāc ea. 10

yathōktam Suvarṇaprabhāsottama-sūtre:⁸

yadā ūṣa-viṣṇena niṣreṇī sukṛtā⁹ bhavet
svargasyārohanārthāya [Tib. 85^a] tadā dhātūr bhavisyati |
an-asti-rudhire kāye kuto dhātūr bhavisyati.¹⁰ iti.

evam nāsiddho hetuh. sapakṣe bhāvān na viruddhaḥ. avikale kārane sati 15 kāryāsambhavāyogo bādhaka iti viparyaye bādhaka-pramāṇam nānaikāntikah.

atha matam: ā-saṁsārāvasthitau mahā-muner avyāhata-jñāna-ṣaktikasyā- para-tathāgatōtpādo vyarthā iti.

adoṣaḥ yasmād evāvyāhata¹¹-jñāna-ṣaktitve 'pi yaugapadyenāpi bahu-buddha- rūpa-vineya-sattvārtheṣu bhagavantas tathāgatās tulya-kāraṇa-vṛttitvāc¹² chilā- 20 'vastabdhā-maṇḍūkōddharāṇe¹² pṛthagjana-bhūmi-sthitā iva¹³ dayālavaḥ pra- vartante. nāpy apara-tathāgatōtpāde pūrva-tathāgata-jñāna-ṣaktir vyāhatēti vaktavyam. ekatra saṁnipattyā 'pi tad-rūpa-saṁnipāṭa¹⁴-vineya-jana-sambhave sattvārtha-karaṇāt. tathā hy ekasyāvyāhata¹⁵-jñāna-ṣakti-sadbhāve nāpareṇa tat-tulya-hetunā tathā na bhavitavyam iti nyāyyam. na hy ekaḥ sūrir¹⁶ bhūta 25 ity aparaīs tat-samāna-nimittair na bhavitavyam.

1. °na na C. 2. om. P. 3. °haḥ C. Lacuna P. spro-ba daṇi bcas-par. 4. bhavyānām C. skal-ba-can-rnams-kyi=bhāgānām? 5. °na PC. skye-mched-la. 6. bhāvatas C. 7. °sā P. 8. 金光明最勝王經第一 (正藏第一六帙 406^b & 362^a). 9. śudṛḍham C, lacuna P. śudṛḍhā—edition of H. Idzumi 13,10. But our reading agrees with both Tibetan and Chinese renderings. 10. This line is wanting l.c. in the edition. 11. evyoh(!) C. 12...12. °vaṣṭhartha-maṇḍak^o C, °vaṣṭhartha-mallak^o P. pha-boṇ-gis mnan-paḥi sbal gdon-paḥi phyir. 13. iti va PC. bṣin. 14. Not rendered into Tib. 15. °te C. 16. ūri- P.

syān matih : eka-tathāgatāvineyatve sarveśām avineya¹ iti.

nāīvam. yasmād ekasya bhagavato 'vineyatvena tulya-sambhāratayā bahū-nām² api tathāgatānām pratyekam ekāka-rūpeṇāvineyo 'pi sanān anirmita-bahu-buddha³-vineyah syām ity evaṃvidha⁴-prāṇidhān'ādi-kāraṇa-samākṣiptatvena 5 'yugapat sarveśām⁵ eva vineyo bhavati. ata [Tib. 85^b] eva sva-paripācita-sattva-vineyānasambhavān⁶ nāpi śrāvakair vā samānatvam avaseyam. ata eva tad-rūpa-samnipāta-vineya-janāsambhavān nāīkasmin samavādhānam. ata eva ca nāīkaloka-dhātāu yugapad bahu-tathāgatōtpattiḥ.

tat-sambhave 'pi⁹ na virodho 'pagata-mātsaryērṣy'ādi¹⁰-malānām. tathā hi 10 tair itthām prāṇihitam :

yathā-yathā 'rtha-sampattir bhavyānām upapatsyate

tathā-tathā 'vabhāso 'pi bhūyād asmat-samāśrayāt. ||

ity alam ati-prasaṅgena.

atha khalv āyuṣmatali Śāriputrasyātad abhavat| yadi 15 buddho 'tikramya pṛthagjana-bhūmim atikramya śrāvaka-bhūmim atikramya pratyekabuddha-bhūmim aprameyānām asamkhyeyānām sattvānām arthaḥ kṛtvā 'prameyāny asamkhyeyāni sattva-koṭī-niyuta-śata-sahasrāṇi parinirvāpyaprameyān asauḍkhyeyān sattvān śrāvaka-pratyekabuddha-samyaksambud-20 dhatva-niyatān kṛtvā buddha-bhūmau sthitvā buddha-kṛtyām kṛtvā 'nupadhiśeṣe nirvāṇa-dhātāu buddha-parinirvāṇena pari-nirvāsyatity evam apy anena na sthātavyam| tat kathām punar anena sthātavyam⁽¹⁾ kathām śikṣitavyam iti ||

nyāyōpapanna-tathāgata-nirmāṇa-kāya-parinirvāṇe 'py ¹¹asthāne sarvathā-25 sthānānupapattir¹¹ ity abhiprāyavān yadīty-ādy anuvāda-pūrvakam āha : tat kathām punar ity-ādi. yady evam na sthātavyam. tadā¹² 'nena bodhisattvena

(1) punar anena na sthanavyam iti ga^o |

1. °gatāvineya C. 2. bahunā bah^o C, lacuna P. 3. sa P. 4. nimitta P. 5. saṇs-rgyas maṇi-pohi gzugs-kyi. 6. tathāvidha C. 7...7. cig-car byun-bas maṇi-po-rnams-kyi=yagapad bahūnām. 8. vinayānās^o P, vineyās^o C. gdul-byāhi sems-can med-pa ma-yin paḥi phyr. 9. tu P. 10. °tsaryes^o PC. ser-sna daṇ phrag-dog. 11...11. asthānānup^o C, Sic C, lacuna P. mi-gnas-na. rnam-pa thams-cad-du gnas-pa ḥthad-pa ma yin-no. 12. tasmād C.

kathām kena punaḥ¹ prakāreṇa sthātavyam pratipattavyam. śikṣitavyam pratipattyā sampādayitavyam. kim-śabdasya kṣepābhidhāyitvān nāīva kenacit prakārenety arthaḥ.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir buddhānubhāven' āyuṣmatali Śāriputrasya cetasāīva cetah-parivitarkam ājñāy' āyuṣmantam Śāriputram etad avocat| tat kiṁ manyase āyusman Śāriputra kva⁽¹⁾ tathāgato 'rhan samyaksambuddhaḥ sthitah ||

tad-vacanenāīva parihāram dāpayitum āha: tat kiṁ manyasa ity-ādi. yat tathāgata-sthānām. tat kiṁ tvam manyase budhyase. yadi se² kathayēty āha: kr̄ety-ādi. api tūpālapsye tvēty-ādi³ prathama-parivarte yad uktam. tad anena 10 pratipāditam iti grāhyam.

āyuṣmān Śāriputra āha| na kvacid āyuṣman Subhūte Tathāgato 'rhan samyaksambuddhaḥ sthitah ||

sthāna-śabdasya yathārūtatvena doṣa ity abhiprāyāt prativaceanam āha: na 15 kvacid⁵ ity-ādi.

tat kasya hetoh| apratiṣṭhita-mānaso hi Tathāgato 'rhan samyaksambuddhaḥ |

nanu Gr̄drakūṭādau sthito 'pi Bhagavān [Tib. 86^a] kathām na kvacit sthita iti tat kasya hetor tity āśāṇky' āha: apratiṣṭhita-mānasa ity-ādi. yasmād bodhim abhisambudhya tattvato dharmānām anidarśanād⁶ apratiṣṭhitam mana eva mānasam⁶ asyēty apratiṣṭhita-mānasas Tathāgataḥ.⁷ tasmān na kvacid upalambha-yogena sthita iti pūrveṇa sambandhah. 20

sa nāīva samskṛte dhātāu sthito nāpy asamiskṛte dhātāu sthito na ca tato vyutthitah ||

tad eva kathayann āha : sa nāīvēty-ādi. samiskṛta iti kām'ādike. asamiskṛta 25

(1) kva vā iti ga^o |
1. om. P. 2. Sic PC. śes-na=jāṇīṣe ? 4. api nūp^o PC. v. 32,10. 5. kimeid P. 6...6. Ex. conj. °tammanavamānasam C, lacuna P. gnas-paḥi thugs séms ūid mi mñāḥ-bas. 7. om. C.

iti tathatādike. tatra na sthitas tattvato vastv-anupalambhāt. *na ca tato vyutthita* iti nāīva tatrāsthito nirviśayasya naño 'prayogāt. samvṛtyā tu¹ sthānam asthānam vā prajñaptam Bhagavatēti² matih.

5 atha khalv āyuṣmān Subhūtir āyuṣmantam Śāriputram etad avocat| evam ev' āyuṣman Śāriputra bodhisattvena mahāsattvena sthātavyam evam śikṣitavyam |

evam asmābhīr api pāramārthikābhiniveśa-niśedhena samvṛtyā sarvatrāvasthānam³ vidhīyate yathā tvayōktam. ato na sarvathā 'vasthānānupapattir iti vacanenāīva parihamarātāha: *eram evēty-ādi. evam evēty anantarōkta-kramē*
10 nāīvēty arthaḥ.

yathā tathāgato 'rhan samyaksambuddho na kvacit sthito nāsthitō (38) na viśhitō nāviśhitas tathā sthāsyāmīty evam anena śikṣitavyam| yathā tathāgata-sthānam tathā sthāsyāmīti tathā śikṣiṣye iti| yathā tathāgata-sthānam tathā sthāsyāmīti su-sthito 'sthāna-yogenēti|

tad eva vibhajayann āha *yathēty-ādinā. na sthitah kṣaṇikānitya-vastv-abhāvāt. nāsthitō nirviśaya-pratiṣedhāsambhavāt. na viśhitah prabandhānitya-vastuno 'sattvān na visadr̄śi sthitim anupr̄ptah. nāviśhitas tathāvā pratiṣedhāsambhavāt. evam anena śikṣitavyam iti prayogāvasthāyām. tathā*
20 *sthāsyāmīti tathā śikṣiṣya iti [Tib. 86^b] maulāvasthāyām. evam anena śikṣitavyam iti pūrveṇa sambandhah. su-sthito 'sthāna-yogenēti viśeṣādhigama-labhenā suṣṭhu-sthito māyā-puruṣasyēvānabhiniveśa-yogena prsthāvasthāyām evam anena śikṣitavyam ity atrāpi sambandhah.*

evam atra bodhisattvena mahāsattvena sthātavyam evam
25 śikṣitavyam |

vistareṇa pratipattim evam nirdiśyōpasamharann āha: *evam atrēty-ādi.*

1. °tyānta(!) C. 2. °ta iti C. 3. °nādikam P. de-la gnas-pa thams-cad.

evam hi śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvo viharaty anena prajñāpāramitā-vihārenāvirahitaś cānena manasikārenēti

5 tataḥ¹ kiṁ bhavatīty āha: *evam hīty-ādi. evam bhāvanā'dhigatāgra-dharm'ātmakena prajñāpāramitā-vihārena viharati.* ata eva cāvirahito 'nena manasikārena bhavati. *iti-sabdaḥ prakarana-samāpty-arthaḥ.*

tad ayam vākyārthaḥ: yasmāt tathāgatena bodhim abhisambudhya tattvato na kecid dharmāḥ samupalabdhāḥ. tasmān māyā-svabhāvā² evāmī³ bhāvāḥ⁴ pratibhāntītī pramāṇa - puruṣādarśana - kāraṇōpapanānupalambha - bhāvanayā 'gradharmādhigamārtham vistareṇa srotaāpatti-phala-pratipannakatv'ādi-daśabhūmiṣ abhiniveśa-yogān na sthātavyam ity evam bhāvaniyam iti.

10

tathā cōktam:

daśa bhūmiḥ samārabhya vistarāsthāna-deśanāt|| (4)

agradharma-gatam proktam ārya-śrāvaka-vartmani.

5 tat kasya hetoh. buddhena buddhvā⁴ dharmāsamikṣaṇāt|| iti. (5)

atha khalu tatra parṣadi keśāñcid deva-putrānām etad abhūt| yāni tāni yakṣānām yakṣa-bhāṣitāni yakṣa-rutāni yakṣa-padāni yakṣa-mantritāni yakṣa-pravyāhṛtāni tāni vijñāyante jalpya-mānāni |

15

śrāvaka-mārgānāntaram pratyekabuddhānām mārgābhidhāne nyāya-prāpte 'pi śrāvakebhyaḥ katham pratiwiśiṣṭas te yena teṣām mārga-bheda ity āśaikya vaiśiṣṭya-pratipādanārtham tāvad āha: *atha khalu tatra parṣadīty-ādi. yāni-tāni*
20 *nipāta-samudāyatvena yāni kānicit pūrvōpāśrutānity [Tib. 87^a] arthaḥ. yakṣa-rutānīti teṣām yakṣānām sva-saṃketa-pratītaye rutāni. padāni rutā-samudāyāḥ. mantritāni yāvad-ā-vivakṣitārtha-parisamāptir mahā-vākyānity arthaḥ. pravyāhṛtāni tatra-tatra kathā-mārge praśna-prativacanāni. tāni vijñā-*
25 *yante jalpyamānānīti saṃketa-vaśād uccāryamānānī⁵ tāni sārthakāny avagam-* yante.

na punar idam vijñāyate yat Subhūtiḥ sthaviro bhāṣate

1. tatra C. des. 2. °vāḥ P. 3. om. P. 4. °ddhā P, budhyā C. 5. utthāy° P.

pravyāharati deśayaty upadiśati ||

na punar idam ity-ādi. śrāvakāḥ parōpadeśa-sāpeksāḥ sva-bodhim budh-yanta ity āgamah. pratyekabuddhāḥ punah svayam pūrvā-śrut'ādy-abhisamṣ-kāreṇa parōpadeśāṁ praty anapeksāḥ sva-bodhim adhigacchanti. atas teṣāṁ 5 buddh'ādy-upadeśa-nairarthakyam ity ekam vaiśiṣṭyam. yatas tasmāt kāraṇāt pratyekabuddhān adhikṛtya yad bhāṣan'ādi. na tat sīrthakam¹ vijñāyata iti vākyārthaḥ. bhāṣata ity-ādi vyākhyātam.

atha vā 'dhīṣṭa-deśanā bhāṣanam. pṛṣṭa-prativaeanam pravyāhāraḥ. etad evōbhayam saṃmūḍhān adhikṛtya deśanā.² pramattān adhikṛtyābhupetya de-10śanā upadeśāḥ.

ayam ca vitarko deva-putrāṇām tathāgatānubhāvād utpanno 'vaseyaḥ. any-athā na³ pratyekabuddhān ārabhy' ārya-Subhūtinā kiṃcid uktam iti teṣāṁ katham ayam vikalpaḥ syāt.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Buddhānubhāvena teṣāṁ 15 deva-putrāṇām imam evam-rupaṁ cetasāiva cetaḥ-parivitarkam ājñāya tān deva-putrān āmantrayate sma | na vijñāyate na vijñāyate idam deva-putrāḥ |

yoniśo-vitarka ity anumaty-ar�am āha: na vijñāyata ity-ādi. na vijñāyata iti yad uktam. tat sādhūktam iti śeṣaḥ. dvir-abhidānam tu 20 vismaye¹ ca vivāde^{II} ca kope^{III} dainye^{IV} 'vadhāraṇe^V [Tib. 87^b] prasādane^{VI} praharṣe^{VII} ca vākyam ekam dvir ucyate iti vacanād yathāsambhavam vismayāvadhāraṇ'ādau grāhyam.

tathā hi nātra kiṃcit sūcyate nātra kiṃcit śrūyate⁴ ||

katham sādhūktam ity āha: tathā hīty-ādi. yasmād a-śrotrṣamśkārakam 25 vākyam bruvāṇaḥ katham nōnmattah syād iti nyāyena svayam-bodhāt svayam-bhuvām bodhāya⁴ na kiṃcid atra bhāṣan'ādi śrūyate. tasmāt tad-ar�āya yad bhāṣan'ādi tan na vijñāyata iti sādhūktam.

1. °rtham P. 2. ḥchad-pa ni ston-paḥo=bhāṣanam deśanā? 3. om. P. 4. °vām ar�āya C. 4. nirdiṣyate seems to be original, cf. commentary & “說” (玄奘譯大般若經. 正藏 VII 770 c).

s'ālāpa-dharma-deśanayā parān kuśale śrāvakāḥ pravartayantīti sābdō-ecāraṇa-dharma-deśanayā śrotṛbhiḥ kriyate vakṭr-jñāna-sāmarthyāvabodhah.¹ pratyekabuddhāḥ punar jñey'āvaraṇālīka-deśa-grāhya-vikalpa-prahāṇād a-sābdō-ecāraṇā²-dharma-(P. 60^b)deśanayā svādbigata-jñān'ādi-sāmarthyena parān daśa-kuśal'ādau pravartayanti. atas teṣāṁ jñānasya parānavabodhatayā gāmbhīryam³ 5 dvitīyam vaiśiṣṭyam. iti kṛtvā vacan'ātmakam api kārya-linga-bhāṣan'ādi na kiṃcid atra taj⁴-jñāna-svarūpa-pratipādanāya sūcyate.

atad-rūpa-parāvṛitta-vastu-māṭra-prasādhanān 10 na⁵ nirdiṣyate. yatas tasmād api kāraṇān na vijñāyata iti sādhūktam,

atha khalu taṣām deva-putrāṇām punar evāitad bhūt| uttānikariṣyati vatāyam ārya-Subhūtir uttānikariṣyati vatāyam ārya-Subhūtir iti| dūrād dūrataram ārya-Subhūtīḥ praviṣati sūkṣmāt sūkṣmataram gambhīrād gambhīrataram ārya-Subhūtīḥ praviṣati deśayati bhāṣata iti ||

pratyekabuddhānām svayam-bodhāt parōpadeśa-nairarthakyam ity evam-15 rūpam vitarkam parihāra-dānena parihariṣyaty evāyam ārya-Subhūtir ity asmā-kaṁ eetojātam. yāvatā tam aparihṛtyānyad eva jñāna-gāmbhīryam kathayatīty āhur devaputrāḥ: uttāni⁶ty-ādi. vata-śabdo 'vadhāraṇe. [Tib. 88^a] pudgalā-nairātmya-nirjātatvena tīrthikānām agocaratvāc chrāvaka-jñānam dūram. tas-20 mād dūrataram mṛdv-indriyatvena śrāvakanām aviṣayatvāt pratyekabuddha-jñānam. kleś'āvaraṇa-prahāṇatvena śrāvaka-jñānam sūkṣmaṇ. tasmād api jñey'āvaraṇālīka-deśa⁶-grāhya-vikalpa-prahāṇena sūkṣmataram pratyekabuddha-jñānam. parōpadeśa-śodaś'ākāra-prabhāvitatvena śrāvaka-jñānam gambhīram. 25 tasmāc ca gambhīrataram svayam-bodhād idampratyayatā-māṭra-prabhavatvena pratyekabuddha-jñānam. sūtrāntare 'py uktam: eta eva daśa kuśalāḥ karma-pathāḥ svayam-abhisambodhatayā gambhīrēdāmpratyayatānubodhena⁷ ca pratiyekabuddha-jñānam nirvartayantīti.⁸ praviṣati tat-pakṣa-samāśrayanāt. tad ev' āha: deśayati bhāṣata iti.

1. °dhiḥ C. 2. °ra P. 3. °rya PC. 4. ta PC. 5. om. PC. 6. °śana C, lacuna P. phyogs. 7. °tyayān⁸ PC. rkyen-ñid-ḥdi-pa zab-mo khoṇ-du chud-pas. 8. niv⁹ PC. ḥgrub-par byed-pa.

tathā cōktam :

parōpadeśa-vaiyarthyaṁ svayam-bodhāt svayambhuvāṁ¹
gambhiratā ca jñānasya khadgānām abhidhīyate | iti. (6)

kathām dharma-deśanā ca nāmāpravyāhārā ca yena vacana-kārya-lingābhā-
5 vena jñāna-gāmbhīrye¹ sidhyatīty api na vaktavyam. yato nāvitarkya nāvīcārya
vācam bhāṣata ity ālāpo vikṣepah.² ato dharma-deśan' ālāpamayī mahate
vikṣepāya samvartate. vikṣepaś ca saṃtāna-kṣobhaṇ gādham ādadhātīti matvā
yathā Buddhena bhagavatā prāg bodhisattva-bhūtenāvām prāṇidhānam pravar-
titam. prāpta-buddhatvo 'ham cintā-maṇir iv' ālāpam antareṇāpi sattvārtha-
10 kriyā-samartho bhūyāsam iti. tathā [Tib. 88^b] buddha-sāmyāt pratyekabuddhair
atas teṣām api sva-bodhy-adhigamāvasthāyām pūrvā-prāṇidhān'ādi-sāmarthyena
yasmīn arthe yena prakāreṇa yasya śravaṇēechā tasya vijñāne tenāiva pra-
kāreṇāśabdo 'pi so 'rthāḥ pratibhātīty aśabda-dharma-deśanōcyate. sūtrāntare
'py uktam: pratyekabuddhānām kāyikī dharma-deśanā. tathā manasā Śākrāya
15 gāthā visarjītēty-ādi.

tathā cōktam :

śuśrūṣā yasya yasyārthe yatra yatra yathā yathā
sa so 'rthāḥ khyāty aśabdo 'pi tasya tasya tathā tathā | iti. (7)

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Buddhanubhāvena punar
20 api teṣām eva deva-putrāṇām cetasāiva cetah-parivitarkam
ājñāya tān deva-putrāṇām āmantrayate sma | tena hi deva-putrā
yah srotaāpatti-phalam prāptu-kāmaḥ srotaāpatti-phale sthātu-
kāmaḥ sa nēmām kṣāntim anāgamya peyālam | yah sakṛdāgā- (39)
mi-phalam prāptu-kāmaḥ sakṛdāgāmi-phale sthātu-kāmaḥ yo
25 'nāgāmi-phalam prāptu-kāmo 'nāgāmi-phale sthātu-kāmaḥ yo
'rhattvām prāptu-kāmo 'rhattve sthātu-kāmaḥ | yah pratyeka-
bodhim prāptu-kāmaḥ pratyeka-bodhau sthātu-kāmaḥ sa nēmām
kṣāntim anāgamya | yo 'nuttaram samyakbodhim³ prāptu-kāmo
'nuttarāyām samyaksambodhau sthātu-kāmaḥ sa nēmām kṣāntim

1.

°rya PC.

2.

°lāpau vikṣepau C,

lacuna P.

3.

°ksamb⁴?

anāgamya ||

vaiśiṣṭyam evam abhidhāya viśiṣṭānām¹ viśiṣṭa eva mārgaḥ. anyathā kā-
raṇa-viśeṣabhāve kārya-viśeṣānupapatter iti pratyekabuddha-mārgam prakṛtam
āha tena hīty-ādinā. yasmād bhavadbhīr (P. 61^a) eva deva-putrair uktam dūrād
dūrataram praviśatīty-ādi. tasmād eva kāraṇād idam aparam avagamyatām iti
śeṣah. evam aham nitarām dūrād dūratar'ādikam praviśāmīti matih.

sāksātkartu-kāmaḥ prāptu²-kāmaḥ² sthātu-kāmo niścalibhavitu³-kāmaḥ. sa
nēmām kṣāntim anāgamyeṭi imām mārgajñatām dharma-nidhyāna⁴-kṣamaṇa-
viśayām aprāpya sa pudgalo na sambhavaty anyathā 'dhigamābhāvād iti.

anena ca mārgajñatām sarva-mārga-visayinīm āha. vyāpty-arthā-pratipād-
anena pratyekabuddha-mārgādhikārād idam uktam. na kevalam grāhya-vikal-
pasyāīva prahānataḥ pratyekabuddhānām yo 'sau viśiṣṭa-mārgaḥ. [Tib. 89^a] tat-
svabhāvā mārgajñatā. kiṁ tarhi śrāvak'ādi-mārga-sva-bhāvā 'pī.

peyālam iti sa nēmām kṣāntim anāgamyeṭi padam sakṛdāgāmi-phalam ity-
ādi-pada-traye 'tideśanīyam ity arthaḥ.

grāhya-vikalpasyāīva prahānām iti vacanād grāhaka-vikalpāprahānām pra-
tipāditam.

atha khalu punar api teṣām deva-putrāṇām etad avocat |
kiṁ-rūpa asy' ārya-Subhūter dhārmaśravaṇikā eṣṭavyāḥ |

tac ca

grāhyābhāve tad-agraha |

iti nyāyād ayuktam iti vitarkayann āhuḥ. kiṁ ity-ādi. kiṁ-śabdo vitarke.
kiṁ-rūpāḥ kiṁ-svabhāvāḥ. kiḍrgvidha-grāhaka-vikalpōpetāḥ. pratyekabuddha-
yāna-dharma-bhājo dhārmaśravaṇikāḥ pratyekabuddhā grāhitavyā⁵ iti yāvat.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Buddhanubhāvena teṣām
deva-putrāṇām cetasāiva cetah-parivitarkam ājñāya tān deva-
putrāṇām āmantrayate sma | māyā-nirmita-sadrśā hi deva-putrā

1. °nā C, om. P. 2. om. P. 3. °vatu C. 4. °dhāna C. nes-par rtogs-pa.
5. gr̥h° P.

mama dhārmaśravaṇikā eṣṭavyāḥ ||

parihārārtham āha: māyēty-ādi. ayam abhiprāyah. vastu-dharma hy esah. yat sva-lakṣane vastuni sati tad-grāhakam nirvikalpakaṁ jñāna-sva-lakṣaṇam utpadyate. tad-abhāvāt tan nēti. grāhaka-vikalpasya punar anādi-
5 kālina nirudhyamāna-rūp'ādi-grāhaka-vikalpa-jñāna-samākṣipta-sva-saṃtāna- vāsanā-prabodha-janmatvān nāyam niyamāḥ. ¹grāhya-vikalpe saty eva samu-
daya¹ iti. tasmān māyā-svabhāva-nirmita-padārtha-samānā eva te vitatha-prak-
hyāti-rūpa-grāhaka-vikalpena saṃgatatvāt pratyekabuddhā grāhakatvenāiṣṭavyā
iti.

10 tat kasya hetoh | tathā hi te nāīva śroṣyanti na ca sākṣat-
kariṣyanti ||

nanu cāīvamvidha-vikalpena grāhya-viṣayam gṛhṇanto 'pi katham [Tib. 89^b] alikā iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky² āha: *tathā hity-ādi. samāhitāsamāhitā-*
vasthāyām te pratyekabuddhā yathākramam nāīva śroṣyanti na sākṣatkariṣyanti.
15 grāhaka-vikalp'ākārenēti śesah.

vikalpo 'vastu-nirbhāsād visamvādād upaplava

iti matih. amunā ca nyāyena grāhaka-vikalpāprahāṇato 'pi pratyekabud-
dhānām mārga-svarūpam kathitam.

20 atha khalu te deva-putrā āyuṣmantam Subhūtim etad
avocat| kiṁ punar ārya-Subhūte māyōpamās te sattvā na te
māyā ||

māyā-nirmita-sadr̄śā iti kenacid ākāreṇa sādr̄śya-vacanāt sattvānām māyā-
svabhāvatā nirākṛtēti prasāng'āgata-vikalpārtham³ āha: kiṁ punar ity-ādi.
25 māyōpamās te sattvāḥ. kiṁ na te māyā vitatha-rūpāḥ. tataś ca tāttvika-satt-
vāstika-paridīpanam⁴ na samyag-nirdesa iti matih.

evam ukte āyuṣmān Subhūtis tān deva-putrān etad avocat|

1...1. Sic PC. hdsin-pahi rnam-par rtog-pa-la ni gzuñ-bahi rnam-par rtog-pa yod-
pa kho-na-la skye-ba yin-no =grāhaka-vikalpasya grāhya-v? 2. vitarkā⁵ C, lacuna
P. 3. ⁶pan PC. bśad-pas.

māyōpamās te deva-putrāḥ sattvāḥ svapnōpamās te deva-putrāḥ
sattvāḥ iti hi māyā ca sattvāś cādvayam etad advaidhikāram
iti hi svapnaś ca sattvāś cādvayam etad advaidhikāram |

5 māyōpamās ta ity-ādinā parihāram āha. evam manyate: yathā gaj'ādi-
rūpena māyā mṛc-chakal'ādibhyo viveke(P. 61^b)nānupalabhyamānatvān nānyā
nāpy ananyā. tathāiva ¹mantr'ādy-anupahata¹-locanair mṛc-chakal'ādīnām dar-
śanāt. atas tattvānyatvā²-nirvacanīyatvena vastu-dharma-samatikramāt pud-
gal'ādivat tattvato 'stīti na śakyate vaktum. ā-bāla-jana-pratyakṣa-siddhatve-
nānubhava-pathānuprāptatvād³ vikalp'ādivat⁴ saṃvṛtyā ca nāstīti na śakyate
'dhyavasātum. tataś ca ye ye pratīyasamutpannāḥ. te⁵ paramārthato 'sti-
nāstīti-[Tib. 90^a]vyavahāra-pathātikrānta-mūrtayah. yathā māyā. tathā cāmī⁶
sattvādayo bhāvā iti svabhāva-hetunā "kasyacit prasiddho 'rthāḥ sādhyata iti"
māyātvenōpamitāḥ.

10 nyāyatas tu punas te 'pi sattvā māyātmakā eva. ato na⁷ kiṇeit tāttvika⁸-
sattvāstitvām paridīpitam iti. māyōpamāḥ svapnōpamāḥ iti pada-dvayam pra-
15 buddhāprabuddhāvasthā-viṣaya-bhedenōktam. advayam ity eka⁹-svabhāvam. tad
eva kuta ity āha: advaidhikāram iti. na vidyate dvaidhikāro nānātvam yasya.
tat tāthoktam. sarvōpasamphareṇa vyāpteh pravartanād¹⁰ iti matih.

20 tad ayam vākyārthaḥ: yasmād alika-rūpatayā mayōpamās te sattvāḥ.
tasmān māyā ca sattvāś cādvayam. etad advaidhikāram. tathā yasmāt svapnō-
pamāḥ. tasmāt svapnaś ca sattvāś cādvayam. etad advaidhikāram iti.

25 sarva-dharmā api deva-putrā māyōpamāḥ svapnōpamāḥ |
srotaāpanno 'pi māyōpamāḥ svapnōpamāḥ | srotaāpatti-phalam
api māyōpamām svapnōpamām | evam sakṛdāgāmy api sakṛd-
āgāmi-phalam api anāgāmy api māyōpamāḥ svapnōpamāḥ |

1...1. sattr'ādy-anuprāpta(!) PC. snags la-sogs-pas ma bslad-pahi. 2. tattvā-
atvābhāṣya PC. de-ñid dañ gṣan-dag-tu. 3. patham anupr^o C, lacuna P. 4. om.
C, lacuna P. rnam-par rtog-pa la-sogs-pa dañ ḥdra-bar. 5. Qu. te te? But not
doubled in Tib. too. 6...6. Sic C, "cīt prasiddhenārtheh sādh^o P. rab-tu grags-pahi
don ḥgah-ṣig-la brten-nas. ma-grags-pahi don-la bsgrub-par bya-ba yin-pas=kasyacit
prasiddhārthasya pratyayād asiddhārthaḥ sādhyata iti? 7. ne C, lacuna P. 8.
tarthika C, lacuna P. yañ-dag-par-na. 9. ekam C. 10. vart^o P.

pratyekabuddhatvam api māyōpamam svapnōpamam | samyak-sambuddho 'pi māyōpamaḥ svapnōpamaḥ | samyaksambud-dhatvam api māyōpamaḥ svapnōpamam ||

tām eva vyāptim ādarśayann āha : *sarva-dharmā apīty-ādi.* etad grahanā-
5 vākyam vivṛṇvann āha : *srotaāpanno 'pīty-ādi.*

(40) atha khalu deva-putrā āyuṣmantam Subhūtim etad avocat | samyaksambuddho 'py ārya-Subhūte māyōpamaḥ svapnōpama iti vadasi | samyaksambuddhatvam api māyō-pamam svapnōpamam iti vadasi ||

10 vyāptāv evam pratipāditāyam katham māyōpamo Bhagavān sarvākāra-guṇa-sampado hetur ity āha : *samyaksambuddho 'py ārya-Subhūta* ity-ādi. samyaksambuddho rūpa-kāyas Tathāgataḥ.

Subhūtir āha | nirvāṇam api deva-putrā māyōpamaḥ svapnōpamam iti vadāmi kiṁ punar anyam dharmam ||

15 pariharann āha : *nirvāṇam apīty-ādi.* yatra hi nāma nirvāṇam api prati-viśiṣṭam dharma-kāyam advaya-[Tib. 90^b]jnāna-svabhāvam¹ māyā-svapna-samā-nam vadāmi. tatra kiṁ punar anyam dharmam rūpa-kāyam² na vadāmi. api tu vadāmy evēty arthaḥ. pratiṣedha-dvayasya prakṛtārtha-pratipādakatvāt. yasmād yathōkta-svabhāva eva Bhagavān abhimukhīkriyamāṇah sarva-guṇa-
20 sampado hetuh. pramāṇābhādhitā-svarūpatvenānyathā viparyāsa iti bhāvah.

te deva-putrā āhuḥ | nirvāṇam apy ārya-Subhūte māyō-pamam svapnōpamam iti vadasi ||

punar api bahulatara-bhāvābhiniveśāt satya-dharmā-pratipattir ity āha : *nirvāṇam apīty-ādi.*

25 āyuṣmān Subhūtir āha | tad yadi deva-putrā nirvāṇād apy anyaḥ kaścid dharmo viśiṣṭatarah syāt tam apy aham māyō-

1. °vam māyā-svabhāvam P.

2. gzugs-kyi sku la-zogs-pa=rūpa-kāyādikam ?

pamam svapnōpamam iti vadeyam | iti hi deva-putrā māyā ca nirvāṇam cādvayam etad advaidhikāram | iti hi svapnaś ca nirvāṇam cādvayam etad advaidhikāram ||

anyathā tīrthikānām iva prādeśika-sūnyatā-sadbhāvena bhāvābhupagamato
5 mukty-anupapattir ity abhiprāyavān pariharann āha : *tad yadīty-ādi.* tac-chabdo vākyōpanyāse. *yadīty* abhyupagame tad uktam : nirvāṇād anyaḥ kaścit prativiśiṣṭo dharmo na sambhavati. tathā 'py abhyupagamyōcyate. *yadi nir-*
vāṇād api kaścid anyo viśiṣṭataro dharmah sambhavet. tadā *tam api* dharmam māyādī-sadrśam vadeyam iti.

10 tathā e' ārya-Nāgārjuna-pādair uktam :
rāga-dveśōdbhavas 'tīvrah kaṣṭa¹-dr̄ṣti-parigrahah
vivādās tat-samutthāś ca bhāvābhupagame sati.
sa hetus sarva-dr̄ṣṭinām. kleśōtpattir na tam vinā.
tasmat tasmin pariññate dr̄ṣti-kleśa-parikṣayah |
(P. 62) pariññatasya keneti. pratītyōtpāda-darśanāt.
pratītya jātam cājātam mahā-tattva-vidām varah | iti.
iti hīty-ādy upasamhāro gatārthatvān na likhitah.

20 atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmāṁś ca Pūrṇo Mai-trāyanī-putra āyuṣmāṁś ca Mahākoṣhila āyuṣmāṁś ca Mahā-kātyāyana āyuṣmāṁś ca Mahākāśyapo 'nye ca mahā-śrāvaka
anekair bodhisattva-sahasraiḥ sārdham āyuṣmantam Subhūtim sthaviram āmantrayate sma | ke 'syā āyuṣman Subhūte pra-jñāpāramitāyā evam nirdiśyamānāyāḥ pratyesakā bhaviṣyanti ||

25 prasaṅgāgatam nirdiśyēdānīm ādhārato 'pi pratyekabuddhānām [Tib. 91^a] viśiṣṭo mārga iti kathanāya praśnayann āha : ke 'syā ity-ādi. grāhya-grāhaka-vikalpayor yathākramam prahāṇāprahāṇam ity evam-rūpenāsyāḥ pratyeka-buddha-mārgātmikāyāḥ *prajñāpāramitāyāḥ* kathyamānāyāḥ kīdṛgvidha-gotrakāḥ pudgalāḥ *pratyesakā grāhakā bhaviṣyanti.*

1 ... 1. °vra kasto C, lacuna P. mi mzad (ḥbyun. Ita-ba) ma ruṁs.

atha khalv āyuṣmān Anandas tān sthavirān etad avocat |
te khalv āyuṣmanto veditavyā avinivartanīyā bodhisattvā mahā-
sattvā dr̄ṣṭisampannā vā pudgalā arhanto vā kṣīṇ'āsravā ye
'syāḥ prajñāpāramitāyā evam nirdiṣyamānāyāḥ pratyesakā
bhaviṣyanti ||

tathāgatānubhāvena vidiṭārthatvād āry'Ānandaḥ kathayann āha : te khalv
ity-ādi. avinivartanīyā iti nirvedhabhāgīyādhigamenāvaiwartikāḥ pratye-
kabodhau. ta¹ eva sva-bodhy-abhilāṣād bodhi-sattvāḥ. kāyikyā dharma-deśanāyā
'buddhaka-buddha-kṣetre sattvārtha-karaṇābhīprāyān mahā-sattvāḥ. dr̄ṣṭi-sam-
10 pannā vēti madhya²-prajñā-dr̄ṣṭi-samupetāḥ. arhanto vā kṣīṇ'āsravā iti prahīṇa-
sva-darśana-mārg'āvaraṇatvena pūjā'rhāḥ. anena ca pada-trayena pratye-
kabodhau yathākramam̄ samudānīta-gotrakā dharmatā-pratilabdha-gotrakās ta eva
niyata-gotrakāḥ pudgalā ity ākhyātām. sarvatra ca vā-śabdaḥ paraspara-vikal-
pāpeksayā draṣṭavyāḥ.

15 atha khalv āyuṣmān Subhūtiḥ sthaviras tān sthavirān etad
avocat | nāsyā āyuṣmantah prajñāpāramitāyā evam nirdiṣya-
mānāyāḥ kecīt (41) pratyesakā bhaviṣyanti ||

punar apy ārya-Subhūtiḥ anyathā pratipādayann āha : nāsyā ity-ādi.

20 tat kasya hetoh | tathā hy atra na kaścid dharmah sū-
cyate na kaścid dharmah paridipyate na kaścid dharmah pra-
jñāpyate ||

nanu sva-mārgōpadeśa-pūrvaka³-pratyeka-bodhim adhigacchanto 'pi praty-
ekabuddhāḥ kathaṁ na kecīt pratyesakā iti tat kasya hetor ity āśāṇky' āha :
tathā hīty-ādi. atrēti pratyekabuddha-mārgādhigama-kāle parōpadeśa-[Tib. 91^b]
25 nairarthakyāt svayam-bodhena pratyekabuddhānām iti bhāvah. saṃkṣepa-
kathanena vistarārtha-sūcanān na kaścid arthaḥ sūcyate. vistara-kathanena
saṃkṣiptārtha-paridīpanān na paridīpyate. yathā'vasthita-svarūpa-nirdeśān na
prajñāpyate.

1. tad P. 2. °dhye C. 3. °kam P.

tad yathāvātra na kaścid dharmah sūcyate na kaścid
dharmah paridīpyate na kaścid dharmah prajñāpyate tathā-
vāsyāḥ prajñāpāramitāyāḥ evam nirdiṣyamānāyā na kaścit
pratyesako bhaviṣyati ||

upasamphārārtham āha : tad-yathār̄ety-ādi. tasmād yenāiva kāraṇena nai- 5
rthakyena sūcanādi na kriyate tenāiva kāraṇena kaścit pratyesako na bha-
viṣyati. nirdiṣyamānāyā 'evābhāvād iti bhāvah.¹

athā khalu Śakrasya devānām indrasyāitad abhūt | asya
dharma-paryāyasya āryeṇa Subhūtim bhāṣyamāṇasya pūjā-
'rtham yan nv aham puṣpāṇy abhinirmāy' āryam Subhūtim 10
abhyavakireyam iti ||

yathā 'vidyamāna-svabhāvam api nirmita-puṣpāṇy pratiniyata-deś'ādi-rūpe-
nāvicārākaramāṇiyatayā pratibhāsate tadvad vastu-bhūt'ādhāram antareṇāpi
pratiniyatādhigama-dharma-prāptir iti sūcanāy' ādhārādhikāre nirmita-puṣpa-
prakārōpānyāsārtham āha : athā khalu Śakrasyār̄ety-ādi. asya dharma-paryāya- 15
syeti pratyekabuddha-mārgasyāsyā daśa-kuśal'ādi-dharma-svabhāvasya ²dharma-
paryāyasya.² yan-nu-śabdo 'vadhāraṇe. pūjā'rtham evēty arthaḥ. abhinirmāyē-
ti bhāvanā-balād utpādyā.

athā khalu Śakro devānām indras tasyām velāyām puṣ-
pāṇy abhinirmāy' āyuṣmantam Subhūtim abhyavākirat || 20

cittōtpādānāntaram tathāiva kṛtavān ity āha : athā khalu Śakra ity-ādi.
abhyavākirad iti ābhimukhyena samantāt kṣiptavān.

athā khalv āyuṣmataḥ Subhūteḥ sthavirasya Śakram devā-
nām indram anu vyāharanāyāitad abhūt |

Indram anu vyāharanāyēti anu-śabdo lakṣaṇārthe. tad-yogena cēndra- 25
śabdāt³ karma-vibhaktih. etad⁴ uktam : Indra-vacanād uttara-kālam nirmita-

1...1. evābhāvah P. 2...2. Before dharma- Tib. has pratyekabudha-, om. P.
3. Sic PC. śabdasya? 4. tad C.

puṣpa-tattva-kathana-vyājen' ādhāra-svarūpasya ¹pratipādanāyā̄tad vakṣyamāṇ-
ārthānukāri¹ cittam abhūd iti.

na khalu punar imāni puṣpāṇi mayā trayastriṃśeṣu deveṣu
pracaranti dṛṣṭa-pūrvāṇi |

⁵ imānīti sampraty[Tib. 92^a]anubhūyamānāni. trayastriṃśa-grahaṇam nija-
vāstvāt.² tac ca svōpalambha-yogya-desōpalakṣaṇam. dṛṣṭapūrvāṇīti anubhūta-
pūrvāṇi.

yānīmāni Śakreṇa devānām indreṇābhyavakīrṇāni nir-
mitāny etāni puṣpāṇi |

¹⁰ kim imāni sarvāṇy³ eva puṣpāṇy adr̄ṣṭapūrvāṇi. nēty āha: yānīty-ādi.
yady evam kim-svabhāvāni tarhi tānīty āha: nirmitāny etāni puṣpāṇīti. etad
uktam: ⁴na mad-upalambha-yogyeṣu deṣeṣu⁴ pracaranti santi dṛṣṭapūrvāṇi.
nāpy asmad-darśana-pathātikrānta-deśād ānītāni tathāvidha-śakti-vaikalyāt.
tasmān manomayāni nirmitāny etāny puṣpāṇīti.

¹⁵ nātāni puṣpāṇi vṛkṣa-gulma-latā-nirjātāni | yāni Śakreṇa
devānām indreṇābhyavakīrṇāni manomayāny etāni puṣpāṇīti ||

tad eva kathayann āha: nātānīty-ādi. tatra vṛkṣāḥ puṣpa-phalōpagāḥ.
mallik'ādyā gulmāḥ. atimuktak'ādayo latāḥ.

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmataḥ Subhūtes
²⁰ cetasaīva cetaḥ-parivitarkam ajñāy' āyuṣmantam Subhūtim etad
avocat | anirjātāny etāny ārya-Subhūte puṣpāṇi ||

buddhānubhāvena vidita-vitarkatvāt pariharann āha: anirjātānīty-ādi.

tat kasya hetoh | na hi mano-nirjātāni kāni-cit puṣpāṇi
nāpi vṛkṣa-gulma-latā-nirjātāni ||

1... 1. °yātakṛksy(!) C. 2. sic C. °jāvās° P. rāñ-gi gnas yin-paḥi phyir-te=nija-
vāsatvāt or nij'āvāsatvāt. 3. atha sarv° P. 4... 4. na sa upalambha-yogye deṣeṣu P.
mr̄duṇ° C. nās dmigs-par ruñ-bahi yul-rnams-na (yod-par sñon chad mthon-bar gyur-pa)
ma yin-no. my reading is conjectural.

manasāḥ sakāsāt pratibhāsamānāny api katham anirjātānīti tat kasya
hetor ity āśanky' āha: na hīty-ādi. yasmān na mano-nirjātāni tattvataḥ
kānicit puṣpāṇi grāhya-grāhaka-bhāvasyālikatvād iti śeṣāḥ. nāpi vṛkṣādi-nir-
jātāni bhavatāiva niṣiddhatvāt.

⁵ atha khalv āyuṣmān Subhūtiḥ Śakram devānām indram
etad avocat | yat tvam Kauśikāvām vadasi | anirjātāny etāni
puṣpāṇi nātāni (42) mano-nirjātāni nāpi vṛkṣa-gulma-latā-nir-
jātānīti |

anirjātāny etāni puṣpāṇīti vacanena puṣpāṇām svarūpām na¹ pratiṣiddham.
janma-niṣedhāt tarhi nityatvam abhyupagatam.² tac cāyuktam ity āha: ¹⁰ yat
tvam ity-ādi. latā-nirjātānīti api³ na vaktavyam iti śeṣāḥ.

yat Kauśikānirjātām na tat puṣpam ||

¹⁵ jātaḥ ity āha: ¹⁵ yat Kauśikāty-ādi. [Tib. 92^b] yasmād ¹⁶ yad anir-
jātām na tat puṣpam. nityasya krama-yaugapadyābhyaṁ arthakriyā-virahēṇa
svarūpāsambhavatvād iti matih.⁴

²⁰ tatra grāhya-vikalpa-prahānena pratyekabuddhādhigamam śrāvakehyo
viśinaṣti. grāhaka-vikalpa-prahāṇābhāvena ca pratyekabuddhehyo 'nuttara-
buddhādhigamam. ādhāreṇa cādhigamasyāsādhāraṇyam iti viśiṣṭāḥ pratyeka-
buddhānām mārgo yathōkta-śrāvaka-catuh-saty'ākārā(P. 63^a)nupalambha-bhāva-
nayā yathā-vastu-pratīyasamutpādānugatayā bodhisattvena parijñeyah.

tathā cōktam:

grāhyārtha-kalpanā-hānād^I grāhakasyāprahāṇataḥ^{II}
ādhārataś^{III} ca vijñeyah khadga-mārgasya samgrahah || iti. (8)

²⁵ atha khalu Śakrasya devānām indrasyāitad abhūt | gam-
bhīra-prajño vatāyam āryaḥ Subhūtis tām ca nāma-pada-pra-
jñaptim nirdiśati tām ca na virodhayati tām cōttānikaroti tām
eva cōpadiśati ||

1. om. PC. Supplied from Tib. 2. atyup° P. 3. atra PC. kyañ. 4. miti P.

nirvedhabhāgīyādhigame sati yathōkta-pratyekabuddha¹mārga iti¹ nirvedhabhāgīyārtham āha: *gambhīra-prajño vatāyam* ity-ādi. ādhāra-tattva-kathanenāvōśmārtha-pratipādanād *gambhīra-prajñāḥ*. nāma-pada-prajñaptim vijñān'ādi-skandha-prajñaptim. śrutamaya-jñānārtham granthārtha-kathanān nirdiśati.

5 samvṛtyā 'bhupagamasyāvirodhād dharmatayā na virodhayati. cintāmaya-jñānārtham yuktyā sthirikaraṇād uttānikaroti. bhāvanāmaya-jñānārtham dhyāna-kramopadeśād² upadiśati.

etad uktam: rūp'ādi-sāṃketika-dharma-prajñapter avirodhena dharmatāyāḥ pratipādanam³ ity evam sarva-dharm'ālambane saty ūśmagatam utpadyata iti

10 nirmita-puṣpa-svarūp'ākhyānenāiva pratipādanād [Tib. 93^a] gambhīra-prajñā⁴ iti. tathā cōktam:

prajñapter avirodhena dharmatā-sūcan'ākṛtiḥ ūśmagam. iti.

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Subhūtim etad avocat| evam etad ārya-Subhūte evam etat| evam cātra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam yath' ārya-Subhūtir upadiśati ||

⁵yukta-rūpam iti⁵ niścītya svayam ev' ātma-vikalpasya svahastam⁶ āha: evam etad ity-ādi.⁷ evam citrēti nirmitājāta-puṣpavat pratyekabuddha-mārge śikṣitavyam.

20 evam ukte āyuṣmān Subhūtiḥ Śakram devānām indram etad avocat| evam etat Kauśikāvam etat| evam atra bodhisattvena mahāsattvena śikṣitavyam |

sādhūktatvenānumaty-artham āha: evam etat Kauśikēty-ādi.

25 evam śikṣamāṇah Kauśika bodhisattvo mahāsattvo na srotāpatti-phale śikṣate na sakṛdagāmi-phale nānāgāmi-phale nārhatte śikṣate na pratyekabuddhatve śikṣate na buddhatve śikṣate | tataḥ kim bhavatity āha: evam śikṣamāṇa ity-ādi. na kvacid upalambha-

1...1. lam skye-bas. 2. °maup° P, °māp° C. ūne-bar ston-paḥi phyir. 3. rtogs-pa.
4. °jñapta(!) P. 5...5. yuta-r° C. om. P. & Tib. 6. khas blaṅs-pa. 7. °dinā C.

yogena śikṣata iti samudāyārthah.

ya āsu bhūmiśu śikṣate sa buddhatve sarvajñatve vā śikṣate⁽¹⁾ |

āsu bhūmiśu iti. astamak'ādi-bhūmiśu.¹ kleśa-jñey'āvaraṇa-prahāṇa-bhedena buddhatve² sarvajñatve³ vēti dvayam uktam. tatra śikṣate 'viparyāsa-śikṣayā 5 niyamena tathāgatatva-prāpanāt.

yo buddhatve sarvajñatve vā śikṣate⁽²⁾ so 'prameyeś asamkhyeyeśu buddha-dharmeśu śikṣate !

buddhatv'ādi-śikṣā ca sarva-dharma-parijñāna-pūrvikēty āha: yo buddhatva 10 ity-ādi.

yo 'prameyeś asamkhyeyeśu buddha-dharmeśu śikṣate sa na rūpasya vivṛddhaye śikṣate na pariḥāṇaya | evam sa na vedanāyā na samjñāyā na saṃskārāṇām sa na vijñānasya vivṛddhaye śikṣate na pariḥāṇaya |

prasaṅg'āgatam nirdiśya ūśmānantaram mūrdhārtham śikṣata ity āha: yo 15 'prameyeś ity-ādi. vivṛddhir upacayah. pariḥānam apacayah.

etad uktam: rūp'ādeḥ paramārthato na hāni-vṛddhy-ādy-arthaṁ śikṣanam ity evam sarva-dharm'ālambane mūrdhagatam⁴ utpadyata iti.

tathā cōktam:

(P. 63^b) mūrdhagam rūp'ādy-ahān'ādi-prabhāvitam || iti. (9)

yo na rūpasya vivṛddhaye śikṣate na pariḥāṇaya evam yo na vedanāyā na samjñāyā na saṃskārāṇām yo na vijñānasya (43) vivṛddhaye śikṣate na pariḥāṇaya sa na rūpasya parigrahāya śikṣate nōtsargāya | evam sa na vedanāyā na samjñāyā na saṃskārāṇām sa na vijñānasya parigrahāya śikṣate nōtsargāya |

(1) buddhatve sārvatve śikṣate iti ga° |

(2) buddhatve arvajñatve śikṣate iti ga° |

1. bhūmi- C. 2. °tvām CP. 3. °tvām CP. 4. °gam P.

mūrdhānantaram kṣānty-arthaṁ śikṣata ity āha: *yo na rūpasyety-ādi.* [Tib. 93^b] *parigrahak* svikarāḥ. tyajanam *utsargak*. tad-arthaṁ adhyātm'ādi-śūnyatā-balena na śikṣita ity arthaḥ.

Pañcavimśatisahasrikāyāṁ cōktam: rūpasya yāvat sarvākārajñatāyā ad-
5 hyātma-śūnyatām yāvad abhāvasvabhāva-śūnyatām upādāyāparigrahātvenēti.

etad uktam: rūp'āder adhyātma-bahirdh'ādi-śūnyatām upādāyāparigra-
han'ādikam ity evam sarva-dharm'ālambane kṣāntir utpadyata iti.

tathā cōktam:

adhyātma-śūnyatādyābhī rūp'āder aparigrahāt kṣāntih. iti.

10 nāpi kasyacid dharmasya parigrahāya śikṣate nōtpādāya
nāntardhānāya śikṣate |

kṣānty-anantaram agradharmārtham śikṣata ity āha: *nāpi kasyacid* ity-
ādi. *parigrahāyēti* parigṛhyate 'nenēti *parigrahak* vidhānam¹ pratiṣedhaś ca.
tad eva darśayann āha: *nōtpādāya nāntardhānāyēti.*

15 yo na kasyacid dharmasya parigrahāya śikṣate nōtpādāya
nāntardhānāya śikṣate sa na sarvajñatāyā api parigrahāya
śikṣate nōtpādāya nāntardhānāya śikṣate |

kasyacid dharmasyēti sāmānyābhidhāne saty api heya-rūpasyāiva grahanam
iti jāda-jan'āśaṅk'āvaraṇārtham āha: *yo na kasyacid dharmasyēty-ādi.* sar-
20 vajñatāyā apīti buddha-bhūmer api. sarvatrāivābhiniveśo bandhanam iti
bhāvah.

evam śikṣamāno bodhisattvo mahāsattvah sarvajñatāyāṁ
śikṣate sarvajñatāyāṁ niryāsyati ||

25 yathōkta-śikṣāyāṁ ko guṇa ity āha: *evam* ity-ādi. etad uktam: rūp'āder
anutpādānirodh'ādy²-ākāraḥ śikṣanam ity evam sarva-dharm'ālambane 'gradhar-
matā bhavatīti.

tathā cōktam:

1. vivādam C. 2. °dam nir° C.

rūp'ādy-anutpād'ādy-ākārair agra-dharmatā|| iti. (10)

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim
etad avocat| ya āyuṣman Subhūte bodhisattvo mahāsattvah na
kasyacid dharmasya parigrahāya śikṣate nōtpādāya nāntar-
dhānāya śikṣate sa na sarvajñatāyā 'pi parigrahāya śikṣate
nōtpādāya nāntardhānāya śikṣate| evam śikṣamāna āyuṣman
Subhūte bodhisattvo mahāsattvah sarvajñatāyāṁ niryāsyati |

10 sarva-dharmānupalambha-tattvaika-rasatvād bodhisattvasya kā sarvajñatēti
[Tib. 94^a] kākvā praśnayann āha: *ya āyuṣman Subhūta* ity-ādi. vākyāvasāne
katham dān'ādi-pāramitām vinēti śesah.

āyuṣmān Subhūtir āha| evam etad āyuṣman Śāriputrāivam
etat| ya āyuṣman Śāriputra bodhisattvo mahāsattvah na kasya-
cid dharmasya parigrahāya śikṣate nōtpādāya nāntardhānāya
śikṣate sa na sarvajñatāyā 'pi parigrahāya śikṣate nōtpādāya
nāntardhānāya śikṣate| sarva-buddha-dharmāṇam api na pari-
grahāya śikṣate nōtpādāya nāntardhānāya śikṣate| evam c'
āyuṣman Śāriputra śikṣamāṇo bodhisattvo mahāsattvah sarva-
jñatāyāṁ śikṣate sarvajñatāyāṁ niryāsyati |

15 tathya-samvṛti-sopānam antareṇa vipaścitat
tattva-prāsāda-śikhar'ārohaṇam na hi yujyate || iti.
20 nyāyād dān'ādi-sa-parivārā Ratnaeūdōktā sarva-dharma-śūnyatā 'bhyasanīyēty
abhiprāyavān parihārārtham āha: *evam etad āyuṣmañ Chāriputrēty-ādi.*

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Śāriputram
etad avocat| (44) prajñāpāramit' ārya Śāriputra bodhisattvena
mahāsattvena kuto gaveśitavyā ||

25 pratye kabuddha-darśana-mārgānantaram aihik'āmutrikair guṇair yukto
bodhisattvānām darśana-mārgo vaktavya ity āha: *prajñāpāramit' ārya Śā(P.*
64^a)riputrēty-ādi. prajñāpāramitā bodhisattvānām darśana-mārga ity arthaḥ.

sa ea samāsato laukikasyāgradharmasya samanantaram anupalambha-samādhiḥ. prajñā cātra sa-samprayogā veditavyā.

prabhedataḥ punas tathāiva duḥkhe dharmajñāna-kṣāntir dharmajñānam anvaya-jñāna-kṣāntir anvaya-jñānam. evam samudaye¹ nirodhe mārge ca prati-pattavyam ity ete śoḍaśa-citta-kṣāṇā darśana-mārgah.

citta-kṣāṇah punar jñeya-jñānōtpatti-parisamāptito grāhyah.

kecid

adr̄ṣṭa-dr̄ṣṭer dṝṇi-mārgah. tatra pañcadaśa-kṣāṇā iti varṇayanti tad ayuktam. tathā hi prayoga-mārge duḥkha-saty'ādhipateyasya 10 dharmasya² pūrvā-vicāraṇām adhipatim kṛtvā pratyātmam duḥkha-satyānubhāvi jñānam anāsravam. [Tib. 94^a] yena duḥkha-darśana-prahātavyam kleśam prajahāti tad ueyate duḥkhe dharmajñāna-kṣāntih. yena jñānenā kṣānty-anantaram vimuktīm sāksātkaroti tad ueyate duḥkhe dharmajñānam. duḥkhe dharmajñānasyānantaram duḥkhe dharmajñāna-kṣāntau duḥkhe dharmajñāne ca anvaya 15 ev' ārya-dharmāṇam iti pratyātmam yat pratyakṣānubhāvi jñānam anāsravam tad ueyate duḥkhe 'nvayajñāna-kṣāntih. yena jñānenā tām anvaya-jñāna-kṣāntim avadhārayati tad ueyate dn̄khē 'nvayajñānam. evam avaśiṣṭev api satyeṣu yathāyogaṁ kṣāntayo jñānāni ca veditavyānīti śoḍaśa-kṣāṇika eva darśana-mārge yuktah. pañcadaśa-kṣāṇikatve tu mārge 'nvayajñāna-kṣānter 20 avadhāraṇam na syāt.

adr̄ṣṭa-darśanābhāvenāntyo mārge 'nvayajñāna-kṣāṇo na darśana-mārge iti eet. yady evam duḥkh'ādi-satya-traye 'py apūrvā-darśana-vaikalyād anvaya-jñāna-kṣāṇo na darśana-mārge iti dvādaśa-kṣāṇika eva syāt. na cātad abhyupagatam³ iti. yatkīmcid etat.

25 tathā cōktam;

kṣānti-jñāna-kṣāṇaiḥ satya⁴-satyam prati caturvidhaiḥ

mārge-jñatāyām dṝṇi-mārgah sānuśāmso 'yam ueyate || iti. (11)

tatra dharmajñāna-kṣāntyā (P. 64^b) dharmajñānenā ca grāhyāvabodhah. anvaya-jñāna-kṣāntyā 'nvayajñānenā ca grāhakāvabodhah. sarvesv eva kṣānti-30 jñānesv animitta-vihārī yogī veditavyah.

1. °dāye P. 2. om. P. 3. °gata C, °gamanam P. khas ma blaṅs-pa. 4. °tyam AC.

avikala-kāraṇasya prahātum aśakyatvād duḥkha-darśana-prahātavya-kāle samudayah prahīnah. ata eva nirodhaḥ sāksātkṛtaḥ. [Tib. 95^a] tasya cānyathā- 'nupapattyā mārgo bhāvitah. samuday'ādiṣv apy evam. iti eka-kāryābhisaṁyād eka-kṣāṇābhisaṁyād mahāyāna-darśana-mārgo draṣṭavyah. pratisatyam punar viparyāsa-nirākaraṇena¹ prativedhābhisaṁyataḥ śoḍaśabhir eva kṣāṇair abhisamīyate. atah pratipannakatv'ādi-vyavasthā su-vyavasthē eke.

5 tattvika-bhāvābhupagama-viparyāsa-samutthaḥ satkāy'ādi-dr̄ṣti-gaṇo rāg' = ādi-kleśa-samūhaḥ ca. muktis tv anupalambha-dr̄ṣtes tat-parikarma-bhūtatvena tad-arthāiva pariśiṣṭ'ākārā² bhāvanēti yathādita-vidhinā niḥsvabhāvā nirātmānah sūnyā iti vā sarva-dharmān bhāvayato bhāvanā-bala-niṣpattāv

10 ekasyānāmśa-rūpasya pratyakṣasya sataḥ svayam ko 'nyo na dr̄ṣṭo bhāgaḥ syād yaḥ pramāṇaiḥ parīksyate³ || iti nyāyāt sarv'ākāra-svarūpa-prativedhakāri jñānam anāsravam⁴ sarva-dharma- viṣayam utpadyate. atah prativedhābhisaṁyād eka-kṣāṇābhisaṁyād darśana- 15 mārge ity apare.

nanv ekasminn eva kṣāṇe sarv'ākārasya pratividhatvād ākārāntareṇa darśana-mārge bhāvanā-antarānupapatteḥ⁵ pratipannakatv'ādi-vyavasthā katham iti śreyo-niryāṇa-mārgānusāriṇām matih. syād etan

no ced bhrānti-nimittena samyojyeta guṇāntaram
20 suktau⁶ vā rajat'ākārō⁷ rūpa-sādharmya-darśaṇāt

yāvatā kenacid bhrānti-nimittena samāropitam ākārāntaram vidyata iti tad-viparyāsa-prabhava⁸ [Tib. 95^b] kleśa-sahāyam unmūlayitum ākārāntareṇa bhāvanā-ntara-sambhavād aṣṭamak'ādi-vyavasthā su-sthitā. anenāvābhīprāyena⁹ nyāya-balād eka-kṣāṇābhisaṁyād 'pi darśana-mārge śoḍaśa-kṣāṇābhisaṁyād(P. 65^a)tvenōktah.¹⁰ tataś ca sarv'ākāra-svarūpa-grāhitve 'pi vijñānasya yasmīnn amśe¹¹ abhyāsa-pāṭav'ādinā samāropit'ākāra-nirākaraṇe sāmarthyam. tatrāiva tasya tat-pratibaddh'āvaraṇa-prahānāt prāmāṇyam. nānyatra kṣāṇikatv'ādivat. evam āryāṇām pr̄thag-janebhīḥ ko viśeṣa ity api na vaktavyam. yāvan-mātr'ākāra-nirākaraṇena¹² tesām jñānam gata-bhrānti¹³-nimittam tāvan-mātreṇa

1. nirādhārō P. 2. °kāra-C. 3. °kṣāṇe PC. 4. āśrav° P. 5. °tte PC. 6. °krau P, klau C. 7. °jat'ākō P. 8. °sam saprō P. phyin-ci-log-las byuñ-ba. 9. amunaiv° C. 10. °rga-śoḍaśa-lakṣāṇābhīḥ sam° P. 11. °smīnna(!) P. 12. °ne PC. 13. °nam agatatrānti(!) P, °nam atagata-bhrō C h̄khrul-paḥi rgyu-mtshan dañ bral-ba.

teśām viśeṣat. ity alam atiprasaṅgena.

kuto gaveśitavyēti kasya nirdeśat pratipattavyā bhāvayitavyēty arthah.

Sāriputra āha | prajñāpāramitā Kauśika bodhisattvena
mahāsattvena' āyuṣmataḥ Subhūteḥ parivartād gaveśitavyā ||

5 prasaṅg'āgata'-vacanārthaṁ nirūpaṇ'ādi-dvāreṇa¹ tathāgatānubhāvād evānyah
kaścit kvacin nirdiśati. mukhyataḥ punar Bhagavatā prajñāpāramitōpadeśe
Subhūtir evādhiṣṭhita ity abhiprāyavān āha: *prajñāpāramitā Kauśikēty-ādi.*
parivartād² iti nirdeśat.

10 evam ukte Śakro devānām indr' āyuṣmantam Sāriputram
etad avocat | kasyāiṣa ārya Sāriputrānubhāvo veditavyaḥ kas-
yāitad adhiṣṭhānam veditavyam yad ārya-Subhūtiḥ prajñā-
pāramitām bhāṣate ||

vismṛta-tathāgatādhiṣṭhānatven' āha : *kasyāiṣa* ity-ādi.

15 āyuṣmān Sāriputra āha | Tathāgatasyāiṣa Kauśikānubhāvo
veditavyas Tathāgatasyāitad adhiṣṭhānam veditavyam yad
āyuṣmān Subhūtiḥ prajñāpāramitām bhāṣate ||

ārya-Subhūter anyathā pūrvavat sāmarthyam apaśyann āha: *tathāgatasyēty-*
ādi.

20 atha khalv āyuṣmān Subhūtiḥ Śakram devānām indram
etad avocat | yat Kauśikāvām vadasi kasyāiṣo 'nubhāvo vedi-
tavyaḥ kasyāitad adhiṣṭhānam⁽¹⁾ veditavyam yad ārya-Subhūtiḥ
prajñāpāramitām bhāṣate iti || Tathāgatasyāiṣa Kauśikānubhāvo
veditavyaḥ Tathāgatasyāitad adhiṣṭhānam⁽¹⁾ veditavyam yad aham
prajñāpāramitām bhāṣe ||

25 tathāgata-gauraven' ātmānō nirabhīmānatām prakātayann āha; *yat Kauśik-*

(1) anuṣṭh^o Printed text.

1 ... 1. °rthāc cānir^o C, °rthe nirūpaṇā-dv^o P. tshig-gi don nes-par brtags-pa la-sogs-
pahi sgo-nas. 2. °vartanād P.

ety-ādi.

yad api Kauśikāvām vadasi prajñāpāramitā bodhisattvena
mahāsattvena kuto gaveśitavyēti | prajñāpāramitā Kauśika bo-
dhisattvena mahāsattvena na rūpād gaveśitavyā nāpy anyatra
rūpād gaveśitavyā | evam na vedanāyā na samjñāyā na sam-
skārebhyo na vijñānād gaveśitavyā nāpy anyatra vijñānād
gaveśitavyā |

5

idānīm ākāra-kathanena darśana-[Tib. 96^a]mārga-pratipādayitum āha: *yad*
apity-ādi.

prajñāpāramitā jñānam advayaḥ sā tathāgataḥ |
iti vacanāt prajñāpāramitā 'tra tathāgataḥ.

10

yah pratityasamutpādaḥ śūnyatā sāiva te matā⁽²⁾
ity nyāyena rūp'ādi-tathatā rūp'ādi-śabdenōktā. ādhāra-bhāvo 'pi vivakṣā-
paratantratayā °vadhi-bhāvenēti.³ ato 'yam artho bhavati: rūp'ādi-tathatāyām
°ādhāra-bhūtāyām⁴ ādheya-bhāvān na⁵ tathāgataḥ paryeśitavyaḥ. nāpy anyat-
rēti. asyōpalakṣaṇārthatvād⁶ idam api jñeyam: na tathāgate rūp'ādi-tathatā
nāpy⁷ anyatrēti.

15

idam ca Pañcavimśatisahasrikāyām spaṣṭam evōktam: na Kauśika rūpa-
tathatāyām tathāgata upalabhyate. na tathāgate rūpa-tathatā. na cānyatra
rūpa-tathatāyās tathāgato vidyate. na ca tathāgatād anyatra rūpa-tathatēty-
ādi.

20

tat kasya hetoh | tathā hi na rūpām prajñāpāramitā nāpy
anyatra rūpāt prajñāpāramitā | evam na vedanā na samjñā na
sam-skārā na vijñānam prajñāpāramitā nāpy anyatra vijñānāt
prajñāpāramitā ||

25

tad-ubhaya-vyatiriktāpara⁸-dharmābhā(P. 65^b)vāt katham rūp'ādāv anyatra
ca prajñāpāramitā na⁹ gaveśitavyēti tat kasya hetor ity āśaiky' āha: tathā

1. This line also P 13^b, 80^a. 2. This line again P 116^a and whole stanza P 100^b.
3... 3. Sic PC. lñā-par gyur-pa yin-no.=pañcamī bhavati. 4... 4. om. P. 5. om. P.
6. tsam-yin-pahi phyir=°ña-mātratvād. 7. nyāpy C. 8. °ktap^o C. 9. om. P.

hīty-adi. ayam atra vākyārtho: *rūp'ādi tāttvik'ādhāra¹-bhūtam na prajñā-pāramitā-viśuddhatvam² viparyastatvāt.* ato rūp'ādy aviśuddham ādhār'ātmakam viśiṣṭam³ kāraṇam pariviśuddhasya⁴ tathāgatasya na bhavatīti na rūp'ādau prajñāpāramitā gaveśitavyā. tad-vyatiriktānya-dharmasya tāttvikatve tathāivā 5 viparyāsa iti [Tib. 96^a] nāpy anyatra. kim-tu rūp'ādīnām a-yathā'rthatā pratipattita evēti. ⁵tataś cēdam uktam bhavati⁵: paramārthatayākatvena rūpādītātā-buddhayor ādhār'ādheya-bhāvo na vidyata iti. atas tayoḥ paryāyenā-vasthiter ananujñānam⁶ ity evam sarva-dharm'ālambane duḥkhe dharmajñāna-ksāntir utpadyata iti.

10 (45) evam ukte Śakro devānām indra āyuṣmantam Subhūtim etad avocat| mahā-pāramitēyam ārya Subhūte yad uta prajñā-pāramitā| apramāṇa-pāramitēyam ārya Subhūte yad uta prajñāpāramitā| aparimāṇa-pāramitēyam ārya Subhūte yad uta prajñāpāramitā| ananta-pāramitēyam ārya Subhūte yad uta prajñāpāramitā||
ek'ākāra-śravaṇe saty udghaṭitajñatayā duḥkhe dharmajñān'ādi-kṣaṇa-catuṣṭayasy' ākārān kathayann āha: *mahā-pāramitēyam* ity ādi.

20 sthavirah Subhūtir āha| evam etat Kauśikāvam etat mahā-pāramitēyam Kauśika yad uta prajñāpāramitā| apramāṇa-pāramitēyam Kauśika yad uta prajñāpāramitā| aparimāṇa-pāramitēyam Kauśika yad uta prajñāpāramitā| ananta-pāramitēyam Kauśika yad uta prajñāpāramitā||
samyag-nirdeśenānumaty-artham āha: *evam etad Kauśikēty-ādi.*

25 tat kasya hetoh| rūpa-mahattayā hi Kauśika mahā-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā| evam vedanā-saṃjñā-saṃskārā viśiṣṭā-mahattayā hi Kauśika mahā-pāramitēyam

1. °ka-sādh° PC. rten-du gyur-pa. 2. °tva P, °tā C. 3. °ṣṭa C. 4. pariśud-dhatvāt P, viśuddhasya C. śin-tū rnam-par-dag-pa. 5...5. om. P. 6. anūnajñ° PC. rjes-su ma rtogs-so.

yad uta prajñāpāramitā| rūpāpramāṇatayā Kauśikāpramāṇa-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā| evam vedanā-saṃjñā-saṃskārā viśiṣṭāpramāṇatayā Kauśikāpramāṇa-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā rūpāparimāṇatayā Kauśikāparimāṇa-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā| evam vedanā-saṃjñā-saṃskārā viśiṣṭāpramāṇatayā Kauśikāparimāṇa-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā rūpānantatayā Kauśikānanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā| evam vedanā-saṃjñā-saṃskārā viśiṣṭānāntatayā Kauśikānanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā||

5

10

tad-atad¹-rūpiṇo bhāvās tad-atad¹-rūpa-hetu-jāh²|
iti nyāyād rūp'ādi-kāraṇa-mahattv'ādy³-anupapattau tad-ālambana-nirjātāyāh⁴ kathām prajñāpāramitāyā mahattv'ādikam iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha: *rūpa-mahattayā* hīty-ādi. utpāda-sthiti-vināśānām [pūrvāntāparāntābhāvād anantatā kāraṇe⁵] tattvenāsattvād rūp'ādīnām mahattā. vikṛti-lakṣaṇa-rūp⁶ 15 'ādīnām avidyāmānatvena paricchedaka-pramāṇānupalambhād *apramāṇatā*. rūpiṇām ā-paramāṇugataṁ saṃsthānam parimāṇam. arūpinām tu lakṣaṇam pari- māṇam. tasy' ākāśavad rūp'ādīnām naiḥsvābhāvyenānupalambhād *aparimāṇatā*. māyōpamatvena rūp'ādīnām pūrvāntāparāntābhāvād *anantatā*.

20 evam mahā-pāramitēti Kauśika nābhiniyiśate| evam apramāṇa-pāramitēti evam aparimāṇa-pāramitēti evam ananta-pāramitēti nābhiniyiśate||

20

kāraṇa-mahattv'ādinā⁷ kārya⁷-mahattv'ādikam āvedya tatrāpy abhiniveśo bandhanam ity āha: *evam mahātēty-ādi. nābhiniyiśata* iti [Tib. 97^a] sarvatra sambandhāḥ.

25

tasmāt Kauśika mahā-pāramitēyam apramāṇa-pāramitēyam aparimāṇa-pāramitēyam ananta-pāramitēyam yad uta (46)

1. etad PC. de min. 2. dāh P. 3. °hatyādy P. 4. °jit° P. 5. °ṇo P.
6. om. C. & Tib. v.lines 19 below. 7. om. C.

prajñāpāramitā ||

tataḥ kiṁ bhavatīty āha : *tasmād ity-ādi.*

etad uktam : rūp'ādīnām dharmadhātu-svabhāvatayā mahattā. (P. 66^a) tathāiva teṣām apramānatā. pūrvavad ākāśaparimāṇatayā teṣām aparimānatā. 5 rūp'āder niḥsvabhāvatvena¹ śāśvatōcched'ādyantābhāvād anantatēty evam sarva-dharm'ālambane yathākramam duḥkhe dharmajñānam duḥkhe 'nvayajñāna-kṣāntir duḥkhe 'nvayajñānam samudaye dharmajñāna-kṣāntir utpadyata iti.

ārambaṇānantatayā⁽¹⁾ Kauśikānanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā | sattvānantataya Kauśikānanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā |

anantatā'rtham² eva samudaye catur-ākāra-pratisedha-mukhena nirdiśann āh' ālambanānantatayēty-ādi.

katham punah Kauśik' ārambaṇānantatayā⁽¹⁾ 'nanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā | sarva-dharmāṇam hi Kauśika yato nānto na madhyam na paryavasānam upalabhyate tataḥ Kauśikānanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā | anena Kauśika paryāyen' ārambaṇānantatayā⁽¹⁾ ananta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

etad grahaṇaka-vākyam vivṛnvann āha : *katham punar ity-ādi. antah pūrvānto hetuh. sattā-kālo madhyam.³ paryavasānam aparānto⁴ vināśah. tata iti pūrvāntādy-abhāvāt.*

upasam̄harann āha : *anena Kauśikēty-ādi. paryāyo nirdeśah.*

punar aparaṇ Kauśika yasmāt sarva-dharma anantā aparyantā na teṣām anto vā madhyam vā paryavasānam vā upalabhyate tasmāt Kauśika ananta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

(1) ārambhaṇēti pāṭhaḥ sambhavati|

1. °p'ādi-nis° P. 2. anāmṛtārtham P. 3. so Ed. °dhye C, °dhyāḥ P. 4. °sāna-p° P.

evam pratham'ālambanānantatayā hetv-ākāram pratiṣidhya samuday'ākāra-pratiṣedhārtham dvitīy'ālambanānantatām kathayān āha : *punar aparam ity-ādi. pūrvāntāparānta-rahitatvenānantāḥ.* sattā-kālaḥ parisamantād anta-dvaya-bhāvena kṣiptatvāt paryantas tad-abhāvād *aparyantāḥ.* tad ev' āha na teṣām ity-ādinā. 5

tat kasya hetoh | rūpasya hi Kauśika nānto na madhyam na paryavasānam upalabhyate | evam vedanāyāḥ samjñāyāḥ samskārāṇam vijñānasya hi Kauśika nānto na madhyam na paryavasānam upalabhyate | anenāpi Kauśika paryāyen' ārambaṇānantatayā⁽¹⁾ 'nanta-pāramitēyam yad uta prajñāp āramitā

nanu yad-anvaya-vyatirekānuvidhāyi yat kāryam tat tasya hetur iti pūrvānto dr̄syate. anta-kṣāṇa-darśinām¹ niścayād aparānto 'pi. [Tib. 97^b] pratīya-māna-sattākam² tu madhyam nitarām evēti tat katham ādi-madhyā-paryavasānāni nōpalabhyanta iti *tat kasya hetor ity āśāṅky'* āha : *rūpasya hīty-ādi. nōpalabhyate s'ākāra-nirākāra-jñānābhāyām nyāyata iti śesah. anenāpīti na 15 kevalam pūrvōkta-paryāyenēty arthaḥ.*

punar aparaṇ Kauśika sattvo 'nanto 'paryantāḥ ||

ālambanānantatām evam dvidhā nirdiśya sattvānantatām vaktum āha : *sattvo 'nanto 'paryanta iti.*

tat kasya hetoh | na hi sattvāyānto vā madhyam vā paryavasānam vōpalabhyate | tasmāt Kauśika sattvānantatayā ananta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

tathāiva *tat kasya hetor ity āśāṅky'* āha : *na hīty-ādi. pūrvavad atrāpy adhyāhārah.*

prathama-sattvānantatayā prabhav'ākāra³-pratisedhāḥ kṛtāḥ.

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Subhūtim

(1) ārambhaṇēti pāṭhaḥ sambhavati|

1. antyakṣāṇadarśinā C. 2. °kan P, sanbhākan(!) C. 3. om. P.

etad avocat | katham āyushman Subhūte sattvānantatayā 'nanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

anādi-kālābhisaṁvardhita¹-bhāvābhiniveśena yathōkta-sattvānantatām ana-vagacchan dvitīya-sattvānantatām pratipādayitum āha: *katham* ity-ādi. (P.66^b)
5 *katham* iti kṣepe. nālva pūrvānt'ādyāsvabhāvena² sattvānantatayā 'nanta-pāramitā. kim tarhi. saṁkhyādi-sambandhād iti matih.³

sthavirah Subhūtir āha | na hi Kauśika gaṇanā'yogena vā gaṇanā-bahutvena vā sattvānantatayā 'nanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

10 vidiṭābhiprāyatven' āha: *na hi Kauśikēty-ādi. gaṇanā'yogena vēti ekaṭvādi-saṁkhyā gaṇanā.* tayā sahāyogo 'sambandha ity a-kāra-praśleśo draṣṭavyah. saṁkhyā'titatvenēty arthaḥ. *gaṇanā-bahutvena vēti yathā ṣaṭi⁴-sthāna-gata⁵ saṁkhyā* 'saṁkhyōcyate tadvad ananta-saṁkhyā-yogena gaṇanā-prācuryenēti yāvat.

15 Śakr' āha | katham tarhīdānīm ārya Subhūte sattvānanta-tayā 'nanta-pāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

yady ueita-rūpenāpi prakāra-dvayena sattvānantatā na bhavati kena punas tarhi prakārenēty āha: [Tib. 98^a] *katham tarhīty-ādi.*

(47) sthavirah Subhūtir āha | tat kiṁ manyase Kauśika kata-masyāitad dharmasyādhivacanam yad uta sattvah sattva iti ||
20 tad-vacanena pratipādayitum āha: *tat kiṁ manyasa* ity-ādi.

Śakr' āha | nāitad ārya Subhūte dharmasyādhivacanam nādharmādhivacanam yad uta sattvah sattva iti |

tathāgatānubhāvena vidita-dharma-tattva-svarūpatvād āha: *nāitad* ity-ādi.
21 svarūpa-dhāraṇād dharmasya na sattva ity adhivacanam, tattvato hetumad-

1. °la-samvardh° P. 2. °dyābhāv° P. 3. mit° P. 4. °ṣṭi P. 5. Cf. 俱舍論第十二(大正藏經二九 62^b) & Mahāvyutpatti 249.

dharmasyāsattvāt. nirviṣayasya¹ pratiseḍhāsambhavān nādharmasyāpi.

āgantukam etan nāmadheyam prakṣiptam avastukam etan
nāmadheyam prakṣiptam anātmīyam etan nāmadheyam pra-
kṣiptam anārambanam² etan nāmadheyam prakṣiptam yad uta
sattvah sattva iti |

5

katham tarhi sattva iti vyavahāro 'tipratīta ity āh' āgantukam etad ity-
ādi. hetu-samudaya-prabhava-pratyayākāra-niṣedhād āgantukam ity-ādi pada-
catuṣṭayam. prakṣiptam adhyāropitam samvṛti-mātram iti yāvat.

sthavirah Subhūtir āha | tat kiṁ manyase Kauśika kācid
atra sattva-paridipanā kṛtā ||

10

evam hetv-ādi-niṣedhe 'hetuka-sattvāstitvam kadācit pratipadyata iti pre-
chann āha: *tat kiṁ manyasa* ity-ādi.

Śakr' āha | no hidam ārya Subhūte ||

nityam sattvam asattvam vā 'hetor anyānapekṣanāt
apekṣāto hi bhāvānām kādācitkatva³-sambhavah ||
15 iti nyāyenānitya-vastu-sattva-pratibhāsād āha: *no hidam ārya Subhūta* iti.

Subhūtir āha | yatra Kauśika na kācit sattva-paridipanā
kṛtā tatra kā sattvānantatā |

tad-vacanam idānīm anantatā'rthe yojayann āha: *yatrēty-ādi. yatra sam-*
vṛti-mātre na⁴ kācit tāttvikī sattva-paridipanā kṛtā. tatra kā sattvānantatā gaṇ-
20 anādi-sambandhāt. nālva kācid gunyamānasyāivāsattvād iti matih.⁴

sacet Kauśika Tathāgato 'rhan samyaksambuddho 'nanta-
vijñapti-ghoṣena gambhīra-nirghoṣena svareṇa gaṅgā-nadi-vālu-
kōpamān kalpān api⁵ vitiṣṭhamānah sattvah sattva iti vācam

15

(1) anārambhanam iti bodhyam |

(2) kalpān iti ga° |

1. °ṣaya- P. 2. kād° P. 3. °treṇa PC. 4. mitih P.

bhaṣeta api nu tatra kaś cit sattva utpanno vā utpatsyate vā
utpadyate vā niruddho vā nirotsyate vā niruddhyate vā ||

tad eva kathayann āha: *sacet Kausikēty-ādi. ananta-vijñapti-ghoṣenēti*
ananta-sattva-dhātu-[Tib. 98^a]vijñāpana-śabdena. *gambhīra-nirghoṣenēti dīrgha-*
5 *kālānubandhinā.*¹ etac ea pada-dvayam *svarenēty* asya viśeṣaṇam. svaraś ca
tālv-ādi-vyāpāro grāhyah. *kalpān apity api-śabdān na kevalam svalpa-kālam.*
tatrēti samvṛti-mātre. atha vā vāci satyām ity arthaḥ.

Śakr' āha | no hīdam ārya Subhūte ||

viva(P. 67^a)kṣā²-paratantratvān na śabdāḥ santi kutra vā
10 tad-bhāvād artha-siddhau tu sarvam sarvasya sidhyati ||
ity abhiprāyavān āha: no hīdam ārya Subhūta iti.

tat kasya hetoh | ādi-śuddhatvād ādi-pariśuddhatvāt satt-
varya ||

nanu yathā-vastu-śabda-prayogād vivakṣā-paratantratvāsiddheḥ³ katham
15 nāīvēdam iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āh' ādi-śuddhatvād ity-ādi. prathamata
eva kāraṇānuvidhān'ādi-doṣair aduṣṭatvād ādi-śuddhatvam. nirhetuka-svarūpa-
dhāraṇa-doṣa-vaikalyād ādi-pariśuddhatvam.

etad uktam: sahetuka-nirhetuka-sattvayāsattve⁴ katham yathā-vastu-śabda-
prayogo yena vivakṣā-paratantratvāsiddhir iti.
20 ⁵anye tv anyathā⁵ vyācakṣate: vyavahārārtham samayah kriyate, na vy-
asanitayā. vyavahārāś ca sāmānya-lakṣaṇasyāvastutvāt sva-lakṣaṇenādhyavasā-
yād bhavati. ato yatra sva-lakṣaṇe sāmketah krto na tena vyavahārah. tasya
tat-kālānanuyāityvād iti ⁶śabda-vācyā-kalpanā-kalaṅkānaṅkita-rūpatvād ādi-
viśuddhatvam. yena ca vyavahāro na tatra sāmketah krtaś, tasya prāg-drṣṭa-
tvād iti tathālīva doṣānuliptatvād ādi-pariśuddhatvam. tasmād vyavahārārtham
25 yathā-vastu⁶-śabda-prayogāsambhavān na vivakṣā-paratantratvāsiddhir iti.
evam hi tattvato vācyatvam⁷ [Tib. 99^a] nirākṛtam na tu vastu-svarūpam. tataś

1. °dhinā C, °dhanā P. 2. vipakṣa P. 3. °tv'ādi-siddhaḥ P. 4. °tvāt P.
5...5. anetvāmnyo P, anyetvathā C. 6...6. om. P. 7. dhvani-v° P.

ca udbhāvanā-saṃvṛtyā gaṇanā'yog'ādinā sattvānantatā paridīpītēti Śakrābhīprāya
evam¹ vyākhyāta ity aparenānumanyate².

Subhūtir āha | anenāpi Kauśika paryāyenā evam sattvā-
nantatayā 'nanta-pāramitēyaṁ yad uta prajñāpāramitā |
5 anenāpīti na kevalam pūrvokta-sattvānantatā-prakāreṇēty arthaḥ.
evam ca punaḥ Kauśika sattvānantatayā prajñāpāramitā
'nantatā veditavyā ||

"prakārāntara-sambhavenāvadhārayann" upasaṃhārārtham āha: evam ca
10 punar ity-ādi. ca-śabdo 'vadhāraṇe. dvitiya-sattvānantatayā pratyay'ākāra-
niṣedhaḥ kṛtaḥ.

(48) atha khalu sēndrakā devāḥ sa-Brahmakāḥ sa-Prajā-
patikāḥ sa-rṣi-nara-nārī-gaṇas trir udānam udānayanti sma |
aho dharmāḥ aho dharmāḥ aho dharmasya dharmatā |

na bhagavatām⁴ dharma-deśanā⁵ viphalēty āha: atha khalu sēndrakā ity-ādi.
Brahmā Sahā-lokadāhātū-nāyakah. prajāpatayo lokapālāḥ. rṣayo Viśvāmitra-
15 prabhṛtayah. kiyan-mātreṇa yathōkta-deśanayā grāhya⁶-grāhaka-nairātmyam
pratividhyōpetā⁷-dānam udānam adhigama-harṣa-vacanam udānayanti smōdirita-
vantah. tad ev' āha:

aho dharma
20 ity-ādinā.

yas tathāgatasya prādurbhāvah sa āryenā Subhūtinā stha-
vireṇa subhāṣiteneḥa sūcyate deśyate prakāṣyate prabhāvyate |

kalyāṇamitratay' ārya-Subhūtim Śakr'ādayah stutavanta ity āha: yas
tathāgatasyēty-ādi. prādurbhavaty anenāsmād iti vā prādurbhāvo darsana-
mārgaḥ. subhāṣiteneḥeti nirdoṣa⁸-kathana-pareṇa sambandhataḥ sūcyate. sva-
25

1. eva PC. de-ltar. 2. °nyante PC. 3...3. °kārāsambo. C, °tarāsambohave vār°
P. rnam-pa gṣan yod-par nes-par gzuñ-ba. 4. sic PC. °to? 5. śanā P. om. C. 6.
om. P. 7. °dhyōpetya C, °vīdh° P. 8. dos° P. nes-pa med-pa.

lakṣaṇato deśyate.¹ sāmānya-lakṣaṇataḥ² prakāśyate. (P. 67^b) tad-ubhayataḥ prabhāvyate.

tathāgataṁ tam vayam Bhagavan bodhisattvam mahā-
sattvam adyāgreṇa dhārayiṣyamo yo 'nayā prajñāpāramitaya
5 'virahito bhaviṣyati yo 'pi cānena bodhisattvo mahāsattvah
prajñāpāramitā-vihārena viharisyati ||

tathāgatānubhāvād eva samudaye³ dvitīya-kṣaṇ'ākāram ca⁴ bhāvitavanta
ity āha: tathāgatam tam ity-ādi. niyamena tathāgata-pada-prāptter iti matih⁵
adyāgrenēti adyārabhyēty arthah. anayēti darśana-mārg'ātmikayā. avirahitaḥ
10 [Tib. 99^b] prāptāparihāṇitaḥ. viharisyati anadhigatārthādhigama-yogataḥ.

etad uktam: prajñāpāramitāyām sthitasya vastuno dharmadhātu-svabhā-
vatayā rūp'ādīnām tathāgatavādhāranam⁶ ity⁷ evam⁸ sarva-dharm'ālambane
samudaye dharmajñānam utpadyata iti.

atha khalu Bhagavāns tān sēndrakān sa-Brahmakān sa-
15 Prajāpatikān sa-r̥ṣi-nara-nārī-gaṇān āmantrayate sma| evam
etad deva-putrā evam etat| yadā 'ham deva-putrā Dīpaṁkarasya
tathāgatasyārhataḥ samyaksambuddhasyāntike Dīpavat�ām
rājadhānyām antarāyaṇa-madhyagato 'nayā prajñāpāramitaya
'virahito 'bhūvam tada 'ham Dīpaṁkareṇa tathāgatenārhata
20 samyaksambuddhena vyākṛto 'nuttarāyām samyaksambodhau|
bhaviṣyasi tvam māṇavānāgate 'dhvany asamkhyeyaiḥ kalpaiḥ
Śākyamunir nāma tathāgato 'rhan samyaksambuddho vidyā-
carāṇa-sampannaḥ sugato loka-vid anuttaraḥ puruṣa-damya-
sārathiḥ sāstā devānām ca manusyānām ca buddho bhagavān
25 iti ||

bodhisattvāvasthāyām asyārthasyānubhūta-pūrvatvena svahastayann⁸ āha:
evam etad ity-ādi. tad evānubhūta-pūrvatvam āha yadēty-ādinā. rājño nagari

1. diśy° C. 2. °nyāl° P. 3. °yo P. 4. om. Tib. 5. mitih P. 6. °raṇa
C, °ram P. 7. om. C. 8. rjes-su bṣes-pa (gnas-brtan), rjes-su bṣed-pa (sde-dge).
Cf. P. 97^b.

rājadhānī. antarāyaṇam āpaṇaka-vīthī. māṇavēti kulaputratvāt sāmānyām-
antranābhidhānam. tadānīm evam vā Bhagavataḥ samjñā. anāgataḥ kālo
'nāgato 'dhvā. asamkhyeyair kalpair iti ṣaṣṭi-sthāna-gatā samkhyā 'samkhyōye-
ate. tat-samkhyā'vacchinnaiḥ kalpair ity arthah. sāstrtvā¹-sampadā viśeṣayann
āha: Śākyamunir ity-ādi. Śākyā-kule janma-grahaṇāt. sarv'ākārākuśalebhyah² 5
samyamit'ātma³-bhāvatvena kāya-vāñ-manō-mauneya-yogāc ca Śākyamuniḥ.
mauneya-yogena sāstrtvā-sampado vibandhaka-devaputra-Māra-bhaṅgaṇ darśay-
ati. tad-bhaṅgena prathamataḥ sāstrtvā-sampado läbhāt. tathāgato 'rhan sam-
yaksambuddha ity ebhis tribhiḥ⁴ padaiḥ sāstrtvā-sampadām darśayati. sā ca
sāstrtvā-sampad dvidhā, vaktrtvā-lakṣaṇā pratipattrtvā-lakṣaṇā ca. tatra ya-
thāiva te dharmā vyavasthitās [Tib. 100^a] tathāiva gadanāt ḍtathāgata ity ane-
nāviparīta⁵-dharma-daiśikatvād vaktṛtvā-sampad uktā. pratipattrtvā-lakṣaṇā ca
jñāna-prahāṇa-sampad-bhedenā dvividhā. tatra arin̄ hatavān arhann ity anena
prahāṇa-sampad uktā. arayaś ca rāg'ādayaḥ kleśāḥ sarva-kuśala-dharmōpa-
ghātārthena. iyam ca prahāṇa-sampat pūrvam uktā. tat-pūrvakatvāj jñāna-
15 "sampadāḥ samyag aviparītam. samantād dharmāvabodhāt⁶ snmyaksambuddha
ity anena jñāna-sampad uktā. aviparīta-sarvajña-jñānādhigama-yogāt.

tad evam aviparīta-dharma-daiśikatvena sarva-kleśa-prahāṇena sarv'ākāra-
dharmāvabodhena ca sāstrtvā-sampad asādhāraṇā paripūrṇā ca Bhagavataḥ
kathitā. tathā hi na bāhyānām aviparīta-dharma-daiśikatvam asti sarva-kleśā-
prahāṇāt.⁷ tasmād ete na bhūta-sāstāraḥ. śrāvaka-pratyekabuddhās tu yady
api bhūta-sāstāraḥ sarva-kleśa-(P. 68^a)prahāṇāt. na tu sarv'ākāra-sarva-dharma-
sāstāraḥ⁸ sarv'ākāra-sarva-dharmānavabodhāt. Bhagavān punar yathōkta-nyā-
yena bhūta-sāstā sarv'ākāra-sāstā cēti pratipāditam. yena sā sāstrtvā-sampal-
labhyate tad darśayati. vidyācarāṇasampanna iti anena sāstrtvā-sampadāḥ 25
prāpti-hetuṁ darśayati. tatra vidyā samyag-drṣṭih. samyak-samkalp'ādīni [Tib.
100^b] śeṣāṇyā angāni caranām. yataḥ samyag-drṣṭyā tattvam drṣṭvā samyak-
samkalp'ādibhiś carāṇa-bhūtair gacchati. anyathā 'paśyann acarano gantum
asamartha iti bhāvah. tābhāyām sampanno yuktaḥ. adhiprajñām vā śikṣā
vidyā. adhicittam adhiśilam ca śikṣā caranām. prajñāyāḥ pūrva-parikarma-bhū-
30

1. °st̥ C. 2. °rvākālakuś° C, °rv'ārākuś P. 3. sampāramit° (!) P. 4. om. P.
5...5. Simply tathā P. 6...6. °dah samyagviparītaṁsampannādharmāvivodhāt (!)
P. 7. °hāraṇ° P. 8. °rmāś° P.

tatvena puraś-caraṇam caraṇam iti kṛtvā. vidyāyāś tu pūrvā¹-grahaṇam tat-
pariśuddhyā śīla-samādhyoḥ pariśuddhitah. tayā hi prajñayā² cakṣuṣeṣa paśyāṁ
tābhyaṁ ca śīla-samādhībhyaṁ caraṇābhyaṁ iva gacchan gantavyam anuprāp-
ṇotīti vidyā-caraṇa-sabdena tisrah śiksā nirdiṣyante. sā ca tādṛṣā³ dvividhā
5 'pi śāstrtvā-sampat. tām sugataḥ ity anen' ācaṣte. tathā hi lokottareṇa mārgena
śobhanām jñāna-prahāṇa-sampadām gataḥ su-gataḥ surūpavat. a-punar-āvṛttiyā
vā suṣṭhu gataḥ su-gataḥ sunaṣṭa-jvaravat. niḥśeṣam vā gataḥ⁴ su-gataḥ su-
paripūrṇa-ghaṭavat. artha-trayam cātād bāhya-vīta-rāga-śaikṣāsaikṣebhyo viś-
eṣanārtham. tathā hy ātma-viparyāsenā bāhya-vīta-rāgā na śobhanām gataḥ.
10 śaikṣās tu samsāre punar-janma-grahaṇān (P. 68^b) na suṣṭhu gataḥ. aśaikṣāḥ
punaḥ sarva-jñeyesa jñāna-vibandhān na niḥśeṣa-gataḥ. asyāś ca śāstrtvā-
sampado dvividham karmēti prathamaṇī bhavyābhavya-lokā [Tib. 101^a] valokanām
karma darśayati. lokavid iti bhavyābhavya-loka-parijñānād asau loka-vid ity
ueyate. tathā hi Bhagavāṁ trikṛtvō⁶ rātres trikṛtvō⁶ divaḥ samyag buddha-
15 eakṣuṣā lokam vyavalokayati ko hīyate⁷ sko vardhata⁸ ity-ādibhir ākāraih.
dvitiyam bhavya-vinayanaṁ karma darśayati. anuttarāḥ puruṣadamyaśas-
rathir iti bhavyābhavyāl lokān vyavalokya Bhagavān ye puruṣā eva damyā-
damānārha damayitum vā śakyā bhavyās tān vinayati. teṣām sārathi-bhāva-
gamanāt. vinayam hi sārathi-bhāvaḥ asan-mārgād apanīya san-mārge pratiṣṭhā-
20 pakatvāt. guna-višeṣādhāyakatvāc eāśvādi-sārathivat. anuttara-grahaṇam sā-
rathi-bhāva-višeṣanārtham. durdamānām api keśāmcit puruṣa-damyānām tivra-
rāga-dveṣa-moha-mānānām ārya-SundaranandāngurimālōrubilvāKāśyapa⁹-mahā-
rāja Kaphīṇa-prabhṛtinām damaka iti pradarśanārtham. tac ca bhavya-vina-
yana-karma yatra sthitam tad darśayati. sāstā devānām ca manusyānām cēti
25 yady api Bhagavān na višeṣena sarva-sattvānām svargāpavarga-mārgopadeṣena
sāstā tathā 'pi yatra tv ārya-satya-darśanām śrāmanya-phala-prāptiś ca pra-
jñāyate. tatra mukhyato yathā'rthānuśāsanām Bhagavataḥ sāstr-karma sthitam.¹⁰
tasya ca deva-manuṣyā (P. 69^a) bhājanām. atah sāstā devānām ca manusyānām
cēty ueyate. yatra etad guna-māhātmyam sa¹¹ buddho bhagavān iti [Tib. 101^b]
30 svarūpa-kathanam. tatra sakala-padārthāvabodhena prakṛṣṭā buddhir asyēti

1. °rvam C. 2. °jñā P. 3. yādrī C. 4. C inserts here: sugam vā gatah,
which in Tib. is wanting. 5. °thama P. 6. trihṛtvo P. 7. °taḥ PC. 8...8.
om. P. 9. °Sundarān° P. 10. °tiḥ P. 11. sam- PC de ni.

buddhaḥ. a-kāra-pratyayo 'trārśād̄er ākṛtigāṇatvena¹ kāryaḥ. prakṛṣṭa ca buddhir navabhir ākāraih. sarvajñā-jñānena ayatna-jñānena anupadīṣṭa-jñānena savāsana-saṃkles̄āvaraṇa-prahāṇa-jñānena nikhilā-jñeyāvaraṇa-prahāṇa-jñānena sarvākāra-sarva-sattvārtha-karaṇa-śaktyā karunā-sampattyā 'kṣayatā-sampattyā 'tulatā-sampattyā ca samagraih. caryādi-yogena bhagavān.

atha khalu te deva-putrā Bhagavantam etad avocat
 āścaryam Bhagavan param'āścaryam Sugata! yāvad iyan
 prajñāpāramitā bodhisattvānām mahāsattvānām sarvajñatāya
 āhārikā⁽¹⁾ 'nuparigrāhikā cete'

āryāṣṭa-sāhasrikāyāṁ prajñāpāramitāyāṁ Śakra-parivarto
nāma dvitiyah ॥ 343 ॥

punar api te deva-putrās tathāgatānubhāvena samudaye tṛtīya-kṣan'ākāraṁ
 pratipāditavanta ity āh' āścaryam ity-ādi. tattvenānuptpāda-rūpā 'pi saṃvṛtyā
 prajñāpāramitā sarva-jñatāyāḥ samutpādikēti sarva-bāla-janātikrāntatvād āś-
 caryaṇ. śrāvak'ādibhyo viśeṣataḥ param'āścaryaṇ. yāvad-vacanena duḥkhe 15
 dharmajñāna-kṣānty-ādēr upādānam. sarvajñatāyā iti samudaye 'nvayajñāna-
 kṣānteh. āhārikēti anudgrahānusarga-yogenōtpādikā. anuparigrāhikēti sarvā-
 ntarāyakā dharmā 'navakāśa-yogenōpastambhakārikā. tathā ca Madhyamāyām
 Jinajananyām uktam: āścaryam Bhagavan yāvat prajñāpāramitā sarv'ākāra-
 jñatāyā āhārikā 'nuparigrāhikā² 'nugrahānusarga-yogenēty-ādi. 20

etad uktam : dharmadhātu-[Tib. 102^a]svabhāvatayā prajñāpāra(P. 69^b)mitā-
yām sthitasya bodhisattvasya sarva-dharmānām nōdgraha-tyāga-bhāvan'ādikam
iti sarva-dharm'ālambane samudaye 'nvayajñāna-ksāntir utpadyata iti.

Abhisamayālamkār'ālokāyām prajñāpāramitā-vyākhyāyām Śakra-pa-
rivarto nāma dvitiyāḥ.

(1) sarvajñatā āhārikēti ga° |

1. See *Ganapāṭha* 13. 2. °*parihārikā* P

III.

APRAMEYA-GUNA-DHĀRAṄA-PĀRAMITĀ-STŪPA-
SATKĀRA-PARIVARTO NĀMA TRTĪYAH.

atha khalu Bhagavān ye tatra deva-putrāḥ parṣadi sanni-
patitāḥ sanniṣaṇṇāś cābhūvan yāś ca bhikṣu-bhikṣuny-upāsakō-
pāsikāḥ sannipatitāḥ sanniṣaṇṇāś cābhūvan tāṁ deva-putrān
sannipatitāṁ sanniṣaṇṇāṁś ca viditvā tāś ca sarvāś catasrah
parṣadāḥ sannipatitāḥ sanniṣaṇṇāś ca viditvā kāmāvacarān
rūpāvacarāṁś ca deva-putrān brahmakāyikāṁś ca deva-putrān
ābhāsvarāṁś ca parittaśubhāṁś cākaniṣṭhāṁś ca deva-putrān
sākṣīṇāḥ sthāpayitvā Śakra-devēndra-pramukhān kāmāvacarān
deva-putrān mahā-brahma-pramukhāṁś ca brahmakāyikān
deva-putrān ābhāsvarāṁś ca deva-putrān āmantrayate sma |
yo hi kaś-cid deva-putrāḥ kula-putro vā kula-duhitā vā imāṁ
prajñāpāramitām udgrahīṣyati dhārayīṣyati vācayīṣyati par-
yavāpsyati pravartayīṣyati na tasya Māro vā Māra-kāyikā vā
devatā avatāra-prekṣīṇyo 'vatāra-gaveṣīṇyo 'vatāram lapsyante |
nāpi tasya kula-putrasya vā kula-duhitur vā manusyā vā ama-
nuṣyā vā avatāra-prekṣīṇyo 'vatāra-gaveṣīṇyo 'vatāram lapsyante |
nāpi sa kula-putro vā kula-duhitā vā viṣamāparihareṇa kālam
karīṣyati ||

samudaye caturtha-kṣaṇ'ākāram pratipādayitum pratyātma-vedyatvena kām-
ścīt kāmāvacār'ādīn devaputrān sākṣīṇāḥ kṛtvā kāmścid āmantritavān ity āha :
yo hīty-ādi. kula-putrāḥ kula-duhitēti-śabdāḥ pūjā-vacanāḥ. strī-puruṣayor
upādānam ṣaṇḍhōddhṛta-muṣk'ādīnām adhigama-nirāsa-jñāpanārthām. ¹varṇa-
viṣeṣānaṅgikaraṇām cāturvarṇya-viṣuddhi-jñāpanārthām. kula-grahaṇam anvaya-

5

10

15

20

25

sampannasya saddharme 'dhikāra-jñāpanārthaḥ.¹ ²putra-duhitr-abhidhānam³ pravrajita-jana-pratirūpākāra⁴-jñāpanārthaḥ.⁵ punar vā-grahaṇam upapadya=paraparyāya-vedanīya-bhāgadheyāparādhād⁶ akulīnasyāpi bhavyasyātrādhikāra=jñāpanārthaḥ ity ārya-Vimuktiṣenah.

5 imām iti samudaye 'nvayajñānātmikām. tatra Māro devaputra-Mārah kāma-devaḥ. tat-pākṣikā devaputrā Mārakāyikā devatāḥ.⁷ samutpannāvatāra-darśanād avatāra-prekṣinyah. anāgatāvatāra-paryeṣanād avatāra-gaveṣinyah. avatāro dosāś chidram iti yāvat. nīpiti [Tib. 102^b] api-śabdah pūrvāpeksayā samuccaye. manusya-gati-saṃgrhītāḥ sattvā manusyāḥ. yaksādayo 'manusyāḥ. 10 vidyamāne 'py āyuṣi kathamei(P. 70^a)t pratyaya-sāṃnidhyān maraṇām viṣamā-parihārena kāla-kriyā. sarvam cāitan na bhavati. maitry-ādibhiḥ su-paribhā-vita-citta-samtatitvād iti matih.

tathā hi madhyamāyām Jinajananyām uktam: maitri-karuṇā-muditōpe=kṣāṇām anupalambha-yogena bhāvitvān⁸ manusyāmanusyādy⁹-anavatāra-lābhēnēty-15 ādi.

etad uktam: niḥsvabhāvādhimokṣa-pūrvakam catur-apramāṇam vibhāvito 'yam ity evam sarva-dharmālambane samudaye 'nvayajñānam utpadyata iti.

ata evōktam ārya-Vimuktiṣenena: aṣṭame hi darśana-mārga-ksaṇe prayojanam bodhisattvasyāpramāṇaiḥ.¹⁰ itarathā¹¹ hi navame kṣaṇe sattva-dhātu-nirapekṣo nirodhe prapated¹² iti.

punar aparam deva-putrā ye⁽¹⁾ deva-putrā anuttarāyām
samyaksambodhau samprasthitā yaiś ca deva-putrair iyaṁ pra=jñāpāramitā nōdgṛhitā na dhāritā na vācitā na paryavāptā na
25 pravartitā te deva-putrā tam kula-putram vā kula-duhitaram
(50) vōpasamkramitavyam māṃsyante tasya ca kula-putrasya vā
kula-duhitur vā imām prajñāpāramitām udgṛhnato dhārayato

(1) ye ca iti ga[°]

1...1. om. C. 2...2. P puts this passage before kula-grahanam. 3. °trābh^o P.
4. °pālāpa P. rjes-su mthun-pahi tshul. 5. sic PC. skal-ba-can-dag ūes-pas=bhāgavats
par? 6. skal-ba dañ ldan-pa. 7. °va-bhāvah P. 8. bhavitavā P. 9.
manusyādy C. 10. sattvāpr^o C. 11. °ranyathā P. 12. petād P.

vācayataḥ paryavāpnuvataḥ pravartayamānasyāntikāt śroṣyanti
śrutiḥ cōdgrahīṣyanti dhārayīṣyanti vācayīṣyanti paryavāpsyanti
pravartayīṣyanti ||

nirodhe prathama-kṣaṇ'ākārārthaḥ āha: punar aparam ity-ādi. samprasthitāḥ pranidhān'ādy-āśayena¹ pravṛttāḥ. iyam iti darśana-mārga-pratipādikā. 5 tam kulaputram iti adhigata-navama-kṣaṇa-darśana-mārgam² śravaṇ'ādy-arthaḥ samīpībhavanam upasamkramitavyam mansyante jñāsyanti. sa eva suparibhāvitavāt sarva-śūnyatānām adhigatārthatvena parīttōpadeśena⁴ śakta iti matih.⁵ udgṛhnata ity-ādi uttarottara-viśeṣādhigama-hetu-bhūtam viśiṣṭam udgrahan'ādi kurvata ity arthaḥ. śroṣyantīmām prajñāpāramitām iti pūrvena sambandhah. 10 śravaṇām ca nirodha-satyābhīsamay'ādhipatyāt saṃvṛti⁶-deśanā-[Tib. 103^a]śravaṇ'ākāra-pratibhāsanam. tad-abhīsamay'āhita-śaktikasya vā vyutthita(P. 70^b)syāntikād iti veditavyam.

na ca khalu⁽¹⁾ punar deva-putrās tasya kula-putrasya vā
kula-duhitur vā imām prajñāpāramitām udgṛhnato dhārayato
15 vācayataḥ paryavāpnuvataḥ pravartayamānasyārāṇyagatasya vā
vṛkṣa-mūla-gatasya vā śūnyāgāra-gatasya vā abhyavakāśa-gatasya
vā pathi-gatasya vā utpatha-gatasya vā aṭavī-gatasya vā
mahāsamudra-gatasya vā tatra-tatrōpasamkrāmato vā cam-
kramyamāṇasya vā sthitasya vā niṣaṇṇasya vā nipannasya
20 vā bhayam vā bhaviṣyati stambhitatvām vā bhaviṣyati ut-
patsyate vā⁽²⁾ ||

ekānuśāmsā-kathanena nirodh'ākāram⁷ nirdiṣyāparānuśāmsā-kathanena tam
ev' ākāram dṛḍhayann āha: na ca khalv ity-ādi. ca-śabdah samuccaye. na
kevalam pūrvōkto 'nuśamso 'yam apara ity arthaḥ. grāmād dhanuh-pañcaśatā-
25 tikrāntam sthānam arāṇyam. gataḥ samprāptah.⁸ eka-vṛkṣa eva yaksādy-

(1) na khalu iti ga[°] (2) ga[°] pustake utpatsyate vā iti pātho na vidyate |
1. āśena P. 2. °rga PC. 3. °nārthaḥ P. 4. °tārthena viparīttōpadeśe, P,
°na parītōp^o C. 5. mitih P. 6. °ya-saṃvṛtti-ādhipatyād PC. bdag-po-las kun rdsob-
tu. 7. virodh^o P, °nen'ākār^o C. 8. prāptah C.

adhiṣṭhitatvena bhaya-hetuḥ. atas tan-mūlam vṛkṣa-mūlam. manusyādi-rabitam
gr̥ham śūnyāgāram. acchannam abhyavakāśam. mahā-jano yena gataḥ sa
panthāḥ. utpatho yathōkta-viparito mārgah. aranyaād ūrdhvam atavī. tatra-
tatrāranyādāv upasamkrāmato gacchataḥ. tad eva caturbhīr īryāpathaiḥ katha-
5 yann āha: caṅkramyamāṇasyēty-ādi. nipannah śayitah. anisṭōpanipātāśāṅkā
bhayaṁ. tat-pratīkārāpratipattih stambhitatvam. abhūtvā bhāvād bhaviṣyati.
prabandha-pravṛttyōtpatsyate nēti pūrveṇa sambandhaḥ. sarva-śūnyatānām
suparibhāvitavād iti matih. anyatrāpy uktam: śūnyatā-parigato bodhisattvāḥ
sarva-bhaya-vigato bhavatīty-ādi.

10 etad uktam: rūp'āder nija-rūpā prakṛtyāīva śūnyatēty evam sarva-dhar-
m'ālambane nirodhe dharmajñāna-kṣāntir utpadyata iti.

atha khalu catvāro mahārājāno Bhagavantam etad avocat|
āścaryam Bhagavan yad imām prajñāpāramitām udgr̥hṇan
dhārayan vācayan paryavāpnuvan pravartayan sa kula-putro
15 vā kula-duhitā vā yāna-traye sattvān vinayati na ca sattva-
saṃjñām utpādayati ||

nirodhe dvitīya-kṣanārtham āha: atha khalu [Tib. 103] catvāra ity-ādi.
mahārājāno Virūḍhak'ādyāḥ. tāttvika-yāna-traya-sattvōpalambham antareṇāpi
samvṛtyā śrāvak'ādi-yāna-traye sattvān vinayatity āścaryam. anena ca satya-
20 dvaya-samāśrayena sarvākāra-sattvārtha-pratipādanena samartha-kāraṇa-nirde-
śena (P. 71^a) prajñāpāramitōdgrahan'ādīnām buddhatvam eva phalam āveditam
iti gr̥hyam.

tatas caitad uktam: dharmadhātu-parināmita-kuśala-mūlānām phalam
tathāgatatvasya prāpaṇam ity evam sarva-dharm'ālambane nirodhe dharm-
25 jñānam utpadyata iti.

vayam Bhagavāms tasya kula-putrasya vā kula-duhitur vā
rakṣāvaraṇa-guptim saṃvidhāsyāmo ya imām prajñāpāramitām
udgrahīsyati dhārayīsyati vācayīsyati paryavāpsyati pravartay-
5 syati ||

30 atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat|

aham api Bhagavāms tasya kula-putrasya vā kula-duhitur vā
rakṣāvaraṇa-guptim saṃvidhāsyāmi ya imām prajñāpāramitām
udgrahīsyati dhārayīsyati vācayīsyati paryavāpsyati pravartay-
isyati ||

(51)Brahmā 'pi Sahā-patiḥ⁽¹⁾ sārdham brahmakāyikair deva-
putrair Bhagavantam etad avocat| aham api Bhagavāms tasya
kula-putrasya vā kula-duhitur vā rakṣāvaraṇa-guptim saṃ-
vidhāsyāmi ya imām prajñāpāramitām udgrahīsyati dhārayīsyati
vācayīsyati paryavāpsyati pravartayīsyati ||

rayam ity-ādi etac ca prajñāpāramitāyā māhātmya-jñāpanāya 'ātmānah 10
śāsanōpakārakatva-jñāpanāya¹ Bhagavati kṛtajñatva-jñāpanāya cōktaṁ. dr̥ṣṭa-
dharma-vedaniyam upadadya-vedaniyam aparaparyāya-vedaniyam ca trividham
aśubham karmēti tat-kṛtōpadrava-pratīkāreṇa rakṣāvaraṇa-guptayo yathākra-
mam uktāḥ.

atha vā² daivī vipad yatrāśubhasyāīva vyāpāro 'vagamyate nāparasya. 15
yathā maraka-durbhikṣa-vajrāśany-ādi-pātah. mānuṣī vipad yatra prāṇinām
vyāpārah pratīyate. vidyamāno 'pi daivasya nāvagamyate. yato na karmaṇā
vinā kiṃcid apy asti phalam. yathā niśpanne 'pi sasyādau paracakrōpadra-
va-kṛto durbhikṣādih.³ daiva-mānuṣī vipad yatrōbhayasya vyāpārah pratīyate.
etāvac⁴ ca karma daivam [Tib. 104^a] mānuṣam ca. yathōktam⁵ daiva-mānuṣam 20
hi karma lokam yāpayatīti. tat-pratīkāreṇa rakṣāvaraṇa-guptayo yathākramam
uktāḥ.

saṃvidhāsyāma iti kariṣyāmah.

atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avo-
cat| āścaryam Bhagavan yad imām prajñāpāramitām udgr̥hṇan
dhārayan vācayan paryavāpnuvan pravartayan sa kula-putro
vā kula-duhitā vā imān iyato dr̥ṣṭadhārmikān guṇān pratila-
bhate parigṛhṇāti |

(1) Sahāpatir iti padam svāhāpatir ity arthe prayuktam ity anumīyate|
1 ... 1. om. P. 2. om. P. 3. ḍkṣopadrav'ādih P. 4. etac C. 5. °ta P.

nirodhe trtiya-kṣaṇārtha¹-sambandham āracayann āha' āścaryam Bhagavann
ity-ādi. īmān anantarōktān iyato rakṣā-varana-gupti-saṃkhyā-vacchinnān dr̥ṣṭa-
dhārmikān pratyutpanna-janma-saṃgrhitān guṇān anuśamsān pratilabhatे pra-
yogāvasthāyām. (P. 71^b) parigrhnāti prsthāvasthāyām.

5 kim punar Bhagavan prajñāpāramitāyām udgṛhitāyām
sarvāḥ ṣaṭpāramitā udgṛhitā bhavanti ||

evam sambandham² āvedy' ākārārtham praśnayann³ āha kim punar ity-
ādinā. kim punah prajñāpāramitāyām udgṛhitāyām dānādyāḥ pañca pāramitāḥ
saṃgrhitā bhavantī vaktavye ṣaṭ pāramitā-vacanām mukhyayā prajñāpāramitayā
10 gauṇa-svabhāvāyā api prajñāpāramitāyāḥ saṃgrahād ity abhiprāyenōktam.

evam ukte Bhagavān Śakraḥ devānām indram etad avocat |
evam etat Kauśikāvam etat || prajñāpāramitāyām Kauśikōd-
grhītāyām sarvāḥ ṣaṭ pāramitā udgṛhitā bhavanti ||

15 sarva-dharmāviparitāvabodhe hi mukhyā prajñāpāramitā jāyate. atas
tayaiva sarva-vyavadāna-dharmānām saṃgrahād ity abhiprāyavān āha : evam
etad ity-ādi.

etad uktam : prajñāpāramitayā⁴ sarvākāra-pratipakṣānām saṃgraha ity
evam sarva-dharm’ālambane nirodhe ‘nvayajñāna-kṣāntir utpadyata iti.

20 punar aparam Kauśika prajñāpāramitāyām udgṛhitāyām
dhāritāyām vācitāyām paryavāptāyām pravartitāyām sa kula-
putro vā kula-duhitā vā dr̥ṣṭadhārmikān guṇān parigrhnāti |
tān Kauśika sarvān śr̥nu sādhu ca suṣṭhu ca manasikuru
bhāsiṣye ‘ham te ||

nirodhe⁵ caturtha-kṣaṇākāram nirdiśann āha : punar aparam ity-ādi. śr̥nu
25 ity-ādi vyākhyātam. atha vā yasmād ādita eva bhakti-hetutayā tāvat kalyāṇam
tasmāt⁶ sādhu śr̥nu. yataś ca madhye [Tib. 104^b] suprsthī-hetutvāt kalyāṇam
tataḥ suṣṭhu śr̥nu. yena ca paryavasāne mukti⁷-hetutayā kalyāṇam tena yoniśo

1. °rtham P. 2. samartham C. 3. °śnam C. 4. °tāyām C. 5. °dha- PC.
6. tat P. 7. sic C, prsthī P. dge-ba. 8. rnam-par grol-ba=vimuktī

manasikuru. atha vā mṛdu-madhyādhimātrānām doṣānām pratipakṣatvād yathā-
kramam sādhv-ādi-vacanām. yadi vā vyañjanārthōbhayāvadhāraṇād yathāsaṃ-
khyam sādhv-ādi-vacanām.

sādhu Bhagavān iti Śakro devānām indro Bhagavataḥ
pratyārauṣīt ||

5 Bhagavān etad avocat | tatra Kauśika ye mama dharmām
vigrāhitavyam maṃsyante vivaditavyam maṃsyante virodha-
yitavyam maṃsyante teṣām vigrāhitu-kāmānām vivaditu-kāmā-
nām virodhayitu-kāmānām utpannōtpannā vigrāhā vivādā
virodhāḥ punar evāntardhāsyanti na sthāsyanti | teṣām vigrā-
hī(52)tu-kāmānām vivaditu-kāmānām virodhayitu-kāmānām na
te 'bhiprāyāḥ paripūriṁ gamiṣyanti ||

10 dharmam ity-ādi. sūtrādi-dharmām viruddham grahitavyam vigrāhitavyam¹
manasā. tato vacasā viruddham vaditavyam vivaditavyam. evam prakāra-dva-
yena virodhayi(P. 72^a)tavyam vighāṭayitavyam.² yadi³ vā⁴ vyañjanārthōbhaya-
vighāṭanād⁵ vigrāhitavyam ity-ādi pada-trayam. mansyanta ity asyānantaram⁶
jinajanānī-bhāvanābhīratam bodhisattvam ārabhyēty adhyāhāryam. yatas
tasyāīvānuśaṃsā⁷-kathanam adhikrtam. uttaram⁸ ca vaksyati tasya tāny ut-
pannōtpannāny adhikaranāny antardhāsyantīty⁹ ādi. antardhāsyantīti adrśyāni
bhaviṣyanti. yato na sthāsyanti yuktyā sthitīm na lapsyante. ata eva teṣām 20
abhiprāyā manorathā na paripūriṁ nispattīm gamiṣyanti.

25 tat kasya hetoh | evam hy etat Kauśika bhavati ya imām
prajñāpāramitām kula-putro vā kula-duhitā vā udgrahiṣyati
dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayi-
ṣyati upadekṣyati uddekṣyati svādhyāṣyati tasyāīvām tāny ut-
pannōtpannāny adhikaraṇāni punar evāntardhāsyanti na sthā-
syanti | teṣām vigrāhitu-kāmānām vivaditu-kāmānām viro-
-

1. om. P. 2. °ghātay° P. 3. vighāṭa-ghaṭenād P, °ya-vighāṭād C. 4. asy°
P, anantaram C. de ma-thag-tu. 5. °śaṃsā P. 6. anantaram PC. hog-nas. 7.
Page 52,⁵ of the text.

dhayitu-kāmānām na te 'bhiprāyāḥ paripūriṁ gamiṣyanti |

nanūtpanno vitarkāḥ para¹-pratisamādhānam antareṇa katham antardhā-syatītī² tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: evam hy etad ity-ādi. anenāttad uktam: dharmatāśā yad uta prajñāpāramitā-bhāvaka-pudgalādhiṣṭhānāt svata 5 eva teṣām pratisamādhānam utpadyata iti. udgrahīṣyati³-ādi vyākhyātām. atha vā samgraha-śravaṇād [Tib. 105^a] udgrahīṣyati. manasikaraṇād dhārayīṣyati. pustaka-pathanād vācayīṣyati. granthārtha-grahaṇāt paryavāpsyati. pratyaksānumān'Āgamāviruddhārtha-kathanād yathākramām pravartayīṣyati deśayīṣyai upadekṣyati. kalpitādi-trividha-padārthānūtpāda-deśakatvena vā. 10 pāṭha-mātrōpadeśād uddekṣyati. pūrva-rātrādi-karaṇāt svādhyāsyati. bodhi-parināmanādhyāśaya-bhedād etāny udgrahaṇādīni samyag vidheyāni. adhi-karanānīti vivāda-sthānāni.

imam api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā dr̄ṣṭā-
15 dhārmikām guṇām parigṛhṇāti ya imām prajñāpāramitām
udgrhṇāti dhārayati vācayati paryavāpnoti pravartayati deśayaty
upadiśaty uddiśati svādhyāyāti ||

upasamharann āha: imam apīty-ādi. na kevalam vakṣyamā(P. 72^b)nam
guṇam ity api-śabdaḥ.

tad yathā 'pi nāma Kauśika Maghī nāmauṣadhi sarva-
20 viṣa-prāśamānī| tatr' āśī-viṣeṇa jantunā bubhukṣiten' āhārārthin'
āhāra-gaveṣīṇā kaś-cid eva prāṇaka-jāto jantur dr̄ṣṭo bhavet|
sa āśī-viṣas tam prāṇaka-jātam gandhenānubadhniyād anuga-
25 cched āhāra-hetor bhakṣayitu-kāmaḥ| atha sa prāṇaka-jāto yena
sā maghī nāmauṣadhi tenōpasamkrāmet tenōpasamkrāmya tiṣṭhet|
atha sa āśī-viṣas tasyā oṣadhyā gandhenāiva pratyudāvarteta ||

evam prajñāpāramitāyāḥ sarvōpadrava-prāśamana-tejo-balatvām³ pratipādyā
dr̄ṣṭāntenāpi samarthyānn āha: tad-yathā 'pi nāmēty-ādi. kvacit pāṭhah

1. param C.

2. °syantī PC.

3. udgrh° P. 4. varṇatvām P.

parikalpam upādāyēti 'sambhavat-kāraṇa-viṣeṣat kārya-viṣeṣam¹ adhikṛtya.
anena durlabhatvam ākhyātām. sthāvar'ādi-viṣāpanayanāt sarva-viṣa-prāśamānī
'ti svarūpām kathitām. āśī-viṣeṇa² jantunēti dāmṣṭrā-viṣeṇa³ prānakena. bu-
bhukṣitenēty-ādi. bubhukṣitāḥ kṣudhā-paripīḍito 'pi kaścid devatārādhana-
pravṛttavan n' āhāra-prayojana iti tad-vyavacchedārtham³ āhārārthī 'ti vacanām.
tathā-vidho 'pi dhairyam ālamby' āhāram na paryeṣata iti tad-vyudāsenōktam⁴
āhāra-gaveṣī 'ti. prāṇaka-jāto jantur iti sattva-[Tib. 105^b]saṃkhyāto⁵ maṇḍūk'ā-
dir ity arthāḥ. gandhenēti tad-gat'āmis'ādi-gandhena. anubadhnīyād iti buddhyā
bhakṣyatvena svikuryāt. anugacched iti paścāt prsthato yāyāt. pratyudāvarte-
tēti nivṛttim kuryāt. 10

tat kasya hetoh| tathā hi tasyā oṣadhyā bhaiṣajya-guṇāḥ
sa tādrśo yas tasy' āśī-viṣasya tad-viṣam abhibhavati | evam bala-
vati hi sā oṣadhi |

nanu yatra prāṇaka-gandhena na vivarteta tatra katham oṣadhyā gandhena
pratyudāvartetēti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: tathā hīty-ādi. ayam vā-
kyārthāḥ: sāmvṛte 'pi kārya-kāraṇa-bhāve⁶ tasyā eva uṣadhyāḥ sa tādrśo bhaiṣ-
jya-guṇo yas tasy' āśīviṣasya tad-viṣam abhibhavati nānyasyēti. evam balavatī
hi sauṣadhi.

bhede 'pi niyatāḥ kecit svabhāvenēndriy'ādivat| iti.

etad uktam: prajñāpāramitayāiva bāhyā(P. 73^a)bhyantarōpadrava-prāśa- 20
manam ity evam sarva-dharmālambane nirodhe 'nvayajñānam utpadyata iti.

evam eva Kauśika yah kula-putro vā kula-duhitā vā imām
prajñāpāramitām udgrahīṣyati dhārayīṣyati vācayīṣyati paryavā-
psyati pravartayīṣyati deśayīṣyaty upadekṣyati uddekṣyati svā-
dhyāsyati tasyā Kauśika yāni tāny utpannōtpannāny adhikara-
ṇāni vigrahā vivādā virodhā bhaviṣyanti te (53) prajñāpāramitāyās
tejasā balenā sthāmataḥ prajñāpāramitā-bal'ādhānenā⁽¹⁾ kṣipram 25

(1) prajñāpāramitāyā balādhānenēti kha°|

1 ... 1. rgyuḥi khyad-par-las ḥbras-buḥi khyad-par-du ḥphags-pa srid-pa. 2 ... 2.
om. P. 3. °dam P. 4. vyapadeśen° C. 5. samjñāto P. 6. °ve 'pi C.

tata evōparamṣyanti upaśamisyyanti antardhāsyanti na vivar-
dhisyante yato yata evōtpatsyante tatra tatrāīva nirōtsyante
antardhāsyanti na vivardhiṣyante na sthāsyanti⁽¹⁾||

mārge prathama-kṣaṇ'ākāram vaktum āha: *evam erēty-ādi. yāni tānīti*
5 *nipāta-samudāyo* yāni kānicid ity arthe vartate. *tejasēty-ādi prajñāpāramitāyāḥ*
sāmarthyam eva tejo-bala-sthāma-bal'ādhānāni yathākramam prayoga-darśana-
bhāvanā-višeṣa-mārge nirdiṣṭāni. *tata evēti yatrāīvōtpatsyante tatrāīvēty arthaḥ.*
uparamṣyanti upaśamisyyanti na vivardhiṣyanta iti yathākramam śruta-cintā-bhā-
vanā-kāle veditavyam. *prayog'ādy-avasthāsu* vā grāhyam. tad eva kathayann
10 āha: *yata* ity-ādi. *yato yata* iti yatra yatrāīvādhikaraṇa-sthāna ity arthaḥ.
nirōtsyante antardhāsyanti [Tib. 106^a] na sthāsyantī¹ pada-trayam uparamṣyan-
tīty-ādinā 'dvayārtham.²

tat kasya hetoh| prajñāpāramitā hi rāg'ādīnām yāvan
nirvāṇa-grāhasyōpaśamayitri⁽²⁾ na vivardhikēti||

15 nanūtpanno vitarkah para-pratisamādhānam antareṇa katham bhavatīti *tat*
kasya hetor ity āśaṅkya pūrvavat parihārārtham āha: *prajñāpāramitā hīty-ādi.*
rāg'ādīnām ity ādi-śabdād dveś'ādīnām. *yāvad* ity anena smṛtyupasthānā-
bhiniveś'ādeḥ parigrahaḥ.³ *nirvāṇa-grāhasyēti sōpadhi-nirupadhi-nirvāṇābhini-*
veśasya. samudācaran⁴-nirvāṇābhiniveś'āder unmūlanād *upaśamayitri*.⁵ rāg'ādi-
20 vāsanā-samudghātān na vivardhikā.

etad uktam: prajñāpāramitā-bhāvanayaīva⁶ rāg'ādi-nirvāṇābhiniveśasya
śāntir ity evam (P. 73^b) sarva-dharm'ālambane mārge dharmajñāna-kṣāntir ut-
padyata iti.

25 catvāraś ca tasya mahārājānah Śakraś ca devānām indro
Brahmā ca Sahā-patiḥ⁽³⁾ sarve ca buddhā bhagavanto bo-
dhisattvāś ca rakṣ'āvaraṇa-guptim saṃvidhāsyanti ya imām pra-

(1) kha° pustake na vivarddhisyante iti ga° pustake na sthāsyanti iti ca pāṭho nāsti |

(2) yāvan nirvāṇāgrāhasyōpaśamayitri iti ga° |

(3) sahā patiśabdayārtha ekapañcāśattamapatra-prṣṭhe vivṛtam |

1. °nta iti C. 2. °ntīty-ādi-pada-tray° C. °ntīty anenādvy° P. la-soṣ-pa dañ tha
mi dad-do. 3. prag° P. 4. °ra C. 5. °tri atha vā C. °mayati P. 6. °nāīva P.

jñāpāramitām udgrahiṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavā-
psyati pravartaiṣyati deśaiṣyaty upadekṣyati uddekṣyati
svādhyāsyati || ayam tena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā
dr̥ṣṭadhārmiko guruh parigṛhīto bhaviṣyati ||

5 mārge dvitīya-kṣaṇārtham āha: *catvāras cēty-ādi. rakṣ'āvaraṇa-guptayo*
vyākhyātāḥ. yadi v' ādhidaivikam ādhībhautikam ādhyātmikam cāntarāyam
adhikṛtya yathānyāyam *rakṣ'āvaraṇa-guptayo* jñeyāḥ. āpad vā tridhā. svā-
pratyaya-jā para-sattva'-saṃkhyāta-pratyaya-jā paramatva-saṃkhyāta-pratyaya-
jā ca. tasyāḥ pratikāreṇa *rakṣ'āvaraṇa-guptayo* yathākramam avaseyāḥ.

10 etad uktam: prajñāpāramitādgrahaṇ-ādi-pravṛttasya tathāgatādibhyāḥ sarva [Tib. 106^b]-rakṣ'āvaraṇa-guptayo bhavantīty evam prajñāpāramitāyāḥ sarva-dharm'ālambane mārge dharmajñānam utpadyata iti.

15 punar apāraṇ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā
imām prajñāpāramitām udgrahiṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati
paryavāpsyati pravartaiṣyati deśaiṣyaty upadekṣyati uddekṣyati
svādhyāsyati sa ādeyavacanaś ca bhaviṣyati mṛdu-vacanaś ca
bhaviṣyati mita-vacanaś ca bhaviṣyati aprakīrṇa-vacanaś ca
bhaviṣyati na ca krodhābhībhūto bhaviṣyati na ca mānābhī-
bhūto bhaviṣyati ||

20 mārge tṛtīya-kṣaṇārtham āha: *punar apāraṇ Kauśikēty-ādi. ādeya-vacanaś*
cēti kṛpayā svayam prāṇātipāt-ādi-virati-pūrvakam sarvākārajanātāyām sthitvā
'nyeśām tatra pratiṣṭhāpanāt. svayam-pratiṣṭhitānām ca varṇavāda-tat-sam-
anujñātvād³ ādeya-vākyā ity ayam artho 'vaseyāḥ. ⁴anyathōpādeya-vacanatvā-
sambhavāt.⁴ Pañcavimśatisahasrikāyām uktam: ātmanā ca prāṇātipātāt prati-
virato bhaviṣyatity ārabhya yāvat pareśām varṇavādī tat-samanujño bhaviṣyati. 25
ity evam sa ādeya-vākyo bhaviṣyatity-ādi. śrotra-sukha-kāritvān mṛdu-vacanah.
yāvatāīvārtho bhavati tāvan-mātrābhīdhānān mita-vacanah. saṃkṣepōkti-kuśa-

1. °rās° PC. sems-can gṣan-du. 2. rnam-pa thams-cad-du=sarvākāra.

3. °jñātvād P. 4 ... 4. sic P. °mbhavatvāt C. anyath' ādey°? gṣan-du ni tshig gzuñ-bar
hos-pa mi srid-paḥi phyir-ro.

latvād aprakīrṇa-vacanāḥ. na ca krodhābhībhūto na mānābhībhūta iti pratyupasthitē 'pakāra-nimittē pratīghāṁśikāś cetasa āghā(P. 74^a)tah krodhaḥ. satkāyadrṣṭi-samniśrayeṇa cittasyōnnatir mānah.

tat kasya hetoh | tathā hi tam prajñāpāramitā paridama-
5 yati prajñāpāramitā parinamayati na krodhaṁ vardhayati na
mānaṁ vardhayati sa nōpanāhaṁ parigṛhṇāti na vyāpādaṁ
(54) parigṛhṇāti nānuśayaṁ dhārayati

nanu pratipakṣam vinā doṣāpagamābhāve katham tasyāīvaṁ guṇōdaya iti
tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: tathā hīty-ādi. prajñāpāramitā'iva sarva-
10 doṣāṇāṁ pratipakṣaḥ. sa ca tena bhāvita iti matih. prāṇātipāta-viraty-ādau
pratiṣṭhāpanāt paridamayati. [Tib. 107^a] mita-vacan'ādinā sattva¹-viṣaye prahvī-
karaṇāt parinamayati. upanāham iti vairānuśayasyānūtsargah pratīghāṁśikā
evōpanāhaḥ. vyāpādaṁ iti sattveṣu duḥkheṣu² duḥkha-sthānīyeṣu ca dharmeṣv
āghāto vyāpādaḥ. anuśayam iti dves'āṁśiko³ vaira-prabandho 'nuśayaḥ.
15 etad uktam: prajñāpāramitā-parigraha-balād eva buddhatvābhilāṣīṇā svā-
yaṁ prāṇātipāta-viraty-ādi-pūrvakam sarv'ākārajñatāyāṁ sthitvā tatrā'iva pare-
śām sthāpanam kāryam ity evam sārva-dharm'ālambane mārge 'nvayajñāna-
ksāntir utpadayata iti.

evam carato 'sya kula-putrasya vā kula-duhitur vā smṛti
20 maitri cōtpadyate |

mārge caturtha-kṣaṇ'ākāraṁ vaktum āha: evam carata ity-ādi. evam carato
mārge 'nvayajñāna-kṣāntyā viharataḥ. samstute vastuni cetaso 'sampramoṣaḥ
smṛtiḥ. adveṣaḥ sarva-sattveṣv eka-putra-prem'ākāratā maitri. ābhyaṁ dān'ādi-
sarva-kuśala-mūlasyānupalambha-yogena sarva-sattva-sādhāraṇatayā 'nuttarāyāṁ
25 samyaksambodhau parināmanād dvayam uktam.

tasyāīvaṁ bhavati sace aham vyāpādaṁ utpādayiṣyāmi
tenēndriyāṇi me paribhetsyante⁽¹⁾ mukha-varṇaś ca me dhakṣyate

(1) paribhēsyante iti kha^o

1. sarvatva P. sems-cān. 2. om. C. 3. °śāṅgikau C.

ayuktam cātān mama yad aham anuttarāyāṁ samyaksam-
bodhau samprasthitas tatra śikṣitu-kāmaḥ krodhasya vaśam
gaccheyam ity evam sa kṣipram eva smṛtiṁ pratilabhate⁵
imam api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā dṛṣṭadhār-
mikām guṇām parigṛhṇāti ya imām prajñāpāramitām ud-
grahiṣyati dhārayisyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati
deśayaty upadekṣyati uddekyayati svādhyāsyati

maityā vyāpāram ev' āha tasyāīvaṁ bhavatīty-ādinā. paribhetsyanta iti
vyāpāda-samudācāreṇa caksur-ādināṁ vikriy'āpādanāt. dhakṣyata (P. 74^b) iti
svarūpa-praçeyutvā dagdho bhaviṣyati. vaśam iti tad-āyattatām.

etad uktam: dān'ādīnāṁ akṣayam [Tib. 107^b] kartum iechatā samyaksam-
bodhau parināmanām smṛty-ādi-balena kāryam ity evam sarva-dharm'ālambane
mārge 'nvayajñānam utpadyata iti.

yathoktair ev' ākārair anyāpadeśa¹-nirdiṣṭaiḥ śoḍaśa-kṣaṇāḥ samutpadyanta
iti nātra vipratipattiḥ.

tathā cōktam:

ādhār'ādheyatā'bhāvāt tathatā-buddhavor mithaḥ
paryāyeṇānanujñānam^I mahatta^{II} sā 'pramāṇatā^{III} || (12)

parimāṇāntatā'bhāvau^{IV,V} rūp'āder avadhāraṇam^{VI}
tasyāṁ sthitasya buddhatve 'nugrahātyāgatādayaḥ^{VII} || (13)

maity-ādi^{VIII} sūnyatā^{IX} prāptir^X buddhatvasya parigrahaḥ^{XI}
sarvasya vyavadānasya sarv'ādhi-vyādhi-sātanām^{XII} || (14)

nirvāṇa-grāha-sāntatvam^{XIII} buddhebhyo rakṣaṇ'ādikam^{XIV}
a-prāṇi-vadham ārabhya sarv'ākārajñatā-naye || (15)

svayam sthitasya sattvānām sthāpanam^{XV} parināmanām
dān'ādīnāṁ ea sambodhā^{XVI} iti mārgajñatā-kṣaṇāḥ || iti (16)

asyāpi darśana-mārgasya sarv'ākārajñatāyāṁ uktam² nirvedhabhāgiyam
grāhyam. yady evam tatrāpi pramudit'ādi³-bhūmy-abhidhānenā bodhisattvānām
darśan'ādi-mārgasya pratipāditatvāt⁴ kim-arthaḥ punar upādānam iti cet.

1. °ṣe C. 2. uktarn C, ukta P. 3. °ditā PC. la-sogs-pa. 4. pratipāditvāt
C pratipādanāt P.

ueyate. nihšeṣa-hetu-phalādhigamāpekṣayā tathāgatānām sarvākārajñatēty abhidhānāj jina¹-putrānām tad-ukto mārgo na bhavatīty āśāṅkā-varaṇārtham. tata eva hetu-mātram apakṛṣya prthag jinātmajānām darśanādi-mārgātmikā (P. 75^a) mārgajñatā vyavasthāpyate.

5 evam tu vidvadbhir nirūpayitavyam: kiṁ Kārikā'nusāren' ākāra granthār-thānugamena yojitāḥ. na vēti. [Tib. 108^a] tatr' ārya-Vimuktiṣen'ādi-vyākhyām ālokya sva-śaktyā pratipādīta eva.

kecid arthāntarābhisaṁḍhinā yathōktena grāntha-prabandhen' ākārārtham anuktvā darśana-mārga²-śoḍāśa-kṣaṇopalakṣaṇam eva kevalam atra kṛtam iti 10 varnayanti. evam uktānukta³-nirvedhabhāgī'ādy-arta-pratipādana-pareṣu grāntheṣu draṣṭavyam iti.

tair bhāvanā-kram'ādy-anirdeśān na kācid abhisamay'ānupūrvī pratipādīta. Abhisamayālāmṛkārakārikā'rthaś ca kathām vyākhyeya ity apare.

bhāvābhīniveśa-mūlo hi rāg'ādi-kleśa-gaṇaḥ. tad-viruddhaś ca nairātmyā-15 bhyāsa iti. atas tam vinā kathām duḥkhe dharmajñāna-kṣānty⁴-ādir iti cet. nāīvam. yasmād yathōdita-vidhiṇā nairātmya-saṁsūcana-parāḥ sarva evāmī śoḍāśākārāḥ saṁnihita-vineya-jana-hitādhāna⁵-eikīrṣayā evam⁶ yathā'bhihitānām-prakāra-rūpena nirdiṣṭāḥ santo 'pi samabhāsyamānāḥ⁷ pratītyasamut-20 pāda-dharmatayā darśana-mārgōtpādakā bhavantīty avaseyam. evam anyatrā- pīti.

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat|
āścaryam Bhagavan yathēyam prajñāpāramitā paridamanāya
pratyupasthitā anunnāmāya bodhisattvānām mahāsattvānām ||

darśana-mārgānantaram bhāvanā-mārgābhidhāne sati svalpa⁸-vaktavyatvena
25 phala⁹-nimnatvena⁹ ca¹⁰ vineya-pravṛtter bhāvanā-mārgasya kāritram tāvat katha-
yann āḥ' āścaryam Bhagavann ity-ādi. prajñāpāramitēti vakṣyamāno bhāvanā-
mārgaḥ. paridamanāya pratyupasthitēti sarva-prakā(P. 75^b)ra¹¹-kleśa-sva-vidheyi-
karaṇāt sarvato damanārthēna paridamana-nimittam [Tib. 108^b] abhimukhibhūtā.

1. °dhānārjita PC. brjod-pa yin-pas rgyal-ba. 2. °rgam C. 3. ukta C. 4. om. Tib. 5. °dhāra C. 6. tv evam PC. 7. evam abhy° C, samavāpyam° P. yañ-
dag-par goms-par gyur-pa. 8. fiñi-ba. Simply alpa? 9. om. P. 10. om. C. 11.
°rvākara P.

iti prathamaṁ damana-kāritram.

anunnāmāyēti damanānantaram viśiṣṭe kiyan-mātreṇādhigame 'haṁmāna-
pratiṣedhen' ātmōtkarṣa-niṣedhāt sarvato namanārthēna pariṇamanāya.¹ iti
dvitīyam namana-kāritram.

Bhagavān āha | punar aparaṁ Kauśika ya imāṁ prajñā-

pāramitāṁ kula-putro vā kula-duhitā vā udgrahīṣyati dhārayi-
ṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyati upa-
deksyati uddeksyati svādhyāṣyati sacet kula-putro vā kula-
duhitā vā imāṁ prajñāpāramitāṁ evam udgr̄hṇan dhārayan
vācan paryavāpnuvan pravartayan deśayann upadiśān uddiśān
svādhyāyan saṁgrāme vartamāne saṁgrāma-śīrasī samārūḍhaḥ
syāt| tasya saṁgrāmam avatarato vā avatīrṇasya vā 'tikrāmato
vā saṁgrāma-madhya-gatasya vā tiṣṭhato vā niṣaṇṇasya vā
'sthānam etat Kauśikānavakaśo yat tasya kula-putrasya vā
kula-duhitur vā imāṁ prajñāpāramitāṁ manasikurvato vā
udgr̄hṇato (55) vā dhārayato vā vācayato vā paryavāpnuvato vā
pravartayato vā deśayato vā upadiśato vā uddiśato vā svādhyāyato
vā jīvitāntarāyo vā bhavet|

tato 'nantaram sarva-prakāra-kleśābhībhava iti trītya-kleśa-nirjaya-kāritrā-
rtham āha: punar aparaṁ Kauśikēty-ādi. evam udgr̄hṇann iti vakṣyamāna-
bhāvanā-mārga-kramēṇa. saṁgrāma ity-ādi. bhāvanā-prahātavyaiḥ kleśaiḥ saha
vigrahe vartamāne sati adhimātrādhimātr'ādi-prathama-trika-vipakṣasya mr̄du-
mr̄dv-ādi-prathama-prakāra-pratipakṣādhigamena saṁgrāma-śīrasī utkalitaiḥ sa-
mārūḍho bhavati. avatarata ity-ādi pada-trayam yathāsaṁkhyam madhyādhī-
mātr'ādi-dvitiya-trika-vipakṣasya madhya-mr̄dv-ādi-dvitiya²-prakāra-pratipakṣā-
25 dhigama-yogato vācyam. saṁgrāma-madhya³-gatasyēti mr̄dv-adhimātra-vipakṣa-
syādhimātra-mr̄du-pratipakṣa-lābhena. tiṣṭhata iti mr̄du-madhya-vipakṣasyādhī-
mātra-madhya-pratipakṣādhigamena sthitasya. niṣaṇṇasyēti mr̄du-

1. °riñām° P. 2. om. P. 3. °dhye P.

mṛdu-vipakṣasyādhimātrādhimātra-pratipakṣa-sambandh'āgamāt¹ saṃgrāme sa-
mupaviṣṭasya. sarveṇa cātena nava-prakāra-vipakṣa-pratipakṣa²-hānōpādānena
bhāvanā-mārgasyāpunaḥkartavyatām āha.

asthānam ity asambhavah. tad eva ka(P. 76^a)thayaty *anavakāśa* iti.

[Tib. 109^a] paryāya-vacanam kim-artham iti cet. ucyate. tadā c' āyat�ām ca
kasyacit kathaṃcid arthāvabodhārtham, ³tenāiva ea arthābhidhāne³ pūrvā-śrutā-
nām evāvagītātā syād iti tad-doṣa-parihāreṇa pūrvā-kāla⁴-vikṣiptānām paśeād-
āgatānām ca tad-artha-śravaṇārtham, durmedhasām punaḥ-punas tad-artha-
lakṣaṇārtham, eka-śabdānekārthatayā 'rthāntara-kalpanā-vyudārtham, anyatra
⁵nirghanṭavat tābhīḥ samjñābhis tad-artha-sampratipatty⁵-artham, dhārmakathi-
kānām arthāpanibandhana-prāpanayoḥ kauśalōpasamhārārtham,⁶ ātmāno dharma-
pratisamvid-udbhāvanārtham, pareṣām ea tad-bijādhānārtham iti paryāya-
deśanānām aṣṭau prayojanāni. evam sarvatra vācyam.

yat tasyēti yad iti nipāto ya ity arthe vartate. yo jīvitāntarāyāḥ so 'navā-
15 *kāśa* iti vākyārthah. *jīvitāntarāya* iti vijñāna-prabandhōchchittih.

parōpakramenā jīvitāntarāyam so 'nuprāpnuyān nāitat
sthānam vidyate |

ādhyātmikōpadrava-vigamānantaram bāhyōpadravopāśama iti parōpakramā-
viśahyatvam caturtham kāritram āha parōpakramenēty-ādinā. paro manusy'ā-
20 diḥ.⁸ tasyōpakramāḥ khaḍg'ādi-prahāra-dānam.

sacet punas tasya kaścit Kauśika tatra śastram vā *idaṇ-*
ḍam vā loṣṭam vā anyad vā kṣipen nāitat tasya śarīre nipatet ||

etad uddeśa-padaṁ nirdeśena vibhajann āha: *sacet punar* ity-ādi.
uddeśa-vacanānām nirdeśāt prthag abhidheyārtho nāstīti kim-artham uddeśa-
25 vacanam iti cet. ucyate. samāsena vistārādhāvadhāraṇārtham⁹ sūtreṇa vṛtty-
arthāvadhāraṇavat.¹⁰

1. samarth'āg° C. 2. om. C. 3...3. tshig de ūid bzlas-te gsuńs-na. 4. °lam
P. 5...5. °rgħavat tābh° P. °rganṭha-varṇa-lābh° C. min bṣad-pa dan ḥdra-bar (miñ)
de dag għis. 6. pr° P. 7. °salyōp° C. 8. °ṣyas P. mi la-sogs-paho. 9. °tarāv°
PC. don rgyas-par. 10. don ḥdsin-pa dan ḥdraho. artha-dhāraṇavat?

udgha(P. 76^b)titajñānām vineyānām anugrahārtham, anyesām āyat�ām [Tib.
109^b] udghatitajñatā-hetūpacayārtham, ātmānaḥ samāsa-vyāsa-nirdeśa-vaśitā-
samdarśanārtham, anyesām tathā 'bhyāsena tad-bijāvaropanārtham cēty ācārya-
Vasubandhuḥ.

saṃkṣipta-mātre samāhitam cittam yoginām tad-vistarārthe sarvatra katham
samāhitam syād ity etad-arthaḥ ¹uddeśa-deśanā.¹ tathā vistara-mātre samā-
hitam cittam yoginām tat-saṃkṣiptārthe sarvatra katham samāhitam syād ity
etad-arthaḥ ²nirdeśa-deśanēty² Āgamāḥ. evam sarvatra pratipattavyam.

śastrañ eakrādikam. pāśānādikam anyat.

tat kasya hetoh | mahā-vidyēyam Kauśika yad uta pra-
jñāpāramitā apramāṇeyam Kauśika vidyā yad uta prajñāpāra-
mitā aparimāṇeyam Kauśika vidyā yad uta prajñāpāramitā
anuttarēyam Kauśika vidyā yad uta prajñāpāramitā asamēyam
Kauśika vidyā yad uta prajñāpāramitā asamasamēyam Kauśika
yad uta prajñāpāramitā |

nanu tad-deśa-kṣepaṇa-sāmarthyavatā puruṣena kṣiptam śastrādikam antarā-
virodhōpanipātābhāve katham na śarīre nipated iti tat kasya hetor ity āśāṅky'
āha: mahā-vidyēyam ity-ādi. ayam abhiprāyah: mātūr abhyasyamānāyā
evam mahā-vidyādi-svabhāvāyāḥ sāmarthyenāntarā gurutva-dharma-virodhōpan-
ipātān³ na tad-deham anuprāpnoti śarādikam iti. mahattvādi-guṇa-yogān 20
mahā-vidyēty-ādi pada-trayam prayogādy-avasthāsu. adhimukty-ādi-manaskā-
rair adhikābhāvād⁴ anuttarā. nirhāratayā samābhāvād asamā. atyanta-visuddhyā
samānāntareṇāsamena samatvād asama-samā.

tat kasya hetoh | atra hi Kauśika vidyāyam śikṣamāṇaḥ
kula-putro vā kula-duhitā vā n' ātma-vyābādhāya cetayate na
para-vyābādhāya cetayate nōbhaya-vyābādhāya cetayate |

mahā-vidyādītvam evāsyāḥ katham iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āḥ:

1...1. nirdeśa-deśanā PC. bsdus-te bstan-to. 2...2. uddeśa-deśanēty PC. rgyas-
p ar bṣad-pa bstan-pa yin-no. de ltar. 3. nirodhāya nip° C. 4. lhag-par gyur-pa
sde-dge & gnas-brtan).

atra hi Kauśikēty-ādi. etad uktamः yasmā(P. 77^a)t prajñāpāramitāyām maitry-ādi-pūrvakam [Tib. 110^a] śikṣamāṇo na kasyacid vyāpād'ādy-artham śikṣate. ato hiṃs'ādikasyālp'āyuṣkatv'ādi-hetor apanayān mahā-vidy'ādi-svabhāvēti. n' ātmavyābādhāya cetayata iti mān'ādi-nimittam ātmano na patate.

5 atra hi Kauśika vidyāyām śikṣamāṇo bodhisattvo mahā-
sattvo 'nuttarām samyaksambodhim abhi-saṃbhotsyate sarva-
jñā-jñānam ca pratilapsyate। tena so 'nuttarām samyaksam-
bodhim abhisambuddha sarva-sattvānām cittāni vyavaloka-
yiṣyati॥

10 sarvōpadrava-vigamanānantaram samyaksambodhi-kāritram pañcamam āha
atra hīty-ādinā. samyaksambodhim abhisambhotsyata iti tattvādhigamam¹ sāk-
ṣātkariṣyati. sarvajña-jñānam ca² pratilapsyata iti tattvādhigamād uttarā-
kālam sarva-dharma-viṣayam jñānam adhigamiṣyati. tad eva kathayann āha:
tena so 'nuttarām ity-ādi. cittānity upalakṣanāt sarva-dharma-parigrahah.
15 vyavalokayiṣyatīti jñāsyati.

20 tat kasya hetoh। atra hi Kauśika vidyāyām śikṣamāṇasya
bodhisattvasya mahāsattvasya na tat kiñcid asti yan na prāp-
tam vā na jñātam vā na sākṣātkṛtam vā syāt tasmāt sarvajña-
jñānam ity ucyate॥ ayam api Kauśik atena kula-putreṇa vā
kula-duhitrā vā dṛṣṭadhārmiko guṇaḥ parigṛhito bhaviṣyati ya
imām prajñāpāramitām udgrahiṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati
paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyaty upadekṣyaty udde-
syati svādhyāsyati।

nanu sarvam eva yogi-jñānam anālambanam iṣyate, tat katham sarva-
25 dharmān vijñāpayiṣyatīti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: atra hi Kauśikēty-
ādi. prāptam ānantarya-mārgeṇa savāsan'āvaraṇa-dvaya-prahāṇāt. jñātam
vimukti-mārgeṇa sarvākārajanatā'dhigama-yogāt. sākṣātkṛtam śuddha-laukika-
jñānenā niścayāt.

1. °gama C, °gatim P 2. om. P.

etad uktamः yathā hi satya-svapna-darśino jñānam paramārthato 'viṣayam
api pratiniyata-viṣay'ākāram¹ liṅgĀgamānapekṣam e' āśraya-viṣeṣa-vaśād
utpadyamānam upadarśitārtha-prāpakaṭvenāviṣamvādi bhavati. tathā yo(P. 77^b)-
gi-jñānam prajñāpāramitā-yogābhyaśa-balena. yathāiva tad [Tib. 110^b] abhūd
bhavati bhaviṣyati vā² 'tītam vartamānam anāgataṁ vastu pareṇa parikalpitam.
tathāvōpadarsita³vividh'ākāra-prakāra⁴-prabheda-prapañceṇam bahir iva pari-
sphurad-rūpam sphuṭa-pratibhāsam⁴ liṅgĀgamānapekṣam avisamvāditayōtpa-
nam pratyakṣam pramāṇam iṣyate. atas eātvam Bhagavataḥ sarvatra sākṣād-
darśitvābhupagamād yan na prāptam na vijñātam na sākṣātkṛtam tad abhā-
vena sarvajña-jñānam ucyate. yato bhrānti-nivṛttāv apy ākāra-nivṛtteḥ prati-
bandhābhāvenāsambhava iti Madhyamaka-nayānusāren⁵ ārya-Nāgārjuna-pāda-
prabhṛtayah. 10

20 punar aparaṇam Kauśika yatrēyam prajñāpāramitā antaśo
likhitvā pustaka(56)-gatam kṛtvā pūjā-pūrvāngamam sthāpayitvā
na satkarisyate nōdgrahiṣyate na dhārayiṣyate na vācayiṣyate
na paryavāpsyate na pravartayiṣyate na deśayiṣyate nōpadek-
syate nōddekṣyate na svādhyāsyate na tatra Kauśika sattvānām
manuṣyo vā amanuṣyo vā 'vatārārthiko 'vatāra-gaveṣy avatāram
lapsyate sthāpayitvā pūrva-karma-vipākam || imam api sa
Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā dṛṣṭadhārmikam guṇam
parigṛhnāti॥ 20

śraddhā'tiṣaya-yogena puṇya-mahattvād yatra sthāne tathāgat'ādinām adhi-
gamo jātas tat pūjyam iti bodhi-kāritrānāntaram prajñāpāramitādhāra-deśa-
pūjyata-kāritram ṣaṣṭam vaktum āha: punar aparaṇam Kauśika yatrēyam ity⁶-
ādi. antaśa ity agatyā⁷ pūrva-karma-vipākam iti pratipakṣābhyaśam vinā 25
niyatavedanīyam karma.⁸

punar aparaṇam Kauśika tad-yathā 'pi nāma ye bodhimaṇḍa-

1. °kālam C. 2. cā PC. ham. 3...3. rnam-pa sna-tshogs-kyi. 4. °sa PC.
5. layanānus^o (!) C, nayāsār^o P. 6. °trēty P. 7. Sic P, āg^o C. tha-ma-naḥo. ja-
ghanyam or the like. 8. P. adds vipākam, which in Tib. is wanting.

gata vā bodhimanda-parisamanta-gata⁽¹⁾ vā bodhimandabhyantara-gata vā bodhi-vrkṣa-mūla-gata vā manusyā vā amanuṣyā vā tiryagyoni-gatān apy upādīya⁽²⁾ yāvan na te śakyā manusyair vā amanuṣyair vā viheṭhayitum vā vyāpādayitum vā āveśayitum vā sthāpayitvā pūrva-karma-vipākam

idam evārtha-tattvam dṛṣṭāntena drdhayann āha : *tad-yathā 'pi nāmety-ādi.*
bodher¹ maṇḍah sāro 'trēti bhū-pradeśah paryamk'ākrānto bodhimandah. tad-gatās tat-paryantam āśritah. *bodhimanda-parisāmanto* vidik²-sthita-vajra-kilacatuṣṭayāntar-gato bhūmi-bhāgaḥ. *bodhimando* vyākhyātah. tād-abhyantaram tan-madhy-asthānam. bhūmi-praviṣṭasya mūlasya parisāmanta-gra(P. 78^a)hanē-nopādānāt tad-vinirgato vrkṣa-bhāgo vrkṣa-mūlam. na te śakyā iti [Tib. 111^a] na te yogyā viṣayā ity arthah. *viheṭhayitum* vibhettum. *vyāpādayitum* vidveśayitum. āveśayitum bhūta-grahādi praveśayitum.

tat kasya hetoh | tatra hy atītānāgata-pratyutpannas tathā-gata arhantah samyaksambuddhā abhisambuddhā abhisam-bhotsyante abhisambudhyante ca ye sarva-sattvānām abhayam avairam anutrāsam̄ prabhāvayanti prakāśayanti⁽³⁾ |

nanu viheṭhādy-utpatti-pratighāte sthānasya vyāpārābhāvāt kathām tatra viheṭhādi kartum na śakyata iti *tat kasya hetor* ity āśāṅkyā āha : *tatra hīty-ādi.* ayam vākyārthah : *ye sarva-sattvānām* arthāya mrdu-madhyādhimātra-vyāpāda-pratipakṣena maitri-prabhedam abhayam avairam anutrāsam̄³ svayam satkṛtya nirantaram dīrghakālam bhāvayanti parāṁś cādhikṛtya prakāśayanti teṣām traikālika-buddhānām tatrōtpādena tat sthānam viśiṣṭam eva jātam. ato 'cintytvād dhetu-pratyaya-sāmāgryā bhū-bhāga-māhātmyāt kāraṇa-viguṇōtpattyā viheṭhādi-kāryam na śakyate tatra kartum pratītyasamutpāda-dharmatā-balād iti.

(1) bodhimanda-parisamanta-gata iti ga° |

(2) tiryagyoni-gata vā nāpyupādāya iti ga° |

(3) ga° pastako prakāśayanti pāṭho na vidyate |

1. °dhi P. 2. °ka PC. mtshams. 3. anutrāsam̄ (!) PC. & Aṣṭ.-P. mi-skrag-pa.

evam eva Kauśika yatra kula-putro vā kula-duhitā vā imām̄ praṭīpāramitām udgrahiṣyati dhārayiṣyati vacayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati desayiṣyaty upadekṣyaty uddeksyati svādhyāsyati tatra hi Kauśika sattvā na śakyā manusyair vā amanuṣyair vā viheṭhayitum vā vyāpādayitum vā āveśayitum vā sthāpayitvā pūrva-karma-vipākam

evam dṛṣṭāntam āvedya dārṣṭāntikam artham¹ āvedayann āha : *evam evēty-ādi.*

tat kasya hetoh anayāvā hi Kauśika praṭīpāramitayā prthivī-pradeśah (57) sattvānām caityabhūtaḥ kṛto vandanīyo mānanīyah pūjanīyo 'reṇīyo 'pacāyanīyah satkaraṇīyo gurukaraṇīyas trāṇam̄ śaraṇam̄ layanam̄ parāyaṇam̄ kṛto bhaviṣyati tatrōpagatānām sattvānām | imam̄ api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā dṛṣṭadhārmikam̄ guṇam̄ parigṛhṇatī |

pūrvavad abhiprāyeṇa tat kasya hetor ity āśāṅkyā tathāvā sthāna-māhātmya-pratipādana-dvāreṇa parihaarān āha : *anayāvā hīty-ādi.* caitya-bhūta vandanādīnā puṇyōpacaya-hetutvāt.

pitēva pitṛ-bhūta ity upamā-vācaka-bhūta-sabdasyōpādānād anya-caitya-samānatvena caitya-bhūtaḥ sa prthivī-pradeśa ity eke.

yatra hi nāma pudgala-nairātmya-dyotikayā

ye dharmā hetu-prabhavā

i(P. 78^b)ty-ādi-gāthayā 'dhiṣṭhito bhū-bhāgaḥ stūpo matas tatra samasta-vastunaiḥsvābhāvya-prakāśikāyā mātūr² udgrahaṇādīnōpetāḥ stūpo nitarām evēty, ataḥ sākṣy eva sākṣi-bhūta iti tat-svabhāvatve [Tib. 111^b] "caitya-bhūta³ iti Candragomī.

vandanīyo namaskaraṇāt. mānanīyo guṇānusmarāṇena bahu-mānāt. mrdu-madhyādhimātra-pūjābhīr yathākramam̄ pūjanīyo 'reṇīyo 'pacāyanīyah. śrī-paṭṭā⁴-bandhādinā više;a-pa-la-sthāpanāt satkaraṇīyah. sarvathā 'nullaṅghani-

1. om. P. 2. rgyal-baḥi yum=jina-mātūr. 3...3. mchod-rtēn-ñid-la mchod-rtēn-du gyur-pa=caitya eva caitya-bh°. 4. paṭṭā C.

yatvena gurukaranīyah. trāṇam sarvōpadrava-nivāraṇatayā. śarāṇam tadaśraya-prayogābandhya-durdharṣa¹-pada-sthānatayā. ²layanam anavadya-rati-vastutayā. ³parāyanam paramāryatva-gamana-pada-sthānatayā. yathōkta-nityā śadvidham eva kāritram avagantavyam.

5 tathā cōktam:

sarvato damanam⁴ nāmāḥ sarvataḥ⁵ kleśa-nirjayah⁶
upakramāviśahyatvaṇi⁷ bodhir⁸ ādhāra-pūjyatā⁹ || iti. (17)

kāritrānantaram bhāvanā-mārgo vaktavyah. sa ca sāsravānāsrava-bhedena dvividhah. tatra sāsravo 'dhimukti-parināmanā'numodanā-manaskāra-lakṣaṇas 10 trividhah. anāsravah punar abhinirhārātyanta¹⁰-viśuddhi-svabhāvo dvividhah.

ato yathā'dhimokṣam dṛṣṭa-kuśala-dharmādhiṣṭhānā bhāvanā-mārgādhikārād ādāv a-sākṣātkriyā-rūpādhimuktir vaktavyā.¹¹ sā 'pi svārthā sva-parārthā parārthā¹² cēti mūla-bhedena trividhā satī, mṛdu-madhyādhimātra-bhedena pratyekam bhedāt trika-tribhi(P. 230^a)r navadhā bhavati. tad-yathā: mṛdvī¹³ madhyā 15 'dhimātrā ca svārthādhimuktih. evam sva-parārthādhimuktih, parārthādhimuktis ca. evam eṣā 'pi nava-prakārā mṛdu-mṛdv-ādi-[Tib. 112^a]prakāra¹⁴-bhedena pratyekam vibhidiyamānā navabhis tribhir adhimuktih saptavimśati-prakārā bhavati. tad-yathā: mṛdu-mṛduh, mṛdu-madhyah, mṛdv-adhimātrah, madhya-mṛduh, 20 madhya-madhyah, madhyādhimātrah, adhimātra-mṛduh, adhimātra-madhyah, adhimātrādhimātra iti svārthādhimukter nava-prakārah. tathā sva-parārthādhimukteḥ parārthādhimuktes ca veditavyah.

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat| yo Bhagavan kula-puttro vā kula-duhitā vā imāṁ prajñāparamitāṁ likhitvā pustaka-gatāṁ kṛtvā sthāpayed enāṁ ca divyābhiḥ puṣpa-dhūpa-gandha-mālyā-vilepana-cūrṇa-cīvara-cchattrā-dhvaja-ghaṇṭā-patākābhiḥ samantac ca dīpa-mālābhir bahuvidhābhiḥ ca pūjābhiḥ satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet| yaś ca tathāgatasyārhataḥ samyak-sambuddhasya parinirvṛtasya śarīrāṇi stūpeṣu pratīṣṭhapayet

1. duddharaṣa C, °ndhyatva P. 2...2. om. P. 3. °rāhāro 'ty° P. 4. veditavyā P. brjod-par byaḥo. 5. om. P. 6. °ddhi P, °duvī C. 7. om. C.

parigṛhṇīyād dhārayed vā tāṁś ca¹⁵ tathāiva divyābhiḥ puṣpa-dhūpa-gandha-mālyā-vilepana-cūrṇa-cīvara-cchattrā-dhvaja-ghaṇṭā-patākābhiḥ samantac ca dīpa-mālābhir bahuvidhābhiḥ ca pūjābhiḥ satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet| kataras tayoh kula-putrayoḥ kula-duhitror vā bahutaram punyam prasavet|

tatra svārthādhimukteḥ prathamam mṛdu¹-mṛdu-prakāram adhikṛty² āha: evam ukte Śakra ity-adi. divyābhiḥ iti mano-nukūlābhiḥ. mukta-kusumam puṣpanam. dhūpal sahaja-sāmyogik'ādiḥ. gandho Malay'ādi-jah. sarva-rtu-puṣpai racitā mālā mālyam. śarīrodvartana-prakāro vilepanam. suvarṇādi-vālukā 10 cūrṇam. vastram cīvaraṇam. ³sitātapatrādi chatrap. garuḍādy-aṅkito dhrajah. ⁴vajrādy-aṅkitā ghaṇṭā. cihna-rahitā patākā. bahuvidhābhiḥ ity aneka-prakāra-svādya-bhojyādibhiḥ. śarīrāṇi rūpa-kāyā-ity eke. dhātava ity apare. pratīṣṭhā-payed vinyaset.⁵ parigṛhṇīyād iti māmatvena svikuryāt. dhārayed iti cira-sthitikuryāt. tāṁś cēti stūpān na kevalam ea-śabdāc charīrāṇi.

evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avocat| tena hi Kauśika tvām evātra pratiprakṣyāmi| yathā te kṣamate tathā vyākuryāḥ| tat kiṁ manyase Kauśika yo 'yam tathāgatasyārhataḥ samyaksambuddhasya sarvajñatā-ātmabhāvo 'bhīnīrvartitaḥ sa katamasyāṁ pratipadi śikṣamāṇena tathā-gatenārhataḥ samyaksambuddhenānuttarā samyaksambodhiḥ sarvajñatā pratilabdha 'bhīsambuddha||

tad-vacanenāīva mātuh¹ pūjāyām adhikam punyam iti pratipādayitum (P. 230^b) Śakram pratipraśnayann āha: tena hīty-ādi. sarvajñatā-ātmabhāvo 'bhī-nirvartita² iti sarvajñā-jñānādhigama-yogya-śarīra-svabhāvo niśpāditah. kata- 25 masyām pratipadīti [Tib. 112^b] katasmin mārga ity arthaḥ.

(1) dhārayed dhāntām ca iti kha°|

1. °dhimukti-mṛdu C. 2. sit° P. 3...3. om. C. 4. rgyal-bahi yum=jina-mātuh. 5. 'bhīvart° P, 'bhīnīrvart° Ed. mñon-par grub-pa.

(58) evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |
ihāiva Bhagavan Bhagavata prajñāpāramitāyām śikṣamānenā
tathāgatenārhata samyaksambuddhenānuttarā samyaksambodhiḥ
sarvajñatā pratilabdha 'bhisambuddha' ||

5 prajñāpāramitām vinā viparyāsāvinivṛttyā mukty-anupapattir ity abhiprā-
yavān āha: *ihāiva Bhagavan* ity-ādi. vajrōpameś agraja-prāptyā yogyatā-
svabhāvayā *pratilabdha*, tato 'nantaram *abhisambuddha*'. atha vā 'nuttarā' samya-
ksambodhir abhisambuddhā, tataḥ sarvajñatā pratilabdheti yojyam. tatrā-
nuttarā bodhiḥ svārtha-sampat. *sarvajñatā* parārtha-sampat.

10 Bhagavān āha | tasmāt tarhi Kauśika nānen' ātmabhāva-
śarīra-pratilambhena tathāgatas tathāgata iti saṃkhyām gac-
chati ||

tad-vacanenāīvēdānīm pariharann āha: *tasmāt tarhīty-ādi. ātmabhāva-*
śarīram ity² *ātmabhāva* eva *śarīram*, tasya vā³ śilāputrakasyēva *śarīram* iti
15 nyāyāt.⁴ tad eva pratilabhyata iti *pratilambhaḥ*. tena *tathāgata* iti *na sam-*
khyām gacchatī. sarveṣām tathāgatatva-prāptēr iti matiḥ.

sarvajñatāyām tu pratilabdhyām tathāgatas tathāgata iti
samkhyām gacchati |

kathām tarhi⁵ tathāgata ity āha: *sarvajñatāyām* ity-ādi

20 yēyām Kauśika sarvajñatā tathāgatasyārhataḥ samyaksam-
buddhasya prajñāpāramitā-nirjātālīṣa | esa ca Kauśika tathā-
gatasy' ātmabhāva-śarīra-pratilambhaḥ prajñāpāramitōpāya-
kauśalya-nirjātāḥ san sarvajña-jñān'āśraya-bhūto bhavati |

aparam api gunam āha yēyām *Kauśikēty-ādinā*. *sarvajña-jñān'āśraya-*
25 *bhūta* ity anyeṣām sarvajña-jñāna-niṣpattim prati hetu-bhūtaḥ.

enaīm hy āśrayām niśritya sarvajña-jñānasya prabhāvanā

1. 'trānutt' P. 2...2. om. C, °vety-ādi P. bdag-gi dños-poḥi sku šes-by-a-ba-la.
3. śarīra P. 4. don-to=arthāḥ ? 5. om. P.

bhavati buddha-śarīra-prabhāvanā bhavati dharma-śarīra-pra-
bhāvanā bhavati saṃgha-śarīra-prabhāvanā bhavati | ity evam
sarvajña-jñāna-hetuko 'yam ātmabhāva-śarīra-pratilambhaḥ
sarvajña-jñān'āśraya-bhūtatvāt sarva-sattvānām caitya-bhūto
vandanīyaḥ satkāraṇīyo gurukaraṇīyo mānanīyaḥ pūjanīyo
'reanīyo 'pacāyanīyaḥ saṃvṛtto bhavati | evam ca mama pari-
nirvṛtasyāpi sata eṣām śarīrānām pūjā bhaviṣyati ||

5 tad eva kathayann āha: *enam* ity-ādi. *enam* ity² ātmabhāva-śarīra-
pratilambham.³ *prabhāvanēti* prakāśanā. *buddho rūpa-kāyādi-svabhāvah*. sū-
trādy-ātmako *dharmaḥ*. āryāvaivartik'ādi-bodhisattva-samūhaḥ *saṃghaḥ*. *pari-* 10
nirvṛtasyāpi tīṭhataḥ.

tasmāt tarhi Kauśika yaḥ kaścit kula-putro vā kula-
duhitā vā imām prajñāpāramitām likhitvā pustaka gatām vā
kṛtvā sthāpayed enām ca divyābhiḥ puṣpa-dhūpa-gandha-mālyā-
vilepiṇa-cūrṇa-cīvara-cchattrā-dhvaja-ghanṭā-patākābhiḥ satkur-
yād gurukuryat mānayet pūjayed arcayed apacāyet | ayam
eva Kauśika tayoḥ kula-puttrayoḥ kula-duhitror vā bahutaram
puṇyām prasavet ||

vistareṇa nirdiśyāīvam upasamharann āha: *tasmāt tarhi Kauśikēty-[Tib.*
113]ādi. 20

• tat kasya hetoḥ | sarvajña-jñānasya hi Kauśika tena kula-
putreṇa vā kula-duhitrā (59) vā pūjā kṛtā bhaviṣyati |

nanu sarva-prativisistiṭatve tathāgatasya kathām kāraṇatve 'pi mātuḥ pūjāyām
adhikām puṇyām iti tad kasya hetor ity āśaṅky' āha: *sarvajña-jñānasya* hīty-
ādi. ayam vākyārthaḥ : 25

prajñāpāramitā jñānam advayam sā tathāgataḥ⁴

1. evam Ed. & C. hdi-la. 2. om. PC supplied from Tib. 3. °mbha P, °mbhā C. 4. This line also pp. 23¹⁰, 173¹⁰.

ity nyāyān mukhyato dharma-kāyas tathāgata eva prajñāpāramitā. atas tad-dyotikāyā mātuḥ pūjayā sarvajña-jñānasya dharma-kāyasya pūjanād bahutaram punyam prasavati. rūpa-kāya-pratibimba-tathāgata-pūjāyām tu prativiśiṣṭa-dharma-kāyāsamgrahān nādhikām puṇyam iti.

5 yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā iha prajñāpāramitāyām likhyamānāyām pustaka-gatāyām vā satkāram gurukāram mānanām pūjanām arcanām apacāyanām pūjām ca vividhām kuryād ayam eva tato bahutaram puṇyām prasavet ||

likhitvā pūjayato bahutaram puṇyām nirdiśya likhyamānāyām api tathāivēti
10 pratipādayann āha : yaḥ kulaputro vēty-ādi.

tat kasya hetoh | sarvajña-jñānasya hi Kauśika tena pūjā kṛta bhaviṣyati yaḥ prajñāpāramitāyai pūjām kariṣyati ||

pūrvavat tat kasya hetor ity āśāṅkyā¹ tathāiva parihaarann āha : sarvajña-jñānasya hity-ādi.

15 evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat | ya ime Bhagavan Jāmbūdvīpakā manuṣyā imām prajñāpāramitām na likhiṣyanti nōdgrahiṣyanti na dhārayiṣyanti na vāca-iyiṣyanti na paryavāpsyanti na pravartayiṣyanti na deśayiṣyanti nōpadekṣyanti nōddekṣyanti na svādhyāsyanti tām cānām prajñāpāramitām puṣpa-dhūpa-gandha-mālyā-vilepana-cūrṇa-cīvara-cchattrā-dhvaja-ghaṇṭā-patākābhīḥ samantāc ca dīpa-mālābhīr bahuvidhābhīś ca pūjabhir na satkarisyanti na gurukariṣyanti na mānayiṣyanti na pūjaiṣyanti nārcayiṣyanti nāpacāyiṣyanti kiṁ nu te Bhagavan na jñāsyanti evam mahā-²rthikā Bhagavatōktā prajñāpāramitāyāḥ pūjā kṛta bhaviṣyati | kiṁ nu te Bhagavan na vetsyanti evam mahā'nuśāmsā evam mahā-phalā evam mahā-vipākā Bhagavatōktā prajñāpāramitā-

1. °ñky' aha P.

yāḥ pūjā kṛta bhaviṣyati | na ca te vedayiṣyanti uta jñāsyanti vetsyanti vedayiṣyanti na ca punaḥ śraddhāsyanti ||

dvitiyām¹ mrdu-madhya-prakāram pratipādayitum praśnayann āha : ya ime Bhagavann ity-ādi. na jñāsyantī puṇya-sambhārānavagamāt. mahā'rthi-kēti mahān arthaḥpunya-sambhārah. tan-niṣpādanān mahārthikā.² na vētsyan-tīti jñāna³-sambhārānavabodhāt. jñāna-sambhāro mahā'nuśāmsaḥ. tad-dhetutvena mahā'nuśāmsā. mahāphalā, mahā-vipākēti puṇya-jñāna-sambhārayor yathā-kramam vipāka-niṣyanda⁴-phale. rūpa-kāya-dharma-kāyau tan-niṣpādanād evam uktam. na ca (P. 80^b) vēdayiṣyantī [Tib. 113^b] puṇya-jñāna-phalāpratipatteḥ. na ca punaḥ śraddhāsyantī karma-phalādau sampratipatti-vigamāt. 10

evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avocat | tat kiṁ manyase Kauśika kiyantas te Jāmbūdvīpakā manuṣyā ye buddhe 'vetyaprasādena samanvāgatā ye dharme 'vetyaprasādena samanvāgatā ye saṃghe 'vetyaprasādena sa-
manvāgatāḥ || 15

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat | alpakāste (60) Bhagavan Jāmbūdvīpakā manuṣyā ye buddhe 'vetyaprasādena samanvāgatā ye dharme 'vetyaprasādena sama-
nvāgatā ye saṃghe 'vetyaprasādena samanvāgatāḥ ||

tad-vacanenāiva praśnām pariṛtya mrdu-madhya-prakāra-pratipādanārtham 20
pratipraśnayann āha : tat kiṁ manyase Kauśika kiyanta ity-ādi. avetyaprasādenēti avagamya-guṇa-sambhāvānā-pūrvakah prasādo 'vetyaprasādo vicikitsā-prahāṇād ity eke. dṛṣṭa-tattvasya śraddhā triṣu ratneśv⁵ ārya-kāntam ca sīlam caturtham avetyaprasāda ity anye.⁶

evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avocat | 25
evam etat Kauśikāivam etat | alpakās te Jāmbūdvīpakā manuṣyā

1. om. C & Tib. 2. °danāt tad-darsikā PC. don chen-po-can. 3. bsod-nams=puṇya, perhaps not correct. 4. niḥṣo C. 5. PC. add eva, which in Tib. is wanting. 6. anyaḥ PC. gṣan-dag.

ye buddhe 'vetyaprasādena samanvāgataḥ ye dharme 'vetyaprasādena samanvāgataḥ ye saṃghe 'vetyaprasādena samanvāgataḥ||
uttarottara-puṇya-mahattvādi kāryam viśiṣṭa-vīryātisayādi-yogyād iti matvā
sādhūktatvenānumatim āha evam etat Kauśikēty-ādinā.
5 anenāyam arthaḥ kathito: yathā vīryātisayādi-vaikalyād avetyaprasāda-lābhino 'dhigama-mahattvāvabodhe 'py alpakās tathā prajñāpāramitā-pūjādi-kāriṇo 'lpakā iti tad-vacanena pratipāditam iti grāhyam. anyathā Śakra-praśna-vacanena na kiṃeid uktam bhaved iti.

tebhyaḥ Kauśika alpebhyo 'lpatarakās te ye srotāpatti-phalam prāpnuvanti tataḥ sakṛdagāmi-phalam anāgāmi-phalam|
10 tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye 'rhattvam prāpnuvanti tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye pratyeka-bodhim sākṣat-kurvanti| tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye 'nuttarāyām samyaksam̄bodhau cittāny utpādayanti| tebhyo 'py alpebhyo
15 'lpatarakās te ye 'nuttarāyām samyaksam̄bodhau cittāny utpādaya tam cittōtpādam br̄mhayanti| tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye 'nuttarāyām samyaksam̄bodhau cittāny utpādyōpabṝm-hayitvā c' ārabdha-vīryā viharanti| tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye prajñāpāramitāyām yogam āpadyante| tebhyo 'py
20 alpebhyo 'lpatarakās te ye prajñāpāramitāyām caranti| tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye prajñāpāramitāyām caranto ghaṭamānā avinivartanīyām bodhisattva-bhūmāu avatiṣṭhante| tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye prajñāpāramitāyām caranto ghaṭamānā anuttarām samyaksam̄bodhim abhisam̄bhotsyante|
25 tebhyo 'py alpebhyo 'lpatarakās te ye prajñāpāramitāyām caranto ghaṭamānā anuttarām samyaksam̄bodhim abhisam̄budhyante|| te te Kauśika bodhisattva mahāsattva ye 'vinivartanīyām bodhisattva-bhūmāu sthitvā 'nuttarām samyaksam̄bodhim abhisam̄budhyānyeśam adhyāśaya-sampannānām

kula-pu(61)trāṇām kula-duhitr̄nām ca prajñāpāramitāyām śi-
kṣamāṇānām ghaṭamāṇānām prajñāpāramitām upadiṣṭanti
cōddiṣṭanti| te cōdgr̄hṇanti dhārayanti vācayanti paryavāpnū-
vanti pravartayanti upadeśayanty upadiṣṭanty uddiṣṭanti sva-
dhyāyanti tām cāṇām prajñāpāramitām puspair dhūpair
gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś chatrair dhvajair
ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ samantāc ca dīpa-mālābhīr bahuvidhā-
bhiś ca pūjābhīḥ satkurvanti gurukurvanti mānayanti pūja-
yanty arcayanty apacāyanti|

alpataratamādi-pratipādanenānantarārtham vistārayann āha: tebhyaḥ 10

Kauśikālpebhyo ity-ādi. cittōtpādam br̄mhayantī

sahōdayāc citta-varasya dhīmataḥ
su-samvṛtam cittam ananta-duṣkṛtāt
kleśāc ca duḥkhāc ca vibheti nāsau
sampratti-kāle 'pi vipatti-kāle||

15 ity-ādi-guṇam anusmṛtya pratipattyōpastambhayanti. upabṝmhayitvēti
ktvā'nta¹-prayogaḥ. ā(P. 81^a)rabdha-vīryā iti uttapa-vīryāḥ. yogam iti dhyāna-[Tib. 114^a]balāc cittālkāgratām. carantītī tattvāvabodhenānūtiṣṭhanti.² avini-
vartanīyām iti acalāyām. adhyāśaya-sampannānām iti

20 āyato vipulo hr̄ṣṭa upakāra-paro mahān
kalyāṇāś cālvam ādhikyāc chayo hy adhyāśayah satām||
iti viśiṣṭenādhyāśayena yuktānām. te cēti śrotārah.

25 santi khalu punaḥ Kauśikāprameyā asamkhyeyāḥ sattvā
ye bodhicittam utpādayanti bodhicittam utpādaya bodhicittam
upabṝmhayanti bodhicittam upabṝmhayitvā bodhāya caranti|
teṣām khalu punaḥ Kauśikāprameyānām asamkhyeyānām
sattvānām bodhāya caratām apy⁴ eko vā dvau vā 'vinivartanī-
yāyām bodhisattva-bhūmāv avatiṣṭheyatām||

1. svānta C, sudhātu P. 2. tatvamavodh° P, tatvāvabodhi-janānūt° C. de-kho-na-ñid rtogs-pas rjes-su gnas-pa. 3. This stanza also p. 46^a. 4. yady Ed.

punar apy atyantālpatvam pratipādayann āha: *santi khalu punar ity-ādi.*

tat kasya hetoh| durabhisambhavā hi Kauśikānuttara
samyaksambodhir hīna-vīryaiḥ kusidair hīna-sattvair hīna-
cittair hīna-samjñair hīnādhimuktikair hīna-prajñaiḥ |

5 nanu samānābbhiprāyenā sarveṣāṁ pravṛttau katham eko dvau vā 'vatiṣṭhe-
yātām iti tat kasya hetor ity āśāṇky' āha: *durabhisambhavā hīty-ādi. dur-*
abhisambhavā duradhigamyā. caturvidha-nirvedhabhāgīyeṣu darśana-bhāvanā-
višeṣa-mārgeṣu ca vīryātiśaya-vaikalyād hīna-vīryair-ity-ādi-pada-saptakārtha
yathākramam vācyah.

10 etad uktam: vīryātiśayasambhavāt prathamatas¹ tulyābbhiprāyenā pravṛttāv
api na sarve 'nuttarasamyaksambodhi-bhājanā iti.

tasmāt tarhi Kauśika kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā
kṣipram cānuttaram samyaksambodhim abhisamboddhu-kāmena
iyam eva prajñāpāramitā sukham abhikṣṇam śrotavyā udgra-
15 hītavyā dhārayitavyā vācayitavyā paryavāptavyā pravartayitavyā
deśayitavyōpadēṣṭavyōddeṣṭavyā svādhyātavyā paripraṣṭavyā ||

tr̄tiyam² mrdv-adhimātra-prakāram kathayann āha: *tasmāt tarhīty-ādi.*
kṣipram ity āśu. *sukham* ity anāyāsam. *abhikṣṇam* iti punah-punah.

20 tat kasya hetoh| tathā hi sa evam jñāsyati atra prajñā-
pāramitāyām Tathāgato 'rhan samyaksambuddhaḥ pūrvam
bodhisattva-caryām caran śikṣitah| asmābhīr apy atra śikṣi-
tavyam eso 'smākam śāsteti| tiṣṭhato vā Kauśika parinirvṛtasya
vā Tathāgatasatyārhataḥ samyaksambuddhasya bodhisattvair
mahāsattvaiḥ prajñāpāramitālva pratisartavyā ||

25 nanu tathāgatavārthinā bodhisattva-caryāyām śikṣitavyam. tat katham
prajñāpāramitāyām śikṣā 'syābhidhīyata iti tat kasya hetor ity āśāṇky' āha:
tathā hi sa evam ity-ādi. ayam³ vākyārthaḥ: [Tib. 114^b] yasmāt pūrvam Bha-

1. °ma-P. 2. om. C & Tib. 3. °m hi C.

gavān bodhisattva-caryām¹ caran prajñāpāramitā(P. 81^b)yām śikṣito 'nupalambha-
yogena caryā-niṣpādanārtham tathā mayā sarva-buddha-guṇāvāpti-hetutvena
prajñāpāramitā pratisartavyā² anyathāpalambhād bodhisattva-caryānām ani-
spatter na bodhy-adhigama iti bodhisattvo jñāsyatīti.

5 tasmāt tarhi Kauśika yaḥ kaścit (62) kula-putro vā kula-
duhitā vā Tathāgatasatyārhataḥ samyaksambuddhasya pari-
nirvṛtasya pūjāyai koṭiśalī sapta-ratna-mayāms Tathāgata-dhātu-
garbhān stūpān kārayet kārayitvā ca tān yāvajjīvam divyaiḥ
puṣpair divyair dhūpāir divyair gandhair divyair mālyair
divyair vilepanair divyaiś cūrṇair divyair vastrair divyaiś
10 chatrair divyair dhvajair divyābhir ghaṇṭābhiḥ divyābhiḥ patā-
kābhiḥ samantāc ca divyair dīpa-malabhir bahu-vidhābhiś ca
divyābhiḥ pūjābhiḥ satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayet
arcayed apacāyet¹ tat kiṁ manyase Kauśikāpi nu sa kula-
putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahupuṇyam prasavet²

15 Sakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata ||

Bhagavān āha| ataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā bahutaram puṇyam prasavati ya imām prajñāpāra-
mitām abhiśraddhad avakalpayanū adhimucya prasannacitto
bodhāya cittam utpādyādhyāśayataḥ śṛṇuyād udgr̄hṇīyād dhā-
rayet vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśed
uddiśet svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed
artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca
prajñāyā 'tra parimīmāmsām āpadyeta| antaśāḥ pustaka-gatām
api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor mā
buddha-netrī-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam bo-
dhisattvānām mahāsattvānām cānugrahōpasamhārah kṛto
bhavisyati netry-avaikalyenēti ||

1. °ryāyām C. 2. °satkart° C.

caturtham madhya-mṛdu-prakāram āvedayann āha : *tasmāt tarhi Kauśikēty-ādi. 'koṭiṣa iti koṭi-koṭim.¹ sapta-ratnamayān iti musāragalva-vaidūrya-rūpya-sphatika²-hāṭakam saha lohitamuktābhīr aśmagarbhaiś ca varṇyate ||*

5 *ratnam saptavidham sarva-prādhanyād, atha vā 'pare tad-bhedā maṇayah sarve varṇa-saṃsthāna-laśataḥ ||*

iti vacanād etāni sapta-ratnāni. *tanmayās tat-svabhāvāḥ. tathāgata-dhātu-garbhāḥ iti tathāga-dhātu-madhyān. tan-nidānam iti tad-dhetukam. kvacit tato* nidānam iti pāṭhah.

10 *tatrāyam artho : dhātu-garba-stūpa-pūjātas tasyāḥ sakāśān nidānam buddhatva-prāpteh kāraṇam bahu-puṇyam prasaved iti. ³puṇyam iti,³ yadi nāmĀbhidharmasamuccaye nāma-bhedah kṛtah kāma-pratisamyuktam kuśalam punyam, rūpārūpya-pratisamyuktam āniñjyam iti⁴. tathā 'py atra sāmānyena kuśalam punyam jñeyam rūpa-dhātav apy asyārthasya sambhavāt.*

15 *bahu Bhagavan bahu Sugatēti*

[Tib. 115^a] *punar bahv iti nirdiṣṭam ativaipulya-siddhaye, Sugatēti tu vijñeyam sambhram'ādi-viśeṣataḥ. ||*

abhiśraddadhād ity abhisampratyayam kurvāṇah. avaka[P. 82^a]payann iti manasy adhyāropayann. adhimucyēty adhimukti-manaskāreṇ' ālambya. prasanna-citta iti bhadratā-darśanād abhimukha-cittah. bodhāya cittam utpādyēty anuttarasamyaksambodhi-nimittam bodhisattva-saṃvara-grahaṇād viśiṣṭam cittam kṛtvā. artham asyā vivṛṇuyād ity artham evoddhṛtya kevalam kathayet. manasā 'nvakekṣetēti parasparāvyāhataṁ nirūpayet. yathā'dhikayēty-ādi. yena madhya-mṛdv-ādinā prakārenādhikayā 'dhimuktyā samprayuktā yā prajñā sā 'pi yathā'dhikā. tayā⁴ 'tra prdjanāpāramitāyām parimīmāṃsām parīkṣām āpadyeta kuryāt. saddharma-cira-sthiti-hetos tan-nimittam. tad ev' āha : mā buddha-netri 'ty-ādi. buddhānām netri nāyikā mātā prajñāpāramitāiva. asyāḥ pustaka-vaikalyena⁵ pāṭha-svādhyāyādy-asambhavāt samucchedo mā bhūt. tathā mātaram vinā saddharmasyādhigamasyāntardhānam⁶ mā bhūt. bodhisattvānām

1 ... 1. koṭisata iti koṭi-koṭim P, kotim koṭiṣah C, Om. Tib. 2. sphat² C. 3 ... 3. bahu-puṇyam iti P, om. C. bsod-nams ses-by-a-ba. 4. 大乘阿毘達磨集論第四(正藏三一 679^b). 4. °dhikatayā P. 5. °h punas tenāv° P. 6. °ddharmasy' āgamādhig° P.

ca jananī pustaka-sadbhāvenānugrahōpasamhārah śravaṇ'ādi-lakṣaṇah kṛto bhavisyati, netry-avaikalyena. yata iti śeṣah.¹ iti tasmāt sthāpayed iti pūrvena sambandhah.

5 *tām cāinām prajñāpāramitām satkuryād mānayet pūjayed arcayed apacāyet puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś chatrair dhvajair ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ samantāc ca dīpa-mālābhīḥ bahu-vidhābhīḥ ca pūjābhīḥ pūjayed ayam eva tataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-(63)duhitā vā bahutaram puṇyam prasavati ||*

na kevalam sthāpayed api tu yathōktenāvāśayena satkārādikam kuryād [Tib. 115^b] ity āha : *tām cāinām ity-ādi.*

sarvena cātēna śravaṇ'ādinā daśadhā dharma-caritam uktam.

pūjanā¹ lekhana^{II} dānam^{III} śravaṇam^{IV} vācanōdgrahaḥ^{V,VI} (P. 82^b) prakāsanā^{VII} 'tha svādhyāyas^{VIII} cintanā^{IX} bhāvanā^X ca tat ameya-puṇya-skandham hi caritaṁ tad-das'ātmakam viśeṣād akṣayatvāc ca parānugrahato 'śamāt² ³

15 iti veditavyam.

20 *tiṣṭhantu khalu punah Kauśika koṭiṣah sapta-ratna-mayās Tathāgata-dhātu-garbhāḥ stūpā yah kaścit Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā imam Jambūdvīpam samantāt sapta-ratna-mayānām Tathāgata-dhātu-garbhānām stūpānām paripūrṇam kāraṇyet kārayitvā ca tān yāvajjīvām divyaiḥ puṣpair divyair dhūpair divyair grandhair divyair mālyair divyair vilepanair divyaiś cūrṇair divyair vastrair divyaiś chatrair divyair dhvajair divyabhir ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ samantāc ca dīpa-mālābhīḥ bahu-vidhābhīḥ ca divyabhiḥ pūjābhīḥ satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet| tat kiṃ manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam*

25 1. om. C. 2. 'samāt PC. ma-ṣi-phyir 3. 辩中邊論頌(正藏三一 479^c)

bahu puṇyam prasavet ||

Sakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata ||

Bhagavān āha | atah sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasavati ya imām prajñāpāra-mitām abhiśraddadhad avakalpayann adhimucya prasanna-citto bodhāya cittam utpādyādhyāsayataḥ śṛṇuyād udgṛhṇiyād dhā-rayed vācayet paryavāpnuyāt pravartayet deśayet upadiśed uddiśet svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca prajñayā atra parimīmāṁsām āpadyeta | antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-netrī-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam bodhisattvānām mahāsattvānām cānugrahōpasamhāraḥ kṛto bhaviṣyati netry-avaikalyenēti || tām cānām prajñāpāramitām satkuryād gurukuryān mānayet pūjayed arcayed apacāyet puṣ-pair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś chattrair dhvajair ghanṭābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca dīpa-mālābhiḥ bahu-vidhābhiḥ ca pūjābhiḥ pūjayed ayam eva tataḥ sa Kauśika (64) kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasavati ||

pañcamām¹ madhya-madhyā-prakāram adhikṛty' āha : *tiṣṭhantu khalu punah Kauśika koṭiśa ity-ādi. Jambūdvīpam² iti*

Jambūdvīpo³ dvīshasras tri-pārśvah, śakat'ākṛtiḥ sārdham tri-yojanām tv ekam. ||⁴

25 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika ayam Jambūdvīpah sapta-ratna-mayānām Tathāgata-dhātu-garbhānām stūpānām pari-pūrnāḥ | sacet Kauśika yāvantaś cāturmahādvīpake lokadhātau

1. om. C & Tib. 2. °mbūdv° C. 3. °mbūdv° C. 4. For these and following verses cf. 阿毘達磨俱舍論第十一 (正藏二九 57^c & 57^{ab} & 61^a.)

sarva-sattvās teṣām ekākāḥ sattvāḥ ekākām sapta-ratna-mayaṁ Tathāgata-dhātu-garbham stūpam kārayet tam ca yāvajjīvaṁ divyaiḥ puṣpair divyair dhūpair divyair gandhair divyair mālyair divyaiś cūrṇair divyair vastraīr divyaiś chattraīr divyair dhvajair divyābhir ghanṭābhir divyābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca divya-dīpa-mālābhir bahu-vidhābhiḥ ca divyābhiḥ pūjābhiḥ satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet | tat kiṁ manyase Kauśika api nu te sarva-sattvās tato nidānam bahu puṇyam prasaveyuh ||

Sakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata ||

Bhagavān āha | atah sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasavati ya imām prajñāpāra-mitām abhiśraddadhad avakalpayann adhimucya prasanna-citto bodhāya cittam utpādyādhyāsayataḥ śṛṇuyād udgṛhṇiyād dhā-rayed vācayet paryavāpnuyāt pravartayet deśayet upadiśed uddiśet svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca prajñayā 'tra parimīmāṁsām āpadyet | antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthita-hetor mā buddha-netrī-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam bodhisattvānām cānugrahōpasamhāraḥ kṛto bhaviṣyati netry-avaikalyenēti || tām cānām prajñāpāramitām satkuryād gurukuryān mānayet pūjayed arcayed apacāyet puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraīs chattrair dhvajair ghanṭābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca dīpa-mālābhir bahuvidhābhiḥ ca pūjayed ayam eva tataḥ sa Kauśika kula-putro vā (65) kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram puṇyam prasavati ||

ṣaṣṭham¹ madhyādhīmātrām vaktum āha : *tiṣṭhantu khalu punah Kauśikā-*

1. om. C & Tib.

yam Jambūdvīpa¹ ity-ādi. cāturmahādvīpake lokadhātāv iti
lakṣa-śodaśakōdvedham asamkhyam vāyu-maṇḍalam.
apām ekādaśōdvedham sahasrāni ca vimśatih, |
aṣṭa-lakṣōcchrayam, paścāc cheṣam bhavati kāñcanam.
5 tatra Meruś eatū-ratnāḥ, sapta haimas² tu parvatāḥ. |
prathamato Yugaṁdhara, ³Īśadhāraḥ, Khadirakah,
Sudarśano, 'svakarṇaś ca, Vinatako⁴, Nimiṇḍharaḥ. |
tato dvipāś ca catvāro dakṣin'ādi-dig-āśritāḥ.
Jambūdvīpo dvisāhasras tri-pārśvāḥ śakat'ākṛtiḥ |

10 sārdham tri-yojanam tv ekaṁ. prāg-Videho 'rdha-candratv
pārśva-trayam tathā 'syākaṁ sārdha-triśata-yojanam. |
Godānīyah sahasrāni sapta sārdhāni maṇḍalah.
yojanāṣṭasahasrāni catur-aśrah Kuruh samah. ||
[Tib. 116^a] dvipānām antarāleṣu yathāsamkhyam matā ime
15 Dehā Videhāḥ Kuravaḥ Kauravāś Cāmarā Varāḥ |
aṣṭau tad-antarā-dvipāḥ Śāṭhā Uttaramantrināḥ.
catur-dvīpaka-cakrārthaṁ Cakravāda⁵ tataḥ punah⁶
sīmā-(P. 83^a)bandhavad āyāso⁷ jātāḥ sa-Kṛṣṇaparvataḥ
20 sarve cāte saha-dvīpā jale 'śīti-sahasrake |
magnā. ūrdhvam jalān Meru bhūyo 'śīti-sahasrakah
ardhārda-hāni-samyuktāḥ samōcchrāya-ghanāś ca te. |
śītāḥ saptāntarā teṣām⁸ ādyā 'śītisahasrikā,
abhyantaraḥ samudro 'sau, tri-guṇaḥ sa tu pārśvataḥ. |
ardhārdenāparāḥ śītāḥ. śeṣam bāhyo mahōdadhiḥ.
25 Meror ūrdhvam vimānānīti caturdvīpakah smṛtaḥ. ||
catur-dvīpaka eva lokadhātuś caturdvīpakah.

tiṣṭhantu khalu punaḥ Kauśika cāturmahādvīpake loka-
dhātau sarva-sattvā yāvantaḥ Kauśika sāhasre cūḍikāyam
lokadhātau sarva-sattvā teṣām ekāikāḥ sattva ekāikam sapt-

1. °mbūdv° C. 2. hemas C. 3. iṣo C. 4. °nīt° C. 5...5. Ex conj. -dvīpa-
cakr° C. -dvīpakaṁkvārth° P. gliṇ bṣi-po ni de-dag-gi. phyi-rol-na ni khor-yug-ste. 6.
°vāḍhāś C. 7. āyāso C. āyāḥso P. lcags-las. 8. Ex conj. °rāṇy eṣām PC. de-yi bar.

ratna-mayaṁ Tathāgata-dhātu-garbham stūpam kārayet tam ca
yāvajjīvam divyaiḥ puṣpair divyair dhūpair divyair gandhair
divyair mālyair divyair vilepanair divyaiś cūrṇair divyair
vastraīr divyaiś chattraīr divyair dhvajair divyābhīr ghaṇṭābhīr
divyābhīḥ patākābhīḥ samantāc ca dīpa-mālābhīr bahu-vidhā-
bhiś ca pūjābhīḥ satkuryāt gurukuryāt mānayet pūjayed
arcayed apacāyet | tat kiṁ manyase Kauśika api nu sarva-
sattvās tato nidānam bahu puṇyam prasaveyuh |

Śakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata |

Bhagavān āha | ataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā bahutaram puṇyam prasavati ya imām prajñāpāra-
mitām abhiśraddhadhad avakalpayann adhimucya prasanna-citto
bodhāya cittam utpādyādhyāśayataḥ śṛṇuyād udgr̥hṇīyād dhā-
rayed vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśed
uddiśet svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed
artham asyā vivṛṇuyāt manasā 'nvavेक्षeta yathā'dhikaya ca
prajñayā tra parimīmāṁsām āpadyeta | antaśāḥ pustaka-gatām
api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor mā
buddha-netrī-samuccedo 'bhūn mā saddharmāntardhānam
bodhisattvānām mahāsattvānām cānugrahāpasaṁhāraḥ kṛto
bhaviṣyati netry-avaikalyenēti | tām cānām prajñāpāramitām
satkuryād gurukuryat mānayet pūjayed arcayed apacāyet puṣ-
pair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraīs
chattraīr dhvajair ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ samantāc ca dīpa-
mālābhīr bahu-vidhābhīś ca pūjābhīḥ pūjayed ayam eva tataḥ
sa (66) Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam
bahutaram puṇyam prasavati ||

saptamam¹ adhimātra-mṛḍum āha tiṣṭhantu khalu punaḥ Kauśika cāturmā-

1. om. C & Tib.

hādvīpaka ity-ādinā. sāhasre cūḍike lokadhātāv iti
cāturdvīpaka-candrārka-Meru-kāma-divaukasāṁ
Brahmaloka-sahasram ca sāhasra-cūḍiko mataḥ. ||

tiṣṭhantu khalu punah Kauśika sāhasre cūḍikāyāṁ loka-
5 dhātāu sarva-sattvā yāvantah Kauśika dvisāhasre madhyame
lokadhātāu sarva-sattvās teṣāṁ ekāīkāḥ sattva ekāīkām sapta-
ratna-mayaṁ Tathāgata-dhātu-garbhaṁ stūpaṁ kārayet tam ca
yāvajjīvāṁ divyaiḥ puṣpair divyair dhūpair divyair gandhair
divyair mālyair divyair vilepanair divyaiś cūrṇair divyaiś
10 chattrair divyair dhvajair divyābhīḥ ghaṇṭābhīḥ divyābhīḥ
patakābhīḥ samantāc ca divya-dīpa-mālābhīḥ bahu-vidhābhīḥ ca
divyābhīḥ pūjābhīḥ satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed
arcayed apacāyet| tat kiṁ manyase kauśika api nu te sarva-
sattvās tato nidānam bahu puṇyām prasaveyuh||

15 Śakra aha| bahu Bhavan bahu Sugata||

Bhagavān aha| atah sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā bahutaram puṇyām prasavati ya imāṁ prajñāpāra-
mitām abhiśraddhadhad avakalpayann adhimucya prasanna-
20 citto bodhaya cittam utpādyādhyāśayataḥ śrūuyād udgr̥hṇiyād
dhārayed vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśed
uddiśet svādhyāyet parabhyeś ca vistareṇa samprakāśayed
artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca
25 prajñayā 'tra parimīmāṁsām āpadyet| antaśah pustaka-gatām
api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthita-hetor mā
buddha-netri-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam
bodhisattvānām mahāsattvānām cānugrahōpasamhārah kṛto
bhavisyati netry-avaikalyenēti| tam cānām prajñāpāramitām
satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet pu-
30 pair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś

chattrair dhvajair ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ sama(67)ntāc ca dīpa-
mālābhīḥ bahu-vidhābhīḥ ca pūjābhīḥ pūjayed| ayam eva
tataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam
bahutaram puṇyām prasavati|

asṭamam¹ adhimātra-madhyām vaktum āha: tiṣṭhantu khalu punah Kauśika 5
sāhasre cūḍika ity-ādi. dvisāhasre madhyame lokadhātāv iti
tat-sahasram dvisāhasro lokadhātus tu madhyamah.||

tiṣṭhantu khalu punah Kauśika dvisāhasre madhyame
lokadhātāu sarva-sattvā yāvantah Kauśika tri-sāhasra-mahā-
saḥasre lokadhātāu sarva-sattvās teṣāṁ ekāīkāḥ sattva ekāīkām 10
sapta-ratna-mayaṁ Tathāgata-dhātu-garbhaṁ stūpaṁ kārayet
tam ca yāvajjīvāṁ divyaiḥ puṣpair divyair dhūpair divyair
gandhair divyair mālyair divyaiś cūrṇair divyair vastrair
divyaiś chattrair divyair dhvajair divyābhīḥ ghaṇṭābhīḥ divyā-
bhīḥ patakābhīḥ samantāc ca divya-dīpa-mālābhīḥ bahuvidhā-
bhīḥ ca divyābhīḥ pūjābhīḥ satkuryād gurukuryāt mānayet
pūjayed arcayed apacāyet| tat kiṁ manyase Kauśika api nu
te sarva-sattvās tato nidānam bahu puṇyām prasaveyuh||

Śakra aha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

Bhagavān aha| atah sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā bahutaram puṇyām prasavati ya imāṁ prajñāpāra-
mitām abhiśraddhadhad avakalpayann adhimucya prasanna-citto
bodhaya cittam utpādyādhyāśayataḥ śrūuyād udgr̥hṇiyād dhāra-
yed vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśed ud-
diśet svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed artham
asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca prajñayā
35 'tra parimīmāṁsām āpadyet| antaśah pustaka-gatām api kṛtvā
dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-

1. om. C & Tib.

netrī-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam bodhisattvā-
nām mahāsattvānām cānugrahōpasamphārah kṛto bhaviṣyati
netry-avaikalpyenēti | tām cānām prajñāpāramitām satkuryād
gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet puṣpair dhūpair
5 gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś chattrair dhvajair
ghanṭābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca dīpa-mālabhi(68)r bahu-
vidhabhiś ca pūjābhiḥ pūjayed ayam eva tataḥ sa Kauśika
kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram punyam
prasavati ||

10 navamam¹ adhimātrādhimātram nirdiśann āha : *tisṭhantu khalu punah*
Kauśika dvīsāhasra' ity-ādi. *trīsāhasra-mahā-sāhasra* iti
tat-sahasram trīsāhasro lokadhātūr anuttaraḥ
Mahācakra-parikṣiptaḥ sama-samvarta-sambhavaḥ.||

15 tisṭhantu khalu punah Kauśika tri-sāhasra-mahā-sāhasre
lokadhātau sarva-sattvā yeśām ekākāḥ sattva ekākām sapta-
ratna-mayaṁ Tathāgata-dhātu-garbham stūpam kārayet tam ca
yāvajjīvam divyābhiḥ puṣpa-dhūpa-gandha-mālya-vilepana-
cūrṇa-cīvara-cchattrā-dhvaja-ghanṭā-patākābhiḥ samantāc ca
20 dīpa-mālabhir bahu-vidhabhiś ca pūjābhiḥ satkuryād gurukur-
yāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet | ye 'pi kecit Kauśika
tri-sāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sattvāḥ sacet punas te
sarve 'pūrvācaramām mānuṣyakam ātmabhāvam pratilabheran
parikalpam upādāya tata ekākāḥ sattvāḥ ekākām sapta-ratna-
mayam Tathāgata-dhātu-garbham stūpam kārayed ekākāś ca
25 sattvas tān sarvān stūpān kārayet kārayitvā ca tān pratiṣṭhāpya
kalpam vā kalpāvaśeṣam vā sarva-vādyaiḥ sarva-gītaiḥ sarva-
nṛtyaiḥ sarva-tūrya-tāḍāvacarair divyaiḥ sarva-puṣpaiḥ sarva-
dhūpaiḥ sarva-gandhaiḥ sarva-mālyaiḥ sarva-vilepanaiḥ sarva-

1. om. C & Tib. 2. om. P.

cūrṇaiḥ sarva-vastrair divyābhiḥ sarva-cchattrā-dhvaja-ghanṭā-
patākābhiḥ samantāc ca sarva-dīpa-mālabhir bahu-vidhabhiś ca
divya-mānuṣikibhiḥ sarva-pūjābhiḥ satkuryād gurukuryāt māna-
yat pūjayed arcayed apacāyet | etayāvamṛūpayā punya-kriyayā
te sarve sattvās tān aprameyān asaṃkhyeyān stūpān pratiṣṭhāpya
evamṛūpām pūjām kārayeyuḥ | tat kiṃ manyase Kauśika
api nu te sarve sattvās tāto nidānam bahu punyam prasaveyuḥ |
5 Śakra āha bahu Bhagavan bahu Sugata |

Bhagavān āha | ataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā (69) bahutaram punyam prasavati ya imām prajñāpāra-
mitām abhiśraddhad avakalpayann adhimueya prasanna-citto
bodhāya cittam utpādyādhyāśayataḥ śrṇuyād udgrhṇīyād dhā-
rayed vacayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśed
uddiśet svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed
artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca
20 prajñayā 'tra parīmāṃśām āpadyeṭa | antaśāḥ pustaka-gatām
api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor mā
buddha-netrī-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam
bodhisattvānām mahāsattvānām cānugrahōpasamphārah kṛto
bhaviṣyati netry-avaikalpyenēti | tām cānām prajñāpāramitām
satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed arcayed apacāyet pu-
ṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś
chattrair dhvajair ghanṭābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca dīpa-
mālabhir bahu-vidhabhiś ca pūjābhiḥ pūjayed | ayam eva tataḥ
25 sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-
tarām punyam prasavati ||

aksayitāhammāna-vāsanatvena prathamataḥ svārthādhimukter nava-prakārān
nirdiśyedānīm sva-[Tib. 116^b]parārthādhimukteḥ prathamam¹ mrdu-mrdu-prakā-

1. om. C & Tib.

rārtham āha : tiṣṭhantu khalu punah Kauśika trisāhasra ity¹-ādi. apūrvācarām iti (P. 83^b) na pūrvam na paścād, yugapad ity arthaḥ. etayāvamṛūpayā puṇya-kriyayēti anantarōktayā sapta-ratna-maya-Tathāgata²-dhātu-garbha-stūpa-satkārādi-svabhāvayā puṇya-cetanayā.

5 evam ukte Śakro devānam indro Bhagavantam etad avocat | evam etad Bhagavann evam etat Sugata |

dharmato buddhā draṣṭavyā, dharmakāyā hi nāyakā
iti vacanād dharmatā-svabhāva-prajñāpāramitā-pūjāyām sarva-buddha-pūjanād
bahutaram punyam iti matvā keśāmeid artha-karaṇāya svāvabodham āha : evam
10 etad Bhagavann evam etat Sugatēti.

prajñāpāramitām hi Bhagavan satkurvata gurukurvata
mānayata pūjyatā arcayata apacayata kula-putreṇa vā kula-
duhitrā vā atītānāgata-pratyutpannā buddhā bhagavanto
buddha-jñāna-parijñāteṣu sarva-lokadhātuṣ atyantatayā satkṛtā
15 gurukṛtā mānitāḥ pūjitaḥ arcitaḥ apacayitaḥ ca bhavanti |

etad eva kathayann āha : prajñāpāramitām hīty-ādi.

tiṣṭhantu khalu punar Bhagavann anena paryāyenā tri-
sāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvā ye 'pi Bhagavan
gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu tri-sāhasra-mahā-sāhasreṣu loka-
20 dhātuṣu sarva-sattvās tatra⁽¹⁾ ekāīkaḥ sattva ekāīkam sapta-ra-
tna-mayam Tathāgata-dhātu-garbham stūpam kārayed ekāīkaś ca
sattvas tān (70) sarvān stūpān kārayet kārayitvā ca tān pratiṣṭhā-
pya kalpam vā kalpāvāśeṣam vā sarva-vādyaiḥ sarva-gītaiḥ sarva-
nṛtyaiḥ sarva-tūrya-tāḍāvacarair divyaiḥ sarva-puṣpair sarva-
25 dhūpair sarva-gandhaiḥ sarva-mālyaiḥ sarva-vilepanaiḥ sarva-
cūrnaiḥ sarva-vastrair divyābhiḥ sarva-cchatra-dhvaja-ghanṭā-

1. °srety PC. 2. om. P & Tib.

(1) tat iti kha° |

5 pātakābhiḥ samantāc ca sarva-dīpa-mālābhīr bahu-vidhābhiḥ ca
divya-mānuṣikibhiḥ sarva-pūjābhiḥ satkuryād gurukuryāt
mānayet pūjayed arcayed apacāyet | ayam eva tebhyaḥ sa Bha-
gavan sarva-sattvebhyaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā bahu-
tarām punyam prasavati ya imām prajñāpāramitām abhiśradda-
dhad avakalpayann adhimucya prasanna-citto bodhāya cittam
utpādyādyāśayataḥ śṛṇuyād udgr̄hṇiyād dhārayed vācayet parya-
vāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśet uddiśet svādhyāyet
parebhyāś ca vistareṇa samprakāśayed artham asyā vivṛṇuyān
10 manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca prajñayā 'tra parimīmāṃ-
sām āpadyeta | antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā dhārayet sthā-
payet saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-netrī-samucchedo
bhūn mā saddharmāntarddhānam bodhisattvānām mahāsattvā-
nām cānugrahāpasaṁhārah kṛto bhavisyati netry-avaikalyenēti
15 tām cāinām prajñāpāramitām satkuryād gurukuryāt mānayet
pūjayed arcayed apacāyet puṣpair dhūpair gandhair mālyair
vilepanaiḥ cūrnaiḥ vastraiḥ chattrair dhvajair ghanṭābhiḥ patā-
kābhiḥ samantāc ca dīpa-mālābhīr bahu-vidhābhiḥ ca pūjābhiḥ
pūjayed ||

20 prakārāntareṇa yathōktam eva mr̄du-mr̄du-bhedam udīrayann¹ āha : tiṣ-
ṭhāntu khalu punar Bhagavann ity-ādi. paryāyenēti nirdeṣena. sarva-vādyair
iti viñā-vamśādi-daśa-vādyā-sahasraiḥ. sarva-gītair iti samskṛta-prākṛtādi-
gītikābhiḥ. sarva-nṛtyair iti śṛṅgāra-vīra-bībhats'ādībhiḥ. sarva-tūrya-tāḍāva-
carair iti śankhādi-dhvanayah sarva-tūryāḥ, kara-tāla²-vādyā-viśeṣāś tāḍāva-
carāḥ.

25 atha khalu Bhagavān Śakram devānam indram etad avocat |
evam etat Kauśikāvam etat | bahutaram sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram punyam prasavati |

1. uddīpay° C. 2. lag-mthil.

aprameyam sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato
nidānam bahutaram puṇyam prasavati | asaṃkhyeyam sa
Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram
(71) puṇyam prasavati | acintyam sa Kauśika kula-putro vā
kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram puṇyam prasavati |
atulyam sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam
bahutaram puṇyam prasavati | aparimāṇam sa Kauśika kula-
putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram puṇyam
prasavati ||

10 sādhūktatvenānumaty-artham āha: *evam etat Kauśikēty-ādi. bahutaram*
ity-ādi-pada-trayam prayog'ādy-avasthāsu. [Tib. 117^a]dharma-sambhoga-nirmāṇa-
kāya-niṣpādanāc cīcintyam ity-ādi-pada-trayārtho yathākramam vācyah.

15 tat kasya hetoh | prajñāpāramitā-nirjatā hi Kauśika tathā-
gatānām arhatānām samyaksambuddhānām sarvajñatā | sarva-
jñatā-nirjatā ca tathāgata-śarirānām pūjā | tasmāt tarhi Kauśika
yah kula-putro vā kula-duhitā vā imām prajñāpāramitām
abhiśraddhad avakalpayann adhimucya prasanna-citto bodhāya
cittam utpādyādhyāśayataḥ śrūnyād udgrhṇīyād dhārayed
vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśet
20 svādhyāyet parebhyaś ca vistareṇa samprakāśayed artham asyā
vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā'dhikayā ca prajñaya 'tra
parimīmāṇsām āpadyeta | antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā
dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-netri-
samucchedo bhūn mā saddharmāntarddhānām bodhisattvānām
25 cānugrahōpasamhāraḥ kṛto bhavisyati netry-avaikalyenēti | tām
cānām prajñāpāramitām satkuryād gurukuryāt mānayet pūjayed
arcayed apacāyet puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś
cūrṇair vastraiś chatrair dhvajair ghanṭabhiḥ patākabhiḥ
samantāc ca dīpa-malabhir bahu-vidhābhiś ca pūjabhiḥ pūjayed |

asya Kauśika puṇyābhisaṃskārasyāsau pūrvakas Tathāgata-
dhātu-garbhaḥ sapta-ratnamayaḥ stūpa-saṃskāra-ja-puṇyābhi-
saṃskāraḥ⁽¹⁾ śatataṁ apि (72) kalām nōpaiti sahasratamām
api śatasahasratamām apि koṭitamām apि koṭīsatatamām apि
koṭīsahasratamām apि koṭīsatasahasratamām apि koṭīniyutaśata-
5 sahasratamām apि kalām nōpaiti saṃkhyām apि kalām apि
gaṇanām apy upamām apy aupamīyam apy upaniṣām apy
upaniṣadām apि na kṣamate |

nānu tathāgatasya sarva-prativisistatve kathām mātuḥ pūjāyām adhikām
puṇyam iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha: *prajñāpāramitā-nirjatā hīty-ādi.* 10

nanv asyārthasya pūrvoktatvenāpūrvam atra vācyam. na kimeit tat. kim-
artham asyōpānyāsa iti cet. P. 84^b) ueyate: yady apy evam tathā 'pi yena
prakāreṇa śrotṛ-janāntarasya cittam sāśāṅkam utpadyate tasya pūrvōktenāpi
kramena niṣedhanām¹ kriyata eva. yato nāsty ayam niyamo, 'nyatrōktam
uttaram eodyam cākasyāparasya tad eva eodyam uttarām ea na² bhavatīti. 15
tasmāt punaruktatvam n' āśāṅkanīyam. evam anyatrāpi vācyam.

kalām nōpaitīty avasthā-bhāgaṁ na pratipadyate. saṃkhyām iti yathā-
nirdiṣṭa-saṃkhyā-vyatirekeṇa nyūna-saṃkhyām. kalām apīti punaḥ kalām
sūkṣma-prabhāgām.³ gaṇanām iti jātim vivakṣām vā. upamām iti sadṛśāva-
sthām. aupamīyam iti yasya guṇasya hi bhāvād dravye⁴ śabda-niveśas tad 20
abhidhāne ⁵tva-talāv iti vacanād⁵ upamā-guṇam aupamīyam. upaniṣām iti ati-
krīyatām. upaniṣadām iti hetu-bhāvam. na kṣamata iti na pratipadyate. etena
ea kal'ādi-rūpāpratipatti-vacanena prajñāpāramitā-tathāgata-dhātu-garbha-stūpa-
pūjā-puṇyayor dūrāntaratvam āveditaṁ. [Tib. 117^b]avayavy-anu-rūp'ādīnām⁶
eka⁷-kal'āditva⁸-vyavasthāpanād iti grāhyam. 25

atha khalu yāni tāni catvāriṁśad-deva-putra-sahasrāṇi

(1) tathāgata-dhātu-garbha-sapta-ratna-maya-stūpa-saṃskāra-ja-puṇyābhisaṃskāraḥ iti
samasta-pada-nirdeśe viśudha-prayogo bhavet|

1. dogs-pa med-pa=nihśāṅkā. 2. °ram vacana P. 3. °bhāvām PC. mthu
cha-phra-mo. 4. °vya- P. 5 ... 5. tvatalāti vac° C. 6 ... 6. °yavy-anur° P, °yav'ādi-r°
C. cha-śas-can dañ rđul-phra-rab. 7. eva P. geig. 8. cha-ñid-du=kalātva.

Śakreṇa devānām indreṇa sārddhaṁ sannipatitāni tasyām eva
parsadi sannipatitāny abhūvam̄s tāni Śakram̄ devānām indram̄
etad avocat | udgrhṇīṣva māṛṣap̄ rajñāpāramitām̄ | udgrahita-
vyā māṛṣa prajñāpāramitā | dhārayitavyā māṛṣa prajñāpāramitā |
vācayitavyā māṛṣa prajñāpāramitā | paryavāptavyā māṛṣa pra-
jñāpāramitā | pravartayitavyā māṛṣa prajñāpāramitā | deśayita-
vyā māṛṣa prajñāpāramitā | upadeśavyā māṛṣa prajñāpāramitā |
uddeśavyā māṛṣa prajñāpāramitā | svādhyātavyā māṛṣa pra-
jñāpāramitā ||

dvitīyam¹ mṛdu-madhyā-prakārārtham āha : udgrhṇīṣva māṛṣa prajñā-
pāramitām̄ ity-ādi. mahā'nubhāvatvena kṣamā-sampannaḥ Śakra iti tasy'
āmantranām² māṛṣeti.

atha khalu Bhagavām̄ Śakram̄ devānām indram̄ āmantrayate
sma | udgrhāṇa tvam̄ Kauśika prajñāpāramitām̄ | dhāraya
tvam̄ Kauśika prajñāpāramitām̄ | vācaya tvam̄ Kauśika prajñā-
pāramitām̄ | paryavāpnuhi tvam̄ Kauśika prajñāpāramitām̄ |
pravartaya tvam̄ Kauśika prajñāpāramitām̄ | deśaya tvam̄
Kauśika prajñāpāramitām̄ | upadiṣṭa tvam̄ Kauśika prajñā-
pāramitām̄ | uddiṣṭa tvam̄ Kauśika prajñāpāramitām̄ | svādhyāya
tvam̄ Kauśika prajñāpāramitām̄ ||

devaputrānām̄ sādhūktatvena tad eva Bhagavān̄ āha udgrhāṇa tvam̄ ity-
ādinā.

tat kasya hetoh | yadā hi Kauśika asurānām evamrūpāḥ
samudacārā utpatsyante devām̄s trayastrīmśan yodhayisyama iti
30 devais trayastrīmśaiḥ sārddhaṁ samgrāmayisyāma iti tada tvam̄
Kauśika imām̄ prajñāpāramitām̄ samanvāhareḥ svādhyāyeh
evaīn teṣām̄ asurānām̄ te samudacāraḥ punar evāntardhāsyanti ||

1. Om. C & Tib. 2. °sya m° PC. bod-pa.

nanu sāṃdrṣṭika-prayojanam antareṇa kim-arthaḥ prajñāpāramitā gṛhyata
iti kasyacid vi(P. 84^b)tarka iti¹ tat kasya hetor ity āśāṇky' āha : yadā hīty-ādi.
evamrūpāḥ² samudacārā iti vaksyamāṇā vitarkāḥ. yodhayisyāma iti tad³ eva
kathayati : samgrāmayisyāma iti. samanvāharer iti manasā. svādhyāyer iti
vacasā. 5

(73) evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad
avocat | mahā-vidyēyam Bhagavan yad uta prajñāpāramitā
apramāṇeyam Bhagavan vidyā yad uta prajñāpāramitā | apari-
māṇeyam Bhagavan vidyā yad uta prajñāpāramitā | niruttarē-
yam Bhagavan vidyā yad uta prajñāpāramitā | anuttarēyam
Bhagavan vidyā yad uta prajñāpāramitā | asamēyam Bhagavan
vidyā yad uta prajñāpāramitā | asamasamēyam Bhagavan vidyā
yad uta prajñāpāramitā || 10

sāṃdrṣṭikānuśāmsa-sāṃdarśanāj jāta-prasādatvena stutya-artham āha : mahā-
vidyēyam ity-ādi. 15

evam ukte Bhagavān̄ Śakram̄ devānām indram̄ etad avocat |
evam etat Kauśikālāvam etat | mahā-vidyēyam Kauśika yad uta
prajñāpāramitā | apramāṇeyam Kauśika vidyā yad uta prajñā-
pāramitā | niruttarēyam Kauśika vidyā yad uta prajñāpāramitā |
anuttarēyam Kauśika vidyā yad uta prajñāpāramitā | asamēyam
Kauśika vidyā yad uta prajñāpāramitā | asamasamēyam Kauśika
vidyā yad uta prajñāpāramitā || 20

sādhūktatvenānuyādārtham āha : evam etad ity-ādi.

tat kasya hetoh | imām̄ hi Kauśika vidyām āgamyā paur-
vakāś tathāgataḥ arhantaḥ samyaksambuddhā anuttarām sa-
myaksambodhim abhisambuddhā yad uta prajñāpāramitām̄ ye
'pi te Kauśika bhaviṣyanty anāgatē 'dhvani tathāgataḥ arhantaḥ 25

1. °rakan tu C. 2. °pā hi P. 3. etad C.

samyak-sambuddhā anuttarām samyaksambodhim abhisambhotsyante te 'pi Kauśika imām eva vidyām āgamyā anuttarām samyaksambodhim abhisambhotsyante yad uta prajñāpāramitām | ye 'pi kecit Kauśika etarhi aprameyeś asaṃkhyeyeśu tri-sahasra-mahā-sahasreśu lokadhātuṣu buddhā bhagavanto 'nuttarām samyaksambodhim abhisambudhyante te 'pi Kauśika imām eva vidyām āgamyānuttarām samyaksambodhim abhisambudhyante yad uta prajñāpāramitām | aham api Kauśika (74) imām eva vidyām āgamyānuttarām samyaksambodhim abhisambuddho yad uta prajñāpāramitām | innām eva Kauśika vidyām āgamyā daśa-kuśalāḥ karma-pathā loke prabhāvyante catvari dhyānāni bodhyaṅga-samprayuktāni loke prabhāvyante catvāry apramāṇāni bodhyaṅga-samprayuktāni loke prabhāvyante catasra ārūpya-samāpattayo bodhyaṅga-parigṛhīta⁽¹⁾ loke prabhāvyante ṣaḍ-abhijñā bodhyaṅga-samprayuktā loke prabhāvyante saptatrimśad-bodhipakṣa dharmā loke prabhāvyante saṃkṣepeṇa caturaśīti-dharma-skandha-sahasrāṇi loke prabhāvyante buddha-jñānam svayambhū-jñānam acintya-jñānam loke prabhāvyante imām eva Kauśika vidyām āgamyā yad uta prajñāpāramitām | yadā 'pi Kauśika tathāgataḥ arhantāḥ samyaksambuddhā loke nōtpadyante⁽²⁾ tada 'pi Kauśika bodhi-sattvā mahāsattvāḥ pūrva-śrutena prajñāpāramitā-niṣyandena⁽³⁾ ya upāya-kauśalya-samanvāgata bhavanti te 'pi Kauśika sattvānām anukampakā anukampām upādaya imām lokam āgamyā daśakuśalāḥ karma-pathāḥ loke prabhāvayanti catvāri dhyānāni bodhyaṅga-samprayuktāni loke prabhāvayanti catvāry apramāṇāni bodhyaṅga-samprayuktāni loke prabhāvayanti catasra ārūpya-

(1) bodhy-āṅga-samprayuktā iti kha°|

(2) prabhāvayante iti ka° ga° gha°|

(3) pūrva-śruta-prajñāpāramitāniṣyandenēti pāṭha yuktaḥ|

samāpatir bodhyaṅga-viprayuktā loke prabhāvayanti pañcābhi- jñā bodhyaṅga-viprayuktā loke prabhāvayanti |

nanu mahā-vidyādītvāṁ bhagavatyāḥ kuta iti tat kasya hetor ity āśāṅkyāḥāḥ : imām hi¹ Kauśikēty-ādi.

idam atra samāsato 'rtha-tattvāḥ : sarvāvaraṇa-viṣa-praśamanenātīta-tathā- gatārtha-karaṇān mahā-vidyā. anāgatāpramāṇa-tathāgatābhisambodha-hetutvād apramāṇā. aparimāṇa-kārya-karaṇa-samartha-pratyutpanna-sarva-tathāgatābhisambodha-nimittatvād aparimāṇā. [Tib. 118^a] pañca-kaśāyōchade² kāle kliṣṭe ca lokadhātau Śākyādhirājasya tattvādhigama-hetutvāt saṃsārōttaraṇārthena niruttarā. daśa-kuśalāder acintya-jñāna-paryantasya loke prabhāvanām prati sarva-prativiśiṣṭa-hetutvenānuttarā. mātūr³ niṣyanda⁴-deśanā-dharma-sāmarthyena bodhisattvās tathāgatānupādē 'pi⁵ prajñāpāya-kauśalyena daśa-kuśalā-ādikām loke prabhāvayantī⁶ kṛtvā samābhāvād asamā. tathāgata-sad-dharmāntardhāne jinajanānī-prabhāvena loke dharma-caryādi-pravartanād asamais tathāgataih saha samatvā(P. 236^a)d asama-samēti. 15

yathōktam eva vyākhyānam yukta-rūpam. anyathā mahāvidyādītvām yad bhagavatyās tat kasya hetor ity āśāṅkyēmām hīty-ādi-granthena parihāra- pratipādanān na kiṃcid uktam syāt. tatas ca yair mahāsur'ādi-parājaya- mahā'rtha-siddhi-phala-pradatvān mahā-vidyēyam Bhagavan yad uta prajñāpāramitēty-ādi-granthah prathamato vyākhyātas taiḥ prakaraṇārtho na laksita iti lakṣyate. 20

mahā-vidyādītvam anyatrānyathā vyākhyātam. ato yathōkta-vyākhyānam granthānugatam api na saṃgatam⁸ iti na mantavyām, sāmayikatvāc chabdānām. ity alam prasaṅgena.

prakrtam eva pada-vyākhyānam [Tib. 118^b] abhidhiyate. vidyām āgamyēti 25 prajñāpāramitām prāpya. etarhīty-ādi sāmpratam idānīm ity arthaḥ. daśa-kuśalāḥ karma-pathāḥ iti prāṇātipātādattādāna-kāmamithyācāra-mṛṣāvāda-paiśunya-pārusya-sambhinnapralāpābhidhyā⁹-vyāpāda-mithyādr̥ṣṭi-viratayo daśa-kuśalāḥ karma-pathāḥ. catvāri dhyānānīti samāpatti-jāni rūpa-dhātu-svabhāvāni

1. om. P. 2. °chchede PC. khyab-pa. 3. rgyal-bahi yum=jina-mātūr. 4. niḥṣyā C. 5. om. PC. kyañ. 6. prabhāvaprabhavāmītī P. 7. °rā-PC. lan btab-pa. 8. samāṇ g° PC. ḥbyor-pa. 9. °pāvidyā (!) P.

catvāri dhyānāni. tatra prathamaṇi dhyānam vitarko vicārah prītiḥ sukham cittākāgratā cēti pañcāṅgam. dvitiyam adhyātmā-samprasādaḥ prītiḥ sukham cittākāgratā cēti eatur-aṅgam. trīyam upekṣā smṛtiḥ samprajanyam² sukham cittākāgratā cēti pañcāṅgam. eaturtham dhyānam upekṣā-pariśuddhiḥ smṛtiḥ pariśuddhi(P. 236^a)r aduhkhāsukhā vedanā cittākāgratā cēti eatur-aṅgam. bodhyāṅga-samprayuktānity anāsravāni, prādhānyād ity eke. prajñōpāya-parigraha-balāt sāsravāny eva bodher aṅgāni kāraṇāni samprayuktāni tulyam pravīttānity apere varṇayanti. *prabhāvyanta* iti prajñāyante. *catvāry āryāpramāṇānīti* maitrī-karuṇe sarvathā 'dvesa-svabhāve sattveṣu yathākramam sukha-duḥkha-10 samyoga-viyogēcche. muditā samyak-pratipattiṣu sattveṣu saumanasya-lakṣaṇam prāmodyam. upekṣā tu mitrāmitreṣv anunaya-[Tib. 119^a]pratigha-virahaḥ. ity etāny apramāṇa-sattvālambanatvād apramāṇāni. *catasra ārūpya-samāpattaya* ity anantam ākāśam ity, anantam vijñānam iti, nāsti kiṃcanēti, samjñā gandhaḥ śalyam, āsamjñikam moha, etac chāntam etat praṇītam yad uta nāivasamjñā-15 nāsamjñāyatanam ity evam manasikārair yathākramam ākāśa-vijñānākīmcanya-nāivasamjñānāsamjñāyatanākhyāni. vibhāvita³-rūpa-samjñātvena rūpābhāvād arūpā ev' ārūpyāḥ. kāya-citta-samatāpādanāc catasraḥ samāpattayah. sad-abhijñā iti ṛddhir divyacakṣur divyaśrotraṇ paracittajñānam pūrvanivāsā-nusmṛtir āsravakṣayajñānam iti sad-abhijñāḥ. *bodhipakṣā dharmā* vakṣyante. 20 *samkṣepenēty-ā*(P. 237^a)di samāseṇa caturaśite rāgādi-carita-sahasrāṇam⁴ ekāika-carita-pratipakṣo yāvatā granthena parisamāpyate tāvān grantha-rāśir dharmaskandha iti *caturaśītī-dharma-skandha-sahasrāṇi*. *buddha-jñānam* ity-ādi sarva-jñeyāvabodenātīsaya-buddhi-sadbhāvād buddhāḥ. paropdeśam antareṇa svayam-bodhāt *svayaṁ-bhuvaḥ*. teṣām jñānam iti tathāktam. tac ca sarva-cintā-visayā-tikrānta-śakti-rūpatvād acintya-jñānam.

pūrva-śutenēty-ādi, sarvo 'yam deśanā-dharmo dharmadhātu-niṣyandah⁵[Tib. 119^b] *prajñāpāraramitā-niṣyandah*⁶ prāg-buddhōtpāda-kāle śrutaḥ. *anukampām* iti kṛpām. *imam* iti Sahākhyam lokadhātum. abuddhaka-buddha-kṣetrōpala-kṣaṇam cēdaṇ. *bodhyāṅga-viprayuktānīti* tathāgatānupāde tatrōtpādānām

1. °tme P. 2. °jñāny° P. 3. zil-gyis mnān-pa. cf. Pāli vibhāvita 'made non-existing.' 4. °tānām PC. ḥdod-chags la-sogs-paḥi spyod-pa brgyad-khri-bṣi-stoṇ. 5. Om. P. 6. °vā PC. mnāḥ-baḥi phyir. 7. niḥṣy° PC.

bodhy-adhigamābhavyatvād ity eke. prajñōpāya-vikalatvenēty aparah. āsrava-kṣaya-jñānasya tadānīm asambhavāt *pañcābhijñā-grahaṇam* atra kṛtam.

tad-yathā 'pi nāma Kauśika candra-maṇḍalam āgamya 5 sarvā oṣadhi-tārā yathābalam (75) yathāsthāmam avabhāsayanti nakṣatrāṇi ca yathābalam yathāsthāmam avabhāsayanti

dṛṣṭāntenāpi mātūr¹ māhātmyam darśayann āha: *tad-yathā 'pīty-ādi. oṣadhi-tārā* iti oṣadhyās ea vrīhy-ādayah², *tārās* ca ūkra-bṛhaspati-prabhṛtaya iti tathāktāḥ. oṣadhyā eva vā kāśein ni(P. 237^a)si tārā ivāvabhāsāmānās tathācyante. tāsām candra-raśmibhir āpyāyanāt kāya-paripuṣṭih prabhāvātīśayaś 10 cōtpadyata iti yathākramam āha: *yathābalam yathāsthāmam* iti. a-kārānto 'py auṇādikāḥ sthāma-sabdo grāhyāḥ. *avabhāsayantī* svabhāvam darśayanti. *nakṣatrāṇi* cēti puṣy'ādayah.

evam eva Kauśika tathāgatasyārhatāḥ samyaksambuddhātyayena saddharmasyāntardhāne tathāgatānām arhatām 15 samyaksambuddhānām anutpādād yā⁽¹⁾ kācid dharmā-caryā sama-caryā 'sama-caryā⁽²⁾ kuśala-caryā loke prajñāyate prabhāvātē sarvā sā bodhisattva-nirjātā bodhisattva-prabhāvātā bodhisattvō-pāya-kauśalya-pravartitā | tac ca bodhisattvānām upāya-kauśalyam prajñāpāramitā-nirjātam veditavyam || 20

dārṣṭāntikam artham āha evam evēty-ādinā. atyayenēti parinirvānena. *dharmā-caryēty-ādi* sūtrādi-dharma-likhanādy-abhiyogo dharmā-caryā. svaparātmā-samatā'bhyāsaḥ *sama-caryā*. rāgādy-upaplava-hānaye pratipakṣabhāvanā 'sama-caryā. catuh-samgrahavastvādi-sevanām kuśala-caryā. *prajñāyata* iti pravartyate.³ *prabhāvātā* ity abhyāsye. prayogādy-avasthā-bhedena [Tib. 120^a] *bodhisattva-nirjātēty-ādi-pada-trayam*. *upāya-kauśalyam* iti vyākhyātām. atha vā śūnyatōru-karuṇe taj-je ca karmaṇi naipunyam.

(1) anutpādyā iti ga° |

(2) visamacaryā iti gha° |

1. rgyal-baḥi yum=jina-mātūr. 2. vṛkṣād° C. 3. ḥrtate C. 4. °ryāt° C.

punar aparam Kauśika imām prajñāpāramitām udgrhṇatām
dhārayatām vācayatām paryavāpnuvatām pravartayatām deśa-
yatām upadiśatām uddiśatām svādhyāyatām likhatām manasi-
kurvatām samanvāharatām ca kula-putrānām kula-duhidīnām
5 vā tan nidānam bahavo dṛṣṭadhārmikā gunāḥ pratikāmkṣita-
vyāḥ ||

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |
katamaiḥ punar Bhagavan dṛṣṭadhārmikair gunaiḥ saman-
vāgatas te kula-putrāḥ kula-duhitaraś ca bhaviṣyanti |

10 prakārāntareṇāpi mātut māhātmyam āha punar aparam ity-ādinā. manasi-
kurvatām iti saṃkṣepena samudāya-rūp'ālambanāt.¹ samanvāharatām iti (P.86^a)
vistareṇa pratyekāvayavābhimukhī-karanāt.

Bhagavān āha | na te Kauśika kula-putrā vā kula-duhitaro
vā viśamāparihāreṇa kālam kariṣyanti na viṣeṇa kālaṇ kari-
15 syanti na śastreṇa kālam kariṣyanti nāgninā kālam kariṣyanti
nōdakena kālam kariṣyanti na daṇḍena kālam kariṣyanti na
parōpakrameṇa kālam kariṣyanti | utpanna-utpannāś cāśām
upadravā rājato vā rāja-putrato vā rāja-mantrito vā rāja-mahā-
mātrato vā imām prajñāprāmitām (76) samanvāharatām vā
20 svādhyāyatām vā punar evāntardhāsyanti | teṣām cāīnām pra-
jñāpāramitīm punaḥ-punaḥ samanvāharatām vā svādhyāyatām
vā ye tatrōpasamkrameyur avatāra-prekṣiṇo 'vatāra-gaveṣiṇo
rājāno vā rāja-putrā vā rāja-mantriṇo⁽¹⁾ vā rāja-mahāmātrā vā
25 na te 'vatāraṇi lapsyante yathā 'pi nāma prajñāpāramitā-pari-
grhītatvāt | upasamkrāntānām ca teṣām rājñām vā rāja-putrā-
nām vā rāja-mantriṇām vā rāja-mahāmātrānām vā alapitu-
kāmatā bhavīsyati abhibhāṣitū-kāmatā bhavīsyati | pratisam-

(1) rāja-mahāmantriṇa iti ga^o
1. °peṇ' ālambanāt C.

moditavyāṇ ca te māṃsyante ||

āvartyate¹ sa evārthaḥ punar arthāntarāśritah |

iti vacanān na te viśamāparihāreṇa kālaṇ kariṣyantīty-ādi-vacanāṇ na punar-
uktam āśaikanīyām. tathā hi pūrvam darśana-mārgādhikārenōktam. adhunā
tu bhāvanā-mārgādhikārenēti viśeṣah. 5

rāja-mahāmantrito vēti samyag-nīti-mārgōpadeṣṭū mahāmantrī. rāja-mahā-
mātra iti hasti-śiksaka-nāyako² mahāmātrah.

upasamkrāmeyur iti samipibhaveyuh. yathā 'pi nāmēti nipāto yasmād-arthe
vartate. ko hi nāma dhātūpasarga-nipātānām³ niyatam arthaṁ nirdeṣṭum kṣama
iti vacanāt. 10

etad uktam : yasmāt prajñāpāramitā-parigrhītas tasmāt tayā parigrhītatvān
na te 'vatāraṇi pratilapsyanta iti.

ālapitukāmatēty āyāta-mātra⁴-vacanē' āmantrayitukāmatā. abhibhāṣitukā-
matēty ut-arōttara-kathā-prabandhena vaktukāmatā. pratisammoditavyam ca te
mansyanta iti te⁵ rājādayaś cīvara-piṇḍapātādy-upastambhena tam jinajanany- 15
abhiyuktam [Tib. 120^b] muditām kartavyām mansyante.

tat kasya hetoh | iyam hi Kauśika prajñāpāramitā sarva-
sattvānām antike maitrōpasamhāreṇa maitra-cittatayā karuṇō-
pasamhāreṇa karuṇā-cittatayā pratyupasthitā ||

nanv akṣapitāhammāna⁶-vāsanānām ālapitukāmat'ādeh kim nimittam iti tat
kasya hetor ity āśaṇky' āha : iyam hīty-ādi. prajñāpāramitēti tad-bhāvako 20
bodhisattvah prajñāpāramitā-sabdenōktas, tasyāvānuśāmsā-nirdeṣādhikārāt.
maitrōpasamhārenēti (P. 86^b) mitrasyēdaṁ kāryam maitram. tasya dhaukanam
upasamhārah. sa ca māy'ādinā 'pi syād ity āha : maitra-cittatayēti. hita-cittata-
yēti⁷yāvat. karuṇōpasamhārenēti karuṇā-kārya-smātre karuṇōpacārāt⁸ karuṇā. tat-
pratyarpanām⁹ karuṇōpasamhārah. sa cānyathā 'pity āha : karuṇā-cittatayēti.⁷ 25
duḥkhāpanayana-cittatayā.

etad uktam : ārya-Ratnacūde¹⁰ mahā-karuṇādi-parivārā prajñāpāramitā

1. °rtate C. 2. hastiśikan^o P. °śiksākalāpako C. 3. nipāta-dhātūpasargānām
C. 4. mātratā P. 5. om. C. 6. °ta-mān^o P. 7 ... 7. om. C. 8... 8. °mitrōp^o
PC. tsam-la sñīn-rjer ñams-par brtag-pa. 9. de stobs-pa. 10. 大寶經第四十七寶髻菩
薩會(正藏十一 657). I can not identify the present passage in the Chinese.

bhāvanīyēti¹ vacanāt tad-bhāvako maitry-ādi²-bhāvanā-para evāto maitrādī²-sāmarthyād ālapitukāmat'ādi rāj'ādinām iti.

tathā cōktam anyatra: maitry-ādy-abhiyuktasya hi bodhisattvasya sarve deva-manuṣyāḥ su-prasannā bhavantīty ādi

5 tasmāt tarhi Kauśika ye 'pi te vyāḍa-sarīṣpā-kāntāra-madhyā-gatāś teṣāṁ kula-putrānām kula-duhitīnām vā manuṣyā vā amannīṣyā vā 'vatāra-prekṣīṇo 'vatāra-gaveśīṇas te 'pi teṣāṁ Kauśikāvatāram na lapsyante sthāpayitvā pūrva-karma-vipākena ||

10 tasmāt tarhīti tarhi-śabdo 'vadhārane. yasmād bahv-anuśāmsā prajñāpāra-mitā tasmād eva kāraṇād ity arthaḥ. vyāḍēty-ādi. vyāḍāḥ krūra-grahā ya-kṣādayaḥ. sarīṣpāḥ sarpāḥ. tat-pradhānam kāntāram durga-sthānam. tan-madhyā-gatāḥ prāptāḥ. sthāpayitvā pūrva-karma-vipākenēti asambhavat³-pratiṣṭakṣa-niyatavedaniya-karma-[Tib. 121^a]vipākenāvatāram sthāpayitvā tyaktvēti
15 pūrveṇa sambandhah.

atha khalv anya-tīrthyānām parivrājakānām upārambha-bhiprāyānām śataṁ tasyām velāyām yena Bhagavāṁs tenopasamkrāmati sma ||

20 kālāntarānuśāmsā-deśanāyām samdehavatām idānīm sampratyayōtpāda-nārtham āha: atha khalv anya-tīrthānām ity-ādi. tīrthika-pravrajye¹ pravrajitāḥ parivrājakāḥ. upāram(P. 87^a)bhābhīprāyānām iti viheṭhābhīprāyānām. tasyām velāyām iti tasmin kāla ity arthaḥ.

25 atha khalu Śakro devānām indro dūrata ev' āgacchatas tān anya-tīrthyān parivrājakān dṛṣṭvā teṣāṁ cittāni vyavalokyāīvām cintayāmāsa | ime khalu anya-tīrthyāḥ parivrājakā upārambha-bhiprāyā yena Bhagavāṁs tenopasamkrāmanti sma | yan nūvahaṁ yāvan-mātro mayā Bhagavato 'ntikād asyāḥ (77) prajñā-

1. °nītyati C, °niyati P. 2... 2. om. C. 3. °va- C. 4. °jya- C. °jyavā P.

pāramitāyāḥ pradeśa udgr̄hitas tāvan-mātram smṛtyā samanvā-hareyām svādhyāyeyām pravartayeyām yathāite 'nyatirthyāḥ parivrājakā Bhagavantaṁ nōpasamkrāmeyuh evam asyāḥ prajñāpāramitāyā bhāṣyamānāyā nāntarāyāḥ syād iti ||

5 atha khalu Śakro devānām indro yāvan-mātro Bhagavato 'ntikād asyāḥ prajñāpāramitāyāḥ pradeśa udgr̄hitas tāvan-mātram smṛtyā samanvāharati sma svādhyāyati sma pravartayati sma ||

tesāṁ cittāni vyavalokyēti Bhagavad-anujñayāīva¹ tesāṁ vihethanā²-cittāni jñātvā nivartanārthām prajñāpāramitām Śakraḥ pravartitavān iti jñeyām. 10 tathā cānantaram eva vakṣyati: mayā ca Śakrasya devānām indrasyābhyanujñātam iti.³ yāvan-mātra iti pradeśa udgr̄hita iti sambandhah.

atha te anyatirthyāḥ parivrājakā dūrad dūrataram Bhagavantaṁ pradakṣinikṛtya tenāīva dvāreṇa tenāīva mārgenā punar eva niṣkrāntah | 15

tenāīva dvāreṇēty-ādi yenāīva dvāreṇa kāṣṭh'ādi-saṃskṛtena, mārgenā ca viśiṣṭa-bhū-pradeśen' āgatās tenāīva gatā ity arthaḥ.

20 atha khalv āyuṣmataḥ Śāriputrasyāitad abhūt | kim atra kāraṇām yena ime 'nyatirthyāḥ parivrājakā dūrad dūrataram Bhagavantaṁ pradakṣinikṛtya tenāīva dvāreṇa tenāīva mārgenā punar eva niṣkrāntah ||

avidita-Bhagavad-adhiṣṭhānatven' āha: kim atra kāraṇam ity-ādi.

25 atha khalu Bhagavān āyuṣmataḥ Śāriputrasya imām evam-rūpām cetasāīva cetāḥ-parivitarkam ajñāy' āyuṣmantām Śāriputram etad avocat | Śakreṇa Śāriputra devānām indreṇa teṣāṁ anyatirthyānām parivrājakānām upārambhabhiprāyānām

1. °vann ajñāy° C. 2. °thā C. 3. p. 77, penult. of the Edition.

cittāni vyavalokya iyam prajñāpāramitā smṛtyā samanvāhṛti svādhyāyitā pravartitā teṣām anyatīrthyānām parivrājakānām vigrahītu-kāmānām vivaditu-kāmānām virodhayitu-kāmānām nivartanārtham yathā 'syāḥ prajñāpāramitāyā bhāsyamāṇāyā 5 ete 'nyatīrthyāḥ parivrājakā nōpasāṇḍkrāmeyur iti mā 'ntarāyām kārṣuḥ prajñāpāramitāyā bhāsyamāṇāyā iti |

nāsti buddhānām bhagavatām ajñātam ity āha: *atha khalu Bhagavān āyuṣmata* ity-ādi. *nivartanārtham* iti *pratinivṛtty-artham*.

mayā ca Śakrasya devānām indrasyābhyanujñātam |

10 nitya-samādhāna-vaikalyāt katham idṛśam smaraṇam Śakrasyēty āśāṅkāyām āha: *mayā cēty-ādi.* esām *pratinivṛtty-artham* prajñāpāramitām pravartayēty abhyanujñātam abhyanujñānam Śakrasya kṛtam.

15 tat kasya hetoh | nāham Śāriputra teṣām anyatīrthyānām parivrājakānām ekasyāpi śuklam dharmam (78) samanupaśyāmi | sarve te Śāriputrōpārbhābhīprāyāḥ pratihata-cittā upasam-
kramitū-kāmā abhūvan ||

nanu mahākāruniko¹ 'pi "Bhagavān, katham pratihata-cittān nānugṛhṇātīti
tat kasya hetor [Tib, 121^b] ity āśāṅky' āha: *nāham* ity-ādi. *śuklam dharmam* iti teṣām madhye 'nyatamasyākasyāpi saddharma-śravaṇa-saṃvartanīyam³
20 subham karma na *samanupaśyāmi*. ato nānugraham karomi. na tu pratigha-
vaśād iti (P. 87^b) matih *pratihata-cittā* iti vidviṣṭa-cittāḥ.

25 atha khalu Mārasya pāpiyasa etad abhūt | imāś tathā-
gatasyārhataḥ samyaksambuddhasya catasraḥ parṣadaḥ saṃni-
patitaḥ saṃniṣaṇṇāś Tathāgatasya sammukhibhūtāḥ | ime ca
kāmāvacarā rūpāvacarāś ca deva-putraḥ sammukhibhūtā niya-
tam atra bodhisattvā mahāsattvā vyākriṣyante 'nuttarāyām

1. °karuṇo C. 2. Qu. hi ? 3. °niya- C.

sayyaksambodhau | yan nv aham upasamkrāmeyam vicakṣuḥ-
karaṇāyēti |

punar api sampratyayōtpādanārtham āha: *atha khalu Mārasyēty-ādi.* tatra Māro devaputra-Māraḥ. *catasraḥ parṣada* iti bhikṣu-bhikṣuṇy-upāsakōpā-
śikāḥ. *niyatam atrēti avaśyam asyām* parṣadi. *vicakṣuḥ-karaṇāyēti vighna-* 5 *karaṇāya.*

*atha khalu Māraḥ pāpiyāmś catur-aṅga-bala-kāyam abhi-
nirmāya yena Bhagavāmś tenopasamkrāmati sma |*

catur-aṅga-bala-kāyam ity aśvah saha¹ caturbhiḥ pada-rakṣakair ayam
ekāṅgo bala-kāyāḥ. hastī² sahāṣṭabhir ayam pūrvakena saha dvy-aṅgāḥ. rathāḥ 10
śoḍaśabhiḥ saha pūrvakābhyaṁ cāyam try-aṅgāḥ. ṣoḍaśa-padātayaḥ pūrvakaiḥ
sahāyam catur-aṅgo bala-kāyah sarva-nyūnah. tasya punar Mārasyālīvam kra-
mena mahān bala-kāyo 'vasātavyah.

15 atha khalu Śakrasya devānām indrasyātād abhūt | Māro
batāyam pāpiyāmś catur-aṅga-bala-kāyam abhinirmāya yena
Bhagavāmś tenopasamkrāmati sma | yaś cāyam⁽¹⁾ catur-aṅgasya
bala-kāyasya vyūho nāyam rājño Bimbisārasya catur-aṅgasya
bala-kāyasya vyūho nāpi rājñāḥ Prasenajitaś catur-aṅgasya
bala-kāyasya vyūho nāpi Śākyānām catur-aṅgasya bala-kāyasya
vyūho nāpi Licchavīnām catur-aṅgasya bala-kāyasya vyūho yo
20 'yam Māreṇa pāpiyāsa abhinirmitaḥ | samanubaddho dīrgha-
rātram Māraḥ pāpiyān Bhagavato 'vatāra-prekṣī avatāra-gaveṣī
sattvānām ca viheṭhanābhīprāyāḥ | yan nv aham imām eva
prajñāpāramitām smṛtyā samanvāhareyam svādhyāyeyam pra-
vartayeyam iti ||

25 atha khalu Śakro devānām indra imām eva prajñāpāra-
mitām smṛtyā samanvāharati sma svādhyāyati sma pravartayati

(1) yathāyam iti ga° |
1. sahasra C. 2. °ti PC.

sma | yathā-yathā ca Śakro devānām indra imām prajñāpāramitām smṛtyā samanvaharati sma svādhyāyati (79) sma pravartayati sma tathā-tathā Mārah pāpiyāms tenāīva mārgenā punar eva pratyudāvṛttah ||

5 vyāha iti samūhah. dīrgha-rātram iti dīrgha-kālam.

atha khalu trāyastriṃśat-kāyikā deva-putrā divyāni māndārava-puṣpāny abhinirmāya vihāyasā 'ntarikṣagatā yena Bhagavāms tenābhavyavakiranti sma | yena Bhagavāms tena tāni divyāni māndārava-puṣpāny abhiprakiranti sma evam cōdānam udānayanti sma cirasya batēyām prajñāpāramita Jambudvīpākānām manusyānām upāvṛttēti | punar eva ca divyāni māndāravāni puṣpāṇi⁽¹⁾ gṛhitvā yena Bhagavāms tenābhavyavakiranti sma abhiprakiranti sma evam cāvocat ye kecid Bhagavan sattvah prajñāpāramitām bhāsiṣyante bhāvayiṣyanti prajñāpāramitāyām carisyanti na teṣām Māro vā māra-kāyikā vā devatā avatāram lapsyante | na te Bhagavan sattvā avarakeṇa⁽²⁾ kuśalamūlena samanvāgatā bhaviṣyanti ya imām prajñāpāramitām śroṣyanti śrutvā cōdgrahīṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty uddekṣyanti svādhyāsyanti | pūrva-jina-kṛtādhikārās te Bhagavan sattvā bhaviṣyanti yeṣām iyaṁ prajñāpāramita śrotrāvabhasam āgamiṣyati | kah punar vādo 'yam enām udgrahīṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty uddekṣyanti svādhyāsyanti tathatvāya śikṣiṣyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante tathāgata-paryupāsitas te Bhagavan sattvā bhaviṣyanti ||

(1) māndāravapuṣpāṇī ga° |

(2) āvārakeṇety arthe avarakeṇeti pāṭhaḥ prayuktaḥ ity anumiyate |

labdha-sampratyayāḥ pūjādikam kṛtavanta ity āha: atha khalu trāyastriṃśetī-ādi. vihāyasēty ākāśena. cirasyēti cireṇēty-arthaḥ. upāgatā. avarakeṇēti svalpena ṭāvan-mātreṇēty² arthaḥ. pūrva-jina-kṛtādhikārā iti pūrva-buddheṣu kṛto 'dhikāraḥ pāramitā-vyāpāraḥ śravaṇādi-lakṣaṇo [Tib.122^a] yais te³ tathōktāḥ. pūrva-buddhair vā kṛto datto 'dhikāro niyogaḥ śravaṇādi-svabhāvo yeṣām 'te tathōktāḥ.⁴ kah punar vāda iti kah punah samdehah. śrotrāvabhasa-gamana-prativiṣiṣṭa(P.88^a)tvād udgrahan'āder iti matih. tathatvāya śikṣiṣyanta ity-ādi. tathā-bhāvas tathatvam ananyathā'rthena.⁵ ata eva nirdeśād dhrasvatvam.⁶ tan-nimittam śikṣiṣyanta ity-ādi-pada-trayam prayog'ādy-avasthāsu vācyam. tathāgata-paryupāsītā iti tathāgatāḥ⁷ parivāra-pradānena taduktā-śravaṇena ca pūjādibhiḥ ca paryupāsītā yais te tathōktāḥ. niṣṭhā'ntam pūrvam nipatati⁸ vyabhicāra-lakṣaṇatvāt paryupāsītā-sabdasya na pūrvanipātāḥ.

10 tat (80) kasya hetoh | ato hi sarvajñatā gaveṣitavyā yad
15 uta prajñāpāramitātāḥ |

nanu tathāgata-paryupāsan'ādinā mātuḥ⁹ śravaṇāder a-gṛhīta-sambandhatvāt kathām tena tasyānumānam iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: ato hīty-ādi. prajñāpāramitātāḥ sarvajñatā buddhatvam prabhāvyate samutpādyate.¹⁰ ata eva tato gaveṣitavyā kāraṇam antareṇa kāryāsambhavāt.

20 tad-yathā 'pi nāma Bhagavan yāni kānicid ratnāni mahāratnāni sarvāṇi tāni mahā-samudra-prabhāvitāni sarvāṇi tāni mahā-samudrād gaveṣitavyāni evam eva Bhagavan sarvajñatā-mahā-ratnām tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām prajñāpāramitā-mahā-samudrād gaveṣitavyam ||

25 tad eva dr̄ṣṭāntena kathayann āha: tad-yathā 'pi nāmēty-ādi. ¹¹ etad uktam: kāraṇam vinā kāryāyogena¹² prajñāpāramitā-bhavatvena¹³ yasmāt tathāgatatvam

1. tray^o P. ¹yatriṃś^o C. 2 ... 2. tān-m^o PC. de tsam-kyi tshod. 3. tatra PC. cf. below 1. 11. 4 ... 4. de-la de-skad ces-byaho. 5. ^onyathātvena P. ḡsan ma-yin-paḥi don-gyis. 6. dhrasvārtham C. 7. bhavaddhītāḥ C. 8. ^opatati P. 9. rgyal-baḥi yum (passim)=jina-mātuḥ. 10. ^otpady^o P. 12. h̄bras-bu mi skye-bas. 13. bhanatv^o C. byuṇ-ba-ñid yin-paḥi phyir.

gaveśitavyam tasmān mātuḥ śravaṇ'ādikam niyamena vāsanā-paripuṣṭi-bij'ādhā-natayā tathāgata¹¹-pada-prāpakaṁ bhavati. tac cēdam īdrśam śravaṇ'ādikam kvacit'kādācitatayā viśiṣṭa-kāraṇ'āyatā²-janmakam sva-kāraṇam viśiṣṭam eva tathāgata-[Tib.122^b]paryupāsan'ādikam anumāpayati.

5 kārya-kāraṇayor yasmād ayam dharmo vyavasthitah
tad-anurūpa-hetutvāt sa³ etad-rūpa-hetu-jah | iti.

evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avocat |
evam etat Kauśikāivam etat | ato nirjātaṁ tathāgatānām arhatāṁ
10 samyaksambuddhānām sarvajñatā-mahāratnam yad uta prajñā-pāramitā-mahā-samudrāt ||

adhipatitvena sādhūktam iti Śakram anuvadann āha : evam etat Kauśikety-
ādi.

atha khalv āyuṣmān Ānando Bhagavantam etad avocat |
na Bhagavan dāna-pāramitāyā varṇam bhāsate na nāmadheyam
15 parikīrtayati | na sīla-pāramitāyā na kṣanti-pāramitāyā na vīrya-pāramitāyā na Bhagavan dhyāna-pāramitāyā varṇam bhāsate na nāmadheyam parikīrtayati | api tu prajñā-pāramitāyā eva-
kasyā Bhagavan varṇam bhāsate nāmadheyam ca parikīrtayati ||

⁴tr̄tiyam⁵ mr̄dv-adhimātram āvedayann⁴ āha : na Bhagavan dāna-pāra(P.88^b)
20 mitāyā ity-ādi. varṇam ity anuśamsam. samāsa-vyāsa-bhedād bhāsate neti sambandah. na parikīrtyatāti nāma-mātrōccāraṇād iti jñeyam. nāmadheyam ca parikīrtyatāti bahudhā-nāmōccāraṇāt.

bodhi-eitt'āśrayatvād āśraya-paramatayā, sākalya-vastu-samudācīrād vastu-paramatayā, sarva-sattva-hita-sukhādhikāratvād adhikāra-paramatayā, nirvika-
25 lpa-jñāna-parigrahād upāya-kauśalya-paramatayā. 'nuttara-samyaksambodhi-parinātātā⁶ parināma-paramatayā, kleśa-jñey'āvaraṇa-nivāraṇa-samudāgamād viśud-dhi-paramatayā ca pratyekam dān'ādi-pāramitānām lakṣaṇam ity āry-

11(d) ... 11(ga) om. P. 1. Lacuna C. 2. °yata P. °yatu C. rag-las-pa. 3. tad PC. 4 ... 4. Lacuna C. 5. om. Tib. 6. °nāmitatv° C.

Āsaṅgha.

Bhagavān āha | evam etad Ānandāivam etat | prajñāpā-
ramitāyā evāham Ānanda varṇam bhāse nāmadheyam ca pari-
kīrtayāmi nānyāsām pāramitānām |

abhyupagamārtham āha : evam etad Ānandēty-ādi.

5

tat kasya hetoh | prajñāpāramitā hy Ānanda pūrvāngamā pañcānām pāramitānām |

ṣad eva pāramitā buddhatve kāraṇam, tat katham ekasyāḥ prādhānya-nirdeśa iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : prajñāpāramitā hīty-ādi. yasmāt tri-maṇḍala-viśuddhyā dān'ādīnām sarvajñatāyām pariṇāmen' ādau pravṛttatvāt 10 pūrvam-gamā tasmāt tad-varṇam bhāse nāmadheyam ca [Tib. 123^a] parikīrtayāmīti pūrveṇa sambandhah.

tat kiṁ manyase Ānanda aparināmitam dānam sarvajñātāyām dāna-pāramitā-nāmadheyam labhate |

tad-vacanena yathōktam arthaṁ pratipādayitum āha : tat kiṁ manyasa 15 ity-ādi. aparināmitam dānam sarvajñatāyām iti anupalambha-yogena sarval-sattvārtham buddhatvāyāniryātitam, prajñāpāramitayēti śesah.

tathā-bhūta-dānasya² phalōpabhogenā kṣayān na (P. 89^a) prakarṣa-gamanam iti praśnād eva gṛhitārthaḥ sāstr-bhāvānukāri-dhīḥ³

āyuṣmān Ānanda āha | no hīdam Bhagavan || 20

prāha : no hīdam iti.

Bhagavān āha | tat kiṁ manyase Ānanda aparināmitam sīlam aparināmitā kṣanti aparināmitam vīryam aparināmitam dhyānam tat kiṁ (81) manyase Ānanda aparināmitā prajñā sarvajñatāyām prajñāpāramitā nāmadheyam⁽¹⁾ labhate || 25

(1) dāna-pāramitā nāmadheyam iti ga° |

1. om. P. 2. pradān° P. 3. °ri-ciḥ P.

Ānanda āha | no hīdaṁ Bhagavan ||

śil'ādiśv atidiśann āha: *tat kiṁ manyasa ity-ādi.*

Bhagavān āha | tat kiṁ manyase tvam Ānanda acintyā
sā prajñā yā kuśala-mūlāni sarvajñatā-pariṇāmena pariṇāma-
yati ||

vyatireka-mukhenāvam̄ prajñā-parigraha-balād dān'ādinām̄ pāramitā-rūpa-
tām̄ nirdiśya prajñāyāh pāramitā-svabhāvam̄ pratipādayitum āha: *tat kiṁ
manyase tvam Ānandācintyā sēty-ādi.*

Ānand āha | evam etad Bhagavann evam etat Sugata |
acintyā sā Bhagavan prajñā paramācintyā sā Bhagavan prajñā
yā kuśala-mūlāni sarvajñatā-pariṇāmena pariṇāmayati ||

vastuno 'nupalambhenācintya-phalatvād āha: *evam etad Bhagavann ity-ādi.*
aupalambhika-pṛthagjanaiś cintayitum aśakyatvād acintyā. śrāvak'ādy-aviṣaya-
tvāt paramācintyā.

Bhagavān āha | tasmāt tarhy Ānanda paramatvāt sā pra-
jñāpāramitā nāmadheyam̄ labhate yayā sarvajñatāyām̄ pariṇā-
mitāni kuśala-mūlāni pāramitā-nāmadheyam̄ labhante |
mātuh pāramitā'rtham̄¹ upasamharann āha: *taṁtarhy Ānanda para-
matvād ity-ādi.*

taṁtarhy Ānanda sarvajñatā-pariṇāmita-kuśala-mūla-
tvāt prajñāpāramita pañcānām̄ pāramitānām̄ pūrvāṅgamā
nāyikā pariṇāyikā | anena yogenāntargatāḥ pañca-pāramitāḥ pra-
jñāpāramitāyām̄ ev' Ānanda ṣaṭ-pāramitā-paripūrṇādhivacanam
etad yad uta prajñāpāramitē || tasmāt tarhy Ānanda prajñā-
pāramitāyām̄ parikīrtitāyām̄ sarvāḥ ṣaṭ-pāramitāḥ parikīrtitā

bhavanti |

pūrvāṅgamārthaṁ nigamayann āha: *tasmāt tarhy Ānanda sarvajñatā-
pariṇāmita-kuśalatvād ity-ādi.* dān'ādinām̄ buddhatve nayanān nāyikā. [Tib.
123¹] sarvōpadrava-nirākaraṇāt pariṇāyikā. anena yogenēty-ādi yathōkta-
nyāyena dān'ādinām̄ antar-gamāt prajñāpāramitāyām̄ tasyām̄¹ parikīrtitāyām̄
ṣaṭ-pāramitā-kīrtanān nākasyā eva jina-jananyā nirdeśa ity arthāḥ.

5

yat tu prāg uktam̄ *prajñāpāramitāyā evāham* ity-ādi² tat prādhānyād ity
adośah.

tad-yathā 'pi nām' Ānanda mahā-pṛthivyām bijāni pra-
kīrnāni sāmagrīlabhamānāni virohanti | mahā-pṛthivī ca teṣām
bijānām̄ pratiṣṭhā | mahā-pṛthivī-pratiṣṭhitāni ca tāni bijāni
virohanti |

10

etad eva drṣṭāntena spaṣṭayann āha: *tad-yathā 'pi nām' Ānanda mahā-
pṛthivyām itv-ādi.* virohantīti vṛddhim gaechanti.

15

evam ev' Ānanda prajñāpāramitā-saṁgr̄hitāḥ pañca-pāra-
mitāḥ sarvajñatāyām̄ pratiṣṭhante | prajñāpāramitā-pratiṣṭhitāḥ
pañca-pāramitā virohanti | prajñāpāramitā-pari(82)gr̄hitatvāc ca
pāramitā-nāmadheyam̄ labhante || tasmāt tarhy Ānanda pra-
jñāpāramitāiva pañcānām̄ pāramitānām̄ pūrvāṅgamā nāyikā
pariṇāyikā |

20

dārṣṭāntikam artham āha *evam ev' Ānandē(P. 89^b)ty-ādinā.*

atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |
na tāvad ime Bhagavāns Tathāgatenārhatā samyaksambuddhena
prajñāpāramitāyāḥ sarve gunāḥ parikīrtitāḥ yān gunān sa kula-
putro vā kula-duhitā vā parigṛhṇīte prajñāpāramitām udgṛhya
dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpa-
diṣyōddisya svādhyaayya |

25

caturtham¹ madhya-mṛḍum adhikṛty' āha : na tāvad ime Bhagavann ity-ādi. prajñāpāramitāyāḥ sarve guṇā iti samastāyā mātūr amī sarve guṇā na bhavanti tasyā guṇā 'tyanta-prācuryād iti matih.

5 atha hi mayā yo Bhagavato 'ntikād asyāḥ prajñāpāra-
mitāyāḥ pradeśa udgṛhitah sa pravartitah ||

kasyās tarhy amī guṇā ity āha : atha hi mayēty-ādi. Bhagavato 'ntikād
asyā yah pradeśo mayōdgrhitah sa cānantaram evānya-tīrthy'ādi²-nirākṛtau pra-
vartitas, tasyā amī guṇā ity arthaḥ.

Bhagavān āha | sādhū sādhū Kauśika | na khalu punah
10 Kauśika kevalam yaḥ prajñāpāramitām udgrahiṣyati dhāra-
yiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyaty
upadekṣyati uddeksyati svādhyāsyati tasyāiva kevalam amī
guṇā bhaviṣyanti | yo 'pi Kauśika kula-putro vā kula-duhitā
vā imām prajñāpāramitām likhitvā pustaka-gatām kṛtvā dhā-
15 rayiṣyati sthāpayiṣyati saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-
netri-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam bodhisattvā-
nām mahāsattvānām cānugrahōpasamhāraḥ kṛto bhaviṣyati
netry-avaikalyenēti | tām cānām prajñāpāramitām satkarisyati
gurukariṣyati mānayiṣyati pūjayiṣyati arcayiṣyati apacāyiṣyati
20 puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś chattrair dhvajair
chattrair dhvajair ghanṭabhiḥ patakābhiḥ samantac ca dīpa-mālābhīr bahuvidhā-
bhiś ca pūjābhiḥ pūjayiṣyati tasyāpy aham
Kauśika kula-putrasya vā kula-duhitur vā eñān drṣṭadharmikān
guṇān vadāmi ||

25 samyak-kathānāt sādhū-kāram āha : sādhū sādhū Kauśikēti.³ kiṁ tu tāvan-
mātra-pradeśātmikām api prajñāpāramitām yaḥ kevalam udgrahiṣyaty⁴ eva
yāvat kevalam svādhyāsyaty eva na tasyāiva kevalam amī guṇā bhaviṣyanty, api

1. om. C & Tib. 2. °rth'ādi P. 3. °ty-ādi P. 4. udgṛh° C.

tu yo 'pi likhitvā pūjā-pūrvakam pustaka-mātram dhārayet tasyāpy ananta¹-
guṇān vadāmīty āha : na khalu punah Kauśika kevalam ity-ādi.

5 evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |
aham api (83) Bhagavāms tasyāpi kula-putrasya vā kula-
duhitur vā raks'āvaraṇa-guptiṁ samvidhāsyāmi ya imām prae-
jñāpāramitām likhitvā pustaka-gatām kṛtvā dhārayiṣyati sthā-
paviṣyati saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-netri-samuc-
chedo bhūn mā saddharmāntardhānam bodhisattvānām mahā-
sattvānām cānugrahōpasamhāraḥ kṛto bhaviṣyati netry-avaikal-
yenēti | tām cānām prajñāpāramitām satkarisyati gurukariṣyati
10 mānayiṣyati pūjayiṣyati arcayiṣyati apacāyiṣyati puṣpair dhūpair
gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś chattrair dhvajair
ghanṭabhiḥ patakābhiḥ samantac ca dīpa-mālābhīr bahuvidhā-
bhiś ca pūjābhiḥ pūjayiṣyati

[Tib. 142^a] anuśāmsa-śravaṇena jāta-bahu-mānatvād āha : aham api Bhagavan 15
tasyāty-ādi.

kaḥ punar vādo ya enām prajñāpāramitām likhiṣyaty
udgrahiṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravarta-
yiṣyati deśayiṣyaty upadekṣyaty uddeksyati svādhyāsyati sat-
karisyati gurukariṣyati mānayiṣyati pūjayiṣyati arcayiṣyati apa-
cāyiṣyati puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair
20 vastraiś chattrair dhvajair ghanṭabhiḥ patakābhiḥ samantac ca
dīpa-mālābhīr bahuvidhābhiś ca pūjābhiḥ pūjayiṣyati ||

kaḥ punar vāda iti likhitvā viśiṣṭodgrahaṇ'ādi-kāriṇah kaḥ samdeho yad
aham raks'ādikam na karisyāmīty arthah. 25

Bhagavān āha | sādhū sādhū Kauśika | tasyā khalu punah
Kauśika kula-putrasya kula-duhitur vā imām prajñāpāramitām

1. anantara PC. mthāḥ-yas.

svādhyāyato bahūni deva-putra-śatāny upasam̄kramiṣyanti |
bahūni deva-putra-sahasrāṇi bahūni deva-putra-śata-sahasrāṇi
dharma-śravaṇāyōpasaṁkramiṣyanti te ca deva-putrā dharmāṁ
śrīṇvantas tasya dharma-bhāṇakasya pratibhānam upasam̄harta-
vyām māṁsyante | yadā 'pi sa dharma-bhāṇako na jalpitū-
kāmo bhaviṣyati tada 'pi tasya te deva-putrās tenāiva dharma-
gauravēṇa pratibhānam upasam̄harta-vyām māṁsyante yathā
tasya kula-putrasya vā kula-duhitur vā bhāṣitum eva chando
bhaviṣyati || imam api (84) sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā dṛṣṭadhārmikām guṇām parigṛhṇāti ya imām pra-
jñāpāramitām udgrahiṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati
pravartayiṣyati deśayiṣyati upadekṣyati uddekṣyati svādhyāsyati ||

10

tathāivā sādhu sādhu Kauśikēti sādhu-kāram datvā pañcamām¹ madhya-
madhyām vaktum āha: tasya khalu punah Kauśikēty-ādi. pratibhānam upa-
15 sam̄harta-vyām iti yuktam uktābhidhānam utpādayitavyām. chanda iti vaktu²-
kāmatā.

20

punar aparaṇ Kauśika tasya kula-putrasya kula-duhitur
vā imām prajñāpāramitām bhāṣamāṇasya catasr̄ṇām parṣadām
agrato nāvalinacittatā bhaviṣyati | mā khalu mām kaścit parya-
nujuñjītōpāmbhābhīprāya iti ||

prakārā(P. 90^a)ntareṇāpy anuśamsārtham āha: punar aparaṇ Kauśikēty-
ādi. nāvalīna-cittatēti na stambhita-cittatā. mā khalv ity-ādi mā kaścin mām
viheṭhanābhīprāyaḥ paryanuyuñjīta³ eodyām kurvītēty⁴ evam avalīna-cittatā na
bhaviṣyati.

25

tat kasya hetoh | tathā hi tasya prajñāpāramitā rakṣā-
varaṇa-guptīm karoti | sa upārbhān api prajñāpāramitā-
vihāri na samanupaṣyati upārbhākarān api prajñāpāramitā-

vihāri na samanupaṣyati yo 'py upārāmbhyeta⁽¹⁾ tam api na
samanaupaṣyati tām api prajñāpāramitām na samanupaṣyati ||
evam prajñāpāramitā-parigṛhītasya kula-putrasya vā kula-
duhitur vā anena paryāyeṇa na kaścit paryanuyogo bhaviṣyati |
sa ca nōtrasiṣyati na sametrasiṣyati na sametrāsam āpatsyate
imām api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā dṛṣṭadhārmis-
kām guṇām parigṛhṇāti ya imām prajñāpāramitām udgrahiṣyati
dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyati
upadekṣyati uddekṣyati svādhyāsyati

5

nanu sambhavat-prajñādi-prakarṣatve pūmsām ceto-guṇāparijñāne katham 10
evam na bhavatīti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: tathā hi tasyēty-ādi. etad
uktam: vastūpalambha-janitām parsac-chāradyādi-bhayaṁ tasya prajñāpā-
mitā-parigraha-balād eva karma-kartr̄-kriyōpalambhābhāvān na bhavatīti.

punar aparaṇ Kauśika sa kula-putro vā kula-duhitā vā
priyo bhaviṣyati mātā-pitr̄nām mitrāmātya-jñāti-sālohitā-śra-
15 maṇa-brāhmaṇānām hitānām ca ||

śaṣṭam¹ madhyādhīmātrām vaktum āha: priyo bhaviṣyatīty-ādi. tatra hita-
sukha-kāri mitrām. amātyo mantri-mukhyāḥ. mātā-pitr̄-paramparayā samba-
ddho jano jñātīk. eka-mātā-pitr̄-janito bhrātr̄ādiḥ sālohitāḥ. Śākyaputrīyāḥ
śrāmanāḥ.

20

pratibalaś ca bhaviṣyati śakraś ca bhaviṣyati utpannōtpa-
nnānām para-pravādinām saha dharmeṇa nigrahāya paraīś
ca pratyānuyujyamānah pratyānuyoga-vyākaraṇa-samartho
bhaviṣyati || imām api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā
vā dṛṣṭa(85)dhārmikām guṇām parigṛhṇāti yah kula-putro vā
kula-duhitā vā imām prajñāpāramitām udgrahiṣyati dhārayiṣyati
vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyati upa-

25

(1) upālambhyeta iti ka° kha° gha° |

1. om. C & Tib

deksyat̄ uddeksyati svādhyāsyati ||

saptamam¹ adhimātra-mṛḍum nirdiśann āha : [Tib. 124^b] *pratibalaś cēty-ādi.*
bāhuśruty'ādi-yogāt pratibalaḥ. prajñā-sampadā samanvāgamāc chakraḥ. saha
dharmena nigrahāyēti teṣām vacanena tiras-karaṇāyēty ekah. tad-ukta-sādhana-
5 dharma-dūṣaṇāt² sadhya-dharmena saha teṣām nirākaraṇāyēty aparah. *pratyanyu-*
yogaś codyam.³ tasya *vyākaraṇām* samyak-pariharaṇām. tatra *samartho* yogya
ity arthaḥ.

yatra khalu punah Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā
imām prajñāpāramitām likhitvā pustaka-gatām kṛtvā pūjā-
10 pūrvaṅgamām sthāpayiṣyati pūjaiṣyati tatra Kauśika ye kecit
Caturmahārājakāyikeṣu deveṣu deva-putrā anuttarāyām samyak-
sambodhau samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam māṃsyante |
te 'pi tatr' āgatyānām prajñāpāramitām pustaka-gatām prekṣi-
15 syante vandiṣyante namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhāra-
yiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartaiṣyanti deśa-
yiṣyanty upadekṣyanty uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya
vanditvā namaskṛtya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya
deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāyya punar eva prakramitavyam
20 māṃsyante || evam ye kecit Kauśika Trayastrīmšeṣu deveṣu
deva-putrā anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitās te
'pi tatr' āgantavyam māṃsyante | te 'pi tatr' āgatyānām pra-
jñāpāramitām pustaka-gatām prekṣiṣyante vandiṣyante namas-
karisyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavā-
25 psyanti pravartaiṣyanti deśaiṣyanty upadekṣyanty uddeksyanti
svādhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyođgrhya dhārayitvā vā-
cayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāyya
punar eva prakramitavyam māṃsyante || ye 'pi kecit Kauśika
Nirmāṇa-ratiṣu deveṣu deva-putrā anuttarāyām samyaksambo-
dhau samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam māṃsyante | te 'pi
tatr' āgatyānām prajñāpāramitām prekṣiṣyante vandiṣyante
namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti
paryavāpsyanti pravartaiṣyanti deśaiṣyanty upadekṣyanty
30 uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyođgrhya
dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiṣyōddi-
ṣya svādhyāyya punar eva prakramitavyam māṃsyante || ye
'pi kecit Kauśika Para-nirmita-vaśavartiṣu deveṣu deva-putrā
anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitās te 'pi tatr' ā-
gantavyam māṃsyante | te 'pi tatr' āgatyānām prajñāpārami-
tām pustaka-gatām prekṣiṣyante vandiṣyante namaskariṣyanty
udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti prava-

dhau samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam māṃsyante | te
'pi tatr' āgatyānām prajñāpāramitām pustaka-gatām pre-
kṣiṣyante vandiṣyante namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhāra-
yiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti (86) pravartaiṣyanti deśa-
yiṣyanty upadekṣyanty uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya
vanditvā namaskṛtyođgrhya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya
pravartya deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāyya punar eva pra-
kramitavyam māṃsyante || ye 'pi kecit Kauśika Tuṣiteṣu deveṣu
deva-putrā anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitās te 'pi
tatr' āgantavyam māṃsyante | te 'pi tatr' āgatyānām prajñā-
10 pāramitām pustaka-gatām prekṣiṣyante vandiṣyante namaskari-
syanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti
pravartaiṣyanti deśaiṣyanty upadekṣyanty uddeksyanti svā-
dhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyođgrhya dhārayitvā vā-
cayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāyya
15 punar eva prakramitavyam māṃsyante || ye 'pi kecit Kauśika
Nirmāṇa-ratiṣu deveṣu deva-putrā anuttarāyām samyaksambo-
dhau samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam māṃsyante | te 'pi
tatr' āgatyānām prajñāpāramitām prekṣiṣyante vandiṣyante
namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti
paryavāpsyanti pravartaiṣyanti deśaiṣyanty upadekṣyanty
20 uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyođgrhya
dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiṣyōddi-
ṣya svādhyāyya punar eva prakramitavyam māṃsyante || ye
'pi kecit Kauśika Para-nirmita-vaśavartiṣu deveṣu deva-putrā
anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitās te 'pi tatr' ā-
gantavyam māṃsyante | te 'pi tatr' āgatyānām prajñāpārami-
tām pustaka-gatām prekṣiṣyante vandiṣyante namaskariṣyanty
udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti prava-

1. om. C & Tib. 2. darśaṇāt(!) P. 3. vādyam P.

rtayisyanti deśayiṣanty upadekṣyanty uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyōdgṛhya dhārayitvā (87) vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiśōddiśya svādhyāyya punar eva prakramitavyam maṃsyante | evam ye 'pi kecit Kauśika rūpāvacareṣu deveṣu deva-putrā yāvanto Brahma-loke Brahmakeyikā deva-putrā anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam maṃsyante | te 'pi tatr' āgatyānām prajñāpāramitām pustaka-gatām prekṣiyante vandisyante namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyōdgṛhya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiśōddiśya svādhyāyya punar eva prakramitavyam maṃsyante || mā te 'tra Kauśikāvam bhūd yathā Brahmakeyikā evēti | yathā Brahma-kayikā evam ye 'pi kecit Kauśika Brahma-purohiteṣu deveṣu deva-putrāḥ peyālam | evam ye 'pi kecit Kauśika Mahā-brahmāsu Parītt'ābhāsv Apramāṇ'ābhāsv Ābhās-vareṣu⁽¹⁾ Parītta-śubheṣu Apramāṇa-śubheṣu Śubha-kṛtsne Anabhrakeṣu Punya-prasaveṣu Bṛhat-phaleṣv Asamjñisattveṣv Avṛheṣv Atapeṣu Sudṛšeṣu Sudarśaneṣu | ye 'pi kecit Kauśika Akaniṣṭheṣu deveṣu deva-putrā anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam maṃsyante | te 'pi tatr' āgatyānām prajñāpāramitām pustaka-gatām prekṣiyante vandisyante namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty uddeksyanti svādhyāsyanti prekṣya vānditvā namaskṛtyōdgṛhya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiśōddiśya svādhyāyya punar eva prakramitavyam

(1) mahābrahmāsv aparīttābheṣu iti ga° |

maṃsyante ||

astamam¹ adhimātra-madhyam pratipādayann² āha : *yatra khalu punar ity-ādi. tatra dūrād darśanena prekṣiyante.* (P. 90^b) añjali-karaṇād vandiṣyate. samīpam āgatya pañca-maṇḍalakena³ praṇāmān namaskariṣyanti.

pratiniyatopādānād iyanta evēti kadācid buddhiḥ syād ity āha : mā te 'tra 5 Kauśikēty-ādi.

peyālam iti. anuttarāyām samyak-sambodhau ye samprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam mansyanta ity-ādi-padam atideśanīyam ity arthaḥ.

tatra Brahmakayik'ādayas trayah prathama-dhyāna-samgrhitāḥ. Parītt'ābh'ādayas trayo 'pi dvitīya-dhyāna-jāḥ. Parītta-śubh'ādayas trividhāḥ punas trītyā- 10 dhyāna-sthāḥ. Anabhrak'ādayo 'ṣṭau caturtha-dhyāna-bhūmikāḥ. asamjñi-sattvās tu Bṛhatphalāka-deśināḥ.

evam ca Kauśika tena kula-putreṇā vā (88) kula-duhitrā vā cittam utpādayitavyam | ye kecit daśasu dīkṣv aprameyeṣv asaṃkhyeyeṣu lokadhātuṣu devā nāgā yakṣā gandharvā asurā garudāḥ kinnarā mahōragā manusyā amanusyās te itaḥ pustakāt prajñāpāramitām paṣyantu vandantām namaskurvantu udgr- hñantu dhārayantu paryavāpnuvantu pravartayantu deśayantu upadiṣantu uddiṣantu svādhyāyantu prekṣya vanditvā namaskṛtyōdgṛhya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiśōdhiśya svādhyāyya punar eva sva-bhavanāni gac- chantu | teṣām idam dharma-dānam eva dattam bhavatv iti ||

adhika-punya-prasavārtham upāya-kauśalam śiksayann āha : evam ca Kau- 15 sika tena kula-putreṇēty-ādi, ita ity asmād ity [Tib. 125^a] arthaḥ.

mā te 'tra Kauśikāvam bhūd ye 'smīn eva caturmahā- 25 dvipake lokadhātau kāmāvacarā rūpāvacarās ca deva-putrā anuttarām samyaksambodhim abhisamprasthitās ta eva kevalam

1. om. C & Tib. 2. °yan nām' āha P. 3. °lena C.

tatr' āgantavyam maṃsyante iti | na te Kauśikāvam draṣṭavyam || api tu khalu punah Kauśika yāvantas trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau kāmāvacarā rūpāvacaraś ca deva-putra anuttarām samyaksambodhim abhisamprasthitās te 'pi tatr' āgantavyam maṃsyante | te 'pi tatr' āgatyāmām prajñāpāramitām pustaka-gatām prekṣiyante vandisyante namaskariṣyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanti upadekṣyanty uddekṣyanti svādhyāsyanti prekṣya vanditvā namaskṛtyōdgṛhya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāyya punar eva prakramitavyam maṃsyante |

tathāiva kasyacin manda-mater āśāṅkām āśāṅky' āha: *mā te 'tra Kauśikāvam bhūd* iti. tad eva hāraka-paryavasāne kathayati *na te Kauśikāvam draṣṭavyam* iti.

15 tatrāprahīṇa-kāma-rāgānuśayāḥ kāmadhātu-jāḥ kāmāvacarāḥ. prahīṇa-kāma-rāgānuśayā rūpa-rāgābhiniṣṭā rūpadhātu-jā rūpāvacarāḥ.

tasya khalu punah Kauśika kula-putrasya vā kula-duhitur vā gṛham vā layanam vā prāsādo vā surakṣito bhaviṣyati | na ca tasya kaścid viheṭhako bhaviṣyati sthāpayitvā pūrva-karma-vipākena | imām api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā drṣṭadhārmikam guṇam parigrahiṣyati ||

navamam¹ adhimātrādhimātrārtham āha: *tasya khalu punah Kauśika kula-putrasya vēty-ādi. tatrētara-janāvāso gṛham. bhikṣūṇām °sthāna-vāsam² layanam.* i(P. 91^a)ṣṭak'ādi-ghaṭitām³ viśiṣṭa-saṃsthānam īśvara-gṛham prāsādah. 25 manusyādy-upadraवाभावत surakṣitah.

yatra hi nāma evam mahaujaskā (89) devā nāgā yakṣa gandharvā asurā garudāḥ kinnarā mahoragā⁽¹⁾ manusyā am-

(1) deva-nāga-yakṣa-gandharvāsura-kinnara-mahoragādyā iti ka° kha° |

1. om. C. & Tib. 2 ... 2. āsvāsa-sthānam P. gnas-paḥi khaṇ-ba. 3. °ta-P.

nūṣyā vā āgantavyam maṃsyante ||

kasmād gṛh'ādi surakṣitam ity āśāṅky' āha: *yatra hīty-ādi. nāma-śabdah prasiddha-vacanāḥ. mahaujaskā mahā'nubhāvāḥ.*

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |

kathām punar Bhagavan sa kula-putro vā kula-duhitā vā evam jāniyād iha devā vā nāgā vā yakṣā vā gandharvā vā asurā vā garuḍā vā kinnarā vā mahoragā vā manusyā vā amanuṣyā vā āgacchanti imām prajñāpāramitām śrotum draṣṭum vanditum namaskartum udgrahitum dhārayitum vācayitum paryavāptum pravartayitum deśayitum upadeṣṭum uddeṣṭum svādhyātum iti ||

5 tad uktam: yasmād evam prasiddhā mahaujaskā yatra gṛh'ādāv āgantavyam mansyante tasmāt tad-gṛh'ādi teṣām anubhāvena surakṣitam bhaviṣyatī.

duṣkuhaka-sattva-dhātor abhisampratyayārtham pṛechnā āha: *kathām Bhagavann* ity ādi.

10 evam ukte Bhagavān Śakraḥ devānām indram etad avocat |

sacet Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tatrōdāram ava-bhāsam samjānīte niṣṭhā-gatena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā tatra gantavyā⁽¹⁾ | iha devo vā nāgo vā yakṣo vā gandharvo vā asuro vā garuḍo vā kinnaro vā mahorago vā manusyo vā

amanuṣyo vā āgata ity upasaṅkrānta iti || punar aparam sacet Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tatra amānuṣam gandham

gṛhāsyaty an-āghrāta-pūrvam gṛhātvā ca tad gandham niṣṭhā-gatena kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā tatra gantavyā | iha

devo vā nāgo vā yakṣo vā gandharvo vā asuro vā garuḍo vā kinnaro vā mahorago vā manusyo vā āgata ity upasaṅkrānta iti || punar aparam sacet Kauśika kula-putro vā kula-duhitā

20 25 (1) tatrāgantavyā iti kha° |

vā caukṣa-samudācāro bhaviṣyati śuci-samudācāro bhaviṣyati |
tasya tayā caukṣa-samudācāratayā śuci-samudācāratayā te devā
nāgā yakṣa gandharvā asurā garuḍāḥ kinnarā mahoragā
manuṣyā amanuṣyā vā āgantavyam māṃsyante | ye ca tatra
5 deva-nāga-yakṣa-gandharvāsura-garuḍa-kinnara-mahoragā ma-
nuṣyā amanuṣyā vā āgata bhaviṣyanti te tasya tayā caukṣa-
samudācāratayā śuci-samudācāratayā āttamanaskāḥ pramuditāḥ
priti-saumanasya-jātā bhaviṣyanti | yāś ca tatrālpaujaskā devatā
adhyuṣitā bhaviṣyanti tāś tato 'pakramitavyam māṃsyante |

10 yathā-bhavyatayā nimittam āha *sacet Kauśikēty-ādinā. tatrōdāram ava-*
*bhāśam samjānīta iti mahāntam*¹ *raśmy-ālokam tatra gr̥h'ādāv avagacchati*
paśyatiti yāvat. niṣṭhēti niścayah. āgata ity upacāra-prāptyā. upasamkrānta
iti gr̥h'ady-antah pravesāt.

amānuṣam [Tib. 125^b] *gandham ghrāsyatītī manuṣya-lokātikrāntam viśiṣṭam*
15 *gandham ghrāṇa-vijñānenānubhaviṣyati. an-āghrāta-pūrvam* iti an-anubhūta-
pūrvam.

sarva-pāpākaraṇād adhyātma-śuddhyā caukṣa-samudācārah. vivikta-vastrā
dy-upabhōgena bāhya-pariśuddhyā śuci-samudācārah. āttamanaskā ity-ādi.
mṛdu-madhyādhimātra-saumanasya-yogād veditavyam. prītir eva saumanasyam.
20 *taj jātam*² (P. 91^b) *yeśam iti te tathōktāḥ. adhyuṣitā iti pūrva-sthitāḥ. apakra-*
mitavyam iti gantavyam.

tat kasya hetoh | *teśam eva hi mahaujaskānām mahau-*
jaskānām devānām nāgānām yakṣānām gandharvānām asurā-
25 *nām garuḍānām kinnarānām mahoragānām manuṣyānām ama-*
nuṣyānām vā śriyāś ca tejaś ca gauravaṁ cāsaḥamānā eva tā
alpaujaskā devatā tato 'pakramitavyam māṃsyante | yathā-
yathā khalu punah Kauśika te mahaujaskā mahaujaskā devā
nāgā yakṣa gandharvā asurā garuḍā kinnarā mahoragā manuṣyā

1. °nta- P. 2. jā P.

amanuṣyā vā 'bhikṣṇam upasamkrāmitavyam māṃsyante tathā-
tathā sa kula-putro vā kula-duhitā vā prasāda-bahulo bhavi-
ṣyati | imam api sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā
drṣṭadhārmikam gunam parigrahīṣyati ||

5 katham pūrva-sthitānām yatnam antareṇāpasaraṇam iti *tat kasya hetor* ity
āśāṅky' āha: *teśam eva hīty-ādi. śriyāś cēty-ādi-pada-trayam mṛdu-madhyā-*
dhimātra-mahā'nubhāvatva-khyāpanārthaṇi. etad uktam: mahaujaskānām eva
sāmarthyenāpasaraṇān na yatnāpeksēti.

10 *abhikṣṇam* iti punah-punah. *prasāda-bahula* ity abhisampratyaya-darśa-
nād abhivardhamāna-śraddhah.

tena khalu punah Kauśika kula-putreṇa vā kula-duhitrā
vā tasya dharma-netri-sthānasya parisāmantake 'śucir acaukṣa-
samudācāro na pracārayitavyas tasyām guru-gauravatā-pari-
pūrim upādāya || punar aparaṇa Kauśika tasya kula-putrasya
vā kula-duhitur vā na kāya-klamatho na citta-klamatha u-
tpatsyate | sa sukham eva śayyām kalpayiṣyati sukham ca
prakramiṣyati suptāś ca san na pāpakān svapnān drakṣyati pa-
śyamś ca (91) punas tathāgatān evārhataḥ samyaksambuddhān
drakṣyati stūpān eva drakṣyati bodhisattvān eva drakṣyati
tathāgata-śrāvakān eva drakṣyati śabdāmś ca śr̥ṇvan pāramitā-
śabdān eva śroṣyati bodhi-pakṣān eva dharmān drakṣyati¹ bodhi-
vṛkṣān eva drakṣyati teṣu ca tathāgatān evārhataḥ samyak-
sambuddhān abhisambudhyamānān drakṣati tathā 'bhisam-
buddhānām ca dharma-cakra-pravartanām drakṣyati bahūmś
ca bodhisattvān eva drakṣyati imām eva⁽¹⁾ prajñāpāramitām
saṃgāyamānān prajñāpāramitā-saṃgītiratān evam sarvajñatā
parigrahītavyā evam buddha-kṣetram viśodhayitavyam ity upāya-
kauśalam cōpadiṣata udāraṇa ca buddhānām bhagavatām abhi-

(1) imām eva iti kha° | 1. sic Ed. qu. śroṣy° ?

sambodhi-śabadaṁ śrosyati | amuṣyāṁ diśi amuṣmin dig-bhāge
 amuṣmin lokadhātau amuko 'sau nāmnā tathāgato 'rhan sam-
 yaksambuddho bahubhir bodhisattva-śrāvakañāṁ śatair bahu-
 bhir bodhisattva-śrāvaka-sahasrair bahubhir bodhisattva-śrāvaka-
 5 śata-sahasrair bahubhir bodhisattva-śrāvaka-kotiḥbir bahubhir
 bodhisattva-śrāvaka-koti-śatair bahubhir bodhisattva-śrāvaka-
 kotaḥ-sahasrair bahubhir bodhisattva-śrāvaka-koti-śata-sahasrair
 bahubhir bodhisattva-śrāvaka-koti-niyuta-śata-sahasraiḥ pari-
 vṛtah puraskṛto dharman deśyatīti || yaś ca khalu punaḥ
 10 Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā imān evam-rūpān
 svapnān drakṣyati sa sukham eva svapsyati sukham ca prati-
 bhotsyate ojaḥ-prakṣiptam ca kāyam sukham ca⁽¹⁾ pratīsaṁ-
 vedayiṣyati laghu-laghv eva ca pratīsaṁvedayiṣyati | na cāsyā-
 dhimātrayā āhāra-grddhyā citta-saṁtatir utpatsyante | mṛdukā
 15 cāsy' āhāra-saṁjñā bhavati || tad-yathā 'pi nāma (92) Kauśika
 bhikṣor yogacārasya samādher vyutthitasya manasikāra-pari-
 syanditena cittena na balavaty āhāre grddhir bhavati | mṛdukā
 cāsy' āhāra-saṁjñā bhavati | evam eva Kauśika tasya kula-
 putrasya vā kula-duhitur vā na balavaty' āhāre grddhir bhavi-
 20 syati | mṛdukā cāsy' āhāra-saṁjñā bhaviṣyati ||

pūrva-sāmānyena sarvatra-śuci-caukṣa-samudācāratāṁ nirdiśya viśeṣeṇa tāt-
 paryārtham āha : *tena khalu punar ity-ādi. parisāmantaka* iti parisamantād
 ity arthaḥ. *na kāya-klamatha* iti desāntara-gaman'ādinā na kāya-khedah. *na*
 25 *citta-klamatha* iti piṇḍapāt'ādil'-vaikalyān na citta-khedah. tāp'ādy-upadrava-
 vaikalyāt [Tib. 126^a] *sa sukham eva śayyām kalpayiṣyati.* camkraman'ādi-kāle
 kaṇṭak'ādibhir anupadravāt *sukham ca pratikramiṣyati.* samgāyamānān iti para-
 sparam granthārtha-nirṇayāt. evam sarvajñatēti sarva-dharmānupalambhenā
 buddhatvam. evam buddhakṣetram ity apagata-ksut-pipāsā-pāṣāṇa-kaṇṭak'ādi-

(1) kāya-sukham iti ka° kha° gha°!
 1. °trādi P. °tra C.

tvena yathākramam sattva-bhājana-bhedād dvividham.

ojaḥ-prakṣiptam ca kā(P. 92^a)yam sukham iti kāye yad balam, vāci yat tejo,
 matau yā 'titikṣnatā tad etat trayam ojaḥ prakṣiptam¹ yasminn iti tat tathō-
 cyate. yā tu² kāya-śrutih sā mukhe³ kāye, kāy'āśrite ca vacasi matau ca guṇa-
 kalpanayā veditavyā. laghu-laghv eva cēty apagata-gurukam ca kāya-sukham iti
 pūrvena sambandhah. āhāra-grddhyēty āhār'ākāṅkṣayā⁴ yuktēti śesah. 5

yog'ācārasyēti samādhi-viśeṣānuṣṭhānā⁵-parasya. manasikāra-pariṣyandite-
 nēti maitry-ādi-bhāvanāpabṝhitenā.

tat kasya hetoh | evam hy etat Kauśika bhavati yathā 'pi
 10 nāma prajñāpāramitā-bhāvanā-yogānuvuktatvāt tasya kula-
 putrasya vā kula-duhitur vā tathā hy asyāmanuṣyāḥ kāye oja
 upasam̄hartavyam māṃsyante || imān api sa Kauśika kula-
 putro vā kula-duhitā vā dṛṣṭadhārmikān guṇān parigṛhṇāti |

nanu yog'ācārasya dhyān'āhārakatvā⁶ na kavadīkār'āhāre balavatī grddhīḥ.
 asya tu likhitvā mātarām pūjā⁷-pūrvakam sthāpayataḥ katham iti tat kasya 15
 hetor ity āśaṅkhy' āha : evam hy etat Kauśikēty-ādi. yathā 'pi nāmēti nipāto
 yasmād-arthe vartate.

etad uktam : prajñāpāramitā-dhyāna-pariniṣpattaye likhan'ādiṣv anu-
 yuktatvena [Tib. 126^b] tasya kāye 'manuṣyā oja upasam̄hartavyam mansyanta iti
 yasmād dharmatāśā tasmād ojaḥ-prakṣiptatvena kṛt'āhāra-kṛtyatvān mṛdukā 20
 cāsy' āhāra-grddhir bhaviṣyati.

punar aparaṁ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā
 imām prajñāpāramitām likhitvā pustaka-gatām kṛtvā pūjā-
 pūrvāṅgamām sthāpayet pūjayed nōdgrhṇīyān na dhārayen na
 vācayen na paryavāpnuyān na pravartayen na deśayen nōpa-
 nodiṣen nōddiṣen na svādhyāyet || 25

sva-para-samatayā sva-parārthādhimukter nava-prakārān nirdiśya parārthā-
 dhimukteḥ prathamam⁸ mṛdu-mṛdu-prakārārtham āha : (P. 92^b) imām prajñā-

1. pratiks° P. 2. yan ca ? 3. sukhe PC. gtso-bor. 4. °ra-kāṅkṣ° C. 5.
 bhāvanānuṣṭh° C. 6. °ratv° C. 7. om. C. 8. om. C & Tib.

pāramitāṁ likhitvā pustaka-gatāṁ kṛtvā pūjā-pūrvamgamam sthāpayet pūjayen
nōdgṛhṇiyād ity-ādi. ayam eva tataḥ Kauśikēti vaksyamāno yaḥ pudgalah so
'yam eva tato 'nantarōktād anudgrāhādi-kāriṇah sakāśad ity arthaḥ:

ayam eva tataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā
5 bahutaram punyam prasavati|| yaḥ kula-putro vā kula-duhitā
vā imān prajñāpāramitām abhiśraddhadh avakalpayann adhi-
mucya prasanna-citto bodhāya cittam utpādyādhyāśayataḥ
śṛuyād udgṛhṇiyād dhārayed vācayet paryavāpnuyāt pravarta-
yed deśayed upadiśed uddīset svādhyāyet parebhyāś ca vistareṇa
10 samprakāśayed artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta
yathā 'dhikaya ca prajñayā 'tra parimīmāṁsām āpadyeta| anta-
śah pustaka-gatām api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-
cira-sthiti-hetor mā buddha-netrī-samucchedo bhūn mā sad-
dharmāntardhānam bodhisattvānām mahāsattvānām cānugrahō-
15 pasamhārah kṛto bhaviṣyati netry-avaikalyenēti| tām cānām
prajñāpāramitām satkuryād gurukuryān mānayet pūjayed
arcayed apacāyet puṣpair dhūpai(93)r gandhair mālyair vilepa-
naiś cūrṇair vastraiś chattrair dhvajair ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ
20 samantāc ca dīpa-mālābhīr bahu-vidhābhīś ca pūjābhīḥ pūjayed
ayam eva tataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā tato
nidānam bahutaram punyam prasavati|| tasmāt tarhi Kauśika
imān dṛṣṭadhārmikān viśiṣṭān guṇān parigṛhitu-kāmena kula-
putreṇa vā kula-duhitrā vā iyam eva prajñāpāramitā abhiśrad-
25 dhātavyā avakalpayitavyā 'dhimoktavyā prasanna-cittena bo-
dhāya cittam utpādyā satkṛtyādhyāśayena śrotavyōdgrahitavyā
dhārayitavyā vācayitavyā paryavāptavyā pravartayitavyā deśa-
yitavyā upadeśtavya uddeśtavyā svādhyātavyā parebhyāś ca
vistareṇa samprakāśayitavyā arthato vivaritavyā manasā 'nv-
vekṣitavyā yathā'dhikaya ca prajñayā 'tra parimīmāṁsām āpa-

dyeta⁽¹⁾ antaśah pustaka-gatām api kṛtvā sthāpayitavyā pūjā-
yitavyā saddharma-cira-sthiti-hetor mā buddha-netrī-samucchedo
bhūn mā saddharmāntardhānam bodhisattvānām mahāsattvā-
nām cānugrahōpasamhārah kṛto bhaviṣyati netry-avaikalyenēti
arthikānām ca kula-putrānām kula-duhitrānām ca samvibhāgām
kariṣyāmi mama ca pareśānī ca kalyāṇa-sattvānām buddha-
netrī-mahā-cakṣur-avaikalyatā bhaviṣyatītī sada ca satkartavyā
guru-kartavyā mānayitavyā pūjāyitavyā arcayitavyā apacāyitavyā
puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrṇair vastraiś
chattrair dhvajair ghaṇṭābhīḥ patākābhīḥ samantāc ca dīpa-
mālābhīr bahuvidhābhīś ca pūjābhīḥ pūjāyitavyēti
10 upasamhāran punar īha: ayam eva tataḥ Kauśikēty-ādi.
bodhāya cittam utpādyēti² asya prajñāpāramitā'dhikāre kah prasaṅga iti na
vaktavyam. ya'ah śūnyatā-karunā-garbham eva bodhicittam mukhyataḥ pra-
15 jñāpāramitā. satkṛtyādhyāśayena śrotavyēti apanītāvagunṭhanik'ādinā nīcā= 15
sanasthena viksepa-doṣam pariḥṛtya mokṣa-kām'āśayena saddharmaḥ śrotavyah.
antaśah pustaka-gatām api kṛtvā sthāpayitavyēti asyārthasya prathamata eva
svārthādhimukti-hāraka-prārambhe kathitatvāt kim-artham upādānam iti na
mantavyām. yatas tatra svārtha-parasya sthāpanam uktam, atra tu parārtha-
parasyēti viśeṣah. tathā cānāntaram vaksyati: saddharma-cira-sthiti-hetor ity- 20
ādi.

āryāṣṭasahasrikāyām prajñāpāramitāyām aprameya-guṇa-
dhāraṇa-pāramitā-stūpa-satkāra-parivarto nāma tṛtiyāḥ || 129 ||

Abhisamayālāmkār'ālokāyām prajñāpāramitā-vyākhyāyām [Tib. 127^a] apra-
25 meya-guṇa-dhāraṇa-pāramitā-stūpa-satkāra-parivarto nāma tṛtiyāḥ.

(1) parimīmāṁsātavyēti ka° kha° gha°!
1. ap° Ed. 2. °layitavyam ity C.

IV.

GUNA-PARIKĪRTANA-PARIVARTO NĀMA

CATURTHAH

(94) punar aparam Bhagavān Śakraṇ devānām indram āman-
trayate sma | sacet Kauśika ayam te Jambūdvīpah paripūrṇaś
cūḍikā-baddhas tathāgata-śarirāṇām diyeta | iyam ca prajñā-
pāramitā likhitvōpanāmyeta | tata ekatareṇa bhāgena pra-
vāryamāṇo 'nayor dvayor bhāgayoh sthāpitayoh katamam tvam
Kauśika bhāgam grhnīyāḥ ||

5

Śakra āha | sacen me Bhagavann ayam Jambūdvīpah pari-
pūrṇaś cūḍikā-baddhas tathāgata-śarirāṇām diyeta | iyam ca
prajñāpāramitā likhitvōpanāmyeta | tata ekatareṇa bhāgena
pravāryamāṇo 'nayor dvayor bhāgayoh sthāpitayor imām evā-
ham Bhagavan prajñāpāramitām parigrhnīyām ||

10

dvitiyam¹ mrdu-madhyam adhikṛty' āha : (P. 93^a)sacet Kauśikāyam te Jam- 15
būdvīpa ity-ādi. sarva-bhū-bhāga-vyāpanāt paripūrṇah. śikhā-paryanta-karaṇād
cūḍikā-baddhah. tathāgata-śarirāṇām iti kartari ṣaṣṭhi. tair ity arthah. pra-
vāryamāṇa iti yam icchasi tam bhāgam grhnātē abhidhāyamāṇah.

tat kasya hetoh | yathā 'pi nāma tathāgata-netrī-citrī-
kāreṇa |

20

kasmād viśiṣṭam rūpa-kāyam tathāgataṁ parityajya prajñāpāramitā-pari-
graha iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : yathā 'pi nāmēty-ādi. yasmāt
tathāgata-netryām prajñāpāramitāyām citrikāro² bhakti-višeṣo vidyate tena imām
eva parigrhīyāmīti pūrveṇa sambandhah.

1. om. C & Tib. 2. °trik° P.

etad dhi tathāgatānām bhūtārthikam śarīram ||

citrīkāra¹ evāsyām kuta ity āha : etad dhīty-ādi. yasmād etad bhūtārthikam pāramārthikam śarīram dharma-kāyah, tasya mukhyato dyotanāt prajñāpāramitā tathōktā, tasmād atrāiva citrīkāra¹ iti matih.

5 tat kasya hetoh | uktam hy etad Bhagavata dharma-kāyā buddhā bhagavantah | mā khalu punar imam bhikṣavah sat-kāyam kāyam manyadhvam | dharma-kāya-pariniśpattito mām bhikṣavo drakṣyathāśa ca tathāgata-kāyo bhūta-koṭi-prabhāvito draṣṭavyo yad uta prajñāpāramitā ||

10 bhūtārthikatvam eva dharma-kāyasya kuto, yasya dyotanāt prajñāpāramitā- yām citrīkāra iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : uktam hy etad Bhagavatēty ādi. yasmād uktam pradeśāntare Bhagavatā : dharma-kāyā māyōpamādvaya- jñāna-svabhāvāḥ prajñāpāramitātmakā buddhā bhagavanta iti. anena drṣṭānto nirdiṣṭah.

15 atha matam : sva-saṃvedanataḥ pūrvā-kṣana-bhāvi jñānam ātmānam paricchinatty eva.² uttara-kṣaṇa-bhāvy api [Tib. 127^b] tad idam asmād ana(P. 93^b)ntā- ram ity avētya kāraṇam idam kāryam ity avagaechati. anyath' ānantarya- niyamo na ghaṭate. ghaṭamāno³ vā 'tiprasaṅga-doṣam vidadhīyat. atah kārya- kāraṇa-bhāva-rūpena niśicitavāt katham māyōpamādvaya-jñānātmakā buddhā 20 bhagavanta iti.

tad ayuktam.⁴ idam asmād anantaram iti yato na sva-saṃvedanāt sidhyati tasyāvikalita-viśayatvāt. nāpi jñānāntareṇa siddhi-kalpanā yuktā nirākāreṇa s'ākāreṇa ca paricchedāyogāt. paricchede vā⁵ 'rthāntaram jñānasya viśayah prāpnoti. sa ca nēṣṭo bhavadbhīr grāhyatvānupapatteḥ. na ca tenāiva 25 jñāna-dvayen' ānantarya-niyamāḥ paricchidyate, dvayor api taylor viruddhatvāt.⁶

Syād etad : sva-saṃvedanād eva pūrvake jñāne gṛhyamāne kāryam⁷ pratyānantaryam⁷ kāraṇātmakam gr̄hitam, tathā 'ntarasminn api jñāne gṛhyamāne kāryātmakam gr̄hitam ev' ānantaryam,⁸ kārya-kāraṇātmakasy 'ānantaryasya

1. °trīk° P. 2. evam PC. kho-na. 3. 'gh° C. 4. ukt° P. 5. yañ. 6. nir° PC. hgags-pa. 7 ... 7. pratyāmantaryam P, pratyayānant° C. 8. °rya- C.

tad-abhinna-svabhāvatvād iti.

nāitad evam. yasmāj janya-janaka-svabhāva¹-sambandhōllekhenā vastu- dvaya-grahaṇāt kārya-kāraṇa-bhāvo niścito, na tv ānantarya-mātra-grahaṇāt. itarathā² hi ghaṭa-grahaṇānāntaram paṭa³-grahaṇe sati tad-gat'ānantarya-mātra- paricchedāt kārya-kāraṇa-bhāvāḥ syāt. na ca sva-saṃvedanasyāvikalpātvena⁴ pūrvāparabhūta⁵-vastu-sambandhō(P. 94^a)llekhena grahaṇam asti. tasmād idam asmād anāntaram bhavatiti paricchedābhāve kārya⁶-kāraṇa-bhāvo niścito na yukto 'tiprasaṅgāt. [Tib. 128^a] ata eva asmād⁷ anāntaram idam bhavatiti vikalpo 'pi nōtpadyate anubhava-niśeayābhāvāt kṣanikatvādi-vikalpavad iti.

10 mā khalu punar imam lakṣaṇa-vyāñjanājjvalam ūobhanām⁸ sat-kāyam he bhikṣavah paramāṇu-saṃcaya-svabhāvam manyadhvam iti sādhya-dharmaḥ kā- thitah. dharma-kāya-pariniśpattito māyōpamādvaya-jñāna-sāksāt-kriyā-niśpattyā niśpannam mām drakṣyathēty anena hetur uktah. esa ca tathāgata⁹-kāyo bhūta- kāyo⁹ bhūta-koṭi-prabhāvito¹⁰ dharma-kāya-pariniśpattyā niśpanno, yad uta prajñāpāramitā tat-svabhāva iti. anena pakṣa-dharmōpasamphāraḥ kṛtaḥ.

15 etad uktam : yo māyōpamādvaya-jñāna-bhāvanā-pariniśpattyā niśpannah sa dharmakāyas. tad-yathā pūrvā-buddhā bhagavantah. yathōkta-jñāna-bhāvanā- pariniśpattyā niśpannaś caiṣa tathāgata-kāya iti svabhāva-hetuḥ. arthasyātyanta- parokṣatvena s'ākāra-jñānādibhiḥ grāhitum aśakyatvād advayam jñānam sva- saṃvedana-pratyakṣa-siddham svapnādi-pratyayavad arthākārōparaktam bhā- vanīyam iti sthitam. tasyāpy udita-vidhīnākāneka-svabhāva-virahā(P. 94^b)t tattvato niḥsvabhāvatvena māyōpamātvam niścitam. ato 'syā manaso bhāvanā-balāt sphuṭa-pratibhāsitvam yat tad eva tathāgatavām iti nāsiddho hetuḥ. [Tib. 128^b] sapakse bhāvān na viruddha ity abhyupagata¹¹-pūrvā-buddha-dharmakāyam praty esa drṣṭāntah. anyasya punar dharmakāyatvābhāve pramāṇābādhita- yathōkta-jñāna-bhāvanā-pariniśpattyā niśpannatva-virahāc cakravarty-ādivad viparyāsa-prasāṅgaḥ. aviparyastaś cēṣyate tathāgata iti viparyaye bādhakam pramāṇam. paramāṇūnām ayogān nānāikāntikatā ca hetoh. tasmāl lakṣaṇa-

1. °ve or °vam C, om. P. rañ-bśin. 2. °n'ādi tathā C. 3. ghaṭa PC. snam-bu. 4. °lpena C. 5. °vāparibh° PC. sñon dañ phyi-mar gyur-pa. 6. om. C. 7. °ngād asmād C. 8. °na- C. 9 ... 9. kārye iti svabhāva-hetu P. 10. esa ca ... prabhāvito =de-bśin gṣegs-pahi sku ḥdi ni yañ-dag-pahi mthas rab-ta phye-ba de-bśin-gṣegs-pahi skur—(sde-dge); de-bśin-gṣegs-pahi sku ḥdi ni yañ-dag-pahi mthas rab-tu phye-ba chos- kyi skuḥi de-bśin-gṣegs-pahi skur—(gnas-brtan). 11. atyup° C, °tanā P.

vyañjanōjjvalo yo 'yam rūpakāyas tathāgato bhavya-sattvaiḥ samīkṣate. nāsau
tāttviko dharmakāyah sāstā. kiṁ tu parama-vimalānanta-guṇa-rāśi-dharma-
kāyādhipatyād eva teṣām sva-jñānam tathā-bhūta-rūpa-kāyākāreṇa pratibhāsate.¹
yena te 'vidita-sva-jñāna-tathāgata-pratibhāsa-rūpā bāhyo 'yam Bhagavān iti
5 sāstr-buddhyā vikalpayanto darśana-vandanādibhir abhyudaya-niḥsreya-sabhājo
bhavanti. kramena mithyā-pratibhāsino 'pi hi vikalpasya pāramparyeṇa hita-
hetutvam drṣṭam evānityatvādi-vikalpavād vastu-sambandhān, na tu kṣipram.
yasmād yāvad bhāvābhiniveśena jñeye 'pi² jñānam samupajāyate tāvad a-tasmiṁ
tad-grahād bhrāntam e(P. 95^a)va taj³ jñānam tattva-darśanād dūri-bhavati.
10 tasmād yathā māyākāro bhāvavat pratibhāsamāneśv⁴ api hasty-ādiṣu sva-nir-
miteṣu bhāveṣu⁵ bhāva-rūpatayā satyā eta iti nābhiniveśate tathā bahuśo bahudhō-
pāyam kālena bahuṇā 'nabhyasta-mahāyāna-[Tib. 129^a]sva-rūpenāpy ādikarmikeṇa
satā kṣipram tāthāgatīm avasthām avāptum icchatā tathāgatādhipatyā-bhāvini
sva-jñāna-pratibimbake rūpa-kāya-tathāgate jagad-gurāv abhiniveśa-yogena
15 pratipatti-sārā śraddhā vidheyēti.

na khalu punar me Bhagavān teṣu tathāgata-śarīreṣv agaurava-
vam gauravam eva me Bhagavān teṣu tathāgata-śarīreṣu |

tad eva kathayann āha: na khalu punar me Bhagavān ity-adi.

api tu khalu punar Bhagavān itaḥ prajñāpāramitāto
20 nirjātāni tathāgata-śarīrāṇi pūjām labhante॥ tasmāt tarhi
Bhagavān anayaiva prajñāpāramitayā pūjitayā teṣām api
tathāgata-śarīrāṇam paripūrṇā pūjā kṛtā bhavati ||

trtiyam⁶ mr̄dv-adhimātram adhikṛty⁷ āha: api tu khalu punar Bhagavān
ity-adi. api-tu-śabdo nipāto, yasmād-arthe vartate.

25 tat kasya hetoh| prajñāpāramitā-nirjātāt vāt tathāgata-śari-
rāṇam |

nanu bhede sati katham mātuḥ pūjayā tathāgata-pūjēti tat kasya hetor ity

1. °sati C. 2. vi- PC. hañ. 3. tad vi- PC, om. Tib. 4. avabhās° C. 5.
om. P. 6. om. C & Tib.

āśāṅky⁸ āha: prajñāpāramitā-nirjātāt vāt tathāgata-śarīrāṇam iti.

idam atrārtha-tattvam: yasmād īdrśāḥ sarva-lokābhuyudgata-mūrtayo buddhā
bhagavantāḥ prajñāpāramitāto niṣpadyante tasmān mahā'nubhāvatayā pūjyeyam
iti tathāgatotpatti-sambandhenāsyāḥ pūjāyā bhede 'pi tathāgatāḥ pūjītā iti.

5 tad-yathā 'pi nāma Bhagavan Sudharmāyām deva-sabhāyām
aham yaśmin samaye divye svake (95) āsane niṣaṇṇo bhavāmi
tadā mama deva-putrā upasthānāyāgacchanti yaśmin samaye
na niṣaṇṇo bhavāmi atha tāsinīn samaye yan mam' āsanām
tatra deva-putrā mama gauraveṇa tad āsanām namaskṛtya pra-
dakṣinikṛtya punar eva prakṛīmantī |

10 yad-āśrayena yat pūjyam⁹ bhavati tat-pūjāyām tad eva pūjītam ity etad
eva drṣṭānta-pūrvakam spaṣṭayann āha: tad-yathā 'pi nāma Bhagavan Sudhar-
māyām ity-adi. tatra Sudharmā nāma (P. 95^b) deva-sabhā Sumeru-sthita-Sudar-
śana-nagarasya bahir eva dakṣiṇa-paścime¹⁰ sthitā, yasyām niṣadya devāḥ kṛtyā-
kṛtyam cintayanti.

15

15 tat kasya hetoh| iha hi kil' āsane niṣadya Śakro devānām
indro devānām trayastrīmśānām⁽¹⁾ dharmām deśayatīti ||

katham punar anyasya gauravenānyatra namaskārādikam iti tat kasya
hetor ity āśāṅky⁸ āha: iha hi kil' āsana ity-[Tib. 129^b]ādi. Kila-śabdo 'nus-
marane. tat-sambandhād āsana-pūjāyām Śakro 'pi pūjita iti matih.

20

evam eva Bhagavan mahēśākhyā-hetu-pratyaya-bhūtā pra-
jñāpāramitā tathāgatasyārhatāḥ samyaksambuddhasya sarva-
jñatāyā āhārikā |

25 mahēśākhyā-hetu-pratyaya-bhūtēti mahēśākhyā cāsau mahā'nubhāva-sam-
jñatvena hetu-pratyaya-bhūtā ca yathākramam upādāna-sahakāri-kāraṇa-bhedād
iti tathāktā. āhārikēty utpādikā.

(1) trāyastrīmśānām iti ga° |
1. °jā P. 2. °mena C.

sarvajñatāyāś ca tathāgata-śarīrāṇy āśraya-bhūtāni na tu
tāni pratyaya-bhūtāni na kāraṇa-bhūtāni jñānasyōtpādāya |
evam eva Bhagavan sarvajña-jñāna-hetukā tathāgata-śarīreṣu
pūjā kṛtā bhavati ||

5 sthiti-hetutvena tathāgata-śarīram eva buddhatvōtpādakam iti kasyacid
āśāṅkāyām āha: *sarvajñatāyāś cēty-ādi.*

idam uktam bhavati: sarvajñatā-parigrahād eva *tathāgata-śarīrāṇīty* u-
cyante. ato *na tāny apūrva-sarvajñatōtpattiṁ* prati hetu-*pratyaya-bhūtāni*, kim
tu niṣpatter uttara-kālam sthiti-hetutven' *āśraya-bhūtānīti.*

10 *sarvajña-jñāna-hetukēti* tathāgata-jñāna-hetukā. prajñāpāramitā pūjyēti
śesāḥ.

tasmat tarhi Bhagavann anayor dvayor bhāgayoḥ sthā-
pitayor imām evāham Bhagavan prajñāpāramitāṁ parigṛhṇī-
yām | na khalu punar me Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarīreṣv
15 agauravam gauravam eva me Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarī-
reṣu | api tu khalu punar Bhagavāṁs tāni tathāgata-śarīrāṇi
prajñāpāramitā-paribhāvitavat pūjām labhyante ||
upasamhārārtham āha: *tasmāt tarhi Bhagavann anayor* ity-ādi.

20 tiṣṭhatu khalu punar Bhagavann ayam Jambūdvīpas tathā-
gata-śarīrāṇāṁ paripūrṇaś cūḍikā-baddhaḥ | tiṣṭhatu cāturmahā-
dvīpako lokadhātus tathāgata-śarīrāṇāṁ paripūrṇaś cūḍikā-
baddhaḥ | tiṣṭhatu sāhasro lokadhātus tathāgata-śarīrāṇāṁ
25 paripūrṇaś cūḍikā-baddhaḥ | tiṣṭhatu Bhagavan dvisāhasro
madhyamo lokadhātus tathāgata-śarīrāṇāṁ paripūrṇaś cūḍikā-
baddhaḥ | ayam eva Bhagavāṁs trisāhasra-mahāsāhasro loka-
dhātus tathāgata-śarīrāṇāṁ paripūrṇaś cūḍikā-baddha eko
bhāgaḥ kṛtvā sthāpyeta | iyam ca prajñāpāramita likhitvā
dvitiyo bhāgaḥ sthāpyeta | anayor dvayor bhāgayoḥ sthāpitayor

ekatareṇa bhāgena pravāryamāṇo 'nayor dvayor bhāgayoḥ (96)
sthāpitayor yaś te Bhāgo 'bhipretas tam ekam bhāgam grhāṇēti
tatra imām evāham Bhagavan prajñāpāramitāṁ parigrhṇīyām |
na khalu punar Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarīreṣv agauravam
gauravam eva me Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarīreṣu | api tu
5 khalu punar Bhagavāṁs tāni tathāgata-śarīrāṇi prajñāpāramitā-
paribhāvitāni pūjām labhante |

caturtham¹ madhya-mṛḍum vaktum āha: *tiṣṭhatu khalu punar Bhagavann*
ayam *Jambūdvīpa* ity-ādi.² api tu khalu punar ity-ādi kāraṇa-vacanam gatār-
tham api prasaṅgāntareṇōktatvān na puna(P. 96^a)r uktam. 10

tathāgata-śarīrāṇi hi sarvajña-jñānāśraya-bhūtānī⁽¹⁾ tad api
sarvajña-jñānam prajñāpāramitā-nirjātam |

prajñāpāramitā-prabhāvitavam ev' āha: *tathāgata-śarīrāṇi* hīty-ādi.

tasmat tarhi Bhagavann anayor dvayor bhāgayoḥ sthā-
pitayor imām evāham Bhagavan prajñāpāramitāṁ parigṛhṇī-
yām | na khalu punar me Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarīreṣv
15 agauravam gauravam eva me Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarī-
reṣu |

tasmāt tarhīty-ādy upasamhārah.

api tu khalu punar Bhagavann itaḥ prajñāpāramitāto
nirjātāni tāni tathāgata-śarīrāṇi pūjām labhante yad uta pra-
jñāpāramitā-paribhāvitavat||

20 pañcamam¹ madhya-madhyārtham āha: *api tu³ khalu punar Bhagavann* ita
ity-ādi. *ito* viparyāsa-rahitāyāḥ prajñāpāramitāyāḥ⁴ śravan'[Tib. 130^a]ādi-
kramenōtpādāt pūjārāṇī śarīrāṇīty-arthaḥ. tad-utpattyā 'pi kasmāt pūjām 25

⁽¹⁾ sarvajñājñānāśraya iti kha° ga°|

1. om. C & Tib. 2. ādinā C. 3. nu PC. hon kyañ. 4. om. P.

labhanta ity āha: *yad uta prajñāpāramitā-paribhāvitavād* iti. su-viśuddhāt kāraṇāt samutpannam phalam su-viśuddham evōpajāyata iti kṛtvā yasmāt prajñāpāramitāyā mahā'nubhāvatvōtpādanena¹ paribhāvitās tathāgatāḥ sarvathā vāsītās tasmāt tad-utpattyā pūjām labhanta iti.

5 tad-yathā 'pi nāma Bhagavann anargham maṇi-ratnam ebhir evamrūpair gunaiḥ samanvāgatam syāt tad-yathā tad yatra-yatra sthāpyeta tatra-tatra manusyā vā amanusyā vā avatāram na labheran| yatra-yatra vā 'manusya-grhītaḥ kaścid bhavet puruṣo vā strī vā tatra-tatra tasmin maṇi-ratne praveśita-mātre so 'manusyas tato 'pakrāmet| vātenāpi bādhyaṁ mānasya dhamyamāne śarīre tan maṇi-ratnam sthāpyeta tasya tam vātam nigṛhṇiyān na vivardhayed upaśamayet| pittenāpi dāhyamāne śarīre sthāpyeta tasya tad api pittam nigṛhṇiyān na vivardhayed upaśamayet| śleṣmaṇā 'pi parivṛddhe sarvato bādhyaṁ māne śarīre sthāpetā tasya tam api 'sleṣmaṇam nigṛhṇiyān na vivardhayed upaśamayet| sānnipātikenāpi vyādhinā duḥkhitasya śarīre sthāpyeta tasya tam api sānnipātikam vyādhim nigṛhṇiyān na vivardhayed upaśamayet| andhakāra-tamisrāyām ca(97)rātrāv apy avabhāṣam kuryāt| usne cāpi vartamāne yasmin prthivi-pradeśe sthāpyeta sa prthivi pradeśah śitalo bhavet| sīte cāpi vartamāne yasmin prthivi-pradeśe sthāpyeta sa prthivi-pradeśa uṣno bhavet| yasminś ca prthivi-pradeśa aśīviṣā anuvicareyus tathā anye 'pi kṣudra-jantavas tatrāpi prthivi-pradeśe dhāryeta sthāpitam vā bhavet te 'py aśīviṣās te ca kṣudra-jantavas tato 'pakrāmeyuh| saceb Bhagavan strī vā puruṣo vā aśīviṣenā daṣṭo bhavet tasya tan maṇi-ratnam daśyeta| tasya saha damśanenāīva⁽¹⁾ maṇi-ratnasya tad viṣam pratihanyeta vigacchet| ebbiś cānyaiś ca Bhagavann evamrūpair gunaiḥ

(1) darśanenāīvēti kha° ga°|

1. °mitayā mahā'nubhāvōtp° P.

samanvāgataṁ tan maṇi-ratnam bhavet| yeṣām api keśāmcid Bhagavann akṣiṣv arbudām vā timirām vā 'kṣir-ogo vā paṭalam vā bhavet teṣām ca tan maṇi-ratnam akṣiṣu sthāpyeta teṣām sthā-pitamātreṇāīva te 'kṣi-doṣā nirghātam praśamam gaccheyuh| etaiś cānyaiś ca Bhagavann evamrūpair gunaiḥ samanvāgatam 5 maṇi-ratnam bhavet| yatra cōdake sthāpyeta tad apy udakam eka-varṇam kuryāt svakena varṇena sacet pāṇḍareṇa vastreṇa pariveṣṭya udake prakṣipyeta tad udakam pāṇḍarikuryāt| evam sacen nīlēna pītena lohitena mañjiṣṭhenā eteṣām anyeṣām vā nānā-prakārāṇām vastrāṇām anyatāmena vastreṇa tan maṇi-ratnam veṣṭayitvā vā baddhvā vā udake prakṣipyeta tena-tena vastra-rāgenā tat-tat svabhāva-varṇam tad udakam kuryāt| yo 'pi tasyōdakasya kaluṣa-bhāvas tam api prasādayet| ebhir api Bhagavann evamrūpair gunaiḥ samanvāgatam tan maṇi-ratnam bhavet||

10

15

etad eva dr̄ṣṭāntena sphuṭikurvann āha: *tad-yathā 'pi nāma Bhagavann anargham* ity-ādi. *tatrānargham* prāṇitatvānāmūlyārham. ebhir evam-rūpair iti vakṣyamāṇair evam-svabhāvaiḥ. *dhamyamāna* ity āpūryamāne. *nigṛhṇiyād* iti mandatīm āpādayet. na vivardhayed iti vr̄ddhim na kuryāt. *upaśamayed* iti samūlam apanayet. *dāhyamāna* iti tapyamāne. *parivṛddha¹* iti vyāpte. bā- 20 dāhyamāna iti pīdyamāne. *andhakāra-tamisrāyām* ity-ādi andhakāra-gahvarāyām.² *dhāryetēti*³ antarikṣe dhāraṇāt. *sthāpitam* iti bhūmi-sthāpanāt. mandatāpāda- 25 nāt *pratihanye* P. 96^b)ta. sarvathā 'panayanād *vigacchet*.

ebhiś cānyaiś cēty-ādi ebhir anantarōktair anyair evam vakṣyamāṇair yuktam ity arthaḥ. abhivardhamāna-piṭakam *arbudam*. upaghātas *timirām*. 25 sūlādy akṣi-rogaḥ. ghanatā *paṭalam*. samudācarad-rūpa-bijāvasthā-[Tib. 130^b] *vigamād* yathākramam *nirghātam* *praśamam* *gaccheyur* iti yojoṣam.

kas tasya svako varṇa ity āha: *sacet pāṇḍarenēty* ādi. anyeṣām iti harita-

1. parigṛddha P & Ed., parigr̄dha C. yons-su rgyas-śiñ. 2. gahvār° C, śaṅkar° P. thibs-pa. 3. °ryoṇēti (!) P, om. C.

śabal'ādīnam.¹ samastam̄ *vastreṇa pariveṣṭayitvā*, tad-eka-deṣena *vā baddhvēti jñeyam*. *pariveṣṭayitvēty asya sub-dhātu-prayogeṇa nāpaśabdatā*. rajo-bahulatā *kaluṣa-bhāvah*. *tam api prasādayed adho nayet*.

(98) atha khalv āyuṣmān Ānandah Śakram devānām
indram etad avocat| *kim punah Kauśika deva-loka eva tāni maṇiratnāni santi uta Jāmbūdvipakānām api manusyānām tāni maṇi-ratnāni santi*||

Śakra āha| *deveṣv ary' Ānanda tāni maṇi-ratnāni santi*|
api tu khalu punar Jāmbūdvipakānām api manusyānām maṇi-
ratnāni santi| *tāni tu gurukāni alpāni parittāni guṇa-vikalāni na tais tathā-rūpair guṇaiḥ samanvāgatāni*| *tat teṣām divyānām maṇi-ratnānām śatataṁ apī kalām nōpayānti sahasra-*
tamīm apī śatasahasratamīm apī koṭitamīm apī koṭīśatasatamīm apī koṭīsaḥasratamīm apī koṭīśatasahasratamīm apī koṭīniyuta-
śatasahasratamīm apī kalām nōpayānti saṃkhyām apī kalām apī gaṇanām apy upamām apy aupamīyam apī upaniśām apy upaniśādam apī na kṣamante nōpayānti| *yāni khalu punar deveṣu tāni laghūni sarv'ākāra-guṇa-paripūrṇāni*| *yatra ca karāṇdake tan maṇi-ratnām prakṣiptām bhavaty utkṣiptām vā tata uddhṛte 'pi tasmin maṇi-ratne karāṇdakāt sprhaṇīya eva sa karāṇdako bhavati*| *tair maṇi-ratna-guṇaiḥ parā tatra karāṇdake sprhōtpadyate*|| evam eva Bhagavan *prajñāpāramitāyā ete gunāḥ sarvajñā-jñānasya ca*| *yena parinirvṛtasyāpi tathāgatasyārhatāḥ samyaksambuddhasya tāni tathāgata-śāri-*
rāṇi pūjām labhante| *sarvajñā-jñānasyēmāni tathāgata-śāriṇi bhājana-bhūtāny abhūvann iti*||

Jāmbūdvipe⁵ mahēś'ākhyā-Śuddhodanasyāp' idṛṣa-ratnāsambhavāt sā⁶ drṣṭā-

1. °lān° P. Tib. adds: dkris sam bciṇs-te ṣes-by-a-ba=veṣṭayitvā baddhvā vēti.

5. °dvīpa- P. 6. °tna-sambhavā PC. rin-po-che med-pas ... hdi.

ntāsiddhir iti kasyacid abhiprāya-nivāraṇāy' āha: *kim punar Kauśikēty-*
ādi.

prativiśiṣṭa-puṇyatvād āha: deveṣv ity-ādi. saṃkhyā-prabhāvābhāyām yathā-
kramam alpāni parittānīti dvayam uktam̄.

tair mani-ratna-guṇair iti atra paribhāvitavād iti śeṣah.
parinirvṛtasyāpīti api-śabdo tiṣṭhataḥ.

yathā ca Bhagavan sarva-lokadhātuṣu buddhānām bha-
gavatām dharma-deśanā prajñāpāramitā-nirjātavāt pūjyā
evam dharma-bhāṇakasya dharma-deśanā prajñāpāramitā-nir-
jātavāt pūjyā||

prakārāntareṇāpi prajñāpāramitā-hetutvena pūjām darśayann āha: *yathā ca Bhagavann ity-ādi. buddhānām dharma-deśanēti yasmād vikalpasya sv'ākā-*
ram bāhya-rūpenādhyāropya pravartanād a-tasmīms tad-grahena (P. 97^a) svayam
avidyā-svabhāvasya ¹sadbhāve 'śeṣāvaraṇa-prahāṇam¹ na sambhavati tasmān
nitya-samāhitānām eva buddhānām bhagavatām prajñāpāramitā-jñāna-prabhā-
vato yathā'dhimukti-bhavyānām asamkīrṇa-deśanā-nirbhāsāḥ sva-jñāna-pratyayāḥ
samupajāyanta ity evamvidha-pratyayānusāreṇa[Tib. 131^a]teṣām deśanā bhaga-
vatām vyavasthāpitā. atah śuddha-laukika-jñāna²-saṃmukhibhāvo munināvām
prakāśita ity-ādi-vineya-jana-hitādhyavasāyena kvacit samgīti-kartṛbhīr uktāḥ.
tasmād vineya-śabda³-jñāna-nirbhāsa-rūpatvena śrotṛjana-sambandhiny api 20
deśanā. yathā *prajñāpāramitā-jñānādhipatyā-nirjātavād buddhānām dharma-*
deśanēti kṛtvā pūjyā. tathādānīmtanānām api dharma-bhāṇakānām deśanā Bhag-
avataḥ paramparā-bal'āyātavēna prajñāpāramitā-jñānādhipatyā-nirjātavāt
pūjyēty arthaḥ.

yathā ca Bhagavan rāja-puruṣo rājānubhāvāt mahato jana-
kāyasyā(99)kuto-bhayaḥ pūjyāḥ evam sa dharma-bhāṇako
dharma-kāyānubhāvāt mahato jana-kāyasyākuto-bhayaḥ pūjyāḥ|
yathā ca dharma-deśanā dharma-bhāṇakāś ca pūjām labhante

1...1. °dbhāve śeṣāvaraṇa P, dbhāve 'pi viś C. yod-na sgrīb-pa ma-lus pa spaṇs-
pa. 2. vijñāna C. 3. om. CP. sgra.

evam tāni tathāgata-śarīrāṇi pūjāṁ labhante ||

saṣṭham¹ madhyādhimātram nirdiśann āha : *yathā ca Bhagavan rāja-puruṣa*
ity-ādi. *akuto-bhaya* iti na kutaścid bhayam asyāstīti tathōktah. *dharma-*
kāyānubhāvād iti dharma-dhātu-niṣyanda²-prajñāpāramitā'nubhāvād ity arthaḥ.

5 tasmāt tarhi Bhagavāṁs tiṣṭhatu trisāhasra-mahā-sāhasro
lokālhātus tathāgata-śarīrāṇāṁ paripūrṇāś cūḍikā-baddho ye 'pi
Bhagavan Gaṅgā-nadī-vālukōpumā lokadhātavas te 'pi sarve
tathāgata-śarīrāṇāṁ paripūrṇāś cūḍikā-baddhā eko bhāgaḥ
sthāpyeta | iyam ca prajñāpāramitā likhitvā dvitīyo bhāgaḥ
sthāpyeta | tatra ceṇ mām Bhagavan kaścid eva pravārayed⁽¹⁾
anyatarena bhāgena pravāryamāno 'nayor dvayor bhāgayoh
sthāpitayor yas te bhāgo 'bhipretas tam ekaṁ bhāgam pari-
grhīśvēti tatra imām evāhaṁ Bhagavāṁs taylor dvayor bhā-
gayoli sthāpitayor bhāgam grhīṇyām yad uta prajñāpāramitām
10 na khalu punar Bhagavan mama teṣu tathāgata-śarīreṣv a-
gauravam gauravam eva Bhagavāṁs teṣu tathāgata-śarīreṣu |
api tu khalu punar Bhagavan prajñāpāramitā-paribhāvitā
sarvajñatā sarvajñatā-nirjatā ca tathāgata-śarīrāṇāṁ pūjā bha-
vati | tasmāt tarhi Bhagavan prajñāpāramitāyām pūjītāyām
15 atītānāgata-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām pūjā
kṛtā bhavati ||

20 saptamam¹ adhimātra-mrdum vaktum āha : *tiṣṭhatu trisāhasra-mahā-sāhasro*
lokadhātū ity ādi.

25 punar apāraṁ Bhagavan ye 'prameyeṣv asamkhyeyesu
lokadhātūsu buddhā bhagavanta etarhi tiṣṭhanti dhriyante
yāpayanti tān dharmatāyā draṣṭu-kāmena kula-putreṇa vā kula-

(1) pravaryet iti kha^o |

1. om. Tib. 2. niḥṣy^o C.

duhitrā vā prajñāpāramitāyām caritavyām prajñāpāramitāyām
yogam āpattavyām prajñāpāramitā bhāvayitavyā |

aṣṭamam¹ adhimātra-madhyam nirdiśann āha : *punar apāraṁ Bhagavan ye*
(P. 97^b) 'prameyeṣv ity-ādi. sva-parōbhayārtha-sampad-bhedhād yathākramam
tiṣṭhantī-ādi-pada-trayam vāeyam.

5

atha vā dharma-kāyen' ā-saṃsāram avasthānāt *tiṣṭhanti*, sambhoga-kāyena
bodhisattvārtha-saṃdhāraṇād *dhriyante*, nirmāṇa-kāyena katipayā-dināvasthānād
yāpayanti.

prajñāpāramitāyām caritavyam ity-ādi prayog'ādy-avasthā-bhedād uktam.

(100) evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad
avocat | evam etat Kauśikāvam etat | ye 'pi te Kauśika
abhūvanū atite 'dhvani tathāgatā arhantā samyaksambuddhā
anuttarām samyaksambodhim abhisambuddhās te 'pi Kauśika
imām eva prajñāpāramitām āgamyānuttarām samyaksambodhim
abhisambuddhāḥ | ye 'pi te Kauśika bhaviṣyanty anāgate
'dhvani tathāgatā arhantā samyaksambuddhās te 'pi Kauśika
imām eva prajñāpāramitām āgamyānuttarām samyaksambodhim
abhisambhotṣyante | ye 'pi te Kauśika etarhi aprameyeṣv a-
saṃkhyeyeṣu lokadhātūsu buddhā bhagavantas tiṣṭhanti dhri-
yante yāpayanti te 'pi Kauśika buddhā bhagavanta imām eva
prajñāpāramitām āgamyānuttarām samyaksambodhim abhisam-
buddhāḥ | aham api Kauśika etarhi tathāgato 'rhan samyak-
sambuddha imām eva prajñāpāramitām āgamyānuttarām sam-
yaksambodhim abhisambuddhāḥ ||

10

15

20

25

pūrvam iva² svahastam evam etad Kauśikāvam [Tib. 131^b] etad iti datvā
mātūr māhātmyam āvedayann āha : ye 'pi te Kauśikēty-ādi.

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |

1. om. Tib. 2. °rvavat C.

mahā-pāramitēyām Bhagavan yad uta prajñāpāramitā| sarva-sattvānām hi Bhagavāns tathāgato 'rhan samyaksambuddhaś citta-caritāni samyak prajānāti sampaśyati||

navamam¹ adhimātrādhimātram kathayann āha : *mahā-pāramitēyām Bhagavān* ity-ādi. mahattvam eva kathayann² āha : *sarva-sattvānām hīty-ādi.*

etad uktam³ : yasmān mātuḥ prabhāvena Bhagavān prayogāvasthāyām *sarva-sattvānām cittānusṭhānāni prajānāti, prsthāvasthāyām sampaśyati* tasmān mahattvam asyā iti.

Bhagavān āha | evam etat Kauśikānvam etat | tathā hi
10 Kauśika bodhisattvo mahāsattvo dīrgha-rātram prajñāpāramitā-
yām carati tena sarva-sattvānām citta-caritāni prajñāpāramitā-
yām samyak prajānāti sampaśyati||

etad eva samarthayann āha : *tathā hi Kauśikēty-ādi.* ³*dīrgha-rātram* iti³
dīrgha-kālam.

15 atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |
kim Bhagavan prajñāpāramitāyām eva bodhisattvo mahāsattvaś
carati nānyāsu pāramitāsu||

prajñāpāramitāyām caratīti vacanād anya-vyavaccheda ity abhiprāyavān
āha : *kim Bhagavān* ity-ādi. *nānyāsv* iti dān'ādy-ātmikāsu.

20 Bhagavān āha | sarvāsu Kauśika ṣaṭsu pāramitāsu bodhi-
sattvo mahāsattvaś carati |

sarvatrāivēty āha : *sarvāsv* ity-ādi.

dānam niṣpratikāṅkṣasya, niḥspṛhasya punar-bhave
śilam, kṣantiś ca sarvatra, vīryām sarva-śubhōdaye||
25 vin' ārūpyam tathā dhyānam prajñā cōpāya-saṁhitā
samyak-prayogo dhīrānām ṣaṭsu pāramitāsu hi||

1. om. Tib. 2. samarth° P bstari-pa. 3 ... 3: om. P.

iti vacanād a(P. 98^a)nena samyak-prayogena *sarvāsv* eva *bodhisattvāś cas-*
ratīty arthaḥ.

api tu khalu punaḥ Kauśika prajñā(101)pāramitāvātra
pūrvāṅgamā bodhisattvasya mahāsattvasya dānam vā dadataḥ
śilam vā rakṣataḥ kṣāntyā vā sampādayamānasya vīryam v'
ārabhamānasya dhyānam vā samāpadyamānasya dharmān vā
vipaśyato⁽¹⁾ bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpāramitāvātra
pūrvāṅgamā ||

prajñāpāramitā-vacanām kim-artham ity āha : *api tu khalv* ity-ādi. yathā
ca *pūrvamgama* bhavati tathā prāg āveditam. tad¹ eva kathayann āha : *bo-* 10
dhisattrasya mahāsattvasya dānam dadata ity-ādi. *vipaśyata* iti bhāvayataḥ.

na ca Kauśika āśām ṣaṇnām pāramitānām upāya-kauśalya-
parigrhītānām prajñāpāramitā-pariṇāmitānām sarvajñatā-pari-
ṇāmitānām višeṣo na ca nānā-karaṇam upalabhyate|| tad-yathā
'pi nāma Kauśika Jambūdvipe nānā-vṛkṣā nānā-varṇā nānā-
saṁsthānā nānā-pattrā nānā-puṣpā nānā-phalā nānāroha-pari-
ṇāha-sampannā na ca teṣām vṛkṣānām chāyāyā višeṣo vā nānā-
karaṇam vā prajñāyate | api tu chāyā chāyēty evam saṁkhyām
gacchati | evam eva Kauśika āśām ṣaṇnām pāramitānām upāya-
kauśalya-parigrhītānām prajñāpāramitā-pariṇāmitānām sarva-
jñatā-pariṇāmitānām na višeṣo na ca nānā-karaṇam upa-
labhyate||

upacayārtham āha : *na ca Kauśik'* āśām [Tib. 132^a] ity-ādi. *prajñāpāramitā-*
pariṇāmitānām iti tri-mandala-viśuddhyā paribhāvitānām. *sarvajñatā-pariṇā-*
mitānām iti tathāgatave nirvātitānām. apāramitā-vyavacchedāt pāramitā- 25
rūpeṇa višeṣo na cēti pūrveṇa sambandhaḥ. pāramitā-śabda-vācyatayā na ca

(1) *vipaśyamānasyēti kha° ga°|*

1. °ditavyam. etad C.

nānā-karaṇam.

nīla-pīt'ādi-bhedānu nānā-varṇāḥ. sama-viṣama-rūpeṇa nānā-saṃsthānāḥ.
nānāroha-parināha-sampannā iti āroho dairghyam. parināhah pārimandalyam.
a-tad-rūpa-parāvṛttyā na ca cchāyā¹-viṣeṣak. tathāvālka-sabda-vācyatvān na ca
5 nānā-karaṇam. tad ev' āha: api tu chāyā chāyēty-ādi. saṃkhyām iti vya-
padeśam.

evam ukte Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat
mahā-guṇa-samanvāgatēyāṁ Bhagavan yad uta prajñāpāramitā
aprameya-guṇa-samanvāgatēyāṁ Bhagavan yad uta prajñā-
10 pāramitā aparyanta-guṇa-samanvāgatēyāṁ Bhagavan yad uta
prajñāpāramitēti ||

evam trividhā'dhimukti-manaskārāṇām pratyeṣam mṛdu-mṛdv-ādi-nava-pra-
kārān pratipādyōpasam̄harann āha: mahā-guṇēty-ādi. bahv-anuśāmsa-svārthā-
dhimukter niśpādanān mahā-guṇa-samanvāgatā.² saṃkhyā-pramāṇāviṣaya-sva-
15 parārthādhimukti-yogād aprameya-guṇa-samanvāgatā.² aparyanta-sattva-dhātu-
deśa-parārthādhimukti-sadbhāvād aparyanta-guṇa-samanvāgatā.²

etāvat� eva sva-parōbhayārtha-bhedenā pratyeṣam nava-prakāratvenā-
dhimuktih saptavimśati-prakārālīvēti na vipratipattiḥ kāryā.

tathā cōktam:

20 adhimuktis tridhā jñeyā, svārthā ca sva-parārthikā
parārthikāivety. eṣā ca pratyeṣam trividhēṣyate || (18)
mṛdvī madhyādhimātrā ca. mṛdu-mṛdv-ādi-bhedataḥ
sā punas trividhēty evam saptavimśatidhā matā || iti. (19)
yathōktena ca grantha-pratānenā³ kramād uttarottarādhikānuśamsā⁴—[Tib.
25 132^b]pratipādana-pareṇānyāpadeśe na sarva evāyam adhimukti-manaskārah pari-
dipitah. ⁵sarvatra ca svārthādhimukti⁶-prakāre mṛdu-mṛdv-ādau pratipakṣātma-
ke 'dhimātrādhimātrādir⁶ vipakṣo 'rthān nirdiṣṭah. svārthādhimuktāv⁷ uddiṣṭah⁷
parārtho bhavati. dvitiyāyā⁸ sāntarah⁹ prayogaḥ, tṛtīyāyā⁸ nirantaro 'va-

1. chāyāyā Ed. 2. sambandhāg^o P. 3. prabhāvena C. 4. °msā C. 5...5.
sarva-svarthādy-adh^o C, °rthādy-adh^o P. 6. °di-C. 7. om. P. 8. °tiyāyāḥ C.
9. (rah). lacuna C.

gantavyah. anyathā 'nuśāmsa-kathana-mātre 'bhyupagamyamāne yāvān anu-
śāmsah sambhavati tāvataḥ sakṛd evābhidhānād grantha-pratānasya¹ nirarthā-
katā syād iti Pūrv'ācāryāḥ.

Āryāṣṭa-sāhasrikāyām prajñāpāramitāyām guṇa-parikīrtana-
parivarto nāma caturthah 129 ||

5

Abhisamayālaṅkār'ālokāyāḥ Prajñāpāramitā-vyākhyāyām guṇa-pari-
kīrtana-parivarto nāma caturthah.

1. (tāna) lacuna C.

V.

PUNYA-PARYĀYA-PARIVARTO NĀMA PAÑCAMAḥ

atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avo-
 cat yo Bhagavan kula-putro vā kula-duhitā vā imāṁ pra-
 jñāpāramitāṁ abhiśaddadhad avakalpayann adhimueya pra-
 sanna-citto bodhāya cittam utpadyādhyāśayataḥ śṛṇuyād ud-
 gṛhṇiyād dhārayet vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed
 upadiśet svādhyāyet parebhyaś ca vistareṇa samprakā-
 shayed artham asyā vivṛṇuyān manasā 'nvavekṣeta yathā 'dhikayā
 ca prajñayā 'tra parimīmāṁsām āpadyeta | antaśāḥ pustaka-
 gatām api kṛtvā dhārayet sthāpayet saddharma-cira-sthiti-hetor
 mā buddha-netrī-samucchedo bhūn mā saddharmāntardhānam
 bodhisattvānām mahāsattvānām cānugrahōpasamphāraḥ kṛto
 bhaviṣyati netry-avaikalyenēti | evam imāṁ nirdeśam śrutvā
 evam-mahā'rthikā batēyam prajñāpāramitā evam-mahā'nuśamsā
 evam-mahā-phalā evam-mahā-vipākā batēyam prajñāpāramitā
 evam-bahu-guṇa-samanvāgatēyam prajñāpāramitā aparityajanīyā
 mayā prajñāpāramitā rakṣitavyā mama prajñāpāramitā gopāyi-
 tavyā mama prajñāpāramitā parama-durlabhaḥ hīyam prajñā-
 pāramitēty adhīmuñcet | svayam eva cānām prajñāpāramitām
 satkuryād gurukuryān mānayet pūjayed arcayed apacāyet
 puṣpair dhūpair gandhair mālyair vilepanaiś cūrnair vastraiś
 chattrair dhvajair ghaṇṭābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca dīpa-
 mālābhir bahuvidhābhiś ca pūjābhiḥ | yo vā anyaḥ sampūjya
 parasmai cārthikāya chandikāya kula-putrāya kula-duhitre vā
 yācamānāya dadyād upanāmayet niryātayet (103) parityajet

antaśah pustaka-gatām api kṛtvā | kataras taylor Bhagavan
kula-putrayoḥ kula-duhitror vā bahutaram puṇyam prasaved
yo vā parityāga-buddhir yo vā na parityāga-buddhiḥ ||

yathā'dhimokṣa-dṛṣṭa-dharma-lakṣaṇām prajñāpāramitām prati pravṛttasyā-
5 dhimokṣa-manaskārasya prathama-dvi-tri-nāvāvasthānām bhāvaka-bodhisattvasya
yathā(P. 99^a)kramam utsāhanāya pratyekam navabhiḥ prakārair uttarottarā-
bhinandanām stutiḥ stobhaḥ¹ praśamsā ca buddh'ādibhiḥ kriyata ity adhimokṣa-
manaskārānantaram prathamām stuti-mātrām nirdiśann āha : *atha khalu Śakra*
ity-ādi. tyakta-mukt'āśayenāpratyākhyānād² *aparityajanīyā*. bīhyōdak'ādy-
10 upadrava-nirākaraṇād *rakṣitavyā*. ādhyātmikākṣar'ādi-bhramśā³-doṣāpanayanād
gopāyituyā. *adhimuñced* ity *aparityāga-buddhyā* svikuryāt. *arthikāyēti* pra-
yogataḥ. *chandikāyēty* āśayataḥ. [Tib. 133^a] *dadyād* iti *granthārtha-svabhāvāyāḥ*
phalena saha sarva-sva-dānāt. etad eva prayoga-maula-prsthāvasthā-bhedena
yathākramam darśayann āha : *upanāmayen niryātayet parityajed* iti. deya-
15 dāyaka-pratigrāhakānupalabdhī-bhedād vā pada-trayam uktam.

evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avo-
cat | tena hi Kauśika tvām evātra pratiprakṣyāmi yathā te
kṣamate tathā vyākuryāḥ | tat kiṁ manyase Kauśika yaḥ
kula-putro vā kula-duhitā vā tathāgatasya parinirvṛtasya śari-
20 ram satkṛtya paricared dhārayet satkuryād gurukuryān māna-
yet pūjayed arcayed apacāyet svayam eva | yo vā 'nyah kula-
putro vā kula-duhitā vā tathāgata-śarīram svayam ca satkuryād
gurukuryān mānayet pūjayed arcayed apacāyet parebhyāś ca
vistareṇa samprakāśayed dadyāt samvibhajet vaistārikī pūja
25 bhavisyatīti sattvānām cānukampām upādāya | kataras taylor
dvayoh kula-putrayoḥ kula-duhitror vā bahutaram puṇyam
prasavet | kiṁ yaḥ svayam ca pūjayed parebhyāś ca vistareṇa
samprakāśayed dadyāt samvibhajet kiṁ vā yaḥ svayam eva

1. stotrah C. bkur-ba. 2. °khyānād PC. 3. °kṣaram gramśa C, bhrama P. om.
Tib.

pratyātmam⁽¹⁾ pūjayed ||

Śakra āha | yo Bhagavan kula-putro vā kula-duhitā vā
svayam ca tathāgata-śarīram satkuryād gurukuryān mānayet
pūjayed arcayed apacāyet parebhyāś ca vistareṇa samprakāśa-
yed dadyāt samvibhajet vaistārikī pūja bhavisyatīti sattvānām
cānukampām upādāya | ayam evānayor dvayoh kula-putrayoḥ
kula-duhitror vā bahutaram puṇyam prasavati ||

5

tad-vacanena pratipādayitum āha : *tena hīty-ādi. śarīram* iti *pratim'ādi-*
kām. tāvatkālikatvena dānāt *samvibhajet*.

ayam eva taylor iti kṛpā-pūrvakāl-dān'āśayasyādhikyena taylor madhye sat- 10
kār'ādi-puraḥsaram tathāgata-śarīram yo dadyāt so 'yam evēty arthāḥ.

Bhagavān āha | evam etat Kauśikāivam etat | evam etat
Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā imām prajñāpāra-
mitām likhitvā (104) pustaka-gatām kṛtvā udgrhṇiyād dhārayed
vācayet paryavāpnuyāt pravartayed deśayed upadiśet uddiśet
svādhyāyet parasmai cārthikāya chandikāya kula-putrāya kula-
duhitre vā yācamānāya dadyād upanāmayen niryātayet pari-
tyajed antaśah pustaka-gatām api kṛtvā | ayam eva Kauśika
taylor dvayoh kula-putrāyoḥ kula-duhitror vā parānugrahakarāḥ
kula-putro vā kula-duhitā vā parityāga-buddhis tan nidānam
bahutaram puṇyam prasavati ||

15

tad-vacanenēdānīm parihaarann āha : *evam eva Kauśikēty-ādi*.

punar aparaṁ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā
yatratrā-yatra bhājanibhūtāḥ kula-putrā vā kula-duhitā vā syur
asyāḥ prajñāpāramitāyās tatra-tatra gatvā tebhyaḥ imām pra-
25 jñāpāramitām dadyāt samvibhāgam kuryād ayam eva Kauśika

20

(1) pratyātmānā iti kha° |
1. °kām P.

tataḥ kula-putrāt kula-duhitur vā sakāśād bahutaram puṇyam
prasavet||

dvitīyām āha punar aparaṇ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā yatra
yatrēty-ādinā. paṭutara-śraddhēndriy'ādi-yogena pā(P. 99^b)trībhūtatvād bhājanī-
5 bhūtā yatra Magadhādau deśe sthitāḥ. tata ity agatvā dātuḥ¹ pūrvōktāt pud-
galād ity arthaḥ.

punar aparaṇ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā
ye Jambūdvipe sattvās tān sarvān daśasu kuśaleṣu karma-
pathēṣu samādāpayet pratiṣṭhāpayet tat kiṁ manyase Kauśika
10 api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānaṁ bahu-
puṇyam prasavet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

Bhagavān āha| ataḥ sa Kauśika kula-putro vā kula-
duhitā vā bahutaram puṇyam prasavet yaḥ imāṁ prajñāpāra-
mitām antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā 'bhiśraddadhad
15 abhiśraddadhatे avakalpayann avakalpayate adhimuñcann
adhimuñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sam-
panno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samut-
pādita-bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo
20 likhanāyāpi vācanāyāpy akilāsitāyā sampādayed udyukto 'mum
grāhayet sandarśayet samādāpayet samuttejayet (105) sampra-
harṣayed vācā neṣyati vineṣyaty artham asyā⁽¹⁾ asmai sampra-
kāśayisyat evam cāṣya cittam viśodhāyisyat nirvicikitsam
25 kariṣyati evam cāñnam vakṣyati ehi tvam kula-putrāśminn eva
bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamāṇaś caran vyā-
yacchamāṇaḥ kṣipram evānuttaram samyaksambodhim abhi-
sambhotsyase| abhisambudhya cāparimitām sattva-dhātum

(1) asya iti kha^o ga^o|
1. dāntāḥ PC.

anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta bhūtakoṭi-pra-
bhāvanatāyām iti|| ayam Kauśika kula-putro vā kula-duhitā
vā parityāga-buddhyā tataḥ paurvakāt kula-putrāt kula-duhitur
vā sakāśād bahutaram puṇyam prasavet||

trītyām āha punar aparaṇ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā ye
5 Jambūdvipe ity-ādinā. grahaṇāya yatna-karanāt samādāpayet. gr̄hitānām sthirī-
karanāt pratiṣṭhāpayet.

ata ity asmād anantarārtha-kāriṇāḥ pudgalāt. akilāsitāyēty auālasyenā.
svayam pratipatty-anuṣṭhānāt sampādayet. kṛtotsāhatvād udyuktaḥ. amum
10 [Tib. 133^b] ity utpādita-bodhicittam. samāsato¹ granthārtha-śikṣānād grāhayed
imām prajñāpāramitām iti pūrveṇa sambandhaḥ. ajñāna-saṃśaya-mithyājñāna-
yogān² mūḍham prati³ samyag-artha-kathanāt samdarśayet. kausīdyācechandikatā⁴-
vyāsaṅga-yogāt pramattam kuśalārthaṁ pravartanāt samādāpayet. hīnā-
dhimukty-aśakyātma⁵-sambhāvanā-kaukṛtya-bahukṛtya-bhīrutā-yogāt saṃlinam
15 viśiṣṭa-viryānuśamsa-kathanāt samuttejayet. aviparīta-samādhy-asamtuṣṭi⁶-vīrya-
pratipatti-yogāt samyak-pratipanna-bhūta-guṇābhīnandanāt sampraharṣayet.
vidheyatāpādanād evam vācā 'nuśāsanyā neṣyati prajñāpāramitām prāpūra-
yīṣyati⁷ tatra ca samprajanyena samyag-upalakṣaṇatayā layauddhatya-dosā-
20 panayanād yathākramam vineṣyaty anunesyati. artham i(P. 100^a)ti phalānu-
śāmsam⁸ evam cēty anantarōktena¹⁰ kramena. ajñāna-mithyājñāna-vigamāc
cittam viśodhāyisyat. saṃśaya-jñāna-nirākaranān nirvicikitsam kariṣyati. ehi
25 tvam iti āgaccha tvam. bodhisattva-mārga iti prajñāpāramitāyām. saṃnāha-
prayogānivartana-vīrya-bhēdād yathākramam śikṣamāṇaś caran vyāyacchamāṇa
iti pada-trayam uktam. upadhi-saṃkṣaya iti sa-mala-skandhābhāve dharmakāya
ity arthaḥ.

tiṣṭhantu khalu punaḥ Kauśika Jambūdvipe sarva-sattvā
etenā Kauśika paryāyena ye 'pi te Kauśika cāturmahādvīpake
lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā

1. °māgrato C. 2. °gena C. 3. om. P. 4. °ndīk° P. 5. asakt'āt° P.
6. om. P. 7. °dhi-sattaṣṭi PC. mñam-pa dañ chog mi šes-pahi. 8. prāray° P, prā-
pray° C. 9. °lam an° C, °lam anuśāmsām P. hbras-buhi phan-yon. 10. °kta-C.

kula-duhitā vā daśasu kuśaleṣu karma-pathēṣu samādāpayet
pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhantu khalu punah Kauśika cāturmahā-
dvīpake lokadhātau sarva-sattvā etena paryāyena ye 'pi te
Kauśika sāhasre cūḍike⁽¹⁾ lokadhātau sattvās tān api sarvān
5 kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā daśasu kuśaleṣu karma-
pathēṣu samādāpayet pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhantu khalu punah
Kauśika sāhasre cūḍike⁽²⁾ lokadhātau sarva-sattvā etena paryā-
yena ye 'pi te Kauśika dviśāhasre madhyame lokadhātau sattvās
10 tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā daśasu
kuśaleṣu karma-pathēṣu samādāpayet pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhantu
khalu punah Kauśika dviśāhasre madhyame lokadhātau sarva-
sattvā etena paryāyena (106) ye 'pi te Kauśika trisāhasra-
mahāsāhasre loka-dhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva
15 kula-putro vā kula-duhitā vā daśasu kuśaleṣu karma-pathēṣu
samādāpayet pratiṣṭhāpayet ||

tiṣṭhantu khalu [Tib. 134^a] *punah Kauśika Jambūdvīpe sarva-sattvās, tathā cāturmahādvīpake, sāhasre cūḍike, dviśāhasre madhyama¹ iti hāraka-eatuṣṭayena yathāsamkhyam caturthī, pañcamī, ṣaṣṭhī, saptamī ca stuti-mātrā nirdiṣṭā.*

kim tu sarvatra samādāpayet pratiṣṭhāpayed iti paryanta-nirdiṣṭa-padā-
20 *nantaram pūrvokta-hārakāt tat kiṁ manyasa ity-ādi yāvad bahutaram punyam prasaved ity anuvartanīyam.*

*tiṣṭhantu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvā etena Kauśika prayāyena yāvanto Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhā-*25* tuṣu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā daśasu kuśaleṣu karma-pathēṣu samādāpayet pra-*

(1) cūḍikāyām iti ga°|

(2) cūḍikānām iti ga°|

1. °pake sāhasre madhyame cūḍikāyām, dviśāhasra-madhyame, trisāhasra-mahā-sāhasra C.

tiṣṭhāpayet || tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-putro
vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam prasavet ||
Śakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata

Bhagavān āha | atah khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imām pra-
jñāpāramitām antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā abhiśradda-
dhad abhiśraddadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann
adhimuñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sam-
panno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādya samut-
pādita-bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśāḥ
likhanāyāpi vācanāyāpy akilasitayā sampādayed udyukto 'muñ
grāhayet sandarśayet samādāpayet samuttejayet sampraharṣayed
vācā neṣyati vineṣyaty artham asyā asmai samprakāśayisaty
evam cāsyā cittam viśodhayisati nirvicikitsāni kariṣyati evam
cāñnamāṇi vakṣyaty ehi tvām kula-putrāśminn eva bodhisattvā-
mārge śikṣasvātra hi tvām śikṣamāṇāś caran vyāyacchamāṇāḥ
kṣipram evānuttaram samyaksambodhim abhisambhotsyase
abhisambudhya cāparimitām sattva-dhātum anuttare upadhi-
samkṣaye 'bhi(107)vineṣyasi yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatā-
yām iti || ayam Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā pari-
tyāga-buddhyā tataḥ paurvakāt kula-putrāt kula-duhitur vā
sakāśād bahutaram puṇyam prasavet ||

asṭamīm stuti-mātrām āha *tiṣṭhantu khalu punah¹ Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasra* ity-ādinā.

ataḥ khalu punar iti daśa-kuśale² samādāpayituḥ pratiṣṭhāpayituḥ ca sakāśād 25
ity arthah.

punar aparam Kauśika yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān
api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā catush-

1. °ha punar aparam C. 2. °la PC.

dhyāneṣu pratiṣṭhāpayet| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa
kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam pra-
savet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

5 Bhagavān āha| ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imām pra-
jñāpāramitām antaśah pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddadhad
abhiśraddadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhi-
muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno
10 'dhyāśaya-sampaṇnāya bodhāya cittam utpādyā samutpādita-
bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo likhanā-
yāpi vācanāyāpy akilāsitayā sampādayed udyukto 'muñ grā-
hayet sandarśayet samādāpayet samuttejayet sampraharṣayed
vācā neṣyatī vineṣyatī artham asyā asmai samprakāśayiṣyatī
15 evam cāsyā cittam viśodhayiṣati nirvicikitsam kariṣyatī evam
cāñnam vaksyatī ehi tvam kula-putrāsmīn eva bodhisattva-
mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamānaś caran vyāyacchamānaḥ
kṣipram evānuttaram samyaksambodhim abhisambhotsyase|
abhisambudhya cāparimitām sattva-dhātum anuttare upadhi-
20 samkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām
iti|| tiṣṭhantu khalu punah Kauśika Jambūdvīpe sarva-sattvā
etena paryāyeṇa ye 'pi te Kauśika cāturmahādvīpake lokadhātau
sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā
(108) vā caturṣu dhyāneṣu pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhantu khalu punah
25 Kauśika cāturmahādvīpake lokadhātau sarva-sattvā etena
paryāyeṇa ye 'pi te Kauśika sāhasre cūḍike⁽¹⁾ lokadhātau sattvās
tān api sarvān Kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā caturṣu
dhyāneṣu pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhantu khalu punah Kauśika

(1) cūḍikāyām iti ga°|

cūḍike⁽¹⁾ lokadhātau sarva-sattvā etena paryāyeṇa ye 'pi te
Kauśika dvīsāhasre madhyame lokadhātau sattvās tān api sarvān
kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā caturṣu dhyāneṣu
pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhantu khalu punah Kauśika dvīsāhasre
madhyame lokadhātau sarva-sattvā etena paryāyeṇa ye 'pi te
Kauśika trīsāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sattvās tān api
sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā caturṣu dhyā-
neṣu pratiṣṭhāpayet| tiṣṭhantu khalu punah Kauśika trīsāhasra-
mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvā etena Kauśika paryāyeṇa
yāvanto Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trīsāhasra-maha-sāhasreṣu
lokadhātuṣu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā
kula-duhitā vā caturṣu dhyāneṣu pratiṣṭhāpayet|| tat kiṁ
manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato
nidānam bahu-puṇyam prasavet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

15 Bhagavān āha| ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imām pra-
jñāpāramitām antaśah pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddadhad
abhiśraddadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhi-
muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno
20 'dhyāśaya-sampa(109)nnāya bodhāya cittam utpādyā samut-
pādita-bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo
likhanāyāpi vācanāyāpy akilāsitayā sampādayed udyukto 'muñ
grāhayet sandarśayet samādāpayet samuttejayet sampraharṣayed
vācā neṣyatī vineṣyatī anunesyatī artham asyā asmai sampra-
25 kāśayiṣyatī evam cāsyā cittam viśodhayiṣati nirvicikitsam
kariṣyatī evam cāñnam vaksyatī ehi tvam kula-putrāsmīn eva
bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamānaś caran vyā-

(1) cūḍikāyām iti ga°|

yacchamānah kṣipram evānuttarāṁ samyaksambodhim abhi-
sambhotsyase| abhisambudhya cāparimitāṁ sattva-dhātum
anuttare upadhi-saṅkṣaye 'bhivineśyasi yad uta bhūta-koti-pra-
bhāvanatāyām iti||

5 navamīṁ stuti-mātrāṁ āha punar aparam Kauśikēty-ādinā. yāvad-Gaṅgā-
nadī-vālukōpama-trisāhasra-mahā-sāhasra-lokadhātu-sattvānāṁ eatur-dhyāneṣu
pratiṣṭhāpayitūt adhika-puṇya-pratipādanena.

10 punar aparam Kauśika yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān
sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā caturṣv apra-
māneṣu pratiṣṭhāpayed evam peyālena kartavyam| yathā caturṣv
apramāneṣu evam catasṛṣv ārūpya-samāpattiṣu pañcasv abhij-
ñāsu yāvat samastāsu dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-abhij-
ñāsu pratiṣṭhāpayet| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-
putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam prasavet||

15 Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata|

Bhagavān āha| ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaraṁ puṇyam prasaved ya imāṁ pra-
jñāpāramitāṁ antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddhadhad
abhiśraddhadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhi-
muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno
'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samutpādita-
bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo likhanā-
yāpi vacanāyāpy akilāsitayā (110) sampādayiṣyaty udyukto
'mūḍ grāhayiṣyati sandarśayiṣyati samādāpayiṣyati samutte-
jayiṣyati sampraharsayiṣyati vāca nesyati vinesyaty anuneṣyaty
artham asyā asmai samprakāśayiṣyaty evam cāsyā cittam viśo-
dhayiṣyati nirvicikitsām kariṣyati evam cāñnam vaksyaty ehi
tvām kula-putrāsmīn eva bodhisattva-mārgē śikṣasvātra hi
tvām śikṣamāṇāś caran vyāyacchamānah kṣipram evānuttarāṁ

samyaksambodhim abhisambhotsyase| abhisambudhya cāpa-
rimitāṁ sattva-dhātum anuttare upadhi-saṅkṣaye 'bhivineśyasi
yad uta bhūta-koti-prabhāvanatāyām iti||

5 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika Jāmbūdvīpakan sarva-
sattvān dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-abhijñāsu pratiṣṭhāpya
puṇyābhisaṁskāro 'nena paryāyenā ye 'pi te Kauśika catur-
mahādvīpake lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva
kula-putro vā kula-duhitā vā dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-
abhijñāsu pratiṣṭhāpayet||

10 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika caturmahādvīpake loka-
dhātau sarva-sattvān dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-abhijñāsu
pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro ye 'pi te Kauśika sahaśre
cūḍike⁽¹⁾ lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-
putro vā kula-duhitā vā dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-abhijñāsu
pratiṣṭhāpayet||

15 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika sahaśre cūḍike lokadhātau
sarva-sattvān dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-abhijñāsu pra-
tiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro ye 'pi te Kauśika dviśahasre ma-
dhyame lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-
putro vā kula-duhitā vā dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-
abhijñāsu pratiṣṭhāpayet||

20 25 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dviśahasre madhyame (111)
lokadhātau sarva-sattvān dhyānāpramāṇ-ārūpya-samāpatty-abhi-
jñāsu pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro ye 'pi te Kauśika trisā-
hasra-mahā-sahaśre lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid
eva kula-putro vā kula-duhitā vā dhyānāpramāṇ-ārūpya-samā-
patty-abhijñāsu pratiṣṭhāpayet||

pra(P.100^b)thamāṁ stobha-mātrāṁ āha puuar aparam Kauśika yāvanto

(1) cūḍikāyam iti ga°|

Jambūdvīpa ity-ādinā. cāturmahādrīpake, sāhasre, dvisāhasre, trisāhasre ca lokadhātau sarva-sattvān dhyānāpramāṇ'ārūpya-samāpatty-abhijñāsu pratiṣṭhāpayed iti hāraka-eatuṣṭayena yathākramam̄ dvitīyā, trītyā, eaturthī, pañcamī ca stobha-mātrā nirdiṣṭā. sarvatra ca hāraka-eatuṣṭaye pratiṣṭhāpayed iti pādānantaram pūrvōkta-hārakāt tat kiṁ manyasa ity [Tib. 134^b] ārabhya yāvad bhūta-koti-prabhāvanatāyām ity etat paryantam anuvartanīyam̄.

tiṣṭhatu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvān dhyānāpramāṇ'ārūpya-samāpatty-abhijñāsu pratiṣṭhāpya punyābhisaṁskāro 'nena paryāyeṇa ye 'pi kecit Kauśika Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāha-sreṣu lokadhātuṣu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā dhyānāpramāṇ'ārūpya-samāpatty-abhijñāsu pratiṣṭhāpayet|| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-punyam̄ prasavet||

15 Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

Bhagavān āha| ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram punyam̄ prasaved ya imāṁ prajñāpāramitāṁ antaśāḥ pustaka-gatām̄ api kṛtvā abhiśraddhadhad abhiśraddhadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhimuñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpadya samutpādita-bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo likhanāyāpi vacanāyāpy akilasitayā sampādayiṣyat ydyukto 'mum grāhayiṣyati samdarṣayiṣyati samādāpayiṣyati samuttejayiṣyati sampraharṣayiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty anuneṣyaty artham asyā asmai samprakāśayiṣyaty evam cāsyā cittam viśodhayiṣyati nirvicikitsām̄ kariṣyati evam cāñnam̄ vakṣyaty ehi tvam̄ kula-putrāśmin eva bodhisattva-mārge (112) śikṣasvātra hi tvam̄ śikṣamānaś caran vyāyacchamānah kṣipram evānuttaraṁ samyaksambodhim abhisambhotsyase| abhisambudhya

cāparimitāṁ sattva-dhātum anuttare upadhi-saṁkṣaye 'bhivi-neṣyasi yad uta bhūta-koti-prabhāvanatāyām iti ||

śaṣṭhīṁ stobha-mātrām āha tiṣṭhantu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātāv ity-ādinā.

5 punar aparaṁ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā imāṁ prajñāpāramitāṁ likhitvā svayam̄ ca vācayet parebhyāś ca likhitvā pūrvavād dadyād ayatnataḥ Kauśika pūrvakāt kula-putrāt kula-duhitur vā sakāśād bahutaram punyam̄ prasavet saptamīṁ stobha-mātrām āha punar aparaṁ Kauśikēty-ādinā.

10 punar aparaṁ Kauśika yaḥ kula-putro vā kula-duhitā vā imāṁ prajñāpāramitāṁ artha-kuśalo vācayet parebhyāś ca likhitvā pūrvavād dadyāt sārthām sa-vyañjanām upadiśet pari-

dipayed ayatnataḥ Kauśika sa kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram punyam̄ prasavet||

15 astamīṁ stobha-mātrām āha punar aparaṁ ity-ādinā. arthāvabodha-nipunatvād artha-kuśalah.

atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocati iyam api Bhagavan prajñāpāramitā upadeṣṭavyā||

20 yaḥ pratīyasamutpādaḥ śūnyatā sāiva te matā¹ dharmadhātu-vinirmukto yasmād dharmo na vidyate²|| iti vacanāt pratīyamāna-padārtha eva hi prajñāpāramitā kasmād upadiṣyata ity abhiprāyavān āha: iyam api Bhagavan prajñāpāramitōpadeṣṭavyēti.

25 evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avocati iyam api Kauśika prajñāpāramitā upadeṣṭavyā abudhyāmānya kula-putrasya vā kula-duhitur vā||

1. This line occurs at P 65^a, 116^a. 2. °tah PC.

padārtha-svabhāva-sūnyatā 'nabhijñasya deśyata ity āha: *iyan apīty-ādi.*

tat kasya hetoh | utpatsyate hi Kauśika anāgate 'dhvani
prajñāpāramitā-prativarṇikā | tatrābudhyamānah kula-putro vā
kula-duhitā vā anuttarāṁ samyaksambodhiṁ abhisamboddhu-
5 kāmo mā prajñāpāramitātām prajñāpāramitā-prativarṇikām śrutvā ||

nanu padārtha-pratipattau tat¹-svabhāva-sūnyatā'pratipatti² katham iti *tat
kasya hetor* ity āśaṅky' āha: *utpatsyate* (P. 101^a) hīty-ādi.

etad uktam: yasmād anāgate kāle sādrśyārthena prajñāpāramitā-prati-
varṇikōtpatsyate, 'tas tām śrutvā mithyā-sāstrābhyaśena pracechādita-pratiyā-
10 māna-padārthe māyōpama-svabhāvāvabodhād anuttara-bodhy-arthī³ bodhisattvas
tām samyak-prajñāpāramitām⁴ anavabudhyamāno 'bhimatārtha-bhramśān mā
vinaśto bhaviṣyati tasmād deśyata [Tib. 135^a] iti.

atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat |
kathāṁ Bhagavann anāgate 'dhvani prajñāpāramitā-prativar-
15 ḥnikā veditavyā | iyaṁ sā prajñāpāramitā-prativarṇikōpadiṣyata
iti ||

kim-hetukā kim-sva-rūpā ca sā yena⁵ tad-dhetu-svabhāva-parityāgāt pari-
hriyata⁶ ity āha: *katham* ity-ādi. *prajñāpāramitā-prativarṇikēti*
prakrāntārtha-tiraskāro yā cārthāntara-kalpanā
20 prajñāpāramitāyām hi proktā sā prativarṇikā ||

ity ācārya-Dignāgah.

evam ukte Bhagavān Śakram devānām indram etad avocat |
bhaviṣyanti (113) Kauśika anāgate 'dhvani eke bhikṣavo 'bhā-
vita-kāyā abhāvita-sīlā abhāvita-cittā abhāvita-prajñā edamūka-
25 jātiyā prajñā-parihīnās te prajñāpāramitām upadekṣyāma iti
tasyāḥ prativarṇikām upadekṣyanti || kathāṁ ca Kauśika

1. tatra C. 2. °nyaḥ prat° P. 3. artho P. 4. sam̄bodhim C. śes-rab-kyi
pha-rol-tu phin-pa. 5. sic PC. gañ-gis. Qu. yāiva? 6. parikriy° P.

prajñāpāramitā-prativarṇikām upadekṣyanti | rūpa-vināśo rūpā-
nityatēty upadekṣyanti | evam vedanā-samjñā-saṃskārā vijñāna-
vināśo vijñānānityatēty upadekṣyanti |

eke bhikṣava iti mahāyānikā eva Vijñānavādina ity arthaḥ. ekāneka-sva-
bhāva-virahān niḥsvabhāvatvenānabhyasta-savिषaya-ṣad-vijñāna-kāya-svabhāvat-
venābhāvita-kāyāḥ. tad eva kathayann āha: *abhāvita-sīlā* ity-ādi. etac ca
pada-trayam adhiśīlādhicitādhiprajñā-sīkṣā-traya-vaikalyād yathākramam uk-
tam. etat-samarthanārtham āha: *duḥprajñā¹* ity-ādi. yasmād ajñāna-yogena
duḥprajñāḥ. saṃśaya-jñānād edamūka-jātiyāḥ. mithyā-jñānāt prajñā-pari-
hīnāḥ.²

rūpa-vināśo rūpānityatēti rūpasya kalpita³syābhāvo vināśo rūpānityatā,
vikalpi(P. 101^b)tasyā⁴ rūpasya⁵ kṣaṇād ūrdhvam anavasthānam vināśo rūpānityatā,
dharmatātmakasya ca rūpasya kalpita³-rūpa-rāhitatā vināśo rūpānityatā
prajñāpāramitēty upadekṣyanti. artha-[Tib. 135^b]trayāṁ cātād āvṛtti-nyāyena
draṣṭavyam.

evam cōpadekṣyanti ya evam gaveṣayiṣyati sa prajñāpāra-
mitāyām cariṣyatī || iyaṁ sā Kauśika prajñāpāramitā-prati-
varṇikā veditavyā ||

mithyā-jñānāpahatātven' ātmānam utkarṣayantītī āha: evam cōpadek-
20 syanti: ya evam gaveṣayiṣyati sa prajñāpāramitāyām cariṣyatī.

na khalu punaḥ Kauśika rūpa-vināśo rūpānityatā draṣṭa-
vyā | evam vedanā-samjñā-saṃskārā na khalu punaḥ Kauśika
vijñāna-vināśo vijñānānityatā draṣṭavyā | sacer evam paṣyati
prajñāpāramitā-prativarṇikāyām carati || tasmāt tarhi Kauśika
kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā prajñāpāramitāyā artha upa-
deṣṭavyāḥ | prajñāpāramitāyām artham upadiṣan kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasavet ||

1. This word is wanting in Ed. 2. prah° C, h° P. yoñs-su mñam-poḥo. 3.
kun-brtags-pa=parikalpita. 4. °kalpasya tu C. 5. Tib. adds mtshan-ñid = lakṣaṇam.

yathōktena ca nirdeśena dharma-dharmīṇor anirākaraṇe viparyasta-bhāvā-
bhiniveśān na muktir ity abhiprāyavān āha: *na khalu punah Kauśika rūpa-*
rūpāṇīyatā draṣṭavyēty-ādi. api tu rūp'ādinām māyōpama-svabhāvatāiva
prajñāpāramitā bhāvābhāv'ādi-viparyāsābhiniveśā¹-mūlasya sa-vāsana-sakala²-
kleśa-jñey'āvaraṇasya samyak-prahāṇa³-hetutvena tathāgatatva-pada-prāpanāt
pratipattavyēti matih.

punar aparam Kauśika yāvanto Jambūdvipe sattvās tān
sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā srotaāpatti-
phale pratiṣṭhāpayet| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa
10 kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam pra-
savet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

Bhagavān āha| ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imām pra-
15 jñāpāramitām antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddadhad
abhiśraddadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcān adhi-
muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno
'dhyā(114)śaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samut-
pādita-bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo
20 likhanāyāpi vācanāyāpy akilasitayā sampādayiṣyaty udyukto
'mum grāhayiṣyati sandarśayiṣyati samādāpayiṣyati samutte-
jayiṣyati sampraharsayiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty anuneṣyaty
artham asyā asmai samprakāśayiṣyaty evam cāṣya cittaṇi viśo-
dhayiṣyati nirvicikitsām kariṣyati evam cāīnam vakṣyaty ehi
25 tvām kula-putrāśminn eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi
tvām śikṣamāṇāś caran vyāyacchamāṇāḥ kṣipram evānuttarām
samyaksambodhim abhisambhotsyase| abhisambudhya cāpari-
mitām sattva-dhātum anuttare upadi-saṅkṣaye 'bhivineṣyasi yad

1. viparyābh° C, pary° P. 2. °kara C, om. P & Tib. 3. sampr° P

uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām iti| evam ca vācam bhāṣeta
eteśām eva tvām kula-putra-dharmāṇām lābhī bhava yad uta
prajñāpāramitā-pratisaṃyuktānām iti|| ayam eva Kauśika tataḥ
paurvakāt kula-putrataḥ⁽¹⁾ kula-duhitṛto vā sakāśād bahutaram
puṇyam prasavet|| tat kasya hetoh| ato hi Kauśika srota-
āpatti-phalam prabhāvyate|| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika
Jāmbūdvipakān sarva-sattvān srotaāpatti-phale pratiṣṭhāpya
puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika cāturmahādvipake loka-
dhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-
duhitā vā srotaāpatti-phale pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhatu khalu
punah Kauśika cāturmahādvipake lokadhātau sarva-sattvān
srotaāpatti-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kau-
śika sāhasre cūḍike lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid
eva (115) kula-putro vā kula-dahitā vā srotaāpatti-phale pra-
tiṣṭhāpayet|| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika sāhasre cūḍike
lokadhātau sarva-sattvān srotaāpatti-phale pratiṣṭhāpya puṇyā-
bhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika dviśāhasre madhyame lokadhā-
tau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā
vā srotaāpatti-phale pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhatu khalu punah
Kauśika dviśāhasre madhyame lokadhātau sarva-sattvān srota-
āpatti-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika
trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sattvās tān api sarvān
kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā srotaāpatti-phale pra-
tiṣṭhāpayet|| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-
sāhasre loka-dhātau sarva-sattvān srotaāpatti-phale pratiṣṭhāpya
puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika Gaṅgā-nādi-vālukōpameṣu
trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās tān api sarvān
kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā srotaāpatti-phale pra-

(1) kula-putrād iti ga°|

tiṣṭhāpayet|| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-putro
vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam prasavet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata|

Bhagavān āha| atah khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imāṁ pra-
jñāpāramitāṁ antaśah pustaka-gatāṁ api kṛtvā abhiśraddadhad
abhiśraddadhate avakalpayann avakalpayate adhimūcann
adhimūcāte prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sam-
panno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samut-
pādita-bodhicittāya bodhisattvādhyāśayena dadyād antaśo
likhanāyāpi vācanāyāpy aki(116)lāsitayā sampādayiṣyaty udyukto
'mum grāhayiṣyati samādarśayiṣyati samādāpayiṣyati samutte-
jayiṣyati sampraharṣayiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty anuneṣyaty
artham asyā asmai samprakāśayiṣyaty evam cāsyā cittam viśo-
dhayiṣyati nirvicikitsāṁ kariṣyati evam cāmāṁ vakṣyaty ehi
tvam kula-putrāsmīn eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi
tvam śikṣamānaś caran vyāyacchamānah kṣipram evānuttarām
samyaksambodhim abhisambhotsyase| abhisambudhya cāpari-
mitāṁ sattva-dhātum anuttare upadhi-samkṣaye 'bhivineṣyasi
yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām iti| evam ca vācam
bhāṣeta eteṣām eva tvam kula-putra-dharmānām labhī bhava
yad uta prajñāpāramitā-pratisamyuktānām iti| ayam eva
Kauśika tataḥ paurvakāt kula-putrataḥ kula-duhitṛto vā sakā-
śad bahutaram puṇyam prasavet||

25 nāvamīm stobha-mātrām āha *punar aparam Kauśika yāvanta* ity ārabhya
yāvad-Gaṅgā-nadī -vālukōpama¹ -lokadhātu -pratiṣṭhita -sattva-dhātu -srotāpatti-
phala-pratiṣṭhāpa-kāriṇah sakāśad bahutara-puṇya-prasavatva-pratipādanena.

1. According to the context the word trisāhasra-mahāsāhasra ought to stand here, but not in Tib. too.

tat kasya hetoh| ato hi Kauśika srotāpatti-phalam pra-
bhāvyate||

nanu srotāpatti-phale pratiṣṭhāpanam¹ anāsrave dhātau vyavasthāpanam,
śraddhādi-pūrvakam prajñāpāramitā-pustaka-dānam tat-saṃdarśan'ādikam ca
saṃśravam. tat kathām (P. 102²) pūrvakārtha-kāriṇah sakāśad uttarārtha-kāriṇo
bahutaram puṇyam iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha: *ato hi Kauśika srotā-
patti-phalam* ity-ādi.

etad uktam: vipula-vimalānanta-guṇa-rāśi-tathāgatavādī-[Tib. 136^a]sa-
rvārya-dharmānām jina-jananyā hetutvena sutarām eva srotāpatti-phalam atah
prajñāpāramitātāḥ sambhavati. tasmād asyāḥ pustaka-dān'ādinā 'vikala-kāraṇa-
svabhāvatvāt srotāpatti-phalasyānyasya ea prativiśiṣṭa-svabhāvasya bud-
dhatvāder dānād bahutaram puṇyam iti.²

15 punar aparam Kauśika yo hi kaścid eva kula-putro vā
kula-duhitā vā yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān sarvān sakṛd-
āgāmi-phale pratiṣṭhāpayet| tat kiṁ manyase Kauśika api nu
sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam
prasavet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata|

20 Bhagavān āha| atah khalu punah sa Kauśika kula-putro vā
kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imāṁ prajñāpā-
ramitāṁ antaśah pustaka-gatāṁ api kṛtvā abhiśraddadhad abhiś-
raddadhate avakalpayann avakalpayate adhimūcann adhimū-
cāte prasanna-cittāḥ prasanna-cittāyādhyāśaya-sampanno 'dhyāśa-
ya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samutpādita-bodhicittāya
bodhisa(117)ttvādhyāśayena dadyād antaśo likhanāyāpi vāca-
nāyāpy akilāsītayā sampādayiṣyaty udyukto 'mum grāhayiṣyati
samādarśayiṣyati samādāpayiṣyati samutfejayiṣyati sampraharṣa-
yiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty anunesyaty artham asyā asmai

1. °sthānam C. 2. °ṇyam prasavati P, but Tib. as C.

samprakāśayiṣyaty evam cāsyā cittam viśodhayiṣyati nirvicikitsam kariṣyati evam cānam vaksyaty ehi tvam kula-putrāsmiṇn eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamāṇaś caran vyāyacchamāṇaḥ kṣipram evānuttarāṁ samyaksambodhim abhisambhotsyase | abhisambudhya cāparimitam sattva-dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām iti | evam ca vācaṇ bhāṣeta eteṣām eva tvam kula-putra-dharmāṇām labhī bhava yad uta prajñāpāramitā-pratisaṃyuktānām iti || ayam eva Kauśika tataḥ paurvakāt kula-putrataḥ kula-duhitṛto vā sakāśād bahutaram punyam prasavet || tat kasya hetoḥ | ato hi Kauśika sakṛdāgāmi-phalam prabhāvye || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika Jāmbūdvīpakan sarva-sattvān sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika cāturmahādvīpake lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika cāturmahādvīpake lokadhātau sarva-sattvān sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika dviṣāhasre madhyame lokadhātau (118) sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dviṣāhasre madhyame lokadhātau sarva-sattvān sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika trisāhasra-mahāsāhasre lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-

sattvān sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahāsāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet || tat kim manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānaṁ bahu-puṇyam prasavet ||

Śakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata ||

Bhagavān āha | ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram punyam prasaved ya imām prajñāpāramitām antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddhadhad abhiśraddhadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhimuñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samutpādita-bodhicittāya bodhisattvāyādhyāśayena dadyād antaśo likhanāyāpi vācanyāyāpy akilāsitayā sampādayiṣyaty udyukto 'muṇ grāhayiṣyati saṃdarśayiṣyati samādāpayaṣyati samuttejaiṣyati sampraharṣayiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty anuneṣyaty artham asyā asmai samprakāśayiṣyaty evam cāsyā cittam viśodha(119)-yiṣyati nirvicikitsam kariṣyati evam cānam vaksyaty ehi tvam kula-putrāsmiṇn eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamāṇaś caran vyāyacchamāṇaḥ kṣipram evānuttarāṁ samyaksambodhim abhisambutsyase | abhisambudhya cāparimitam sattva-dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām iti | evam vācaṇ bhāṣeta eteṣām eva tvam kula-putra-dharmāṇām labhī bhava yad uta prajñāpāramitā-pratisaṃyuktānām iti || ayam eva Kauśika tataḥ paurvakāt kula-putrataḥ kula-duhitṛto vā sakāśād bahutaram punyam prasavet ||

prathamām praśamsā-mātrām āha punar aparaṇ Kauśika yo hi kaścid eva

5

10

15

20

25

kula-putro vā kula-dukitā vā yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān sarvān sakṛdāgāmi-phale pratiṣṭhāpayed ity-ādinā.

tat kasya hetoh| ato hi Kauśika sakṛdāgāmi-phalam prabhāvyate||

5 pūrvavat tat kasya hetor ity āśāṅkyā tathāiva pariharann āha: ato hi Kauśika sakṛdāgāmīty-ādi.

punar aparam Kauśika yo hi kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān sarvān anāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam prasavet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata||

Bhagavān āha| ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imām pra-jñāpāramitām antāśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā abhiśaddhad abhiśaddhate avakalpayann avakalpayate adhimūḍcann adhi-muḍcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samutpādita-bodhicittāya bodhisattvādhyāśayena dadyād antāśo likhanā-yāpi vācanāyāpy akilāsitayā sampādayiṣyati udyukto 'mum grāhayiṣyati samdarśayiṣyati samādāpayiṣyati samuttejaiṣyati sampraharsayiṣyati vācā neṣyati vinesyati anunesyati artham asyā asmai samprakāṣayiṣyati evam cāsyā cittam viśodha-yiṣyati nirvi(120)cikitsām karisyati evam cānam vakṣyaty ehi tvam kula-putrāsmīn eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamānaś caran vyāyacchamānah kṣipram evānuttaram samyaksambodhim abhisambhotsyase| abhisambudhya cāpari-mitām sattva-dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivinesyasi

yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām iti | evam ca vācaṇā bhā-
ṣeta eteṣām eva tvam kula-putra-dharmāṇam labhī bhava yad
uta prajñāpāramitā-pratisamyuktānām iti | ayam eva tato
bahutaram puṇyam prasavet| tat kasya hetoh| ato hi Kauśika
anāgāmi-phalam prabhāvyate| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika
Jambūdvīpākān sarva-sattvān anāgāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇ-
yābhisaṃskāro yāvantaḥ Kauśika caturmahādvīpake lokadhātau
sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā
anāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika
caturmahādvīpake lokadhātau sarva-sattvān anāgāmi-phale pra-
tiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantaḥ Kauśika sāhasre cūḍike
lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā
kula-duhitā vā anāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhatu khalu
punah Kauśika sāhasre cūḍike lokadhātau sarva-sattvān anā-
gāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantaḥ Kauśika
dvisāhasre madhyame lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid
eva kula-putro vā kula-duhitā vā anāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet||
tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dvisāhasre madhyame loka-
dhātau sarva-sattvān anāgāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisa-
skāro yāvantaḥ Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau
sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā
anāgā(121)mi-phale pratiṣṭhāpayet|| tiṣṭhatu khalu punah
Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvān anā-
gāmi-phale pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantaḥ Kauśika
Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhā-
tuṣu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-
duhitā vā anāgāmi-phale pratiṣṭhāpayet|| tat kiṁ manyase
Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam
bahu-puṇyam prasavet||

Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata|

5

10

15

20

25

30

Bhagavān āha | atah khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram punyam prasaved
ya imām prajñāpāramitām antaśah pustaka-gatām api kṛtvā
abhiśraddadhad abhiśraddadhatē avakalpayann avakalpayate
5 adhimuñcann adhimuñcate prasanna-cittah prasanna-cittāya
adhyāśaya-sampanno adhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam
utpadya samutpādita-bodhicittaya bodhisattvādhyaśayena
dadyād antaśo likhanāyāpi vacanāyāpy akilasitayā sampādayi-
syaty udyukto 'mum grāhayiṣyati sandarśayiṣyati samādāpayi-
10 syati samuttejaiṣyati sampraharṣaiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty
anunesyaty artham asyā asmai samprakāśaiṣyati evam cāsyā
cittam viśodhayiṣyati nirvicikitsām kariṣyati evam cāinam
vakṣyaty ehi tvam kula-putrāsmīn eva bodhisattva-mārgē
śikṣasvātra hi tvam śikṣamāṇāś caran vyāyacchamāṇah kṣipram
15 evānuttaram samyaksambodhim abhisambhotsyase | abhisam-
budhya cāparimitām sattva-dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye
'bhivineṣyasi yad uta bhūta-koti-prabhāvanāyām iti | evam ca
vācam bhāṣeta eteśām eva (122) tvam kula-putra-dharmāṇām
labhī bhava yad uta prajñāpāramitā-pratisam्यuktānām iti ||
20 ayam eva tato bahutaram punyam prasavet ||

*dvitīyām āha punar aparaṁ Kauśika yo hi kaścid eva kula-putro vā kula-
duhitā vā yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān sarvān anāgāmi-phale pratiṣṭhāpayed
ity-ādinā.*

tat kasya hetoh | ato hi kauśika anāgāmiphalam prabhā-
25 vyate ||

*pūrvōktābhīprāyenā tat kasya hetor ity āśāṅkyā tathāiva parihaarann āha :
ato hi Kauśikānāgāmīty-ādi.*

punar aparaṁ Kauśika yo hi kaścid eva kula-putro vā

kula-duhitā vā yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān api sarvān
arhattve pratiṣṭhāpayet | tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa
kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-punyam pra-
savet |

Sakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata ||

Bhagavān āha | atah khalu punah sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram punyam prasaved ya imām praj-
ñāpāramitām antaśah pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddadhad
abhiśraddadhatē avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhi-
muñcate prasanna-cittah prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno
10 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpadya samutpādita-
bodhicittaya bodhisattvādhyaśayena dadyād antaśo likhanāyā-
pi vacanāyāpy akilasitayā sampādayiṣyaty udyukto 'mum grā-
hayiṣyati sandarśayiṣyati samādāpayiṣyati samuttejaiṣyati sam-
praharṣaiṣyati vācā neṣyati vineṣyaty anunesyaty artham asyā
15 asmai samprakāśaiṣyati evam cāsyā cittam viśodhayiṣyati nir-
vicikitsām kariṣyati evam cāinam vakṣyaty ehi tvam kula-
putrāsmīn eva bodhisattva-mārgē śikṣasvātra hi tvam śikṣa-
māṇāś caran vyāyacchamāṇah kṣipram evānuttaram samyak-
sambodhim abhisambhotsyase | abhisambudhya cāparimitām
20 sattva-dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta
bhūta-koti-prabhāvanatāyām iti | evam ca vācam bhāṣeta eteśām
eva kula-putra-dharmāṇām labhī bhava yad uta prajñāpā-
ramitā-pratisam्यuktānām iti || ayam eva tato (123) bahutaram
punyam prasavet || tat kasya hetoh | ato hi Kauśika arhattvam
prabhāvyate || evam cāsyotsāham vardhayiṣyati yathā-yathā hi
25 tvam kula-putra prajñāpāramitāyām śikṣiṣyase tatha-tatha tvam
anupūrveṇa buddha-dharmāṇām labhī bhaviṣyasi āsannaś ca
bhaviṣyasya anuttarāyāḥ samyaksambodheḥ | atra hi tvam śik-
ṣāyām śikṣamāṇāś caran vyāyacchamāṇah srotaāpatti-phalam
30

prabhāvayiṣyasi sakṛdāgāmi-phalaṁ prabhāvayiṣyasi anāgāmi-phalaṁ prabhāvayiṣyasi arhattvaṁ prabhāvayiṣyasi pratyeka-buddhatvaṁ prabhāvayiṣyasi samyaksambuddhatvaṁ prabhāvayiṣyasīti || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika Jambūdvīpakan
5 sarva-sattvān arhattve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro yāvantah Kauśika cāturmahādvīpake lokadhātau sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā arhattve pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika cāturmahā-dvīpake lokadhātau sarva-sattvān arhattve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro yāvantah Kauśika sāhasre cūḍike lokadhātau sattvās tān
10 api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā arhattve pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika sāhasre cūḍike lokadhātau sarva-sattvān arhattve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro yāvantah Kauśika dvisāhasre madhyame lokadhātau
15 sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā arhattve pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dvisāhasre madhyame lokadhātau sarva-sattvān arhattve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro yāvantah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sattvās tān
20 api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā arhattve pratiṣṭhāpayet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvān (124) arhattve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro yāvantah Kauśika Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu
25 lokadhātuṣu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā arhattve pratiṣṭhāpayet || tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato niḍānam bahu-puṇyam prasavet ||

Sakra aha | bahu Bhagavan bahu Sugata ||

Bhagavān aha | saṃkhyā api Bhagavaṁś tasya puṇya-skandhasya na sukarā kartum | gaṇanā 'py upama 'py aupā-

myam apy upaniṣā 'py upaniṣad api Bhagavaṁś tasya puṇya-skandhasya na sukarā kartum |

Bhagavān aha | atah khalu punah sa Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā bahutaram puṇyam prasaved ya imām pra-jñāpāramitām antaśah pustaka-gatām api kṛtvā abhiśraddhadhad
5 abhiśraddhadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhi-muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādyā samutpādita-bodhicittāya bodhisattvādhyāśayena dadyād antaśo likhanāyāpi
vācanāyāpy akilasitayā sampādayiṣyaty udyukto 'mum grā-
hayiṣyati samādāpaiṣyati samuttejaiṣyati sampraharṣaiṣyati
vācā neṣyati vineṣyaty anunesyaty artham asyā asmai
samprakāśaiṣyaty evam cāṣya cittam viśodhayiṣyati nirvi-
cikitsam kariṣyati evam cāṇam vakṣyaty ehi tvam kula-
putrāsmiṇ eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi tvam śikṣamā-
ṇāś caran vyāyacchamānah kṣipram evānuttarām samyaksam-
bodhim abhisambhotsyase | abhisambudhya cāparimitām sattva-
dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta bhūta-
koti-prabhāvanatāyām iti | evam ca (125) vācam bhāṣeta eteṣām
eva tvam kula-putra-dharmāṇam labhī bhava yad uta prajñā-
20 pāramitā-pratisamyuktānām iti || ayam eva tato bahutaram
puṇyam prasavet ||

trītyām āha punar apāraṁ Kauśika yo hi kaścid eva kula-putro vā kula-
duhitā vā yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān sarvān arhattve pratiṣṭhāpayed ity-
ādinā.

tat kasya hetoh | ato hi Kauśika arhattvaṁ prabhāvyate ||
evam cāṣyotsāham vardhayiṣyati yathā-yathā hi tvam kula-
putra prajñāpāramitāyām śikṣiyase tathā-tathā tvam anupūr-
veṇa buddha-dharmāṇam labhī bhavisyasi āsannaś ca bha-

5

10

15

20

25

viṣṇasya anuttarāyāḥ samyaksambodheḥ | atra hi tvam śikṣāyāṁ
śikṣamāṇaś caran vyāyacchamāṇaḥ srotaāpatti-phalaṁ prabhā-
vayiṣyasi sakṛdāgāmi-phalaṁ prabhāvayiṣyasi anāgāmi-phalaṁ
prabhāvayiṣyasi arhattvam̄ prabhāvayiṣyasi pratyekabuddha-
tvam̄ prabhāvayiṣyasi samyaksambuddhatvam̄ prabhāvayiṣyasi ||

5

yathā-vihita-prakāreṇa tat kasya hetor ity āśaṅkya pūrvavad āha: ato hi
Kauśikārhattvam̄ ity-ādi.

10

punar aparaṁ Kauśika yāvanto Jambūdvīpe sattvās tān
api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā pratyeka-
buddhatve pratiṣṭhāpayet | tat kiṁ manyase Kauśika api nu-
sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidaṇam̄ bahu-puṇyam̄
prasavet ||

Śakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata ||

15

20

25

25

Bhagavān āha | ataḥ khalu punaḥ sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram̄ puṇyam̄ prasaved ya imāṁ pra-
jñāpāramitāṁ antaśaḥ pustaka-gatām̄ api kṛtvā abhiśraddhadhad
abhiśraddhadhate avakalpayann avakalpayate adhimuñcann adhi-
muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampaṇno
'dhyāśaya-sampaṇnāya bodhāya cittam̄ utpadya samutpādita-
bodhicittāya bodhisattvādhyāśayena dadyād antaśo likhanāyāpi
vācanāyāpy akilasitayā sampādayiṣyati udyukto 'muñ grāha-
yiṣyati samdarśayiṣyati samādāpayiṣyati samuttejayiṣyati sam-
praharṣayiṣyati vācā neṣyatī (126) vineṣyatī anuneṣyatī artham
asyā asmai samprakāśayiṣyati evam̄ cāya cittam̄ viśodhayiṣyati
nirvicikitsām̄ karisyati evam̄ cāṇam̄ vakṣyati ehi tvam̄ kula-
putrāsmīn eva bodhisattva-mārgē śikṣasvātra hi tvam̄ śikṣa-
māṇaś caran vyāyacchamāṇaḥ kṣipram̄ evānuttarām̄ samyak-
sambodhim abhisambhotsyase | abhisambudhya cāparimitām̄
sattva-dhātum̄ anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi yad uta

bhūta-koti-prabhāvanatāyām̄ iti | evam̄ ca vācam̄ bhāṣeta
eteśām̄ eva tvam̄ kula-putra-dharmāṇām̄ labhī bhava yad uta
prajñāpāramitā-pratisamyuktānām̄ iti | ayam eva tato bahuat-
raṁ puṇyam̄ prasavet | tat kasya hetoh | ato hi Kauśika prā-
tyekabuddhatvam̄ prabhāvyate | evam̄ cāsyotsāham̄ vardha-
yiṣyati yathā-yathā hi tvam̄ kula-putra prajñāpāramitāyām̄
śikṣiyase tathā-tathā tvam̄ anupūrveṇa buddha-dharmāṇām̄
labhī bhaviṣyasi āsannaś ca bhaviṣyasya anuttarāyāḥ samyak-
sambodheḥ | atra hi tvam̄ śikṣāyāṁ śikṣamāṇaś caran vyā-
yacchamāṇaḥ kṣipram̄ eva srotaāpatti-phalaṁ prabhāvayiṣyasi
sakṛdāgāmi-phalaṁ prabhāvayiṣyasi anāgāmi-phalaṁ prabhāv-
ayiṣyasi arhattvam̄ prabhāvayiṣyasi pratyekabuddhatvam̄ prā-
bhāvayiṣyasi samyaksambuddhatvam̄ prabhāvayiṣyasi || ti-
ṣṭhatu khalu punaḥ Kausika Jāmbūdvipakān sarvā-sattvān
pratyekabuddhatve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ
Kauśika cāturmāhādvipake lokadhātāu sattvās tān api sarvān
kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā pratyekabuddhatve
pratiṣṭhāpayet | tiṣṭhatu khalu punaḥ Kauśika cāturmāhā-
dvipake lokadhātāu sarva-sattvān pratyekabuddhatve pratiṣṭhā-
pya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika sāhasre cūḍike loka-
dhātāu sattvās tān api sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-
duhitā vā pratyeka(127)buddhatve pratiṣṭhāpayet | tiṣṭhatu
khalu punaḥ Kauśika sāhasre cūḍike lokadhātāu sarva-sattvān
pratyekabuddhatve pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ
Kauśika dvisāhasre madhyame lokadhātāu sattvās tān api
sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā pratyekabud-
dhatve pratiṣṭhāpayet | tiṣṭhatu khalu punaḥ Kauśika dvisā-
hasre madhyame lokadhātāu sarva-sattvān pratyekabuddhatve
pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṃskāro ye 'pi kecit kauśika trisāhasra-
māhā-sāhasre lokadhātāu sattvās tān api sarvān kaścid eva
30

kula-putro vā kula-duhitā vā pratyekabuddhatve pratiṣṭhāpayet||
 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre loka-
 dhātau sarva-sāttvān pratyekabuddhatve pratiṣṭhāpya punyā-
 bhisaṃskāro yāvantaḥ Kauśika Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu tri-
 5 sāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sāttvās tān api sarvān
 kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā pratyekabuddhatve
 pratiṣṭhāpayet|| tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-
 putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-puṇyam prasavet||
 Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata|

10 Bhagavān āha| atah khalu punah sa Kauśika kula-putro
 vā kula-duhitā vā bahutaram punyam prasaved ya imām pra-
 jñāpāramitām antaśāḥ pustaka-gatām api kṛtvā abhiśaddhad
 abhiśaddhadhate avakalpayann avakalpayate adhimūñcann adhi-
 muñcate prasanna-cittāḥ prasanna-cittāya adhyāśaya-sampanno
 15 'dhyāśaya-sampannāya bodhāya cittam utpādaya samutpādita-
 bodhicittāya bodhisattvādhyāśayena dadyād antaśo likhanā-
 yāpi vācanāyāpy akilasitayā sampādayiṣyati udyukto 'mum
 grāhayiṣyati samādarśayiṣyati samādāpayiṣyati (128) samutte-
 jayiṣyati sampraharśayiṣyati vācā neṣyati vineṣyati anuneṣyati
 20 arthaṁ asyā asmai samprakāśayiṣyati evam cāsyā cittam vi-
 śodhayiṣyati nirvicikitsām karisyati evam cāñnam vakṣyati ehi
 tvām kula-putrāsmīn eva bodhisattva-mārge śikṣasvātra hi
 tvām śikṣamānaś caran vyāyacchamānaḥ kṣipram evānuttaram
 samyaksambodhim abhisambhotsyase| abhisambudhya cāpari-
 25 mitām sattva-dhātum anuttare upadhi-saṃkṣaye 'bhivineṣyasi
 yad uta bhūta-koṭi-prabhāvanatāyām iti| evam ca vācaṇā bhā-
 ūṣeta eteṣām eva tvām kula-putra-dharmāṇām labhī bhava yad
 uta prajñāpāramitā-pratisamyuktānām iti|| ayam eva tato
 bahutaram punyam prasavet||

caturthīm āha puna(P.102^b)r aparaṁ Kauśikā yāvanto Jambūdvīpe sattvās
 tān sarvān kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā pratyekabuddhatve pra-
 tiṣṭhāpayed ity-ādinā.

5 tat kasya hetoh| ato hi Kauśika pratyekabuddhatvam
 prabhāvayate| evam cāsyotsāham vardhayiṣyati yathā-yathā hi
 tvām kula-putra prajñāpāramitāyām śikṣiyase tathā-tathā tvam
 anupūrvena buddha-dharmāṇām labhī bhavisyasi āsannaś ca
 bhavisyasya anuttarāyāḥ samyaksambodheḥ| atra hi tvām śik-
 shāyām śikṣamānaś caran vyāyacchamānaḥ srotaāpatti-phalaṁ
 prabhāvayiṣyasi sakṛdagāmi-phalaṁ prabhāvayiṣyasi anāgāmi-
 phalaṁ prabhāvayiṣyasi arhattvam prabhāvayiṣyasi samyak-
 sambuddhatvam prabhāvayiṣyasi||

10

yathādita-vidhinā tat kasya hetor ity āśaṅkya tathāiv' āha : ato hi Kauśika
 pratyekabuddhatvam ity-ādi.

15 punar aparaṁ Kauśika yāvanto Jambūdvīpe sattvās teṣām
 sarveṣām kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā anuttarāyām
 samyaksambodhau cittam samutpādayet| yaś cānyāḥ kaścit
 Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā teṣām sarveṣām anutta-
 rāyām samyaksambodhau cittam utpādaya tebhya imām prajñā-
 pāramitām likhitvā dadyāt| yo vā Kauśika kula-putro vā
 kula-duhitā vā avinivartanīyāya bodhisattvāya mahāsattvāyā-
 nām prajñāpāramitām likhitvā upanāmayed atrāiva prajñāpā-
 20 (129)ramitāyām śikṣiyate yogam āpatsyate|

20

[Tib. 136^b] pañcamām āha punar aparaṁ Kauśika yāvanto Jambūdvīpe sattvās
 teṣām sarveṣām ity-ādinā.
 25 upanāmayed iti dadyāt.

atrāiva prajñāpāramitām bhāvayan vṛddhiṁ virūḍhiṁ
 vipulatām gataḥ paripūrayiṣyati buddha-dharmān ity ayam

tasmat paurvakān kula-putrataḥ kula-duhitṛto vā sakāśād bahu-
tarām punyam̄ prasavet|

ken' āśayenēty āha: *utrāva prajñāpāramitāyām* ity-ādi. prayoga-mārgena
prajñāpāramitām bhāvayan, darśana-mārgena *vṛddhim*, bhāvanā-mārgena *virū-
ḍhim*, bodhisattva-viśesa-mārgena *vipulatām gatas*, tathāgata-bhūmau *paripūray-
iṣyati buddha-dharmān* ity artha-bhedo vācyah. *tasmat paurvakād* iti yaḥ kaścid
bodhau cittam utpādayed, yaś cānyo bodhau¹ cittam utpādyā pustakam dadyat
tataḥ pudgala-dvayād ity arthaḥ.

10 tat kasya hetoh| niyatam eṣo 'nuttarām samyaksambodhim
abhisambudhya sattvānām duḥkhasyāntam kariṣyatī||

nanu bodhicittotpādana-pūrvakam pustaka-dātur adhikārtha-kāriṇah sakāśāt
kevala-pustaka-mātra-dātuh kathaṁ punya-mahattvam iti *tat kasya hetor* ity
āśanky' āha: *niyatam eṣa* ity-ādi. niyatam avaśyam eṣo 'vinivartanīya ity
arthah.

15 etad uktam: yasmād avaivartiko bodhisattvo niyatam *abhisambudhya sat-
tvānām duḥkhānta-kāritvena viśiṣṭam* punya-kṣetram atas tasmai pustaka-dātur
bahutaram punyam. na tu bodhicittotpādana-pūrvakam aniyata-gotra-pudgalāya
(P. 103^a) pustaka-dātur iti.

20 tiṣṭhatu khalu punah Kauśika Jāmbūdvīpakanām sarva-
sattvānām anuttarāyām samyaksambodhau cittam utpādyā
punyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika cāturmahādvīpake loka-
dhātau sattvās teṣām api sarveṣām kaścid eva kula-putro vā
kula-duhitā vā anuttarāyām samyaksambodhau cittam utpā-
dayet|| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dvisāhasre madhyame
lokadhātau sarva-sattvānām anuttarāyām samyaksambodhau

25 ṣaṣṭhīm āha tiṣṭhantu khalu punah Kauśika Jāmbūdvīpakanām ity-ādinā.
etad-dhārakānte 'nuttarāyām samyaksam [Tib. 137^a]bodhau cittam utpādayed ity

1. °dhi- P.

ato 'nantaram yaś cānyah kaścit¹ Kauśika kula-putro vā kula-duhitēty²-ādi-
granthah³ pūrvokta evānuvartanīyah.⁴

tiṣṭhatu khalu punah Kauśika cāturmahādvīpake loka-
dhātau sarva-sattvānām anuttarāyām samyaksambodhau cittam
utpādyā punyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika sāhasre cūḍike
lokadhātau sattvās teṣām api sarveṣām kaścid eva kula-putro
vā kula-duhitā anuttarāyām samyaksambodhau cittam utpā-
dayet||

5

saptamīm āha tiṣṭhantu khalu punah Kauśika cāturmahādvīpake lokadhātāv
ity-ādinā. tathāivātra hārakānte grantho 'nuvartanīyah.

10

tiṣṭhatu khalu punah Kauśika sāhasre cūḍike lokadhātau
sarva-sattvānām anuttarāyām samyaksambodhau cittam utpādyā
punyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika dvisāhasre madhyame
lokadhātau sattvās teṣām api sarveṣām kaścid eva kula-putro
vā kula-duhitā vā anuttarāyām samyaksambodhau cittam utpā-
dayet|| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dvisāhasre madhyame
lokadhātau sarva-sattvānām anuttarāyām samyaksambodhau
cittam utpādyā punyābhisaṃskāro yāvantah Kauśika trisāhasra-
mahā-sāhasre lokadhātau sattvās teṣām api sarveṣām kaścid
eva kula-putro vā kula-duhitā vā anuttarāyām samyaksam-
bodhau cittam utpādayet|| tiṣṭhatu khalu punah Kauśika tri-
sāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvā(130)nām anuttarā-
yām samyaksambodhau cittam utpādyā punyābhisaṃskāro yā-
vantah Kauśika Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-
sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās teṣām api sarveṣām kaścid eva
kula-putro vā kula-duhitā vā anuttarāyām samyaksambodhau

15

20

25

1. om. P. 2. °putro vēty P. 3. Ed. 128¹⁸. 4. ev' āvart° P. rjes-su bzla-bar
byaḥo.

cittam utpādayet| yaś cānyah kaścit Kauśika kula-putro vā
kula-duhitā vā teṣām sarvesām anuttarāyām samyaksambodhau
cittam utpādyā tebhya imām prajñāpāramitām likhitvā dadyād|
yo vā Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā avinivartanīyāya
5 bodhisattvāya mahāsattvāyānām prajñāpāramitām likhitvā
dadyād upanāmayed atrāiṣa prajñāpāramitāyām śikṣiyate yogam
āpatsyate| evam asyēyām prajñāparamitā bhūyasyā mātrayā
bhāvanām vṛddhim virūḍhim vipulatām paripūrīm gamiṣyatītī|
ayaṁ Kauśika tataḥ paurvakat kula-putrataḥ kula-duhitṛto vā
10 sakāśād bahutaram punyam prasavet|| tat kasya hetoḥ| niya-
tam eṣo 'nuttarām samyaksambodhim abhisambudhya sattvānām
duḥkhasyāntam karisyatītī||

aṣṭamīm āha tiṣṭhantu khalu punaḥ Kauśika sāhasre cūḍikāyām¹ lokadhātāv
ity-ādinā.

15 būyasyā mātrayēti adhikena prakārenēty arthaḥ. tat kasya hetor ity atrāpi
praśna-parihārārthah² pūrvavad vācyah.

punar aparaṇ Kauśika yāvanto Jambūdvipe sattvās te
sarve avinivartanīyā bhaveyur anuttarāyāḥ samyaksambodhes
tebhyaḥ⁽¹⁾ kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā auuttarām
20 samyaksambodhim abhisamprasthitebhya imām prajñāpāra-
mitām pustaka-likhitām kṛtvā dadyād upanāmayet| yaś ca
tebhyaḥ kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā imām pra-
jñāpāramitām pustaka-likhitām kṛtvā dadyād upanāmayet
sārthām savyañjanām upadiśet|| tat kiṁ manyase Kauśika api
25 nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahu-punyam
prasavet||

(131) Śakra āha| bahu Bhagavan bahu Sugata| saṃkhyā

(1) tebhyo 'pi sarvebhyaḥ iti kha°, tebhyaś ca iti gha°|

1. °dike Ed. 2. °rtho PC.

'pi Bhagavāṁs tasya puṇya-skandhasya na sukarā kartum|
gaṇanā 'py upamā 'py aupamīyam apy upanīśā 'py upaniṣad
api Bhagavāṁs tasya na sukarā kartum|

Bhagavān āha| ataḥ khalu punaḥ sa Kauśika kula-putro
vā kula-duhitā vā bahutaram punyam prasaved yas teṣām avi-
niṣvartanīyānām bodhisattvānām mahāsattvānām kṣiprataram
anuttarām samyaksambodhim abhisambodhu-kāmebhya imām
prajñāpāramitām pustaka-likhitām kṛtvā dadyād upanāmayet
sārthām savyañjanām upadiśet iha ca tān prajñāpāramitāyā⁽¹⁾m
avavadeḥ anuśiṣyāt|| tiṣṭhatu khalu punaḥ Kauśika Jām-
būdvipakebhyaḥ sarva-sattvebhyo 'vinivartanīyebhya imām pra-
jñāpāramitām upanāmya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika
cāturmahādvipake lokadhātau sattvās te 'pi sarve 'vinivartanīyā
bhaveyur anuttarāyāḥ samyaksambodhes tebhyo 'pi kaścid eva
20 kula-putro vā kula-duhitā vā imām prajñāpāramitām pustaka-
likhitām kṛtvā dadyād upanāmayet sārthām savyañjanām upa-
diśet|| tiṣṭhatu khalu punaḥ Kauśika cāturmahādvipake loka-
dhātau sarva-sattvebhyo 'vinivartanīyebhya imām prajñāpāra-
mitām upanāmya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika sāhasre
25 cūḍike lokadhātau sattvās te 'pi sarve 'vinivartanīyā bhaveyur
anuttarāyāḥ samyaksambodhes tebhyo 'pi kaścid eva kula-putro
vā kula-duhitā vā imām prajñāpāramitām pustaka-likhitām
kṛtvā dadyād upanāmayet sārthām savyañjanām upadiśet||
tiṣṭhatu khalu punaḥ Kauśika sāhasre cūḍike lokadhātau
sarva-sattvebhyo 'vinivartanīyebhyaḥ imām prajñāpāra(132)-
mitām upanāmya puṇyābhisaṃskāro yāvantāḥ Kauśika dvīsa-
hasre madhyame lokadhātau sattvās te 'pi sarve 'vinivartanīyā
bhaveyur anuttarāyāḥ samyaksambodhes tebhyo 'pi kaścid eva

(1) tām prajñāparimitām iti ga°|

kula-putro vā kula-duhitā vā imām̄ prajñāpāramitām̄ pustaka-likhitām̄ kṛtvā dadyād upanāmayet sārthām̄ savyañjanām̄ upadiśet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika dvisāhasre madhyame lokadhātau sarva-sattvebhyo 'vinivartaniyebhya imām̄ prajñāpāramitām̄ upanāmya punyābhisamśkāro yāvantah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sattvās te 'pi sarve 'vinivartaniyā bhaveyur anuttarāyāḥ samyaksambodhes tebhyo 'pi kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā imām̄ prajñāpāramitām̄ pustaka-likhitām̄ kṛtvā dadyād upanāmayet sārthām̄ savyañjanām̄ upadiśet || tiṣṭhatu khalu punah Kauśika trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau sarva-sattvebhyo 'vinivartaniyebhya imām̄ prajñāpāramitām̄ upanāmya punyābhisamśkāro yāvantah Kauśika Gaṅgā-nadī-valukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās te 'pi sarve 'vinivartaniyā bhaveyur anuttarāyāḥ samyaksambodhes tebhyo 'pi kaścid eva kula-putro vā kula-duhitā vā imām̄ prajñāpāramitām̄ pustaka-likhitām̄ kṛtvā dadyād upanāmayet sārthām̄ savyañjanām̄ upadiśet || tat kiṁ manyase Kauśika api nu sa kula-putro vā kula-duhitā vā tato nidānam̄ bahu-punyam̄ prasavet ||

20 Śakra āha | bahu Bhagavan bahu Sugata | saṃkhyā 'pi Bhagavams tasya punya-skandhasya na sukarā kartum | gaṇanā 'py upamā 'py aupamyam apy upanisā 'py upaniṣad api Bhagavams tasya punya-skandhasya na sukarā kartum ||

Bhagavān āha | ataḥ khalu punah sa Kauśika kula-putro vā (133) kula-duhitā vā bahutaram punyam̄ prasaved yas teṣām̄ avinivartaniyānām̄ bodhisattvānām̄ mahāsattvānām̄ samyaksambodhim abhisamboddhu-kāmebhya imām̄ prajñāpāramitām̄ pustaka-likhitām̄ kṛtvā dadyād upanāmayet sārthām̄ savyañjanām̄ upadiśet iha ca tān̄ prajñāpāramitāyām̄ avavaded anusikṣyāt || athāparaḥ Kauśika bodhisattvo mahāsattva utpadyeta |

sa evam̄ vadeś aham̄ eteṣām̄ kṣiprataram̄ anuttarām̄ samyaksambodhim abhisambhotsya iti || yas tam̄ Kauśika kula-putro vā kula-duhitā vā kṣiprābhijñataram̄ bodhisattvām̄ mahāsattvām̄ prajñā-pāramitāyām̄ avavaded anuśisyād ayan̄ tatalā⁽¹⁾ paurvakāt kula-putrāt kula-duhitur vā sakāśād bahutaram̄ punyam̄ prasavet 5

navamīm̄ praśāmsā-mātrām̄ āha punar apāram̄ Kauśika yāvanto Jambūdvīpe sattvās te sarva ity-ādinā.

atha khalu Śakro Devānām̄ indro Bhagavantam̄ etad avocat | yathā-yathā Bhagavan bodhisattvo mahāsattva āsannibhavaty anuttarāyāḥ samyaksambodhes tathā-tathā prajñāpāramitāyām̄ avavaditavyo 'nuśāsityavāḥ tathā-tathā prajñāpāramitāyām̄ avodyamāno⁽²⁾ 'nuśiṣyamānas tathatāyā āsannibhavati | tathatāyā āsannibhavan yeṣām̄ paribhūikte cīvara-piṇḍapāṭasayanāsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣkārāms teṣām̄ tān̄ kāraṇ kṛtān̄ mahā-phalān̄ karoti mahā'nuśāmsān̄ atah sa bahutaram̄ punyam̄ prasavati | 10 15

na kevalam abhisambudhyāyeṣām̄ artha-karaṇāt kṣiprābhijñām̄ bodhisattvām̄ avavadato 'nuśāsataś ca bahutaram̄ punyam̄, kiṁ tarhy anabhisambudhyāpīti pratipādayann̄ āha: yathā-yathā Bhagavān̄ ity-ādi. tatra cīvaraṁ vastraṁ. 20 piṇḍapāto¹ maṇḍak'ādi. śayanām̄ tūlik'ādi.² āsanām̄ daṇḍāśan'ādi.³ vyādhībhīr upahatām glānam⁴ praty eti gacchati yukta-rūpām̄ bhaiṣajyam⁴ harītaky⁵-ādi. pariṣkārah⁶ khallak'ādi. tān̄ kārān kṛtān̄ iti cīvar'ādīn dattān̄ ity arthāḥ. saṃdrṣṭa-phala-dāna-sāmarthyān mahā-phalān̄ karoti. janmāntare phala-dānān mahā'nuśāmsām̄ karotīti pūrvenā [Tib. 137^b] sambandhāḥ. tathāgatānām̄ bo(P. 25

(1) ayatnataḥ Kauśika iti ga° |

(2) avavodyamānah iti kha° ga° |

1. °pātro C. 2. stan̄ nañ-tshañs-can la-sogs-paḥo. 3. khri stan la-sogs-pa.

4... 4. °ktam r° C, °kta-rūpa-bh° P. gso-sman ni de bsal-ba dañ rjes-su mthun-pa ni =tat praty eti yukta-rūpām̄ bl° ? 5. °rit° P. 6. °risk° PC & Ed.

103^b)dhisattvānām ca parama-dakṣinīyatvena nirviśiṣṭatvād iti bhāvah.

kuta etad iti cet, yasmāc Cundasya karmakāra-putrasya piṇḍapātām pari-
bhujya parinirvāṇa-kāla-samaye Bhagavatālvōktam Āgame: mā hālva¹ tan-
nimittām Cundasya karmakāra-putrasya vipratisāro bhūt. sa tvay' Ānanda
5 Cundasya karmakāra-putrasya prativinodayitavyah. evam ca² vaktavyah: yaś
ca piṇḍapātām³ paribhujya Tathāgato 'nuttarām samyaksambodhim abhisambu-
ddhaḥ, yaś ca piṇḍapātām³ paribhujya nirupadhiṣeṣe nirvāṇa-dhātau parinirvṛto⁴
dvāv imau piṇḍapātāv⁵ asama-sama-vipākāv iti tulya-phala-pratipādanāt tayoḥ
sama-dakṣinīyatvam āveditam iti.

10 tat kasya hetoh| evam hy etad Bhagavan bhavati| yad
bodhisattvo⁽¹⁾ mahāsattva āsannībhavaty anuttarāyāḥ samyak-
sambodheḥ||

nanu bhāvanā'bhyāsād āsannībhāve sati katham avavādānuśāsanībhāyām ā-
sannībhāvo nirdiṣyata iti *tat kasya hetor* ity āśaṇky' āha: *evam hy etad Bha-*
15 *gavann* ity-ādi.

evam manyate: pratityasamutpāda-dharmatāśā, yasmād avavādānuśāsanī-
bhāyām viśiṣṭa-citta⁶-ksaṇōtpādād āsannībhāvo bhavati, bhāvanā-balāt tu nitarām
evēti.

atha khalu āyuṣmān Subhūtiḥ Śakram devānām indram
20 etad avocat| (134) sādhu sādhu Kauśika yas tvam bodhisattva-
yānikānām pudgalānām utsāham dadāsi anugṛhṇīṣe anuparivā-
rayasi| evam ca Kauśika tvayā karaṇīyam ya ārya śrāvakaḥ
sarva-sattvānām anugrahaḥ kartu-kāmaḥ sa bodhisattvānām
mahāsattvānāpi anuttarāyām samyaksambodhav utsāham var-
25 dhayaty anugṛhṇīte 'nuparivārayaty evam etat karaṇīyam||

bodhisattvotsāha-dātṛṇām sādhu sādhv iti sādhu-kāra-dānena stuti⁷-stobhitā-

(1) *yathā* bodhisattva iti *kha*⁸!

1. hai C. 2. °vām ca sa C. 3. °trām C. 4. °vṛtto PC. 5. °trāv C.
6. om. C. 7. stuta P.

praśaṇṣā'rtham upasaṃharatīty ārya-Vimuktiṣenah¹. kṣipratar'āsannībhāva-
kathanād utsāham da(P.104^a)dāsi. avavādanā²-mukhen[Tib. 138^a]ānugṛhṇīṣe.
anuśāsanī-dvārenānuparīvārayasi..

5 tat kasya hetoh| atah prasūtā hi bodhisattvānām mahā-
sattvānām anuttarā samyaksambodhiḥ|

katham anyasyōtsāha-vardhanenānyasyānugraha³ iti *tat kasya hetor* ity
āśaṇky' āha: *atah prasūtā hīty-ādi.*

etad uktām: yasmād anuttarasamyaksambodhi-cittōtsāha-vardhanena niṣ-
padyate bodhisattvānām mahāsattvānām⁴ jagad-artha-kārikā 'nuttarasamyaksam-
bodhis tasmāt teṣām utsāha-vardhanāt sattvānām anugraha iti. 10

yadi hi bodhisattvā mahāsattvā etad bodhicittām nōt-
pādayeran na cāite bodhisattvā mahāsattvā anuttarāyām sam-
yaksambodhau śikṣeran na ṣaṭ-pāramitāsu śikṣerann aśikṣamānā
anuttarām samyaksambodhim nābhisambudhyeran|

etad eva vyatireka-mukhena kathayann āha: *yadi hīty-ādi. nābhisam-* 15 *budhyerann* ato na sattvārtham kuryur iti śesāḥ.

yasmāt tarhi bodhisattvā mahāsattvā bodhisattva-śikṣayām
āsu ṣaṭ-pāramitāsu śikṣante tasmād etad bodhicittam utpāda-
yante tasmād anuttarām samyaksambodhim abhiṣambudhyanta
iti|| 20

anvaya-mukhena c⁵ āha *yasmāt tarhīty-ādinā. abhisambudhyante tasmāj*
jagad-artha-kāriṇa iti matih. ta ete stuty-ādaya uttarōttara-puṇya-mahattvasya
pratipādanāt tat-svabhāvatvena nirdiṣṭā yathā-bhūtarthādhigama-mātra-lakṣaṇā,
"nārthavād'ādi-rūpā,"⁶ yathōkta-prabhedā eva pratipattavyāḥ.

25 tathā cōktam:

1. °ktisenah C. 2. atha vāda C. 3. °dhanenāsyānugr° P. 4. om. P. 5.
°n' P. 6...6. nāvāvād° C. gcam-gsag-tsam-du smra-ha la-sogs-pa ni ma yin-pas.

stutih¹ stobhah^{II} praśamsa^{III} ca prajñāpāramitām prati
adhimokṣasya mātrānām navakais tribhir iṣyate iti. (20)
evam ca kṛtvā tatra¹ sūtrāntare nidāneṣu yad uktam sarvair² bodhisattvair
mahāsattvaiḥ sarva-buddha-stuta-stobhita-praśastaiḥ sārdham Bhagavān viharatiti
5 tad upapannam bhavati.

Āryaśatasāhasrikāyām prajñāpāramitāyām puṇya-paryāya-
parivarto nāma pañcamah¹ || 539 ||

Abhisamayālam(P.104^b)kārālokāyām prajñāpāramitā-vyākhyāyām puṇya-
paryāya-parivarto nāma [Tib. 138^b] pañcamah.

VI.
ANUMODANĀ-PARINĀMANĀ-PARIVARTO
NĀMA SASTHĀH

(135) atha khalu Maitreyo bodhisattvo mahāsattva āyu-
śmantam Subhūtiṁ sthaviram āmantrayate sma | yac ca khalu
5 punah ārya Subhūte bodhisattvasya mahāsattvasyānumodanā-
parināmanā-sahagataṁ puṇya-kriyā-vastu yac ca sarva-sattvā-
nām dānamayaṁ puṇya-kriyā-vastu śilamayaṁ puṇya-kriyā-vastu
bhāvanāmayām puṇya-kriyā-vastu idam eva tato bodhisattvasya
mahāsattvasyānumodanā-parināmanā-sahagatam puṇya-kriyā-
10 vastu agram ākhyāyate⁽¹⁾ śreṣṭham ākhyāyate jyeṣṭham ākhyā-
yate varam ākhyāyate pravaram ākhyāyate praṇītam ākhyāyate
uttamam ākhyāyate anuttamam ākhyāyate niruttama⁽²⁾ ī ākhyā-
yate asamām ākhyāyate asama-samam ākhyāyate ||

sarva-buddha-stuta-stobhita-praśastasyādhimukti-manaskārasyānuttara¹-sam- 15
yaksambodhau pariṇāmanam vidheyam ity ato 'nantaram pariṇāmanā-manaskāro
vaktavyah.

sa ca vyāvṛtti-viṣaya-bhedād anekavidha ity ādau viśeṣa-pariṇāmanā-manas-
kāram nirdiśānn āha: atha khalu Maitreya ity-ādi. tatra maitreyo nāma samā-
dhiḥ. tal-lābhāt kasyacit samādher maitreyatvam phalam. tad-adhigamāt, 20
pūrva-praṇihita-maitrī-phalābhisaṁyād, īdrṣā vā guṇās tena maitrī-vimokṣa-
mukha-prabhāvitavād arjita yenāsau maitreyo jāta iti Maitreyaḥ. samyak-
prajñā-yogād bodhisattvah. sarvākārōpāya-sambaddhān² mahāsattvāḥ. bodhi-
sattva-mahāsattva-śabdayoh prajñōpāyābhidhāyitayā 'moghapāśa-sūtre pāṭhād

(1) agra ākhyāyate iti kha² ga² |

(2) niruttaram iti ga² |

1. °tarāyām C. 2. °mbandhān PC. dañ Idan-pa.

iti.¹ anumodanā-parināmanā-sahagatam iti anumodanā-pūrvikā parināmanā ta-thāgatānuttara-samyaksambodhy-anupalambhālambanena manaskāreṇa parināmanād viśeṣaḥ parināmanā-manaskāras, tayā ca sahagatam iti samāsaḥ. ²tathā hi² parakiyam dānamayādi-puṇya-(P. 105^a)kriyā-vastu vakṣyamānānumodanā-5 manaskāreṇānumodya bodhau parināmayitavyam ity ayam api prakārah sam-bhavati. tathā cānantaram eva vakṣyat�: evam anumodyānumodanā-sahagatam puṇya-[Tib. 139^a]kriyā-vastv anuttarāyām samyaksambodhau parināmayāmīti rā-10 cam bhāsetēti.³ tata iti sarva-sattvānām dānamayādi-puṇya-kriyā-vastunah sa-kāśād ity arthaḥ. agram ākhyāyate dvividhāgratā-yogāt. dvividhāgratā śreṣṭhā-15 gratā cōttaptatayā jyeṣṭhāgratā cādvitīyatayēty āha: śreṣṭham ākhyāyate jyeṣṭham ākhyāyata iti. śreṣṭhāgratā 'pi dvividhā varatayā cōpāya-kauśalena pravaratayā ca prajñāpāramitayēty āha: varam ākhyāyate pravaram ākhyāyata iti. ubhābhyaṁ nānyat pranītam iti kathanāyōktam pranītam ākhyāyata iti. jyeṣṭhāgratā 'pi dvividhōttamatayā ca samābhāvād, anuttamatayācādhikābhāvād 20 iti darśanāyōktam: uttamam ākhyāyate 'nuttamam ākhyāyata iti. ābhyaṁ nānyan niruttamam ity āha: niruttamam ākhyāyata iti. yathōktena ca vidhinā śrāvakādy-asādhāraṇatvenāsamam ākhyāyate. asamair buddhaiḥ samatā-prāptu-25 hetutvād asama-samam ākhyāyate.

evam ukte āyuṣmān Subhūtiḥ sthaviram Maitreyam bodhi-20 sattvam mahāsattvam etad avocat| yat punar ayam Maitreya bodhisattvo mahāsattvo daśa-diśi loke sarvataḥ sarvatragatayā aprameyāprameyeṣu asamkhyeyāsamkhyeyeṣu aparimāṇāparimā-30 neṣu acintyācintyeṣu anantāparyanteṣu trisāhasra-mahā-sāha-sreṣṭu lokadhātuṣu atite 'dhvani ekākasyām diśi ekākasmīms trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau aprameyāprameyānām a-35 samkhyeyāsamkhyeyānām aparimāṇāparimāṇānām acintyācintyānām anantāparyantānām anupadhiše nirvāṇa-dhātau pari-nirvṛtānān tathāgatānām arhatām (136) samyaksambuddhānām chinna-vartmanām chinna-vartmaninām chinna-prapañca-bhava-

1. Sic PC. Not rendered in Tib. 2... 2. hdi-las. 3. Ed. 138^a. 4. °ptum P, °pta C.

netrikānām paryātta-baṣpānām mardita-kaṇṭakānām sv-apahṛta-bhārānām anuprāpta-svakārthānām parikṣīṇa-bhava-saṃyojanānām samyag-ājñā-suvimukta-cittānām sarva-ceto-vaśi-paramapārami-prāptānām yāvat prathama-cittotpādam upādāya yāvac cānuttarām samyaksambodhim abhisambuddhānām yāvac cānupadhiše nirvāṇa-dhātau parinirvṛtānām yāvac ca sad-dharma nāntarhitāḥ etasmīn antare yas teṣām buddhānām bhagavatām śīla-skandhalī samādhi-skandhalī prajñā-skandho vimukti-skandho vimukti-jñāna-darśana-skandhaś ca | yāni ca ṣaṭ-pāramitā-pratisaṃyuktāni kuśala-mūlāni buddha-guṇa-saṃpat-pratisaṃyuktāni kuśala-mūlāni bala-vaiśāradya-pāramitā-pratisaṃyuktāni kuśala-mūlāni evam abhijñā-pāramitā-prati-saṃyuktāni parijñā-pāramitā-pratisaṃyuktāni⁽¹⁾ prajñādhāna-pāramitā-pratisaṃyuktāni sarvajñā-jñāna-saṃpat-pratisaṃyuktāni kuśala-mūlāni yā ca hitāśītā yā ca mahā-maitrī yā ca mahā-karuṇā ye cāprameyā 'saṃkhyeyā buddha-guṇā yā cānuttarā⁽²⁾ samyaksambodhir yac cānuttarām samyaksambodhi-sukham yā ca sarva-dharmāśvarya-pāramitā yaś cāparimeyo 'nabhibhūtāḥ sarvābhibhūtāḥ parama-ṛddhy-abhisamkāraḥ yac cānāvaraṇam asamgama apratihatam asama⁽³⁾m asama-samam anupamam aparimeyām tathāgata-yathābhūta-jñāna-balām yad buddha-jñāna-balām balānām yad buddha-jñāna-darśanām yā ca daśa-bala-pāramitā yaś ca catur-vaiśāradya-parama-sukha-(137)paripūrṇo 'dhigamaḥ yaś ca sarva-dharmānām para-mārthābhīnirhāreṇa dharmādhigamaḥ yac ca dharma-cakra-pravartanām dharmōlkā-pragrahanām dharma-bherī-sampra-tādanām dharma-śāṅkha-prapūraṇām dharma-śāṅkha-pravyā-

(1) ga° pustake parijñāpāramitā pratisaṃyuktānīty atra prajñāpāramitā pratisaṃyuktānīti pāṭho vartate|

(2) yāvac cānuttarā iti ga°|

(3) kha° ga° pustakayoḥ asamam iti pāṭho nāsti |

haranām dharma-khadga-praharāṇam dharma-vṛṣṭi-pravarṣa-
ṇam dharma-yajña-yajanaṁ dharma-dānena sarva-sattva-saṁ-
tarpaṇam dharma-dāna-sampravāraṇam ye ca tatra dharma-
deśanāsu buddha-dharmeṣu pratyekabuddha-dharmeṣu śrāvaka-
5 dharmeṣu vā vinītāḥ śikṣita adhimuktā niyatāḥ sambodhi-parā-
yaṇas teṣām ca sarveṣām yāni kuśala-mūlāni ye ca tair bud-
dhair bhagavadbhīr bodhisattvā mahāsattvā vyākṛtā anuttarā-
yām samyaksambodhau teṣām ca sarveṣām yāni kuśala-mūlāni
10 ṣaṭ-pāramitā-prati-samyuktāni ye ca pratyekabuddha-yānikāḥ
pudgalā vyākṛtāḥ pratyekabodhau teṣām ca sarveṣām yāni
kuśala-mūlāni yac ca śrāvaka-yānikānām pudgalānān dānamā-
yām puṇya-kriyā-vastu sīlamayām puṇya-kriyā-vastu bhāvanā-
mayaṁ puṇya-kriyā-vastu yāni ca śaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-
15 mūlāni yāni cāśaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-mūlāni yaiś ca
pṛthagjanais tatra dharma-kuśala-mūlāny avaropitāni teṣām ca⁽¹⁾
buddhānām bhagavatām catasṛṇām parśadām bhikṣūṇām bhi-
kṣuṇīnām upāsakānām upāsikānām yac ca dānamayaṁ puṇya-
20 kriyā-vastu sīlamayaṁ puṇya-kriyā-vastu bhāvanāmayaṁ
puṇya-kriyā-vastu yaiś ca tatra teṣām buddhānām bhagavatām
dharmaṁ deśayatām devair nāgair yakṣair gandharvair asurair
garuḍaiḥ kinnarair mahoragair manusyāmanusyair vā yaiś ca
25 tiryag-yonigatair api sattvaiḥ kuśala-mūlāny avaropitāni yaiś
ca teṣām buddhānām bhagavatām parinirvāpayatā⁽²⁾m api
kuśala-mūlāny avaropitāni yaiś ca tatra teṣām buddhānām
bhagavatām pari(138)nirvṛtānām api kuśala-mūlāny avaropitāni
buddham ca bhagavantam āgamyā dharmam c' āgamyā saṁ-
30 gham c' āgamyā mano-bhāvaniyāmś ca pudgalān āgamyā teṣām
ca sarveṣām yāni kuśala-mūlāni tat sarvam kuśala-mūlām

(1) yesāñ cati ka° gha°

(2) parinirvāpatāñāmi ga° parinirvāyatām iti gha°|

niravaśeṣam anavaśeṣa⁽¹⁾m aikadhyam abhisamkṣipyā piṇḍayitvā
tulayitvā agrayā 'numodanayā 'numodeta śreṣṭhayā jyeṣṭhayā
varayā pravarayā prañītayā uttamayā anuttamayā niruttarayā⁽²⁾
asamayā asama-samayā anumodanayā anumodeta| evam anu-
modyānumodanā-sahagatām puṇya-kriyā-vastu anuttarāyām
5 samyaksambodhau pariṇāmayāmīti vācaṃ bhāsetānuttarāyāḥ
samyaksambodher āhārakām bhavatv iti||

anupalambhākā(P. 105^b)ra-pariṇāmanā-manaskāram nirdidikṣur āha : eram
ukta āyuṣmān Subhūtir ity-ādi. daśa-diśi loke sarvataḥ sarvatragatayēti daśasu
dikṣu lokadhātāu sarvasmin pūrvādi-dig-vyāptyēty arthaḥ. pūrvā-dakṣina-paści- 10
mōttarāsu dikṣu yathākramam aprameyāsaṁkhyeyāparimāṇācintyasu¹ sthitā [Tib.
139^b] lokadhātavo yathāsaṁkhyam aprameyāprameyeshv ity-ādinā nirdiṣṭāḥ.
tathōrdhvādho²-diśi sthitā anantāparyanteṣv ity artha-bhedo vācyah. aprameyā-
prameyāñām ity-ādi laukika-vīta-rāgānām śaikṣāṇām aśaikṣāṇām³ pratyekabud-
dhānām bodhisattvānām ca yathākramam aprameyāsaṁkhyeyāparimāṇācintyā- 15
paryantānām. jñāna-pathātītvenāprameyādayo veditavyāḥ. chinna-vartmanām
ity-ādi hatāritvena kṣīṇāśravatvena ca chinna-vartmānak. niḥkleśatvena vaśi-
bhūtatvena ca chinna-vartmanayah. suvimukta-citta-suvimukta-prajñatvena chin-
na-prapañca-bhavanetrikāḥ.⁴ ājāneya-mahānāgatvena paryātta-bāspāḥ. kṛta-
kṛtyatvena⁵ kṛta-karaṇiyatvena ca mardita-kāṇṭakāḥ. sv-apahṛta-bhārānām ity- 20
ādi vyākhyātaṁ. atha vā sarvākārajñatā mārgajñatā sarvajñatā sarvākāra-
bhisambodho mūrdhābhisambodha iti pañcabhir abhisamayaiḥ prahātavya-vastu-
pra(P. 106^a)hāṇād yathākramam chinna-vartmanām ity-ādi-pañca-padāni. tair
eva pañcabhir abhisamayaiḥ prāptavya-dharmādhigama-yogād yathāsaṁkhyam
sv-apahṛta-bhārānām ity-ādi-pañca-padāni vācyāni. etasmīn antara iti madhye. 25
anāsravām sīlam samādhiḥ prajñā ca sīla-skandhāḥ samādhi-skandhāḥ prajñā-
skandhāḥ. sarvāvaraṇa-prahāṇām vimukti-skandhāḥ. viśiṣṭa-jñāna-sākṣātkara-
ṇām vimukti-jñāna-darśana-skandhāḥ.

(1) niravaśeṣam avaśeṣam iti ka° kha° gha°|

(2) niruttarayā uttarottarayā iti ga°|

1. °cityāsu P, °cityāsu C. 2. tathādho P, °rddhāvo C. 3. om. C. 4. °trīk°
P. 5. kṛtyena C.

[Tib. 140^a] sarvaś cāiva śrāvak'ādibhiḥ sādhāraṇārtham āha :
yāni cēty-ādi. tatra dravyataḥ ṣaṭ-pāramitā. nāmatas tu daśa bhavanti prajñā-
pāramitā-prabhedatvāc catasrñām pāramitānām. tathā hi lokottaram nirvikal-
pakam jñānam krameṇa sarv'āvaraṇa-prahāṇa-kāri-prajñāpāramitā. lokottara-
mārga-prṣṭhalabdhajñāna-samgr̄hitāḥ punar upāya-praṇidhāna-bala-jñāna-pāra-
mitāḥ syur iti. prādhānyād ādau ṣaṭ-pāramitā nirdiśya pariṣiṣṭa-pārami-
tōpādānārtham āha : buddha-guṇa-sampad ity-ādi. buddha-guṇa-sampad upāya-
pāramitā. balapāramitēti¹ sugamam.² abhijñāpāramitēti³ bauddhi⁴ sarvābhijñā.⁵
śaṣṭhī⁶ vā grāhyā. pariñāpāramitēti jñānapāramitā.

10 *kathām prakṛṣṭā'pi sati jñāna-pārami(P. 106^b)tā na nirvikalpēti cet. ueyate:*
yasmāj jñāna-pāramitā nirvikalpa-jñāna-prṣṭha-labdham jñānam yena jñānenā-
dhigamam parichidya svayam ca dharma-sambhogam⁷ pratyanubhavati. parāṁś
ca paripācayati. tac cātan⁸ nirvikalpa-jñāne dvayam api nāstīty, [Tib. 140^b]
ato na nirvikalpā jñāna-pāramitā.

15 *praṇidhāna-pāramitēti jñāyata eva.⁹ sarvajñā-jñāna-sampad iti pra-*
mudit'ādi-bhūmayah. yā ca hitāñśitēti muditōpekṣe. buddha-guṇā ity aṣṭādaśā-
venīka¹⁰-buddha-dharm'ādayah. samyaksambodhi-sukham iti kleśa-jñey'āvaraṇa¹¹-
vāsanā'nusamdhī-prahāṇa-phalam. sarva-dharmāśvarya-pāramitēti sarv'ākāra-
jagad-artha¹²sampādana-śaktatā.¹³ anabhibhūtaḥ sarvābhībhūr¹⁴ iti Māra-tīr-
thik'ādibhir a-tiraskṛtas, teṣām ca kṛtābhībhavanah. ḥddhy-abhisamkāra iti
ṛddhi-prātiḥāryam āvarjana¹⁵-pūrvaka-bodhi-bij'āropaṇa-hetuḥ. yac cānāvaraṇam
ity-ādi kleśa-jñey'āvaraṇābhāvād yathākramam anāvaraṇam asaṅgam ata evā-
pratihataṁ. samābhāvād asamam. asamenāiva samatvād asama-samam. sarvā-
nyōpamā'tikrāntatvād anupamam. ananta-jñāna-pariccheda-yogyatvād apari-
yaṁ. evam viśeṣaṇa-viśiṣṭam kim tad ity āha : tathāgata-yathābhūtajñāna-
balam iti. āde(P. 107^a)śan'ādi-prātiḥārya-karaṇa-samartham eva jñānam avyā-
hatatvād balam uktam. yad buddha-jñāna-balam balānām iti āśravakṣaya-jñānam
eva balam balānām madhye prakṛṣṭataram. yad buddha-jñāna-[Tib. 141^a]darśa-

1. bala-vaiśāradya-p^o Ed. & 大般若第五百四十三(正藏七 791^a). 2. °gatam C, om.
 P. 3. om. P. 4. °ddhi- P. 5. °jñāh P. 6. °ṣṭī PC. 7. °bhāg° P. 8.
 °tam PC. 9. evam P. 10. °kā C. 11. °nā C. 12...12. sapadāna-ś^o P, sam-
 vādana-ś^o C. rdsogs-par spyod-pa-ñid-do. 13...13. °taḥ sarvābhībhūtaḥ Ed. zil-gyis mi
 gnon-pa dan zil-gyis gnon-pa. 14. °ni C.

nam iti.

jñānam satyābhīsambodhī, abhijñāḥ pañca darśanam ||

daśabala-pāramitēti sthānāsthāna-jñāna-balādīni daśa. catur-vaiśāradayēti
 samyaksambuddho 'ham ity-ādi-pratijñāne paryanuyoktur abhāvena nirbhaya-
 tākārās catvāras; taiś¹ caturbhīr vaiśāradayaiḥ parama-sukha-paripārṇo 'yam 5
 adhigamāḥ sāmvṛtah.²

tāttvikas tv anya ity āha : yaś cēty-ādi. paramārthābhīnirhārenēti māyō-
 pamatābhīmukhīkaraṇena. dharmā-cakra-pravartanam iti dharmasya svādhiga-
 masya dyotikayā prajñāpāramitā-deśanayā cakravat punah-punar āmukhīkara-
 nārthena pravartanam vineya-samtāne vistārikaraṇam. tad eva tamo'panayanād 10
 dharmōlkā-pragrahaṇam. samyak-pratibodhanād dharmā-bherī-sampratāḍanam.
 vineya-manaḥ-prapūraṇād dharmā-śankha-prapūraṇam. paurītvena³ dharmā-
 śankha-pravīyāharaṇam. dṛḍha-sarv'āvaraṇa-praharanād dharmā-khadga-prahara-
 yaṁ. tarpaṇatvena⁴ dharmā-vṛṣti-pravarṣanam. vispaṭatvena vijñeyatvena ca 15
 dharmā-yajñā-yajanaṁ. manojñatvena sarva-sattva-samtarpaṇam. śravaṇīyatve-
 (P. 107^b)na yathāsukhīkaraṇāt sampravāraṇam.

ye ca tatrēty-ādi. buddha-dharmesu vinayanād vīnitāḥ. pratyekabuddha-
 dharmesu śikṣānāc⁵ chikṣitāḥ. śrāvaka-dharmesu adhimokṣād adhimuktā iti yo-
 jyam. [Tib. 141^b] sva-bodhy-adhigamam prati niyata-gotratva-lābhān niyatāḥ.
 tata eva sambodhi-parāyaṇāḥ. śaikṣāṇīti prathama-phala-pratipannak'ādīnām 20
 sambandhīni. aśaikṣāṇīty arhatām.⁶ tatra traivācik'ādi-karmanōpasampanno
 bhikṣuḥ. evam bhikṣuṇī. tri-śaraṇa-parigrahāt pañca-śikṣāpada-parigrahāc
 cōpāsakaḥ. tathopāsikēti dvividhā bhedāḥ. tri-śaraṇa-parigṛhitam upāsakam ma-
 ācāryo dhārayatu. tathā tri-śaraṇa-gataṁ pañca-śikṣāpada-grhītam upāsakam
 ma ācāryo dhārayatv iti Vinaye dvividhā-pāṭhāt. mano-bhāvanīyān iti eka-dvi-tri-
 pudgalān manah-prasāda-kāriṇah. niravaśeṣam anavaśeṣam iti 'ananta-hetutvād'
 aprameya-phala-pradatvāc ea yathākramam vāyeyam. aikadhyam ity-ādi. atīta-
 tathāgata-sambandhena nirdiśtatvād aikadhyam eka-prakāratvam abhisamkṣiṇya 25
 cetasy adhyāropya, aprameyatv'ādi-rūpeṇa pīṇḍayitvā gaṇayitvā, bodhisattv'ādi-

1. om. P. 2. °taḥs P, sāmvṛtah C. kun rdsob tuḥo. 3. °rit° P. rgyas-par
 byed-pa. Cf. paurī = gron-khyer-du hgr̄-ba. & 月上 in Bodhisattvabhūmi I, 65¹. 4.
 varṇ^o PC. tshim-par byed-pa. 5. °ksamānāc C. 6. °taḥ P. 7...7. rgyu mthah-
 yas-pe-las byuñ-ba-ñid yin-paḥi phyir. 8. °dīh P.

yāvat-tiryag-yoni-sambandhena tulayitvā pramāṇikṛtya, vakṣyamāṇa-lakṣaṇayā 'grayā 'numo(P. 108^a)danayā 'numodeta ¹kartur āśayātiśaya-śraddhā'tiharṣah¹ svayam tat-sarva-sampādan'āśayātiśayam kuryād iti yāvat.

agrārtham eva kathayann āha: śreṣṭhayēty-ādi. vyākhyātām etat. vācam
5 bhāsetēti sarva-tathāgata-[Tib. 142^a]śil'ādi-skandhasyānupalambhālambanena ma-
naskāreṇānumodanā-sahagatam puṇyam sarva-sattvārtham anuttara-bodhau pari-
nāmayāmīti vacanam uceārayed ity arthaḥ. āhārakam iti utpādakam. mama
sarva-sattvānām cēti śesah.

10 tatra bodhisattva-yānikah pudgalo yair vastubhiḥ anu-
modeta yair ārambaṇai⁽¹⁾r yair ākārais tac cittam utpādayet api
nu tāni vastūni tāni vā ārambaṇāni⁽²⁾ te vā ākāraś tathōpalab-
hyeran yathā nimittikaroti ||

15 anupalamba-parināmanā-manaskāraṁ nirdiśyēdānīm tatra ku-codya-pari-
hārārtham praśnayann āha: tatra bodhisattva-yānika ity-ādi. yair vastubhiḥ
parināmayatīti yais tathāgatavādī-gotra²-hetubhir niryātayatīty arthaḥ. kvacid
anumodetēti pāṭhaḥ. tatrāpi parināmanā-manaskārasya prakrāntatvāt parinā-
mayatīty arthe grāhyah. tathā cānantaram eva vakṣyati: katamair vastubhiḥ
parināmayatīti.³ yair ālambanair⁴ yair ākārair⁵ iti ālambanāni śil'ādi-skandhāḥ
sarva-dharmāḥ. tad-grahana-prakārā ev' ākāraḥ. taccittam iti grāhaka-vikal-
20 pam. api nv iti api-nu-śabdo nipātaḥ kiṁ-śabdārthe vartate. tathōpalabhyeran⁶
yathā nimittikarotīti vastvādīny animittikṛtya pari(P. 108^b)nāmayitum aśakyat-
vāt tāny atītatayā⁷ 'vidyamānāny evādhyāropya yathōdbhāvanā-samvṛtyā viṣa-
yikriyante. kiṁ tattvatas tathāiva samupalabhyanta ity arthaḥ. yady upala-
bhyanā iti matam, ⁸tathā ca sati,⁸

25 pramāṇa-vyāhatatvena viparyāso hi vastunāḥ
upalambho maricy-ādi-jñānavat [Tib. 142^b]pariniścītah ||

(1) ārambhanair iti pāṭhaḥ sambhāvye |

(2) ārambhaṇānīti pāṭha 'numīyate |

1...1. °tur āśayād atiśaya-śraddhā'tiharṣa- PC. byed-pa-poḥi bsam-pa phul-du
byuṇ-bahi dad-pas śin-tu dgaḥ-śiṇ. 2. °trair P. 3. See Ed. 139^a. 4. ākārair
P. 5. ālambanair P. 6. °lambhy^o P. 7. °tvāt tāni tyatatayā P. °tvāt tāny
agitatayo(!) C. ḥdas-pa-ñid kyis. 8...8. de lta-na ni.

tasmāt tad-balato vṛttah pariṇāma-vidhir mataḥ
ātm'ātmīya-viparyāsa-pravṛttā iva durbalaḥ
iti matih.

5 evam ukte Maitreyo bodhisattvo mahāsattva āyuṣmantam
Subhūtiḥ sthaviram etad avocat na tāni⁽¹⁾ bhadanta Subhūte
vastūni tāni vā ārambaṇāni⁽²⁾ te vā ākāraś tathōpalabhyante
yathā nimittikaroti

10 vikalpa-viṣayasyādhyāropitatvenālīkatvāt pratyayādhinatayā¹ vīta²-vṛttitvāc
ea svapna-māyā-marīci-van naivōpalabhyante tattvata ity āha: na tāni bhadanta
ity-ādi. 10

evam ukte āyuṣmān Subhūtiḥ sthaviro Maitreyam bodhi-
sattvam mahāsattvam etad avocat yadi so 'saṃvidyamānam
vastu asaṃvidyamānam ārambana(139)m ārambaṇikuryā⁽³⁾n
nimittikuryāt tat⁽⁴⁾ katham asya saṃjñā-viparyāsaś citta-vipa-
ryāso dr̄ṣṭi-viparyāso na bhavet| 15

evam api viparyasta-parināma-prasaṅga ity āha: yadi so 'saṃvidyamānam
ity-ādi. sva-laksana-viṣayikaranād ālambanikuryāt. sāmānya³-rūpa-paricchedān
nimittikuryāt. saṃjñāyā ⁴nimittōdgrahaṇ'ātmikāyāḥ sva-viṣayābhāvena viparyāso
'tasmin tad-grahād⁴ bhrāntih saṃjñā-viparyāsaḥ. cittasy' ālambana-grāhaka-
vijñānasya tathāiva viparyāsaś citta-viparyāsaḥ. dr̄ṣṭer ev' ākāra-pariccheda-
rūpāyāḥ saṃtiraṇ'ātmikāyāḥ prajñāyāḥ pūrvavad viparyāso dr̄ṣṭi-viparyāsaḥ.
na bhaved iti⁵ kathamasyēti pūrvena sambandhād api nu bhaved ity arthaḥ.
tathā (P. 109^a) cānupalamba-parināmanā-manaskāraḥ saṃjñā-viparyāśādi-rūpa
iti śesah. yasmād⁵ anyathā saṃjñādīnām⁶ viparyāsatva-pratipādanena prā-
20

(1) na nu tāni iti ga°|

(2) ārambhaṇānīti pāṭha 'numīyate |

(3) ārambhaṇām ārambhaṇī-kuryād iti pāṭhaḥ sambhavaparāḥ |

(4) gha° pustake tad iti pāṭha na vidyate |

1. °tyayāvīt^o P. °tyayādhāna C. 2. om. C. 3. °nye C, sāmā P. 4(han^o)...
4(gra). om. P. 5. tasm^o P. gaṇ-gi phyir. 6. °jñānām C.

kṛtārthāvirodhān¹ na kīmeid uktam syāt.

5 tat kasya hetoh! tathā hi rāgo 'py asaṃvidyamānam
vastu anitye nityam iti duḥkhe sukham iti anātmāny ātmēti
aśubhe śubham iti vikalpya saṃkalpya utpadyate samjñā-vipa-
ryāsaś citta-viparyāso dṛṣṭi-viparyāsaḥ |

²nanv anyasya² sva-viṣayābhāvena samjñādēr viparyāsatve³ 'tat-svabhāva-
syānyasya kathaṁ samjñā-viparyās'ādi-rūpatēti⁴ tat kasya hetor ity āśāṅky,
āha: tathā hīty-ādi. [Tib.143^a] rāgo'pīty api-śabdena dves'ādi-parigrahah.
vikalpyēty adhyāropya. samkalpyēti punah-punar ālambya. viparyasta-sam-
10 jñādī-prabhavatvād rāgo 'pi samjñā-viparyāsa ity-ādi⁵ yojyam.

etad uktam: yasmād avidyamānam nityatvādikam anityatvādī-dharma-
yukte vastuny adhyāropya tad eva punah-punar ālambyōtpadyamāno rāg'ādir⁶
viparyasta-samjñādī-hetukatvena samjñā-viparyās'ādi-rūpah samutpadyate
taśmād anupalambha-parināmanā-manaskāras tathāvōtpadyata iti.

15 athāpi yathā vastu yath' ārambaṇam⁽¹⁾ yath' ākāras tathā
bodhis tathā cittam evam sarva-dharmāḥ sarva-dhātavāḥ |

pakṣāntarārtham āha: athāpīty-ādi. athāpi yathā vastu yath' ālambanam
yath' ākāro 'samvidyamāna' iti śesah. tathā bodhis tathā cittam. kim. asaṃ-
vidyamānam ity adhyāhāryam. evam ity abhyupagame saty āha: evam ity-
ādi. grāhyā grāhakāś ca sarva-dharmāḥ. tad-vāsanāḥ⁸ sarva-dhā(P.109^b)tavo
'samvidyamānāḥ prāptā iti matih.

25 yadi ca yathā vastu yath' ārambaṇam⁽²⁾ yath' ākāras tathā
bodhis tathā cittam tat katamair vastubhiḥ katamair ārambaṇaiḥ
katamair ākārair katamam cittam anuttarāyāḥ samyaksambo-
dhau parināmayati katamad vā anumodanā-sahagatam puṇya-

(1)(2) ārambaṇam iti pāṭho 'tra sambhāvanīyah|

1. prak^o PC. dkyusma. 2...2. nand an^o C, nanv asya P. gal-te gṣan-la=yady
anyasya? 3. sic PC. 'tvam a-? 4. °tveti PC. 5. om. C. 6. °di PC.
7. 'vidy^o P. 8. PC add here sarvāḥ, apparently by mistake.

kriyā-vastu kvānuttarāyāḥ samyaksambodhau parināmayati ||

bhavatv evam ko doṣa iti eet. āha: yadi cēty-ādi.

evam manyate: yadi yathā vastvādikam asaṃvidyamānam tathā bodhicitt-
ādikam tadā katamair vastvādibhiḥ katamac cittādikam kva bodhau parināma-
yati. yāvatā nāīva kenacit kīmeit kvacit parināmayati. atah sarvathā parinā-
mānupapattau parināma-viparyāsa iti. 5

atha khalu Maitreyo bodhisattvo mahāsattva āyuṣmantam
Subhūtim sthaviram etad avocat nēdam ārya-Subhūte nava-
yāna-samprasthitasya bodhisattvasya mahāsattvasya purato bhā-
ṣitavyam nōpadeṣṭavyam | 10

tattvena viparyasto 'py anityādī-vikalpavat pāramparyena bhūtārtha-prā-
pakah [Tib.143^b] samvṛtyā vastvādēr vidyamānatvena parināmanā-manaskāra
iṣyata eva. ato na kīmeid adhikam tvayōktam¹ ity abhiprāyen' āha: nēdam
ārya Subhūta ity-ādi.

atha vā tasmin vastvālambanādau pāramārthikābhiniveśa-vigamena sam-
vṛtyā māyā-puruṣasyēva parināmanān na viparyasta-parināma ity abhiprāyavān
āha: nēdam ārya Subhūta ity-ādi. 15

20 tat kasya hetoh! yad api hi syāt tasya śraddhā-mātrakam
prema-mātrakam prasāda-mātrakam gaurava-mātrakam tad api
tasya sarvam antardhīyeta | 20

yukti-yuktam api katham ādikarmikasya na vaktavyam iti tat kasya hetor
• ity āśāṅky 'āha: yad api hi syād ity-ādi. adhigama-sampratyaya-vaikalyād
adṛḍhatvena śraddhā-mātrakam. tad eva mṛdu-madhyādhimātra-bhedād uktam
prema-mātrakam ity-ādi-pada-trayēṇa. atha vā śraddhā-mātrakam astitva-guṇa-
vattva-(P. 110^a)śaktatveṣu yathākramam abhisampratyayaḥ prasādo 'bhilāṣa ity 25
evam prema-mātrakam ity-ādi-tridhā nirdiṣṭam. antardhīyetēti vinaśyet sam-
vṛti-paramārtha-vibhāgākuśalatvād iti bhāvah.

1. °dhikatv° khyed-kyis lhag-ma.

avinivartanīyasyēdam ārya-Subhūte bodhisattvasya mahāsattvasya purato bhāśitavyam upadeśtavyam | yo vā kalyāṇa-mitrōpastabdhō bodhisattvo mahāsattvo bhavet so 'tra nāvalesyate na samlesyate na vipatsyati na viśādam āpatsyate na vīprṣṭhikariṣyati mānasām na bhagnapṛṣṭhikariṣyati nōttrasiṣyati na samtrasiṣyati⁽¹⁾ na samtrāsam ā(140)patsyate

na vaktavyam eva tarhi prāptam ity āha : *arinivartanīyasyēty-ādi.* yo vā kalyāṇa-mitrōpastabdhā¹ iti pṛthag-janasyāpi kalyāṇa-mitrādhīṣṭhitatvenōbhayasatyā-svarūpa-parijñānād ity bhāvah.

10 evam ca bodhisattvena mahāsattvena anumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastu sarvajñatāyām parināmayitavyam |

upasamphārārtham āha : *evam* cēty-ādi. *evam* iti samvṛti-satyānatikramena.

15 atha khalve āyuṣmān Subhūtiḥ sthaviro Maitreyam bodhisattvam mahāsattvam etad avocat | yena Maitreya cittēnānumodya yat parināmayati tac cittam⁽²⁾ kṣīṇam niruddham vigatam vīparinātam tat katamat tac cittam yena parināmayaty⁽³⁾ anuttarāyai samyaksambodhaye |

punar api samvṛti-pakṣāśrayena codyārtham āha : *yenēty-ādi.* [Tib. 144^a] 20 *yad* ity anumodanā-sahagatam kuśala-mūlam. tac cittam ity anumodakam, ²parināmanā-kale kṣīṇam upacaya²-vināśān, niruddham prabandha-vināśena, vigatam prakṛti-nāśād,³ vīparinātam vikāra-vināśena. tat tasmāt katamac cittam anumodakam parināmanā-kale yenānumodaka-cittena parināmayati. nālva kenacit ity arthaḥ.

(1) nōtrasyati na santrasyati iti kha° ga°|

(2) tac cittam evam iti kha°|

(3) yat parināmayati iti ga°|

1. °pastartha P, °tro yas tathā(!) Ed. ūe-bār bstan-pa.

3. °tam vīkṛti-vināśād C. 2(nā)... 2(u). om. P.

evam manyate : *evam cītra bodhisattvena mahāsattvenānumodyānumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastu sarvajñatāyām parināmayitavyam* iti² vacanena paurvāparya-pratipādanān naikasmin kṣane dvāv anumodanā-parināmanā-manaskārāu bhavata iti pratipāditam. tasmāt sa(P. 110^b)māna-kartr̄tve ktvā-pratyaya-vidhānād ekam eva cittam pūrvam anumodya paścāt parināmayatīt yuktam cet.³ tae cāyuktam. yato nityasya krama-yaugapadyābhyaṁ artha-kriyā-virodhāt, kṣāṇikatvenānumodakam cittam 'parināmanā-kṣane nāsti. atas tena katham⁴ parināmayatīt.

katamad vā tac cittam anumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastu yat parināmayaty anuttarāyai samyaksambodhaye |

5

10

evam anumodyēti padam asaṅgatam iti nirdiśyēdānīm anumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastv iti padam ayuktam ity āvedayann āha : *katamad vēty-ādi.*

etad uktam : anumodanākārenōtpādād anumodakam eva cittam anumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastūcyate yatas, tasmāt *katamad vā* tae cittam vytiriktam⁵ anumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastu [Tib. 144^b] yac cittam karma-bhūtam anumodakam cittam kartr̄-bhūtam parināmayati. na ca tenāiva cittena tasyāiva parināmanā yuktā, svātmani kāritra-virodhāt iti matih.

15

atha matam : anumodanā-cittānantaram viśiṣṭa-citta-kṣāṇōtpādād anumodanā-sahagatam punya-kriyā-vastu yac cittam prāptam tat paścāt parināmanā-cittena parināmayitavyam ity ayam tasya vākyasyārtha iti.

20

kathām vā śākyam cittena cittam parināmayitum⁽¹⁾ yadā dvayoś cittayoh samavadhānam nāsti |

tathā 'pi parināmayitavyam iti padam nōpapannam ity āha : *kathām vā śākyam* ity-ādi.

evam vākyārtho⁶ yojanīyah : prathama-kṣāṇa-bhāvino vījñānasya kṣāṇikatvena dvitiye kṣane⁷ 'bhāvah. ta(P 111^a)thā dvitiya-kṣāṇa-bhāvino 'pi kāraṇa-

25

(1) parigṛhitum parināmayitum iti ga°|

1. °ttvenānumodanā C. rjes-su yi-rañ-bar byas-nas rjes-su yi-rañ-ba cf. P. 338²⁸.

2. Ed. 140¹? 3. Ex conj. °ktāñ cūn P, °ktāñ C. For ity uktam cet Tib. has ses brjod-par gyur-na. 4... 4. om. P. 5. om. P. 6... 6(vā). om. P. 7. om. P.

vaikalyād anutpādena prathama-kṣaṇe 'bhāvah. ity evam¹ yadā dvayoh pariṇāmanīya-pariṇāmakayoh prathama-dvitiya-kṣaṇa-bhāvinoś cittayoh samavadhānam sambhavo nāsti tat katham dvitiya-kṣaṇa-bhāvinā "pariṇāmanā-cittena" prathama-kṣaṇa-bhāvi-cittam anumodanā-sahagataṁ punya-kriyā-vastu² pariṇāmayitum
5 śakyam iti.

na ca tac-citta-svabhāvatā śakyā pariṇāmayitum

pūrva-cittānupādatā tarhi vidyamānā pariṇāmyata iti cet. āha: na ca tac-citta-svabhāvatā śakyā pariṇāmayitum iti. nīrūpatvād iti bhāvah.

Atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Subhūtiṁ
10 sthaviram etad avocat| mā khalv ārya Subhūte nava-yāna-
samprasthitā bodhisattvā mahāsattvā imāñ nirdeśam śrutvā
utrasisuh samṛtrasisuh samṛtrāsam āpatsvate|

bhagavad-ārya-Maitreyādhiṣṭhānenā Šakraḥ pariharann āha: mā khalv ity-
ādi.

15 ayam abhiprāyah: samvṛtyā 'bhupagata-bhāvānām artha-kriyā-kāritvena
kṣaṇikatve sati viśiṣṭotpatti-kriyā-samāveśam muktvā na vai kaścit kriyāntara-
samāveśah sambhavati. [Tib. 145^a] ato yoginām viśiṣṭānumodaka-cittānantaram
viśiṣṭataram anumodanā-sahagataṁ punya-kriyā-vastu-cittam utpadyate. tato
'py anantaram tat-kuśala-mūla-vāsanā-vāsitam viśiṣṭatamam cittam pariṇāman-
20 'ākāreṇōdayam āśādayati pratityasamutpāda-dharmatā-balāt. iti sthitam etam⁴
vastu-tattvam kṣaṇena vyavahārāyogād bāla-janānurodhena samtānāpeksaṇat
sāmayi(P. 111^b)katvena ca śabda-vṛtter evam cātra bodhisattvena mahāsattvenā-
numodyānumodanā-sahagataṁ punya-kriyā-vastu sarvajñatāyām pariṇāmayita-
vyam ity anena vākyenōktam ārya-Maitreyenā karma-kartṛ-kriyādi-rūpatayā.
25 tatra ca vastu-bhāgam⁵ parityajya śabda-mātram eva⁶ gṛhītvā bāla-janōtrāsa-
karo vikalpo na kārya iti.

katham c' ārya-Subhūte bodhisattvena mahāsattvena tad

1. eva PC. de ltar-na. 2...2. om. P. 3. °tte C. sems-kyis. 4. evam C. hdi. 5. dños-poḥi cha-tsam=vastu-bhāga-mātram? dños-poḥi che-tsam (gnas-brtan). 6. evam C.

anumodanā-sahagataṁ punya-kriyā-vastu anuttarāyai samyak-
sambodhaye pariṇāmayitavyam katham cānumodanā-sahagataṁ
punya-kriyā-vastu parigr̄hṇatā 'numodanā-sahagataṁ cittam
pariṇāmayatā tad anumodanā-sahagataṁ cittam suparigr̄hītam
supariṇāmitam bhavati ||

5

kim ca evam anumodyānumodanā-sahagataṁ punya-kriyā-vastu anuttarāyām
samyaksambodhīu pariṇāmayāmīti vācam bhāsetēti¹ prāk sva-vacanād ārya-
Subhūtinā 'pi samvṛti-pakṣe yathōkta evābhiprāyo 'bhupagantavya ity a-
bhiprāyen² āha: katham c' ārya-Subhūta ity-ādi. yadi yathōktābhiprāyo na
grhyate tadā gaty-antarābhāvāt katham pariṇāmayitavyam. nāiva kathameit.
10 tasmād yathōkta evābhiprāyo grāhya ity arthaḥ. tad eva kathayann āha:
katham cānumodanā-sahagataṁ ity-ādi. parigr̄hṇatā suparigr̄hītam, ²pariṇāma-
yatā su-pariṇāmitam² [Tib. 145^b] katham bhavutīti yojyam

Atha khalv āyuṣmān Subhūtiḥ sthaviro Maitreyam bodhi-

15

sattvam mahāsattvam ārabhya Maitreyam bodhisattvam mahā-
sattvam adhiṣṭhānam kṛtvā Maitreyam bodhisattvam (141)
mahāsattvam āmantrayate sma iha Maitreya bodhisattvo
mahāsattvas teṣām atītanām buddhānām bhagavatām chinna-
vartmanām chinna-vartmanām chinna-prapañca-bhava-netri-
20 kānām paryātta-bāṣpānām mardita-kaṇṭakānām apaṛta-bhārā-
nām anuprāpta-svakārthānām parikṣīṇa-bhava-samyojanānām
samyag-ājñā-suvimukta-cittānām sarva-ceto-vaśi-parama-pāra-
mi-prāptānām daśasu dikṣu aprameyāsaṃkhyeyeṣu trisāhasra-
mahā-sāhasrešu lokadhātuṣ ekākṣaṇīm diśy ekākṣaṇīm ca
25 trisāhasra-mahā-sāhasre lokadhātau aprameyāsaṃkhyeyānām
buddhānām bhagavatām parinirvṛtānām yāvat prathama-cittō-
tpādam upādāya yāvac cānuttarām samyaksambodhim abhi-
sambuddhānām yāvac cānupadhiṣeṣe nirvāṇa-dhātau parinir-

20

25

1. Ed. 138^{a-s}. 2...2. om. P.

vṛtānām yāvac ca sad-dharma nāntarhita etasmīn antare yāni
teṣām buddhānām bhagavatām kuśala-mūlāni pāramitā-prati-
samyuktāni yaś ca teṣām buddhānām bhagavatām punyābhī-
saṃskārah kuśala-mūlābhisaṃskārah yaś ca teṣām buddhānām
5 bhagavatām śīla-skandhaḥ samādhī-skandhaḥ prajñā-skandho
vimukti-skandho vimukti-jñāna-darśana-skandhalī yā ca hitaiṣitā
yā ca mahā-maitrī yā ca mahā-karuṇā ye cāprameyāsaṃkhyeyā
buddha-guṇā yaś ca tair buddhair bhagavadbhīr dharmo de-
śitāḥ ye ca tasmin dharme śikṣitā adhimuktāḥ pratiṣṭhitāḥ
10 teṣām ca yāni kuśala-mūlāni ye ca tair buddhair bhagavadbhīr
bodhisattvā mahāsattvā vyākṛtā anuttarāyām samyaksambodhau
teṣām ca yāni kuśala-mūlāni ṣaṭ-pāramitā-pratisamyouktāni ye
ca pratyekabuddha-yānikāḥ pudgalā vyākṛtāḥ pratyekabodhau
teṣām ca yāni kuśala-mūlāni yāni ca śrāvaka-yānikānām
15 pudgalānām dānamaynāi kuśala-mūlāni śīlamaynāi kuśala-
mūlāni bhāvanāmaynāi kuśala-mūlāni yāni ca śaikṣā(142)ny
anāsravāṇi kuśala-mūlāni yāni cāśaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-
mūlāni yaiś ca tasmin dharme pṛthagjanaiḥ kuśala-mūlāny
avaropitāni yaiś ca deva-nāga-yakṣa-gandharvāsura-garuḍa-kim-
20 nara-mahoraga-manuṣyāmanuṣyair vā sa dharmāḥ śrutāḥ śrutvā
ca kuśala-mūlāny avaropitāni yaiś ca tiryagyoni-gatair api sat-
tvaiḥ sa dharmāḥ śrutāḥ śrutvā ca kuśala-mūlāny avaropitāny
yaiś ca teṣu buddheṣu bhagavatsu parinirvāyatsu parinirvṛteṣu ca
kuśala-mūlāny avaropitāni teṣām ca sarveṣām yāni kuśala-mūlāni
25 tāni sarvāṇy ekato 'bhisaṃkṣipyā piṇḍayitvā tuliyitvā niravaśeṣya
niravaśeṣam anumodetaḥ anumodyānumodanā-sahagatam puṇ-
ya-kriyā-vastu anuttarāyām samyaksambodhau pariṇāmayateḥ |

aviparyāsa-lakṣaṇa-pariṇāmanā-manaskārārtham āha : atha khalv āyuṣmān
Subhūtir ity-ādi. ārabhyēti vikalpakena vijñānen' āmukhīkṛtya. adhiṣṭhānam

kṛtvēti agrato (C. 99^a) ¹visaya-bhāvenāvasthāpya.

pariṇāmayato bodhisattvasya mahāsattvasya kathāḥ na
samjñā-viparyāso na citta-viparyāso na dṛṣṭi-viparyāso bhavati
5 pariṇāmayāmīti vācā pariṇāmanād vikalpena pariṇāmaḥ kṛtas, tasmāt sar-
vasyāiva vikalpasya prakṛtyā sva-pratibhāse 'narthe 'rtha²-vyavasāyena pravṛtter
bhrāntatvam ity abhiprāyen' āha : kathāḥ na samjñā-viparyāsa ity-ādi.

evam ukte Maitreyo bodhisattvo mahāsattva āyuṣmantāḥ
Subhūtim sthaviram etad avocat sacerd ārya-Subhūte bodhi-
sattvo mahāsattvo yena cittena yat pariṇāmayati tasmin citte
na citta-samjñī bhavati 10

parihārārtham āha : sacerd ārya-Subhūta ity-ādi. tasmīmś citte na citta-
samjñī bhavatīti pariṇāmaka-cittena tasmin paramārthato na cittabhiniṣeśī
bhavati.

evam bodhisattvena mahāsattvenānumodanā-sahagatam
punya-kriyā-vastu anuttarāyai samyaksambodhaye pariṇāmitāḥ
bhavati | 15

evam ko guṇo bhavatīty āha : evam bodhisattvenēty-ādi.

yathā tac cittām na samjānīte idam tac cittām iti | evam
bodhisattvasya mahāsattvasya na samjñā-viparyāso na citta-
viparyāso na dṛṣṭi-viparyāso bhavati | 20

upasamharann āha : yathā tac cittam ity-ādi. idam tad vartamāna-pari-
ṇāmakam cittam ity abhiniveśena. tattvato yathā tac cittam na samjānīte na
pratipadyate tathā yadi pariṇāmayati tad evam samyag-anupalambha-hetu-pra-
vṛttatvām na samjñā-viparyāsa ity-ādi yojyam.

etad uktam : yadi tasya vikalpasyāviṣayasya viṣayavattām gr̥hṇiyat tadā 25

1. In P from here up to C108^a many leaves are wanting. 2. 'rtha C cf. P. 349.

bhrānto bhavet yāvatā māyākāravat asau taj jñānam aviṣayam aviṣayatayā= vāvagamya¹ vikalpena parināmane² 'pi svarūpa-parijñānat katham bhrānto bhavatīti.

5 atha yena cittena yat parināmayati tac cittam samjānīte
idam tac cittam iti citta-samjñī bhavati evam bodhisattvasya
mahāsattvasya samjñā-viparyāsaś citta-viparyāso dṛṣṭi-viparyaso
bhavati;

sāmarthyā-kathitam apy [Tib. 146^a] artham spaṣṭayann āha : (C, 99^b) *atha*
yena citteneṭy-ādi.

10 sacet punar bodhisattvo mahāsattvo yac cittam parināma-
yati tac cittam evam samjā(143)nīte evam samanvāharati| tac
cittam samanvāhriyamāṇam eva kṣīṇam kṣīṇam ity evam sam-
jānīte viruddham vigataṁ vipariṇatam ity evam samjānīte|
yac ca kṣīṇam na tac chakyam parināmayitum| yenāpi cittena
15 parināmyate tasyāpi cittasya sāiva dharmatā| yair api dhar-
maiḥ parināmyate teṣām api dharmāṇam sāiva dharmatā| yeṣ-
api dharmeṣu parināmyate teṣām api dharmāṇam sāiva dharmā-
tēti| sacev evam parināmayati samyak parināmyati na mithyā
20 parināmyati|| evam ca bodhisattvena mahāsattvena parināma-
yitavyam|

māyākāro yathā kaścin nirmitāśv'ādi-gocaram

ceto³ nirviṣayam vetti tena bhrānto na jāyate||

iti nyāyena parināmyamāna-citt'ādāv⁴ api māyā-puruṣasyēva pravartanān⁵ na
viparyāsa ity āha : *sacet punar* ity-ādi. *yac cittam* iti parināmyamāṇam. *evam*
25 *samjānīta* iti vākyamāṇa kṣīṇatv'ādinā prayoga-prsthāvasthāyām pratipadyate.
evam samanvāharatīti maulāvasthāyām. *tasyāpi cittasya sāiva dharmatēti* pari-
nāmaka-cittasya⁶ svabhāva-virahāt sāiva kṣīṇatv'ādi-dharmatā. *yair api dharmair*

1. °ṣāyatāv° C. 2. °ñānām° C. 3. ce C. 4. °ttā ad° C. sems la-sogspa.
5. °rtanā C. hjug-pas. 6. C adds again cittasya.

iti vastv-ādibhiḥ. yeṣu api dharmeṣu iti sarvajñat'ādisu.

punar aparaṇī ḍrya-Subhūte bodhisattvena mahāsattvena
yathā 'titānām evam anāgatānām buddhānām bhagavatām
chinna-vartmanām chinna-vartmanānām chinna-prapañca-bhava-
netrikānām aprameyānām asaṃkhyeyānām yāvat prathama-
cittotpādam upādāya yāvac cānuttarāṇi samyakasambodhim
abhisambhotsyante yāvac cānupadhiśeṣe nirvāṇa-dhātau pari-
nirvāsyanti yāvac ca sad-dharmo nāntardhāsyati etasmīn an-
tare yāni teṣām buddhānām bhagavatām pāramitā-pratisamyuk-
tāni kuśala-mūlāni yaś ca teṣām buddhānām bhagavatām śīla-
skandhaḥ samādhi-skandhaḥ prajñā-skandho vimuktī-skandho
vimuktī-jñāna-darśana-skandho yā ca hitāśitā yā ca mahā-maitri
yā ca mahā-karuṇā ye cāprameyāsaṃkhyeyā buddha-guṇā ye
ca te buddhā bhagavanto dharmām deśayiṣyanti ye ca tasmin
dharme śikṣiyante 'dhimokṣayiṣyanti pratiṣṭhāsyanti teṣām ca
yāni kuśala-mūlāni yāmś ca te buddhā bhagavanto bodhisattvān
mahāsattvān vyākariṣyanti anuttarāyāṇi samyaksambodhau
teṣām ca yāni ṣaṭ-pāramitā-pratisamyuktāni kuśala-mūlāni yāmś
ca te buddhā bhagavantāḥ pratyekabuddha-yānikān pudgalān
vyākariṣyanti pratyekabodhau teṣām ca yāni kuśala-(144)mūlāni
yāni ca śrāvaka-yānikānām pudgalānām dānamayāni kuśala-
mūlāni śilamayāni kuśala-mūlāni bhāvanāmayāni kuśala-mūlā-
ni yāni ca śaikṣāṇy anāsravāṇi kuśula-mūlāni yāni cāśaiksāṇy
anāsravāṇi kuśala-mūlāni ye ca tasmin dharme pṛthagjanāḥ
kuśala-mūlāny avaropayiṣyanti ye ca deva-nāga-yakṣa-gandha-
rvāsura-garuḍa-kiṁnara-mahoraga-manuṣyāmanuṣyā kuśala-mū-
lāny avaropayiṣyanti ye ca tiryagyoni-gatā api sattvās tam
dharmāṇi śroṣyanti śrutvā ca kuśala-mūlāny avaropayiṣyanti
ye ca sattvās teṣu buddheṣu bhagavatsu parinirvāyatsu⁽¹⁾ pari-

(1) parinirvāpatsu iti ga°|

nirvṛteṣu ca kuśala-mūlāny avaropayiṣyanti teṣāṁ ca sarveṣāṁ
yāni kuśala-mūlāni tāni sarvāṇy ekato 'bhisaṃkṣipyā piṇḍa-
yitvā tulayitvā niravaśeṣya niravaśeṣāṁ anumoditavyāni | anu-
modyānumodanā-sahagataṁ puṇya-kriyā-vastu anuttarāyai sam-
yakṣambodhaye pariṇāmayato bodhisattvasya mahāsattvasya
kathaṁ na samjñā-viparyāso na citta-viparyāso na dṛṣṭi-vipa-
ryāso bhavati | sace bodhisattvo mahāsattvo yena cittena yat
pariṇāmayati tasmiṁs citte na citta-samjñī bhavati | evam
bodhisattvena mahāsattvenānumodanā-sahagataṁ puṇya-kriyā-
vastu anuttarāyai samyaksambodhaye pariṇāmitaṁ bhavati sa
yathā tac cittam na samjānīte idam tac cittam iti | evam bodhi-
sattvasya mahāsattvasya na samjñā-viparyāso na citta-viparyāso
na dṛṣṭi-viparyāso bhavati | atha yena cittena yat pariṇāmayati
tac cittam samjānīte idam tac cittam iti citta-samjñī bhavati |
evam bodhisattvasya mahāsattvasya samjñā-viparyāsaś citta-
viparyāso dṛṣṭi-viparyāso (145) bhavati || sacet punar bodhi-
sattvo mahāsattvo yac cittam pariṇāmayati⁽¹⁾ tac cittam evam
samjānīte evam samanvāharati | tac cittam samanvāhriyamānam
evam kṣīṇam kṣīṇam ity evam samjānīte niruddhaṁ vigataṁ
vipariṇatam ity evam samjānīte | yac ca kṣīṇam na tac chakyam
pariṇāmayitum | yenāpi cittena pariṇāmyate⁽²⁾ tasyāpi cittasya
sāiva dharmatā | yair api dharmaiḥ pariṇāmyate teṣām api
dharmāṇīm sāiva dharmataḥ | yeṣv api dharmeṣu pariṇāmyate
teṣām api dharmāṇīm sāiva dharmatēti | sace evam pariṇā-
mayati samyak pariṇāmayati na mithyā pariṇāmayati || evam
ca bodhisattvena mahāsattvena pariṇāmayitavyam || punar apa-
raṇa ārya-Subhūte bodhisattvena mahāsattvena pratyutpannā-

(1) ga° pustake, sacet punar bodhisattvo mahāsattvo yac cittam pariṇāmayati iti
pātho nāsti | tatra, atha yena cittena yat pariṇāmayati iti pātho vartate |

(2) yat pariṇāmyate iti ga° |

nām buddhānām bhagavatām chinna-yartmanām chinna-
vartmanānām chinna-prapañca-bhava-netrikānām aprameyānām
asamkhyeyānām aprameyāsām khyeyeṣu trisāhasra-mahā-sīha-
sreṣu lokadhātuṣu tiṣṭhatām dhriyamānām yāpayatām yāvat
prathama-cittotpādām upādāya yāvac cānuttarām samyaksam-
bodhim abhisambudhyante yāvac ca nirupadhiṣeṣe nirvāṇā-dhātau
pariṇirvānti yāvac ca sad-dharmo nāntardadhāti etasmīn antare
yāni teṣāṁ buddhānām bhagavatām pāramitā-pratisamyouktāni
kuśala-mūlāni | yaś ca teṣāṁ buddhānām bhagavatām śila-
skandhaḥ samādhi-skandhaḥ prajñā-skandhaḥ vimukti-skan-
dhaḥ vimukti-jñāna-darśana-skandhaḥ yā ca hitāśitā yā ca
mahā-maitrī yā ca mahā-karuṇā (146) ye cāprameyāsām khyeyā
buddha-guṇāḥ | yām ca te buddhā bhagavanto dharmām deśa-
yanti ye ca tasmin dharme sīkṣante 'dhimokṣayanti pratitiṣṭha-
nti teṣāṁ ca yāni kuśala-mūlāni | yāmś ca te buddhā bhaga-
vanto bodhisattvān mahāsattvān vyākurvanti anuttarāyām
samyaksambodhau teṣāṁ ca yāni ṣaṭ-pāramitā-pratisamyouktāni
kuśala-mūlāni | yāmś ca te buddhā bhagavantāḥ pratyeka-
buddha-yānikān vyākurvanti pratyekabodhau teṣāṁ ca
yāni kuśala-mūlāni | yāni ca śrāvaka-yānikānām pudgalānām
dānamayāni kuśala-mūlāni śilamayāni kuśala-mūlāni bhava-
nāmayāni kuśala-mūlāni yāni ca śaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-
mūlāni yāni cāśaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-mūlāni | ye ca
tasmin dharme pṛthagjanāḥ kuśala-mūlāny avaropayanti
ye ca deva-nāga-yakṣa-gandharvāśura-garuḍa-kimnara-mahoragā
manuṣyāmanuṣyā vā tam dharmām śṛṇvanti śrutvā ca kuśala-
mūlāny avaropayanti ye ca tiryagyoni-gatā api sattvā⁽¹⁾'s tam
dharmām śṛṇvanti śrutvā ca kuśala-mūlāny avaropayanti ye
ca teṣu buddheṣu bhagavatsu pariṇirvāyatsu pariṇirvṛteṣu ca

(1) tiryagyoni-gatāḥ sattvā iti ga° |

kuśala-mūlāny avaropayanti teṣāṁ ca sarveṣāṁ yāni kuśala-mūlāni| tāni sarvāny ekato 'bhisaṁkṣipyā piṇḍayitvā tulayitvā niravaśeṣya niravaśeṣam anumoditavyani| anumodyānumodanā-sahagataṁ puṇya-kriyā-vastu anuttarāyai samyaksambodhaye parināmayato bodhisattvasya mahāsattvasya kathāṁ na samjñā-viparyāso na citta-viparyāso na dr̄ṣṭi-viparyāso bhavati| sacerd bodhisattvo mahāsattvo yena cittena yat pariṇāmayati tasmiṁś citte na citta-samjñī bhavati evam bodhisattvena (147) mahāsattvenānumodanā-sahagataṁ puṇya-kriyā-vastu anuttarāyai samyaksambodhaye parināmitāṁ bhavati yathā tac cittāṁ na samjānīte idam tac cittam iti evam bodhisattvasya mahāsattvasya na samjñā-viparyāso na citta-viparyāso na dr̄ṣṭi-viparyāso bhavati| atha yena cittena yat pariṇāmayati tac cittāṁ samjānīte idam tac cittam iti citta-samjñī bhavati| evam bodhisattvasya mahāsattvasya samjñā-viparyāsaś citta-viparyāso dr̄ṣṭi-viparyāso bhavati| sacet punar bodhisattvo mahāsattvo yac cittāṁ pariṇāmayati tac cittam evam samjānīte evam samanvaharati| tac cittāṁ samanvahriyamānam evam kṣīṇam kṣīṇam ity evam samjānīte niruddham vigataṁ vi pariṇatam ity evam samjānīte| yac ca kṣīṇam na tac chakyam pariṇāmyitum| yenāpi cittena pariṇāmyate tasyāpi cittasya sāiva dharmataḥ| yair api dharmaiḥ pariṇāmyate teṣāṁ api dharmāṇām sāiva dharmataḥ| yeṣv api dharmeṣu pariṇāmyate teṣāṁ api dharmāṇām sāiva dharmeteti| sacerd evam pariṇāmayati samyak pariṇāmayati na mithyā pariṇāmayati|| evam ca bodhisattvena mahāsattvena pariṇāmayitavyam|| punar aparam ārya Subhūte bodhisattvo mahāsattvo 'titānāgata-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām chinna-vartmanām chinna-vartmaninām chinna-prapañca-bhava-netrikānām aprameyānām asamkhyeyānām yāvat prathama-cittotpādam upādaya yāvac

cānuttarām samyaksambodhim abhisambuddhā abhisambhōtsyante abhisambudhyante ca yāvac ca nirupadhišeṣe nirvāṇādhītau parinirvṛtāḥ parinirvāsyanti parinirvanti ca yāvac ca sad-dharma nāntarhitāḥ nāntardhāsyati nāntardadhāti ca etasmīn antare yāni teṣāṁ buddhānām bhagavatām sat-pāramitā-pratisamyuktāni kuśala-mūlāni| yaś ca (148) teṣāṁ buddhānām bhagavatām śila-skandhaḥ samādhi-skandhaḥ prajñī-skandhaḥ vimukti-skandhaḥ vimukti-jñāna-darśana-skandhaḥ yā ca hitāśitā yā ca mahā-maitrī yā ca mahā-karuṇā ye cāprameyāsaṁkhyeyā buddha-guṇāḥ yaiś ca tair buddhair bhagavadbhīr dharma deśito deśayisyate deśyate ca ye ca tasmin dharme śikṣitāḥ śikṣiyante śikṣante ca adhimuktā adhimokṣayisyanti adhimokṣayanti ca sthitāḥ sthāsyanti tiṣṭhanti ca teṣāṁ ca sarveṣāṁ yāni kuśala-mūlāni| ye ca tair buddhair bhagavadbhīr bodhisattvā mahāsattvā vyākṛtā vyākariṣyante vyākriyante cānuttarāyām samyaksambodhau teṣāṁ ca sarveṣāṁ yāni kuśala-mūlāni| ye ca pratyekabuddha-yānikāḥ pudgalā vyākṛtā vyākariṣyante vyākriyante ca pratyekaboddhau teṣāṁ ca sarveṣāṁ yāni kuśala-mūlāni| yāni ca śrāvaka-yānikānām pudgalānām dānamayāni kuśala-mūlāni śilamayāni kuśala-mūlāni bhāvanāmayāni kuśala-mūlāni yāni ca śaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-mūlāni yāni cāśaikṣāṇy anāsravāṇi kuśala-mūlāni| yaiś ca tasmin dharme pṛthagjanaiḥ kuśala-mūlāny avaropitāny avaropayisyante 'varopyante ca yaiś ca deva-nāga-yakṣa-gandharvā-sura-garuḍa-kiṁnara-mahoragair manusyāmanusyair vā sa dharmāḥ śrūtāḥ śroṣyate śrūyate ca śrutvā ca kuśala-mūlāny avaropitāny avaropayisyante 'varopyante ca yaiś ca tiryagyonigatair api sattvaiḥ sa dharmāḥ śrūtāḥ śroṣyate śrūyate ca śrutvā ca kuśala-mūlāny avaropitāny avaropayisyante 'varopyante ca yaiś ca sattvaiḥ teṣu buddheṣu bhagavatsu parinir-

5

10

15

20

25

30

vṛteṣu parinirvāyatsu parinirvāyatsu ca kuśala-mūliny avaro-
pitāny avaropayiṣyante 'varopyante ca teṣāṁ ca sarveṣāṁ yāni
kuśala-mūlini tāni sarvāṇy ekato 'bhisaṅkṣipya pīṇḍayitvā
tulayitvā (148) niravaśeṣya niravaśeṣam agrayā 'numodanayā
5 'numodeta śreṣṭhayā jyesthayā varayā pravarayā prapītayā utta-
mayā anuttamayā niruttamayā asamayā asama-samayā anu-
modanayā 'numodeta| evam anumodyānumodanā-sahagataṁ
puṇya-kriyā-vastu anuttarāyai samyaksambodhaye pariṇāmayā-
mīti vācam bhāṣetānuttarāyāḥ samyaksambodher āhārakam
10 bhavatv iti| tasya katham bodhisattvasya mahāsattvasya na
saṃjñā-viparāyo na citta-viparyāso na dṛṣṭi-viparyāso bhavati|
sacet pariṇāmayann evam samanvaharati te dharmāḥ kṣīṇā
niruddhā vigatā vipariṇatāḥ sa ca dharmo 'kṣayo yatra pariṇā-
myate ity evam pariṇāmitam bhavaty anuttarāyāṁ samyak-
15 sambodhau| sacet punar evam upaparikṣate na dharmo dhar-
mam pariṇāmayatīty api pariṇāmitam bhavaty anuttarāyāṁ samyak-
sambodhau| evam bhadanta Subhūte pariṇāmayato
bodhisattvasya mahāsattvasya na saṃjñā-viparyāso na citta-
viparyāso na dṛṣṭi-viparyāso bhavati||

20 amum¹ evārtham anāgatādi-hāraka-traya-bhedenā darśayann āha: *yathā*
'tītānām evam anāgatānām ity-ādi.

sa ca dharmo 'kṣaya iti dharmatā-rūpeṇa kṣayābhāvād akṣayo buddhatvam.
na dharmo dharmam pariṇāmayatīti dharmah pariṇāmanā-manaskārah puṇya-
kriyā-vastu-dharmah.

25 tat kasya hetoh| tathā hi sa tām pariṇāmatām nābhī-
niviśate||

nanu pariṇāmayāmīti śabdollekhena² pariṇāmanād³ vikalpah samāksiptas, tasya

1. aparam C. hdi. 2. °bdo-lekhe MS. 3. °nā C. yoṇs-su bsnos-pa yin-paḥi phyr.

prakṛtyā sva-pratibhāse 'narthe 'rtha-vyavasāyena¹ pravṛtter bhrāntatvāt².
katham na saṃjñādi-viparyāsa iti tat kasya hetor ity āśāṇky³ āha: tathā hi
sa tām ity-ādi.

etad uktam: yad⁴ āropitasya tāttvikasya ca rūpasya vibhāgam na jānīyat
tadā dṛṣya-[Tib. 146^b]vikalpyāv arthāv⁵ ekīkṛtya sva-pratibhāse 'narthe 'rthādhyā-
vasāyena⁶ pravartanād⁷ bhrānto bhavet. yāvatā vikalpa-visayam āropitam āropi-
tātmanā 'līka-rūpeṇa niśicityā samvṛtyā, sva-lakṣaṇam ca vastu nirvikalpaka-
jñāna-gocaranam pṛthag eva māyōpam'ātmakam⁸ māyōpam'ātmānā 'vitatha-rūpeṇa
paśyan yadā pariṇāmanām⁹ nābhīnīviśate,¹⁰ na ca pariṇāmyamānam cittam¹¹ pari-
ṇāmakam cittam jānātīty api pratipadyate, na ca dharmo dharmam pariṇāma-
yatīty avagacchati,¹² tadā katham viparyasto nā(C. 100^a)mēti.

10 sacet punar evam saṃjñānīte⁽¹⁾ na cittam cittam jānāti na
dharmo dharmam jānāti ity api pariṇāmitam bhavaty anuttarā-
yai samyaksambodhaye| ayam bodhisattvasya mahāsattvasya
anuttarāḥ pariṇāmāḥ| sacet punar bodhisattvas tām puṇyābhī-
samskāram saṃjñānīte na pariṇāmayat� anuttarāyām samyak-
sambodhau|

15 yathōktam evārtham vyatireka-mukhena spaṣṭayann āha: *sacet punar* ity-
ādi.

20 tat kasya hetoh| tathā hi sa tām pariṇāmanām abhini-
viśate|

nanv avabodham antarena pravr̄ty-asambhavāt katham jānāno¹³ na pariṇā-
mayatīti tat kasya hetor ity āśāṇky¹⁴ āha: tathā hi sa tām pariṇāmanām¹⁵ abhi-
nīviśata¹⁶ iti. pramāṇa-bādhita-bhāva-rūpāt tattvenēti¹⁷ śeṣāḥ.

(1) sañjānāti iti ka° kha° gha°|

1. °rthe 'rthāv^a C. 2. °ntītv^a C. 3. yady C. gaṇ-gi tshe. 4. °lpābandhāv
C. nam-par brtag-par bya-bahi don. 5. 'rtha-vyavas^o C. 6. °nā C. hjug yin-paḥi
phyr. 7. °tatvāt C. nes-śin. 8. °ka C. 9. °matām Ed. 10. °ves^o C. Corrected
accord. to Ed. 11. °tta C. 12. °yat^o av^o C. sñām-du yaṇ rtogs-pa. 13. jānāto
C. śes-pa nīd.=jānāna eva? 14. °matām Ed. 15. °ves^o C. Corrected accord. to Ed.
16. °pā... ntven^o C. de-kho-na-nīd-du-na ... phyr-ro śes-byā-ba.

sacet punar asyāvam bhavati so 'pi punyābhisaṁskāro
viviktaḥ śāntah yad apy anumodanā-sahagatam puṇya-kriyā-(150)
vastu tad api viviktam śāntam iti pariṇāmayaty anuttarāyāṁ
samyaksambodhau |

5 vivikta-pariṇāmanā-manaskāram āha : *sacet punar asyāvam bhavati so 'pi punyābhisaṁskāra* ¹ity-ādi.¹ *punyāvam* kuśala-mūlāny alobh'ādīnī,² tasyābhisaṁskāras tat-samutthāpikā kriyā-cetanā. ātm'ādi-sambandha-doṣa-rahitatvād viviktaḥ. māyōpamatayā sarvōpadrava-praśama-hetutvena śāntah.

10 saced evam api na samjānīte sarva-saṁskārahī śāntā viviktā
iti | evam iyām tasya bodhisattvasya mahāsattvasya prajñāpā-
ramitā |

śāntatvādi-rūpeṇāpy abhiniveśo³ viparyāsa ity āha : *saced evam* ity-ādi.
yadi śāntā ity-ādy⁴-evam⁵-rūpeṇa bhāvato na samjānīte tadā samyak-pravṛttatvād
evam iyām tasya prajñāpāramitēti yojyām.

15 yad api tat teṣām buddhānām bhagavatām pariṇirvṛtānām
kuśala-mūlam | yādr̥ṣa eva sa pariṇāmas tādṛśam eve tat
kuśala-mūlam yenāpi tat pariṇāmitām tad api taj-jātikam tal-
lakṣaṇam tan-nikāyām tat-svabhāvam | saced evam samjānīte
na pariṇāmayaty anuttarāyām samyaksambodhau ||

20 buddha-[Tib. 147^a]kuśala-mūla-svabhāvānuṣmṛti-pariṇāmanā-manaskāram nir-
diśann āha : *yad api tat teṣām⁶ buddhānām* ity-ādi. *yādr̥ṣa eva sa⁷ pariṇāma*
iti māyōpamah. *tad apīti pariṇāmakam* cittam. samvṛtyā 'vicāraikaramya-
pūrva-pūrva-sva-kāraṇam āśritya kuśala-mūlasyāvōtpādāt *taj-jātikam*. sva-
sāmānya-lakṣaṇa-rūpeṇā⁸ yathākramam artha-kriyāsu yogyatvād ayogyatvāc ca
25 *tal-lakṣaṇam tan-nikāyām⁹* dharma-dhātu-svabhāvatvāt *tat-svabhāvam*. saced
evam samjānīta iti nimitta iti śeṣāḥ.

1...1. iti CT. 2. °mūlānsalobh° C. 3. abhivyav°(!) C. 4. śā ity-ādy(!) C.
5. eva C. 6. veṣ° C. 7. om. C. 8. Ex conj. tshulgyis. om. C. 9. °kāryam C.

tat kasya hetoh | na hi buddhā bhagavanto nimitta-yogena
pariṇāmanām abhyanujānanti |

buddhi¹-pūrvakatvād vyāpārāṇāmī kathaṁ pratipadyamāno na pariṇāma-
yatīti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : na hi budlhā ity-ādi. niṣedhyābhāve²
niṣedhānupapattau tatra śūnyatvādāu tattvābhiniveśo viparyāsa ity abhiprā- 5
yah.³

10 yac cātītam tat kṣīṇam niruddham vigataṁ vipariṇataṁ
yad apy anāgataṁ tad apy asamprāptam pratyutpannasya sthitir
nōpalabhyate yac ca nōpalabhyate tan nāīva nimittam na
viśayah | saced evam nimittikaroti na samanvāharati na pari-
ṇāmayaty anuttarāyām samyaksambodhau ||

15 prakārāntaram apy āha : yac cātītam ity-ādi. asamprāptam iti vartamāna-
kālatām na pratipannam. svabhāva-vaidhuryenāvasthānūpapatteh sthitir nō-
palabhyate. sahakāri-kāraṇatayā nāīva nimi(C. 100^b)ttam. upādāna-kāraṇatayā
na visayah. yathōkta-rūpeṇālambanāt saced evam nimittikaroti. tathāīva 15
niṣedhābhiniveśena vastu-tattvāparikṣaṇān na samanvāharati. tato viparyasta-
tvān na pariṇāmayatīti.

20 atha smṛti-vaikalyena na nimittikaroti na samanvāharati
na manasikaroti smṛti-vaikalyād anavabodhād vā || evam api
na pariṇāmayaty anuttarāyām samyaksambodhau ||

25 animittikāreṇā⁴ tarhi pariṇāmanāyām kāṣṭhāder apि prāpnotīty āśāṅky'
āha : atha smṛti-vaikalyenēty-ādi. smṛty-[Tib. 147^a]abhāvena śūnyat'ādikam⁵
kāṣṭhādi-bhāvō⁶ na nimittikaroti. tathā 'pi vastu-tattvāparijñānān na samanvā-
harati. evam smṛti-vaikalyād anavabodhād vā Devadatt'ādir na manasikaroti
kiṃcit.⁷ tathā 'pi pūrvavām na samanvāharati. tataś ca tathāīva viparyastat-
vān na pariṇāmayatīti vākyārthaḥ.

1. vṛddhi C. blo. 2. °ṣevy° C. 3. abh° C. 4. °ttāk° C. -mtshan-mar mi
byed-pas. 5. °nyak'ād° C. stoṇ-pa-ñid. 6. bhiivo C. dños-po. 7. °ci C.

atha tan nimittāṇ samanvāharati na ca nimittikaroty evam
parināmitāṁ bhavati tat kuśala-mūlāṁ bodhisattvena mahā-
sattvenānuttarāyāṁ samyaksambodhau॥

yadi ¹nimittikāreṇa animittikāreṇa ca na¹ parināmas tadā kathāṁ tarhi
5 kriyatām² ity āha : *atha tan-nimittam* ity-ādi.

etad uktām : nimilitākṣa-jātyandh'ādinām³ iva pratyaya⁴-vaikalyenāmanas-
sikārā⁵-mātrān na bhāv'ādi-viparyāsa-vāsanā prahiyate. asaṁjñi-samāpatty-
ādi-vyutthitasyēva yogināḥ punar api bhāv'ādy-abhiniveśā⁶-mūlasya rāg'ādi-kleśa-
gaṇasyōtpattiḥ. na cāpi vinā viparyāsa-prahāṇam⁷ pūrvopālabdheṣu rūp'ādiṣu
10 paṭutara-tad-anubhav'āhita-manasikāra-parivarjanam ūsakyam kartum agny⁸-
aparivarjane dāhāparivarjanavat. tathā hīme⁹ rūp'ādi-mithyā-vikalpā¹⁰ na
kaṇṭak'ādivad¹¹ utkilya cetaso 'panetavyāḥ. kiṁ tarhi. bhāv'ādiṣv astitva-
viparyāsa-bijāpagamāt. atas tad-abhinvṛttāv aprahiṇa-timira-doṣasyēva pumso
'lika-rūp'ādy-abhiniveśāḥ pravartamānah kena vāryeta. tae ca viparyāsa-bijām
15 yogināḥ prajñā-cakṣusā nirūpayataḥ sarva-dharmānām samyag-jñān'āloken'
ādarśanān na bhavati. evam¹² saty utkhāta-mūlā¹² iva taravo nirmūlatayā¹³ durvi-
kalpā¹⁴ cetasi tattvato na punar virohantī [Tib. 148^a]ty evam tan-nimittam tathā-
gata-kuśala-mūlāṁ parināmakam ca cittām māyōpama(C. 101^b) tayā samanvāharati.
tad-rūpeṇāīva tattvato 'nabhiniveśān na ca nimittikarotīti.

20 evam atra bodhisattvena mahāsattvena ūsikṣitavyam idam
tad bodhisattvasya mahāsattvasyōpāya-kauśalam veditavyam ||
yenōpāya-kauśalena kuśala-mūlāṇ parināmayati sa āsannāḥ
sarvajñatayāḥ || atra cōpāya-kauśala-sikṣitu-kāmena bodhi-
sattvena mahāsattvena iyam eva prajñāpāramitā 'bhikṣam ūro-
25 tavyā udgṛhitavyā dhārayitavyā vācayitavyā paryavāptavyā
pravartayitavyā deśayitavyā upadeśayitavyā uddeśayitavyā svādhyāta-

1 ... 1. nimittikāreṇa ca parināmas tadā nimittikāreṇa C. gal-te mtshan-mar byed-
pa dañ mtshan-mar mi byed-pas yoñ-su bsño-ba ma yin-na. 2. yant^o C. 3. yāt^o
C. dmus-loñ. 4. pratya C. 5. °lyona m° C. yid-la mi byed-pa. 6. °vādibh° C.
7. °ṇa C. 8. asy C. me. 9. °mi C. hdi-dag. 10. °ipo C. 11. °ṇṭhak° C.
12 ... 12. satyam tvata-m° C. de ltar gyur-na sa-las rtsa-ba druñs-nas phyuñ-ba. 13.
sa-bon med-pa-ñid-kyis=nirbijatayā.

vyā (151) pariprāśnikartavyā ||

upāya-kauśala-parināmanā-manaskāraṇ kathayann āha : evam atra bodhi-
sattvenēty-ādi. upāya-kauśalam iti dān'ādīnām anuṣṭhāne¹ 'py anupalambhāḥ.

5 tat kasya hetoh | na hi prajñāpāramitām anāgamya ū-
kyēyam aśrutavatā prajñāpāramitā parināmanā-kriyā pra-
veṣṭam |

nanu bhinnatvād upāya-kauśala-sikṣayā mātuḥ ūravaṇ'ādinā kaḥ sambandha
iti tat kasya hetor ity āśāṇky' āha : na hi prajñāpāramitām ity-ādi.

etad uktām : dān'ādīnām anupalambhena yā prajñāpāramitāyā parināmanā-
kriyā sāiva yasmād upāya-kauśala-sikṣā³ tasmān mātuḥ ūravaṇ'ādikam vinā na⁴ 10
bhavatīti.

tatra ya evam vadec chakyam āgamya prajñāpāramitām
tat puṇya-kriyā-vastu anuttarāyāṁ samyaksambodhau parinā-
mayitum iti sa māivam vocad iti syād vacanīyah ||

etad eva spaṣṭayann āha : tatra ya evam vaded ity-ādi. vacanīya iti vak-
15 tavyo bahved ity arthaḥ.

tat kasya hetoh | niruddhā hi te ātmabhbāvā niruddhā hi
te samskārāḥ ūntā viviktā virahitā upalabdhināḥ |

nanu bhinnatvāt parināmasya prajñāpāramitayā⁵ saha kaḥ sambandha iti
tat kasya hetor ity āśāṇky' āha : niruddhā hīty-ādi. pūrva-kuśala-mūlōpārjaka- 20
citta-caitasika-dharmānām tad-vāsanānām ca tattvato 'nutpādān niruddhā hi ta
ātmabhbāvā niruddhā hi te samskārā iti dvayam uktām. prayoga-maula-prsthā-
vasthāyām upalambhbhbāvena ta eva yathākramam ūntā viviktā virahitā upa-
labdhina iti yojyam. atha vā tad-ākāreṇa nīrākāreṇāñy'ākāreṇa ca jñānenā
grahitum aśakyatvād [Tib. 148^b] yathāsamkhyam vācyam. 25

1. °ni py° C. rjes-su sgrub kyañ. 2. °maya C. See Ed. 151². 3. °ksyā C. slob-
pa. 4. °kām vina C. med-pīr mi. 5. °tāyā C. 6. Supplied from Ed.

ayam abhipāyah: parināmya¹-dharmāṇām tad-vāsanānām ca tattvato 'nut-
pādāt parināmaka-jñāna-pathātītatvena yasmāt parināmānupapattis tasmād
vikalpenādhyāropya prajñāpāramitā-balena māyōpama-dharmatā-'dhimokṣad
aviparyastah samyag-upāya-kuśala-parināmaḥ śakyate kartum iti.

5 api tu khalu punah sa pudgalo nimittikṛtya vikalpya ca
yathābhūtam ayathābhūte yathābhūta-samjñī upalambham
anupalambhe parināmayet| tasya kuśala-mālam buddhā bhā-
gavanta evam parināmitam anuttarāyam samyaksambodhau
nābhyanujānanti||

10 animitta-parināmana-manaskāram vaktum āha: *api tu² khalu punah sa pud-*
gala ity-ādi. śūnyatādy-eka-rūpeṇa grahanān nimittikṛtya punah-punar man-
sikaranād vikalpya ca yathābhūtam apagata-bhāvābhāv'ādi-rūpam tattvam,
'paścāt sva-vikalpa-pratibhāse 'narthe 'yathā-bhūte 'rthādhyavasāyena³ yathā-bhū-
(C.101^b)ta-samjñī pāramārthika-samjñī san vikalpa-pratibhāsitam artham upalam-
15 *bham anupalambhe buddhatve parināmayed iti vākyārthaḥ.*

tat kasya hetoh| esa eva hi tasya mahān upalambho
bhavati| yat sa parinirvāṇam api buddhāṇām bhagavatām
nimittikaroti vikalpayati ca ākārataś ca nirvāṇam upalabhatē
na cōpalambha-samjñinas tāthāgataḥ arhantah samyaksambud-
20 dhāḥ parināmanām mahā'rtha-karīm vadanti||

nanv arthōpalambhābhāvāt katham evam parināmitam nābhyanujānanti⁴ tat
kasya hetor ity āśaiky' āha: *esa eva hi tasyēty-ādi.*

etad uktam: yasmāt sa pudgalah śūnyatādy-ākāratayā *parinirvāṇam*
anuttarām bodhim *nimittikaroti vikalpayati ca sva-vikalpa-pratibhāsen'* ākāreṇa⁴
25 tāthāiva cōpalabhatē tasmād adhyāropitārtha-rūpeṇa grahanād acikitsyatvena
tasyāivā mahān upalambha iti.

1. °myana C. sno-ba bya-ba. 2. nu C & Ed. hon kyañ. 3. 'rtho vyavas' C.
4. ārūpiṇa C. rnam-pas.

tat kasya hetoh| saviṣah saśalyo hy eṣa parināmaḥ|

nanūpalambhasya manah prasād'ādi-kāritvāt kathaṁ tat-samjñinah *parinā-*
manā na mahā'rtha-karī 'ti tat kasya hetor ity āśaiky' [Tib. 149^a] āha: *saviṣa¹*
ity-ādi. abhimata-dharma-tattvādhigama-bhrāmśārthena maraṇa-hetutvāt *sa-*
vīṣah² sarva-saṃsāra-duruddhara-duḥkha-hetutvena *saśalyah*. ādikarmikāṇām
5 manah-prasād'ādi-kāritve 'pi pramāṇa-vyāhatatvād iti ṣeṣah.

10 tad-yathā 'pi nāma prāṇitam saviṣam bhojanām bhavet|
kiṇi cāpi tad varṇataś ca gandhataś ca rasataś sparśataś cī-
bhilaṣaṇīyam bhavati api tu khalu punah saviṣatvāt parivar-
janīyam bhavati paṇḍitāṇām na paribhogāya| tad eva bīla-jītiyo
duṣprajña-jātiyāḥ puruṣah paribhoktavyam manyeta| tasya tad
bhojanām paribhuñjānasya varṇataś ca gandhataś ca rasataś
ca sparśataś ca svādeśu sukha-karam pariṇāme cāsyā duḥkha-
vipākam bhavati| sa tato niḍānam maraṇam vā nigacchet
maraṇa-mātrakam vā duḥkham| evam ev' ārya-Subhūte ihāike
durgr̥hitena durupalakṣitena duḥsvādhyātena subhāśitasyārtham
ajānānā yathābhūtam artham anavabudhyamānā evam avavadi-
(152)ṣyanty evam anuśāsiyanti ehi tvām kulaputrātītānāgata-
pratyutpannāṇām buddhāṇām bhagavatām śila-skandham samā-
dhi-skandham prajñā-skandham vimukti-skandham vimukti-
jñāna-darśana-skandham teṣām ca śrāvakāṇām yais tatra teṣv
atītānāgata-pratyutpanneṣu buddheṣu bhagavatsu kuśala-mūlāny
avaropitāny avaropayiṣyante 'varopyante ca yāvac ca sad-dharmo
nāntarhitah nāntardhāsyati nāntardadhāti ca etasminn antare
teṣām buddhāṇām bhagavatām yāvat prathama-cittotpādam
upādāya yāvac cānuttarām samyaksambodhim abhisambuddhā-
nām bhagavatām yāvac cānupadhiṣeṣe nirvāṇa-dhātau parinir-
vṛtāṇām| ye ca tair buddhair bhagavadbhīr bodhisattvā mahā-
20 25

1. °viṣaya C. 2. viṣayah C.

sattvā anuttarāyām samyaksambodhau vyākṛtā vyākariṣyante
vyākriyante ca teṣām ca yāni kuśala-mūlāny avaropitāny ava-
ropayiṣyante 'varopyante ca | ye ca pratyekabuddha-yānikāḥ
pudgalā vyākṛtā vyākariṣyante vyākriyante ca pratyekabodhau
teṣām ca yāni kuśala-mūlāny avaropitāny avaropayiṣyante 'va-
ropyante ca | ye ca śrāvaka-yānikāḥ pudgalā vyākṛtā vyākariṣy-
ante vyākriyante ca śrāvaka-bodhau teṣām ca yāni kuśala-mūlāny
avaropitāny avaropayiṣyante 'varopyante ca | yāni ca pṛtha-
gjanānām aprameyāsaṃkhyeyeṣu lokadhātuṣu atītānāgata-pra-
tyutpannānām buddhanām bhagavatām sarva-lokadātuṣu tat
sarvam kuśala-mūlam ekato 'bhisaṃkṣipyā piṇḍayitvā tulayitvā
niravaśesyā niravaśeṣam anumodyānumodanā-sahagataṃ puṇya-
kriyā-vastu anuttarāyām samyaksambodhau pariṇāmayati | evam
sa pariṇāmo nimitta-yogena pariṇāmyamāno viśatvāya sampra-
vartate | tad-yathā 'pi nāma tat saviṣam bhojanam eva nāsty
upalambha-saṃjñināḥ pariṇāmanāḥ

etad eva spaṣṭayann āha: *tad-yathā 'pi nāmēty-ādi.* tatra pariṣṭānta-visa-
doṣa-rūpatvāt *paṇḍitāḥ.* visa-svarūpājñānād *bālāḥ.*¹ svarūpāvagame 'py anava-
dhārita-māraṇa-śaktitvād *duḥprajñāḥ.* sukhotpādakatvāt *sukha-karam.* paryā-
vasāne duḥkha-phalatvād *duḥkha-vipākaṁ.* eka ity upalambha-saṃjñināḥ. śruti-
cintā-bhāvanā-vasthāsu mithyā-vadhāraṇād yathākramam *durgṛhitenēty-ādi-pada-*
trayam. māyōpamārthasya sarva²-viparyāsa-viniṣṭti-prayojanānavagamāt *su-*
bhāsiṣṭasyārtham ajanānāḥ. māyōpama-padārtha-svarūpāvadhāraṇa-śakti-vaikal-
yād *yathābhūtam artham anavabudhyamānāḥ.*

25 tat kasya hetol | saviṣatvād upa(153)lambhasya | tasmād
bodhisattva-yānikena pudgalena nāīvam ūkṣitavyam ||

nanv ādikarmika-manah-prasāda-kāritvāt katham upalambhaḥ sadoṣo yena
tat-saṃjñināḥ pariṇāmo nāstīti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: *sa-viśatvād*

1. °lāḥ C. 2. sa C. thams-cad.

upalambhasyēti pramāṇa-vyāhatatvenēti matib. nāvam ūkṣitavyam ity upalam-
bha-yogena ūkṣu na kāryā.

kathaṃ punar anena ūkṣitavyam katham atītānāgata-pra-
tyutpannānām buddhanām bhagavatām kuśala-mūlam pari-
grāhiṣtavyam kathaṃ ca parigr̄hitam suparigr̄hitam bhavati kathaṃ
ca pariṇāmayitavyam katham ca supariṇāmitam bhavaty anut-
tarāyām samyaksambodhau || iḥānena bodhisattva-yānikena
kula-putreṇa vā kula-duhitrā vā tathāgatam anabhyākhyātu-
kāmenāīvam tat sarvam kuśala-mūlam anumoditavyam evam
pariṇāmayitavyam yathā te tathāgatā arhantāḥ samyaksam-
buddhā buddha-jñānena buddha-cakṣuṣā jānanti paṣyanti tat
kuśala-mūlam yaj-jātikām yan-nikāyam yādrām yāt-svabhāvam
yāl-lakṣaṇām yayā dharmatayā saṃvidyate tathā 'numode tat
kuśala-mūlam yathā ca te tathāgatā arhantāḥ samyaksambuddhā
abhyākhyātāḥ pariṇāmyamānaḥ tat kuśala-mūlam anuttarā-
yām samyaksambodhau tathā 'ham pariṇāmayāmītī॥ evam
anumodamāna evam pariṇāmayan bodhisattvo mahāsattvo 'na-
parāddho bhavati buddhanām bhagavatām samyaktvānumoditam
pariṇāmitam ca bhavati tat kuśala-mūlam anuttarāyai samyak-
sambodhaye na ca tāms tathāgatān arhataḥ samyaksambuddhā
abhyākhyātī॥ evam cāsyā pariṇāmo nirviṣabḥ pariṇāmo mahā-
pariṇāmo dharma-dhātu-pariṇāmaḥ paripūrṇaḥ suparipūrṇo
bhavati adhyāśayeniādhimuktyā pariṇāmayataḥ ||

buddhanujñāta-pariṇāmanā-manaskāram (C, 102^a) nirdiśann¹ āha: *katham*
punar [Tib. 149^b] anena ūkṣitavyam ity-ādi. anabhyākhyātu-kāmenēti tathāgata-
nirdiśṭārthānuṣṭhānena phala-prāpti-darśanād a-tiraskartu-kāmena. buddha-
jñānena prajñā-cakṣuṣā sarva-dharmāvikalpana-visayena jānanti, buddha-cakṣuṣā
sarvākāra-sarva-dharmābhīsambodha-visayena paṣyantīti yojyam. yayā dhar-

1. °rdiṣṭam C.

mātayēti māyōpamataya. abhyānujānāntīti yathā sarva-mārgānupalambh'ālam-
banāl-manaskāreṇa pariṇāmyamānasya svahastam yacechanti. anaparāddha iti
nirdoṣatvād a-kṛtāparādhah. apagatōpalambha-viṣayatvān nirviṣak̄ pariṇāmaḥ,
rūpa-kāya-dharma-kāya-prāpti-hetutvād yathākramam mahā-pariṇāmo dharma-
5 dhātu-pariṇāmaḥ. prayoga-prsthāvasthā-praṣṭhatvāt² pariṇāmaḥ. maulāvasthā-
yām samyak-pravṛttatvāt supariṇāmaḥ.

punar aparaṇ bodhisattva-yānikena kula-putreṇa vā kula-
duhitrā vā evam pariṇāmayitavyaṇ yac chilāṇ yāḥ samādhīr
yā prajñā yā vimuktir yad vimukti-jñāna-darśanāṇ tād-yathā
10 'paryāpannam kāma-dhātau aparyāpannam rūpa-dhātau aparyā-
pannam ārūpya-dhātau nāpy atītaṇ nānāgataṇ na pratyut-
pannam ||

traidhātukāparyāpanna-pariṇāma³-manaskāram pratipādayann āha : punar
aparaṇ bodhisattva-yānikenety-ādi. aparyāpannam iti kām'ādi-dhātu-trayasyā-
15 nupalambhād apratiṣṭhitāṇ. tatra

narakā-preta-tiryāṇe manusyāḥ ṣad-divaukasah⁴
kāma-dhātuḥ sa naraka-dvīpa-bhedena vimśatih.
ūrdhvam saptadaśa-sthāno rūpa-dhātuḥ. pṛthak-pṛthak
dhyānam tri-bhūmikam tatra, caturthaṁ tv aṣṭa-bhūmikam.
20 ārūpya-dhātūr asthāna upapattyā eatur-vidhah,
dhyānād ūrdhvam asamsthāno, 'rūpe ṣad bhāvanā [Tib. 150^a] matāḥ.⁵
atītādi-kāla-traye 'pratiṣṭhitatvād āha : nāpy atītaṁ ity-ādi.

tat kasya hetoh | tryadhva(154)-traidhātukāparyāpannatvāt
tathārvā pariṇāmo 'py aparyāpannah | yatrāpi dharme sa pari-
25 nāmaḥ pariṇāmyate so 'pi dharmo 'paryāpannah sacerd evam
adhimūḍcati | evam pariṇāmayatas tasya bodhisattvasya mahā-
sattvasya avinaṣṭaḥ pariṇāmo bhavaty aparyāpanno nirviṣak̄

1. °ne C. dmigs-paḥi. 2. sic C. yon-su rgyas-paḥi phyir.=paripuṣṭatvat?
3. °manā? cf. supra & infra. (Aṣṭ. 154,1). 4. °vok° C. 5. For these verses see 阿
毘達磨俱舍論第八 (正藏二九 40c) 6. bhā-vo tha vā(!) C. bsam-pa ni drug yin-no.

pariṇāmo mahā-pariṇāmo dharma-dhātu-pariṇāmaḥ paripūrṇaḥ
supariṇāmaḥ bhavati

nanu kām'ādi-dhātāv atītādi-kāle ca sthitasya citta-kṣaṇasya pariṇāmanāt
kathām tatra na pratiṣṭhita iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : try-adhva-
traidhātukēty-ādi. 5

etad uktām : try-adhva-traidhātukasya tattvenānutpādād aparyāpannatve
kathām tatra sthitāḥ pariṇāma iti.

yatrāpi dharma iti buddhatve. dharma-dhātuvat kṣayābhāvād¹ avinaṣṭaḥ
pariṇāmaḥ.

atha tam pariṇāmayati niviṣate nimittikaroti mithyā pari-
10 nāmayati |

aparyāpanna ity abhiniveśo bandhanam ity āha : atha tam ity-ādi.

tatra yo 'yam pariṇāmo bodhisattvasya mahāsattvasya
anayā dharma-dhātu-pariṇāmanayā yathā buddhā bhagavanto
jānānti yathā cābhyanujānānti tat kuśala-mūlam anuttarāyām
15 samyaksambodhau pariṇāmitām evam supariṇāmitām bhavatītī
tathā 'ham pariṇāmayāmi ity ayaṁ samyak-pariṇāmaḥ || evam
ca pariṇāmitām supariṇāmitām bhavaty anuttarāyām samyak-
sambodhau ||

upasamharann āha : tatra yo 'yam ity-ādi. 20

atha khalu Bhagavān āyuṣmate Subhūtaye sādhu-kāram
adāt | sādhu sādhu Subhūte śāstṛ-kṛtyam tvām Subhūte karosi
yas tvām bodhisattvānām mahāsattvānām dharmām deśayasi ||

praśna-mukhena samyag-upadeśakatvād ārya-Subhūte sādhu sādhu iti sādhu-
kārah. anyath' ārya-Maitreyenopadiṣṭatvāt kathām anyam prati sādhu-kāraḥ 25
sādhuḥ syat.

1. kṛpābhād C. zad-pa med-paḥi phyir-ro.

tat kasya hetoh | yo hy ayam Subhūte pariṇāmo dharma-dhātu-pariṇāmo 'yam bodhisattvasya mahāsattvasya |

nanv aviparyasta-dharma-deśanā'bhave kathām sāstr-kṛtyam iti tat kasya
hetor ity āśaṅky' āha : yo hy ayam ity-ādi.

5 etad uktam : yasmān māyōpamatayā sarvo 'yam pariṇāmo dharma-dhātu-
pariṇāmas tasmād aviparyasta-deśanayā buddha-kṛtyam karosīti.

asyām eva dharmatāyām yathā buddhā bhagavanto jānanti
paśyanti tat kuśala-mūlam yaj-jātikām yan-nikāyām yādr̄śām
yat-svabhāvām yal-lakṣaṇām yaya dhammatāvā samvidyate tathā
10 'numode yathā cābhyanujānanti tathā 'ham pariṇāmayāmīti ||
atra yaḥ puṇya-skandho yaś ca Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu trisā-
hasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu ye sattvās tān sarvān kaścid
eva kula-putro vā kula-duhitī vā daśasu kuśalešu karma-pathēšu
samādāpayet pratiṣṭhāpayet tasya yaḥ puṇyābhisaṁskāras tato
15 'yam eva bodhisattvasya mahāsattvasya (155) dharma-dhātu-
pariṇāma-jah puṇya-skandho 'gra ākhyāyate śreṣṭha ākhyāyate
jyeṣṭha ākhyāyate vara ākhyāyate pravara ākhyāyate praṇīta
ākhyāyate uttama ākhyāyate anuttama ākhyāyate niruttama
ākhyāyate asama ākhyāyate asama-sama ākhyāyate || tiṣṭhatu
20 khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu trisāhasra-mahā-
sāhasrešu lokadhātušu sarva-sattvān daśasu kuśalešu karma-
pathēšu pratiṣṭhāpya puṇyābhisaṁskāro yāvantah Subhūte Gaṅgā-
nadī-vālukōpamešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu sattvās
te sarve caturṇām dhyānānām lābhino bhavyeuh teṣām ca yaḥ
puṇyābhisaṁskāras tato 'yam eva bodhisattvasya mahāsattvasya
25 pariṇāmanā-sahagataḥ puṇya-skandho 'gra ākhyāyate śreṣṭha
ākhyāyate jyeṣṭha ākhyāyate vara ākhyāyate pravara ākhyāyate
praṇīta ākhyāyate uttama ākhyāyate anuttama ākhyāyate
niruttama ākhyāyate asama ākhyāyate asama-sama ākhyāyate ||

tiṣṭhatu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu
trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu sarva-sattvānām catur-
dhyāna-niṣpādana-sambhūtal puṇyābhisaṁskāro ye Subhūte
Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhā-
tušu sattvās te sarve caturṇām apramāṇānām lābhino bhave-
yuḥ | tiṣṭhatu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpa-
mešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu catur-apramāṇa-
lābhinām sarva-sattvānām puṇyābhisaṁskāro ye Subhūte Gangā-
nadī-vālukōpamešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu sat-
tvās te sarve catasṛṇām ārūpya-samāpattiṇām lābhino bhave-
yuḥ | tiṣṭhatu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu
trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu (156) catur-ārūpya-samā-
patti-lābhinām sarva-sattvānām puṇyābhisaṁskāro ye Subhūte
Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhā-
tušu sattvās te sarve pañcānām abhijñānām lābhino bhavyeyuḥ |

ato 'nantaram mahā-puṇyōdaya-pariṇāmanā-manaskāro vaktavyaḥ. sa ca
mrdu-madhyādhimātra-bhedenā trividha iti mrdu adhikṛty' āha : asyām eva
dharmatāyām ity-ādi yāvat pañcānām abhijñānām lābhino bhavyur iti.

[Tib. 150^b] etad uktam : daśa-kuśala-karmapatha-sevinah sattvān ārabhya
yāvat pañcābhijñānām puṇyābhisaṁskārān mrdu-bhūtāt tad-anupalambh'ālambā-
na-manaskāreṇānumodanā-pūrvaka-pariṇāmasyādhika-puṇyatvena mrdūpādhi-
bhedān mrdu¹-mahā-puṇyōdaya-pariṇāmanā-manaskāra iti.

tiṣṭhatu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpamešu
trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu pañcābhijñānām sarva-
sattvānām puṇyābhisaṁskāro ye Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukō-
pamešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu srotaāpannā bha-
veyuḥ | tiṣṭhatu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukō-
pamešu trisāhasra-mahā-sāhasrešu lokadhātušu sarva-sattvānām

srotāpānnānām puṇyābhisaṃskāro ye Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvāṣ te sarve sakṛdāgāmino bhaveyuh | tiṣṭhatu khalu punaḥ Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvānām sakṛdāgāminām puṇyābhisaṃskāro yāvantah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvāṣ te sarve anāgāmino bhaveyuh | tiṣṭhatu khalu punaḥ Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvānām anāgāminām puṇyābhisaṃskāro yāvantah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvāṣ te sarve arhanto bhaveyuh | tiṣṭhatu khalu punaḥ Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvāṣ arhatām puṇyaskandho ye Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvāṣ te sarve pratyekabuddhā bhaveyuh |

madhyam āvedayann āha: *tiṣṭhatu khalu¹ punar ity-ādi yāvat sarve pratyekabuddhā bhaveyur* iti.

etad uktam: prathama-phalastham ārabhya yāvat pratyekabuddhānām puṇyābhisaṃskārān madhya-bhūtāt tad-anupalambhālambana-manaskārenānu-20 modanā-pūrvaka-parināmasyādhika-puṇyatvān madhyopādhi-bhedenā madhya-mahā-puṇyōdaya-parināmanā-manaskāra iti.

tiṣṭhatu khalu punaḥ Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu loka(157)dhātuṣu sarva-sattvānām pratyekabuddhānām puṇya-skandho ye Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvāṣ te sarve anuttarāyām samyaksambodhau samprasthitā bhaveyuh | te sarve anyeṣv anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu ye sattvāṣ tān sarvān ekāiko bo-

1. °ṣṭhantu C.

dhisattvaś cīvara-piṇḍapāta-śayan'āsana-glāna-prayaya-bhaiṣajya-pariṣkārair Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpān upatiṣṭhet sarva-sukhōpadhānaiḥ sarvaiḥ sukha-sparṣa-vihārais tac ca dānam upalambha-samjñino dadyuh |

adhimātrām vaktum āha: *tiṣṭhatu khalu punar ity ārabhya yāvat¹ sarve⁵ py upalambha-samjñino dānam dadyur¹* iti. *Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisā- hasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu samyaksambodhi-prasthita-sarva-sattvānām tā- vadbhī adhikair vā sōpalambhaiḥ sarvaiś² cīvara piṇḍapāt'ādibhiḥ³ tāvataḥ kalpān upasthāna-karaṇa-puṇyād adhimātra-bhūtāt tad-anupalambhālambana- manaskārenānumodanā - pūrvaka - parināmasyādhika - puṇyatvenādhimātrōpādhi- 10 bhedād adhimātra-mahā-puṇyōdaya-parināmanā-manaskāra iti samudāyārthaḥ.*

avayavārthas tūcyate: *samprasthitā* iti pranidhi-prasthāna-(C. 103^a)cittā- bhyām [Tib. 151^a] pravṛttābhyām pravṛttā ity arthaḥ. *te sarva* iti *dadyuh*. etena paryāyenēti vakṣyamāṇena sambandhāḥ. tam eva kathayann āha: *anyeṣv-anyeṣv* ity, aparāpareṣu. *upatiṣṭhed* iti sakṛd upasthānam kuryāt. *sarva-sukhōpadhā- 15 nair* iti **snānōdvartan'ādibhiḥ*. *sarvaiḥ sukha-sparṣa-vihārair* iti yathēcham camkramanādi-vihārair, *upatiṣṭhed* iti pūrvēṇa sambandhāḥ.

etena paryāyenā tān sarva-sattvān ekāikam parikalpya tāmś ca sarva-bodhisattvān ekāiko bodhisattvo Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpān upatiṣṭhec cīvara-piṇḍapāta-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣkāraih sarvaiḥ sukha-sparṣa-vihāraih satkuryād gurukuryān mānayet pūjayed arcayed apacāyet | evam ekāikas teṣām sarveṣām bodhi- sattvānām anena paryāyenā dānam dadyād evam sarve 'pi te dānam dadyuh | tat kiṁ manyase Subhūte api nu te bodhi- 20 sattvās tato nidānam bahu-puṇyām prasaveyuh || 25

Subhūtir āha | bahu Bhagavan bahu Sugata | aprameyām Bhagavann aprameyām Sugata | samkhyā 'pi Bhagavams tasya

1 ... 1. tac ca dānam upalambha-samjñino dadyuh Ed. & Tib. thams-ead-kyis. 2. sattvaiś C. 3. °ṇḍapāt'rād° C. 4. mnān° C. khrus.

puṇya-skandhasya na sukarā kartum | gaṇanā 'py upamā 'py
aupamyam apy upaniśā 'py upaniṣad api Bhagavam̄s tasya
puṇya-skandhasya na sukarā kartum | sacerd Bhagavan rūpi
bhavet sa puṇya-skandho Gaṅgā-nadī-vālukōpameś api trisā-
hasra-mahā-sahasreśu lokadhātuṣu na māyet ||

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam̄ Subhūtim̄ sthaviram
etād avocat | evam etat Subhūte evam etat | yatra khalu punah
Subhūte bodhisattva-yānikāḥ pudgalāḥ prajñāpāramitōpāya-
kauśalya-parigṛhito 'nena dharma-dhātu-parināmena tat (158)
kuśala-mūlam anuttarāyāṁ samyaksambodhau parināmayet
puṇyaṁ prasavaty asya Subhūte puṇya-skandhasya dharma-
dhātu-parināma-jasyāsau pūrvaka upalambha-samjñināṁ bodhi-
sattvānāṁ dānamayah puṇyābhisaṁskārah śatataṁ apि kalām
nōpaiti⁽¹⁾ sahasratam̄ apि śatasahasratam̄ apि koṭitam̄
api koṭisatataṁ apि koṭisahasratam̄ apि koṭisatasahasrata-
mīm apि koṭiniyutatasahasratam̄ apि kalām nōpaiti⁽¹⁾ sam-
khyām apि kalām apि gaṇanām apy upamām apy aupamyam
apy upaniśām apy upaniṣadam apि na kṣamate ||

etenā paryāyeṇēti te sarve samyaksambodhi-samprasthitāḥ sattvā yathōktā-
20 *parāpara-lokadhātu-sthita-sarva-sattvānāṁ etenā paryāyeṇāīkāka-sattva-krame-*
nōpasthānāt¹ tac ca dānam̄ upalambha-samjñino dadyur iti yāvat. tān sarva-
sattvān ity-ādi. tān anyān yathōkta-lokadhātu-stithān sarva-sattvān ekākām̄
parikalpya kṛtvā, punas tān eva sarva-bodhisattvān ekāiko bodhisattvas tāvataḥ
kalpān upatiṣṭhed² iti vākyārthāḥ. kramenēty abhiprāyāt pūrva-hārakād asya
25 višeṣāḥ. anena paryāyeṇā dānam̄ dadyād iti yathā Gaṅgā-nadī-vālukōpamān
kalpān ekām̄ bodhisattvam eko bodhisattvāḥ samupatiṣṭhet. evam sa evāiko
bodhisattvo 'nena Gaṅgā-nadī-vālukōpama-kalpōpasthāna-kramenā teṣām aparā-
para-nirdista-lokadhātu-samgrhitānāṁ sarveṣām bodhisattvānāṁ sukhōpadhānār-

(1) nōpayāti iti ga° |

1. °sthāt C. 2. °lpāprat° C.

thām̄ dānam̄ [Tib. 151^b] dadyāt. evam anantarōkta-kramenā sarve 'pi te sam-
yaksambodhi-samprasthitā dānam̄ dadyuh.

rūpī bhaved iti paramānu-svabhāva-rūpa-skandhaḥ syāt. na māyetēti prā-
curyān na tiṣṭhet.

5 tat kasya hetoh | tathā hi teṣām paurvakānāṁ upalambha-
samjñinām̄ bodhisattvānām̄ subahv apि dānam̄ dattām̄ subahv
ity apि parisamkhyātām̄ bhavati ||

nanūpalambha-samjñinām̄ dānamayah puṇyābhisaṁskāro 'prameyo 'pi
katham yāvad upaniṣadam apि na kṣamata iti tat kasya hetor ity āśāṇky' āha :
tathā hīty-ādi. 10

etad uktam̄ : yasmāt teṣām̄ suprabhūtam̄ dānam̄ dattām̄ sad ekatv'ādi-
samkhy'ādi-rahitam̄ apramey'ādi-samkhyā-yogād aprameyam̄ subahv ity-ādi¹
parisamkhyātām̄ bhavati tasmāt tad-dhetuka-puṇyābhisaṁskārah parināmanā-
puṇya-skandhasyāpramey'ādi-samkhy'ādi-rahitasya yāvad upaniṣadam apि na
(C. 103^b) kṣamata iti. 15

atha khalu caturmahārājakāyikānāṁ deva-putrānām̄ viṁ-
śati-sahasrāṇi prāṇjalini namasyanti Bhagavantam etad avocan |
mahā-parināmo 'yam Bhagavan bodhisattvānām̄ mahāsattvānām̄
yad uta prajñāpāramitōpāya-kauśalya-parigṛhitānām̄ kuśala-
mūla-parināmaḥ sarvajñatāyai | yatra hi nāma teṣām aupalam-
bhikānām̄ bodhisattvānām̄ tāvantam̄ dānamayam̄ puṇyābhi-
samskāram abhibhavati || 20

Bhagavad-adhiṣṭhānena krt'ādarā² deva-putrāḥ kāritram āhuh mahēty-ādinā.
yāna³-traya-vineya-sattva-mārgopadeśa-hetu-bhāva-vyāpāra-yuktatvena jagad-
artha-karaṇān mahā-parināmaḥ. katham evam iti-ādi-śānkāyām āha : yatra hi 25
nāmēty-ādi. yasmīn upāya-kauśale sati yasmāt tāvantam̄ apramey'ādi-samkhyā-
vat tan nāma prasiddham̄ puṇya-skandham abhibhavati tasmān mahā-parināma

1. So C. & Tib., but Ed. reads apि. 2. °rata C. gus-par byas-te. 3. naya C.
theb-pa.

iti vākyārthaḥ.

atha khalu trāyastrīmśa-kāyikānām deva-putrānām śata-sahasrāni divya-puṣpa-dhūpa-gandha-mālyā-vilepana-cūrṇa-var-
5 sair divyai ratna-varṣair divyaiś ca vastra-varṣair Bhagavantam abhyavakirann abhiprakiran| divyaiś chattrair divyair dhvajair divyābhir ghanṭābhir divyābhiḥ patākābhiḥ samantāc ca divya-
dīpa-mālabhir bahu-vidhābhiś ca divyābhiḥ pūjābhir Bhaga-
vantam satkurvanti sma gurukurvanti sma mānayanti sma
10 pūjayanti sma arcayanti sma apacāyanti sma divyāni ca vā-
dyāny abhipravādayāmāsuḥ evam ca vācam abhāṣanta mahā-
(159)parināmo batāyāṁ Bhagavan bodhisattvasya mahāsattvasya yo 'yam dharīna-dhātu-parināmaḥ| yatra hi nāma tat teṣām au-
palambhikānām bodhisattvānām mahāsattvānām dānamayaṁ
15 puṇyābhisaṁskāra-skandham abhibhavati yathā 'pi nāma pra-
jñāpāramitōpāya-kauśalya-parigṛhitatvād asya mahā-parināma-
syā|| evam anyebhyo 'pi deva-nikāyebhyo deva-putrā āgatya Bhagavantam paramēṇa satkāreṇa paramēṇa gurukāreṇa para-
mayā mānanayā paramayā pūjanayā paramayā arcanayā para-
20 mayā apacāyanayā satkṛtya gurukṛtya mānayitvā pūjayitvā arcayitvā apacāyya evam eva śabdam udīrayanti sma ghoṣam anuśrāvayanti sma| evam peyālena kartavyam| Yāmās Tuṣitā Nirmāṇa-ratayāḥ Para-nirmita-vaśavartino Brahma-kāyikā Bra-
hma-prohitā Brahma-pārṣadyā Mahābrahmāṇaḥ Parīttābhā Apra-
māṇābhā Ābhāsvarāḥ Parītta-śubhā Apramāṇa-śubhā Śubha-
25 kṛtsnā Anabhrakāḥ Puṇya-prasavā Vṛhat-phalā Asamjñi-sattvā Avṛhā Atapāḥ Sudrṣāḥ Sudarśanā Akaniṣṭhāś ca devāḥ te 'py evam evāñjalim kṛtvā Bhagavantam namasyanta etad avocan| aścaryam Bhagavan yāvad ayam bodhisattvānām mahāsattvā-
nām prajñāpāramitōpāya-kauśalya-parigṛhitānām kuśala-mūla-

parināmo yas teṣām upalambha-samjñinām bodhisattvānām tāvac cira-rātra-saṃcitam api tathā mahā-vistara-samudānītam api puṇya-skandham abhibhavati ||

samyag-deśanayā samjāta-prasādātiśayatvena pūjā-pūrvakam praśām-
sārtham āha: *atha khalu trāya ity-ādi. purataḥ samantāc ca yathākramam 5 prakara-kṣepād abhyavakirann abhiprakiran* ity artha-bhedah.

[Tib. 152^a] evam anyebhya iti Yāmādibhyāḥ. evam evēti Trāyastrīmśa-kāyi-
kānām iva mahā-parināmo 'yam ity-ādi-śabdam udīrayanti. punaḥ-punar uccā-
raṇād ghoṣam anuśrāvayanti.¹

evam eva² peyālena kartavyam iti evam eva³ śabdam udīrayanti ghoṣam 10 anuśrāvayantī-pada-dvayam sarvatra mahā-parināmo 'yam ity-ādi-hārakānte 'tideśanīyam ity arthaḥ.

cira-rātra-saṃcitam iti dīrgha-kālōpārjitaṁ. mahā-vistara-samudānītam iti aneka-prayoga-yatna-sādhitaṁ.⁴

atha khalu Bhagavāṁs tān Śuddh'āvāsa-kāyikān deva-
putrān ādin kṛtvā sarvāṁs tān deva-putrān āmantrayate sma |
tiṣṭhatu khalu punar deva-putrā Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu tri-
sāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvānām anuttarāṁ samyaksambodhim abhisamprasthitānām anuttarāyāḥ samyak-
(160)sambodheḥ pratilambhāya dānam dadatām puṇyābhisaṁ-
skāro 'nena paryāyenā ye 'pi te deva-putrā anyeṣv Gaṅgā-nadī-
vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās te 'pi sarve anuttarāyām samyaksambodhau praṇidhānam kṛtvā bodhāya cittam utpādyānyeṣv-anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvānām cīvara-
pīḍapāṭa-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣkāraiḥ sar-
va-sukhōpadhānaiḥ sarvaiḥ sukha-sparśa-vihāraiḥ ekālkō bodhi-
sattvo Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpāṁs tiṣṭhan dānam dadyād 25

1. udīrayanti C. rjes-su sgrogs-paḥo. 2. om. Ed. & Tib. 3. om. Tib. 4.

^adhyaṁ C. bsgrubs-paḥo—(gnas-brtan); sgrub-paḥo—(sde-dge).

evam sarve 'pi yāvat te cōpalambha-samjñino dānam dadyuh |
etena paryāyeṇa tān sarvā-sattvān ekākām parikalpya tāmś ca
sarva-bodhisattvān ekāko bodhisattvo yāvat sarve te bodhisattvā
Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpāms tiṣṭhantas tān sarva-sattvāmś
cīvara-piṇḍapāta-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣkā-
raih sarva-sukhōpadhānaih sarvaih sukha-sparśa-vihārair upa-
tiṣṭheyuh tac ca dānam upalambha-samjñino dadyuh | yaś ca
bodhisattvo mahāsattvah prajñāpāramitōpāya-kauśalya-pari-
grhito 'titānāgata-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām
śila-skandham samādhi-skandham prajñā-skandham vimuktī-
skandham vimuktī-jñāna-darśana-skandham teṣām ca bodhi-
sattva-pratyekabuddha-śrāvaka-yānikānām pudgalānām yaiś ca
tatrānyair api sattvaih kuśala-mūlānām avaropitānām avaropa-
yīṣyante 'varopyante ca tat sarvam ekato 'bhisamkṣipya piṇḍa-
yitvā tulayitvā niravaśeṣya niravaśeṣam agrayā 'numodanayā
'numodate śreṣṭhayā jyeṣṭhayā varayā pravarayā pranītayā utta-
mayā 'nuttamayā niruttamayā uttarottarayā 'samayā 'sama-
samayā 'pratisamayā 'cintyayā 'numodanayā 'numodate | anu-
modyā(161)numodanā-sahagatām punya-kriyā-vastu anuttarā-
yām samyaksambodhau pariṇāmayaty anuttarāyāḥ samyak-
sambodher āhārakam bhavatv iti | asyānumodanā-pariṇāmanā-
sahagatasya punya-kriyā-vastunāḥ so 'pi paurvaka aupalambhi-
kānām bodhisattvānām punyābhisaṁskārah śatataṁ apī
kalām nōpaiti sahasratāmīm apī śatasahasratāmīm apī koṭīta-
mīm apī koṭīsatatāmīm apī koṭīsaḥasratāmīm apī koṭīsaḥasra-
hasratāmīm apī koṭīniyutaśatasahasratāmīm apī kalām nōpaiti
saṁkhyām apī kalām apī gaṇānām apy upamām apy aupa-
myam apy upaniśām apy upaniśādam apī na kṣamate ||

punar api pariṇāmasya māhātmyārtham āha: atha khalu Bhagavāns tān

ity-ādi.

tat kasya hetoh | tathā hi te bodhisattvāḥ sarve 'py upa-
lambha-samjñino dānam dadati "

nanu prayog'ādi-mahattve 'pi katham dānamayah punyābhisaṁskārah śvalpa-
prayog'ādi'-janita-pariṇāma-punya-kriyā-vastiṇo yāvad upaniśādam apī na kṣa-
mata iti tat kasya hetor ity āśāky' āha: tathā hi te bodhisattvā ity-ādi.
pramāṇa-vyāhatatvenōpalambhasya viparyastatvād iti matih. anumodanā-pūr-
vakam apī sarvam evādhimukti-manaskārenōpārjitām kuśala-mūlām sarva-
dharmaṇupalambha-bhāvanayā sarva-sattvārtham anuttara-bodhau māyā-puruse-
ñēva pariṇāmayitavyam ity eka eva sarva-sattvānām tri-yāna-niryāṇa-mārgō-
padeśa-hetu-bhāva-vyāpāra-yuktaḥ pariṇāmanā-manaskārah. kasyacit tu² kvacid
abhiniveśa iti tat-pratipakṣārtham yathōkta-nyāyena manda-buddhi-janānugra-
hāya [Tib. 152^b] dvādaśa-(C. 104^a)prakārah prabhedaḥ kṛtaḥ. tīkṣṇa-prajñānām
avajñā³-vinivṛtti-arthaḥ nātiprabhedah.

tathā cōktam:

viśeṣa-pariṇāmas tu tasya kāritram uttamam^I
nōpalambh'ākṛtiś cāsāv^{II} aviparyāsa-lakṣaṇah^{III} || (21)
vivikto^{IV} buddha-punyaughaḥ svabhāva-smṛti-gocarah^V
sōpāyaś^{VI} cānimittas^{VII} ea buddhair abhyanumoditah^{VIII} || (22)
traidhātukāprapannaś^{IX} ea pariṇāmo 'paras tridhā
mṛdur^X madhyo^{XI} 'dhimātraś^{XII} ea mahā-puṇyoday'ātmakah | iti. (23)

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
yad Bhagavān evam āha atitānāgata-pratyutpannānām sarveṣām
buddhānām bhagavatām bodhisattvā-pratyekabuddha-śrāvaka-
saṁghānām sarva-sattvānām cātitānāgata-pratyutpannām yan
nāma kuśala-mūlām tat sarvam ekato 'bhisamkṣipya piṇḍayitvā
tulayitvā niravaśeṣya niravaśeṣam anumodate 'grayā 'numoda-

1. svatpr^o or svabhuy^o C. sbyor-ba la-sogs-pa chun-dus, and C inserts here punya-,
which is wanting in Tib. 2. ta C. 3. °jñānānuv^o C. śes-par rno-ba-rnams-kyi
brñas-pa. 4. °du C.

nayā śreṣṭhayā jyeṣṭhayā varayā pravarayā praṇītayā uttamayā
anuttamayā niruttamayā⁽¹⁾ uttarottarayā 'samayā 'sama-samayā
'pratisamayā 'cintyayā 'numodata iti | tatra kiyatā Bhagavann
agrā 'numodanā bhavati ||

5 evam ukte Bhagavān āyuṣmantāṁ Subhūtim etad avocat |
yadi Subhūte bodhisattva-yānikāḥ pudgalo 'titānāgata-pratyut-
pannāṁ dharmāna na gṛhṇite na manyate nōpalabhatē na kalpa-
yati na vikalpayati na paśyati na (162) samanupaśyati evam
cāñānā dharmāna upaparīkṣate⁽²⁾ kalpanā-viṭhapitāḥ sarva-
10 dharmā ajātā anirjātāḥ anāgatikā agatikā nātra kaścid dharmā
utpanno nāpi kaścid dharmā utpatsyate nāpi kaścid dharmā
utpadyate nāpi kaścid dharmo niruddho nāpi kaścid dharmo
nirutsyate nāpi kaścid dharmo nirudhyate | ity evam etān
dharmāna upaparīkṣya yathāśāṁ dharmāṇāṁ dharmatā tathā
15 'numodate | anumodya tathāiva pariṇāmayaty anuttarāyāṁ
samyaksambodhau | iyata Subhūte bodhisattvasya mahāsattva-
syāgrā anumodanā bhavati | asya Subhūte kuśala-mūla-pari-
ṇāmasya teṣāṁ paurvakāṇāṁ bodhisattvānāṁ upalambha-sam-
jñināṁ upalambha-dr̥ṣṭikānāṁ tad dānamayam punya-kriyā-
20 vastu śatataṁ apī kalāṁ nōpaiti sahasratamīm apī śatas-
hasratamīm apī koṭītāmīm apī koṭīśatataṁ apī koṭīsaḥasra-
tāmīm apī koṭīśatasahasratamīm apī koṭīniyutaśatasahasratamīm
api kalāṁ nōpaiti samkhyām apī kalāṁ apī gaṇānām apī upamām
apī aupamyam apī upaniśām apī upaniśadam apī na kṣamate ||
25 punar apāraṁ Subhūte bodhisattva-yānikena pudgalenātītānāgata-
pratyutpannānāṁ sarvesāṁ buddhanām bhagavatām dānam anu-
moditu-kāmena sīlam anumoditu-kāmena kṣāntim anumoditu-
kāmena vīryam anumoditu-kāmena dhyānam anumoditu-kāmena

(1) niruttamayā iti ga° |

(2) upaparīkṣate iti ga° gha° |

prajñām anumoditu-kāmenāīvam anumoditavyam yathā vimuktis
tathā dānam yathā vimuktis tathā sīlam yathā vimuktis tathā
kṣāntih yathā vimuktis tathā vīryam yathā vimuktis tathā
dhyānam yathā vimuktis tathā prajñā yathā vimuktis tathā
vimukti-jñāna-darśanām yathā vimuktis tathā 'numodanā yathā
vimuktis tathā 'numodanā-sahagatām punya-kriyā-vastu (163)
yathā vimuktis tathā pariṇāmanā yathā vimuktis tathā buddhā
bhagavantāḥ pratyekabuddhāś ca yathā vimuktis tathā teṣām
śrāvakā ye parinirvṛtā yathā vimuktis tathā te dharmā ye 'tītā
niruddhā yathā vimuktis tathā te dharmā ye 'nāgatā anutpannā
10 yathā vimuktis tathā te dharmā ye etarhi pratyutpannā varta-
mānā yathā vimuktis tathā te 'tītā buddhā bhagavantas teṣām
ca śrāvakā yathā vimuktis tathā te 'nāgatā buddhā bhagavantas
teṣām ca śrāvakāḥ yathā vimuktis tathā te pratyutpannā buddhā
bhagavantas teṣāpi ca śrāvakā ye etarhy aprameyesv asaīṇ-
khyeyeṣu lokadhātuṣu tiṣṭhanti dhriyante yāpayanti yathā vi-
muktis tathā 'titānāgata-pratyutpannā buddhā bhagavantāḥ |
evam eteṣām dharmāṇāṁ abaddhānām amuktānām asaktānām
yā dharmatā tām anuttarāyā 'numodanāyā 'numode | anu-
modyānumodanā-sahagatām punya-kriyā-vastu anuttarāyāṁ
20 samyaksambodhau pariṇāmayāmy aparīṇāmanā-yogenāśām-
krāmātīto 'vināśata iti | iyata Subhūte bodhisattvasya mahā-
sattvāyāgrā 'numodanā bhavati | tiṣṭhantu khalu punaḥ Su-
bhūte te 'pi ye 'nyeṣv-anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisā-
hasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvā anuttarāyāṁ
25 samyaksambodhau samprasthitā anuttarāyāṁ samyaksambodhau
samprasthāyānyeṣv-anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-
mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvānām bodhāya cittam
utpādyā sarve 'py ekāko bodhisattva ekākasmai bodhisattvāya
Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpāms tiṣṭhan dānam dadyād
30

upalambha-samjñī cīvara-piṇḍapāta-śayan'āsana-glāna-pratyaya-
bhaiṣajya-pariṣkāraḥ sarva-sukhōpadhānaiḥ sarva-sukha-sparśa-
vihārair upatiṣṭhan anena paryāyeṇa sarve 'pi te sarvebhya
upatiṣṭhanta upalambha-samjñino dānam (164) dadyuh | ye
5 Subhūte Gaṅgā-nadi-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sahasreṣu
lokadhātuṣu sattvās te sarve 'nuttarām samyaksambodhim abhi-
sampratiṣṭherann anuttarām samyaksambodhim abhisampra-
sthāya Gaṅgā-nadi-vālukōpamān kalpān kāya-sucaritam vāk-
sucaritam manah-sucaritam upalambha-samjñināḥ śilām samā-
10 dāya varterann anena paryāyeṇa sarve 'pi te bodhisattvā ekaiko
bodhisattvo Gaṅgā-nadi-vālukōpamān kalpāms tiṣṭhan Gaṅgā-
nadi-vālukōpamān kalpān kāya-sucaritam vāk-sucaritam manah-
sucaritam upalambha-samjñī śilām samādāya varteta | etena
15 paryāyeṇa sarve 'pi te bodhisattvā upalambha-samjñināḥ śilām
samādāya varteran | yaś ca bodhisattvo mahāsattvāḥ prajñā-
pāramitōpāya-kauśalya-parigṛhīto 'titānāgata-pratyutpannānām
buddhānām bhagavatām śīla-samādhi-prajñā-vimukti-vimuktī-
jñāna-darśana-skandhāms teṣām ca pratyekabuddhānām śīla-sa-
20 mādhi-prajñā-vimukti-vimuktī-jñāna-darśana-skandhāms teṣām
ca śrāvakānām śīla-samādhi-prajñā-vimukti-vimuktī-jñāna-dar-
śana-skandhān sarva-sattvānām cātītānāgata-pratyutpannām
kuśala-mūlam⁽¹⁾ sarvam ekato 'bhisamkṣipyā piṇḍayitvā tula-
yitvā niravaśeṣya niravaśeṣam anumodate 'grayā 'numodanayā
25 śreṣṭhayā jyeṣṭhayā varayā pravarayā prāṇītayā uttamayā anu-
tamayā niruttamayā uttarottarayā 'samayā 'sama-samayā 'prati-
samayā 'cintyayā 'numodanayā 'numodate | anumodyānumo-
danā-sahagatam puṇya-kriyā-vastu anuttarāyām samyaksambo-
dhau pariṇāmayati || asya Subhūte anumodanā-sahagatasya

(1) kuśalam iti ga° |

puṇya-kriyā-vastuno 'sau paurvaka aupalambhikānām bodhi-
sattvānām śilāmayah (165) puṇyābhisamkāraḥ śatataṁ apि
kalām nōpaiti sahasratamīm apि śatasahasratamīm apि koṭītamīm
apि koṭīśatataṁ apि koṭīsaḥasratamīm apि kotīśatasahasra-
tamīm apि koṭīniyutaśatasahasratamīm apि kalām nōpaiti sam-
khyām apि kalām apि gaṇanām apy upamām apy aupamyam
apy upamīśām apy upaniṣadām apि na kṣamate |

5

anumodanā-manaskāreṇa sva-para-puṇya-kriyā-samatām pratilabhata ity ato
'nantaram anumodanā-manaskārārtham āha : atha khalv āyuṣmān ity-ādi. kriyā-
tēti kiyan-mātreṇa prakāreṇa.

10

na gṛhṇite na manyate nōpalabhata iti tattvataḥ prayog'ādy-avasthāsv iti
yojyam. na kalpayati na vikalpayati na samanupaśyatīti yathākramam atītānā-
gata-pratyutpannān iti sambandhāḥ. abhūta-parikalpa-prabhavatvāt kalpanā-
viṭhapitāḥ. vartamāna-sva-sāmānya-rūpa-virahād yathākramam ajātā anirjātāḥ.¹
atītād āgamanābhāvenānāgatikāḥ. anāgatē gamanābhāvād agatikāḥ. dharmatēti 15
māyōpama-rūpatā. iyatēti etāvatā 'nantara-prakāreṇety arthaḥ.

yathā vimuktir iti yathā kleśa-jñeyāvaraṇa-vigatir anupatti-lakṣaṇā. tat-
tvena sāṃkleśika-[Tib. 153^a]dharmāyogād² abaddhānām, vaiyavadānika-dharma-
virahād³ amuktānām. yasmād avyāhata-darśan'ālokasya śāstur yathā vibhāgaśāḥ
pratyātmani pratibhāsite tathā vibhāgenāīva jagad-dhita-vidhitsayā⁴ tena 20
draṣṭrā⁵ karuṇāmayena Bhagavatā karma-phale prōkte tasmād atīndriyam api
sarvam yathā-darśanam eva sthitam iti bhāvāḥ. sāṃsāra-nirvāṇāpratiṣṭhānād
asaktānām. anumodanādhikāre prasaṅge⁶ pariṇāmanā-manaskāraḥ kathitāḥ.
māyōpamatayā sāṃsāraṇābhāvād asamkrāntito, vināśābhāvād avināśata iti yo-
jyam.

25

prāṇātipāt'ādi-trividha-kāyika-karmābhāvāt kāya-sucaritam. mṛṣāvād'ādi-
caturvidha-vācika'-karma-vigamād vāk-sucaritam. abhidhy'ādi-tri(C. 104^b)vidha-
caitasika⁸-karma-viyogān manah-sucaritam.

1. om. C. but Ed. & Tib. 2. °mā-y° C. 3. vihād C. 4. °dhets° C. 5.
°ṣṭā C. 6. °ṅgā C. 7. vāci C. 8. cet° C.

tat kasya hetoh | tathā hi te bodhisattvā upalambha-sam-jñinah śilam samādāya vartanta iti || tiṣṭhantu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvā anuttarāṁ samyaksambodhim abhi-samprasthitah anuttarāṁ samyaksambodhim abhisamprasthāya Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpān kāya-sucaritāṁ vāk-sucaritāṁ manah-sucaritāṁ śilam samādāya vartamānā upalambha-sam-jñinah | ye Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās te sarve anuttarāṁ samyaksambodhim abhisampratiṣṭherann anuttarāṁ samyaksambodhim abhisamprasthāya Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpāms tiṣṭhanto 'nyeṣv-anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarvair ekāko bodhisattva ākruṣṭo 'bhihataḥ paribhāṣitah samāna eva sarve 'pi te upalambha-samjñinah
15 kṣantim samādāya varteran yāvat sarve te bodhisattvāḥ kṣantim samādāya vartamānāḥ | etena paryāyenā sarve te bodhisattvā ekāko bodhisattvo Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpāms tiṣṭhan Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpān anyeṣv-anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarvair
20 ākruṣṭo 'bhihataḥ paribhāṣitah samāna upalambha-samjñī kṣantim samādāya varteta | evam sarve 'pi te sarvair ākruṣṭā abhihataḥ (166) paribhāṣitah samāna upalambha-samjñinah kṣantim samādāya varteran | yaś ca bodhisattvo mahāsattvo 'nayā prajñāparamitayā upāya-kauśalyena ca parigṛhito 'titānā-gata-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām śila-skandham samādhi-skandham prajñā-skandham vimukti-skandham vimukti-jñāna-darśana-skandham teṣām ca pratyekabuddhānām śila-samādhi-prajñā-vimukti-vimukti-jñāna-darśana-skandham teṣām ca śrāvakānām śila-samādhi-prajñā-vimukti-vimukti-jñāna-darśana-skandham sarva-sattvānām cātitānāgata-pratyutpannām
25
30

kuśala-mūlam sarvam ekato 'bhisaṃksipyā piṇḍayitvā tulayitvā niravaśeṣya niravaśeṣam anumodate 'grayā 'numodanayā śreṣṭhaḥ yā jyeṣṭhayā varayā pravarayā praṇītaya uttamayā anuttamayā niruttamayā uttarottarayā 'samayā 'sama-samayā 'pratisamayā 'cintyayā 'numodanayā 'numodate | anumodyānumodanā-saha-gataṁ puṇya-kriyā-vastu anuttarāyāṁ samyaksambodhau pariṇāmayati || asya Subhūte anumodanā-sahagatasya puṇya-kriyā-vastuno 'sau paurvakānām aupalambhikānām bodhisattvānām kṣanti-sahagataḥ puṇyābhisaṃskārah śatataṁ apि kalam nōpaiti sahasratamīm apि śatasahasratamīm apि koṭitamīm apि koṭīśatasahasratamīm apि koṭīsahasratamīm apि koṭīsatasahasratamīm apि koṭīniyutaśatasahasratamīm apि kalam nōpaiti saṃkhyām apि kalam apि gaṇanām apy upamām apy aupamyam apy upa-niṣadam apि na kṣamate||
5
10
15

pūrvavat tat kasya hetor ity āśaikya tathāvābhīprāyeṇāḥ āha: tathā hi te bodhisattvā ity-ādi. paīṣunya-pāruṣya-sambhinna-pralāpair abhidhānādī ākruṣṭah. danḍādibhis tāḍanād abhihataḥ. haṭhena niyama-karaṇāt paribhāṣitah. unnati-lakṣanena mānena saha vartanāt samāna ity eke. samāna-śabdaḥ sann ity arthe vartata iti kecit.

tat kasya hetoh | tathā hi te bodhisattvā upalambha-sam-jñinah kṣantim samādāya vartante || tiṣṭhantu khalu punah Subhūte Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvā anuttarāṁ samyaksambodhim abhi-samprasthitah anuttarāyām (167) samyaksambodhim abhisam-prasthāyānyeṣv-anyeṣu Gaṅgā-nadī-vālukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sarvair ākruṣṭā abhihataḥ paribhāṣitah samāna upalambha-samjñino Gaṅgā-nadī-vālukōpamān kalpān kṣantim samādāya vartamānāḥ | ye Subhūte Gaṅgā-nadī-
20
25

välukōpameṣu trisāhasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās te
sarve 'nuttarāyāṁ samyaksambodhau samprasthitā bhaveyuh
anuttarāyāṁ samyaksambodhau samprasthāya Gaṅgā-nadi-
välukōpamān kalpāṁs tiṣṭhantaś caṅkramābhīrūḍhā Gaṅgā-
nadi-välukōpamān kalpān aviṣidanto 'nabhibhūtāḥ styāna-mid-
dhenōpalambha-samjñino vīryam samādāya varteran| yaś ca
bodhisattvo mahāsattvāḥ prajñāpāramitpōya-kauśalya-parigṛhito
'titānāgata-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām śīla-samā-
dhi-prajñā-vimukti-vimukti-jñāna-darśana-skandhāṁs teṣām ca
pratyekabuddhānām śīla-samādhi-prajñā-vimukti-vimukti-jñā-
na-darśana-skandhāṁs teṣām ca śrāvakāṇām śīla-samādhi-pra-
jñā-vimukti-vimukti-jñāna-darśana-skandhān sarva-sattvānām
cātītānāgata-pratyutpannānān kuśala-mūlābhisaṁskārān sarvān
ekato 'bhisaṁkṣipya pindayitvā tulayitvā niravašeṣya nirava-
šeṣam anumodate 'grayā 'numodanayā śreṣṭhayā jyeṣṭhayā
varayā pravarayā praṇītayā uttamayā 'nuttamayā niruttarayā
uttarottarayā 'samayā 'sama-samayā 'pratisamayā 'cintyayā 'nu-
modanayā 'numodate| anumodyānumodanā-sahagataṁ puṇya-
kriyā-vastu anuttarāyāṁ samyaksambodhau pariṇāmayati||
asya Subhūte anumodanā-sahagatasya puṇya-kriyā-vastuno 'sau
paurvaka aupalambhikānām bodhisattvānām vīryamayah puṇ-
yābhisaṁskāraḥ śatataṁ apि kalāpi nōpaiti sahasratamīm
api śata sahasratamīm apि koṭitamīm apि koṭisatataṁ apि
koṭisahasra(168)tamīm apि koṭisatasahasratamīm apि koṭiniyuta-
śatasahasratamīm apि kalām nōpaiti saṁkhyām apि kalām apि
gaṇanām apy upamām apy aupamyam apy upaniśām apy
upaniṣadām apि na kṣamate||

tathāiva tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: tathā hi ta ity-ādi. uttapa-
vīry[Tib. 153^a]ārambha-pradarśanārtham sthāna-caṅkramāṇayor upādānāt tiṣṭhan-

taś caṅkramābhīrūḍhā iti dvayam uktam. anabhyutsāha-lakṣaṇa-visāda-vigamād
aviṣidantāḥ. styāna-middhenēti mohāṁśikā cittākarmanyatā styānam. dadhy-
ādy-upabhoga²-nimittam āgamya mohāṁśikā cetaso 'bhisaṁkṣepo³ middhaḥ.

tat kasya hetoh| tathā hi te bodhisattvāḥ sarve 'py upa-
lambha-samjñino vīryam samādāya vartante|| tiṣṭhantu khalu
punah Subhūte Gaṅgā-nadi-välukōpameṣu trisāhasra-mahā-
sāhasreṣu lokadhātuṣu sarva-sattvā anuttarāyāṁ samyaksambod-
hau samprasthitāḥ anuttarāyāṁ samyaksambodhau sampr-
asthāya Gaṅgā-nadi-välukōpamān kalpāṁs tiṣṭhantaś caṅkramā-
bhīrūḍhā Gaṅgā-nadi-välukōpamān kalpān aviṣidanto 'nabhi-
bhūtāḥ styāna-middhenōpalambha-samjñino vīryam samādāya
vartamānāḥ| ye 'pi te Subhūte Gaṅgā-nadi-välukōpameṣu trisā-
hasra-mahā-sāhasreṣu lokadhātuṣu sattvās te sarve 'nuttarāyāṁ
samyaksambodhau samprasthitā bhaveyus te sarve 'nuttarāyāṁ
samyaksambodhau samprasthāya Gaṅgā-nadi-välukopamān
kalpān upalambha-samjñinaś catvāri dhyānāni samāpadyeran|
yaś ca bodhisattvo mahāsattvo 'nayā prajñāpāramitayā upāya-
kauśalyena ca parigṛhito 'titānāgata-pratyutpannānām sarveṣām
buddhānām bhagavatām śīla-samādhi-prajñā-vimukti-vimukti-
jñāna-darśana-skandhāṁs teṣām ca pratyekabuddhānām śīla-
samādhi-prajñā-vimukti-vimukti-jñāna-darśana-skandhāṁs te-
ṣām ca śrāvakāṇām śīla-samādhi-prajñā-vimukti-vimukti-jñāna-
darśana-skandhān sarva-sattvānām cātītānāgata-pratyutpannān
kuśala-mūlābhisaṁskārān sarvān ekato 'bhisaṁkṣipya piṇḍayitvā
tulayitvā niravašeṣya niravašeṣam anumodate 'grayā 'numoda-
nayā śreṣṭhayā jyeṣṭhayā varayā pravarayā praṇītayā uttamayā
anuttamayā niruttamayā uttarottarayā(169), samayā 'sama-
samayā 'pratisamayā 'cintyayā 'numodanayā 'numodate| anu-

1. dady C. so. 2. upayoga C. ūne-bar loñs-spyod-pa. 3. °samyo C. mñon-par
sdud-pahi mtshān-ñid.=abhisamkṣepa-lakṣaṇo? Cf. Triṁśikā 32¹⁵. ed. by S. Lévi.

modyānumodanā-sahagataṁ punya-kriyā-vastu anuttarāyāṁ samyaksambodhau pariṇāmayati || asya Subhūte 'numodanā-sahagatasya puṇya-kriyā-vastuno 'sau paurvaka aupalambhi-kānām bodhisattvānām catur-dhyānamayaḥ punyābhisaṁskāraḥ 5 satatamīm api kalām nōpaiti sahasratamīm api śatasahasratamīm api koṭitamīm api koṭīsatatamīm api koṭīsaḥasratamīm api koṭīśatasahasratamīm api koṭīniyutaśatasahasratamīm api kalām nōpaiti saṁkhyām api kalām api gaṇanām apy upamām apy aupamyam apy upaniśām apy upaniṣadām api na 10 kṣamate ||

pūrvavat tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: tathā hīty-ādi. catvāri dhyā-
nāni samāpadyerann iti laukikāni rūpadhātu-saṁgrhītāni catvāri dhyānāni bhā-
vayeyuh.

15 tat kasya hetoh | tathā hi te bodhisattvā upalambha-saṁ-
jñino dhyānāni samāpadyante iti ||

tathāiva tat kasya hetor ity āśāṅkyā pūrvavad āha: tathā hi te bodhisattvā
ity-ādi.

20 tad ayam samāsārthaḥ: saṁvṛty-upāyena kuśala-mūlāny upalabhyā pra-
mudita-cittena paramārthato 'nupalambhatayā¹ 'numodanīyānīty² anumodanā-
manaskāra iti.

tathā cōktam:

upāyānupalambhābhyaṁ śubha-mūlānumodanā
anumode manaskāra-bhāvanēha vidhīyate || iti. (24)

25 Āryāṣṭasāhasrikāyām prajñāpāramitāyām anumodanā-pari-
ñāmanā-parivarto nāma ṣaṣṭhaḥ ||

Abhisamayālaṁkār'ālokāyām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām anumodanā-
pariṇāmanā-parivarto nāma ṣaṣṭhaḥ.

1. °mbhet° C. 2. °danīyon° C.

VII.

NIRAYA-PARIVARTO NĀMA SAPTAMAH

(170) atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad
avocat | sarvajña-jñāna-pariniṣpattir Bhagavan prajñāpāramitā |
sarvajñatvām Bhagavan prajñāpāramitā ||

5 Bhagavān āha | evam etac Chāriputrāvam etad yathā
vadasi ||

Śāriputra āha | avabhāsakari Bhagavan prajñāpāramitā |
naṁaskaromi Bhagavan prajñāpāramitāyai | namaskaraṇīyā Bhag-
avan prajñāpāramitā | anupaliptā Bhagavan prajñāpāramitā |
sarva-loka-nirupalepā Bhagavan prajñāpāramitā | ālokakari
Bhagavan prajñāpāramitā | sarva-traidhātuka-vitimirakari Bhag-
avan prajñāpāramitā | sarva-klesa-drṣṭy-andhakārāpanetṛi Bhag-
avan prajñāpāramitā | āśrayaṇīyā Bhagavan prajñāpāramitā |
agrakari Bhagavan prajñāpāramitā | bodhi-pakṣāṇām dharmā-
ṇām kṣemakari Bhagavan prajñāpāramitā | andhānām sattvā-
nām ālokakari Bhagavan prajñāpāramitā | sarva-bhayōpadrava-
prahin'ālokakari Bhagavan prajñā-pāramitā | pañca-cakṣuh-
parigrahām kṛtvā sarva-sattvānām mārga-darśayitṛi Bhagavan
prajñāpāramitā | carkṣur Bhagavan prajñāpāramitā | moha-
tamas-timira-vikariṇī timira-vikariṇī Bhagavan prajñāpāra-
mitā⁽¹⁾ | sarva-dharmāṇām akaraṇī⁽²⁾ Bhagavan (171) prajñāpāra-
mitā | utpatha-prayātānām sattvānām mārgāvatāraṇī Bhagavan

5

10

15

20

(1) moha-tamas-timira-vikariṇī Bhagavan prajñā-pāramitā iti ga° ḡa° |
mohas-tamas-timira-vikariṇī timira-vikariṇī Bhagavan prajñāpāramitā iti ca° |

(2) sarva-dharmāṇām agrakarītī ca° |

prajñāpāramitā | sarva-jñatāiva Bhagavan prajñāpāramitā | sarva-kleśa-jñey'āvaraṇa-vāsanā'nusandhi-prahinatām upādāya anutpādikā Bhagavan sarva-dharmānām prajñāpāramitā | anirodhikā Bhagavan sarva-dharmānām prajñāpāramitā | anuttāpannā'niruddhā Bhagavan prajñāpāramitā | sva-lakṣaṇa-sūnya-tām upādāya mātā Bhagavan bodhisattvānām mahāsattvānām prajñāpāramitā | sarva-buddha-dharma-ratna-dātritvād daśabali-karī Bhagavan prajñāpāramitā | anavamardanīyā Bhagavan prajñāpāramitā | catur-vaiśāradayakaritvād anāthānām sattvānām nāthakarī Bhagavan prajñāpāramitā | samsāra-pratipakṣā Bhagavan prajñāpāramitā | akūṭasthatām upādāya sarva-dharma-svabhāva-vidarśanī⁽¹⁾ Bhagavan prajñāpāramitā | pari-pūrṇa-tri-parivarta⁽²⁾ dvādaś'ākāra-dharma-cakra-pravartanī Bhagavan buddhānām bhagavatām prajñāpāramitā |

sāsrava-bhāvanā-mārgānantaram anāsravo bhāvanā-mārgo vaktavyaḥ.
sa ca dvividha iti prathamam abhinirhāra-lakṣaṇām bhāvanā-mārgam vaktum svabhāvābhidhānād āha : atha khalv āyuṣmān ity-ādi. tathāgata-jñānasya niṣ-pādana-hetutvāt sa(C. 105^a)rvajña-jñāna-pariniṣpattiḥ. sarvajñatvam [Tib. 154^a] iti rūp'ādy-aviparīta-darśana-svabhāva¹ ity arthah.

evam ity-ādi-vacanena labdha-prasādātīśayatvād abhinirhārasya vistareṇa jñāna-svabhāva-paridīpanārtham āha : avabhāsakarī 'ty-ādi. ūṣmagata-jñā-nālokatvād avabhāsakarī. kāya-vān-manobhiḥ praṇāmān² namaskaromi. yasmān namaskaromi tasmān namaskārārhattvān namaskaraṇīyā. mūrdhāvasthā-prāptatvenāśraddh'ādibhir³ asamsargād anupaliptā. kṣanti-svabhāvatvenāpāya-samvar-taniya-karma-vigamāt sarva-loka-nirupalepā. agradharma-rūpatvena lokottara-jñānādaya-hetutvād ālokakarī. duḥkhe dharma-jñāna-kṣantyā sva-darśana-prahātavya-traidhātuka-kleśa-prahānāt sarva-traidhātuka-vitimirakarī. dharma-jñā-

(1) sarva-dharmā-vidarśinīti ga°

(2) paripūrṇa tripravarta iti ca°

1. °nam svabhāva C. gzigs-paḥi rañ-bṣin yin-no. 2. pramāṇ° C. 3. °nāmrāddh° C.

nena vimukti-sāksat-karanāt sarva-kleśa-drṣṭy-andhakārāpanetrī. anvaya-jñāna-kṣanty' ārya-dharmānvayāvagamād āśrayaṇīyā. anvaya-jñānenā niścayāvadhāraṇād¹ agrakarī. [dharma-jñānenā vimuktij]² samudaye dharma-jñāna-kṣanty-ādibhiḥ kṣaṇaiḥ pūrvavād vyāpāra-karaṇād yathākramam bodhipakṣānām dharmānām kṣemakarī, ālokakarī, sarva-bhayōpadrava-prahīn'ālokakarī 'ti pada-eatuṣṭayam [Tib.154^b] yojojam. māmsa-divya-prajñā-buddha-dharma-cakṣuh-parigrahām kṛtvā pūrvavān nirodhe dharma-jñāna-kṣantyā mārga-darśayitrī. dharma-jñānenā cakṣuh. anvaya-jñāna-kṣantyā mṛdu-madhyādhimātra-vipakṣāpagamen' ārya-dharmānvayāvagamān moha-tamas-timira-vikaranī. anvaya-jñānenā niścayāvadhāraṇād vitimirakarāṇī. mārge tathāiva dharma-jñāna-kṣantyā 'karanī. dharma-jñānenā mārgāvatārāṇī. anvaya-jñāna-kṣantyā sarvajñatā. anvaya-jñānenā sarva-kleśa-jñey'āvaraṇa-vāsanā'nusandhi-prahinatām upādāyānupātikā. s'āsrava-bhāvanā-mārgeṇa kuśala-dharma-prasavanād anirodhikā. māyōpamatvād anāsravābhī-nirhāra-bhāvanā-(C. 105^b)mārga-rūpenā sadā'vasthānād anutpannā 'niruddhā. aṣṭyanta-viśuddhi-bhāvanā-mārga-svabhāvenātīśaya-hita-kāriṇītvāt sva-lakṣaṇa-sūnyatām upādāya mātā. sa ca mṛdu-madhyādhimātra-bhedāt trividha iti yathākramam daśa-bala-karī, anavamardanī,³ nāthakarī 'ti pada-trayam uktam. ānantarya-mārgatayā sarva-samsāra-prahānāt samsāra-pratipakṣā. kūṭah sāmagrī. tatra tiṣṭhato⁴ hetu-pratyaya-janyo bhāvas tathōktah. tat-pratiṣedhād akūṭasthatām upādāya. vimukti-mārgeṇa sarva-guṇa-sampad-abhimukhibhāvāt [Tib.155^a] sarva-dharma-sva-bhāva-vidarśanī. paścād evam samadhibhāvata-tattvānām⁵ yathāśayam tri-yāna-dharma-deśanayā paripūrṇa-tri-parivarta-dvādaś'ākāra-dharma-cakra-pravartanī 'ty evam eṣām padānām artha-nirdeśo vācyā iti Pūrvācāryāḥ. tatra trayāḥ parivartāḥ dvādaśā c' ākārā yasmin dharma-cakra iti vigrahāḥ. tatrāmī trayāḥ parivartāḥ yad uta : idam duḥkham ārya-satyam. tat khalv abhijñāya pari-jñeyam, pari-jñātām. idam duḥkha-samudaya ārya-satyam. tad abhijñāya prahātavyam, prahinām. idam duḥkha-nirodha ārya-satyam. tad abhijñāya sāksat-kartavyam, sāksat-kṛtam. idam duḥkha-nirodha-gāminī pratipad ārya-satyam. tat khalv abhijñāya bhāvayitavyam, bhāvitam mayēti bhikṣavāḥ pūrvānanuśruteṣु⁶

1. °dhār° C.

2. Apparently mistake, not in Tib.

3. °daniyā Ed. mi-thul-ba.

4. °ṣṭhātī C. gnas-pas-na. 5. °mādhigatatrav°(!) C. 6. °rvam anuśr° C. °rve ana-nuśr° Mahāvastu I, 332¹³. °rvam aśr° Lalitavistara 4 17¹⁵. ed. by Prof. Lefmann. cf. Vinaya-Piṭakam I, 111 & 2.

dharmesu yoniśo manasikurvataḥ pratyakṣārthatvād anāśravā prajñā-cakṣur udapādi. niḥsamśayatvāt jñānam. bhūtārthatvād vidyā. viśuddhitvād buddhir udapādity etat kriyā-padam ekākasmin satye triśv api yojojam. atah pratyekam caturñām ārya-satyānām tri-vartanāt *tri-parivartah*. cakṣur ity-ādayaś e' ākārāś 5 catvāras tri-parivartanāt prati-satyam traya ity ato *dvādaśākārah*.

etāvatāiva jagad-artha-sampadanāt paripūrṇa-tri-parivarta-dvādaśākāra-dharmaś cakram iva *dharma-cakram*, yat [Tib. 155^b] prathamato Vārāṇasyām bhāsiṭam sūtram. yathā rājñāś cakravartinaś¹ cakra-ratnam agre saran sarvas tu bala-kāyas tad evānusaran paścād gacchati tathā sakala-trailokyādhi(C.106^a)= 10 pates Tathāgatasya tat-sūtram agrataḥ kṛtvā sarvōpadeśanā²-dharmaḥ prabhavati. atas tan mātut ādhipatyena pravartata iti bhagavatī tathōktā.

katham Bhagavan bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāra-
mitāyām sthātavyām | katham manasikartavya Bhagavan pra-
jñāpāramitā | katham Bhagavan namaskartavya prajñāpāra-
mitā || 15

śreṣṭhatām pratipādayitum āha: *katham Bhagavann* ity-ādi.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |
yathā Śāriputra sāstari tathā prajñāpāramitāyām sthātavyām |
tathāiva manasikartavyā Śāriputra prajñāpāramitā yathā sāstā |
20 tathāiva namaskartavyā Śāriputra prajñāpāramitā yathā sāstā ||

pariharann āha: *yathā Śāriputrēty-ādi*. ³sāstr-śārīra-pratipatty³-ādi-vi-
dhānat. nānyathā⁴ buddhatva-sampraptir iti śreṣṭhatā kathitā.

atha khalu Śakrasya devānām indrasyāitad abhūt | kuto
nu batēyam āryasya (172) Śāriputrasya pṛeṣṭhā jātā | kim-nidā-
25 nā batēyam āryasya Śāriputrasya pṛeṣṭhā jātā ||

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Śāriputram

1. °rtikāś C. 2. °rvōd° C. 3...3. sic C. ston-pa-la byed-pa dan ḥdra-bar nan-
tan=sāstarīva pr? byed-pa might be an addition of a Tib. translator. 4. °dhānān
nāthā C. sgrub-paḥi phyir-ro gsan-du-na ... mi

etad avocat | kuta iyam āryasya Śāriputrasya pṛeṣṭhā jātā kim-
nidānā batēyam āryasya Śāriputrasya pṛeṣṭhā jātā ||

kuta iti kasmād dhetor ity arthah. tad ev' āha: *kim-nidānēti*.

evam ukte āyuṣmān Śāriputraḥ Śakram devānām indram
etad avocat | prajñāpāramitōpāya-kauśalya-parigṛhītaḥ Kauśika
bodhisattvo mahāsattvo 'numodanā-sahagatam puṇya-kriyā-vastu
sarvajñatāyām pariṇāmayam teṣām paurvakānām aupalambhi-
kānām bodhisattvānām yaś ca dānamayah puṇyābhisaṁskāro yaś
ca śilamayo yaś ca kṣāntimayo yaś ca vīryamayo yaś ca
dhyānamayaḥ puṇyābhisaṁskāras tam sarvam abhibhavatīti | 10
mamēyam etan-nidānā⁽¹⁾ pṛeṣṭhā jātā ||

etan-nidānēti puṇya-skandhābhībhava-hetukā. abhinirhāra-śreṣṭhatā'dhikāre
pariṇāmanā-manaskārābhībhūta-puṇya-skandha-hetukā paripṛeṣṭhā kim-artham
iti cet.

ueyate: yatra hi nāma s'āsrava-pariṇāmanā-manaskārasyēdrī śreṣṭhatā 15
yad-balād aprameya-dānādi-puṇya-skandhābhībhavo jātas tatra sutarām evā-
nāsrava-bhāvanā-mārgasyēti kathanāya pariṇāmābhībhūta-puṇya-skandha-hetukā
pṛeṣṭhā kṛtā.

api tu khalu punaḥ Kauśika prajñāpāramitāiva pūrvamga-
mā pañcānām pāramitānām sarvajñatā-mārgāvatārāya | tad-
yathā 'pi nāma Kauśika jāty-andhānām śatām vā sahasram vā
śatasahasram vā apariṇāyakam abhavyam mārgāvatārāya abha-
vyam grāmam vā nagaram vā nigamam vā gantum | evam
eva Kauśika dānam śilam kṣāntir vīryam dhyānam ca prajñā-
pāramitā-nāmadheyam labhate | jāty-andha-bhūtam bhavati
vinā prajñāpāramitāyā apariṇāyakatvād abhavyam sarvajñatā-
mārgāvatārāya kutah punaḥ sarvajñatām anuprāpsyati || yadā 20
25

(1) etan nidānam iti ca°

punaḥ Kauśika dānam śilam kṣantir vīryam dhyānam ca pra-
jñāpāramitā-parigṛhitam bhavati tada pāramitā-nāmadheyam
pāramitā-śabdam labhate tada (173) hy āśām cakṣuh-pratilambho
bhavati pañcānām pāramitānām sarvajñatā-mārgāvatārāya
5 sarvajñatā'nuprāptaye|

atiśayārtham ev' āha: *api tu khalu punar ity-ādi.* ¹*sarvajñatā-mārgāva-*
tārāyēti buddhatva-prāpaka-mārga-pramudit'ādi-bhūmiśv avatāra-nimittam. *apa-*
rīṇāyakam abhavyam iti sārathi-bhāva-rahitam ayogyam. samvṛti-paramārtha-
satya-sakala-sattvārth'ālambana-bhedāt trividham.

10 *dānam* ity-ādi. tatra *dānam* dharm'āmiśābhaya²-bhedāt trividham. tathā
'kuśala-nivṛtti-kuśala-[Tib. 156^a]pravṛtti-sattvārtha-kriyā-rūpeṇa śilam. dharmā-
nidhyāna-duḥkhādhivāsana³-parāpakāra-maṛṣan'ātmikā kṣantis trividhā. sam-
nāha-kuśala-sattvārtha-prayogād vīryam api tathāiva. ⁴*guṇābhinirhāra-kleśa-*
pratipakṣa-sukha-vihāra-bhedād⁴ *dhyānam* pūrvavat. *jāty-andha-bhūtam* iti ut-
15 *padyamānam* eva tri-maṇḍala-viśuddhi-prajñā-eakṣusā vihīnam.¹ *kutah punar*
iti kasmāt punar, nāvīty arthaḥ. *pārāmitā-nāmadheyam* eva kathayati *pāra-*
mitā-śabdam iti. *āśām cakṣuh-pratilambha* iti dān'ādi-pāramitānām⁵ dharmā-
bhāva-eakṣuh-samanvāgamaḥ.

20 atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat|
katham Bhagavan bodhisattvena mahāsattvena prajñāpāramitā
'bhinirhartavyā||

25 sarva-dharmānabhisaṃskṛtiṃ pratipādayitum āha: *katham Bhagavan bo-*
dhisattvenēty-ādi.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat|
rūpasya Śāriputrābhinirhāro⁽¹⁾ draṣṭavyah evam vedanāyāḥ

(1) anabhinirhāra iti ga° gha°|

1 ... 1. According to Tib. version of Haribhadra the order of words in the text here commented by him seems to have been different. 2. °ṣobh° C. mi h̄jigs-pa.
3. °sina C. 4 ... 4. guṇa-sattvārtha-kleśa-pratipaka-sukhābhinirhād(!) C. yon-tan
mñon-par sgrub-pa daññon-moñṣ-paḥi gñen-po daññ bde-bar gnas-paḥi dbyed-bas. 5.
°tān C.

saṃjñāyāḥ saṃskārāṇām vijñānasya Śāriputrābhinirhāro⁽¹⁾ dra-
ṣṭavyah| yaḥ Śāriputra pañcānām skandhānām abhinirhāro
'yam Śāriputra prajñāpāramitāyā abhinirhāra ity ucyate|

5 parihaarann āha: *rūpasyeṭy-ādi.* (C.106^b) māyōpamata�ā rūp'āder adhigamo
mātur abhinirhāra ity arthaḥ.

evam anabhisamkāreṇa pañcānām skandhānām abhi-
nirhārah prajñāpāramitāyā abhinirhāro 'bhinirhāra ity ucyate||

evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat|
evam abhinirhārenābhinirhātā Bhagavan prajñāpāramitā kata-
mām dharmam arpayati||

10 upasam̄harann āha: *evam anabhisamkārenēty-ādi.* tathā-rūpatvāt [Tib.
156^b] sarva-dharma-viśeṣānupādanenādhigama-prayogo 'nabhisaṃskāras tena
skandhānām adhigama iti yāvat. kvacid anabhinirhārenēti pāṭhah. tatrāpy ¹ayam
evārtho grāhyah.¹

Bhagavān āha| evam abhinirhātā Śāriputra prajñāpāra-
mitā na kaṃcid dharmam arpayati| yadā sā Śāriputra na
kaṃcid dharmam arpayati tada prajñāpāramitēti saṃkhyām
gacchati||

15 atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avocat|
kim iyam Bhagavan prajñāpāramitā sarvajñatām api nārpa-
yati||

20 sarva-dharmānupalambhenābhisaṃmayārpaṇārtham āha: *evam abhinirhṛtēty-*
ādi. na kaṃcid dharmam arpayaṭītī² yathōpalambh'ādi-³viparyāśo bhavati tathā
kaṃcid dharmam yogi-saṃtāne samutpādayati³ tada prajñāpāramitēti saṃkhyām
gacchaty, aviparyastatvād iti matih.

25 1 ... 1. anayeveṣo mārgah C. don ḥdi ūid yin-par bzun-ño. 2. aparyayetītī C.
3 ... 3. °ryāsa ... dharma yosi-saṃtāne samvṛtyādayati C. phyin-ci-log-pa yin-pa de ltar-
na rnar-hbyor-paḥi rgyud-la gtogs-paḥi chos gañ yañ skyed-par mi byed-pa.

Bhagavān āha | yat Kauśikāvam vadasi kim iyam pra-
jñāpāramita sarvajñatām api nārpayatīti |

sarvajñatāyās tv arpanam yuktam,¹ anyathā nirarthikāva prajñāpāramitēty
abhiprāyavān āha: *kim iyam Bhagavann* ity-ādi.

5 na yathōpalambhas tathā 'rpayati na yathā nāma tatha
'rpayati na yathā 'bhisaṃskāras tathā 'rpayati ||

viparyāsa-dvāreṇa nārpayatīty āha: *na yathōpalambha* ity-ādi. tatrō-
palambho bāhyārthōpalambhaḥ. nāma² catvāro 'rūpiṇaḥ skandhāḥ. abhisamskāro
³māyōpamatayā kaścid evam³ tattvam ity-ādi-citt'ābhogaḥ.

10 (174) Śakra āha | katham tarhi Bhagavann arpayati ||

Bhagavān āha | yathā Kauśika nārpayati tathā 'rpayati ||

Śakra āha | āścaryam Bhagavan yāvad iyam prajñāpāra-
mitā na kaṃcid dharmam utpādayati na kaṃcid dharmam
nirodhayati | sarva-dharmānām anutpādayānirodhāya⁽¹⁾ pratyu-
pasthitā 'nupasthitā prajñāpāramitā ||

prakārāntara-vyavaechedenānyathā 'rpanam⁴ ity āha: *katham tarhīty*⁵-ādi.
yathā Kauśika nārpayati tathā 'rpayatīti yena prakāreṇa māyōpamatayā kaṃcid⁶
abhiniveśam viparyāsam nārpayati tathā sarvajñatām arpayatīty⁷ arthaḥ. *na*
kaṃcid⁸ dharmam utpādayatīti vaiyavadānikam. *na* kaṃcid⁸ dharmam niro-
20 dhayatīti sāṃkleśikam. *pratyupasthitēty anutpādāya, anupasthitēty anirodhāyēti*
[Tib. 157^a] yojyam

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
saced evam api Bhagavan bodhisattvo mahāsattvah sampjñāsyate
dūrikariṣyatimām prajñāpāramitām riktiariṣyatimām prajñā-

(1) anutpādānirodhāyeti ga°

1. ktam C. rigs-te. 2. nānye C. miñ. 3...3. sgyu-ma lta-bu-ñid hdi ni= māyōpamam evēdam? 4. yatnam C. gtod-pa. 5. This is the reading of Ed. nu hīty C. ho-na. 6. kaścid C. (mñon-par ṣen-pa) ci yañ. 7. apamagatīty(!) C. gtod-par byed-do ses. 8. kiṃcid C.

pāramitām tucchikariṣyatimām prajñāpāramitām na kariṣya-
timām prajñāpāramitām ||

¹evam abhiniveśo¹ bandhanam ity āha: *saced evam apīty-ādi. prayoga-
darśana-bhāvanā-višeṣa-mārgeṣu yathākramam dūrikariṣyati, riktiariṣyati, tu-
cchikariṣyati, na karisyatīti padacatuṣṭayam yojyam.*

5

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat |
evam etat Subhūte evam etat | asty esa Subhūte paryāyo yena
paryāyeṇa dūrikariṣyatimām prajñāpāramitām riktiariṣyatimām
prajñāpāramitām tucchikariṣyatimām prajñāpāramitām na kari-
satimām prajñāpāramitām ||

10

prakārāntareṇāpi dūrikaranādikam āha asty esa ity-ādinā. bhavaty esa²
rūp'ādy-abhisambodha-paryāya ity arthaḥ.

tat kasya hetoh | prajñāpāramitāyām hi Subhūte paridīpitā-
yām na rūpam paridīpitam bhavati | na vedanā na samjñā na
samskārā na vijñānam paridīpitam bhavati | na srotaāpatti-phalam
paridīpitam bhavati | na sakṛdagāmi-phalam paridīpitam bhavati |
nānāgāmi-phalam paridīpitam bhavati | nārhattvam paridīpitam
bhavati || na pratyekabuddhatvam paridīpitam bhavati | na
buddhatvam paridīpitam bhavati ||

15

nanu dharmatayā rūp'ādy eva prajñāpāramitēti nyāyāt katham rūp'ādy-
avagamena mātūr dūrikaranādikam iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha: *pra-
jñāpāramitāyām hīty-ādi.*

20

etad uktam: māyōpamatayā ya(C. 107^a)smād rūp'ādy eva jina-janānī 'ty
eka-svabhāvatvena nyāyāt paridīpitāyām prajñāpāramitāyām pṛthag-rūp'ādy-
avagamo viparyāsas tasmād rūp'ādy-avagamena mātūr dūrikaranādikam iti.

25

sthavirah Subhūtir āha | mahāpāramitēyam Bhagavan yad
uta prajñāpāramitā ||

1...1. evam mamābh° C. de ltar mñon-par ṣen-pa. 2. des ... kho-na-ho = evāisa?

(175) Bhagavān āha | tat kiṁ manyase Subhūte katamena
paryāyeṇa mahāpāramitēyam yad uta prajñāpāramitā ||

sthavirah Subhūtir āha | na Bhagavan rūpam mahatkaroti
nālpikaroti na rūpam samkṣipati na vikṣipati | evam na vedanām
na sam jñām na samskārān na Bhagavan vijñānam mahatkaroti
nālpikaroti na vijñānam samkṣipati na vikṣipati | yany api tāni
tathāgatasya⁽¹⁾ tathāgata-balāni tāny api na balikaroti na dur-
balikaroti na samkṣipati na vikṣipati | yā 'pi⁽²⁾ sā sarvajñatā
tām api na mahatkaroti⁽³⁾ nālpikaroti na samkṣipati na vikṣi-
pati || tat kasya hetoh | asamkṣiptā 'vikṣiptā hi Bhagavan
sarvajñatā |

mahā'rthatām āha mahā-pāramitēyam ity-adinā. buddha-mahā'rtha-sādhanān
mahā-pāramitā. tatra na mahatkaroti adhikānutpādanāt. nālpikaroti vyava-
sthitānapakarṣaṇāt.¹ tad eva yathāyogam kathayati na samkṣipati, na vikṣipatī.
15 prasiddha-mātrasya hi yā 'yathā'rthatā
tad-artha-sambodha-phalam hi sāsanam
iti bhāvah. na balikaroti [Tib. 157^b] apūrva-samāropat. na durbalikaroti vi-
dyamānānapavādāt. pṛthag-janāvasthāyām³ viparyāsa-balād alpiyasi sarvajñatā.
mukty-avasthāyām mātuḥ sāmarthyena viparyāsāpagamān mahatī jātā. tat ka-
20 tham evam vakyata iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: asamkṣiptā hīty-ādi.
etad uktam: viparyāsāpagame mātuḥ sāmarthyasya sthitatvena yasmāt
sarvajñatā 'samkṣiptā'vikṣiptā tasmān na mahatī nālpī kriyata iti.

saced evam api Bhagavan bodhisattvo mahāsattvah sam-
jānite carati prajñāpāramitāyām || kiṁ punar evam samjānāna⁽⁴⁾

(1) gha° na° pustakayoh, tathāgatasyēti pātho na vidyate |

(2) yāni tāni iti kha° ca° |

(3) mahatkaroti iti ga° gha° na° |

(4) sañjānīte iti gha° |

1. "prak^o C. gnas-rnams ḥgrib-par mi-byed-paḥi-phyir. 2...2. Ex conj. prasiddha-
mātrasya viṣā yathāvyatitadavya(!) C. grags-pa tsam gaṇ yin-pa ni don ji-lta-ba bṣin-
ma-yin-pas deḥi don-du. 3. "mānānupavāyāt... vāvasth^o C. so-soḥi skye-boḥi skabs-
su.

evam ahām sarvajñā-jñāna-samanvāgataḥ sattvebhyo dharmām
deśayiṣyāmy evam imān sattvān parinirvāpayiṣyāmīti ||

tatrāpy abhiniveśo bandhanam ity āha: sacevam ity-ādi. kiṁ punar
evam samjānāna iti vaksyamānōpalambha-pratipadyamānah kiṁ punah prajñā-
pāramitāyām caraty, api tu mahōpalambhatvān nāvēty arthaḥ. 5

tat kasya hetoh | na hy esa prajñāpāramitā-niṣyando ya
imān sattvān parinirvāpayiṣyāmīti sattvōpalambhaḥ | esa evā-
sya mahān upalambhaḥ syat |

nanūpalambhasya ko doṣo yena tat-sadbhāvān na caratī. tat kasya hetor
ity āśaṅky' āha: na hy esa ity-ādi. 10

etad uktam: yasmād esa prajñāpāramitāyāh sadṛśah syando niṣyandas¹
tad-anurūpa-phalam sattva-nirvānōpalambho na bhavati tasmād upalambha-sad-
bhāvān na caratī.

tat kasya hetoh | sattvāsvabhāva-jātikā hi prajñāpāramita
veditavyā | 15

kathām punar etad iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: sattvāsvabhāvēty-
ādi. sattvānām asvabhāva eva jātir² prakrtir yasyā iti sā tathōktā.

evam manyate: sattvānutpāda-prakrtikāyā mātuḥ kathām sattvōpalambho
niṣyanda³-[Tib. 158^a]phalam iti.

sattvāsvabhāvatayā prajñāpāramitā 'svabhāvata veditavyā |
sattva-viviktatayā⁽¹⁾ prajñāpāramitā-viviktata veditavyā | sattvā-
cintyatayā prajñā(176)pāramitā'cintyatā veditavyā | sattvā'vinā-
śa-dharmatayā prajñāpāramitā 'vinaśa-dharmata veditavyā |
sattvānabhisambodhanatayā prajñāpāramitā'nabhisambodhanatā
veditavyā | sattvā⁽²⁾yathā-bhūtarthānabhisambodhanatayā pra- 20

(1) sattvā-viviktatayēti gha° |

(2) sattvā iti ca |

1. niḥsy^o C. 2. °ti C. 3. niḥsy^o C.

jñāpāramita-yathā-bhūtarthānabhisambodhanatā veditavyā |
sattva-bala-samudāgamanatayā tathāgata-bala-samudāgamanatā
veditavyā || anena Bhagavan paryāyeṇa mahāpāramitēyam yad
uta prajñāpāramitā ||

5 sattvānutpāda-rūpatā'rtham ev' āha : *sattvāsvabhāvatayēty-ādi.* tatrāsva-
bhāvatā viriktatā cintyatā yathākramam kalpitāder veditavyā. *sattvāvināśa-*
dharmatā sadāvāvasthitā (C.107^b) tathatā. sattvasya māyōpamatayā darśana-
mārgeṇānavagamah *sattvānabhisambodhanatā*. sattvasya pūrvavad bhāvanā-
mārgeṇāpratiptih *sattva-yathā-bhūtarthānabhisambodhanatā*. sattvasya *balam*
10 pramāṇāvyāhatam sāmarthyam māyōpamatvam. tasya prāptih. *samudāga-*
manatā. tayā *tathāgata-balasya* prajñāpāramitāyāḥ *samudāgamanatā* veditavyā.
yathākta-svabhāvādi-lakṣaṇa evābhinirhāra-bhāvanā-mārgo 'vasātavyah.

tathā cōktam :

svabhāvah^I śreṣṭhatā tasya^{II} sarvasyānabhisamksṛtiḥ^{III}

15 nōpalambhena dharmāṇāṁ arpaṇā^{IV} ca mahā'rthatā || iti. (25)

atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
yo Bhagavann iha gambhirāyām prajñāpāramitāyām bodhi-
sattvo mahāsattvo 'dhimokṣayisanti na kāṅkṣisanti na viciki-
tsisanti na dhandhāyisanti | kutaḥ sa Bhagavamś cyuta
20 ihōpapanno veditavyah kiyac-cira-caritāvī ca sa Bhagavan
bodhisattvo mahāsattvo veditavyo ya imām prajñāpāramitām
arthataś ca dharmataś cārtha-nayataś ca dharma-nayataś cā-
nugamisaty anubhotsyate 'nubodhayisyati⁽¹⁾ ca |

tad-anantaram dvitīyo 'tyanta-viśuddhi-lakṣaṇo bhāvayitavyas tad-utpādā-
25 nutpāda-hetor yathākramam parigraha-tyāgenēty utpāda-hetuṁ tāvat pratipā-
dayitum āha : yo Bhagavann ihēty-ādi. mārgāntarākāṅkṣaṇān na kāṅkṣisaty.
samdehābhāvān na vicikitsisaty. ajñāna-vigamān na dhandhāyisaty. cira-
caritāvī 'ti ciram dīrgha-kālam, caritam auuṣhitam dān'ādi, śrāvak'ādi-bodhāv

(1) anumodayisyati iti nā° |

aniryātanenāvitum¹ rakṣitum śīlam asyēti tathāktaḥ. anugamisatyā dharma-,
'rthataś ca anubhotsyate. tan-nayataḥ [Tib. 158^b] anubodhayisyati² parān ubha-
yathā³ yathākramam ity evam artha-bhedo vācyah.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |
sa Śāriputra bodhisattvo mahāsattvo 'nyebhyo lokadhātubhyaś
cyuto buddhān Bhagavataḥ paryupāsyā pariprcchya ihōpapanno
veditavyah |

parivārādi-pradānāt paryupāsyā, samśayārtha-pariprcchanāt pariprcch�ēti
buddhasevā kathitā.

10 tat kasya hetoh | yah kaście Chāriputra bodhisattvo mahā-
sattvo 'nyebhyo lokadhātubhyaś cyuto buddhān Bhagavataḥ
paryupāsyā pariprcchya ihōpapanno bhavati sa imām gambhirām
prajñāpāramitām bhāsyamāṇām deśyamānām upadiśyamānām
uddiśyamānām śr̄ṇuyād imām prajñāpāramitām śrutvā 'tra
śāstr-samjñām prajñāpāramitāyā(177)m utpādayec chāstā me
15 sammukhibhūta iti śāstā dṛṣṭa iti cittam utpādayati | prajñā-
pāramitāyām bhāsyamāṇāyām deśyamānāyām upadiśyamānāyām
uddiśyamānāyām śrotram avadādhāti satkṛtya śr̄ṇoti kathām
nōpacchinatti |

20 adhimoksasya paryupāsan'ādinā kah sambandho yenādhimokṣa-balāt paryu-
pāsan'ādikam pratiyata iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : yah kaścid ity-
ādi.

etad uktam : viśiṣṭa-kāraṇam antareṇa tādṛgvidhādhimoks'ādy-asambhavāt
tat-kāraṇam tathāgata-paryupāsan'ādikam anumiyata³ iti. samādhānōtpādanāc
chrotram avadādhāti. mandal'ādi-karaṇāt satkṛtya śr̄ṇoti. aprastutārthānabhi-
25 dhānāt kathām nōpacchinatti

1. °yātanenācittam C. ma-bsnōs-par bsruṇs-śiṇ. 2 ... 2. sic C. gñis ltar gṣan-la=parōbh° ? 3. °kanum° C.

cira-caritāvī sa Śāriputra tathā-rūpo bodhisattvo mahā-sattvo veditavyah bahu-buddha-paryupāsitah sa Śāriputra tathā-rūpo bodhisattvo mahāsattvo veditavyah ||

5 cira-caritāvī sa iti vacanena dānādir uktah. aneka-buddhōpāsanād bahu-buddha-paryupāsitah.

10 atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat| śakyā punar Bhagavan prajñāpāramitā śrotum vōpalakṣayitum vā samanvāhartum vōpapādayitum vōpadhārayitum vā | iyam sā prajñāpāramitā iha vā sā prajñāpāramitā amutra vā sā prajñāpāramitā anena vā ākāreṇa liṅgena nimittenēti śakyā nirdeṣṭum vā śrotum vā ||

15 sahetuka-śravaṇ'ādāv anabhiniveśam pratipādayitum āha: śakyā punar ity-ādi. upalakṣa(C. 108^a)yitum¹ ity-ādi-padāni yathāsamkhyam iyam sēty-ādi-pada-eatuṣṭayena sambandhanīyāni. tatr' ākāra-liṅga-nimittāni sva-[Tib. 159^a] sāmānyōbhaya-rūpāṇi yathākramam veditavyāni.

Bhagavān āha| no hīdam Subhūte| nēyam Subhūte prajñāpāramitā skandhaśo vā dhātuśo āyatanaśo vā śakyā nirdeṣṭum vā śrotum vōpalakṣayitum vā samanvāhartum vōpapādayitum vōpadhārayitum vā ||

20 hetu-balād api śravaṇam samvṛtyā, na tu tattvata ity āha: no hīdam iti. tad ev' āha: nēyam ity-ādi.

tat kasya hetoh| sarva-dharma-viviktatvāt Subhūte atyanta-viviktatvāt Subhūte sarva-dharmaṇām na śakyā prajñāpāramitā nirdeṣṭum vā śrotum vōpalakṣayitum vā samanvāhartum vōpādayitum vōpadhārayitum vā |

pratiyamāne 'pi skandhādinā katham na śakyate śravaṇ'ādi kartum iti tat

1. °lambhay° C. rtogs-pa.

kasya hetor ity āśaṇky' āha: sarva-dharmēty-ādi. tatra vartamānībhūta-skandhādīl-lakṣaṇa-sūnyatvāt sarva-dharma-viviktatvām. kārya-kāraṇānta-dvaya-vigamād atyanta-viviktatvām. tasmāt traiyadhvika-sūnyatvena tattvataḥ skandhādibhir nirdeṣṭum na śakyata iti vākyārthaḥ.

na cānyatra skandha-dhātv-āyatanebhyah prajñāpāramitā 5 'vaboddhavyā ||

tad vyatirekeṇa tarhi nirdiśyatām ity āha: na cānyatrēty-ādi.

tat kasya hetoh| skandha-dhātv-āyatanaṁ eva hi Subhūte sūnyam viviktam̄ sāntam̄ |

prakārāntarasyāniṣedhe katham evam labhyata iti tat kasya hetor ity 10 āśaṇky' āha: skandhēty-ādi. utpāda-hetu-vaikalyena sānyam̄. sva-rūpānavādhāraṇād² viviktam̄. kārya-sāmarthyā-virahenā sāntam̄.

etad uktam̄: sarva-dharma-saṃgrāhaka-skandhādīnām tattvato niḥsvabhāvatvena tad-vyatirekeṇa nirdeṣṭum na śakyata iti.

15 iti hi prajñāpāramitā ca skandha-dhātv-āyatanaṁ cādvayam etad advaidhikāram̄ sūnyatvād viviktatvād evam sāntatvān nōpalabhyate| yo 'nupalambhaḥ sarva-dharmaṇām sā prajñāpāramitēty ucyate| yadā na bhavati saṃjñā samajñā prajñaptir vyavahāras tada prajñāpāramitēty ucyate||

20 iti hīty-ādy upasamhārah. saṃjñā samajñā yathākramam sva-sāmānya-lakṣaṇōdgrahaṇa-lakṣaṇe, prajñaptis tat-saṃketōdgrahaṇam.³ (P. 112^a) vyavahārah prajñapti-pūrvakau hitāhita-prāpti-parihārau.

(178) sthavirah Subhūtir āha| kiyac-cira-caritāvī sa Bhagavan bodhisattvo mahāsattvo veditavyah ya iha gambhirāyām prajñāpāramitāyām yogam āpatsyate ||

1. °ndhā C. phuṇ-po la-sogs-pa. 2. °pānadh° C. 3. °togr° C. From C 99^a up to here (graḥa) several leaves are wanting in P, but not in pagination.

Bhagavān āha | vibhajya vyākaraṇīyam etat Subhūte bo-
dhisattvanām mahāsattvānām indriya-vimatrata�ā |

vibhajyēty-ādi prajñāpāramitā-yogārtham [Tib. 159^b] yenopāya-kauśalam
vimatrata�ā mṛdv-ādi-bhedena bhāvitam sa yogam āpatsyata iti vibhajya vak-
5 tavyam. etad anenopāya¹-kauśalam uktam.

yathōktam eva sevādi-trayam utpāda-hetuḥ.

tathā cōktam :

buddha-sevā¹ ca dānādir¹¹ upāye yac ca kauśalam¹¹¹
hetavo 'trādhimoksasya. iti.

10 syāt khalu punah Subhūte paryayo yena paryayena bodhi-
sattvā bahūni buddha-śatāni bahūni buddha-sahasrāṇi bahūni
buddha-śatasahasrāṇi dṛṣṭvā teṣām antike brahma-caryam ca-
ritvā imāṃ prajñāpāramitām na śraddadhyur nādhimuñceyuh ||
anutpāda-hetuṁ nirdiśann āha : syāt khalu punar ity-ādi.

15 tat kasya hetoh | pūrvam api teṣām buddhānām bhagava-
tām antikād asyām gambhirāyām prajñāpāramitāyām bhāṣya-
māṇāyām deśyamānāyām upadiśyamanāyām agauravatā 'bhūt |
agauravatayā 'śuśrūṣānatā 'śuśrūṣānatayā 'paryupāsanatā apa-
ryupāsanatayā 'pariprcchanatā apariprcchanatayā 'śraddadhāna-
20 tā⁽¹⁾ aśraddadhānatayā⁽²⁾ tataḥ parṣadbhyo 'pakrāntas te tato
nidānam dharma-vyasana-saṃvartanīyena karmaṇā kṛtena sam-
citen' ācitenōpacitena etarhy api gambhirāyām prajñāpāra-
mitāyām bhāṣyamāṇāyām deśyamānāyām upadiśyamānāyām
apakrāmantī | agauravatayā 'śraddadhānā anadhimuñcanto na
25 kāyena na cittena sāmagrīm dadati | te sāmagrīm adadānā
imāṃ prajñāpāramitām na jānanti na paśyanti na budhyante

(1) anabhiśradda-dhānatā iti ca^o

(2) anabhiśradda-dhānatayā iti ca^o

1. Instead of etad anena simply hdi ni:

na vedayante | evam te prajñāpāramitām na śraddadhati aśrad-
dadhanā na śṛṇvanti aśṛṇvanto na jānanti ajānanto na paśyanti
apaśyanto na budhyante abudhyamānā dharma-vyasana-saṃ-
vartanīyām karma kurvanti saṃcinvanti ācinvanti upacinvanti |
te tena dharma-vyasana-saṃvartanīyena (179) karmaṇā kṛtena
saṃciten' ācitenōpacitena duṣprajña-saṃvartanīyām karmābhi-
saṃskariṣyanti | tena te duṣprajña-saṃvartanīyena karmaṇā
'bhisaṃskṛtena saṃciten' ācitenōpacitena imāṃ prajñāpāramitām
bhāṣyamāṇām deśyamānām upadiśyamāṇām pratyākhyāsyanti
pratikṣepṣyanti pratikroṣṣyanti⁽¹⁾ pratikṣipyā cāpākramiṣyanti
asyāḥ khalu punah Subhūte prajñāpāramitāyāḥ pratyākhyānenā
pratikṣepeṇā pratikroṣenātītānāgata-pratyutpannānām buddhā-
nām bhagavatām sarvajñatā pratyākhyātā bhavati pratikṣiptā bhā-
vati pratikruṣṭā bhavati | te sva-saṃtānān upahatya dagdhāḥ pare-
ṣām apy alpa-buddhikānām alpa-prajñānām alpa-puṇyānām alpa-
kuśala-mūlānām pudgalānām śraddhā-mātraka-samanvāgatānām
prema-mātraka-samanvāgatānām prasāda-mātraka-samanvāgatā-
nām chanda-mātraka-samanvāgatānām ādikarmikāṇām abhavya-
rūpānām tad api śraddhā-mātrakaṇām prema-mātrakaṇām prasāda-
mātrakaṇām chanda-mātrakaṇām vicchandayiṣyanti vivecayiṣyanti
vivartayiṣyanti nātra śikṣitavyam iti vakyanti nātad buddha-
vacanam iti vācam bhāṣiyanti || evam te ātma-saṃtānān upa-
hatya vivecyā para-saṃtānān apy upahatya vivecyā prajñāpāra-
mitām abhyākhyāsyanti | prajñāpāramitayām abhyākhyātāyām
sarvajñatā abhyākhyātā bhavati | sarvajñatāyām abhyākhyā-
tāyām atītānāgata-pratyutpannā buddhā bhagavanto 'bhyākhyā-
tā bhavanti | te buddhānām bhagavatām antikād apakrāntā
bhaviṣyanti dharmāt parimuktā bhaviṣyanti saṃghāt parivāhyā

5

10

15

20

25

(1) pratikroṣṣyanti iti ga^o, pratikroṣṣanti iti ca^o||

bhaviṣyanti| evam teṣāṁ sarveṇa sarvam̄ sarvathā sarvam̄
tri-ratnāt parivāhya-bhāvo bhaviṣyati| te sattvānām hita-
sukhōpaccheda-kriyayā mahāmiraya-(180)vipāka-saṃvartanīyam̄
karmōpaceṣyanti| te 'nenālvamṛūpeṇa karmābhisaṃskārenō
5 pasthāpitena samutthāpitena⁽¹⁾ dharma-vyasana-saṃvartanīyena
duṣprajñā-saṃvartanīyena karmaṇā bahūni varṣa-śatāni bahūni
varṣa-sahasrāṇi bahūni varṣa-śatasahasrāṇi bahūni varṣa-koṭīśa-
10 tāni bahūni varṣa-koṭīsahasrāṇi bahūni varṣa-koṭīśatasahasrāṇi
bahūni varṣa-koṭīniyutaśatasahasrāṇi mahā-nirayesūpapatsyante|
te mahā-nirayān mahā-nirayām saṃkramiṣyanti| teṣāṁ tathā
sucirām mahā-nirayān mahā-nirayām saṃkrāmatām tejaḥ-sa-
15 māvartanī prādurbhaviṣyati| tejaḥ-saṃvartanyām prādurbhūtāyām
ye 'nyeṣu lokadhātuṣu mahā-nirayās tatra te kṣepṣyante| te teṣu
mahā-nirayesūpapatsyante| te tatra vikṣiptās teṣu mahā-
20 nirayesūpapannāḥ samānās tatrāpi mahā-nirayān mahā-nirayām
saṃkramiṣyanti| teṣāṁ tatrāpi mahā-nirayān mahā-nirayām
saṃkrāmatām tatrāpi punar eva tathāva tejaḥ-saṃvartanī prā-
durbhaviṣyati| te tasyām tejaḥ-saṃvartanyām prādurbhūtāyām
25 tataś cyutāḥ samānāḥ punar evānyeṣu lokadhātuṣu ye mahā-
nirayās tatra kṣepṣyante| te teṣu mahā-nirayesūpapatsyante| te
tatrāpi tathāva mahā-nirayān mahā-nirayām saṃkramiṣyanti|
teṣāṁ tatrāpi sucirām mahā-nirayān mahā-nirayām saṃkrāmatām
tatrāpi tathāva tejaḥ-saṃvartanī prādurbhaviṣyati| te tasyām
30 tejaḥ-saṃvartanyām prādurbhūtāyām punar eva tataś cyutāś
tenāvāksinena sāvaśeṣena karmaṇā ihaiva lokadhātau punah
kṣepṣyante| kṣiptāḥ santo mahā-nirayesūpapatsyante| te
punar eva tāni mahā-nirayēṣu mahanti mahā-niraya-duḥkhāni
pratyānubhaviṣyanti| tāvat pratyānubhaviṣyanti yāvat punar

(1) samupasthāpitēti ca^o

eva tejaḥ-saṃvartanī (181) prādurbhaviṣyati| evam te bahu-
duḥkha-vedanīyam karma pratyānubhaviṣyanti

anadhimokṣe kim-kāraṇam iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: pūrvam
apīty-ādi. tataḥ parṣadbhyo 'pakrāntā iti pratikṣepa-cittenēti śesah. prayo-
g'ādy-avasthā-traye yathākramam̄ saṃcitenēty-ādi vaktavyam̄. kāyāsaṃnidhā-
nān na kāya-sāmāgrī. citta-vikṣepān na citta-sāmāgrī. pratyakṣānumān'Āgama-
pramāṇair yathāsaṃkhyam̄ na jānanti na paṣyanti na budhyante. ata eva na
vedayante parān iti śesah. svarūpa-nirākaraṇāt pratyākhyāsyanti. sāmarthyā-
pahnavāt pratikṣepṣyanti. apriyābhidhānāt pratikroṣyanti. kuśala-mūlānūt-
pādād upahatyākuśala-vāsanātprādena dagdhāḥ. svalpa-dānādi-traya¹-yogād alpa-
puṇyāḥ. mrdu-maitry-ādi-sambhavād alpa-kuśala-mūlāḥ. kartu-kāmatā'panaya-
nād vicchandayiṣyanti. svarūpāpakarṣa²-karaṇād vivecayiṣyanti. punah-pra-
vṛtti-nirākaraṇād vivartayiṣyanti. sarvenēty-ādi. sarvena buddha-ratn'ādi-rū-
peṇa. [Tib. 160^a] sarvam̄ Śākyamuni-tathāgat'ādi-rūpam̄. sarvathā mrdu-mrdu-
ādi-prakāra-bhedena.³ sarvam̄ adhiśil'ādi-prakāram̄. utpādanād upasthāpitena.⁴ 15
vināśabhāvāt samutthāpitena.⁴

mahā-nirayesv iti Jambūdvīpasyādho viṁśatyā yojana-sahasrair Avicir
mahā-narakāḥ tat-pramāṇāḥ. tad-upariṣṭhāt Pratāpanas Tapano Mahārauravah
Rauravah Samghātaḥ Kālasūtrah Samjīvaś cēty aṣṭau mahā-nirayāḥ.

tejaḥ-saṃvartanī 'ti naraka-gatim upādāya yāvad Brahma-loke (P. 112^b) 20
kaścit sattvo nāvaśiṣṭo bhavati tada śūnya-bhājane sapta-sūryāḥ prādurbhūya
kramenāp⁵-maṇḍalam ārabhya yāvat prathamam dhyānam dahanti. anyeṣu
lokdhātuṣv iti trisāhasra-mahā-sāhasreṣu.

tat kasya hetoh| yathā 'pi nāma durbhāsitavād vacah||
atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat| 25
pañca Bhagavann ānantaryāṇi karmāṇi kṛtāny upacitāny asya
mano-duścaritasya vāg-duścaritasya ca na prativarṇikāny api
nānurūpāny api na pratirūpāny api bhavanti||

1. °ye P. 2. °rūpāyak° PC. raṇ-gi no-bo ḥdod-pa. 3. °di bheda-prakāreṇa C.
4. °mupasthāp° C. 5. °nā PC. chu.

Bhagavān āha | evam etac Chāriputrāivam etat| pañc' ānantaryāṇi Śāriputra karmāṇi kṛtāny upacitāny asya manoduścaritasya vāg-duścaritasya ca na prativarnikāny api nānurūpiṇy api na pratirūpāny apy asya karmanah kṛtasya saṃcitasy' ācitasyōpacitasya | ye kecid imām gambhirām prajñāpāramitām bhāṣyamānām deśyamānām upadiśyamānām uddiśyamānām pratibādhitavyām maṃsyante pratikṣepṣyanti pratikrokṣyanti nātra śikṣitavyam iti vakṣyanti nēyam tathāgata-bhāṣitēti vācam bhāṣiyante tato 'nyān api sattvān vivecayisyanti te sva-saṃtānān upahatya para-saṃtānān upahaniṣyanti te sva-saṃtānān saviṣān kṛtvā para-saṃtānān saviṣān kariṣyanti svayaṁ naṣṭah parān api nāśayiṣyanti | svayaṁ gambhirām prajñāpāramitām ajānānā anavabuddhyamānāḥ parān api grāhayiṣyanti nātra śikṣitavyam iti vācam bhāṣiyante | nāham Śāriputrāivamrūpānām pudgalānām darśanam apy abhyānūjānāmi | kutas taiḥ saha saṃvāsam kuto vā lābha-satkāram kutaḥ sthānam ||

pracura-duḥkhānubhave kiṃ-kāraṇam iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha :
yathā 'pi nāmēty-ādi, sugamam.

pañcēti māṭr-vadhaḥ pitr-vadhaḥ 'rhad-vadhaḥ saṃgha-bhedas tathāgata-duṣṭā-
20 citta-rudhirōtpādaś cēty etāni pañca karmāṇy anantaram Avicī-mahā-niraye janma-hetutvād ānantaryāṇi. kārya-kāraṇa-svabhāvais tribhiḥ sādrśyābhāvād yathākramam na prativarnikāny api¹ nānurūpāny apि na pratirūpāny apि yojojam.

25 tat kasya hetoh | dharma-dūṣakā hi te Śāriputra tathārūpāḥ pudgalā veditavyā iti | kasambaka-jātās te Śāriputra tathā-rūpāḥ pudgalā veditavyāḥ kṛṣṇā-nirjātikāḥ⁽¹⁾ kṛṣṇāhi-jātikās te Śāriputra tathā-rūpāḥ pudgalā (182) veditavyāḥ |

(1) gha^o pustake kṛṣṇānirjātikā iti pāṭho na vidyate!
1. °kāpi(!) P & Ed.

teṣām Śāriputra tathā-rūpānām pudgalānām ye śrotavyāṇi maṃsyante sarve te 'nayena vyasanam āpatsyante |

nanu duḥkhiteṣu karuṇā-pravartanāt kathaṁ sthān'ādi-niṣedha iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha : *dharma-dūṣakā* hīty-[Tib. 160^b]ādi. anyeṣām api svādoṣ-āpādanāt *kasambaka-jātāḥ*.¹ sasyōpaghātaka²-tṛṇa-jātivad bodhisattva-sasya³-vināśāt *kṛṣṇā-nirjātikāḥ*. kṛṣṇasarpavād dveṣa-bāhulyāt *kṛṣṇāhi-jātikāḥ*. *anāyena vyasanam* iti yasmād evamvidha-pāpakāribhiḥ saha krpā-viṣayatvena saṃvāsa⁴-viṣaya-vibhāg'ādikam parihrty⁵ ādikarmikāḥ saṃvās'ādinā 'nayena durācārena *vyasanam* upaghātam⁶ āpatsyante tasmād dharma-dūṣakā varjanīyā iti yāvat. 10

ye ca Śāriputra prajñāpāramitām dūṣayanti ime te Śāriputra dharma-dūṣakāḥ pudgalā veditavyāḥ ||

Śāriputra āha | na Bhagavatā tasya pudgalasya tatrōpannasya mahā-niraya-gatasy' ātmabhāvasya pramāṇam ākhyātam | 15

Bhagavān āha | tiṣṭhatu Śāriputra tasya pudgalasya tatrōpannasya mahā-niraya-gatasy' ātmabhāvasya pramāṇam | dharma-dūṣakāḥ ka ueyanta ity āha : ye cēty-ādi.

20 tat kasya hetoh | mā tathā-rūpasya pudgalasya tad ātmabhāvasya pramāṇam śrutvā uṣṇam rudhirām mukhād āgacchet maraṇam vā nigacchet maraṇa-māṭrakām vā duḥkham āgāḍham abāḍham sprśed dāhyeta vā śoka-śalyo vā 'sy' āviśet mahā-prapātam vā prapated upaśuṣyeta vā mlayeta vā | māīva mahā-pratibhayaṁ tasy' ātmabhāvasya pramāṇam aśrauṣit yasyēme dosāḥ samvidyante || 25

na Bhagavān āyuṣmataḥ Śāriputrasyāvakāśam karoti | iyat tasy' ātmabhāvasya pramāṇam bhavisyatīti | dvitīyakam api

1. kesamkaj^o P. 2. °ghāṭaka C. 3. °ttvasya PC. ḥbru. 4. °nāvasthā PC. ḥgrogṣ-pa. 5. ap^o PC. yoṇs-su spoṇs-bar bya-ste. 6. °ghāṭam C.

tṛtīyakam apy āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
ākhyātu me Bhagavāms tasya pudgalasy' ātmabhāvasya pramā-
ṇam paścimāyā janatāyā⁽¹⁾ ālokaḥ kṛto bhaviṣyati ||

anena vāñ-manah-karmaṇā kṛtena saṃciten' ācitenōpacitena

5 evam mahāntam mahā-nirayesv ātmabhāvam parigṛhṇitēti
Bhagavān aha | esa eva Śāriputra paścimāyā janatāyāḥ ālokaḥ
kṛto bhaviṣyati yad anena vāñ-mano-duścaritenākuśalena karmā-
bhisaṃskāreṇābhisaṃskṛtena saṃciten' ācitenōpacitena iyac cira-
duḥkham pratyanubhaviṣyatiti | yā etasyāīva Śāriputra duḥkha-
syāprameyatā bahu-duḥkhatā vyākhyātā esa eva ūklāmśikasya
10 kula-putrasya (183) vā kula-duhitur vā saṃvego bhaviṣyati |
tataḥ sa tebhyo dharma-vyasana-saṃvartaniyebhyaḥ karmabhyo
vinivṛtya puṇyābhisaṃskāram eva kuryāj jīvita-hetor api sad-
dharmaṇ na pratikṣepṣyati | mā bhūd asmakam api tadṛśair
15 duḥkhaiḥ samavadhānam iti ||

sambhavat-pramāṇasyākathane kim-kāraṇam iti *tat kasya hetor* ity āśaṇky'
āhā : mā tathā-rūpasyēty-ādi. yasmān mahā-nāraka¹-kāya-pramāṇam śrutvā
duḥkha-mahattvam pratipadya mahā-bhayena sahasā pratipakṣa-samudācār²-ādi
virodhenōṣṇa²-rudhir³āgaman'ādayaḥ³ syus tasmān n' ākhyāyata iti samudāyārthah.
20 maraṇamātrakan̄ vā duḥkham āgāḍham ābādham spr̄sed iti mr̄du-madhyādhi-
mātra-bhedād uktam. paści(P.113^a)māyā janatāyā āloka iti aśukla⁴-karma-kāri-
ṇaḥ saṃvegōtpādād dharm'ālokaḥ saṃvega iti tad-dhetutvāt tathōktah.

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
susamvṛta-kāya-karma-vāk-karma-manas-karmaṇā Bhagavan
25 kula-putrena vā kula-duhitrā vā bhavitavyam ||

su-samvṛta-kāya-karma-vāk-karma-manas-karmaṇēti yathākramam smṛti-sam-

(1) paścimāyām janatāyām iti kha° nā° ca° |

1. °han-n° C. dmyal-ba chen-po. 2. °dhito P. 3. khrag dron-po kha-nas skyug-
pa la-sogs-pa=uṣṇa-rudhirōdvam°? 4. om. P.

prajanyatām upādāya kāyika-vācika-mānasika-kuśalānuṣṭhānād uktam.

tat kasya hetoh | yatra hi nāma Bhagavann evam-rūpena
vāg-durbhāsitena iyān mahā'puṇya-skandhaḥ prasūyate⁽¹⁾ |

5 viparīta-karaṇe ko doṣa iti *tat kasya hetor* ity āśaṇky' āha : *yatra hi*
nāmē[Tib. 161^a]ty-ādi. evamrūpenēti nātad buddha-vacanam ity evam-svabhā-
vena. asyōpalakṣaṇa-mātratvāt¹ viparīta-kāya-manas²-karmaṇā 'piti jñeyam.

katamena punar Bhagavan karmaṇā iyān mahā'puṇya-
skandhaḥ prasūyate ||

Bhagavān āha | evam-rūpena Subhūte vāg-durbhāsitena
iyān mahā'puṇya-skandhaḥ prasūyate | ihaīva te Subhūte
10 moha-puruṣāḥ svākhyāte dharma-vinaye pravrajitā bhaviṣyanti
ya imām gambhīrām prajñāpāramitām dūṣayitavyām māṃsyante
pratikṣeptavyām māṃsyante pratibādhitavyām māṃsyante
prajñāpāramitāyām ca pratibādhitāyām buddhānām bhagavatām
pratibādhitā bhavati | buddha-bodhau pratibādhitāyām atitānaga-
ta-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām sarvajñatā pratibā-
dhitā bhavati | sarvajñatāyām pratibādhitāyām sad-dharmaḥ
20 pratibādhitā bhavati | sad-dharme pratibādhitā tathāgata-śrāva-
ka-saṃghāḥ pratibādhitā bhavati | tathāgata-śrāvaka-saṃghē
'pi pratibādhitā evam tasya sarveṇa sarvam sarvathā sarvām
tri-ratnāt parivāhya-bhāvo bhavati aprameyāsaṃkhyeyataraś ca
mahān akuśala-karmābhisaṃskāraḥ parigṛhīto bhavati ||

prakrānta³-vāg-durbhāsita-prakaraṇōpasamhārārtham āha : *katamenēty-ādi.*
anyathā 'nantaram evōktam iti kathaḥ praśnaḥ syāt.

moha-puruṣā iti.

(1) prajñāyate iti gha° |

1. °nāṣyōpalakṣaṇa-paratvāt PC. gtso-bor ūe-bar mtshon-pa-tsam-du zad-de. 2.
°ya-vāñ-m° P. 3. prakānta PC. ḥdas ma-thag-pa.

svake¹ 'vatārāt¹ svasyālva vinaye darśanād^{II} api
audāryād^{III} api gāmbhīryād^{IV} aviruddhālva dharmatā⁵
iti vacanād yat sūtre 'vatarati vinaye ca² samdrśyate dharmatām ca na viloma-
yatīti³ buddha-bhāṣita-lakṣaṇānavagamena sūtrādi-samgr̄hitāyā mātuḥ svabhā-
vānavadhāraṇān mūḍhāḥ.

syād etan: nikāya-granthasya⁴ parimita-parimāṇa-sūtreṣv anavatārāt, tathā
paricchinna-pramāṇa-vinaya-piṭake 'samdarśanāt, tathā vyavasthāpita-pudgalā-
nairātmyādi-dharmatā-vilomanenābuddha-vacana-mahāyāna-pratikṣepād amoha⁵
iti. evam ca sati muktaka-sūtrāṇy api sūtrānta-piṭakev apathitativād abuddha-
vacanāny abhyupeyāni syuḥ. tathākālakasmin sūtrānta-piṭake 'nyāni sūtrānta-
piṭakāni na Sarva-prakāram avataranti, tathākālakasmin vinaye 'nye vinayā na
sarva-prakāram samdrśyante, tathākālakasmin nikāye yā dharmatā vyavasthā-
pitā na sā 'nyeṣu nikāyeṣu dharmatām sarva-prakāram anulomayatīty [Tib.161^b]
eva(P.113^b)m aṣṭādaśa-bheda-bhinnāni sūtra-vinayābhidharma-piṭakāni para-
sparam granthārtha-vyatibhinnāni. katham buddha-vacanāni sidhyantīty avyāpa-
kam etad buddha-vacana-lakṣaṇam abhyupagacechantīti mūḍhā eva.⁶

atha vā

manah-pradoṣah prakṛti-praduṣte

hy ayukta-rūpe 'pi na yukta-rūpah

20 prāg eva samdeha-gatasya dharme

taṣmād upekṣālva varam hy adosā

ity⁷ asyārthasyāparijñānān moha-puruṣāḥ.

dūṣayitavyām iti parasparsa-virodhōdbhāvanayā.⁸ pratikṣeptavyām iti pūrvavat. pratibādhitavyām iti pratyaks'ādi-pramāṇa-bādhanāt.

25 evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat|
ko 'tra Bhagavan (184) hetuḥ kaḥ pratyayo yat sa kula-putro
vā kula-duhitā vā imām prajñāpāramitām pratibādhitavyām
maṃsyate||

1. rañ-gi-ñid-la. Qu. svatve? 2. om. C. 3. cānul° P. chos-ñid-la dañ mi ḥgal-
ba. 4. °nthe PC. sde-bahi gṣuñ-gi. 5. anoha P. rmoñṣ-par mi ḥgyur-ro. 6.
eka P. 7. °sebhy C. °se tv P. ces-bya-bahi. 8. dosödbh° C. ḥgal-ba.

Bhagavān āha | mārādhiṣṭhito vā Subhūte sa kula-putro
vā kula-duhitā vā bhaviṣyati | duṣprajñā-saṃvartanīyena vā
karmaṇā⁽¹⁾ gambhīreṣu dharmeṣu nāṣya śraddhā nāṣya prasādah |
ābhyaṁ Subhūte dvābhyaṁ pāpābhyaṁ dharmābhyaṁ saaman-
vāgataḥ sa kula-putro vā kula-duhitā vā imām prajñāpāramitām
pratibādhisayate || punar aparaṇ Subhūte sa kula-putro vā kula-
duhitā vā pāpā-mitra-hasta-gato vā bhaviṣyati anabhiyukto vā
bhaviṣyati skandhābhīniviṣṭo vā bhaviṣyati ātmotkarṣī pareṣām
paṃsako doṣāntara-prekṣī vā bhaviṣyati ebbir api Subhūte
caturbhīr ākāraih sa kula-putro vā kula-duhitā vā samanvāgato
bhaviṣyati ya imām prajñāpāramitām bhāṣyamāṇām deśyamā-
nām upadiṣyamāṇām pratibādhitavyām maṃsyate⁽²⁾ iti ||

asya tu sad-dharma-pratikṣepasya caturo hetūn pratipādayitum āha: ko
hetur ity-ādi.

caturbhīr ākārair iti Mārādhiṣṭhāna-gambhīra-dharmānadhimokṣa-skan-
dhādy-abhiniveṣa-pāpā-mitra-parigrahaiś caturbhīḥ pratikṣepa-hetubhir ity
arthah.

tathā cōktam:

dharma-vyavasana-hetavah || (26)

Mārādhiṣṭhāna^I-gambhīra-dharmatā'nadhimuktate^{II}

skandhādy-abhiniveṣaś^{III}ca pāpā-mitra-parigrahah^{IV} || iti. (27)

Āryāṣṭasāhasrikāyām prajñāpāramitāyām niraya-parivarto
nāma saptamah ||

Abhisamayālāmkār'ālokāyām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām niraya-pari-
varto nāma saptamah.

(1) duṣprajñā-saṃvartanīyena uā 'karmaṇā iti ca°|

(2) maṃsyante iti ka° kha° ga° gha° na° ca°|

VIII.

VIŚUDDHI-PARIVARTO NĀMĀSTAMAH

(185) atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad
avocat | duradhimocā Bhagavan prajñāpāramitā 'nabhiyuktena
kuśala-mūla-virahitena pāpa-mitra-hasta-gatena || 5

Bhagavān āha | evam etat Subhūte evam etat | dura-
dhimocā Subhūte prajñāpāramitā 'nabhiyuktena parīttā¹-kuśa-
la-mūlena durmedhasā anarthikenālpa-śrutena hīna-prajñena
pāpa-mitrōpastabdhena aśuśrūṣāṇāparipṛechaka-jātiyena kuśa-
leṣu dharmesv anabhiyuktena || 10

Subhūttr āha | kiyad-gambhīrā batēyaṁ Bhagavan pra-
jñāpāramitā duradhimocatayā ||

Bhagavān āha | rūpam Subhūte abaddham amuktam ||

adhigamānadhigama-hetum prāpti-parihāra-viṣayam uktvāivam¹ prakṛtasyā-
tyanta-viśuddhi-lakṣaṇa-bhāvanā-mārgasya sāmānyena viśuddhim pratipādayitum 15
gāmbhīryam pratipādayann āha : duradhimocēty-ādi. duḥkhenādhimoeyata iti
duradhimocā²[Tib. 162^a] duradhimokṣeti yāvat.

tat kasya hetoh | rūpāsvabhāvatvāt Subhūte rūpam aba-
ddham amuktam | evam vedanā samjñā samskarā vijñānam
Subhūte 'baddham amuktam || tat kasya hetoh | vijñānāsva- 20
bhāvatvāt Subhūte vijñānam abaddham amuktam ||

nanu pṛthagjanārya-bhedenā bandha-moksāt katham abaddham amuktam
rūpam iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha : rūpāsvabhāvatvād iti, traiyadhvika³-

1. uktāivam P, uktevam C. de ltar... gsuñs-nas. 2. °cād P, adhigamo vā C.
3. °yaśika P, traipathika CT.

rūpasya nyāyato niḥsvabhāvatvāt.

rūpasya Subhūte pūrvānto 'baddho 'muktah॥

sāmānyena nirdiśyātīt'ādi-bheden' āha : rūpasyēty-ādi.

tat kasya hetoh | pūrvāntāsvabhāvam hi Subhūte rūpam |

5 rūpasya Subhūte 'parānto 'baddho 'muktah॥

tathāiva tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : pūrvāntāsvabhāva(P. 114^a)m
iti. pūrvānto hetus tattvato 'nutpannatvenāsvabhāvo yasya vartamāna-rūpasyēti
tathōktam.

10 tat kasya hetoh | aparāntāsvabhāvam hi Subhūte rūpam |
pratyutpannam Subhūte rūpam abaddham amuktam॥

pūrvavat tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : aparāntāsvabhāvam iti. apa-
rāntam kāryam. pūrvavad asvabhāvam asyēti vigrahah.

15 tat kasya hetoh | (186) pratyutpannāsvabhāvam hi Subhūte
pratyutpannam rūpam | evam vedanā samjñā samskārā vijñā-
nasya Subhūte pūrvānto 'baddho 'muktah॥ tat kasya hetoh |
pūrvāntāsvabhāvam hi Subhūte vijñānam | vijñānasya Su-
bhūte 'parānto 'baddho 'muktah॥ tat kasya hetoh | aparāntā-
svabhāvam hi Subhūte vijñānam | pratyutpannam Subhūte
vijñānam abaddham amuktam | tat kasya hetoh | pratyut-
20 pannāsvabhāvam hi Subhūte pratyutpannam vijñānam |

tathāiva tat kasya hetor ity āśāṅky' aha : pratyutpannāsvabhāvam iti.
pratyutpanna-lakṣaṇa-virahitam.

25 Subhūtir aha | duradhimocā Bhagavan prajñāpāramitā
parama-duradhimocā Bhagavan prajñāpāramitā anabhiyuktenā-
navaropita-kuśala-mūlena pāpa-mitra-hasta-gatena Māra-vasa-

gatena kusidena hīna-viryenā muṣita-smṛtinā duśprajñena ||

Bhagavān āha | evam etat Subhūte evam etat | dura-
dhimocā Subhūte prajñāpāramitā parama-duradhimocā Subhūte
prajñāpāramitā anabhiyuktenānavaropita-kuśala-mūlena pāpa-
mitra-hasta-gatena Māra-vasa-gatena kusidena hīna-viryenā 5
muṣita-smṛtinā duśprajñena ||

rūp'ādi-svabhāva-śūnyatvena pṛthagjanāgocaravād duradhimocā. laukika-
vita-rāgāviśayatvāt parama-duradhimocā.

10 tat kasya hetoh | yā Subhūte rūpa-viśuddhiḥ sā phala-
viśuddhiḥ yā phala-viśuddhiḥ sā rūpa-viśuddhir iti hi Subhūte
rūpa-viśuddhiḥ ca phala-viśuddhiḥ cādvayam etad advaidhikāram
abhinnam acchinnam iti hi Subhūte phala-viśuddhito rūpa-
viśuddhī rūpa-viśuddhitah phala-viśuddhiḥ | evam vedanā
samjñā samskārā yā Subhūte vijñāna-viśuddhiḥ sā phala-
viśuddhiḥ yā phala-viśuddhiḥ sā vijñāna-viśuddhir iti hi 15
Subhūte vijñāna-viśuddhiḥ ca phala-viśuddhiḥ cādvayam etad
advaidhikāram abhinnam acchinnam iti hi Subhūte phala-
viśuddhito vijñāna-viśuddhir vijñāna-viśuddhitah phala-
viśuddhiḥ ||

nanu rūp'ādi-prajñāpāramitā-svabhāvayoḥ samvṛti-paramārtha-bhedena vi- 20
veka-pratipatteḥ katham parama-duradhimocēti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha :
yā rūpa-viśuddhir ity-ādi. nānātva-lakṣaṇa-bhedābhāvād abhinnam. prabeda-
lakṣaṇa-chedābhāvād acchinnam. sva-sāmānya-lakṣaṇa-nānātva-virahād vā
yathākramam uktam. iti hīty-ādi.

25 samvṛtes tathatā yāvā paramārthasya¹ sā matā
[Tib. 162^b] abhedāt so 'pi hi nyāyo yathādarśanam āsthitah ||

iti nyāyād yā rūp'āder ātm'ātmīyādy-abhiniveśa-vigamān māyōpamatā-viśud-
dhiḥ sāvī² sarva-vipakṣa-rahitatvena srotaāpatty-ādi-phalasya prajñāpāramitāyā

1. °syāpi CT. 2. sa ca C, °tā-śuddhiḥ sarva(!) P.

viśuddhiḥ. tathā phalasya yā viśuddhiḥ sā rūp'āder viśuddhir ity advayādvai-
dhikāratvād¹ abhinnam acchinnam. tasmāt phala-viśuddhito rūp'ādi-viśuddhiḥ.
tathā rūp'ādi-viśuddhitāḥ phala-viśuddhiḥ kathitēti yāvat.

tathā cōktam :

5 phala-śuddhi² ca rūp'ādi-śuddhir eva taylor dvayoh
abhinnācchinnañatā yasmād iti śuddhir udīritā॥ iti. (28)

punar aparam Subhūte yā rūpa-viśuddhiḥ (187) sā sarva-
jñatā-viśuddhiḥ yā sarvajñatā-viśuddhiḥ sā rūpa-viśuddhir iti
hi Subhūte rūpa-viśuddhiś ca sarvajñatā-viśuddhiś cādvayam
10 etad advaidhikāram abhinnam acchinnam iti hi Subhūte
sarvajñatā-viśuddhito rūpa-viśuddhiḥ rūpa-viśuddhitāḥ sarva-
jñatā-viśuddhiḥ॥ evam vedanā samjñā samskārā yā Subhūte
vijñāna-viśuddhiḥ sā sarvajñatā-viśuddhiḥ yā sarvajñatā-
viśuddhiḥ sā vijñāna-viśuddhir iti hi Subhūte vijñāna-viśuddhiś
15 ca sarvajñatā-viśuddhiś cādvayam etad advaidhikāram abhin-
nam acchinnam iti hi Subhūte sarvajñatā-viśuddhito vijñāna-
viśuddhiḥ vijñāna-viśuddhitāḥ sarvajñatā-viśuddhiḥ॥

sāmānyena śuddhim evam abhidhāya viśeṣen' āha: *punar aparam* ity-ādi.
sarvajñatā-viśuddhir iti tri-sarvajñatā-viśuddhir ity arthaḥ. tataś cēdam uktam
20 bhavati. śrāvakāñām kleś'āvaraṇa-prahānāt. pratyekabuddhānām tu kleś'āva-
raṇasya jñey'āvaraṇāika-deśa-grāhya-vikalpasya ca prahānāt sarvajñatā-viśud-
dhiḥ. yāna-traya-mārg'āvaraṇa-prahānād bodhisattvānām mārgajñatā-viśuddhiḥ.
sa-vāsana-kleśa-jñey'āvaraṇa-prahānād dharmadhātū(P.114^b)dbhavatvād ātyantikī
tathāgatānām sarvākārajñatā-viśuddhir iti.

25 tathā cōktam :

kleśa-jñeya-tri-inārgasya śiṣya-khadga-jinaurasām
hānād viśudhhir, ātyantikī tu buddhasya [Tib. 163^a]sarvathā॥ iti. (29)
mārgajñatā'dhikāre viśuddhi-kathana-prasāngād ātyantikī cētarā ca tathāgatā-
nām śrāvak'ādinām ca³ yathākramam viśuddhiḥ kathitā.

1. °rād CT. 2. viś° C. 3. °kāñām ca CT.

atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat|
gambhīrā Bhagavan prajñāpāramitā|

Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

āha| avabhāsakarī Bhagavan prajñāpāramitā|

5 Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chariputra|

āha| āloko Bhagavan prajñāpāramitā|

Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

āha| apratisamdhīr Bhagavan prajñāpāramitā|

Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

āha| asamkleśo Bhagavan prajñāpāramitā|

Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

āha| aprāptir anabhisamayo Bhagavan prajñāpāramitā|

Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

āha| anabhinirvṛttir Bhagavan prajñāpāramitā|

(188) Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

āha| ātyantānupapattir⁽¹⁾ Bhagavan prajñāpāramitā kāma-
dhātu-rūpa-dhātv-ārūpya-dhātuṣu||

Bhagavān āha| viśuddhatvāc Chāriputra|

sā katham ity āha: atha khalv āyuṣmān ity-ādi. gambhīrā 'vabhāsa-kary
āloko 'pratisamdhīr asamkleśo 'prāptir anabhisamayo 'nabhinirvṛttir ātyantā-
20 nupapattir¹ ity ārya-Śāriputrōktāni nava-padārthānī² yathākramam mṛdu-mṛdv³-
ādi-nava-prakāra-bhāvanā-mārga-svabhāvatvena vācyāni. pratipadam ca viśud-
dhatvād iti Bhagavatōkta⁴-vacanam adhimātrādhimātrādi-nava-prakāra-vipakṣa-
prahānato yojyam.

kāmadhātu-rūpadhātv-ārūpyadhitusv iti vacanāt kāmadhātv-ādi-nava-bhūmiko 25
bhāvanā-mārgo grāhyah. yat tūktam:

kāmadhātau bhavāgre ca bodhi-mārgāṅga-varjitā|

iti tad anupāya-kuśalān śrāvakān adhikṛtyēti na tenāsyā virodha ity eke.

(1) ātyantānupapattir iti ga°|

1. ātyantam up° CT. 2. °dāni P. 3. maddh P, madhy C. 4. °vate P.

anāgamya-sthānam ārabhya yāvad ākīmcanyāyatana-paryanto nava-bhūmiko
bhāvanā-mārga ity apare. kāmadhātvādi-vacanam tu Mātus tatra paramārthato
'sthāna-pratipādana-param, na tu nava-bhūmi-prakāśakam iti.

tad ayam samāsārthaḥ: yathōktasu nava-bhūmiṣu pratyekam yathāsam-
5 khyam cādhimātrādhimātrādīl-nava-prakāra-vipaksasya pratipakṣa-bhāvena
mrdu-mṛdvādi-mārgo yathākramam [Tib. 163^b] nava-prakārah sarvathā 'nyathā²
ca viśuddhi-hetutvād ātyantikī cētarā ca viśuddhir iti.

tathā cōktam:

mṛdu-mṛdvādi mārgaḥ śuddhir navasu bhūmiṣu
10 adhimātrādhimātrāder malasya pratipaksataḥ || iti. (30)

āha | na jānāti na samjānīte Bhagavan prajñāpāramitā |

Bhagavān āha | viśuddhatvāc Chāriputra ||

katham anupacarit'ātyantikī viśuddhir ity āha: na jānātītyādi. (P.115^a)
svarūpam na jānāti. prabhedam na samjānīte.

15 viśuddhatvād iti traīdhātuka-pratipakṣatvāt.

āha | kim punar Bhagavan prajñāpāramitā na jānāti na
samjānīte |

Bhagavān āha | rūpam Śāriputra prajñāpāramitā na jānāti
na samjānīte ||

25 kim iti viśaya-gato 'yam praśno, na tu kṣepe. tad ev' āha: rūpam ityādi.

tat kasya hetoh | viśuddhatvāc Chāriputra || evam vedanā
samjñā saṃskārā vijñānam Śāriputra prajñāpāramitā na jānāti
na samjānīte | tat kasya hetoh | viśuddhatvāc Chāriputra ||

nanu sadā'vasthitam rūpam kim iti na pratipadyata iti tat kasya hetor ity
30 āśāṇky' āha: viśuddhatvād iti tattvato niḥsvabhāvatvāt.

āha | prajñāpāramita Bhagavan sarvajñatāyā nāpakāram

1. vā 'dhimātrādi P. 2. cig śos-su.

karoti nōpakāram karoti ||

Bhagavān āha | viśuddhatvāc Chāriputra ||

āha | prajñāpāramitā Bhagavan na kāmcid dharmam pari-
grhṇāti na parityajati ||

Bhagavān āha | viśuddhatvāc Chāriputra ||

5

nanu ca adhimātrādhimātrādīḥ pratipakṣo, mrdu-mṛdvādi¹ vipakṣa² iti
bhavitavyam. tat katham anyathā nirdiṣṭam ity āśāṇky' āha: prajñāpāramitā
Bhagavan sarvajñatāyā ityādi. vyavasthita-dharma-tattvāpanayanābhāvān
nāpakāram karoti. apūrvākaraṇān nōpakāram karotīti pūrveṇa sambandhah.
pratipakṣam na parigrhṇāti na ca³ vipakṣam parityajati. 10

na jānātītyādi-prakaraṇasya ayam samudāyārthah⁴: nanu ea adhimātrā-
dhimātrādīḥ pratipakṣo, mrdu-mṛdvādir vipakṣa ity bhavitavyam. tat katham
anyathā nirdeśa iti codyasya paramārthena kasyacin⁵ nōpakārādikam iti pari-
hāras⁶, tathā samvrtyā [Tib. 164^a] sūkṣma-malāpakarṣane⁷ rajaka⁸ mahā-yat-
nōdāharanena, mrdu-mṛdvādi-krama-pratipakṣotpādena ca⁹ sāmarthyāksipten 15
samādhānatas tasya yathā-nirdiṣṭa-bhāvanā-mārgasyāntya-kṣaṇasya traīdhā-
tukākāra-jñāna-jñeyayor anupalambhād yā samatā-sarva-dharma-māyōpamatā-
pratipattiḥ sāiva samasta-pratipakṣa-rūpatvam iti kṛtv' ātyantikī viśuddhi⁹
mukhyā Bhagavato Buddhasyēṣyata iti.

tathā cōktam:

tri-dhātu-pratipakṣatvam samatā māna-meyayoh
mārgasya cēṣyate tasya codyasya parihārataḥ || iti. (31)

15

atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat|
atma-viśuddhito Bhagavan rūpa-viśuddhiḥ |

Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||

20

(189) āha | ātma-viśuddhito Bhagavan vedanā-samjñā-
saṃskāra-viśuddhiḥ | ātma-viśuddhito Bhagavan vijñāna-viśu-
ddhiḥ ||

25

1. °dibhir C. 2. °kṣair C. 3. om. CT. 4. °dāy° C. 5. gaṇ yaṇ kiṃ-cin ?
6. °ratas C. 7. °pēna C. 8. °ko PC. 9. om. P.

Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||
 āha | ātma-viśuddhito Bhagavan phala-viśuddhiḥ ||
 Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||
 āha | ātma-viśuddhito Bhagavan sarvajñatā-viśuddhiḥ ||
 5 Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||

bhāvanā-mārga-parisamāpty-anantaram 'tad-adhikāre¹ prāg yad uktam yā
 rūpa-viśuddhir yā phala-viśuddhir yā sarvajñatā-viśuddhir iti tan nirdiśann āha:
 ātma-viśuddhito Bhagavan rūpa-viśuddhir ity-ādi. yath' ātmanah para-parikal-
 pitasya paramārthato 'nutpatti²-viśuddhis tadvad rūp'ādi-(P. 115^b)sarvajñatā'nta-
 10 nāṇi viśuddhir veditavyeti hāraka-trayasyārthah. kevalam samvrtyā rūp'ādīnām
 ātmanaś cārtha-kriyāsu yathāsamkhyam yogyāyogyatvena tathyātathyatayā
 bhedo, na tu paramārthatata ity abhiprāyeṇa sarvatra Bhagavatōktam atyanta-
 viśuddhatvād iti.

āha | ātma-viśuddhito Bhagavan na prāptir nābhismayaḥ |
 15 yathākta-bhāvanā³-mārge tattvato nādhigama ity āha: ātma-viśuddhito
 Bhagavan na prāptir nābhismaya iti. tatra na prāptir agra-ja-prāptyā yogyatā-
 lakṣaṇayā. nābhismayo [Tib. 164^b] vimukti-mārgena.

Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||
 tattvena nāīvam ity āha: viśuddhatvād iti sūnyatvād ity arthaḥ.

20 āha | ātmāparyantatayā Bhagavan rūpāparyantatā ||
 Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||
 āha | ātmāparyantatayā Bhagavan vedanā-samjñā-saṃskāra-
 vijñānāparyantatā ||
 Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||

25 saṃvrtyā tu sarvam evāstīty āha: ātmāparyantatayēty-ādi. avicārālka-
 ramya-pūrvva-pūrvva-kāraṇasy' ātmanah svabhāvasyāparyantatayā rūp'ādīnām

1 ... 1. tada 'dhik° C. 2. °ttir P. 3. om. P.

aparyantatā gamyata¹ iti yāvat. viśuddhatvān² nyāyānuyāyinyōtpattyā rahi-
 tativāt.

āha | ya evam asya bodhisattvasya mahāsattvasya Bhag-
 avann avabodhah iyam asya prajñāpāramitā ||
 Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte

mārgajñatām upasamharann āha: ya evam asyātī-ādi. evam anantarōktā-
 dhyāmīkaraṇatādi³-krameṇa yo 'yam avabodho 'dhigamah sēyam prajñāpāramitā
 mārgajñatā bodhisattvānām nirdoṣatvenāvagantavyā.

Abhisamayālāmkārālokāyām prajñāpāramitā-vyākhyāyām mārgajñatā'dhī-
 kāro dvitīyah.

āyusmān Subhūtir āha | sā khalu punar iyam Bhagavan
 prajñāpāramitā nāpare tīre na pare tīre nāpy ubhayam antareṇa
 viprakṛtā sthitā |

10 sarva-vastu-parijñānam vinā na mārga⁴-parijñānam samyag iti sarvajñatām
 vaktum saṃsāra-nirvāṇāpratiṣṭhānam āha sā khalu punar ity-ādīnā. traiyadhvi-
 ka-dharmāṇām anutpādākāreṇa tulyatā'vabodhād yā śrāvak'ādy-agocaratvena
 15 viprakṛtā viprakṛṣṭa-rūpā buddha-bodhisattvānām prajñāpāramitā matā sā khalu
 punar nāpare tīre saṃsāre prajñay' ādīnava-darśanāt, na pare tīre nirvāṇe
 kṛpayā sarva-sattvārtha-kāraṇān nāpi saṃsāra-nirvāṇām ubhayam antareṇa
 vastuno 'sattvān madhye 'pi vyavasthitā.

Bhagavān āha | atyanta-viśuddhatvāt Subhūte ||

[Tib. 165^a] atyanta-viśuddhatvād iti prajñā-karunayoh samyak-prativedhena⁵
 saṃsāra-nirvāṇābhayōpalambha-viyogat.⁶

tathā cōktma:
 nāpare na pare tīre nā(P. 116^a)ntarāle tayoḥ sthitā
 adhvanām samatā-jñānāt prajñāpāramitā matā || iti. (1)

1. °myatata P. 2. 'sin-tu rnam-par dag-paḥi phyir-ro ṣes-bya-ba ni=atyanta-viśu-
 ddhatvād iti. 3. °natā C. 4. So Tib. mārgajñatā PCT. 5. °tivodh° C. 6.
 vigamāt C.

sarvajñatā'dhikārād vyatireka-nirdeśena śrāvak'ādīnām adhva-samtā-jñā-nābhāvāt samyak-prajñāpāramitā dūrī-bhūtēti, svādhigama-mātrātmikā tu pra-jñāpāramitā kṛpā-prajñā-vaikalyān nirvāṇe saṃsāre cāvasthitā vastv-avastū-palambhatayēti jñeyam. evam uttaratrāpi kvacid anvaya-mukhena, kvacid 5 vyatireka-mukhena, kvacid ubhayathā 'pi nirdeśa iti pratipattavyam.

āyuṣmān Subhūtir āha | evam api Bhagavan samjñāsyate bodhisattvo (190) mahāsattvo riñcīyatīmām prajñāpāramitām dūrikariṣyatīmām prajñāpāramitām ||

Bhagavān āha | sādhu sādhu Subhūte | evam etat Subhūte 10 evam etat ||

nanu

yah pratiyasamutpādaḥ śūnyatā sāiva te matā¹

iti nyāyād adhva²-samatā-jñānam padārthāvabodha eva, sa ca sarvesām eva samastīti katham śrāvak'ādīnām samyak-prajñāpāramitāyā dūrī-bhāva ity āha : 15 evam apīty-ādi. apīśabdān na kevalam anyena bhāv'ādy-ākāreṇa. kiṃ tarhy evam api na kvacit sthitēty apy abhiniveśa-nimitta-yogenēty arthaḥ. riñcīyatī dūrī-kariṣyatītī tadātve c' āyat�ām cēti yathākramam vācyam.

tat kasya hetoh | nāmato 'pi hi Subhūte saṅgo nimittato 'pi saṅgah ||

kim atra kāraṇam nimitta-pratipattyā Mātūr dūrī-hhāva iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : nāmato 'pity-[Tib. 165^b]ādi. tatra prajñāpāramitēty-ādi-vyapadeśa-mātram nāma. kalpitādi-lakṣaṇam vastu nimittam. sakti³-sthāna-viparyāsaḥ saṅgah.

etad uktam : māyākāra-nirmita-vastunah pratibhāse 'vidita-tat-svarūpasya 25 bhāvābhiniveśitayā naihvsvābhāvyāpratibhāsa iva kalyānamitr'ādy-upāya-kauśala-vaikalyān nimitta-yogena pratipattau viparyāsa-lakṣaṇopalambha-saṅga-sambhā-vāt tat-samatā-parijñānam avijñāta⁴-bhāva-rūpānām śrāvak'ādīnām nāstīty atas tesām dūrī-bhāvo Jinajananyā iti.

1. This line also P65^a, 100^b. 2. dus gsum as before. 3. sakti C. 4. aparijñā^o
P.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat| āścaryam Bhagavan yāvad iyam prajñāpāramitā svākhyātā sunirdiṣṭā supariniṣṭhitā yatra hi nāma Bhagavatā ime 'pi saṅgā ākhyātāḥ |

bodhisattv'ādīnām tūtsārita-bhāvābhiniveśa¹-bhrānti-nimittānām rūp'ādi- 5 sarva²-dharma-parijñānam eva tat-samatā-parijñānam ity atas teṣām samyag-āsannibhāvo 'syā Mātūr iti sāmarthyāt kathitam³ ity āha : āścaryam Bhagavann ity-ādi. yāvad iti vacanāt supariśuddhēty ādi-parigrahaḥ. śrāvaka-pratyeka- (P. 116^b)buddh'āgamādhigama⁴-viparyayena kathanāt sv-ākhyātā. paripūrṇa-ma- 10 hāyānādhigamataḥ⁵ su-nirdiṣṭā. sakala-guṇa-prakarṣa-niṣṭhādhigamataḥ su- pariniṣṭhitā. ime 'pi saṅgā iti nām'ādyāḥ. śrāvaka-bodhisattva-bhedād etad eva pratipattavyam.

tathā cōktam :

anupāyena dūram sā sa-nimittōpalambhataḥ,
upāya-kauśalenāsyāḥ samyag-āsannatōditā || iti. (2)

atha khalv āyuṣmān Śāriputra āyuṣmantam Subhūtim etad avocat katame te āyuṣman Subhūte saṅgah ||

Subhūtir āha | rūpam āyuṣman Śāriputra śūnyam iti saṅgah | evam vedanā samjñā samskārā vijñānam āyuṣman Śāriputra śūnyam iti saṅgah | atīteṣu dharmeṣv atītā dharmā 20 iti samjānīte saṅgah | anāgateṣu dharmeṣv anāgatā dharmā iti samjānīte saṅgah | pratyutpanneṣu dharmeṣu pratyutpannā dharmā iti samjānīte saṅgah | iyantam punya-skandham prasūyate bodhisattva-yānikah pudgalah prathamena cittotpādenēti samjānīte saṅgah ||

śrāvak'ādīnām evam Mātūr dūribhāvenānusṭhānam pratipakṣo 'pi san vāstūpalambha-viparyāsa-pravrttatvena [Tib. 166^a] bodhisattvānām tyājyavād

1. bhāvin^o PC. dñospo-la mñon-par ṣen-pa. 2. om. P & Tib. 3. °ta PC. 4. buddhādhig^o CT. luṇ dan rtogs-pa. 5. °n'āg^o C.

vipakṣa iti pratipādayitum āha: *katame ta* ity-ādi. *śānyam* iti tīrthika-pari-
kalpit'ātmano viveka iti *samjānīta* iti vakṣyamānena sambandhaḥ. *iyantam*
iti apramey'ādi-saṃkhyāvacchinnam. *prathamena* cittōtpādenēti dān'ādi-bo-
dhipakṣopalakṣanam atra cittōtpādaḥ.

5 atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Subhūtim
etad avocat| katamen' ārya Subhūte paryāyeṇa saṅgah|
katham¹ cittōtpādaḥ¹ saṅga ity āha: *katamenēty-ādi*.

Subhūtir āha| sacet Kauśika tad bodhicittam samjānīte
idam tat prathamam bodhicittam ity anuttarāyām samyaksam-
10 bodhau pariṇāmayāmīti pariṇāmayati|

viparyāsa-pravṛttatven' āha: *saced* ity-ādi. *idam tat* *prathamam bodhi-*
cittam iti evam abhiniveśa-yogena yathā *tad bodhicittam samjānīte* tathēdām
tat prathamam bodhicittam pariṇāmayāmīty abhiniveśa-yogena yadā ca *pariṇā-*
mayati tadā 'nena paryāyeṇa saṅga² iti vākyārthah.

15 na ca citta-prakṛtiḥ śakyā pariṇāmayitum tena kula-putreṇa
vā kula-duhitrā vā mahāyāna-samprasthitena||

kasmād evam³ viparyāsa ity āha: *na ca citta-prakṛtir* ity-ādi. *pariṇāma-*
yitum iti yathōkta-dvādaśa-prakāra-bheda-bhinna-pariṇāmanā-manaskāreṇa *citta-*
syā prakṛtir anutpādatā *na śakyā pariṇāmayitum*. asyōpalakṣanatvād⁴ ekāneka-
20 vastu-rūpatayā samjñātum api na śakyēty avagantavyam. *samjānīte pariṇā-*
mayatīti pada-dvayasya prakṛtavāt.

etad uktam: rūp'ādi-skandhānām śūnyatve, traiyadhvikānām ca sarva⁵-
dharmānām s'āsravānāsravobhaya-sthāniyānām atīt'ādi-svabhāvatve, dān'ādi-bo-
dhipakṣānām anuṣṭhāne ca tāttvikō(P. 117^a)palambha-samjñā viparyāsa-pravṛtta-
25 tvena yasmād vipakṣas, [Tib. 166^b] tasmād eṣām *prakṛtis* tathatā samjñātum
aśakyēti.
tathā cōktam:

1. om. P. 2. °ngatir T. 3. eva P. 4. tasy° T. 5. om. P & Tib.

rūp'ādi-skandha-śūnyatve¹ dharmeṣu tryadhyā-gesu² ca
dān'ādau bodhipakṣeṣu³ caryā-sāmjhñā vipakṣatā⁴ iti. (3)

tasmat tarhi Kauśika param samdarśayatā samādāpayatā
samuttejayatā sampraharśayatā anuttarāyām (191) samyaksam-
bodhau bhūtānugamena samdarśayitavyam samādāpayitavyam
samuttejayitavyam sampraharśayitavyam| evam ātmānam ca
na kṣiṇoti buddhānujñātayā⁽¹⁾ ca samādāpanayā param samā-
dāpayati sa kula-putro vā kula-duhitā vā| imāś cāya sarvāḥ
saṅga-kotyo vivarjita bhavanti||

5 yathōktārtha-viparyayena bodhisattvānām pratipakṣam āha *tasmat* 10
tarhīty-ādinā. yato¹ vipakṣas tyājyas *tasmat* *bhūtānugamena* deya-dāyaka-
pratigrāhak'ādy-anupalambha²-yogena dān'ādau paresām *samdarśan'*ādikam
kāryam ity arthaḥ. evam ātmānam ca na kṣiṇotīti tathāiva bhūtānugama-yogena
dān'ādau svayam avasthānād ātmānam upalambha-viparyāsa-viśeṣena na vinā-
śayati. imāś cēti rūp'ādy-ālambanāḥ pūrvam uktāḥ. 15

atha khalu Bhagavān āyuṣmate Subhūtaye sādhukāram
adat| sādhu sādhu Subhūte| yas tvam bodhisattvān mahā-
sattvān imāḥ saṅgakoṭīr bodhayasi tena hi Subhūte anyān api
sūkṣmatārān saṅgān ākhyāsyāmi tān śrūṇu sādhu ca suṣṭhu ca
manasikuru bhāsiṣye 'ham te| sādhu bhagavann ity āyuṣmān
Subhūtir Bhagavataḥ pratyāśrauṣit||

20 dharmatāviruddha-sthūlatara-tama-saṅga-kathanāt sādhu sādhv iti sādhu-
kāram dattvā sūkṣmatara-saṅgārtham āha: *tena hi Subhūta* ity-ādi.

Bhagavān etad avocat| iha Subhūte śrāddhaḥ kula-putro
vā kula-duhitā vā tathāgatam arhantam samyaksambuddham
nimittato manasikaroti| yāvanti khalu punaḥ Subhūte nimi-

(1) buddhānujātatayā iti nā°|
1. yathōkte C, yatiā(!) P. gañ-gi phyr. 2. °kān° C. la-sogs-pa.

ttāni tāvantah saṅgāḥ ||

nimittato manasikarotīti rūpa-kāy'ādy-ālambanenābhimukhī-karaṇāt. kā-
tham punar evam saṅgah kathita ity āha: yāvanti khalu punar ity-ādi.

tad ayam prakaranārthah: tri-mandala-viśuddhyā dān'ādāv ātm'ādy-anā-
5 vabodhena sva-parayor niyojanam samyak pravṛttatvāt, sarva-sakti-nicaya-
sthāna-pratiṣedhena cōpādeyatvāt sarvathā pratipakṣah. tathāgat'ādiṣu mana-
skār'ādiḥ punya-sambhāra-hetutvena pratipakṣo [Tib. 167^a] 'pi san sūkṣma-sakti-
rūpatayā na sarvathā pratipakṣa iti.

tathā cōktam:

10 dān'ādiṣv anahamkārah^I pareṣām tan-niyojanam^{II}
saṅga-koṭī-niṣedho^{III} 'yam sūkṣmaḥ saṅgo jin'ādiṣu| iti. (4)

tat kasya hetoh| nimittato hi Subhūte saṅgah| iti hi so
'titānāgata-pratyutpannānām buddhānām bhagavatām ye anā-
15 sravā dharmās tān anumode| ity anumodyānumodanā-sahaga-
tam kuśala-mūlam anuttarāyām samyaksambodhau pariṇāmayā-
mīti pariṇāmayati| yā khalu punah Subhūte dharmānām
dharmatā na sā 'titā vā anāgatā vā pratyutpannā vā yā nātītā
nānāgatā na pratyutpannā sā try-adhvā-nirmuktā yā try-adhvā-
20 nirmuktā na sā śakyā pariṇāmayitum na nimittikartum n'
ārambaṇikartum nāpi sā dr̥ṣṭa-śrūta-mata-vijñātā⁽¹⁾ ||

katham punah sūkṣma-saktir vipaka iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha:
nimittato hi Subhūte saṅga iti. tad eva kathayann āha: iti hi sa ity-ādi.
idam eva tattvam iti niścaya-grahaṇān na nimittikartum, punah-punar-ālamba-
nān n' ālambanikartum iti bhedah. nāpi sā dr̥ṣṭa-śrūta-mata-vijñātēti cakṣur¹-
25 vijñānenā darśanād dr̥ṣṭā, śrotra²-vijñānenā śravaṇāc chrutā, (P. 117^b) ghrāṇā-
jihvā-kāya-vijñānair anubhūtatvān matā, mano-vijñānenopālambhād vijñātā.
nāpīti pratyekam sambandhanīyam.

(1) dr̥ṣṭa-śrūta-vijñātā iti ga° dr̥ṣṭa-śrūta-manasi jñātā iti ka° gha°|
1. °kṣu P. 2. śrota PC.

(192) Subhūtir āha| gambhirā Bhagavan prakṛtir dharmā-
nām⁽¹⁾ |

Bhagavān āha| viviktatvāt Subhūte|
āha| prakṛti-gambhirā Bhagavan prajñāpāramitā|

Bhagavān āha| prakṛti-viśuddhatvāt Subhūte prakṛti-
viviktatvāt⁽²⁾ prakṛti-gambhirā prajñāpāramitā|

5 etad eva jñeya-jñāna¹-gāmbhirya-bheden' āha: gambhirēty-ādi.² prakṛtir
iti svabhāvas tathatēti³ yāvat.

viviktatvād iti sarvōpalambha-śūnyatvāt.
prakṛti-gambhirēti prakṛtyā jñānasya svabbāvenāutpādena śrāvak'ādy-aviz-
sayatvād gambhirā. prakṛti-viśuddhatvāt⁴ prakṛti-viviktatvād iti yathākramam
avikārāviparyāsa-pariniṣpattyā pariniṣpannatvād ity arthah.

10 etad uktam: yasmāt svabhāvenāiva sarva-dharma-gotrānām jñāna-jñeyā-
svabhāvānām prakṛtyāiva śūnyatvāt teṣām gāmbhiryam tasmāt kenacid rūpe-
nōpalambhaḥ sūkṣmā saktir vipakṣa [Tib. 167^b] iti.

15

tathā cōktam:
tad gāmbhiryam prakṛtyāiva vivekād dharma-paddhateḥ| iti.

Subhūtir āha| prakṛti-viviktā Bhagavan prajñāpāramitā|
namaskaromi Bhagavan prajñāpāramitāyai||

katbam tarhi tasya varjanam ity āha: prakṛti-viviktēti. bhāvābhupā-
20 gama-dosa-rahitatvena yasmāt prakṛti-viviktā tasmān namaskaromi.

Bhagavān āha| sarva-dharmaḥ api Subhūte prakṛti-viviktāḥ|
yā ca Subhūte sarva-dharmaṇām prakṛti-viviktatā sā prajñā-
pāramitā||

25 prajñāpāramitēti vacanān na tarhi sarva-dharma viviktā ity āśaṅkāyām
āha: sarvā-dharma ity-ādi.

(1) prakṛti-dharma iti ca°

(2) ca° pustake, prakṛti-viviktatvād iti pātho nāstī|

1. °nām P. 2. °dinā CT. 3 tathēti P. 4. °ddhitvāt C, pariś° P.

13 tat kasya hetoḥ | tathā hi Subhūte akṛtāḥ sarva-dharmāḥ
tathāgatenārhatā samyaksambuddhenābhisaṁbuddhāḥ ||

nanu sva-saṁvedana¹-rūpatvenāvagamābhāvāt sarva-dharma-viviktatāyāḥ
kathaṁ sā svasaṁvid-rūpā prajñāpāramitēti tat kasya hetor ity āśaṅky’ āha:
5 tathā hi Subhūta ity-ādi.

etad uktam: bāhya-vastu-pariniṣpatty-abhāve svapn’ādāv ivōpadarśita-
vividh’ākāra-prabheda²-prapañcām bahir iva parisphurad-rūpam vijñānam upa-
jāyate yadā, ‘to jñānasya saṁvṛtyā māyōpamatā’vagamāt tad-avyatirkītavena
akṛtāḥ śūnyā māyōpamāḥ sarva-dharmā iti Bhagavato ’bhisaṁbodhāt tesām
10 viviktatā “py avagatēti.

14 Subhūtir āha | tasmāt tarhi Bhagavan sarva-dharmā ana-
bhisaṁbuddhāḥ tathāgatenārhatā samyaksambuddhena |

bhāvā jāyanti saṁvṛtyā paramārthe ‘svabhāvakaḥ
tayā sarvam i(P. 118^a)dam satyam asatyam paramārthataḥ ||
15 ity ārya-Lāṅkā’vatāra-sūtrānuśāreṇānantaram evārthatattvam spaṣṭayann
āha: tasmāt tarhīty-ādi. anabhisambuddhāḥ tattvata iti śeṣaḥ.

15 Bhagavān āha | tathā hi Subhūte prakṛtyālva na te
dharmāḥ kiṁcit |

sādhūktatvena samarthanam āha tathā hīty-ādinā.

20 16 yā ca prakṛtiḥ sā ‘prakṛtiḥ yā cāprakṛtiḥ sā prakṛtiḥ sarva-
dharmāṇām eka-lakṣaṇatvād yad utālakṣaṇatvāt ||

kīdr̥śī prakṛtir ity āha: yā cēty-ādi. yā ca prakṛtiḥ svabhāvas [Tib. 168^a]
tathatā siāva sva-rūpa-virahād aprakṛtiḥ, ‘yā cāprakṛtiḥ⁴ sā sarva-dharmāṇām
prakṛtir eka-lakṣaṇatvād eka-rūpatvād yad utālakṣaṇatvān nihsvabhāvatvād ity
25 arthaḥ.

1. °nu svayam-v° P. 2. °dam C, bheda P. 3. vyav° PC. yañ thugs-su chud-do.
4... 4. om. P.

tasmāt tarhi Subhūte sarva-dharmā anabhisambuddhāḥ
tathāgatenārhatā samyaksambuddhena ||

etad evōpasamharann āha: tasmāt tarhīty-ādi.

5 tat kasya hetoḥ | na hi Subhūte dve dharma-prakṛti ekāīva
hi Subhūte sarva-dharmāṇām prakṛtiḥ | yā ca Subhūte sarva-
dharmāṇām prakṛtiḥ sā ‘prakṛtiḥ yā cāprakṛtiḥ sā prakṛtiḥ |
evam etāḥ Subhūte sarvāḥ saṅga-kotyo vivarjītā bhavanti ||

nanu bhinna-kāraṇa-janyatvena bhāvāṇām bhinna-svabhāvābhāvatve¹ katham
eka-lakṣaṇatvam iti tat kasya hetor ity āśaṅky’ āha: na hi Subhūta ity-ādi.

10 evam manyate: pramāṇa-vyāhatotpāda-rūpatvād eṣām² bhinna-hetu-janya-
tva-nibandhanāneka-svabhāvābhāve yasmād eṣām na nānā-rūpatā paramārthatas,
tasmād ekāīva prakṛtir iti.

15 evam etā ity-ādi yathōkta-kramena rūp’ādi-sarva-dharmāṇām ekāīva prakṛtir
yad utāprakṛtir iti jñāna-jñeya-samatālka-parijñānenā pūrvvōktāḥ saṅga-kotyāḥ
sūkṣmāḥ³ sakti-rūpā vivarjītā bhavanti.

tathā cōktam:

eka-prakṛtikam jñānam dharmāṇām saṅga-varjanam || iti. (5)

(193) Subhūtir āha | gambhirā Bhagavan prajñāpāramitā ||
Bhagavān āha | akāśa-gambhiratayā Subhūte gambhirā
20 prajñāpāramitā⁽¹⁾ ||

Subhūtir āha | duranubodhā Bhagavan prajñāpāramitā ||
Bhagavān āha | tathā hi Subhūte na kaścid abhisamu-
dhyate ||

25 katham punah prakṛtyā dharma-gāmbhīryam prāg uktam ity āha: gam-
bhīrā Bhagavan prajñāpāramitēti katham iti kākvāpraśnah.
ākāśa-gambhiratayēti sarva-vijñānōpalabdhārtha-nirākaraṇenānupalambhena⁴

(1) akāśa-gambhirā prajñāpāramitā iti gha°
1. svabhāvate PC. rañ-bśin tha-dad-pa-ñid ma-yin. 2. °tōtpād eṣ° C. 3. °mā
PC. 4. °mbha- P.

jñāna¹-jñeya-samatā-samsūcakena yasmāt tasyāḥ prakṛter durbodhatā kathitā 'tas tay' ākāśasyēva gāmbhīryam [Tib. 168^b] ity arthaḥ.

tathā cōktamः :

dṛṣṭādi-pratiśedhena tasyā durbodhatōditā² iti.

5 kim punaḥ kāraṇam evam tasyāḥ prakṛter durbodhatēty āha : duranubodhā Bhagavan prajñāpāramitēti. atrāpi pūrvavat kākvāpraśnah.

prakṛtes tathatā-svābhāvyād anabhi(P. 118^b)sambodhena yasmāc cintā'tikrāntatvam iṣyate, ato 'syā durbodhatēti yāvat.

10 tathā cōktamः :

rūp'ādibhir avijñānāt tad-acintyatvam iṣyate॥ iti. (6)

āha| acintyā Bhagavan prajñāpāramitā॥

Bhagavān āha| tathā hi Subhūte prajñāpāramitā na cittena jñātavyā na citta-gamanīyā॥

15 acintyatvam eva kuta ity āha : acintyēty-ādi. katham iti śeṣaḥ.

na cittena jñātavyā na citta-gamanīyēti yasmād akṛtatvenādhimokṣa-mana-skārānadhimokṣān na cittena jñātavyā, tattva-manaskārāparijñānān na citta-gamanīyā tasmād acintyatvam iti yāvat.

āha| akṛtā Bhagavan prajñāpāramita॥

20 Bhagavān āha| kārakānupalabdhitā Subhūte akṛtā prajñāpāramitā॥

akṛtatvam eva katham ity āha : akṛtēty-ādi. katham ity upaskārah. kārakānupalabdhita iti kāraka-hetor anupalambhāt. tathā hi³ pratyaksānupalambha-sādhanaḥ kārya-kāraṇa-bhāvo varṇitāḥ.

25 tatra na tāvan nirākārenāvasiyate saṃvin-mātreṇa sarva-cetasām sāmyāt.⁴ idam asya jñānam nēdam asyēti kuto vyavasthā yato bija-jñānād aṅkura-jñāne tad-ajñānāt tad-ajñāne ca [Tib. 169^a] bījām kāraṇam aṅkuraḥ kāryam iti syāt.

1. om. Tib. (both sde-dge and gnas-brtan).

2. °dhatā matā C.

3. om. C.

4. sā syād PC. mthuṇs-pas.

nāpi bījaj-anyatvād bījam tenāvasiyate, ¹mā bhūc¹ cakṣur-janyatvāc cakṣuso 'vagatir² ata iti.

atha nirākārasyāpi cetaso 'sty asādhāraṇaḥ kaścid ātmātiśayo hetu-dharma-sāmarthya³-janito yasmād iyam vyavasthēti⁴ cet. evam apy ātmātiśya ity ākārasyāiva nāmāntaram āropitam. na ca nāmāntara-karaṇād arthāntaram bhavītum arhati. 5

nāśāv ākāraś cet. kas tarhīty apadiśyatām.⁵

durupalakṣaṇatāyā nāyam idantayā nirdeṣṭum sākyata iti cet. yata eva iyam vyavasthēdām bījam ayam aṅkura iti tad-anupalakṣaṇe kuto 'numā syāt. na hi daṇḍa-viṣāṇūnupalakṣaṇe 'yam⁶ daṇḍī viṣāṇī vēti vyavasthiyate.⁷ nāpi 10 sākāreṇa. na hy ākāro vastunā vyāptah. asaty api tasmin dvi-candrādāv asya bhāvāt.⁸

nāīvam, bhrāntatvād asya. yas tv abhrānto nāśāv asati vastuni bhavati. na cānya-vya(P. 119^a)bhicāre 'nya-vyabhicāra ity apy asat. na hi kārya-kāraṇa-bhāva-sādhana-velāyām ayam bhrāntaḥ khalv ākāro, 'yam nēti niścaya-nibani 15 dhanam asty arvāg-dṛśaḥ. na cātindriya-dṛśaḥ pratidam ucyate. na cāsat-niścaye⁹ hetu-phala-bhāva-vyavasthā jyāyasi.¹⁰ na ea vastv-ākāro jñānasya yujyate.¹¹ yadi hy eka-deśena jñey'ākāraṁ jñānam iti tat paricchidyāt¹² tadā sarveṇā¹³ sarva-vidāḥ [Tib. 169^b] prasajyeran. jñeyatv'ādibhiḥ sarva-vastu-sādhāranair ākārair anvitatvāt sarva-jñānānām. sarv'ātmanā 'pi¹⁴ jñey'ākāratve 20 jñānasya jñāna-jñeyayor¹⁵ aikyena¹⁶ vibhāgāyogād vyavahārōcchedah. sarv'ātmanā ca saṃvedanasya saṃvedy'ākāratve¹⁷ tad-abhāvāt. ity alam atiprasaṅgena. manda-buddhi-janānugraheṇa saṃnīhita-vineyajana-viparyāsa-nirācikīrṣayā vā yathā-nirdiṣṭa eva vipakṣa-pratipakṣayor ayam vibhāgo 'vasātavyah. 25

tathā cōktamः :

evam kṛtvā yathōkto vai jñeyāḥ sarvajñatā-naye
ayam vibhāgo niḥśeso vipakṣa-pratipakṣayoh॥ iti. (7)

1 ... 1. om. Tib. 2. °gantir PT. 3. °thye P. 4. °sthiti P. 5. apadeśitām P, up° C. 6. om. P. 7. sthīy° P. Tib. 8. °syābh° PC. hdi yod-pahi phyir-ro. 9. °ya PC. nes-pa med-pa. 10. °sthāsyāyasi P, °sthāhyāyasi C. mdses-pa. 11. pūjy° PC. 12. °cchindiyāt P. 13. °rve PC. thams-cad-kyis. 14. om. P. 15. °ya-yaur PC. 16. °kyaina P, aikṣaṇa C. 17. saṃveśakār° P.

āha | tena hi Bhagavan bodhisattvena mahāsattvena pra-
jñāpāramitāyām katham caritavyam ||

tayor¹ vibhāvanāyām² kah prayoga iti prayogārtham āha : *tena hīty-ādi.*
yasmād evam vipakṣa-pratipakṣau heyopādeyau tasmāt tad-ar�ham *katham*
5 *caritavyam* ity arthaḥ.

Bhagavān āha | sacet Subhūte bodhisattvo mahāsattvo
prajñāpāramitāyām caran na rūpe carati carati prajñāpāramitā-
yām | evam sacen na vedanāyām na samjñāyām na saṃskāreṣu
sacen na vijñāne carati carati prajñāpāramitāyām |

10 rūp'ādi-prayogam āha : *na rūpe caraty abhiniveśa-yogena yadā tadā carati*
prajñāpāramitāyām. evam uttaratra veditavyam.

saced rūpam anityam iti na carati carati prajñāpāramitā-
yām | evam vedanā samjñā saṃskārāḥ sacet vijñānam anityam
iti na carati carati prajñāpāramitāyām | saced rūpam śūnyam
15 iti na carati carati prajñāpāramitāyām | evam vedanā samjñā
saṃskārāḥ sacet vijñānam śūnyam iti na carati carati prajñā-
pāramitāyām |

rūp'ādy-anity'ādi-prayogārtham āha : *saced rūpam anityam* ity-ādi.

saced rūpam apratipūrṇam pratipūrṇam iti na (194) carati
20 carati prajñāpāramitāyām | yā ca rūpasyāpratipūrṇataḥ pratipūrṇataḥ
vā na tad rūpam | evam vedanā samjñā saṃskārāḥ
saced vijñānam apratipūrṇam pratipūrṇam iti na carati carati
prajñāpāramitāyām | yā ca vijñānasyāpratipūrṇataḥ pratipūrṇataḥ
vā na tad vijñānam | saced evam api na carati carati prajñā-
25 pāramitāyām ||

1. tad evam C. 2. °bhāga° P. rnam-par sgom-pa.

rūp'ādy-aparipūri-prayogam āha *saced rūpam apratipūrṇam* ity-ādinā. la-
kṣana-śūnyatvāt kalpitam¹ rūpam *apratipūrṇam.* guṇa-gaṇopetatvād² dharmatā-
rūpam *pratipūrṇam.* na tad rūpam ity-ādi³ dharma-dharmiṇor [Tib. 170^a] buddhi-
parikalpita-bhedāt. saced evam api na carati carati *prajñāpāramitāyām* iti
vakṣyamāṇena sambandhanīyam. 5

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
āścaryam Bhagavan yāvad yad evam bodhisattvānām mahā-
sattvānām sasaṅgatā cāsaṅgatā c'ākhyātā ||

yathōkta-dharma-deśanayā samjātātiśayatven' āha : *āścaryam* i(P. 119^b)ty-
ādi. anyārtha-kathanena prakārāntarābhidhānād *āścaryam*, yasmād evam pra-
yoga-kathanena *sasaṅgatā* rūp'ādinām upalambha-rūpatvam, *asaṅgatā* ca mātūr
anupalambha-svabhāvatā kathitā. 10

Bhagavān āha | rūpam sa-saṅgam asaṅgam iti Subhūte na
carati carati prajñāpāramitāyām | evam vedanā samjñā saṃs-
kārā⁽¹⁾ vijñānam sasaṅgam asaṅgam iti Subhūte na carati carati
prajñāpāramitāyām | cakṣuh⁽²⁾ sasaṅgam asaṅgam iti na carati
carati prajñāpāramitāyām | evam yāvat manah-saṃsparśajā
vedanā sasaṅgā 'saṅgēti na carati carati prajñāpāramitāyām |
pr̄thivī-dhātuḥ sasaṅgo 'saṅga iti na carati carati prajñāpāra-
mitāyām | yāvad vijñāna-dhātuḥ sasaṅgo 'saṅgo iti na carati
carati prajñāpāramitāyām | dāna-pāramitā sasaṅgā 'saṅgēti na
carati carati prajñāpāramitāyām | evam śīla-pāramitā kṣanti-
pāramitā virya-pāramitā dhyāna-pāramitā prajñāpāramitā sa-
saṅgā 'saṅgēti na carati carati prajñāpāramitāyām | evam sapta-
triṁśad-bodhipakṣa dharmā balāni vaiśāradayāni pratisamvido
aṣṭadasāvenikā buddha-dharmāḥ sasaṅgā asaṅgā iti na carati 20
25

(1) evam vedanā-samjñā-saṃskārāḥ sacet Subhūte iti kha° ga° |

(2) evam sacet Subhūte bodhisattvo mahāsattvaḥ cakṣur iti ga° |

1. °ta P. 2 ... 2. om. P.

carati prajñāpāramitayām | srotaāpatti-(195)phalam sasaṅgam
asaṅgam iti na carati carati prajñāpāramitayām | evam sakṛdā-
gāmi-phalam anāgāmi-phalam arhattvam sasaṅgam asaṅgam
iti na carati carati prajñāpāramitayām | pratyekabuddhattvam
5 sasaṅgam asaṅgam iti na carati carati prajñāpāramitayām |
buddhattvam sasaṅgam asaṅgam iti na carati carati prajñā-
pāramitayām | sarvajñatā 'pi Subhūte sasaṅgā 'saṅgēti na
carati carati prajñāpāramitayām | evam caran Subhūte bodhi-
sattvo mahāsattvo na rūpe saṅgam janayati na vedanāyām na
10 samjñāyām na saṃskāreṣu na vijñāne saṅgam janayati na
cakṣuṣi saṅgam janayati yāvan na manah-saṃsparsa-jāyām
vedanāyām saṅgam janayati na pṛthivī-dhātau saṅgam janayati
yāvan na vijñāna-dhātau saṅgam janayati na dāna-pāramitayām
15 saṅgam janayati na śīla-pāramitayām na kṣanti-pāramitayām
na vīrya-pāramitayām na dhyāna-pāramitayām na prajñāpāra-
mitayām saṅgam janayati na bodhi-pakṣeṣu dharmeṣu⁽¹⁾ na
baleṣu na vaiśāradyeṣu na pratisaṃvitsu nāṣṭādaśasv āvenikeṣu⁽²⁾
buddha-dharmeṣu saṅgam janayati na srotaāpatti-phale saṅgam
20 janayati na sakṛdāgāmi-phale nānāgāmi-phale nārhattve saṅgam
janayati na pratyekabuddhatve saṅgam janayati na buddhatve
saṅgam janayati nāpi sarvajñatayām saṅgam janayati ||

rūp'ādiṣv asaṅga-prayogam āha rūpaṁ sasaṅgam asaṅgam ity-ādinā. sa-
saṅgam asaṅgam iti sōpalambham anupalambham ity arthaḥ.

25 tat kasya hetoḥ | asaktā abaddhā amuktā asamatikrāntā hi
Subhūte sarvajñatā ||

nanv abhiniveśam akṛtvā bhāvayitum aśakyatvāt katham evam ucyata iti
tat kasya hetor ity āśaṅky' āha : asaktēty-ādi. abbiśvaṅga-vigamatvād asaktā.

(1) kha° ga° ca° pustakeṣu dharmeṣv iti pātho na drṣyatī!

(2) aśṭādaśāvenikeṣu iti gha° nā ca°|

abaddhā 'muktēti pada-dvayam vyākhyātām. pratītyasamutpāda-sūnyatā-rū-
patvād asamatikrāntā.

etad uktam : yathā'bhiniveśam atattvād yathā-tattvam cānabhinivesād
vikalpena viśayikartum aśakyā yasmāt sarvajñatā tasmāt tatra sangam na
janayatiti. 5

evam hi Subhūte sarva-saṅga-samatikramāya bodhisattvair
mahāsattvaiḥ prajñāpāramitayām caritavyam |

evam hīty-ādy upasamhārah.

(196) Subhūtir āha | āścaryaṁ Bhagavan | yāvad gambhīro
'yām Bhagavan dharmah prajñāpāramitā nāma yā deśyamānā 10
'pi na parihiyate adeśyamānā 'pi na parihiyate deśyamānā 'pi
na vardhate adeśyamānā 'pi na vardhate |

avikāra-prayogam āha āścaryam ity-ādinā. deśanā-deśanābhīyām yathā-
kramam granth'ātmikāyā mātūr niṣṭhā'ntardhānābhīyām parihiṇih. tathā
deśanayā yukty-Āgamābādhita-rūpeṇa¹ [Tib. 170^b] saṃtānāntare samutpādād 15
vrddhiḥ. adeśanayā nirantara-pratisamlayanena svasamtāne 'dhikārtha-darśanād
vrddhiḥ. mukhyāyās tu mātūr nirvikāra-svabhāvatvāt sarvam etan nāstīty'
āha : yā deśyamānā 'pīty-ādi.

20 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat |
sādhu sādhu Subbūte | evam etat Subhūte evam etat | tad-
yathā 'pi nāma Subhūte tathāgato 'rhan samyaksambuddho
yāvajjīvam tiṣṭhann ākāśasya varṇam bhāṣeta n' ākāśasya vṛd-
dhir bhavet abhāṣyamāne 'pi varṇe nāīv' ākāśasya parihiṇir
bhavet ||

25 aviruddhatvāt sādhv-ity-ādi-vacana-pūrvakam etad eva dṛṣṭāntena spaṣṭa-
yann āha : tad-yathā 'pi nāmēty-ādi.

1. °dhita-rūpāvāyādhita-rūp° P.

tad-yathā 'pi nāma Subhūte māyā-puruṣo bhāṣyamāne 'pi
varṇe nānunīyate na samkliṣyate abhāṣyamāne 'pi varṇe na
pratihanyate na samkliṣyate evam eva Subhūte yā dharmānām
dharmatā sā deśyamānā 'pi tāvat� eva adeśyamānā 'pi tāvat�
eva ||

5

akarṭ-prayogārtham āha: *tad-yathā 'pi nāma Subhūte māyā-puruṣā ity-ādi. vitatha-prakhyāti-rūpatvenākartṛtvād rāga-dveṣa-kleśābhyaṁ nānunīyate na pratihanyate.* ata eva *tad-upaklesair na samkliṣyata* iti yojyam.

10

sthavirah Subhūtir āha | duṣkara-kārako Bhagavan bodhi-
sattvo mahāsattvo yo gambhirāyām prajñāpāramitāyām caran
prajñāpāramitām bhāvayan na saṃsidiati nōtplavate atra ca
nāma yogam āpadyate na ca pratyudāvartate | ākāśa-bhāvanāiṣā
Bhagavan yad uta prajñāpāramitā-bhāvanā | namaskartavyās te
Bhagavan bodhisattvā mahāsattvā yair ayam saṃnāhaḥ saṃ-
naddhaḥ ||

15

duṣkara-prayogasya traividhyād ²uddeśa-duṣkaratā-sarv'ākārajñatā¹-prayogārtham² āha: *duṣkara-kāraka* ity-ādi. *nōtplavata* iti na taralāyate nōpari
varta(P. 120^a)te na harṣam utpādayatīti yāvat. *na ca pratyudāvartata* iti nāva
vinivṛttim kuryāt. *ayam saṃnāha* iti vaksyamānāḥ *saṃnāhaḥ*.

20

tat kasya hetoh | ākāśena sārdham sa Bhagavan saṃ-
naddhu-kāmaḥ yaḥ sattvānām kṛtaśaḥ saṃnāhaḥ badhnāti |
mahā-saṃnāha-saṃnaddho Bhagavan bodhisattvo mahāsattvāḥ
śūro Bhagavan bodhisattvo mahāsattvāḥ ya ākāśa-saṃnānām
sattvānām dharma-dhātu-saṃnānām sattvānām kṛtaśaḥ saṃnāhaḥ
saṃnaddhu-kāmo 'nuttarām samyaksambodhim abhisambodhu-
kāmaḥ |

25

1. om. C. 2...2. rnam-pa thams-cad mkhyen-pa-ñid-kyi sbyor-ba ched-du bya-ba
dgaḥ-baḥi (sbyor-baḥi sbyor-ba dkaḥ-baḥi) don-du (!)—sde-dge & gnas-brtan. Words in
the parenthesis would be a mistake).

nanu sambhavat-prajñādi-prakarṣam avagamya yatna-karaṇāt ko nāmā-
tiṣayo duskara iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky āha: ākāśenēty-ādi.

etad uktam: ākāśopamān api sarva-dharmān adhyālambya tattvataḥ sam-
bhavat-prajñādi-prakarṣābhāve 'pi sarv'ākārajñatāyāḥ kṛtaśaḥ saṃnāha-karaṇād
atiṣayo duṣkara iti. [Tib. 171^a] ākāśa-saṃnānām dharmadhātu-saṃnānām iti laukika-
lokottara-prasiddhi-bhedena dvayam uktam. 5

ākāśaḥ sa Bhagavan parimocayitu-kāmaḥ |

prayoga-duṣkaratā-mārgajñatā-prayogārtham āha: ākāśaḥ sa Bhagavan
parimocayitu¹-kāma iti. mārgajñatāyām yaḥ prayoktu-kāma iti śesah.

ākāśaḥ sa Bhagavan utkṣepu-kāmaḥ | mahā-vīrya-pāramitā-
(197) saṃnāha-prāptah | sa Bhagavan bodhisattvo mahāsattvāḥ
ya ākāśa-saṃnānām dharma-dhātu-saṃnānām sattvānām kṛtaśaḥ
saṃnāhaḥ saṃnahyate ||

kāritra-duṣkaratā-sarvajñatā-prayogārtham āha: ākāśaḥ sa Bhagavann
utkṣepu-kāma iti. sarvajñatāḥ yaḥ kartu-kāma ity upaskārah. mahā-vīrya-
pāramitā-saṃnāha²-prāpta iti saṃnāha-prayoga-kāritreṣu śūnyatā-karuṇā-garbha-
mahā-vyavasāya-sampannah. saṃnāhaḥ saṃnahyata iti trividha-duṣkaram utsa-
hate 15

atha khalv anyatamo bhikṣur yena Bhagavāḥ tenāñjaliṁ
prāṇamya Bhagavantam etad avocat | namaskaromi Bhagavan
prajñāpāramitāyai | tathā hi Bhagavan prajñāpāramitā na
kāmcid dharmam utpādayati na kāmcid dharmam nirodhayati ||

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Subhūtim
etad avocat | yaḥ ārya Subhūte 'tra prajñāpāramitāyām eva
yogam āpatsyate kva sa yogam āpatsyate || 25

Subhūtir āha | ākāśe sa Kauśika yogam āpatsyate yaḥ
prajñāpāramitāyām yogam āpatsyate | abhyavakāśe sa Kauśika

1. °riśodhay° C. 2. om. PCT. go-cha.

yogam āpatsyate yaḥ prajñāpāramitāyāṁ śikṣitavyaṁ yogam
āpattavyaṁ maṇsyate ||

yathā-bhavya-phala-prāpty-avandhya-prayogam āha atha khalv ity-ādinā.
anyatamo bhiksūr iti akatha-puruṣo nāma-gotrādibhir anabhilakṣita-pudgala iti
5 yāvat. namaskaromīti anyeśām api pārsadānām yathā-bhavyādhigamāvāptim
saṃsūcayan śūnyatā'nutpād'ādi-prayogeṇa svānurūpādhigamāj jāta-prasādātīśayo
namaskaroti. prayogam ev' āha tathā hi Bhagavann ity-ādinā.
ākāśa iti jñeya-śūnyatve. abhyavakāśa iti jñāna-nihsvabhāvatve.¹

10 atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad
avocat | ājñāpayatu Bhagavāṁs tasya kula-putrasya vā kula-
duhitur vā raks'āvaraṇa-guptim karomi ya imāṁ prajñāpāra-
mitāṁ dhārayati ||

15 atha khalv āyuṣmān Subhūtiḥ Śakram devānām indram
etad avocat | samanupaśyasi tvam Kauśika tam dharmam yasya
dharmasya raks'āvaraṇa-guptim kariṣyasi ||

Śakra āha | no hīdam ārya Subhūte ||

a-para-pratyaya-prayogārtham āha : ājñāpayatu Bhagavann ity-ādi.

no hīdam iti a-para-pratyayatāṁ darśayati, prareṇa raks'ādau para²-pra-
tyayatā [Tib. 171^b]sambhavāt.

20 Subhūtir āha | evam Kauśika saceb bodhisattvo mahā-
sattvo yathā-nirdiṣṭāyāṁ prajñāpāramitāyāṁ sthāsyati sālva
tasya raks'āvaraṇa-guptir bhaviṣyati atha virahito bhaviṣyati
prajñāpāramitā lapsyante 'syā(198)vatāra-prekṣīṇo 'vatāra-
gaveṣīṇo manusyāś cāmanusyāś cāvatāraṁ | api ca Kauśika
25 ākāśasya sa raks'āvaraṇa-guptim saṃvidhātavyāṁ manyeta yo
bodhisattvasya mahāsattvasya raks'āvaraṇa-guptim saṃvidhāt-
vyāṁ manyeta prajñāpāramitāyāṁ carataḥ ||

1. visv° P. 2. om. PC.

tad¹ eva spaṣṭayann āha : evam Kauśika saceb ity-ādi. prajñāpāramitā-
vihāritvād eva svatas tasya raks'ādayo bhaviṣyanti (P. 120^b) nānyathēti vā-
kyārthaḥ. niḥsvabhāva-dharmādhimokṣe ca svatas tasya raks'ādaya ity āha :
api ca Kauśikēty-ādi.

5 tat kiṁ manyase Kauśika pratibalas tvam pratiśrutkāyā
raks'āvaraṇa-guptim saṃvidhātum |

Śakra āha | na hy etad ārya Subhūte ||

Subhūtir āha | evam eva Kauśika bodhisattvo mahāsattvah
prajñāpāramitāyāṁ caran viharan pratiśrutkōpamāḥ sarva-
dharmā iti parijānāti |

10

saptavidha-khyāti-jñāna-prayogam āha tat kiṁ manyase Kauśikēty-ādinā.
tatra vijñāna-parinatatvena pariṇāma-khyātyā svapnōpamāḥ, mantrāuṣadhi-
saṃhatatvena² samāhāra-khyātyā māyōpamāḥ, avidyamānatvena virodha-khyātyā
marīcīy-upamāḥ, śabda-pratyayatvāt pratyaya-khyātyā pratiśrutkōpamāḥ, jñeyā-
rūpāsaṃkramaṇād asaṃkrānti-khyātyā pratibhāsōpamāḥ, ādhāra-vigamān nirā-
dhāra-khyātyā gandharva-nagarōpamāḥ, hetu-virahād akāraka-khyātyā nir-
mitōpamāś ca bhāvā jñātā bhavantīty evam Pañcavimśatisahasrikāyāṁ uktam.
atra tu saṃkṣepasya vivakṣitatvāt pratiśrutkōpamāḥ sarva-dharmā iti vacanena
madhyamasya nирdeśād ādy-anta-trika-nirdeśā iti pratipattavyam.

15

tad evam anvaya-mukhena bodhisattvānām daśavidhaḥ prayogaḥ kathito,
'rthād yathākta-viparyayena śrāvak'ādīnām veditavyah.

20

tathā cōktam :

rūp'ādau^I tad-anity'ādau^{II} tad-apūri-prapūrayoh^{III}

tad-asaṅgatve caryāyāḥ prayogaḥ pratisedhataḥ^{IV} || (8)

avikāro^V na kartā^{VI} ca prayogo duṣkaras tridhā^{VII}

25

yathābhavyāṁ phala-prāptter avandhyo 'bhimatas ca sah^{VIII} || (9)

a-para-[Tib. 172^a]pratyayo yaś^{IX} ca saptadhā-khyāti-vedakah^X | iti.

sa ca tān na manyate na samanupaśyati na jānāti na

1. etad CT. 2. sīptatv° P.

saṃjānīte te ca dharmā na vidyante na saṃdrśyante na saṃ-
vidyante nōpalabhyante iti viharati |

samatā-dvāreṇā¹ prayogo bhāvanīya iti² samatām āha sa ca tān na manyata
ity-ādinā. tatra samāhitena cittena tān na manyate yato na samanupaśyati. te
5 ca dharmā na vidyante yato na saṃdrśyate, samāhitena manasā na jānāti yato
na saṃjānīte, te ca dharmās taj³-jñāna-gamyā na saṃvidyante yato nōpalabhyanta
iti yojyam.

sacē evam viharati carati prajñāpāramitāyām |

upasamhārārtham āha : sacē evam viharatīty-ādi.

10 tad evam rūp'ādi-padārtha-mananā-nil'ādi-nimitta-mananā-rūpa-dvidhā-vim-
śatidhēty-ādi-prapañca-mananā-nirvedhabhāgīy'ādy-adhigama-mananānām pra-
tisēdhena jñātṛ-jñeya-dharmānupalabdhiś caturdhōktā vijñeyā.

tathā cōktam :

caturdhā'mananā (P. 121^a) tasya rūp'ādau samatā matā || iti. (10)

15 atha khalu buddhānubhāvena ye trisāhasra-mahā-sāhasre
lokadhātau catvāro mahā-rājānah sarve ca Śakrā devēndrāḥ
sarve ca Mahābrahmāṇah⁽¹⁾ Sahāpatiś ca Mahābrahmā te sarve
yena Bhagavāṁs tenopasamkrāntāḥ | upasamkramya Bhagava-
taḥ pādau śirasā 'bhivandya Bhagavantām triḥ pradakṣinikṛtya
20 ekānte 'tiṣṭhan | ekānte sthitāś ca te mahā-rājānah sarve ca
Śakrā devēndrāḥ sarve ca brahma-kāyikā devā Mahābrahmāṇas
ca Sahāpatiś ca Mahābrahmā buddhānubhāvena buddhādhiṣṭhā-
nena buddha-sahasram samanvāharanti sma | ebhi(199)r eva
nāmabhir ebbhir eva padair ebbhir evākṣaraiḥ Subhūti-nāma-
dheyair⁽²⁾ eva bhikṣubhir iyam eva prajñāpāramitōpadīṣṭā ayam
25 eva prajñāpāramitā-parivartah | tatrāpi Śakrā eva devēndrāḥ

(1) mahābrahmaṇah iti kha°, mahābrahmaṇah iti nā°, mahābrahmāḥ iti ca°;

(2) śubhūtir nāmadheyair iti ga° ca° |

1. °tādhār° P. 2. °yogā-bhāvanā-mārga- (!) C. 3. ta PC.

pariprcchānti sma pariprāśnayanti sma | asminn eva pr̄thivī-
pradeśe iyam eva prajñāpāramitā bhāṣitā Maitreyo 'pi bodhi-
sattvo mahāsattvo 'nuttarām samyaksambodhim abhisam-
budhyāsminn eva pr̄thivī-pradeśe enām eva prajñāpāramitām
bhāṣisyate iti |

5

pragoya-samatām pratividhya darśana-mārgo 'dhyeya ity adhunā vaktavyah.
sa ca sōdaśa-ksanika iti ksāṇāntarābhāva-jñāpanārtham sākṣi-bhāva-kathanāya
sarva-buddha-bhāsitatva-pratipādanāya cātha khalu buddhānubhāvenēty-ādi-
vacanam ity ārya-Vimuktiseṇah. upāya-kauśala-balenānyeṣām vidhi-pratisedhā-
bhāvāt Sahā¹-lokadhātau bhadra-kalpe bodhisattva-[Tib. 172^b]sahasrasya niyamena 10
buddhatva-prāptera buddha-sahasram ity uktam. nāmabhir iti pada-samudāyair
vākyaiḥ. padair iti sup-tiñ-antair aksara-samudāyaiḥ. akṣarair ity evam ity-
ādi-varṇaiḥ. ayam eva prajñāpāramitā-parivarta iti viśuddhi-parivarta ity
arthah. tatrātīta-tathāgatōdāharanām² tad-deśanā-paryupayoga-jñāpanārtham.
Maitreya ity anāgata-tathāgatōdāharanām anāgata-sattvārtha-prayojan'āviṣkara- 15
nārtham.

Āryāṣṭasāhasrikāyām prajñāpāramitāyām viśuddhi-parivarto
nāmāṣṭamah || 194 ||

Abhisamayālamkār'ālokāyām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām viśuddhi-
parivarto nāmāṣṭamah.

20

1. °he PC. 2. °gatānud° PCT. dper byas-pa.

IX.

STUTI-PARIVARTO NĀMA NAVAMAH

(200) atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad
avocat¹ prajñāpāramitēti Bhagavan nāmadheya-mātram etat¹
tac ca nāmēdam iti nōpalabhyate vāg-vastv eva nāmēty ucyate | 5
sā 'pi prajñāpāramitā na vidyate nōpalabhyate yathāīva nāma
tathāīva prajñāpāramitā yathā prajñāpāramitā tathā nāma
dharma-dvayam etan na vidyate nōpalabhyate || kim kāraṇam
Bhagavan Maitreyo bodhisattvo mahāsattvo 'nuttarām samyak-
sambodhim abhisambudhya ebhīr eva nāmabhir ebhīr eva 10
padair ebhīr evākṣarair asminn eva pr̄thivī-pradeśe imām eva
prajñāpāramitām bhāsiṣyate ||

adhunā darśana-mārgārtham āha : *prajñāpāramitēti prati-satyam dharma-*
jñāna-ksāntir dharmajñānam anvayajñāna-ksāntir anvayajñānam ity evam
śoḍāśa-ksaṇ'ātmakah sarvajñatā'dhikāre darśana-mārga ity arthaḥ. 15

tathā cōktam :

dharmajñānānvayajñāna-ksānti-jñāna-ksaṇ'ātmakah
duḥkh'ādi-satyे dṛiṇ-mārga esa sarvajñatā-naye || iti. (11)

nāmadheya-mātram etad iti vikalpa-pratibimba-mātram etad ity arthaḥ.
tac ca nāmēdam iti nōpalabhyate tattvato niḥsvabhāvatvāt. (P.121^b) nāma kim 20
ucyata ity āha : vāg-vastv evēti. vikalpa¹-pratibimbakam.

kim-ākāram satyam ity ākāra-pratipādanārtham āha : kim kāraṇam ity-
ādi.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat¹
tathā hi Subhūte Maitreyo bodhisattvo mahāsattvo na rūpam 25

1. nirvik^o CT. rnam-par rtog-pa.

nityam nānityam na rūpam baddham na muktam atyanta-visuddham ity abhisambhotsyate | evam na vedanām na samjñām na saṃskārām na vijñānam⁽¹⁾ nityam nānityam na vijñānam baddham na muktam atyanta-visuddham ity abhisambhotsyate ||

5

na rūpam nityam nānityam iti naiḥsvābhīvyena rūpam nityānitya-viyogān na nityam nānityam ity [Tib. 173^a] ākārah prathamah.

10

na rūpam baddham na muktam atyanta-visuddham iti duḥkhāduḥkha-vigamatvena bandha-mokṣābhāvād viśuddham. apagata-'sāśvatōcchedāntam iti dvitīyah.

15

anena Subhūte kāraṇena Maitreyo bodhisattvo mahāsattvo anuttarām samyaksambodhim abhisambudhya ehir eva nāmabhir ehir eva pada-vyañjanair asminn eva prthivī-pradeśe imām eva prajñāpāramitām bhāsiyate ||

20

anena Subhūte kāraṇenēti aviparita-sarva-dharmābhisaṃbodhi-hetutayā yathāvad dharmā-tattva-dyotikām imām eva prajñāpāramitām bhāsiyate, anyasya tathāvidha¹-dharmā-tattva-prakāśane sāmarthyābhāvād ity arthaḥ.

25

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat | pariśuddhā batēyam Bhagavan prajñāpāramitā ||

(201) Bhagavān āha | rūpa-visuddhitā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā | evam vedanā samjñā saṃskārā vijñāna-visuddhitā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā |

30

rūpa-visuddhitā iti śūnyāśūnya-rahitatvād viśuddham iti tṛtyāḥ

25

rūpānutpādānirodhāsaṃkleśāvyavadāna-visuddhitā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā | evam vedanā samjñā saṃskārā

(1) evam na vedanā na samjñā na saṃskārā na vijñānam iti kha° ca°, evam vedanā samjñā saṃskārā na vijñānam iti na° |

1 ... 1. om. P. tathābhūta instead of tathāvidha T. de Ita-bu.

vijñānānutpādānirodhāsaṃkleśāvyavadāna-visuddhitā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā |

rūpānutpādānirodhāsaṃkleśāvyavadāna-visuddhitā iti ātmānātmāsvabhāvata-yā nōtpannam na niruddham na saṃklistam na vyavadānam evam¹ viśuddham iti eaturthāḥ.

5

ākāśa-visuddhitā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā |

ākāśa-visuddhitā iti hetv-ahetu-tucchatvād ākāśa-sadrśam viśuddham iti pañcamah.

rūpa-nirupalepāparigrahata�ā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā | evam vedanā samjñā saṃskārā vijñāna-nirupalepāparigrahata�ā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā |

10

rūpa-nirupalepāparigrahataযā eti samudayāsamudaya-visamayogāt sarva-klesō-paklesa-nirupaliptam iti saṣṭhāḥ.

"prabhavāprabhavābhāvenāsaṃkleśāt parigraheṇā" nirmuktam iti saptamah.

ākāśa-pratiśrutkā'vacanīya-pravyāhāra-nirupalepatayā⁽¹⁾ Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā |

15

ākāśa-pratiśrutkā'vacanīyāpravyāhāra-nirupalambhatayātī prat�ayāpratyaya-vimuktatvād ākāśa-pratiśrutkāvat svarūpato 'vacanīyam ity astamah.

yasmān nirodhānirodhenāsambandhas tasmād vacanōdaharaṇena samtānāntare nirodha-satyārtho 'prāpaṇīya [Tib. 173^b] iti navamah.

20

sāntāsāntābhāvān nōpalambha-karaṇam³ iti daśamah.

sarvōpalepānupalepa-dharmānupalepatayā Subhūte pariśuddhā prajñāpāramitā |

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |

(1) ākāśa-pratiśrutkā'vacanīya-pravyāhāra-nirupalambhatayā iti kha° na° ca° |

1. eva C. de Itar. 2..2. prabhavāprabhavās° P, prabhavāprabhavasamkleśāparigr° CT. rab-tu skye-ba dan rab-tu mi-skye-ba med-pas kun-nas-ñon-moñš-pa med-paḥi phyr. yoñs-su ḥdsin-pa. 3. kār° PT. byed-pa.

sulabdhā bata lābhāś teṣāṁ Bhagavan kula-putrāṇāṁ kula-duhitrāṇāṁ ca yeṣām iyam prajñāpāramitā śrotrāvabhāsam apy āgamiṣyati |

sarvōpalepānupalepa-dharmīnupalepatayēti pranītāpranīta-vikalatvāt sarvō=
5 *palepa-dharmaih s'āsra(P.122^a)vair anupalepa-dharmair anāsravaiś ca anupalip=*
tatvād atikrāntōbhayāntā viśuddhir ity ekādaśah.

prāg eva ya udgrahīṣyanti dhārayīṣyanti vācayīṣyanti
10 paryavāpsyanti pravartayīṣyanti deśayīṣyanty upadekṣyanty
uddekṣyanti svādhyāṣyanti na teṣāṁ cakṣū-rogo bhaviṣyati na
śrotra-rogo na ghrāṇa-rogo na jihvā-rogo na kāya-rogo bhavi-
ṣyati na dhandhāyitatā bhaviṣyati na te viṣamāparihāreṇa kālam
kariṣyanti bahūni cāṣāṁ devatā-sahasrāṇi pr̄ṣṭhataḥ pr̄ṣṭhato
anu(202)baddhāni bhaviṣyanti | aṣṭamīṁ caturdaśīṁ pañca-
daśīṁ ca sa dharma-bhāṇakah⁽¹⁾ kula-putro vā kula-duhitā vā
yatram-yatra prajñāpāramitāṁ bhāṣīṣyate tatra-tatra bahutaram
puṇyam prasaviṣyati ||

prāg evēti sutarām evōdgraḥāṇādi-kāriṇā¹ sulabdhā lābhāś śrotra²-vijñānānu-
bhava-viśiṣṭatvād udgrahaṇāder ity arthaḥ. na teṣāṁ cakṣū-roga ity-ādi nihsa-
ranāniḥsaraṇa-viviktatvāt sarva-vyādhy-anutpāda iti dvādaśah. bahutaram iti
20 aṣṭamī-ādau prajāvalokanād avatīrṇa-Śakrādi-bahutara-śrotṛ-sambhavād³ iti
bhāvah.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat |
evam etat Subhūte evam etat | bahūni Subhūte tasya kula-
putrasya vā kula-duhitur vā devatā-sahasrāṇi pr̄ṣṭhataḥ pr̄ṣṭhato
25 'nubaddhāni bhaviṣyanti bahūni ca devatā-sahasrāṇi tatr' āga-
miṣyanti | sarvāṇi dharma-śravaṇārthikāni tāni ca rakṣāva-

(1) saddharma-bhāṇakah iti nā° ca° |

1. °nām T, °nī P. 2. °ta C. 3. sadbhāvād T.

raṇa-guptim samvidhāsyanti tasya dharma-bhāṇakasya imāṁ
prajñāpāramitāṁ bhāṣamāṇasya ||

mārge dharmajñāna-kṣāntim āha bahūni Subhūta ity-ādinā.

5 tat kasya hetoh | sadeva-mānuṣāsurasya hi Subhūte loka-
sya prajñāpāramitā anuttaram ratnam || ato 'pi Subhūte kula-
putro vā kula-duhitā vā tato nidānam bahutaram puṇyam
prasaviṣyati |

prajñāpāramitayā devaputrāṇāṁ anupakārāt tām bhāṣamāṇasya rakṣādi-
karaṇe teṣāṁ ko betur iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha: sa-deva-mānuṣā-
surasyety-ādi. anuttaram ratnam iti sarva-pāpa-praśamana¹-hetutvena² mārgā-
mārga-rahitatvād anuttara-ratīm tanotīti devaputrādīnām upakāra-bhāvād
anuttaram ratnam apāyōccchittir iti trayodaśah. ato 'pi Subhūta ity-ādi. na
kevalam atra³ bahutara-śrotṛ-jana-sambhavād ato 'py anuttara-rati-dānād api
tato dharma-bhāṇakatvena hetunā buddhatva-prāptter hetu-bhūtam nidānam
puṇyam prasaviṣyati [Tib. 174^a]ty arthaḥ. 15

api tu khalu punah Subhūte bahavo 'ntarāyā bhaviṣyanti
asyā gambhirāyāḥ prajñāpāramitāyā likhyamānāyā udgrhya-
mānāyā dhāryamānāyā vācyamānāyāḥ paryavāpyamānāyāḥ
pravartyamānāyā upadiṣyamānāyā uddiṣyamānāyāḥ svādhyā-
yamānāyāḥ⁽²⁾ || 20

mārge dharma-jñānam āha api tu khalv ity-ādinā.

tat kasya hetoh | tathā hi Subhūte bahu-pratyarthikāni
mahā-ratnāni bhavanti || yathāśaram ca gurutara-pratyarthikā-
ni bhavanti |

25 mahā'nubhāvatve 'pi bahv-antarāyatve kiṁ kāraṇam iti tat kasya hetor ity

(1) ato hīti kha° ca° |

(2) svādhyāpyamānāyā iti ga° |

1. °ma PT. 2. °tve tu C. 3. yatra T, om. C. & Tib.

āśāṅky' āha : *tathā kity-ādi.* mahā'nubhāvatvād bahūnām abhilāṣṇiyatvād *bahu-pratyarthikāni.* *yathāsāraṃ cēty-ādi.* yena prakāreṇōttarottara-sāratā *tathā pratyarthika-bahutvēty¹* arthaḥ.

5 anuttaram cēdam Subhūte mahā-ratnam lokasya yad uta prajñāpāramitā hitāya sukhāya pratipannā lokasya sarva-dharmānām anutpādāyānirodhāyāsaṃkleśāyāvināśa-yogena pra-tyupa(203)sthitā |

10 sāmānyena nirdiśyēdānīm viśeṣen' āha : *anuttaram cēdam Subhūte mahā-ratnam iti.* sarva-sattva-hita-sukh'ādy-artham (P, 122^b) *pratyupasthitatvena* 15 sarva-dharma-vikalpābhāvād avikalpaka-kalyāṇa-prakṛti-ratnārthena² nyāyānyā- yāsaṃśleṣṭ phala-sāksāt-karanam praty upāyo 'vikalpaketvam³ mahā-ratnam iti caturdaśah.

na ca Subhūte prajñāpāramitā kaṃcid dharmam āliyate na kaṃcid dharmam saṃkliṣyate na kaṃcid dharmam parigṛhṇāti ||

15 mārge 'nvayajñāna-kṣāntim āha na ca Subhūta ity-ādinā. 'kalpita- bhāvam⁴ nāvalīyate⁵, paratantram na saṃkliṣyate, parinispannam na parigṛhṇā- tīty artha-bhedah.

etad uktam : pratipatty-apratipatti-vinirmuktatvena dharmānām nimittair asamsarga iti pañcadaśah.

20 tat kasya hetoh| tathā hi Subhūte sarve te dharinā na samvidyante nōpalabhyante| anupalabdhitah Subhūte 'nupa- liptā prajñāpāramitā || anupaliptēti Subhūte iyam prajñā- paramitā |

25 vidyamānatve 'pi dharmānām katham na parigraha iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha : *tathā kity-ādi.* gato 'rthah.⁶ mārge 'nvayajñānam āha *anut-*

1. °hutēty PT. 2. °rthe C. 3. °lpatvam P, °katva- C. 4...4. kalpita-bhāvān P, kalpitas tāvan C. kun-brtags-paḥi dños-po-la. (kun-brtags-pa properly represents pari- kalpita, but usually it corresponds to kalpita). 5. āl^o Ed. mi gnas. 6. °tārth^o PC, °tārtham T; don go-bar zad-do.

pattita¹ ity-ādinā. nairyāṇikānairyāṇika-vikalatvenōbhayasmin² vācyā-[Tib. 147^b] vācaka-bhāva³-lakṣaṇe jñeya⁴-śabde jñānasyānupattir ity ākārah sōdaśah.

5 tathā hi Subhūte rūpa-nirupalepatayā anupaliptēyam prajñāpāramitā | evam vedanā saṃjñā saṃskārā vijñāna-nirupale- patayā Subhūte anupaliptēyam prajñāpāramitā ||

prakārāntarenānupaliptārtham kathayann āha : *tathā kity-ādi.*

saced evam api Subhūte bodhisattvo mahāsattvo na saṃ- jānīte carati prajñāpāramitāyām ||

10 ittham api dharma-tattvam abhiniviṣyamānam doṣāyēty āha : *saced evam* apity-ādi.

yathōkta-nītyā sōdaś'ākārah sarvajñatā-kṣaṇā iti darśana-mārgo bodhisattvā- nām anvaya-mukhena kathitah. arthād etad-viparyayena śrāvak'ādīnām ani- tyādibhir ākārair dṛṣṇ-mārgo 'vaseyah.

tathā cōktam :

15 rūpam na nityam nānityam^I atītāntam^{II} viśuddhakam^{III}
anupannāniruddh'ādi^{IV} vyom'ābhām^V lepa-varjitam^{VI} || (12)
parigraheṇa nirmuktam^{VIII} avyāhāraṇi svabhāvataḥ^{VIII}
pravyāhāreṇa nāsyārthaḥ pareṣu prāpyate yataḥ^{IX} || (13)
nōpalambha-kṛd^X atyanta-viśuddhir^{XI} vyādhya-asambhavaḥ^{XII}
apāyō(P. 123^a)cchitti^{XIII} akalpatvam phala-sāksāt-kriyām prati^{XIV} || (14) 20
asamsargo nimittais^{XV} ca, vastuni vyañjane dvaye
jñānasya yā cānupattir^{XVI} iti sarvajñatā-kṣaṇāḥ || iti. (15)

25 sā khalu punar iyam Subhūte prajñāpāramitā na kasyacit dharmasy' āvesikā vā niveśikā vā saṃdarśikā vā nidarśikā vā āvāhikā vā nirvāhikā vā ||

vistareṇa nirdiśyāvam sakalārtha-samgrāhakatvena⁵ tri-sarvajñatā-madhye

1. anupalabdhitā in Ed. But Tib. ma-skyes-paḥi phyir. 2. °bhaye PT. 3. °vaka P. 4. °ye PT. 5. °mgraḥatv^o P.

sarvākārajñatām upasamharann āha: sā khalu punar ity-ādi. tatr' āveśikā cittotpāda-dvāreṇotpādikā, nivesikā 'vavādādinā pratiṣṭhāpikā. saṃdarśikā saṃnāha-pratipattyā sāmānya-rūpeṇa, nidaśikā prasthāna-pratipattyā višeṣa-rūpeṇa, āvāhikā sambhāra-pratipattyā prāpikā, nirvāhikā [Tib. 175^a] niryāṇa-5 pratipattyā niśkarśikā. sarvatra na kasyacid dharmasyēty abhisambandha-niyam.

atha khalu saṃbahulāni deva-putra-sahasrāṇi antarikṣe kilakīlā-prakṣveditena⁽¹⁾ caila-vikṣepān akārṣuḥ dvitīyam batēdām dharma-cakra-vartanam Jambūdvīpe paśyāma iti cāvocan !

10 aviparīta-dharmāmr̄ta-rasena trptāḥ pūjayantīty āha: atha khalv ity-ādi. prasādāudvilya-samutthah simha-nādah kilakīlā-prakṣveditam ity eke. harsajanito 'tta-hāsaḥ kilakīlāḥ, tat-pūrvakam nr̄tyam prakṣveditam ity apare. Vārāṇasyām prathamato dharma-cakra-pravartanāpekṣayā dvitīyam.

15 atha khalu Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim sthaviram etad avocat| nēdam Subhūte dvitīyam dharma-cakra-pravarta- nam nāpi kasyacid dharmasya pravartanam⁽²⁾ vā nivartanam vā| evam iyam Subhūte⁽³⁾ bodhisattvasya mahāsattvasya prājñāpāramitā ||

tāttvikābhiniveśa-nirākaranārtham āha: nēdam ity-ādi. tad eva kathayann 20 āha: nāpīty-ādi.

(204) evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat| mahā-pāramitēyam Bhagavāms tasya bodhisattvasya mahāsattvasya yasyāsaṅgatā sarva-dharmeṣu yo 'sāv anuttarām samyaksambodhim abhisambodhu-kāmo na ca kaṃcid dha-

(1) kilakīlāprakṣveditenēti kha° gha° nā°
kilakīlāprakṣveditenēti ca°|

(2) apravartanam iti ca°|

(3) sā Subhūte iti kha° ca°|

rmam abhisambudhyate⁽¹⁾ dharma-cakraṇ ca pravartayisayati na ca kaṃcid dharmam saṃdarśayisayati|| mārgajñatām upasamharann āha: mahā-pāramitēyam ity-ādi. asaṅgatēti anabhinivesanatā¹

5 tat kasya hetoh| na hi kaścid dharmo ya upalabhyate yo vā dharmāḥ sūcyate nāpi kaścit kaṃcid dharmam pravartayisayati⁽²⁾ |

upalambhe 'pi dharmādarśane ko hetur iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: na hi sa ity-ādi su-bodham. pravartayisyatīti utpādayisayati.

10 tat kasya hetoh| atyantānabhinirvṛttā hi Bhagavan sarva-dharmā nāpi kaṃcid dharmam nivartayisayati |

kāraṇa-sāmagrī-karaṇena dharmōtpādanāt katham evam ucyata iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: atyante(P. 123^b)ty-ādi. kāraṇasyāvāsattvād iti bhāvah. nivartayisyatīti vināśayisayati.² mudgar'ādinā pravṛtta-saṃtāna-viruddha-padārthotpādane vināśādhyavasāyāt.³ 15

15 tat kasya hetoh| ādy-anabhinirvṛttā hi Bhagavan sarva-dharmāḥ prakṛti-viviktatvāt sarva-dharmāṇām||

katham evam ucyata iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: ādy-anabhi- nivṛttā hi Bhagavan sarva-dharmā iti. ādāv evōtpāda-hetor asattvenānutpannāḥ. tad eva kathayann āha: prakṛti-viviktatvāt sarva-dharmāṇām iti. svabhāva⁴- 20 sūnyatvāt kuto viruddhatēti bhāvah.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat| evam etat Subhūte evam etat| na hi Subhūte śūnyatā pra- vartate vā nivartate vā nāpi Subhūte ānimittam pravartate vā

(1) abhisambotsyate iti gha°|

(2) kha° gha° pustakayoh kaścid iti pātho nāsti|

1. °sitā P. °śatā T. 2. °tīti CT. 3. °śāvyav° PC. lhag-par ṣen-paḥi phyr.

4. °bhāvena CT.

nivartate vā nāpi Subhūte aprañihitam pravartate vā nivartate
vā | yā Subhūte evam-deśanā iyam sā sarva-dharmāṇam deśanā
nāīva ca kenacid deśitā nāpi kenacic chrutā nāpi kenacit
pratīcchitā nāpi kenacit sākṣatkṛtā nāpi kenacit sākṣatkriyate
5 nāpi kenacit sākṣatkariyate| nāpy anayā dharma-deśanayā
kaścit parinirvṛto nāpi parinirvāsyati nāpi parinirvāti| nāpy
anayā dharma-deśanayā kaścid dakṣinīyah kṛtaḥ ||

[Tib. 175^b] sarvajñatām upasam̄harann āha: *na hi Subhūte śūnyatēty-ādi.*
śūnyat'ādīnām anutpannatvād iti matih. *iyaṁ* sēti sarvajñatā. *sarva-dharmā-*
10 *nām* deśanēty ārabhya yāvad *dakṣinīyah* kṛta iti paramārtha-satyam adhikṛtyo-
ktatvāt sugamah. yathōkta-nityā tri-sarvajñatōpasam̄hāre na vīpratipattiḥ kāryā.
tathā cōktam :

iti sēyam, punah sēyam, sēyam khalu punas tridhā
adhikāra-trayasyāiṣā samāptiḥ paridīpitā || iti. (16)

15 kim-arthaṁ punas tathā sarvajñatāyāṁ pṛthag-bhāvanā-mārgo nāsti yathā
mārgajñatāyāṁ abhihitah. śrāvaka-pratyekabuddha-sampadāṁ bodhisattvo jñā-
nena darśanena cāvalokyātikrāmatīti vacanenāsākṣatkartavyatvān na nirdiśo
bodhisattvānām. śrāvak'ādīnām tu¹ yathā paridṛṣṭa evārthaḥ punah-punar
abhimukhikriyamāṇo bhāvanā-mārga iti sugamatvān nōktah. nirvedhabhāgīyam
20 punar bodhisattvānām pūrvōktam evāvasātavyam. śrāvak'ādīnām tv anity'ādi-
bhīr ev' ākārair ākriyamāne² satya-catuṣṭaye s'āsrava³-bhāvanāmayam uṣm'ādikam
spaṣṭatvān nōktam iti grāhyam.

nanu (P.124^a) mārgajñatāyāṁ śrāvak'ādi-mārgasyābhidhānāt sarvajñatā
kathitāiva kasmāt punah sarvajñatāyāḥ pṛthag-nirdeśa iti cet ucyate: tatra hi
25 caturṇām āryasatyānām ākārānupalambhataḥ
śrāvakānām ayam mārgo jñeyo mārgajñatā-naya
ity⁴ anupalambha-bhāvanāādi⁵-kramena śrāvak'[Tib. 176^a]ādi-mārgo bodhi-
sattvena dhyeya ity uktam. ato 'nity'ādibhir ākārair vyatireka-mukh'ākṣiptair⁶

1. yañ. 2. °kiry° PCT. dmigs-par byed-pa-na. 3. °vam PT. 4. second stanza
of second section of Abhisamayālāmkāra quoted in P.55^b. 5. °nā P. 6. Tib. omits
vyatireka-mukha.

aśeṣa-vastu-parijñānārtham pṛthag-sarvajñatōpādānam. bahu-vaktavyam¹ cē-
dam.² ity alam atiprasaṅgena.

Abhisamayālāmkār'ālokāyām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām sarvajñatā-
paricchedas tr̄tiyāḥ.

5 evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat
asat-pāra(205)mitēyam Bhagavann ākāśa-sattām upādāya| asa-
masamatā-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāṇupalabdhitām
upādāya| vivikta-pāramitēyam Bhagavann atyanta-śūnyatām
upādāya| anavamṛdyā-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmā-
nupalabdhitām upādāya|

parijñāta-tri-sarvajñatā³-vāsitvārtham punah sarv'ākāra-mārga-vastu-jñāna-
samgrahena tri-sarvajñatām bhāvayatīti sarv'ākārābhisambodho vaktavyah.

tatra: tāvan nity'ādi-grāhaka⁴-vipakṣasya⁵ pratipakṣa⁶-dharma⁷-svabhāvā-
nām anity'ādy-ālambana-jñāna⁸-prakārāṇām ākāratvena vyavasthānam⁹ sāmānya-
lakṣaṇam¹⁰ jñeyam. ato nirvastuk'ākāra-doṣo nēha vijṛmbhate. te c' ākārās tri-
15 sarvajñatā-bhedāt tri-prakārā eva matā iti grāhyam.

tathā cōktam :

vastu-jñāna-prakārāṇām ākārā iti lakṣaṇam
sarvajñatānām traividhyāt trividhā eva te matāḥ || iti. (1)

tatra: catvāry ārya-satyāny adhiṣṭhānam kṛtvā tri-sarvajñatā'dhikāreṇa 20
yasmin satye yāvanto bhavanty ākārās tān paridīpayan sarvajñatā'dhikāreṇa
tāvad āha: evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam ity-ādi. asat-pāra-
mitēyam iti ākāśasyēva nitya-rūpenāsattām avidyamānatām upādāya hetu-kṛtyā-
25 (P. 124^b)sad anity'ākāra ity arthaḥ. asamasamatēti sarva-dharmāṇupalabdher [Tib.
176^b] iva samatām anutpādatām upādāya duḥkh'ākāro 'ny'ākāra-visadr̄śatvenā-
samo 'tulyaḥ. sa tattvataḥ samatā-nutpādaḥ. viviktēti atyantenātiśayen' ātmā-
nah śūnyatām upādāya śūny'ākāra-guṇ'āvāhakatvena¹¹ vivekaḥ. anavamṛdyēti

1. °ktam P. 2. hdi-la cātra? 3. °to PCT. ūid. 4. °ha PT. 5. °ksatya C,
°kṣa P. 6. om. P. 7. °rmata PCT. chos-kyi. 8. om. CT. 9. °na- C. rnam-par
bsag-pa ni. 10. °nyena l° PCT. spyiḥi mtshan-ūid yin-par. 11. °ro g° PCT. stoṇ-
pa-ūid-kyi rnam-paḥi yon-tan thob-par byed-pa ūid-kyis-na=śūnyat'ākāra-g°

sarva-dharmāñām ātmavēnānupalabdhitām upādāga sarva-tīrthikāsādhāraṇatvāt tīrthikākopyatvenānātm'ākāro 'navamardanīyah. tad evam asad-anutpāda-vivekānavamardanīy'ākārāś catvāro yathāsamkhyam anity'ādi-lakṣaṇā duḥkha-satye bhavanti.

5 apada-pāramitēyam Bhagavan anāmāśarīratām upādāya |
asvabhāva-pāramitēyam Bhagavan anāgatim agatim⁽¹⁾ upādāya |
avacana-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāvikalpatām upādāya | anāma-pāramitēyam Bhagavan skandhānupalabdhitām upādāya |

10 *apadēti tatra: catvāro 'rūpiṇah skandhā nāma, śarīram rūpa-skandhah, teṣām asau hetur iti kṛtvā. nyāyenānāmāśarīratām upādāya hetv-ākāras tattvato 'prasavādhānārthenāpadah. asvabhāvēti anutpādānirodha-svabhāvām² anāgatim agatim upādaya samuday'ākāro nyāyen' ākāśam. avacanēti sarva-dharmāñām avidyamānatvenōdbhāvanā-samvrtyā 'pi śabdāvacyatvād avikalpatām upādāya*
15 *prabhav'ākāro 'pravyāhārah. anāmēti pañca-skandhānupalabdhitām upādāyā eaitasikatvena³ pratyay'ākāro 'nāma. tad evam apad'ākāśāpravyāhārānām'ākārāś catvāro yathākramam hetv-ādi-lakṣaṇāḥ samudaya-satye bhavanti.*

20 agamana-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāgamanatām upādāya | asaṁhārya-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāgrāhyatām upādāya | aksaya-pāramitēyam Bhagavan aksaya-dharma-yogatām upādāya | anutpatti-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmānabhinirvṛttitām upādāya |

25 *agamanēti nirodha-svabhāva-sarva-dharmāñām kvacid agamanatām upādāya nirodh'ākāro 'gamanah. asaṁhāryēti ādi-sāntatvena [Tib. 177^a] viṣaya-bhāvōpa-*
samhārābhāvāt sarva-dharmāgrāhyatām upādāya sānt'ākāro 'saṁhāryah. akṣayēti dharmadhātu-rūpenākṣaya-dharma-yogatām upādāya praṇīt'ākāro 'kṣayah. anutpattiīti ekāneka-hetu-vaidhuryāt sarva-dharmānabhinirvṛttitām upādāya

(1) agatitām iti kha° na° ca°

1. °tvena T, om. P. 2. °vānām C. 3. °ya cetas° C.

nihsaran'ākāro 'nutpattiḥ. tad evam agamanāsaṁhāryākṣayānupatty-ākārāś catvāro yathāsamkhyam nirodh'ādi-svabhāvā nirodha-satye bhavanti.

akāraka-pāramitēyam Bhagavan kārakānupalabdhitām upādāya | ajānaka⁽¹⁾-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāñām anātmatām upādāya | asaṁkrānti-pāramitēyam Bhagavan cuty-upapatty-anupattitām upādāya | avinaya-pāramitēyam Bhagavan pūrvāntāparānta-pratyutpannārthānupalabdhita⁽²⁾m upādāya |

10 akārakēti mārgasya kartr-grāha-pratipakṣatvāt kārakānupalabdhitām upādāya mārg'ākāro 'kārakah. ajānakēti pramāṇa-bādhitatvena¹ sarva-dharmāñām anātmatām² anupalambh'ātmatām upādāya nyāy'ākāro 'jānakah. asaṁkrāntīti dharmadhātu-rūpena cyuty-upapattyor vināśotpādayor anutpattim³ upādāya pratipatty-ākāro 'saṁkrāntih. avinayēti pūrvāntāparānta-pratyutpannādhvānu-palabdhitām⁴ upādāyu kleśa-vinayāsambhavān⁵ nairyānik'ākāro 'vinayah. tad evam akārakājānakāsaṁkrānty-avinay'ākārāś catvāro yathāsamkhyam mārg'ādi-svabhāvā mārga-satye kleśāvaraṇa-pratipakṣe bhavanti.

5

10

15

svapna - pratiśrutkā - pratibhāsa - marīci - māyā - pāramitēyam
Bhagavan anutpāda-vijñāpanatā⁽³⁾m upādāya |

20 svapna-pratiśrutkā-pratibhāsa-marīci-māyā-pāramitēyam iti nyāyānuyāyino janmano 'sattvād anutpāda-vijñāpanatām upādāya svapna-pratiśrutkā-pratibhāsa-marīci-māy'ākārāḥ pañca yathākramam nihsvabhāvānupannāniruddh'ādi-sānta-prakṛti-parinirvṛti-lakṣaṇāḥ sāmānyena jñey'āvaraṇa-pratipakṣa-bhūtāḥ. sarva-[Tib. 177^b]jñatayā pratyekabuddhāḥ samgrhitā iti teṣām jñey'āvaraṇa-pratipakṣātmake sāsrave bhāvanā-(P. 125^b)mārge bhavanti.

25 asamkleśa-pāramitēyam Bhagavan rāga-dveṣa-mohāsvabhāva-tām upādāya | avyavadāna-pāramitēyam Bhagavan aśrayā-

25

(1) ajānakā paśyaka iti ga° |

(2) pūrvāntāparānta-pratyutpannānupalabdhitām iti kha° gha° |

(3) anutpāda-vijñāpanatām iti kha° ca° |

1. °ṇ'āb° C. 2. °ṇām manāt° P, °ṇām manāt° C. 3. anupapattim C. 4.

°tpannārthānup° PC. & Ed. dus. 5. °nayosambh° C, °nasamph° P.

nupalabdhitām upādāya | anulepa-pāramitēyam Bhagavann
ākāśānupalepatām upādāya | (206) aprapañca-pāramitēyam
Bhagavan sarva-dharma-manana-samatikramatām upādāya |
amanana-pāramitēyam Bhagavann aniñjanatām upādāya |
5 acalita-pāramitēyam Bhagavan dharma-dhātu-sthititām upā-
dāya |

asamkleśēti rāga-dveṣa-mohāsvabhāvatām upādāya kleśābhāvo 'samkleśah.
avyavadānēti āśrayasya kliṣṭa-sattvasyānupalabdhitām upādāya vyavadānābhāvo
'vyavadānam. anupalepēti ākāśasya prakṛti-prabhāsvaratvenānupalepatām upā-
10 dāya kleśōpakteśa-lepābhāvo 'nupalepah. aprapañcēti sarva¹-mananānām upa-
lambha²-rūpānām samatikramatām upādāya prapañcābhāvo 'prapañcah. ama-
nanēti sarvōpalamba-samudghātād aniñjanatām niṣprakampatām upādāya
mananābhāvo 'mananah. acalitēti ā saṃsāram dharma-dhātu-sthititām upādāya
bhramśābhāvo 'calitah. tad ete 'samkleśāvyavadānānupalepāprapañcāmananā-
15 calākārāḥ ṣaṭ yathākramam samkleśa-vyavadāna-kleśa-vāsanā-rūp'ādi-prapañca-
svādhigamōpalamba-parihāṇi-vikalpānām saññām pratiniyata-jñey'āvaraṇānām
pratipakṣa-bhūtāḥ pratyekabuddhānām jñey'āvaraṇa-pratipakṣ'ātmake 'nāsrava-
darśana-mārge bhavanti.

samudāyena saptavimśatir iti sarvajñatākārāḥ.

20 tathā cōktam :

asad-ākāram ārabhya yāvan niścalatākṛtiḥ
catvāraḥ prati-satyam te, mārge pañcadaśa smṛtāḥ | iti. (2)

virāga-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharma-vitathatām
upādāya | asamutthāna-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharma-
25 nirvikalpatām upādāya | sānta-pāramitēyam Bhagavan sarva-
dharma-nimittānupalabdhitām upādāya | nirdoṣa-pāramitēyam
Bhagavan guṇa-pāramitām upādāya | niḥkleśa-pāramitēyam
Bhagavan parikalpāsattām upādāya | niḥsvattva-pāramitēyam
Bhagavan bhūta-koṭitām upādāya |

¹rva-dharma PT. 2. anup^o PC.

[Tib. 178^a] tad-anantaram mārgajñatākārā vaktavyāḥ. tatra : ¹saṃkleśetara-
pakṣ'āśrayenā samudaya-mārga-satye² kāraṇam, duḥkha-nirodha-satye ca³ phalam
ity artha-dvāreṇa nirdiṣṭe samudaya-mārga-duḥkha-nirodha⁴-satyeṣu yathā-
samkhyam aṣṭau sapta pañca ṣoḍaś' ākārā boddhavyāḥ.

5 tatra : hetus trividhaś chando rāgo nandī ca paunarbhā(P.126^a)vikī trṣṇēti
chanda-pratipakṣen' āha : virāgēti. sarva-dharmānām śūnyatā-rūpenāvitathatām
satyatām upādāya rāgābhāvo virāgaḥ kartu-kāmatvābhāvābhisaṁdhinā nirdiṣṭah.
ehandāvasthāyām rāgaḥ pradhānam iti kṛtvā. tad-abhāvena chandasyābhāvā-
padeśāt. rāgasya vā⁴ kāry'ātmano 'bhāvenāvikala⁵-tad-dhetuka-chandasyābhāvāḥ
kathitah anyathā 'vikale kāraṇe sati kāryānudayo na syād iti nyāyāt. rāga-
10 pratipakṣen' āha : asamutthānēti. māyōpamatvena sarva-dharma-nirvikalpatām
upādāya samutthānasya chandasyābhāvo 'samutthānaḥ, dharmeṣv asaktatvā-
bhisaṁdhinā kathitah. rāgāvasthāyām sāksāt-pravṛtti-hetutvena ehandah pra-
dhānam iti kṛtvā. tad-abhāvena rāgasyābhāvāpadesāt. punarbhava-nimitta-
nandī-trṣṇā-pratipakṣen' āha : śāntēti. sarva-dharmānām nīla-pīt'ādi-nimittā-
15 nupalabdhitām upādāya trṣṇāyāḥ pradhānenānupaśamasyābhāvāḥ śāntaḥ.

samudayas tridhā rāga-dveṣa-mohāḥ. tat-pratipakṣen' āha : nirdoṣēti. daśa-
bala-[Tib. 178^b]vaisārady'ādi-guṇa-pāramitām upādāya doṣābhāvo nirdoso 'rāgo
'dveṣo 'mohaś cēti⁶ yāvat.

20 prabhavaḥ parikalpaḥ. tato rāg'ādi-prasūtēḥ. tat-pratipakṣen' āha : niḥk-
leśēti⁷. parikalpasya dvay'ādy⁸-abhiniveśasyāsattām upādāya kleśa-hetu-prabha-
vābhāvo niḥkleśaḥ.

25 pratyayah sattvābhīniveśaḥ. satkāya-dṛṣṭeḥ sarvāpartha-pratyayatvāt. tat-
pratipakṣen' āha : niḥsattvē(P.126^b)ti. aviparyāsārthena bhūta-koṭitām upādāya
pratyayābhāvo niḥsattvah.

tad evam virāg'ākāram ārabhya yāvan niḥsattvākāra iti yathākramam yo
hetuḥ chando rāgo nandī ca, yaḥ samudayo rāga-dveṣa-mohāḥ, yaḥ prabhavaḥ
parikalpaḥ, yaś ca pratyayah sattvābhīniveśa iti tat-pratipakṣena trayas trayā
eka eka ity aṣṭāv ākārāḥ⁹ samudaya-satye bhavanti.

1 ... 1. om. C. 2. °tya- P. 3. caḥ P. 4. cā PC. yañ-na. 5. °na v° PC.
ma-tshañ-ba med-pa. 6. °ha iti PT. 7. niḥsattvēti C. 8. rūp'ādy PC. 9.
aṣṭāk° C.

apramāṇa-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharma-samutthā-nāsamutthānatā⁽¹⁾m upādāya | anta-dvayānanugama-pāramitēyam⁽²⁾ Bhagavan sarva-dharmānabhīniveśanatām upādāya asambhinna-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāsambhedanatām upādāya | aparāmr̥ṣṭa-pāramitēyam Bhagavan sarva-śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmy-aspr̥haṇatām upādāya | avikalpa-pāramitēyam Bhagavan vikalpa-samatām upādāya | aprameya-pāramitēyam Bhagavann apramāṇa-dharmatām upādāya asaṅga-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāsaṅgatām upādāya |

apramāṇetī sarva-dharma-samutthānasya prādurbhāvasyāsamutthānatām upādāya vipakṣa-nivṛtti-pratipakṣāvāhakatvenāpramāṇa-sattvāvakāśadatvān mārgākāro 'pramāṇah. yathā cāpramāṇa-sattvāvakāśada ity āha: *anta-dvayānanugamēti.* *sarva-dharmānabhīniveśatām upādāya* samsāra-nirvāṇānta-dvayasya prahāṇād ananugamo 'nupalambhah. asambhinnetī dharmadhātu-rūpeṇa *sarva-dharmānām asambhedanatām* anānā-rūpatām *upādāya* vipakṣa-nivṛttyā nyāyākāro 'sambhinnah. yathā ca nyāya [Tib. 179¹] ity āha: *aparāmr̥ṣṭeti.* *sarva-śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmy-aspr̥haṇatām upādāya* tad-vikalpāsāmṛṣṭo 'parāmr̥ṣṭah. avikalpēti vikalpa-samatām *upādāya* pratipatty-ākāro 'vikalpah. yathā ca pratipattir ity āha: *aprimeyēti.* *apramāṇa-dharmatām upādāya* labdhaparityāge 'labdha-lābhe ca hīna-praṇīta-vikalpābhāvam puro-dhāya jñeyāvadhirahitatvenāprameyah. asaṅgēti tatra-tatrādhigame gaganavat *sarva-dharmāsaṅgatām upādāya* nairyāṇik'ākāro (P. 127^a) 'saṅgah.

tad evam apramāṇānta-dvayānanugamāsambhinnāparāmr̥ṣṭāvikalpāprameyā-saṅg'ākārā yathākramam yaḥ sarva-sattvāvakāśado mārgo yathā ca sarva-sattvāvakāśadaḥ, yo nyāyo yathā ca nyāyah, yā pratipattir yathā ca pratipattiḥ, yac ca niryāṇam iti dvau dvau dvāv eka iti sapt' ākārā mārga-satye bhavanti.

(1) *sarva-dharmāsamutthānatām* iti kha° | *sarva-dharma-samutthānatām* iti ga° |

(2) *anta-dvayānanugama* iti ga° ca° |

anitya-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāsāṃskṛtatām upādāya | duḥkha-pāramitēyam Bhagavann ākāśa-sama-dharmatām⁽¹⁾ upādāya | śūnya-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmānupalabdhitām upādāya | anātma-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharma-anabhīniveśanatām upādāya | alakṣaṇa-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmānabhīnirvṛttitām upādāya |

anityēti sarva-dharmānām asattvena hetu-pratyayair asāṃskṛtatām upādāya nityam asad ity asad-artha 'nityārthah. duḥkhēti ākāśasya sarva-dharmeṣu samatām upādāya sarva-vastu-vyāpi saṃskāra-duḥkham. śūnyēti adhiṣṭhātrātma¹-sambandha-gandhānubandhenāpi *sarva-dharmānupalabdhitām* upādāya para-parikalpitātm'ādi-rahitatvam śūnyam. anātmēti [Tib. 179¹] svayam anātmatvena *sarva-dharmānabhīniveśatām upādāya* pudgalādy-asvabhāvo 'nātmā. alakṣaṇēti *sarva-dharmānabhīnirvṛttitām upādāya* niḥsvabhāvo 'lakṣaṇam.

tad evam anitya-duḥkha-śūnyānātm'ākārāḥ pañcamālakṣaṇ'ākāra-svabhāvā iti pañc' ākārā duḥkha-satye bhavanti. |

sarva-śū(207)nyatā-pāramitēyam⁽²⁾ Bhagavann anantāparyantatām upādāya |

sarva-śūnyatēti pūrvāpara-bhāva²-lakṣaṇasyāntasya madhyasya ca parito 'nta-dvayena yuktatvāt paryantasyāvidyamānatvenānāntāparyantatām upādāya nirodha-saty'ākārāḥ śodaśa-śūnyatāḥ *sarva-śūnyatā*.³ tatra: adhyātma-bahir-dhōbhaya-vastūnām nirodhenādhyātma⁴-bahirdhōbhaya-śūnyatākārāḥ trayo nirodhākāra-svabbāvāḥ. śūnyatāyām bhājana-loke paramārthe saṃskṛte 'saṃskṛte śāśvato(P. 127^b)echedānte 'navarāgra-saṃsāre 'dhigata⁵-dharmānava-kāre 'bhini-veśasya prajñapty-ātmakasyāsta-prakārasya nirodhena yathākramam śūnyatā-śūnyatā mahā-śūnyatā paramārtha-śūnyatā saṃskṛta-śūnyatā asaṃskṛta-śūnyatā atyanta-śūnyatā anavarāgra-śūnyatā anavakāra-śūnyatā cety aṣṭau śūnyatākārāḥ śāntākāra-svabhāvāḥ. praṇītākārah para-parikalpita-kāraka⁶-nirodhena

(1) ākāśa-samatām iti kha° na° ca° |

(2) *sarva-śūnya-pāramitēyam* iti na° |

1. °ṣṭhātātma C. 2. om. P. 3. °tāḥ CT. 4. °rodhyen° P. °rodhān° C. 5. °gama C. 6. °pit'ākāra C.

prakṛti-sūnyatākāraḥ. viṣaya-bhrānty-ātmikānām prajñapti-lakṣaṇa-kāla-bhrā-
ntīnām nirodhena sarva-dharma-lakṣaṇānupalambha-sūnyatākārās trayo niḥsa-
raṇākāra-svabhāvāḥ. svabhāva-nirodhenābhāva[Tib. 180^a]svabhāva-sūnyatākāra
eva niḥsaranākārātmaṇa iti nirodhākāram sāntākāram pranītākāram niḥsara-
5 nākāram cādhikṛtya yaś e'ādhyātmikāder vastuno nirodhaḥ, yathā ca sānto 'ṣṭa-
vidhābhiniśōparamāt, yathā ca pranītah prakṛtya¹, yathā ca niḥsaranām tri-
vidha-bhrānti-nirodbena, yac ca niḥsaranām abhāva-svabhāvatēti trayo 'ṣṭāv ekas
traya eka iti yathākramam śodaśākārā nirodha-satye bhavanti.

samudāyena ṣaṭtrimśad iti mārgajñatākāraḥ.

10 tathā cōktam :

hetau mārge ca duhkhe ca nirodhe ca yathākramam
aṣṭau te sapta pañcēti śodaśēti ca kīrtitāḥ iti. (3)

smṛtyupasthānādi-bodhi-pakṣa-dharma-pāramitēyam Bhā-
gavāṁś teṣām anupalabdhitām upādāya |

15 tad-anantaram sarvākārajñatākārā vaktavyāḥ. tatra ca sarvārya-pudgalā-
dhikārena trividha-sarvajñatākāra-samgraho bhavati.

ataḥ sarvajñatā-mārga²-bhede(P. 128^a)n³ āha : smṛty upasthānādi-bodhi-
pakṣa-dharmēti. teṣām eva bodhipakṣa-dharmānām anupalabdhitām upādāya
smṛtyupasthānādaya eva pāramitēty arthaḥ.

20 etad uktam : tatra sarvajñatāyām ādau catuh-satyāvatārāya sva-sāmānya-
lakṣaṇa-parikṣita-kāya-vednaā-citta-dharma-smṛtyupasthānākārās catvāro va-
stu-parikṣā-mārgaḥ, tena kāyādi-caturvidha-vastu-parikṣaṇāt. tato 'vatīrṇasya
vīryam iti sarvathōtpannānutpannasyākuśalasya kuśalasya ca yathākramam
[Tib. 180^b] prahāṇāutpādanārtham bhūyobhāvōtpādanārtham ca hetu-bhūta-
vīryātmaṇaḥ samyakprahāṇākārās catvāro vyāvasāyika-mārgaḥ. tathā āvaraṇa-
prahāṇādi-mukhena vīryārambhād vīryavataś citta-karmanyatāpādanam⁴ iti
chanda-vīrya-citta-mīmāṃsā-samādhi-prahāṇa-saṃskāra-samanvāgata-rddhipādā-
kārās catvāraḥ samādhi-parikarma-mārgaḥ. tathā chandādi-mukhena karman-
yatāpādanāt kṛta-citta-parikarmaṇo 'nantaram ūṣma-mūrdha-prayoga iti tat-

1. °ñīta-kṛtyā P. 2. °rge P. 3. °dān P. 4. °dānam PCT.; byed-pa.

svabhāvāḥ śraddhā-vīrya-smṛti-samādhi-prajñēndriyākāraḥ pañca samyag-abhi-
samaya-prāyogika-mārgaḥ. śraddhēndriyādin' ārya-mārga-samudāgamāyādhi-
pati-bhūtōṣma-mūrdha-prayogād adhigatōṣmādeḥ kṣānty-agradharma-prayoga iti
tat-svabhāvāḥ śraddhā-vīrya-smṛti-samādhi-prajñā-balākāraḥ pañca sarvathā
'bhīsamaya-saṃśleṣa-mārgaḥ. śraddhā-balādinā 'nantaram satya-prativedhārtham
āśraddhyādi⁵-vipakṣānabhibhūta-kṣānty-agradharma⁶-prayogād vidi(P. 128^b)tō-
ṣmādi-catuṣkasya satya-darśana-mārga iti smṛti-dharīapracīcaya-vīrya-prīti-
praśrabdi-samādhy-upekṣākāraḥ sapta bodhyāṅgābhyām abhīsamaya-mārgaḥ, ten-
āditah pratyātma-vedya⁷-tattvābhīsamobhāt. parijñāta-'satya'-darśanasya⁸ bhā'
vanā-mārga iti samyag-dr̄ṣṭi-saṃkalpa-vāk-karmāntājīva-[Tib. 181^a]vyāyāma-
smṛti-samādhy-āryāṣṭāṅga-mārgākārā viśuddha⁹-nairyāṇika-mārgaḥ, darśana-mā-
rgād ūrdhvam anena bhāvanā-prahātavya-kleṣa-viśuddhaye niryāṇat. ata evā-
śām bodhipakṣa-dharmānām es' ānupūrvī.

tad evam vastu-parikṣā-mārgādi-saptavidham mārgam adhikṛtya sarvajñatā-
mārgādhiṣṭhānāḥ saptatrimśad ākāra bhavanti.

sūnyatānimittāpranīhita-pāramitēyam⁽³⁾ Bhagavan tri-
vimokṣa-mukhānupalabdhitām upādāya |

20 tad-anantaram mārgajñatā-mārga-bhedān āha : sūnyānimittāpranīhita-
pāramitēti. sūnyānātākāra⁸-svabhāvam prathamām sūnyatā-vimokṣa-mukham
dr̄ṣṭi-kṛta⁹-pratipakṣaḥ¹⁰. yac e' ānimittam nirodho yena ca nimitta¹¹-vikalpāpo-
dhena mārgenēti kṛtvā nirodha-mārga-satyākāra-svabhāvam dvitiyam ānimittā-
vimokṣa-mukham dr̄ṣṭi-nimitta-vikalpa¹²-pratipakṣaḥ. yat tūktam ānimittā-
śāmākārair¹³ iti tad vastu-nimittānuviddham śrāvaka-mārgam adhikṛtyēti na te-
nāsyā¹⁴ virodhaḥ. anitya-duhkha-samudaya-satyākāra-svabhāvam trītyam apra-
ṇīhita-vimokṣa-mukham traidhātuka-praṇidhāna-pratipakṣaḥ. ity evam tri-
vimokṣa-mukhākārās trayāḥ pratipakṣa-mārgaḥ.

(3) sūnyā-nimittā-pranīhita-pāramitēyam iti kha[°] ga[°]

1. āśradhy[°] P. °ddhādi C. 2. °ntyā 'gr[°] C. 3. om. C. 4...4. mthoñ-bahi-
lam=darśana-mārgasya. 5. °ajñāna-tattva C. 6. °ddhi P. 7. stoñ-pa-ñid dañ mtshan-
ma med-pa=sūnyatān[°] But see note 2 of Ed. 8. stoñ-pa-ñid dañ bdag-med-pa=sūn-
yatān[°] 9. kṛt P. 10. paks[°] C. gñen-po. 11. °ānimittam PCT. mtshan-mahi.
12. vitarka C. 13. sam[°] C. 14. °kṛteti. nāsyā P.

aṣṭa-vimokṣa-pāramitēyam Bhagavam̄ teṣāṁ anupalabdhī-
tām upādāya |

aṣṭa-vimokṣa-pāramitēyam iti avibhāvita-vibhāvita-rūpa-samjñatvād yathā-
kramam adhyātmam̄ ¹rūpy arūpi ca¹ pratyātmam̄ dhyānam ārūpya-samāpattim̄
5 vā niśrity² bahir(P. 129^a)dhā rūpāṇi suvarṇa-durvarṇāni paśyatīty etau nirmā-
nāvaraṇa-pratipakṣeṇa dvau vimoksau. śubhāsubha-rūpa-nirmāṇe ca [Tib. 181^b]
yathāsamkhyam ābhogah prātikūlyam̄ ca samkleśah. tat-pratipakṣeṇa śubha-vimo-
kṣamukham̄ kāyena sāksātkṛtvōpasampadya viharati. pratyātmam̄ śubhāsubheṣu
rūpeṣv anyonyāpeksā-samjñām̄ anyonyānugama-samjñām̄ ca ³niśrityānyonyāka-
rasa-samjñā-lābhena yathēṣṭam̄ ⁴rūpādhimokṣa-vibhutva-lābhād ity eko vimokṣah.
10 iti vimokṣākārās trayo nirmāṇa-mārgaḥ.

moksānukūla-vihāra⁵-mārga-svabhāvāś catvāraś catur⁶-ārūpya-samāpatty-ākā-
rāḥ, sānta-vihāra-mārga-svabhāvah̄ samjñāveditanirodh'ākāra ekaḥ. iti pañc'
ākārā dṛṣṭadharma-sukhavihāra-mārgaḥ.

15 navānupūrvva-vihāra-pāramitēyam Bhagavan prathama-
dhyān'ādīnām̄ anupalabdhītām upādāya |

navānupūrvavihāra-pāramitēyam iti catur-dhyān'ārūpya-nirodha-samāpatty-
ākārā nava lokottara-mārgaḥ.

catuh-satya-pāramitēyam Bhagavan duḥkh'ādīnām̄ anupala-
20 bdhitām upādāya |

catuh-satya pāramitēyam iti catuh-satya-samgr̄hitāḥ kleśa-visamyo-ga-lakṣa-
nānantarya-mārg'ākārās catvāraḥ prahāṇa-mārgaḥ.

daśa-pāramitēyam Bhagavan dān'ādīnām̄ anupalabdhītām
upādāya |

25 daśa-pāramitēyam iti dān'ādi-pāramit'ākārā daśa buddhatva-mārgaḥ.

1 ... 1. Ex conj. rūpā C, rūparūpiḥ P. gzugs-can dān gzugs-can ma-yin-pa.

2. niḥśr̄° PCT. brten-te. 3. niḥśr̄° PC. brten-nas. 4. °ṣṭa C. 5. viraha C.

6. °bhāvāś catvāt P, bhāvāś cat° CT.

tad evam̄ pratipakṣa-mārg'ādi-śaḍvidha-mārgam adhikṛtya mārgajñatā-mā-
rgādhishṭhānāś catuṣtriṁśad ākārā bhavanti.

bala-pāramitēyam Bhagavann anavamṛdyatām upādāya
vaiśāradya-pāramitēyam Bhagavann atyantānavalīnātā⁽¹⁾m̄ upā-
dāya | pratisaṁvit-pāramitēyam Bhagavan sarvajñatā'saṅgā-
pratighātitā⁽²⁾m̄ upādāya | sarva-buddha-dharm'āveṇika-pāra-
mitēyam Bhagavan gaṇanā-samatikramatām upādāya | tathā-
gata-tathatā-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmāvitathatām
upādāya | svayambhū-pāramitēyam Bhagavan sarva-dharmā-
svabhāvatām upādāya | sarvajña-jñāna-pāramitēyam Bhagavan
10 yad uta pra�ñāpāramitā sarva-dharma-svabhāva-sarv'ākāra-
parijñānatām upādāyēti ||

tad-anantaram sarv'ākārajanat'ākārā vaktavyāḥ. tatra ca mārgo niratiśaya-
tvād eka eva, kevalam̄ tu bala-vaiśāradya'ādy-ākāra-bhedenāsyā višeṣa-mārgasyā-
sādhāraṇa-bhedo vaktavya ity āha : *bala-pāramitēyam* iti. sthānāsthānajñā(P. 15
129^b)na-balām karmavipākajñāna-balām nānā'dhimuktijñāna-balām anekaloka-
dhātujñāna-balām indriya[Tib. 182^a]parāparajñāna-balām sarvatragāminīpra-
tipajjñāna-balām samkleśavyavādānajñāna-balām pūrvanivāsānusmṛtijñāna-
balām cyutupapattijñāna-balām āsravakṣayajñāna-balām iti nirjita-vipakṣa-
tvenānavamṛdyatām upādāya bal'ākārā daśa. 20

vaiśāradya-pāramitēyam iti buddho 'ham ity ātma-pratijñāne, rāg'ādīnām
antarāyatv'ākhyāne, sarvajñatādi-mārgasya niryāṇatva-prakāśane, kṣīṇ'āsrava-
tven' ātmano 'bhypagame¹ ca paryanuyoktur abhāvenānavalīna-cittatām upā-
dāya vaiśārdy'ākārās catvāraḥ.

pratisaṁvit-pāramitēyam iti paryāye dharma-lakṣaṇe janapada-bhāṣāyām 25
dharma-prabhede ca yathākramam adhigat'āsvādana-jñey'āvaraṇa-pratighātābhā-
vena ²sarva-jñānāsaṅgāpratighātitām upādāya dharmārtha-nirukti-pratibhāna-

(1) atyantānavalīna-citatām iti ca°|

(2) sarva-jñānāsaṅgāpratighātitām iti na°|

 sarva-jñānāsaṅgātā-pratighātitām iti gha°|

1. °nābhya° C. 2. °rvajña-jñānās° C.

pratisaṁvid ākārāś catvāraḥ.

sarva-buddha-dharm'āvenika-pāramitēyam iti nāsti skhalitam ravitam muśita-
smṛtir asamāhita¹-cittam nānātvā²-saṁjñā 'pratisaṁkhyāyōpekṣā cēty evam ākā-
rāḥ ṣaṭ. jñey'āvaraṇa-viśuddhim ārabhya nāsti chandataḥ vīryataḥ smṛtitāḥ
5 samādheḥ prajñāyā vimukteś ca sakāśat pariḥānir ity evam ākārāḥ ṣaṭ. kāya-
vāni-manas-karmanām jñāna-pūrvamgāmānuparivantar'ākārāś trayah. atitānā-
gata-pratyutpannesv asaṅgāpratihata-jñān'ākārāś trayah. iti (P. 130^a) śrāva-
k'ādy-asādhāraṇatvena *ganānā-samatikramānatām*³ [Tib. 182^b] *upādāyāṣṭādaś'*
āvenīka-buddhadharm'ākārāḥ.

10 *tathāgata-tathatēti sarvasya dharmasya buddhair bhagavadbhir bhāsitasya
lakṣaṇārthāvaikrtyād avitathatām upādāya sarva-buddha-bhāsita-tathat'ākāra
ekah.*

svayambhū-pāramitēyam iti *sarva-dharma-svabhāvatām upādāya* tad-adhiga-
masyāparapratyayatvāt sarva-dharma-vaśavartina⁴ svayambhv-ākāra ekaḥ.

15 *sarvajñā-jñāna-pāramitēyam* iti *sarva-dharma-svabhāva-sarv'ākāra-parijñā-
natām upādāya* sarv'ākārābhisaṁbodhi⁵-buddhatv'ākāra ekaḥ.

tad evam-kṛtvā yathā bal'ādibhir ākārāṇām prabhedo, yaś caisām svabbāvas
tathatā, yasya ca te sarva-dharma-vaśavartinaḥ svayambhuvo, yad-arthaṁ ca
sarva-dharma-sarv'ākārābhisaṁbodhāyēti yathākramam daśa catvāras catvāro
20 'ṣṭādaśa eka ekaś cēty ekōna-catvārimśad ākārāḥ sarv'ākārajñatāmārgā-
dhiṣṭhānā bhavanti.

yathōktā 'eva c' ākārāḥ⁶ śrāvak'ādi-bhedenā sarv'ākārajñatāyām⁶ mārga-
satya⁷-bhedād avagantavyāḥ

tathā cōktam :

25 smṛtyupasthānam ārabhya buddhatv'ākāra-paścimāḥ
śisyāṇām bodhisattvāṇām buddhāṇām ca yathākramam || (4)
saptatrimśac catustrimśat trimśan nava ca te matāḥ
tri-sarvajñatva-bhedenā mārga-satyānurodhataḥ || iti. (5)

tatra : anāsravāḥ s'āsravāś ca sarvajñat'ākārā yathākramam śrāvaka-bo-
30 dhsaitta-bhedenā. mārgajñat'ākārāḥ s'āsravā eva bodhisattvāṇām atyanta-

1. tam PT. 2. nānā'rtha PT. 3. °matām P. 4. °dha P. 5...5. ev' āk°
P. 6. °yā P. 7. om. Tib. 8. °rtana T.

kleśāprahāṇāt. anāsra(P. 130^b)vā eva [Tib. 183^a] sarv'ākārajñat'ākārāḥ sa-vāsan-
kleśa-jñey'āvaraṇa-prahāṇena sarva-dharma-jñānitvāt samyak-sambuddhasya ity
ekatra ganyamānam¹ trisaptaty-uttaram ākāra-śatam ity ākārāḥ.

yat tūktam²

nāmalaḥ sodaśabhyo 'nya ākāra³

5

iti tat kleś'āvaraṇa-mātra-pratipaks'ākārābhisaṁdhinēti na tenāsyā virodhah.

Āryaśṭasāhasrikāyām prajñāpāramitāyām stuti-parivarto
nāma navamah || 112 ||

Abhisamayālamkār'ālokāyām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām stuti-pari-
varto nāma navamah.

10

1. gamyam° C. 2. yad uktam CT 3. 'nya-kārā CT. 阿毘達磨俱舍論第二六(正藏
二九 139°).

X.

DHĀRAṄA-GUNA-PARIKĪRTANA-PARIVARTO
NĀMA DAŚAMAH

(208) atha khalu Śakrasya devānām indrasyāitad abhūt|
pūrva-jina-kṛtādhikārās te kula-putrāḥ kula-duhitaraś ca bhaviṣ- 5
yanti bahu-buddhāvaropita-kuśala-mūlāḥ kalyāṇamitra-parigr-
hītāś ca bhaviṣyanti yeṣām iyaṁ prajñāpāramitā śrotrāvabhāsam
apy āgamiṣyati| kah punar vādo ya enām eva gambhīrām pra-
jñāpāramitām udgr̄hiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryav- 10
vāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty uddekṣya-
nti svādhyāsyanti| udgr̄hya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya
pravartya deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāya tathatvāya śikṣiṣya- 15
nte tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante na
te avara-mātrakeṇa kuśala-mūlena samanvāgatā bhaviṣyanti
bahu-buddha-paryupāsitās te kula-putrāḥ kula-duhitaraś ca
bhaviṣyanti| paripṛṣṭāḥ paripraśnikṛtāś ca te buddhā bhaga- 20
vanto bhaviṣyanti| kula-putraiḥ kula-duhitṛbhiś cānām eva
prajñāpāramitām| śruti⁽¹⁾ cēyaṁ paurvakaṇām⁽²⁾ api tathāga-
tānām arhatām samyaksambuddhānām antikād ya enām pra-
jñāpāramitām etarhy api śroṣyanti| śrutvā cōdgrahiṣyanti
dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśa-
yiṣyanty upadekṣyanty uddekṣyanti svādhyāsyanti tathatvāya
śikṣiṣyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpa- 25
tsyante|| bahu-buddhāvaropita(209)-kuśala-mūlāś te kula-

(1) śruti-vēti nā°|

(2) pūrvakaṇām iti ca°|

putrāḥ kula-duhitaraś ca veditavyāḥ ya etasyām eva gambhirāyām prajñāpāramitāyām bhāṣya-māṇayām deśyamāṇayām upadiśyamāṇayām uddiśyamāṇayām svādhyāyamāṇayām nāvalesyante na samleṣyante na viṣatsyanti na viṣādam āpatsyante na viṣṭhikariṣyanti mānasam na bhagna-priṣṭhikariṣyanti nōttrasiṣyanti na samṛtrāsam āpatsyante ||

viśiṣṭa-prayogair ākāra bhāvayitavyāḥ. te ca prayoktāram vinā kathayitum
āsakyā iti śravaṇādi-bhājanam¹ prayoktāram nirdiśānām āha: atha khalu
Śakrasyēty-ādi. tathāgatam uddiśya vihārādi-karaṇāt pūrvā-jina-kṛtādhikārāḥ.
10 piṇḍapātādi²-dānād bahu-buddhāvaropita-kuśalamūlāḥ. kalyāṇamitrair adhiṣṭhitvena kalyāṇa-mitra-parigr̥hītāḥ. yathōkta-višeṣaṇa-trayopetā ev' ākāra-lakṣaṇāyā Mātūr asyā mukhyataḥ śravaṇā³-bhājanam.

tathā cōktam:

kṛtādhikārū buddhesu, teṣūpta-śubha-mūlakāḥ,

15 mitraih sanāthāḥ kalyāṇair asyāḥ śravaṇa-bhājanam || iti. (6)

avara-mātrakenēti alpena. kāyādy-upasthānārādhanād bahu-buddha-paryu-
pāsītāḥ. samśayārtha-nirṇayāya svarūpa⁴-paripṛeṣchanāt⁵ paripriṣṭāḥ. hetu-pari-
pṛeṣhayā paripraśnīkṛtāḥ. dānādi-daśa-pāramitā-pratipattyā 'nuṣṭhānād⁶ bahu-
buddhāvaropita-kuśalamūlāḥ. krta-tathāgata-paryupāsanādāya evōdgrahanādi-
20 bhājanam [Tib. 183^b] ity avasātavyam.

tathā cōktam:

buddhōpāsana-sampraśna-dāna-śilādi-caryayā

udgraha⁷-dhāraṇādīnām bhā(P. 131^a)janatvam satām matam || iti. (7)

atha khalv āyuṣmān Śariputraḥ Śakrasya devānām indra-
syā imam evamrūpam cetasālva cetah-parivitarkam ājñāya
Bhagavantam etad avocat | yo Bhagavann ihaiva gambhirāyām
prajñāpāramitāyām bhāṣyamāṇayām deśyamāṇayām upadiśya-

1. °na C. 2. pātrādi PC. 3. Tib. adds: la-sogs-pa=ādi, but cf. next stanza. 4. om. P. 5. °chhatāt P. 6. °tty-an° CT. 7. udgrāha PC.

māṇayām kula-putro vā kula-duhitā vā 'bhiśraddhadhad ava-
kalpayann adhimucya prasanna-citto bodhāya cittam utpādyā
enām prajñāpāramitā⁸m udgrahiṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati
paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyaty upadekṣyat⁹ ud-
dekyati svādhyāsyati tathatvāya śikṣiyate tathatvāya pratipa-
tsyate tathatvāya yogam āpatsyate yathā 'vinivartanīyo bodhi-
sattvo mahāsattvas tathā sa dhārayitavyah ||

5

yukta evāyām Śakrasya vitarkah. yasya yathōkto hetur asti sa evā-
dhimokṣam¹⁰ karotīty āha: yo Bhagavann ity-ādi. tathatvāya² śikṣiyata ity-ādi
pada-trayam prayoga-maula-priṣṭhāvasthāsu darśana-bhāvanā-viṣeṣa-mārga-bhe-
dād vā⁴ grāhyam.

10

tat kasya hetoh¹¹ gambhirā Bhagavan iyam prajñāpāra-
mitā na hi Bhagavan paritta-kuśala-mūlenāparipṛeṣchaka-jāti-
yenāśrutvā buddhānām bhagavatām sammukhibhāvataḥ pūrvam
acaritavata ihaivēyam evam gambhirā prajñāpāramitā adhi-
muktum śakyā |

15

nanu viśiṣṭārthādhigamābhāve katham udgrahādi-mātrenāvinivartanīyo
dhārayitavya iti tat kasya hetor ity āśaṅky¹² āha: gambhirāty-ādi. yathōkta-
tathāgata-paryupāsana-sampraśna-dāna-śilādi-caryā-hetu-traya-vaiparītyena³ pa-
ritta-kuśala-mūlenāparipṛeṣchaka-jātiyena pūrvam acaritavatēti pada-trayam yo-
jyam.

20

etad uktam: vyatireka-mukhena yasmād yathā-nirdiśa-buddhōpāsanādi-
kāraṇenādhimuñceati prajñāpāramitām viśiṣṭādhyāsayatayā tasmād avinivarta-
nīyo dhārayitavya iti.

25

ye punar anadhimucyānā²m anavabudhyamānāḥ pra-
tikṣeptavyām māṃsyante (210) pūrvāntato 'pi Bhagavāns taiḥ

(1) gambhirām prajñāpāramitām iti kha° ca° |

(2) punar adhimucyānām iti ga° ca° |

1. yav° P. °tur iti sa ye bodh° C. 2. °thātv° C. 3. °rīty° P. °rite(!) C.

4. om. PC.

kula-putraiḥ kula-duhitṛbhiḥ cēyam gambhīrā prajñāpāramita
bhāsyamānā pratikṣiptā ||

yathōkta-hetu-vaikalyāe ca pratikṣipantīty āha : *ye punar adhimucyēty-ādi.*

5 tat kasya hetoḥ | yathā 'pi nāma parittatvāt kuśala-mūlā-
nām | na hi Bhagavann acaritavadbhiḥ pūrvāntata iyam gam-
bhīrā prajñāpāramitā śakyā adhimoktuḥ | ye 'pi ca pratik-
ṣepṣyanty enām gambhīrām prajñāpāramitām bhāsyamānām
te 'py evaṁ veditavyāḥ || pūrvāntato 'py ebhir iyam gambhīrā
prajñāpāramita bhāsyamānā pratikṣiptā | tathā hy eṣām asyām
gambhīrāyām prajñāpāramitāyām bhāsyamānāyām nāsti śra-
ddhā nāsti kṣāntir nāsti ruciḥ nāsti cchando nāsti viryam nāsty
apramādo⁽¹⁾ nāsty adhimuktir na cābhīḥ pūrvam buddhā bha-
gavanto buddha-śrāvakā vā paripṛṣṭā na ca paripraśnikṛtā iti ||

10 katham idānīm-pratikṣep'āśayena pūrvā¹-pratikṣepo gamyata iti *tat kasya*
15 *hetor* ity āśaṅky' āha : *yathā 'pīty-ādi.* yasmād idānīm kuśala-mūlānām pa-
rīttatvāt pratikṣep'āśayo Mātus tasmāt pūrvam api pratikṣepo gamyate. anya-
thā parītta-kuśala-mūlatvānupapatter² ity arthaḥ. tad ev' āha : *na hi Bhaga-*
vann ity-ādi.

20 atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantām Śāriputram
etad avocat | gambhīrā ārya Śāriputra prajñāpāramitā | kim
atr' āścaryam syād yad asyām gambhīrāyām prajñāpāramitāyām
bhāsyamānāyām pūrvam acaritāvī bodhisattvo mahāsattvo nā-
dhimucyeta ||

25 ucitam evōktam Śāriputreṇty' āha : *gambhīrēty-ādi.* [Tib. 184^a] *kim atr'*
āścaryam, nāīva kiṃeit, kāraṇānurūpatvāt kāryasya.

(1) nāsty aprasāda iti nā^o

1. °rvām PT. 2. °śalatv° P.

atha khalu Śakro devānām indro Bhagavantam etad avo-
cat | namaskaromi Bhagavan prajñāpāramitāyai | sarvajñā-
jñānasya sa Bhagavan namaskāram karoti yaḥ prajñāpāramitā-
yai namaskāram karoti ||

Bhagavān āha | evam eva Kauśikāvam etat | sarvajñā-
jñānasya sa Kauśika namaskāram karoti yaḥ prajñāpāramitāyai
namaskāram karoti |

samjāta-prasādātiśayatvād āha : *namaskaromīty-ādi.*

10 tat kasya hetoḥ | ato nirjātā hi Kauśika buddhānām bha-
gavatām (211) sarvajñātā sarvajñā-jñāna-nirjātā⁽¹⁾ ca punaḥ
prajñāpāramitā prabhāvyate || evam asyām prajñāpāramitāyām
caritavyām evam asyām prajñāpāramitāyām sthātavyām evam
asyām prajñāpāramitāyām pratipattavyām evam asyām prajñā-
pāramitāyām yogam āpattavyām ||

15 katham Mātūr namaskāre (P. 131^b) 'nyasya sambandhābhāvān namaskāra iti
tat kasya hetor ity āśaṅky' āha : *ato nirjātā kīty-ādi.* bodhisattvāvasthāyām
Mātūr abhyāsenā buddhatva-prāptes tataḥ *sarvajñātā nirjātā.* buddhatvāvasthā-
yām vineyebhyaḥ prajñāpāramitā-prakāśanāt *sarvajñā-jñāna-prabhāvitā ca pra-*
jñāpāramitēty evam hetu-phala-sambandhāt *prajñāpāramitā-namaskāre sarva-*
jñā-jñānasya namaskārah. evam iti *sarvajñā-jñānasya hetutvena phalatvena cēty* 20
arthaḥ. śruta-cintā-bhāvanāmaya-jñānair yathākramam *prajñāpāramitāyām*
caritavyam ity-ādi-'pada-trayām yojjyam.

20 atha khalu Śakro devānām indra Bhagavantam etad avo-
cat | katham Bhagavan prajñāpāramitāyām caran bodhisattvo
mahāsattvāḥ prajñāpāramitāyām sthito bhavati | katham pra-
jñāpāramitāyām caran prajñāpāramitāyām yogam āpadyate ||

prayokṭr-nirdeśānantaram prayogārtham praśnayann āha : *katham Bhaga-*

(1) *sarvajñātā-nirjātā iti gha^o* |

vann ity-ādi.

evam ukte Bhagavān Śakraṁ devānām indram etad avocat| sādhu sādhu Kauśika| sādhu sādhu punas tvam Kauśika| yas tvam tathāgatam arhantam samyaksambuddham enam 5 artham paripraṣṭavyam paripraśnikartavyam manyase| idam api te Kauśika buddhānubhāvena pratibhānam utpannam|

prakaraṇānurūpatvāt praśnasya sādhu sādhv iti sādhu-kāra-dānam. enam³ artham ity-ādi¹ vaksyamāṇān viṁśati-prayogān ārabhya svādhigamārtham pari-
praṣṭavyam parādhigamārtham pari-praśnikartavyam tathāgataṁ manyase prati-
10 padyase jāniṣa iti yāvat.

iha Kauśika bodhisattvo mahāsattvaḥ prajñāpāramitāyāṁ caran rūpe na tiṣṭhati rūpam iti na tiṣṭhati yataḥ Kauśika bodhisattvo mahāsattvo rūpe na tiṣṭhati rūpam iti na tiṣṭhati evam rūpe⁽¹⁾ yogam āpadyate| evam vedanāyāṁ samjñāyāṁ sam-skāreṣu vijñāne tiṣṭhati vijñānam iti na tiṣṭhati yataḥ Kauśika bodhisattvo mahāsattvo vijñāne na tiṣṭhati vijñānam iti na tiṣṭhati evam vijñāne yogam āpadyate|

tatra: rūp'ādy-anavasthāna-prayogam āha: iḥety-ādi.² ādhāra-svarūpa-
bhedena rūpe rūpam iti pada-dvayaṁ vācyam. tataḥ kim ity āha: yata ity-ādi.
20 [Tib.184^b]

etad uktam: yasmād rūp'ādiṣu niḥsvabhāvatayā sthāna-pratiṣedhas tasmāt
tatrānavasthāna-prayoga iti.

rūpam iti Kauśika na yojayati yataḥ Kauśika rūpam iti na yojayati evam rūpam iti na (212) tiṣṭhati| evam vedanā samjñāsam-skārā vijñānam iti Kauśika na yojayati yataḥ Kauśika vijñānam iti na yojayati evam vijñānam iti na

(1) evam bodhisattvo mahāsattvo rūpe iti gha^o

1...1. om. C. 2. °dinā CT. 3. etam T. 4. °ādiṣv T.

tiṣṭhati| evam prajñāpāramitāyāṁ sthito bhavaty evam yogam
āpadyate||

ayoga-prayogārtham āha: rūpam iti Kauśika na yojayatīti. na yogam
āpadyata ity arthah. tataḥ kiṁ bhavatīty āha: yata ity-ādi. evam yogam
āpadyata iti evam tattvato yogābhāvena samvṛtyā¹ yogam āpadyate. ayoga 5
eva teṣu prayoga² ity arthah.

atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat|
gambhirā Bhagavan prajñāpāramitā|

gambhīra-prayogam āha: gam(P.132^a)bhīrēty-ādi.³ rūp'ādi-tathatā-gam-
bhīratayā pratiṣṭhānupalabdhya-arthena sarvajñatā'dhikāre gambhīrēty ava- 10
bodhāt.

duravagāhā Bhagavan prajñāpāramitā| durudgrahā Bhag-
avan prajñāpāramitā|

duravagāha-prayogam āha: duravagāhēty-ādi.³ rūp'ādi-duravagāhatayā
prakṛty-anāvilārthena mārgajñatā'dhikāre duravagāhēty adhiukṣat. tad eva 15
kathayann āha: durudgrahēti. śrotra-vijñānenā tad-ākr̄ṣtenā ca mano-vijñānenā
durudgrahatvāt.

apramāṇā Bhagavan prajñāpāramitā||

apramāṇa-prayogam āha apramāṇēty-ādinā. rūp'ādy-apramāṇatayā paryā-
ntānupalambhārthena sarv'ākārajñatā'dhikāre 'pramāṇēty ālambanāt.
20 atha vā gambhīrābhisaṁbodham asādhāraṇābhisaṁbodham niruttarābhisa-
bodham cādhikṛtya yathākramām trividho 'yam gambhīra-prayog'ādir uktah.

Bhagavān āha| evam etac Chāriputrāvām etat| rūpam
gambhīram iti Śāriputra na tiṣṭhati yataḥ Śāriputra rūpam
gambhīram iti na tiṣṭhati evam rūpe yogam āpadyate| evam
vedanā samjñā sam-skārā vijñānam Śāriputra gambhīram iti
25

1. om. P. 2. yoga C. 3. °dinā CT.

na tiṣṭhati yataḥ Śāriputra vijñānam gambhīram iti na tiṣṭhati evam vijñāne yogam āpadyate | rūpam Śāriputra gambhīram iti na yogam āpadyate yataḥ Śāriputra rūpam gambhīram iti na yogam āpadyate evam rūpam gambhīram iti na tiṣṭhati | evam vedanā saṁjñā saṁskārā vijñānam Śāriputra gambhīram iti na yogam āpadyate yataḥ Śāriputra vijñānam gambhīram iti na yogam āpadyate evam vijñānam gambhīram iti na tiṣṭhati ||

sādhūktatvena gambhīra-prayogam spaṣṭayann āha: *evam etad ity-ādi*³

10 tad ayam samāsārtho: yadā *gambhīram rūp'ādikam* ity abhiniveśa-yogena tattvato *na tiṣṭhati* tadā 'viparyastatvāt tatra gambhīra-yogam¹ āpadyate. yadā ca *gambhīram* ity api *na yogam* [Tib. 185^a] āpadyate tadā *gambhīram rūp'ādikam* ity api *na tiṣṭhati*. evam yogāvasthānasya niṣedhenāviparīta-gambhīra⁴-prayogārthaḥ kathita iti.

15 etad-anusāreṇa duravagāhāpramāṇa-prayogayor apy artho vāeyah. ete ca gambhīr'ādayas trayah prayogāḥ pratyekam mrdu-madhyādhimātrā ity ārya-Vimuktiṣenah.

20 evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat| gambhīrā Bhagavan prajñāpāramitā 'vinivartanīyasya vyākṛta-sya bodhisattvasya mahāsattvasya purato bhāṣitavyā ||

kṛchra-cirābhisaṁbodha-prayogārtham āha: *gambhīrā Bhagavan prajñāpāramitā 'vinivartanīyasyāty-ādi*. niyata-gotratvena kaścid avaivartiko 'py avyākṛta iti tad-vyavacchedārtham *vyākṛta-grahaṇam*.

25 tat kasya hetoh| sa hi Bhagavan na kāṅkiṣiyati na vicikitsiyati na dhandhāyisyati na vivadiṣyati ||

Mātari sarva-prakāra-jñānābhāvena vicikits'ādi-sa(P.132^b)mbhavāt⁵ tasyāīva purato bhāṣare ko hetur ²iti tat kasya hetor² ity āśaṅky' āha: sa hīty-ādi. sa

1. °ra-pray° P, °re yog° C. 2...2. om. P. 3. °dinā T. 4. gāmbhīrya T.
5. °mbhavāt T, sadbhavāt PC; hgyur-ba srid-paḥi phyr.

yasmāt pratividha¹-dharmadhātu-niṣyanda²-deśanā-dharmāgratvena mithyā-jñā-nābhāvān *na kāṅkiṣiyati*, saṁsaya-jñāna-vigamān *na vicikitsiyati*, ajñāna-vira-hān *na dhandhāyisyati*,³ samyag-jñānōpetatvān *na vivadiṣyati* tasmāt tasyāīva purato bhāṣanīyēti matih. sāmarthyād anyasya punar uttrās'ādi-sambhavāt kṛchra-cirābhisaṁbodha-prayogo darsītah. ⁵

atha khalu Śakro devānām indra āyuṣmantam Śāriputram etad avocat| (213) sacet punar ārya Śāriputra avyākṛtasya bodhisattvasya mahāsattvasya purata iyaṁ prajñāpāramitā bhāsyeta ko doṣo bhavet||

vyākaraṇa-lābha-prayogam āha sacet punar ity-ādinā. ko doṣa iti⁴ 10 katamāḥ kāṅks'ādi-dosāḥ syāt.

evam ukte āyuṣmān Śāriputrah Śakram devānām indram etad avocat| dūrataḥ sa Kauśika bodhisattvo mahāsattva āgato veditavyah cira-yāna-samprasthitah paripakva-kuśala-mūlah sa Kauśika bodhisattvo mahāsattvo veditavyah yo 'vyākṛta imām prajñāpāramitām lapsyate darśanāya vandanāya paryupāsanāya śravaṇāya śrutvā ca nōttrasiyati na samṛasīyati na samṛasam āpatsyate| na cēdānīm asau cireṇa vyākaraṇam pratilapsyate 'nuttarāyāḥ samyaksambodheḥ āsannaṁ tasya vyākaraṇam veditavyam| sa bodhisattvo mahāsattvah nālikam vā dvau vā trin vā tathāgatān arhataḥ samyaksambuddhān atikramisīyati tato vyākaraṇam pratilapsyate 'nuttarāyām samyaksambodhau| api tu tān ārāgaiṣyati ārāgaiṣtvā tāms tathāgatān arhataḥ samyaksambuddhān na virāgaiṣyati⁽¹⁾ tathāgata-darśanām ca vyākaraṇenāvandhyam kariṣyati tathāgata-darśanāc ca tato vyākaraṇam pratilapsyate 'nuttarāyām samyaksambodhau| ²⁰

(1) samyaksambuddhān virāgaiṣyatī ga° ca°!
1. °tibuddha C. rtogs-pa. 2. niḥṣy° C. 3. dhanvāy° PCT. & Ed. rmoṇs-pa.
4. ity-ādi PC.

gotra-sāmarthyād anutrāśādir¹ ato na kaścid ity āha: *dūrata* ity-ādi. dūrād *dūrato* dīrgha-kälād iti yāvat. tad ev' āha: *cira-yāna-samprasthita* iti. atha vā *dūrato* [Tib. 185^b] gambhīrārthādhimoksāc chrāvak'ādy-agocarataḥ² *prajñāpāramitām lapsyata* ity-ādi prathamataram eva tāvad dūrāt paṣyati, tato 5 darśan'āhlādita-śarīro vandate, tato vivardhamāna³-prasāda-vegaḥ pradakṣinī- karan̄ādinā paryupāste, tataḥ kṛtānupūrviko niṣadya śrnotity evam darśan'ādy- artham⁴ *prajñāpāramitām prāpsyanti*. *na cēdānīm asau cireñēti na cireñēdā- nīm* eva darśan'ādi-kāle. etad ev' āha *āsannam* ity-ādinā. *nāikam tathāgatam* ity-ādi *eka-dvi-tri-tathāgatān atikramiṣyati*. tataḥ sa bodhisattvaḥ paśeād *vyā- 10 karanām pratilapsyata* ity evam na, api tu tebhya ity arthaḥ. tad eva kathayann āha: *api tu tān ārāgaiṣyatīti*. *api ca tān eka-dvi-(P. 133^a)tri⁵tathāgatān samyak tat-prajñapta-śiksā-pratipatty' ārāgaiṣyati*. *tathāgata-darśanām ca vyākarāpenāvandhyam kariṣyatīty⁶* *eka-dvi-tri⁵-tathāgatādi-darśanām vyākara- 15 nenāśūnyam kariṣyati*, niyamena vyākaraṇa-lābhāt. tad ev' āha *tathāgata- darśanāc cēty-ādinā*.

yāvac ca vyākaraṇam pratilapsyate 'nuttarāyām samyak- sambodhau tāvad avandhyam kariṣyati tathāgata-darśana-van- dana-paryupāsanōpasthānam yāvan nānuttarām samyaksambo- dhim abhisambuddha iti ||

20 *yāvac⁷ ca vyākaraṇam* ity-ādy upasamhārah sugamah.

atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat| dūrataḥ sa Bhagavan bodhisattvo mahāsattva āgato bhaviṣyati *cira-yāna-samprasthitāḥ* paripakva-kuśala-mūlo hi Bhagavan sa bodhisattvo mahāsattvo veditavyaḥ (214) ya imām gambhīrām *prajñāpāramitām lapsyate* darśanāya vandanāya paryupāsanāya śravaṇāya| kah punar vādo 'tra yaḥ śrutvā cōdgrahīṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati 25 dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśa-

1. anutrāśādim PCT. rjes-su skrag-pa la-sogs-pa. 2. °di-goc° C. 3. 'bhivardh° P. 4. artha C, artha- P. don-du. 5 ... 5. om. C. 6. °ṣyaty PC. šes-byā-ba. 7. yadā PCT. ji-srid-du.

yiṣyaty upadekṣyaty uddekṣyati svādhyāsyati ||

avinivartanīya-prayogārtham āha: *atha khalv āyuṣmān Chāriputra* ity-ādi. kah punar vādo 'tra yaḥ śrutvā cōdgrahīṣyati tītī yaḥ samyag-udgrahan'ādinā 'vinivartanīya-prayogena yuktaḥ sa paripakva-kuśala-mūla¹ ity *atra ko vādo*, nāīva kaścit samdeha [Tib. 186^a] ity arthaḥ. 5

atha khalu Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat| evam etac Chāriputrāvam etat| dūrataḥ sa Śāriputra bodhi- sattvo mahāsattva āgato veditavyaḥ *cira-yāna-samprasthitāḥ* paripakva-kuśala-mūlo hi sa Śāriputra bodhisattvo mahāsattvo bhaviṣyati ya imām gambhīrām *prajñāpāramitām lapsyate* darśanāya vandanāya paryupāsanāya śravaṇāya| kah punar vādo 'tra yaḥ śrutvā cōdgrahīṣyati dhārayiṣyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayiṣyati deśayiṣyaty upadekṣyaty udde- syati svādhyāsyati |

sādhūktatvenānumatim āha evam etad ity-ādinā.²

atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat| pratibhāti me Bhagavan pratibhāti me Sugata aupamyōdāharā- nām; tad-yathā 'pi nāma Bhagavan yo 'yām bodhisattva- yānikāḥ kula-putro vā kula-duhitā va svapnāntara-gato 'pi bodhimāṇe niṣidet veditavyam etad Bhagavann ayām bodhi- sattvo mahāsattva āsanno 'nuttarāyāḥ samyaksambodher abhi- sambodhāyēti| evam eva Bhagavan yaḥ kula-putro vā kula- duhitā vā imām gambhīrām *prajñāpāramitām lapsyate* darśa- nāya vandanāya paryupāsanāya śravaṇāya| kah punar vādah⁽¹⁾ 20 śrutvā cōdgrahītum dhārayitum vācayitum (215) paryavāptum pravartayitum deśayitum upadeśum uddeśum svādhyāpanāya|

(1) kah puna vādo 'tra ya iti ca°|
1. kuśala C. 2. ādi CT.

veditavyam etad Bhagavan dūrato 'yam bodhisattva-yānikah
pudgala āgataś cira-yāna-samprasthita āsanno 'yam bodhisattva-
yānikah pudgalo vyākaraṇasya | vyākariṣyanty enām buddha-
bhagavanto bodhisattvam mahāsattvam anuttarāyāḥ samyak-
sambodher abhisambodhāyēti || cira-yāna-samprasthitah paripa-
kva-kuśala-mūlo hi sa bodhisattvo mahāsattvo veditavyaḥ ya-
syēyam gambhirā prajñāpāramitōpapatsyate⁽¹⁾ 'ntaśah śravaṇā-
yāpi | kah punar vādo 'tra Bhagavan yaḥ kula-putro vā kula-
duhitā vā enām gambhirām prajñāpāramitām udgrahiṣyati
dhārayisyati vācayiṣyati paryavāpsyati pravartayisyati deśa-
isyaty upadekṣyaty uddeksyati svādhyāsyati ||

yathōkta-prayogam eva dr̥dhayann āha : *pratibhāti me Bhagavann* ity-ādi.
upamyōdāharanam iti sādr̥ṣyōdāharanam. *upavartsyata*¹ iti upapatsyate prā-
jñāpāramitōgrahan'ādinā.

tat kasya hetoh | bhūyastvena hi Bhagavan dharma-vya-
sana-saṁvartaniyaiḥ sattvāḥ karmōpacaya air avirahitāś teśām
bhūyastvenāsyām gambhirāyām prajñāpāramitāyām cittāni
pratikūlāni bhaviṣyanti cittāni parivellayisyanti | na hy anu-
pacita-kuśala-mūlāḥ sattvāḥ asyām bhūyastvena bhūta-kotyām
praskandanti prasidanti || upacita-kuśala-mūlāḥ khalu punas
te Bhagavan sūpacita-kuśala-mūlāḥ kula-putrāḥ kula-duhitāś
ca veditavyāḥ yeśām asyām bhūta-kotyām cittām praskandati
prasidati |

katham paripakva-kuśala-mūlo² bodhisattvo³ lakṣyate 'nyasyāpi tad-udgra-
h'ādi⁴-sambhavād iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha : *bhūyastvena hīty-ādi.*
yasmād bāhulyena *dharma-vyasana-saṁvartaniyaiḥ* karmabhir avirahitānām prā-
jñāpāramitāyām cittāni samyag-udgrah'ādi-vimukhatvena pratikūlāni bhaviṣya-

(1) upavartsyate, Haribhadra.

1. upapatsyate Ed. r̥fied-par ḥgyur-ba. 2. śalo P. 3. om. C. 4. °han'ādi C. PT.

nti,¹ parityāga-paratvena *parivellayiṣyanti*, yasmāc ēanupacita-kuśala-mūlāḥ pra-
jñāpāramitāyām arthānavabodhād *bhūta-kotyām*² na praskandanti nāpi prasāda-
lābhāt *prasidanti* (P. 133^b) tasmād upacita-kuśala-mūlāś te yathāvad udgraha-
n'ādi-kāriṇa ity vākyārthaḥ. *bhūta-kotyām* iti bhūtakotir dharmadhātus, tad-
dyotanāt prajñāpāramitā tathōktā.

5

tad-yathā 'pi nāma Bhagavan puruṣo yojana-śatikād aṭavī-
kāntārād dvijyojana-śatikād vā triyojana-śatikād vā catur-yojana-
śatikād vā pañca-yojana-śatikād vā daśa-yojana-śatikād vā 'ṭavī-
kāntārān niṣkrāmet | sa niṣkramya paśyet pūrva-nimittāni go-
pālakān vā paśu-pālakān vā sīmā vā ārāma-sampado vā vanas-
ampado vā tato 'nyāni vā nimittāni yair nimittair grāmo vā
nagaraṇ vā nigamo vā sūcyeta (216) tasya tāni pūrva-nimittāni
drṣṭvāvāyām bhavati | yathēmāni pūrva-nimittāni drṣyante tathā
āsanno me grāmo vā nagaraṇ vā nigamo vā iti | sa āśvāsa-
prāpto bhavati nāsyā bhūyaś cora-manasikāro bhavati | evam
eva Bhagavan yasya bodhisattvasya mahāsattvasyāyām gam-
bhīrā prajñāpāramitōpavartate veditavyām tena Bhagavann
abhyāsanno 'smi anuttarāyāḥ samyaksambodher na cireṇa
vyākaraṇām pratilapsye 'nuttarāyāḥ samyaksambodher iti |
nāpi tenōttrasitavyām na sam̥trasitavyām na bhetavyām śrāvaka-
bhūmer vā pratyekabuddha-bhūmer vā ||

10

15

20

niryāṇa-prayogam āha *tad-yathā 'pi nāma Bhagavan* puruṣo yojana-śatikād
ity-ādinā. evam evety-ādi³ bahu-yojana-śatikād aṭavī-kāntārāt prasthita⁴-puruṣa-
vad āntarāyika-dharma-varjan'ādi-pratipattimato yasyēyām Jinajanānī śrava-
n'ādy-artham upapadyate niyamena niryāṇāntena veditavyam abhyāsanno 'ham
anuttarāyāḥ samyaksambodher ity arthaḥ. tad ev' āha nāpi tenēty-ādinā.

25

tat kasya hetoh | tathā hy asyēmāni pūrva-nimittāni sam-

1. °ntī CT. 2. °dhānugamanān C, °dha-gamanān PT. yañ-dag-pahi mthah.

3. °dinā CT. 4. °ntāra-prapanna C.

dṛṣyante yad utemāṁ gambhirām prajñāpāramitām labhate
darśanāya vandanāya paryupāsanāya śravaṇāya ||

tad-virodhī-dharmānupasthāne [Tib. 186^b] katham śrāvak'ādi-bhūmau patana-
bhayaṁ na syād iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha : *tathā hy asyēmānity-ādi.*
5 etad uktam : yasmāt pudgala-nairātmya-mātra-prabhedatvena² śrāvak'ādi-
bhūmi-viruddhām avikala-sarva-dharma-naihvābhāvy-a-dyotikām prajñāpāra-
mitām *darsan'ādy-ar�am labhate* tato viruddhāyā Mātūr upalambhān na śrā-
vak'ādi-bhūmi-pāt'āśāṅkēti.

10 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |
evam etac Chāriputrāīvam etat | pratibhātu te Śāriputra punar
apy etat sthānam | yathā 'pi nāmālēd buddhānubhāvena
vyāharasi vyāhariṣyasi ca ||

sādhūktatvād evam etac Chāriputrāīvam etad iti sva-hastām dattvā punar
api sāma(P. 134^a)rthy'ādhānārथam³ āha : *pratibhātv* ity-ādi.

15 evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
tad-yathā 'pi nāma Bhagavann iha kaścid eva puruṣo mahā-
samudram draṣṭu-kāmo bhavet sa gacchet mahā-samudram
darśanāya | yathā-yathā ca sa gacchen mahā-samudram darśa-
nāya tathā-tathā sacet paśyet stambam vā stamba-nimittam vā
20 parvatam vā parvata-nimittam vā tenāīvam veditavyam dūre
tāvad ito mahā-samudra iti | sacet na bhūyah paśyet stambam
vā stamba-nimittam vā parvatam vā parvata-nimittam vā tenāī-
vam veditavyam abhyasanna ito mahā-samudra iti ||

nirantara-prayogārथam āha : *tad-yathā 'pi nāma Bhagavann iha kaścid*
25 *evēty-ādi. stambam vā stamba-nimittam vēti viṭapam viṭapa⁴-nimittam vēty*
arthah.

1. °dhe C. 2. °bhavatvena PCT. rab-tu phye-ba-ñid-kyis. 3. °rthy'āvāhanārथam
C. 4. °ttam vā vṛkṣam vā vṛkṣa P; śin nām śin-kyi mtshan-ma.

5 tat kasya hetoh | anupūrvā-nimno hi mahā-samudro na
mahā-samudrasyābhyantere kaścit stambo vā stamba-nimittam vā
parvato vā (217) parvata-nimittam vēti | kim cāpi sa na mahā-
samudram sāksat paśyati cakṣusā atha ca punaḥ sa niṣṭham
gacchati abhyāsanno 'smi mahā-samudrasya nēto bhuyo dūre
mahā-samudra iti | evam eva Bhagavan bodhisattvena mahā-
sattvenemām gambhirām prajñāpāramitām śrīvata veditavyam |
kim cāpy aham tais tathāgatair arhadbhīḥ samyaksambuddhair
na sammukham vyākṛto tha ca punar abhyāsanno 'smy anuttarāyāḥ samyaksambodher vyākaraṇasya⁽¹⁾ ||

10

stambādy-anupalambhāt katham mahā-samudrasyābhysannatvam iti *tat*
kasya hetor ity āśāṅky' āha : *anupūrvā-nimno hity-ādi.*

etad uktam : yasmāt sva-hetunā janitah¹ stambādinā viruddho 'nupūrvā-
nimnaḥ svabhāvo mahā-samudrasya atas tad-upalambha-svabhāvād eva stam-
bādy-anupalambhāt² tasyābhysannatvam iti.

15

prajñāpāramitām śrīvata veditavyam iti satata-bhāvanā-ādi-pratipattyā nira-
ntara-prayoga-balān niścetavyam.³

20

5 tat kasya hetoh | tathā hy enām gambhirām prajñāpāra-
mitām labhate darśanāya vandanāya paryupāsanāya śravaṇā-
yēti |

katham Mātuh śravaṇa-kāraṇena vyākaraṇa-kāry'āsannibhāvo 'numiyata iti
tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : *tathā hy enām ity-ādi.*⁴

etad uktam : kāraṇasyārthāntara-nirapekṣatayā kāryōtpādana-yogyatā-
· 'numānena svabhāva-hetunā vyākaran'āsannibhāvānumānād adoṣa iti.

25 tad-yathā 'pi nāma Bhagavan vasante pratyupasthite śīrṇa-
parṇa-palāšeṣu nānā-vṛkṣeṣu nānā-pallavāḥ prādurbhavanti |

(1) vyākaraṇaṣyetīti ga°|

1. °ta PC. 2. °mbhās PC. ma-dmigs-pa yin-pahi phyir. 3. °śicit° C. 4.
°dīna CT.

pallaveṣu prādurbhūteṣv āttamanaskā bhavanti Jambūdvipaka
manuṣyās tāni pūrva-nimittāni vaneṣu dṛṣṭvā na cirād vanā-
puṣpāni ca phalāni ca prādurbhavisyanti || tat kasya hetoh|
tathā hīmāni pūrva-nimittāni stambeṣu dṛṣyanta iti|| evam
5 eva Bhagavan yadā bodhisattvo mahāsattvo labhate imām
gambhirām prajñāpāramitām darśanāya vandanāya pa-
ryupāsanāya śravaṇāya upavartate tasyēyām gambhirā prajñā-
pāramitā tada paripakva-kuśalah sa bodhisattvo mahāsattvo
veditavyas tenāiva pūrvakeṇa kuśala-mūlenōpanāmitēyām tasmai
10 gambhirā prajñāpāramitā| tatra yā devatāḥ pūrva-buddha-
darśinās tāḥ pramuditā bhavanti prīti-saumanasya-jātāḥ paurva-
kāṇām api bodhisattvānām mahāsattvānām imāny eva pūrva-
nimittāny abhūvann anuttarāyāḥ samyaksambodher vyākara-
ṇāya na-cireṇa batāyām bodhisattvo mahāsattvo vyākaranām
15 pratilapsyate 'nuttarāyāḥ samyaksambodher iti ||

[Tib. 187^a] āsannābhisambodha-prayogam āha *tad-yathā 'pi nāma Bhagavan*
vasanta ity-ādinā. *sīrṇa-parṇa-palāśeṣv* iti patita-vṛddha-patresu. pūrvavat *tat*
kasya hetor ity āśāṅky' āha: *tathā hīmāni pūrva-nimittānity-ādi*.

hetunā (P. 134^b) yāḥ samagreṇa kāryōtpādo 'numīyate
20 arthāntarānapekṣatvāt sa svabhāvo 'nuvarṇita||
iti nyāyena¹ gatārtham etat. *upanāmitēyam* iti abhinavānāśrava-dharm'ā-
dhāratvādi-pratipatter āsannābhisambodha-prayoga-sāmarthyena² dhaukitā.

(218) *tad-yathā 'pi nāma Bhagavan* strī *gurvinī* guru-
garbhā tasyā yadā kāyo veṣṭate adhimātram vā kāya-klamatho
25 jāyate na ca sā camkramaṇa-śilā bhavati alp'āhārā ca bhavati
alpa-styāna-middhā ca bhavati alpa-bhāṣyā ca bhavati alpa-
sthāmā ca bhavati vedanā-bahulā ca bhavati krandantī ca
bahulanī viharati na ca samvāsa-śilā bhavati paurvakeṇāyoniśo-

1. nyāyana PC. 2. sārthy° C.

manasikāren' āsevitena niṣevitena bhāvitena bahulikṛtenemām
evaṁrūpām kāyena vedanām pratyānbhavāmīti tada vedita-
vyam idam Bhagavan yathā 'syāḥ pūrva-nimittāni samdrṣyā-
nte tathā na cireṇa batāyām stri prasoṣyate iti| evam eva
Bhagavan yadā bodhisattvāya mahāsattvāsyāyām⁽¹⁾ gambhirā
prajñāpāramitāpavartate darśanāya vandanāya paryupāsanāya
śravaṇāya śrṇvataś cānām ramate citam asyām prajñāpārami-
tāyām arthikatayā⁽²⁾ cōtpadyate tada⁽³⁾ veditavyam idam Bhaga-
vann acireṇa batāyām bodhisattvo mahāsattvo vyākaraṇām
pratilapsyate 'nuttarāyāḥ samyaksambodher iti||

10 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avo-
cat| sādhu sādhu Śāriputra| idam api te Śāriputra buddhā-
nubhāvena pratibhāti ||

ksiprābhisambodha-prayogārtham āha: *tad-yathā 'pi nāmēty-ādi*. jāta-
garbhatvād *gurvinī*. āsanna-prasava-kālatvād *guru-garbhā*. aṅga-vijṛmbhaṇād 15
veṣṭate. *paurvakeṇāyoniśo-manasikārena* grāmya-dharma-pratisamuktena, pra-
yoga-maula-prsthāvasthāsu yathākramam āsevitena niṣevitena bhāvitena, sarvatra
punah-punar āmukhikaraṇād bahulikṛtenemām vartamānām evaṁ-rūpām asahyām
kāyena vedanām duḥkhām anubhavāmīti cintyatīti śesāḥ. śrṇvataś cānām ra-
mate cittam asyām iti ādheyasya pratipatti-dharmasya kṣipram dharma-kāya- 20
phalābhīnirvartanādi-pratipattimato yathokta-prayoga-sāmarthyāc cittam pra-
jñāpāramitāyām śravaṇa-pūrvakam ramate bhaktim karotīti yāvat.

25 atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat|
āscaryam Bhagavan yāvat⁽⁴⁾ suparigṛhitāś ca suparīttāś ca
suparīnditāś ca me bodhisattvā mahāsattvās tathāgatenārhata
samyaksambuddhena||

(1) mahāsattvāya paripakva-kuśalamūlasya yathā yathēyām iti ga° ca°|

(2) arthikatayā chandikatayēti ga°|

(3) tathā tathā iti ma°|

(4) yāvad yad iti kha° gha° ca°|

parārtha-prayogam āha āscaryam Bhagavan yāvad ity-ādinā. yāvad-vacanena sanāthā ity-ādi-parigrahaḥ. yasmād vyākaraṇ'ādibhir bhūmiṣu pāramitāsu ca niveśanāt su[Tib. 187^a]parigr̥hitāḥ¹ suparīttāś ca, kalyāṇamitra-(P. 135^b)-pratyarpanāc² ca suparīnditā Bhagavatā bodhisattvāś tasmād āscaryam. sarva-viṣayatve 'pi kṛpāyā viśiṣṭ'āśaya-sampatti-bhavyatā-balena pratiniyata-janānugraho vismayah.

(219) Bhagavān āha | tathā hi te Subhūte bodhisattvā mahāsattvā bahu-jana-hitāya pratipannā bahu-jana-sukhāya lokānukampāyai |

10 viśiṣṭ'āśaya-sampattim ev' āha tathā hīty-ādinā. anāgata-sambandhenārtha-kāritvād bahu-jana-hitāya pratipannāḥ. vartamāna-kālatayēdānīm artha-karaṇād bahu-jana-sukhāya, atīta-kāla-sambandhena kṛtānām kuśalākuśala-vāsanānām yathākramām vivṛddhaye parihāṇaye vā yatna-karaṇāl lokānukampāyai pratipannā iti pūrveṇa sambandhaḥ.

15 mahato jana-kāyasyārthāya hitāya sukhāya devānām ca manusyānām cānukampakā anukampām upādāyānuttarām samyaksambodhim abhisambodhu-kāmāḥ anuttarām samyaksambodhim abhisambudhyānuttaram dharmām deśayitu-kāmāḥ ||

punar apy atītānāgata-vartamāna-kāla-sambandhāt sāmānyen' āha: mahato 20 jana-kāyasyārthāya hitāya sukhāyēti. dharmām deśayitu-kāmā iti prajñāpāramitāyām³ dharma-eakra-pravartanādi-pratipattimatām parārtha-karaṇād⁴ dharmām bhāsiitu-kāmāḥ.

Subhūtir āha | iha Bhagavan bodhisattvāya mahāsattvāya prajñāpāramitāyām carataḥ kathaḥ prajñāpāramitā-bhāvanā 25 paripūriṁ gacchati ||

Bhagavān āha | yadi Subhūte bodhisattvo mahāsattvāḥ prajñāpāramitāyām caran na rūpasya vṛddhiṁ samanupaśyati

1. °tā PC. 2. °tyap° P, °tyayaṇ° C. 3. °yā C. 4. °ṇā PC.

carati prajñāpāramitāyām | evam na vedanāyā na samjñāyā na saṃskārānām na vijñānasya vṛddhiṁ samanupaśyati carati prajñāpāramitāyām | na rūpasya parihāṇiṁ samanupaśyati carati prajñāpāramitāyām | evam na vedanāyā na samjñāyā na saṃskārānām na vijñānasya parihāṇiṁ samanupaśyati carati prajñāpāramitāyām |

5

avṛddhy-aparihāṇi-prayogārtham āha: iha Bhagavan bodhisattvāsyāty-ādi. rūpādīnām vṛddhi-parihāṇy-adarśanena prajñāpāramitāyām caranānūjñānāt tat-prayogo 'bhihitāḥ.

10 dharmanām na samanupaśyati carati prajñāpāramitāyām | adharmam api na samanupaśyati carati prajñāpāramitāyām | evam asya prajñāpāramitā-bhāvanā paripūriṁ gacchati ||

15 dharmādharm'ādy-anupalambha-prayogārtham āha: dharmām na samanupaśyati-ādi. dharmādharm'āder anupalambha-pratipattyā¹ tat-prayogatvād evam bhāvanā paripūriṁ gacchati.

15

Subhūtir āha | acintyam idam Bhagavan deśyate ||

Bhagavān āha | rūpām hi Subhūte 'cintyam | evam vedānā samjñā saṃskārā vijñānam hi Subhūte 'cintyam | rūpam acintyam ity api Subhūte na samjānīte carati prajñāpāramitāyām | evam vedānā samjñā saṃskārā vijñānam acintyam ity api Subhūte na samjānīte carati prajñāpāramitāyām ||

20

acinty'ākāra-samjñā-(P. 135^b)nirodha-prayogārtham āha: acintyam idam Bhagavan deśyata ity-ādi. dharma[Tib. 188^a]dhātu-rūpatvena cintayitum aśakyatvād acintyam. ²rūp'ādy-acintyam iti³ yadi na samjānīte tad-grahaṇa-samjñā-nirodhāt tadā yathōkta-prayogeṇā³ carati prajñāpāramitāyām ity arthāḥ.

25

(220) atha khalv āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad

1. °mbhānupapattyā C. 2...2. rūpād iti PC, rūp'ādīti T; gzugs la-sogs-pa bsam-gyis mi khyab-paḥo. 3. yogena CT.

avocat | ko 'tra Bhagavann adhimokṣayisyati evaī gambhīra= yām prajñāpāramitāyām |

5 avikalpa-prayogārtham praśnayann āha : ko 'tra Bhagavann adhimokṣa= yisyatīty-ādi.

Bhagavān āha | yah Śāriputra caritāvī bodhisattvo mahāsattvo bhavisyati prajñāpāramitāyām so 'tra prajñāpāramitāyām adhimokṣayisyati ||

10 āyuṣmān Śāriputra āha | katham Bhagavan caritāvī bodhisattvo mahāsattvo bhavisyati katham caritāvī 'ti-nāmadheyam labhate ||

parihartum āha : yah Śāriputra caritāvī 'ty-ādi.

Bhagavān āha | iha Śāriputra bodhisattvo mahāsattvo balāni na kalpayati vaiśāradhyāni na kalpayati buddha-dharmān api na kalpayati sarvajñatām api na kalpayati ||

15 katham Bhagavānś caritāvī bodhisattvo mahāsattvo bhavatītī svarūpa-lābhapaśnam katham caritāvī 'ti-nāmadheyam labhata ity anvartha¹-samjñā-lābha-praśnam ca pariharann āha : iha Śāriputrēty-ādi.

20 tat kasya hetoḥ | balāni hi Śāriputrācintyāni vaiśāradhyāny apy acintyāni buddha-dharmā apy scintyāḥ sarvajñatā 'py acintyā sarva-dharmā apy acintyāḥ || evam caritāvī Śāriputra bodhisattvo mahāsattvo na kvacic carati carati prajñāpāramitāyām | evam sa caritāvī 'ty ucyate caritāvī 'ti-nāmadheyam labhate⁽¹⁾ ||

25 nanu cintā-viṣaya-bala-vaiśāradyādi-sadbhāve² katham na kalpayatītī tat kasya hetor ity āśāṅky' āha : balāni hi Śāriputrēty-ādi. tattvato dharma-

(1) ga° pustake labhate ity anantaram, evaī ca tasya prajñāpāramitā-bhāvanā-paripūrīm gacchati iti paṭho 'sti |

1. °rtham PC. 2. sambhāve PCT. yod-pa yin-na.

dhātu-rūpatvād rūp'ādi-tan-nimitta-tat-svabhāvāvikalpan'ādi¹-(P. 136^a)pratipatti-sāmarthyenāvikalpa-prayoga-lābhāc cintā'tikrāntatvenācintyāni bal'ādīni na kalpayatītī arthah.

5 atha khalv āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat | gambhīra Bhagavan prajñāpāramitā | ratna-rāśir Bhagavan prajñāpāramitā |

phala-ratna-dāna-prayogārtham āha : gambhīra Bhagavan prajñāpāramitā ratna-rāśir Bhagavan prajñāpāramitēti. dharma²-pudgala-nairātmya-pratipakṣatvena gambhīra satī prathama-phala-darśan'ādi-pratipattyā phala-ratna-dāna-prayogavatām srotaāpattyādy-anuttara-samyaksambodhi-phala-ratnasya dā- 10 trītvād ratna-rāśih.

suddha-rāśir Bhagavan prajñāpāramitā ākāśa-suddhatām upādāya |

viśuddhi-prayogārtham [Tib. 188^b] āha : suddha-rāśir ity-ādi. ākāśasyēva suddhatām upādāya rūp'ādi-viśuddhi-bhāvanayā tat-prayogavatām kleśa-jñeyā 15 āvaraṇa-prahāṇa-hetutvena suddha-rāśih.

āścaryam Bhagavan syat yad enām prajñāpāramitām udgr̄hṇatām dhārayatām vācayatām paryavāpnuvatām pravartayatām deśayatām upadiśatām uddiśatām svādhyāyatām likhatām ca kula-putrāṇām kula-duhitīṇām ca bahavo 'ntarāyā utpadyeran || 20

avadhi-prayogārtham āha : āścaryam Bhagavann ity-ādi. mahā'nubhāvatve 'py antarāya-sambhava ity āścaryam.

(221) evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat | evam etat Subhūte evam etat | bahavaḥ Subhūte 'ntarāyā imām prajñāpāramitām udgr̄hṇatām dhārayatām vācayatām paryavā- 25

1. °bhāva-vik° PCT. mi-rtog-pa. 2. om. P.

pnuvatām pravartayatām deśayatām upadiśatām uddiśatām svādhyāyatām likhatām ca kula-putrāṇām kula-duhitṛṇām ca bhaviṣyanti ||

sādhūktam ity āha : evam etat Subhūta ity-ādi.

5 tat kasya hetoh | tathā hi Subhūte imāṇ prajñāpāramitām udgṛhṇatām dhārayatām vācayatām paryavāpnuvatām pravartayatām deśayatām upadiśatām uddiśatām svādhyāyatām likhatām ca kula-putrāṇām kula-duhitṛṇām ca Māraḥ pāpiyān autsukyam āpatsyate 'ntarāyam kartum ||

10 niryuktikam evēdam iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āhā : tathā hity-ādi. yasmān Māraḥ pāpiyān autsukyam udyogam¹ āpatsyate 'ntarāyam kartum tan-nimittām tasmād bahavo 'ntarāyā ity arthah.

15 tatra sīghram likhata sacen māseṇa vā māsa-dvayena vā māsa-trayeṇa vā likhyeta likhitavyāivam bhavet | sacet samvatsareṇā tato vā 'pareṇa likhitā bhavet tathā 'pi likhitavyāiva khalu punaḥ Subhūte bhavati tena kula-putreṇa kula-duhitrā vā iyam prajñāpāramita ||

yady evam katham tarhi sīghram likhyata ity āha : tatra sīghram ity-ādi. samvatsareṇēti vacanām tāvata r̄tvādi-pratyaya-sākalyād baihī kālo nāstīti 20 jñāpanārtham ity ārya-Vimuktiṣenah. tathā 'pi likhitavyāivēti samvatsarābhīyogānūtsargādi-pratipattimatām avadhi-prayoga-lābhāl likhitavyāiva nirvighnatayā sīghram iti śesah.

tat kasya hetoh | evam hy etat Subhūte bhavati yat mahāratnāṇām bahavo 'ntarāyā utpadyante ||

25 nanu samvatsareṇā likhane katham sīghram iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha : evam hy etad ity-ādi. (P.136^b) dharmatāśā yasmān mahā-ratnāṇām bahavo 'ntarāyāḥ sambhavanti tasmāt parama-ratna-svabhāvāya Mātuh samva-

1. udveg^o T.

tsareṇa bahv-antarāyatve 'pi likhanām sīghram evēti bhāvah.

yathōktā eva prayogā grāhyāḥ¹.

tathā cōktam :

rūp'ādiś [Tib. 189^a] anavasthānāt¹ teṣu yoga-niṣedhataḥ^{II}

5 tat-tathatā-gambhīratvāt^{III} teṣām duravagāhataḥ^{IV} (8)

tad-apramāṇyataḥ^V kṛcchrāc cireṇa pratibodhataḥ^{VI}

vyākṛtāv^{VII} avivartyatve^{VIII} niryāne^{IX} sa-nirantare^X (9)

āsanna-bodhe^{XI} kṣipram^{XII} ca parārthe^{XIII} 'vṛddhy-ahānitah^{XIV}

dharmādharm'ādy-adṛṣṭau^{XV} ca rūpācinty'ādy-adarśane^{XVI} (10)

rūp'ādes tan-nimittasya tad-bhāvasyāvikalpakah^{XVII}

10

phala-ratna-pradātā^{XVIII} ca śuddhakah^{XIX} sāvadhiś^{XX} ca sah. iti. (11)

yukta-rūpā cēyam² esām vimśateḥ prayogāṇām ānupūrvī. tathā hi rūp'ādiś anabhiniveśa-yogena sthito 'yoga-prayogeṇābbiyujyamānas³ teṣām rūp'ādīnām gambhīratām duravagāhatām apramāṇatām cāvagacchati. tato⁴ 'samyag-yoga-vihibitavेन अदिकर्मिकाल कृच्छ्रेणा तद-अन्याह सुखेना व्याकरणम् अविवर्यते भूमिन् एव प्राप्या निर्यात्य-विराहितो भिसम्बोध्य-असन्निभवति, क्षिप्रम abhisambudhyate. tataḥ parārtha-kurvan na vardhate na parihiyate. tato dharmādharm'ādau sāmānye⁶ rūpācinty'ādau ca višeṣe sarva-samjñā-prahāṇād avikalpakah phala-ratna-pradānena parām śuddhim niṣṭhām prāpto bhavati. pūrvam ev' आ-सम्वत्सराम abhiyoga-parikarma-citta-samtāna ity adhigama-pra-20 bhāvitah (P.137^a)prayogānukramah. 20⁷

15

20

25

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat | iha Bhagavan prajñāpāramitāyām udgṛhyamāṇāyām vācyamā- nāyām paryavāpyamāṇāyām pravartyamāṇāyām deśyamāṇāyām upadiśyamāṇāyām uddiśyamāṇāyām svādhyāyamāṇāyām likhya- māṇāyām ca Māraḥ pāpiyān bahu-prakāram autsukyam āpa- tsyate 'ntarāya-karmanā udyogam ca karisyati ||

Bhagavān āha | kim cāpi Subhūte Māraḥ pāpiyān udyogam

1. 'kta evā prayogo grāhyāḥ T. 2. tv iyam C. 3. 'bhipūjy' PC. mñon-par brtson-pa. 4. ato P. 5...5. niryātya viharito bhavaty P, 'hito bhavaty CT. nes-par ḥbyuñ-ba dan mi-ḥbral-bar ḥgyur-ṣiñ mñon-par rdsogs-par byañ-chub-pa. 6. 'nya P. 7. om. CT.

āpatsyate 'ntarāya-karmaṇah asyām prajñāpāramitāyām
udgr̥hyamāṇāyām dhāryamāṇāyām vācyamāṇāyām paryavāpya-
māṇāyām pravartyamāṇāyām deśyamāṇāyām upadiśyamāṇāyām
uddiśyamāṇāyām svādhyāyamāṇāyām likhya(222)māṇāyām ca
5 atha ca punar na prasahiṣyate 'cchidrasamādānasya bodhisattvasya
mahāsattvasyāntarāyūm kartum ||

prayogānantaram guṇa-darsana-pūrvakam sutarām abhyasyante prayogā iti
tad-guṇā vaktavyāḥ.

tatra prathamam Māra-śakti-vyāghāta-guṇam vaktum āha : *iha Bhagavan*
10 [Tib. 189^b] *prajñāpāramitāyām* ity-ādi.
na prasahiṣyata iti na prabhaviṣyati. *acchidra-samādānasyēti* akhaṇḍita-
prajñāpāramitā-paṭhan'ādi-samādānasya.

atha khaly āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
yadā Bhagavann imām prajñāpāramitām udgr̥hṇatām dhāraya-
15 tām vācayatām paryavāpnvatām pravartyatām deśayatām
upadiśatām uddiśatām svādhyāyatām likhatām ca kula-putrā-
nām kula-duhitṛnām ca Mārah pāpiyān autsukyam āpatsyate
'ntarāya-karanāya tada katham etarhi Bhagavan kula-putrāḥ
20 kula-duhitāras cēmām prajñāpāramitām udgrahiṣyanti dhāra-
yiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśa-
yiṣyanty upadekṣyanty uddekṣyanty svādhyāsyanti likhiṣyanti
ca | kasya cānubhāvena Bhagavaṇis te kula-putrāḥ kula-duhitā-
raś cēmām prajñāpāramitām udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vāca-
25 yiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upa-
dekṣyanty uddekṣyanty svādhyāsyanti likhiṣyanti ca ||

evam ukte Bhagavān āyuṣmantām Śāriputram etad avocat |
buddhānām Śāriputra bhagavatām tathāgatānām arhatām
samyaksambuddhānām anubhāvena te kula-putrāḥ kula-duhitā-
raś cēmām prajñāpāramitām udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vā-

cayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upa-
dekṣyanty uddekṣyanty svādhyāsyanti likhiṣyanti ca tathatvāya
śikṣiṣyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpa-
tsyante ||

'acchidra²-samādānasya¹ tāvan-mātram vighnāsāmarthyād āha : *ya lā Bhagavann* 5
ity-ādi. *katham etarhīti* kena prakārenēdānīm. *kasya vā 'nubhāvenēti*
kasya vā sāmarthyena.

samyaksambuddhānām annbhāvenēti vikalpena praśna-dvayasya kṛtatvāt
pāścātyasyāīva pariḥārah.

etad uktam : *prayoga-bhāvanā'vasthāyām*³ tathāgatānām adhiṣṭhānasya 10
lābhān Māra-śakti-vyāghāta-guṇōdayenōdgrahan'ādikam karisyantīti.

tat kasya hetoḥ | eṣā hi Śāriputra dharmāṇām dharmatā
ye te 'prameyeṣv asamkhyeyeṣu lokadhātuṣu buddhā bhagavantas
tiṣṭhanti⁽¹⁾ dhriyante yāpayanti te imām prajñāpāramitām (223)
15 samanvāhiṣyanti parigrahiṣyanti bhāṣyamāṇām udgr̥hyamā-
nām dhāryamāṇām vācyamāṇām paryavāpyamāṇām pravartya-
māṇām deśyamāṇām upadiśyamāṇām uddiśyamāṇām svādhyā-
yamāṇām likhyamāṇām ca ||

tathāgatānubhāvas teṣām katham iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha : *eṣā*
hi Śāriputra dharmāṇām dharmatēti sugamam⁴. etad eva spaṣṭayann āha : *ye* 20
te 'prameyeṣv ity-ādi.

ye cānām prajñāpāramitām kula-putrāḥ kula-duhitāraś
cōdgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti
25 pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty uddekṣyanty svādhyā-
syanti ca tathatvāya śikṣiṣyante tathatvāya pratipatsyante
tathatvāya yogam āpatsyante tāmś ca te buddhā bhagavantāḥ

(1) etarhi tiṣṭhanti iti ga°

1 ... 1. om. Tib. 2. sacch° P. 3. °nāvara-sth° P. 4. °gamaḥ P.

samanvāhariṣyanti parigrahiṣyanti ca | na hi⁽¹⁾ Śāriputra bud-
dha-samanvāhṛtānām buddha-parigṛhitānām ca kula-putrānām
kula-duhitānām ca śākyam antarāyam kartum ||

dvitīyam buddha-samanvāhāra-jñātatva-guṇam vaktum āha : ye cānām
5 prajñāpāramitām ity-ādi. Śākyādhānāyāvalokanāt samanvāhariṣyanti. sāma-
rthyōtpadanāt parigrahiṣyanti.

evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |
ye 'pi te Bhagavan bodhisattvā mahāsattvā imām gambhirām
prajñāpāramitām śroṣyanty udgrahiṣyanti⁽²⁾ dhārayiṣyanti vāca-
yiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upade-
kṣyanty uddeksyanti svādhyāsyanti likhiṣyanti ca tathatvāya
10 śikṣiṣyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpa-
tsyante sarve te Bhagavan buddhānubhāvena buddhādhiṣṭhā-
nena buddha-parigraheṇa ca imām prajñāpāramitām śroṣyanty
15 udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pra-
vartayiṣyanti deśayiṣyanty upadeksyanty uddeksyanti svādhyā-
syanti likhiṣyanti ca tathatvāya ca śikṣiṣyante tathatvāya pra-
tipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante evam ca sampāda-
yiṣyanti ||

20 tad eva vistaren' āha ye 'pi te Bhagavann ity-ādinā. prayoga-maula-prsthā-
vasthāsu¹ tathāgata-²samanvāharaṇa-lābhād buddha-²samanvāhāra-jñātatva-guṇo-
dayena śravan'ādim karisyantīty āha buddhānubhāvenē(P. 137^b)ty-ādi-vacanam.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |
evam etac Chāri(224)putrānvam etat | sarve te Śāriputra bod-
hisattvā mahāsattvā buddhānubhāvena buddhādhiṣṭhanena bud-
25 dha-parigraheṇa ca imām gambhirām prajñāpāramitām śroṣyanty

(1) na ca iti ca° |

(2) śrutvā cōdgrahiṣyantīti ga° |

1. °lāvasth° C. 2 ... 2. om. C.

hīṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravarta-
yiṣyanti deśayiṣyanty upadeksyanty uddeksyanti svādhyāsyanti
likhiṣyanti ca tathatvāya śikṣiṣyante tathatvāya pratipatsyante
tathatvāya yogam āpatsyante |

sādhūktatven' [Tib. 190^a] āha : evam etad ity-ādi. 5

jñātās te Śāriputra tathāgatenādhiṣṭhitās te Śāriputra tathā-
gatena dṛṣṭās te Śāriputra tathāgatena vyāvalokitās te Śāriputra
tathāgatena buddha-cakṣuṣā ||

trītyam buddha-pratyakṣikaraṇa-guṇam nirdiśann¹ āha : jñātās ta ity-ādi.
viśiṣṭārthādhānābhīprāyena divya-eakṣuṣā jñātāḥ, prajñā-eakṣuṣā 'dhiṣṭhitāḥ, 10
dharma-eakṣuṣā dṛṣṭāḥ, vyavalokitā buddha-cakṣuṣetī spaṣṭam eva.

ye te bodhisattvā mahāsattvā imām prajñāpāramitām śro-
ṣyanty udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti
pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upadeksyanty uddeksyanti svā-
15 dhyāsyanti likhiṣyanti ca tathatvāya ca śikṣiṣyante tathatvāya
pratipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante |

ke punas ta ity āha : ye ta ity-adi.

etad uktam : tathāgata-jñāna-darśana-lābhād buddha-pratyakṣikaraṇa-guṇa-
vanto² ye śravaṇ'ādi-kārinās te jñātā iti.

Śrutivodgrhya dhārayitvā vācayitvā paryavāpya pravartya 20
deśayitvōpadiṣyōddiṣya svādhyāya likhitvā tathatvāya śikṣamā-
ṇas tathatvāya pratipadyamāṇas tathatvāya yogam āpadyamāṇā
āsannībhaviṣyanty anuttarāyāḥ samyaksambodhes tathatvāya
sthāsyanty anuttarāyai samyaksambodhaye ||

samyaksambodhy-āsannībhāva-guṇam caturtham nirdiśann āha : śrutivodg- 25
rhyēty-ādi. āsannībhaviṣyantīti tathāgatānām samīpībhavana-lābhena samyak-

1. °raṇam nird° P. 2. °raṇav° P.

sambodhy-āsannībhāva-guṇōdayān nikāṭavartino bhaviṣyanti.

ye 'pi⁽¹⁾ Śāriputrānām prajñāpāramitām likhitvā dhāra-
yiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti deśayiṣyanty upadekṣyanty
uddekyanty svādhyāsyanti likhiṣyanti na ca tathatvāya⁽²⁾ śik-
ṣiṣyante na ca tathatvāya pratipatsyante na ca tathatvāya
yogam āpatsyante te na tathatvāya śikṣamāṇā na tathatvāya
pratipadyamāṇā na tathatvāya yogam āpadyamāṇā (225) na
tathatāyām sthāsyanty anuttarāyām samyaksambodhau te 'pi
Śāriputra tathāgatena jñātās te 'pi tathāgatenādhiṣṭhitās te
'pi tathāgatena dṛṣṭās te 'pi tathāgatena vyavalokitā buddha-
cakṣuṣā | teṣām api Śāriputra mahā'rthiko mahā'nuśamso mahā-
phalo mahā-vipakaś ca sa pariśramaḥ parispandaś ca bha-
viṣyati ||

mahā'rthat'ādi-guṇam pañcamam pratipādayann āha : ye 'pi¹ Śāriputrānām
ity-ādi. na tathatāyām sthāsyantīti ananyathā'rthena tathatāyām samyaksam-
bodhau pratipatti-vaikalyān na tadāiva sthāsyati. teṣām apīti mahā'nuśamsa-
lābhān mahā'rthat'ādi-guṇōdayena pustaka-likhitāyā⁽²⁾ dhāraṇa-vācanavatām bud-
dhair avirahitatvām sugati-parāyanatvām samyaksambuddhatvām nirvāṇāt pa-
reṇāpi ca parārtha-pravṛttim adhikṛtya yathākramam mahā'rthiko mahā'nuśamso³
mahā-phalo mahā-vipakaś cēti catvāri padāni veditavyāni. prakṛṣṭāś cātra [Tib.
190^b] pāko vipāko draṣṭavyah. sa pariśrama iti tal-likhanaṁ. parispanda⁴ iti
dhāraṇa-vācane.

tat kasya hetoh | tathā hi prajñāpāramitā paramārthhō-
pasamhitā sarva-dharmānām yathā-bhūta-prativedhaya pra-
25 tyupasthitā sarva-sattvānām ||

yathā prajñaptito dharma-(P.138^a)mahāyāna-manaskriyā

(1) ye 'pi te iti ga° |

(2) likhitvā dhārayiṣyanti na ca tathatvāyēti kha° nā° ca° |

1. 'pi te C. 2. °yām PT. 3. °sā P. 4. °riṣyanda PC. Ed. & Tib. (yois-su
gyo-ba) as the present reading.

bodhisattvasya satataṁ prajñayā tri-prakārayā |
dhātu-puṣṭyai¹ praveśāya cārtha-siddhyai bhavaty asau |
iti sarvasya mahāyāna-dharmasyānuśamsatve katham Jina-jananyā evānuśamsa
iti tat kasya hetor ity āśaiky' āha : tathā hi prajñāpāramitāty-ādi. yasmāt
sarva-dharma-naiḥsvābhāvy-a-mukhena dharmānām tattva-prativedhāya śrava-
ṇādi-kramena pratyupasthitā tasmāt tasyā evānuśamso² mukhyata ity arthāḥ. 5

ime khalu punah Śāriputra ṣat-pāramitā-pratisamyuktāḥ
sūtrāntās tathāgatasyātyayena dakṣinā-pathē pracariṣyanti da-
kṣinā-pathāt punar eva vartanyām pracariṣyanti vartanyāḥ
punar uttara-pathē pracariṣyanti nava-maṇḍa-prāpte dharmā-
vinaye sad-dharmasyāntardhāna-kāla-samaye samanvāhṛtās te
Śāriputra tathāgatena | kula-putrā kula-duhitaraś ca tasmin
kāle ya imām prajñāpāramitām udgrahīṣyanti dhārayiṣyanti
vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanty upa-
dekyanty uddekyanty svādhyāsyanti antaśo likhitvā pustaka-
gatām api kṛtvā dhārayiṣyanti jñātās te Śāriputra tathāgatenā-
dhiṣṭhitās te Śāriputra tathāgatena dṛṣṭās te Śāriputra tathā-
gatena vyavalokitās te Śāriputra tathāgatena buddha-cakṣuṣā ||

deśa-nirūpaṇā-guṇam ṣaṣṭham vaktum āha : ime khalu punah Śāriputra
ṣat-pāramitā-pratisamyuktā ity-ādi. ṣat-pāramitā-vacanam dān'ādi-pāramitā-sa-
hāyabhūtatvāt pariśiṣṭa-pāramitānām. tathā hi dān'ādibhis tisṛbhīḥ³ pāramitā-
bhīr anugṛhīta-sattvānām catuh-samgraha-vastu-samgrhītenopāya-kauśalena
kauśale pratiṣṭhāpanād upāya-kauśala-pāramitā tisṛnām pāramitānām sahāya-
bhūtā. dṛṣṭe dharme kleśa-pracurata�ā kuśale karmaṇy aksamatven' āyatvām
mandā-klesatve manasāḥ prañidhānāt 'prañidhi-pāramitā vīrya-pāramitāyāh⁴ sa-
hāya-bhūtā. sat-puruṣa-sevām saddarma-śravaṇām e' āgamya, durbalādhyāśa-
yatām⁵ vyāvartya, āśaya-balavattvām⁶ prañite dhātau prāpyādhyātmām⁷ citta-

1. poṣṭau C. 2. °sā C. 3. °n'ādi-tis° C. 4 ... 4. prañidhipāramitāyāh PC.
mon-lam-gyi pha-rol-tu phyin-pa ni brtson-hgrus-kyi pha-rol-tu phyin-pahi. 5. °rla-
bhādhy° C. durvarlādhy° P. stobs chuñ-ba-ñid. 6. valamtvām P. lavattvām C. stobs.
7. °tma C.

sthāpana-sāmarthya-lābhād ¹bala-pāramitā dhyāna-pāramitāyāḥ¹ sahāya-bhūtā. bodhisattva-[Tib.191^a]piṭaka-śrutālambana-pūrvaka-lokottara-prajñā-nirhāra-sāmarthyāj jñāna-pāramitā prajñā-pāramitā(P. 138^b)yāḥ sahāya-bhūtēti. *vartanyām* iti pūrva-deṣe. *nava-maṇḍa-prāpta* iti *nava-maṇḍa* ivābhinava-sāra ivābhidhaye 5 'rthe tais-tair dharma-bhāṇakaiḥ *prāpte* sati *pracariṣyanti* sūtrāntā iti pūrveṇa sambandhah.

anena ca granthena tathāgata-kṛtya-karaṇād deśa-nirūpaṇā-guṇa-lābhena dharma-bhāṇakānām buddha-samanvāhāra-kāṅks'ādi-nirāśartha veditavyaḥ. tad ev' āha *samanvāhṛtā* ity-ādinā.

10 Śāriputra āha | iyam api Bhagavan prajñāpāramitā evam gambhirā paścime kāle paścime samaye vaistārikī bhaviṣyaty uttarasyām diśy uttare dig-bhāge||

pañca-kaṣayōtsadatvenātyantam abhavyatvāt sattva-dhātor dharma-ratnasya pracaraṇam asambhāvayann āha: *iyam apīty-ādi. paścime kāla* ity etad 15 ev' āha: *paścime samaya* iti. na Kaṇād'ādi²-parikalpitāḥ kālo nityo³ 'sti, kṛāmetarābhyām artha-kriyā-rahitatvenāsattvāt. kiṃ tu bhāva-saṃniveśa eva kaścit *paścimāḥ samayaḥ* saṃketāḥ *paścimāḥ kālaḥ*. *uttarasyāñ* diśi na sarvatra. kiṃ tarhy *uttare dig-bhāge*⁴ Cīna-deśādau.

20 Bhagavān āha | ye tatra Śāriputra uttarasyām diśy uttare dig-bhāge imām gambhirām prajñāpāramitām śrutvā 'tra prajñāpāramitāyām yoga(226)m āpatsyante te vaistārikīm kariṣyanti || cira-yāna-samprasthitās te Śāriputra bodhisattvā mahāsattvā veditavyā ya imām prajñāpāramitām śroṣyanti likhiṣyanti udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanti upadekṣyanti uddekṣyanti svādhyāsyanti tathatvāya śikṣiyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante prajñāpāramitāyām ca bhāṣyamāṇayām nāvalesyante na samlesyante na viṣatasyante na viṣādam āpatsyante na viṣṭhī-kariṣyanti mānasam na bhagna-prṣṭhi-kariṣyanti nōttrasiṣyanti na samṛtrasiyanti na samṛtasam āpatsyante cira-yāna-samprasthitās te bodhi(227)sattvā mahāsattvā veditavyāḥ|

1 ... 1. bala-pāramitāyāḥ PC. stobs-kyi pha-rol-tu phyin-pa ni bsam-gtan-gyi pha-rol-tu phyin-paḥi. 2. °ṇāda PC. 3. nityā P, nito C. 4. vibh° P.

evamvidhe 'pi kāle kecid avaropita-kuśalamūlā bhavisyantī āha: *ye tatra Śāriputrēty-ādi.*

Śāriputra āha | kiyantas te Bhagavan bodhisattvā mahāsattvā uttarasyām diśy uttare dig-bhāge bahava ut' āho 'lpakāḥ ya imām gambhirām prajñāpāramitām śroṣyanti likhiṣyanti udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanti upadekṣyanti uddekṣyanti svādhyāsyanti tathatvāya Śikṣiyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante||

10 tathā 'pi bahutvam apaśyann āha: *kiyanta* ity-ādi.

Bhagavān āha | bahavas te Śāriputra su-bahava uttarapathe uttarasyām diśy uttare dig-bhāge bodhisattvā mahāsattvā bhaviṣyanti |

15 kalyāṇamitrādi-balena bahūnām sambhava ity [Tib.191^b] āha: *bahava* ity-ādi. svarūpa-bahutvād *bahavāḥ*. gotra-prācuryāt su-bahavāḥ.

20 kiṃ cāpi Śāriputra bahavas te tebhyo 'pi bahubhyo 'lpakāḥ te bodhisattvā mahāsattvā bhaviṣyanti ya imām gambhirām prajñāpāramitām śroṣyanti likhiṣyanti udgrahiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayiṣyanti deśayiṣyanti upadekṣyanti uddekṣyanti svādhyāsyanti tathatvāya śikṣiyante tathatvāya pratipatsyante tathatvāya yogam āpatsyante prajñāpāramitāyām ca bhāṣyamāṇayām nāvalesyante na samlesyante na viṣatasyante na viṣādam āpatsyante na viṣṭhī-kariṣyanti mānasam na bhagna-prṣṭhi-kariṣyanti nōttrasiṣyanti na samṛtrasiyanti na samṛtasam āpatsyante cira-yāna-samprasthitās te bodhi(227)sattvā mahāsattvā veditavyāḥ|

25 sarvānāśrava-dharma-paripūri-guṇām saptamām kathayann āha: *kiṃ cāpi*

Sāriputra bahava ity-ādi. tebhyo 'pi¹ bahubhyo 'lpakā iti śravaṇādi-kāri(P. 139^a)bhyo bahubhyo 'pi pratipakṣa²-dharma-paripūraṇa-lābhād anāsrava-dharma-paripūri-guṇa-niṣpattyā³ navalayādi-kāriṇo 'lpakā ity arthaḥ.

anubaddhās taiḥ paurvakās tathāgataḥ arhantah samyak-
5 sambuddhāḥ paripṛṣṭāḥ paripṛcchitāḥ paripraśnikṛtāḥ | pūjitaḥ
ca taiḥ paurvakās tathāgataḥ arhantah samyaksambuddhāḥ kula-
putraīḥ kula-duhitṛbhiḥ ca bodhisattva-yānikaiḥ pudgalaiḥ
śileṣu ca te paripūrṇa-kāriṇo bhaviṣyanti bahu-janasya ca te
'rthaṇi kariṣyanti yad utemām evānuttarām samyaksambodhim
10 ārabhya ||

kathā-puruṣatā-guṇam aṣṭamam vaktum āha : anubaddhās taiḥ paurvakā
ity-ādi, tri-śaranādi-bhāven' āśrayanād anubaddhāḥ. kalpitādi-svabhāva-
traya-parijñānārthaṁ pratipatty-ālambana-samudāgama-trayāvabodhārthaṁ vā
yathākramam paripṛṣṭāḥ paripṛcchitāḥ paripraśnikṛtā iti pada-trayam vācyam.
15 anu⁶-mātrāvadya-darśanāt paripūrṇa-kāriṇah.

tat kasya hetoh | tathā hi teṣām kula-putrāṇām kula-
duhitṛṇām ca mayāiva sarvajñatā-pratisaṁyuktāiva kathā kṛtā |
teṣām jati-vyatīrtānām apy eta eva sarvajñatā-pratisaṁyuktāḥ
prajñāpāramitā-pratisaṁyuktāḥ samudacārā bhaviṣyanti | enām
eva⁽¹⁾ ca te kathām kariṣyanti enām eva ca kathām abhinandi-
syanti yad utānuttarām samyaksambodhim ārabhya |

vismṛta-buddha-bhūmi-prāpaka-dharma-śravaṇāḥ katham anuttarām bodhim
ārabhyārtha-kāriṇa iti tat kasya hetor ity āśaṅky' āha : tathā hi teṣām ity-ādi.
samudacārā bhaviṣyantīti sarvākārajanātā-kathā-kathana-lābhena kathā-puruṣatā-
25 guṇa-sambhavāt prajñāpāramitā-pratisaṁyuktā vikalpāḥ pravartīṣyante.

(1) evam evēti kha² ca³

1. 'pi hi PC. 2. °tivip° P. 3. °nān° PC. yon-tan mthar phyin-pas. 4. kun
brtags-pa la-sogs-pa=parikalp°. 5. °gamānuttaryāv° C. °gamānāntaryāv° P. yañ-dag
par grub-pa gsum rtogs-par bya-bahi phyir. 6. anu C. phra-mo.

teṣu ca susthitāḥ samāhitāḥ ca bhaviṣyanti | asyām pra-
jñāpāramitāyām Mārenāpi te na śakyā bhedayitum kutah punar
anyaiḥ sattvaiḥ yad uta cchandato vā mantrato vā ||

abhedyatā-guṇām navamam nirdiśann āha : teṣu ca su-sthitā ity-ādi. sa-
mudacāreṣu teṣu vyavasthitāḥ. na śakyā bhedayitum iti tathāgata-sānāthya-
karāṇa-lābhenaḥbhedyatā-guṇōtpatter bhedayitum bodher nivartayitum āśakyāḥ.
chandata [Tib. 192^a] iti sūtrānta-mahāyānābhilāṣataḥ. mantrata iti
rakṣanti devatā mantraiḥ kuśale vartate manah
vyādhayo 'kāla-mṛtyuś ca daurbāgyam ca prāṇasyati |
iti bahv-anuśāṣān mantra-earyā'bhyāsāc ea¹ bhedayitum na śakyanta ity 10
eke.

Mārenā pāpiyasā sarva-prakārenāu(P. 139^b)śadhi-sāmarthyān mantra-sāmar-
thyāc ca prajñāpāramitāto nivartayitum āśakyā ity apare.

tat kasya hetoh | yathā 'pi nāma tad-dṛḍhasthāmatvād
anuttarāyām samyaksambodhau || 15

nanu svalpa-kāleṇa bodher aprāptyā katham āśakyā bhedayitum iti tat
kasya hetor ity āśaṅky' āha : yathā 'pi nāmety-ādi. tasyānalpa-kalpāsaṅkheya-
vīryatvād² bodhim prati na sahasā 'prūptau vinivrttir ity arthaḥ.

te ca kula-putrāḥ kula-duhitaraś ca śrutvānām prajñā-
pāramitām udāraṇam prīti-prāmodya-prasādaṇam pratilapsyante | 20

asādhārana-kuśala-mūlōtpatti-guṇam daśamam pratipādayann āha : te³ ca
kulaputrā ity-ādi. tatra prītir yā lokottara-dharma-paryestih⁴. prasādo buddha-
dharma-saṅghāśrayaḥ. ⁵prāmodyam yā śuddhatā cittasyēty⁵ āṛṣam⁶. atha vā
'pūrvōktam eva vyākhyātām⁷. pratilapsyata iti asādhārana-kuśala-mūla-parigra-

1. °bhyām sārdham C. 2. sic PC. brtson-hgrus brtsams-pa yin-pahi phyir= vīryārambhaṇatvād? 3. So Ed. tām PCT. gañ-dag=ye. 4. °ryaṣṭih C. 5...5. rab-tu dad-pa ni dgah-bahi sems gañ yin-paho šes-byā-ba=prāsādyam yā hrṣṭatā cittasyēti? But present reading agrees with the Chinese versions—心得(廣大)清淨喜樂(正藏七 809^b) and 心(大)歡喜心得清淨(正藏八 623^c). 6. ādi C. 7...7. sñār smras-pa bśin- du bśad-par byaḥo=pūrvōktam iva vyākhyātavyaṇi.

hāt̄prāpsyanti.

bahu-janasya ca te kuśala-mūlāny avaropayiṣyanti yad utā= nuttarāyām samyaksambodhau ||

pratijñā-yāthārthya-sampādana-guṇam ekādaśam kathayann āha : bahu-
5 janasya cēty-ādi.

10 tat kasya hetoh | evam hi taiḥ kula-putraiḥ kula-duhi-
tṛbhiś ca mamāntike sammukham vāg bhāṣitā | bahūni prāṇi-
śatāni bahūni prāṇi-sahasrāni bahūni prāṇi-śatasahasrāni
bahūni prāṇi-koṭīśatāni bahūni prāṇi-koṭīśatasahasrāni bahūni
prāṇi-koṭīśatasahasrāni bahūni prāṇi-koṭī(228)niyutaśatasahasrāni
bodhisattva-caryām caranto vayam anuttarāyām samyaksambo-
dhau prasthāpayiṣyāmah saṁdarśayiṣyāmah samādāpayiṣyāmah
samuttejaiṣyāmah sampraharsayiṣyāmah samprabhāvayiṣyāmah
sambodhaye pratiṣṭhāpayiṣyāmah iti avinivartanīyān kariṣy-
āmah iti ||

pūrvāvedham antareṇa katham sattvārtham kurvantīti tat kasya hetor ity
āśaṅky' āha : evam hi tair ity-ādi. vāg bhāṣitēti prāṇidhāna-vacanam uccāritam.
mahābodh-icittotpāde niyojanāt prasthāpayiṣyāmah. saṁdarśayiṣyāma ity-ādi
vyākhyatām. smṛtyupasthān'ādi-bhāvanāsu pravartanāt samprabhāvayiṣyāmah.
20 [Tib. 192^b] pramuditādi-sapta-bhūmi-prasthāpanāt sambodhaye pratiṣṭhāpayi-
syāmah.

25 tat kasya hetoh | anumoditaṁ hi Śāriputra mayā teṣām
bodhisattva-yānikānām kula-putrānām kula-duhitānām ca cit-
tena cittam vyavalokya yair iyam vāg bhāṣitā | bodhaya ca-
ranto vayam bahūni prāṇi-śatāni bahūni prāṇi-sahasrāni bahūni
prāṇi-śatasahasrāni bahūni prāṇi-koṭīśatāni bahūni prāṇi-koṭī-
saḥasrāni bahūni prāṇi-koṭīśatasahasrāni bahūni prāṇi-koṭī-
niyutaśatasahasrāni anuttarāyām samyaksambodhau prasthā-

payiṣyāmah saṁdarśayiṣyāmah samādāpayiṣyāmah samutteja-
yīṣyāmah sampraharsayiṣyāmah samprabhāvayiṣyāmah sam-
bodhaye pratiṣṭhāpayiṣyāma iti avinivartanīyān kariṣyāma iti ||

vāg-bhāṣane 'pi tad-arthāniṣpattau katham artha-kriyā-kāritvam iti tat
kasya hetor ity āśaṅky' āha : anumoditaṁ hīty-ādi. yasmāt teṣām āśaya-
5 pariṣuddhiṁ cittena (P. 141^a) jñātvā vāg anumoditā mayā tathāgatena tasmāt
pratijñānumodana-lābhe krameṇa prayogābhyaśat pratijñā-yāthārthya-sampā-
dana-guṇodayenāśeṣa-sattvārtha-kāriṇa ity arthaḥ.

10 evam ca te kula-putrāḥ kula-duhitaraś cōdārādhimuktikā
bhaviṣyanti yad anyāny api te buddha-kṣetrāṇy adhyālambita-
vyāni māṃsyante | yatra sammukhī-bhūtās tathāgatā arhantāḥ
samyaksambuddhā dharmāṇi deśayiṣyanti | tatra sammukhī-
bhūtānām tathāgatānām arhatām samyaksambuddhānām antikāt
punar evānām gambhirām prajñāpāramitām vistareṇa śro-
syanti | 15

udāra-phala-parigraha-guṇam dvādaśam vaktum āha : evam ca te kula-putrā
ity-ādi. udārādhimuktikā iti gambhirōdārārthādhimokṣenodāra-phala-parigrahād
udārādhimuktikāh.

20 teṣv api te buddha-kṣetreṣu bahūni prāṇi-śatāni bahūni
prāṇi-sahasrāni bahūni prāṇi-śatasahasrāni bahūni prāṇi-koṭīśa-
tāni bahūni prāṇi-koṭīśatasahasrāni bahūni prāṇi-koṭīśatasahasrāni
bahūni prāṇi-koṭīniyutaśatasahasrāni anuttarāyām samyaksam-
bodhau prasthāpayiṣyanti saṁdarśayiṣyanti samādāpayiṣyanti
(229) samuttejaiṣyanti sampraharsayiṣyanti samprabhāvayiṣyanti
sambodhaye pratiṣṭhāpayiṣyanti avinivartanīyān kariṣyanti || 25

sattvārtha-kāraṇa-sāmarthyā-lābhena sattvārtha-pratipatti-guṇam trayoda-
śam nirdiśann āha : teṣv api te buddha-kṣetresu ity-ādi.

evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat |

āścaryam Bhagavan yāvad idam tathāgatenārhatā samyaksam-
buddhenātītānāgata-pratyutpanneṣu dharmeṣu nāsti kiṁcid
adṛṣṭam vā 'śrutaṁ vā 'viditaṁ vā 'vijñātaṁ vā || na sa kaścid
dharmo yo na jñātaḥ na sa kācīc caryā sattvānām yā na
5 vijñātaḥ yatra hi nāmānāgatānām api bodhisattvānām mahā-
sattvānām caryā jñātā bodhi-chandikānām adhyāśaya-sam-
pannānām ārabdha-vīryāṇīm ||

sva-jñāna-viśayātikrānta-deśanayā samjāta-bahumānatvād āha: *āścaryam*
ity-ādi. atīt'ādi-dharmeṣu prahīnāśeṣa-viparyāsa-vāsanasyāpi Bhagavato yathā-
10 darśanam¹ samvṛtyā jñānam pravartata iti vismayah. *yāvad* iti paryanta-nir-
deśād adharm'ādi-parigrahaḥ. eakṣur-vijñānenādṛṣṭam, śrotra-vijñānenāśrutam,
ghrān'ādi-vijñānenāviditam, [Tib. 193^a] mano-vijñānenāvijñātaṁ nāsti kiṁcid iti
yojyam. dauṣṭhulya-vāsanā-svabhāvānīndriyāṇīti vacanād ajñāna-svabhāvasyē-
ndriyasya buddhatvāvasthāyām prahānena mano-buddhivad indriya-buddhyā
15 viśaya-paricchedena yasmāt sarvam vijñānam Bhagavataḥ sarva-viśayam iṣyate
taṁ nirmalatayā eakṣur-ādi-jñānena nāsti kiṁcid adṛṣṭ'ādikam ity adosah.
tathā ca indriya-buddhiḥ pūrvānusāreṇa vyavasthāpyata ity avaseyanī.

ye tasmin kāle imām gambhirām prajñāpāramitām udgra-
hiṣyanti dhārayiṣyanti vācayiṣyanti paryavāpsyanti pravartayi-
20 syanti deśaiṣyanty upadekṣyanty uddekṣyanti svādhyāsyanti
likhiṣyanti ca ye ca tasmin kāle āśām ṣaṇṇām pāramitānām
kṛtaśāḥ sarva-sattvānām arthāyōdyogam āpadyānveṣīṣyante pa-
ryeṣīṣyante gaveṣīṣyante teṣām ca kula-putrāṇīm kula-duhi-
tīṇīm cānveṣamāṇānām paryeṣamāṇānām kecid gaveṣamāṇā
25 bodhisattvā lapsyante kecin na lapsyante kecid agaveṣayanto
'pi⁽¹⁾ lapsyante enām gambhirām prajñāpāramitām | kim atra
Bhagavan kāraṇam ||

(1) kecid gaveṣanto 'pītī ga°|

1. rim-pa ji ltar=yathākramam? 2. °yah P.

Mātūr alābha-vika(P. 141^b)la-lābha-viparyayena niyati-lābham guṇam catur-
daśam pratipādayann āha: *ye ca tasmin kāla ity-ādi. anveṣamāṇānām ity-*
ādi-pada-trayam prayog'ādy-avasthāsu yojyam.

5 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Śāriputram etad avocat |
evam etac Chāriputrāṇīvam etat | nāsti kiṁceit tathāgatasyātītā-
nāgata-pratyutpanneṣu dharmeṣ adṛṣṭam vā 'śrutaṁ vā 'viditaṁ
vā 'vijñātaṁ vā ||

yad uktam *āścaryam* ity-ādi tat sādhūktam ity āha: *evam etad* ity-ādi.
dharmatāṇīṣā¹ yad buddhā bhagavanto māyōpamatayā sarvam pratipadyanta iti.

10 tasmin khalu punaḥ Śāriputra kāle tasmin samaye kecid
bodhisattvā mārgaya(230)māṇā paryeṣamāṇā gaveṣamāṇā api
lapsyante imām prajñāpāramitām | kecid bodhisattvā amārga-
yamāṇā aparyeṣamāṇā agaveṣayanto 'pi lapsyante ||

15 *kim atra kāraṇam* iti² yad uktam tat parihartum āha: *tasmin khalu punar*
ity-ādi.

20 tat kasya hetoh | tathā hi tair bodhisattvair mahāsattvair
iyam prajñāpāramitā pūrvāntato 'pi aniksīpta-dhurair mārgitā
ca paryanviṣṭā ca te tenāiva pūrvakena kuśala-mūla-cchandenā-
nām prajñāpāramitām amārgayanto 'pi aparyeṣamāṇā api
agaveṣayanto 'pi lapsyante | yāny api ca tato 'nyāny api
sūtrāṇy enām eva prajñāpāramitām abhivadanti tāni cāśām
svayam evopagamīṣyanti upapatsyante upanāmṣyante ca ||

25 niryuktikam evēḍam Bhagavatōktam iti *tat kasya hetor* ity āśāṅky' āha:
tathā hi tair ity-ādi. agaveṣayanto 'pi lapsyanta iti avikala-prajñāpāramitā-
prāpaka-pūrva-kuśala-mūla-samanvāgame prayogābhāyāsenā niyati-lābha-guṇoda-
yāt prāpsyante. yāny api ca tato 'nyāny apītī tataḥ Prajñāpāramitātāḥ sakāśād
yāny anyāni Samādhirājādīni sūtrāṇi. svayam evēti anukūlatāpattyā karma-

1. °teṣā PC. 2. Ed. 229¹⁶.

[Tib. 193^b] kartṛ¹-vivakṣā-vaśād evam uktam. upagamiṣyantiḥ-ādi-pada-trayam
śrutādi-jñānōdaya-bhedenā kalpitādi-svabhāva-trayāvabodhenā vā yathākramam
yojyam.

5 tat kasya hetoh| evem etac Chāriputra bhavati| ya enām
prajñāpāramitām bodhisattvo mahāsattvo 'nikṣipta-dhuro mārga-
yati ca paryeṣate ca sa jāti-vyatīvṛtto 'pi janmāntara-vyatīvṛtto
'py enām prajñāpāramitām lapsyante| tato 'nyāni ca sūtrāṇi
prajñāpāramitā-pratisamyuktāni tasya svayam evōpagamiṣyanti
upapatsyante upanāṃsyante cēti||

10 pūrvavat tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: evam etad ity-ādi. dharmataiśā
yah pratyutpanne janmani aparityakta-vīryo grantham mrgayate 'rtham ca
paryeṣate sa sva-prakṛti-parityāgāj jāti-vyatīvṛtto 'pi, pūrvā-kāya-virahāj jan-
māntara-vyatīvṛtto 'pi, aparasmīn jaṃmāntare 'pi, anya-jāti-saṃgrhī(P. 142^a)to
'pi niyati-guṇa-lābhāt prāpsyatiḥ arthat.

15 evam ukte āyuṣmān Śāriputro Bhagavantam etad avocat|
ime eva kevalam Bhagavāṁs teṣām kula-putrāṇām kula-duhi-
tṛṇām ca ṣaṭ-pāramitā-pratisamyuktāḥ sūtrāntā upapatsyante
upanāṃsyante nānye||

pada-paramatvād āha: ima evēty-ādi. nānya iti ṣaṭ-pāramitā-rahitāḥ kim
20 iti kākvāpraśnah.

Bhagavān āha| ye cānye 'pi Śāriputra gambhīrā gam-
bhīrāḥ sūtrāntā bhaviṣyanti te 'pi teṣām kula-putrāṇām kula-
duhitṛṇām ca svayam evōpapatsyante svayam evōpanāṃs-
yante ca||

25 sādhāraṇa-kuśala-mūlāyattatvāt sarva evōtpatsyanta ity āha: ye cānye
'pīty-ādi. anye 'pīty a²ṣaṭ-pāramitā-pratisamyuktāḥ.

1. °rtṛtvā C. 2. °nye 'pi PC.

tat kasya hetoh|| evam hy etac Chāriputra bhavati| ye
bodhisattvā mahāsattvāḥ anuttarāyām samyaksambodhau pra-
sthapayiṣyanti saṃdarśayiṣyanti samādāpayiṣyanti samutteja-
yiṣyanti sampraharṣayiṣyanti prabhāvayiṣyanti sambodhaye pra-
tiṣṭhāpayiṣyanti avi(231)nivartanīyān kariṣyanti svayam ca
tattra śikṣiyante teṣām Śāriputra jāti-vyatīvṛttānam apīme gam-
bhīrā gambhīrā anupalambha-pratisamyuktāḥ ūṇyatā-prati-
samuyuktāḥ ṣaṭ-pāramitā-pratisamyuktāś ca sūtrāntāḥ svayam
evōpagamiṣyanti svayam evōpapatsyante svayam evōpanāṃs-
yante cēti||

5

10

pūrvavat tat kasya hetor ity āśāṅky' āha: evam hy etad ity-ādi. anupa-
lambha-pratisamyuktā iti pudgala-nairātmya-pratisamyuktāḥ. ūṇyatā-prati-
samuyuktā iti dharma-nairātmya-paridīpakāḥ.

yathōktā eva guṇā grāhyāḥ.

15

tathā cōktam:

mārāṇām śakti-hāny'ādiś caturdaśavidho guṇāḥ iti.

Āryāṣṭasahasrikāyām prajñāpāramitāyām dhāraṇa-guṇa-
parikīrtana-parivarto nāma daśamah|| 363 ||

Abhisamayālaṇīkār'ālokāyām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām dhāraṇa-
guna-parikīrtana-parivarto nāma daśamah.

20

1. samy^o P.

MĀRA-KARMA-PARIVARTO NĀMĀĪKADAŚAMAH

(282) atha khalu āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad
avocat | guṇā ime Bhagavams teṣāṁ kula-putrāṇāṁ kula-
duhitāṇāṁ ca Bhagavatā parikirtitāḥ kecit punar Bhagavams
teṣāṁ antarāyāḥ utpatsyante || 5

[Tib. 194^a] guṇānantaram ke punas te prayogāntarāya-karā dosā yeṣāṁ¹
parivarjanena prayogā bhāvayitavyā ity antarāya-karān² dosān vaktum āha :
guṇā ime Bhagavann ity-ādi. kecit punar iti kiyantah punar ity arthah.

evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat | 10
bahūni Subhūte teṣāṁ Māra-karmāṇy antarāya-karāṇy utpa-
tsyante ||

prativacanam āha : bahūnīty-ādi³.

Subhūtir āha | kiyad-rūpāṇi Bhagavams teṣāṁ bahūni
Māra-karmāṇy antarāya-karāṇy utpatsyante || 15

tathā 'pi kiyad-bahu-Māra-karma na jñāyanta ity āha : kiyad-rūpāṇīty-ādi⁴.
kiyat-samkhyā'vacchinna-svabhāvāni bahūni.

Bhagavān āha | teṣāṁ Subhūte bodhisattvāṇāṁ mahā-
sattvāṇāṁ prajñāpāramitā-bhāṣamāṇāṇāṁ cireṇa pratibhānam
utpatsyate | idam Subhūte prathamāṁ Māra-karma vedita= 20
vyam ||

1. °śād yaś^o C. °rāya-kārā dosā yat P. 2. kārān P. 3. °nīti PC. śes-bya-ba
la-sogs-pa. 4. °nīti PC. bcom-ldan ḥdas bar-du gcod-pa bgyid-pahi śes-bya-ba la-sogs-
pa.

ṣaṭcatvārimśad̄ dosā iti pratipādayan kṛcehra-prāptim tāvad āha teṣām ity
ādinā. cireṇa pratibhānam iti dīrgha-kālena Mātari jñānōtpādah.

tad api ca pratibhānam jāyamānam eva vikṣepsyate | idam
api Subhūte Māra-karma veditavyam ||

5 atyāśu-pratibhānatām vaktum āha: *tad apīty-ā*(P. 142°)di. ¹ksipratarōt-
pādena paurvāparyānirūpaṇād adṛḍhībhūtam jñānam utpadyamānam *vikṣepsyate*
prajñāpāramitāto bhraṣyate.

te vijṛmbhamāṇā hasanta uccagghayanto likhiṣyanti | idam
api Subhūte Māra-karma veditavyam ||

10 kāya-dauṣthulyam kathayann āha: *te vijṛmbhamāṇā* ity-ādi'. tatra kāya-
parāvartanād *vijṛmbhayantah*. mahā'ṭṭahāś'ādi-karaṇād *dhasantah*. svenāṅgena²
tat-pratibaddhena vā parāpabhrājanād³ *uccagghayanta* iti vāeyam.

15 vikṣipta-cittāḥ paryavāpsyanti | idam api Subhūte Māra-
karma veditavyam || anyo'nya-vijñāna-samaṅgino likhiṣyanti |
idam api Subhūte Māra-karma veditavyam || smṛtiṁ na pra-
tilapsyante | idam api Subhūte Māra-karma veditavyam ||

citta-dauṣthulyam pratipādayann āha: *vikṣipta-cittā* ity-ādi. anyo'nya-
vijñāna-samaṅgina⁴ iti parasparam-samālambita-rañjanīya-vastu-vijñānāḥ.

20 parasparam upahasanto likhiṣyanti | idam api Subhūte
Māra-karma veditavyam || parasparam uccagghayamānā⁽¹⁾ likhi-
ṣyanti | idam api Subhūte Māra-karma veditavyam || vikṣipta-
cakṣuso likhiṣyanti | idam api Subhūte Māra-karma (233)
veditavyam | likhatām anyo'nyam visāmagrī bhaviṣyati | idam
25 api Subhūte Māra-karma veditavyam ||

(1) uccagghayanta iti ga°|

1 ... 1. om. C. 2. svan° P. 3. parāyabhr° C, parāprabhr° P, parāpabhraj° T;
gṣan-la bśad-gad byed-pa=parāvahasanād? 4. °na tat-pratibaddhena vā C.

ayoga-vihita-svādhyāyādītām nirdiśānn āha; *parasparam upahasanta* ity-
ādi. *likhiṣyantī* [Tib. 194^b] upalakṣaṇāt svādhyāyādīkam grāhyam.

na vayam atra gādham n' āsvādaṁ labhāmahe ity utthāy'
āsanāt prakramiṣyanti | idam api Subhūte Māra-karma vedi-
tavyam || na vayam atra vyākṛtāḥ prajñāpāramitāyām ity
aprasanna-cittā utthāy' āsanāt prakramiṣyanti | idam api Su-
bhūte Māra-karma veditavyam || na no 'tra⁽¹⁾ grāmasya vā na-
garasya vā nigamasya vā nāmadheyam parigṛhitam yatra no
janma na no 'tra⁽²⁾ nāma gotram vā gr̄hitam na mātā-pitror
nāma gotram vā gr̄hitam nāpi kulasya yatra no janmēti te
prajñāpāramitām na śrotavyām maṇsyante tato 'pakramitavyam
maṇsyante | yathā-yathā cāpakramiṣyanti tair yāvadbhiḥ
cittotpādais tathā-tathā tāvataḥ kalpān samsārasya punaḥ-punaḥ
parighaṣyanti yatra taiḥ punar eva yogam āpattavyam bhavi-
ṣyati ||

5

10

15

vaimukhya-nimitta-grāhitām kathayann āha: *na vayam atra gādham* ity-
ādi. śruta-cintāmaya-jñānāviṣayatvād yathākramam *na gādham n' āsvādaṁ* ca
labhāmahe ity yoṣyam. *na no 'trēti no 'smākam. yāvadbhiḥ cittotpāda* apra-
sāda-bahulair *apakramanti tāvataḥ kalpān samsārasya* yog'āpattaye grahiṣya-
ntīti.

20

tat kasmāt | imām hi Subhūte prajñāpāramitām aśṛṇvanto
bodhisattvā mahāsattvā laukika-lokottareṣu dharmeṣu na nirja-
yante⁽³⁾ | idam api Subhūte teṣām Māra-karma veditavyam ||

kim atra kāranam iti *tat kasmād* ity āśāṇky 'āha: *imām* hīty-ādi.

punar aparam Subhūte bodhisattva-yānikāḥ pudgalā imām

25

(1) tato 'nyatra iti ca°|

(2) janma no 'tra iti ga°|

(3) niriyāyante iti gha°|

prajñāpāramitām sarvajñā-jñānasy’ āhārikām vivarjyōtsṛjya ye
te sūtrāntā nāva sarvajñā-jñānasy’ āhārikās tān paryeṣitavyām
maṁsyante| idam api Subhūte teṣām Māra-karma veditavyam ||
yathā khalu punah Subhūte na laukika-lokottareṣu śikṣitā-
kāmā na laukika-lokottareṣu dharmeṣu niryatū-kāmā iha pra-
jñāpāramitāyām na śikṣante| prajñāpāramitāyā(234)m aśik-
ṣamāṇā na laukika-lokottareṣu dharmeṣu niryānti| evam te
parīta-buddhāyo laukika-lokottarāṇām yathābhūta-parijñāyāḥ
mūlam prajñāpāramitām vivarjyōtsṛjya praśākhām adhyāla-
bitavyām maṁsyante||

10

hetu¹-bhramśam vaktum āha: *punar aparam* ity-ādi. āhārikām iti utpā-
dikām. *vivarjyōtsṛjyēti* prayog'āśayābhyaṁ ity vāeyam. *parīta-buddhāya* iti
svalpa-buddhāyah. *yathābhūta-parijñāyā mūlam* iti samyag-dharmāvabodhasya
pradhānam kāraṇam. *pra(P. 143^a)śākhām* iti śrāvaka-yān'ādikām.

15

tad-yathā 'pi nāma Subhūte kukkuraḥ svāmino 'ntikāt
piṇḍāṁś⁽¹⁾ chorayitvā karma-karasyāntikāt kavaḍām paryeṣita-
vyām manyeta| evam eva Subhūte bhaviṣyanty anāgate
'dhvani eke bodhisattva-yānikāḥ pudgalā ya imām prajñāpāra-
mitām sarvajñā-jñānasya mūlam chorayitvā śākhā-pattra-palāla-
bhūte śrāvaka-pratyekabuddha-yāne sāraṇā vṛddhatvām parye-
ṣitavyām maṁsyante| idam api Subhūte teṣām Māra-karma
veditavyam||

20

praṇīt'āsvāda²-bhramśam nirdiśānn āha: *tad-yathā 'pi nāmēty-ādi.*

25

tat kasya hetoh| na hi te 'lpa-buddhāyo jñāsyanti pra-
jñāpāramita aharikā sarvajñā-jñānasyēti| te prajñāpāramitām
vivarjyōtsṛjya chorayitvā tato 'nye sūtrāntā ye śrāvaka-bhūmim
abhvadanti pratyekabuddha-bhūmim abhvadanti tān adhika-

(1) piṇḍam iti kha° ga° na°|

1. rgyu-la mñon-par ṣen-pa=hetv-abhiniveṣa. 2. °ta-sv° P.

taram paryavāptavyām maṁsyante| śākhā-pattra-palalōpamāḥ
pratipannāḥ te tathā-rūpā bodhisattvā veditavyāḥ ||

niryuktikam evēdam iti *tat kasya hetor* ity āśāṇky’ āha: *na hi te 'lpa-
buddhāya* ity-ādi.

tat kasya hetoh| na hi Subhūte bodhisattvena mahā-
sattvenāīvam śikṣitavyām yathā śrāvaka-yānikāḥ pratyeka-
buddha-yānikā vā pudgalāḥ śikṣante|| katham ca Subhūte
śrāvaka-yānikāḥ pratyekabuddha-yānikā vā pudgalāḥ śikṣante|
teṣām Subhūte evam bhavati| ekam ātmānam damayiṣyāmah
ekam ātmānam śamayiṣyāmah ekam ātmānam parinirvāpayi-
ṣyāmah| ity ātma-dama-śamatha-parinirvāṇāya sarva-kuśala-
mūlābhisaṁskāra-prayogān ārabhante|| na khalu punah Su-
bhūte bodhisattvena mahāsattvenāīvam śikṣitavyām ||

5

10

katham buddha-vacane 'pi śrāvaka-yān'ādau pratipattir nindyata iti *tat
kasya hetor* ity āśāṇky’ āha: *na hi Subhūta* ity-ādi. pratiṣiddh'ācaranān
nindyata ity arthaḥ. *damayiṣyāmah śamayiṣyāmah parinirvāpayiṣyāma¹* iti pada-
trayam prayoga-darśana-bhāvanā-mārgesu yathākramam veditavyam.

15

api tu khalu punah Subhūte bodhisattvena mahāsattvenāī-
vam (235) śikṣitavyām| ātmānam ca tathātāyām sthāpayiṣyāmi
sarva-lokānugrahāya sarva-sattvān api tathātāyām sthā-
payiṣyāmy aprameyām sattva-dhātum parinirvāpayiṣyāmīti sarva-
kuśala-mūlābhisaṁskāra-prayogā bodhisattvena mahāsattvenāī-
vam ārabdhavyā na ca tair mantavyam||

20

śrāvaka-pratipattim pratiṣidhya bodhisattva-pratipatty-artham āha: *api tu
khalu punar* ity-ādi. [Tib. 195^a] *na ca tair mantavyam* iti sarva-sattvārtha²-sarva-
kuśala-mūlābhisaṁskārair nōtkarṣah kāryah.

25

1. nirv° P. 2. °rtham PC. don dañ.

tad-yathā 'pi nāma Subhūte kaścid eva puruṣo hastinam
apaśyan hastino varṇa-saṁsthāne paryeṣeta| so 'ndhakāre
hastinam labdhvā yena prakāśam tenōpanidhyāyeta tenōpani-
dhyāyan hasti-padaṁ paryeṣitavyam manyeta hasti-padāc ca
5 hastino varṇa-saṁsthāne grahitavye manyeta| tat kiṁ manyase
Subhūte 'pi nu sa pañḍita-jātiyah puruṣo bhavet||

uttama-yāna-bhramśam pratipādayann āha: *tad-yathā 'pi nāmēty-ādi.*
hastinam labdhvēti sparśādinopalabhyā. *prakāśam* iti ālokam. *upanidhyāyed*
iti nirūpayet.

10 Subhūtir āha| no hīdaṁ Bhagavan||

Bhagavān āha| evam eva Subhūte tathā-rūpās te bodhi-
sattva-yānikāḥ pudgalā veditavyā ya imāṁ prajñāpāramitāṁ
ajānānā aparipṝchantas tāṁ chorayitvā 'nuttarāṁ samyaksam-
15 bodhim abhisambodhukāmā ye te sūtrāntāḥ śrāvaka-bhūmim
abhivadanti pratyekabuddha-bhūmim abhivadanti tān paryeṣita-
vyān maṇṣyante| idam api Subhūte teṣāṁ Māra-karma
veditavyam||

no hīdaṁ iti hasti-padād varṇa-saṁsthāne grahitum aśakyatvān nāvēty
arthāḥ.

20 tad-yathā 'pi nāma Subhūte ratnārthikāḥ puruṣo mahā-
samudram dṛṣṭvā nāvagāheta ratnāni na nidhyāyen nādhyā-
lambeta sa ratna-hetor gośpadam paryeṣitavyam manyeta sa
gośpadōdakena mahā-samudram samīkartavyam manyeta| tat
25 kiṁ manyase Subhūte 'pi nu sa pañḍita-jātiyah puruṣo vedi-
tavyah||

uddeśa-bhramśam vaktum āha: *tad-yathā 'pi nāma Subhūte ratnārthika*
ity-ādi. *pramāṇānavabodhān nāvagāheta.*¹

1. °het P.

Subhūtir āha| no hīdaṁ Bhagavan||

no hīdaṁ iti ratnōddeśa-mahā-samudra-bramśān nāiva pañḍitāḥ.

Bhagavān āha| evam eva Subhūte tathā-rūpās te bodhi-
sattva-yānikāḥ pudgalā veditavyā ya imāṁ gambhirām prajñā-
pāramitāṁ labdhvā 'py anava(236)gāhamānā avijānantas
takṣyanti| ye ca sūtrāntāḥ śrāvaka-bhūmim abhivadanti pra-
tyeka-buddha-bhūmim abhivadanti alpōtsukavihāritayā tān
paryeṣitavyān maṇṣyante yatra bodhisattva-yānam na saṁva-
rnyate kevalam ātma-dama-śamatha-parinirvāṇam eva ity api
pratisamplayanam iti| srotaāpatti-phalam prāpnuyām iti sakṛdā-
gāmi-phalam ity anāgāmi-phalam ity arhattvām prāpunyām
10 iti pratyekabodhim prāpnuyām iti dṛṣṭa eva dharme 'nupādāy'
āsravebhyaś cittam vimocya parinirvāpayāmīti| idam ucyate
śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-pratisamyuktam iti| nātra bo-
dhisattvair mahāsattvair evam cittam utpādayitavyam||

5

10

15

pratisamplayanam iti kāy'ādi-vivekaḥ. dṛṣṭa evēty-ādi. pratyutpanne ja-
nmany anāgatōtpattim prati hetum akṛtvā¹ kleśebhyaś² cittam apanīya pradīpa-
van nirvṛtiṁ karomi.

20 tat kasya hetoh| mahāyāna-samprasthitā hi Subhūte bo-
dhisattvā mahāsattvā mahā-saṁnāha-saṁnaddhā bhavanti| na
taiḥ kadācid alpōtsukatāyām cittam utpādayitavyam||

20

nanu (P. 143^b) sarvōpadrav'āspada-janma-nirodhe katham pravṛttir vāryata
iti tat kasya hetor ity āśāṅky' āha; mahāyāna-samprasthitā hīty-ādi. mahā-
yāna-samprasthitatvena jagad-artha-karaṇāya kṛta-saṁnāhānām upāya-kauśala-
balena³ janma-sambhave⁴ 'py upadravābhāvād ity arthaḥ. alpōtsukatāyām iti
25 tāvan-mātra-samtoṣe.

25

1. aśakyatvā (!) C. 2. °bhyah sva- P. 3. °śalena P. 4. sadbhāve P, sambhāve C.

tat kasya hetoḥ | loka-parināyakā hi bhavanti te sat-puruṣa
lokārtha-karāḥ | tasmāt tair nityakālaṁ satata-samitāṁ ṣaṭ-
pāramitāsu śikṣitavyam ||

lābha-satkārasya bandhanatvena katham evaṁ niśidhyata iti *tat kasya hetor*
5 ity āśāṅky’ āha : *loka-parināyakā hīty-ādi.*

etad uktam : ātmābhiniveśenāvagrahe kleśa-vardhanāl [Tib. 195^b] lābha-
satkārau¹ bandhanam. yadā tu dānādibhiḥ parān āvarjya² padmavat tatrā-
saktaḥ sārathi-bhāvena lokārtha-kārī bhavet tadā na kaścid doṣa iti.
prathamam daśakam.

10 ye ca khalu punaḥ Subhūte ’paripakva-kuśala-mūlāḥ pa-
ritta-kubuddhikā mṛdukādhyāśayā bodhisattva-yānikāḥ pudga-
lāś te ṣaṭ-pāramitā-pratisamuyuktān sūtrāntān ajānānā anavabu-
dhyamānā imām prajñāpāramitām chorayitvā ye te sūtrāntāḥ
15 śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmim abhivadanti tān paryeśitavyān
māṃsyante | idam api Subhūte Māra-karma veditavyam ||

hetu-phala-sambandha-bhramśam kathayann āha : *ye ca³ khalu punar* ity-
ādi.

teśām tāthā-rūpāṇām bodhisattva-yānikānām pudgalānām
20 tad-yathā ’pi nāma Subhūte palagāndo vā palagāndāntevāsi vā
Vaijayantasya prāśādasya pramāṇena prāśādaṁ kartu-kāmo
nirmātu-kāmaḥ syāt | sa sūryā-candramasor vimāna-pramā-
ṇām maṇḍalam paryeṣeta | paryeṣamāṇaḥ sa sūryā-candrama-
sor vimānaṁ paśyet | sa tataḥ (237) pramāṇam gṛhitavyam
manyate | tat kiṁ manyase Subhūte Vaijayanta-prāśāda-
25 pramāṇam prāśādaṁ kartu-kāmena nirmātu-kāmena sūryā-
candramasor vimānāt pramāṇam gṛhitavyam bhavati⁴ ||

(1) bhaved iti ga°|

1. °ro PC. 2. ābarhya PC. mgu-bar byas-nas. 3. om. P.

etad eva spaṣṭayann āha : *tad-yathā ’pi nāmēty-ādi. palagānda* iti takṣa-
kah. *palagāndānte-vāsi* ’ti tac-chiṣyāḥ. *Vaijayantasya prāśādasyēti* Sumeru-
tala-madhye Sudarśanām nāma nagaram sauvarṇam¹. dairghyenārdha-trtīya-
yojana-sahasra-pramāṇam ekākām pārśvam. uechrayeṇa dvy-ardha-yojanam.
tatra nagarasya madhye Śakrasya Vaijayanto nāma prāśādo, dairghyenārdha-
trtīya-yojana-śata-pramāṇam ekākām pārśvam. uechrayeṇa yathāśobham kṛto²
Vaijayanta³-prāśādaḥ. cira-kṣipra-prabhedena *kartukāmo nirmātukāma* iti pada-
dvayam.

Subhūtir āha | no hīdam Bhagavan ||

Bhagavān āha | evam eva Subhūte bhavisyanty anāgate
10 ’dhvany eke bodhisattva-yānikāḥ pudgalā ye prajñāpāramitām
śrutvā prajñāpāramitām labdhvā prajñāpāramitām riñcitvā
prajñāpāramitām utsṛjya śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-prati-
samuyuktaiḥ sūtrāntaiḥ sarvajñatām paryeśitavyām māṃsyante |
ye te sūtrāntā evam abhivadanti | ekam ātmānam damayiṣyāma
15 ekam ātmānam śamayiṣyāma ekam ātmānam parinirvāpayiṣyā-
ma iti | kevalam ātma-dama-śamatha-parinirvāṇam evōpana-
yanti tathā-rūpān sūtrāntān paryeṣyante tathā ca śikṣitavyām
māṃsyante | tat kiṁ manyase Subhūte ’pi nu te pañḍita-
jātiyāḥ bodhisattvā veditavyāḥ ||

Subhūtir āha | no hīdam Bhagavan ||

Bhagavān āha | idam api Subhūte teśām Māra-karma
20 veditavyam ||

no hīdam iti (P.144^a) sūryā-candramasor vimānād yathāyogam⁴ pañcāśat-
sākā⁵-yojanād Vaijayantasyādhika-pramāṇatvena⁶ hetu-phalānurūpa-viparyaya-
25 sūcanān nāvēty arthaḥ.

tad-yathā ’pi nāma Subhūte kaścid eva puruṣo rājānam ca

1. °rṇa PC. 2. om. PCT. byas-pa. 3. °ntah C. 4...4. sic PC. (zla-ba daṇ-
ñi-mahi gṣal-med khaṇ ni ci rigs-par dpag tshad) līla-bcu daṇ līla-beu rtsa gcig-gi. Qu.
sākā-pañcāśat-pañcāśat ? 5. °ṇena P.

cakravartinam draṣṭu-kāmo bhavet sa rājāṇam cakravartinam
paśyet| dṛṣṭvā cēdṛśo rājā cakravartī varṇena saṁsthānena
tejasā ṛddhyā cēti nimittam gṛhitvā koṭṭa-rājam paśyet| sa
5 tasya koṭṭa-rājasya varṇam saṁsthānam teja ṛddhim ca
nimittam ca gṛhitvā apratibalo višeṣa-grahanam praty evam
vaded īdr̥sa eva sa rājā cakravartī varṇena saṁsthānena tejasā
ṛddhyā ca nimitta (238) cēti| tat kiṁ manyase Subhūte 'pi
nu sa pañdita-jātiyāḥ puruṣo veditavyah yaś cakravartinam
koṭṭa-rājena samikartavyam manyeta||

10 Subhūtir āha| no hīdaṁ Bhagavan||

Bhagavān āha| evam eva Subhūte bhaviṣyanty anāgate
'dhvany eke bodhisattva-yānikāḥ pudgalā ya imām prajñāpāra-
mitām śrutvā prajñāpāramitām labdhvā prajñāpāramitām riñ-
citvā prajñāpāramitām utsr̥jya śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-
pratisamyuktaiḥ sūtrāntaiḥ sarvajñatām paryeṣitavyam mā-
syante| idam api Subhūte teṣām Māra-karma veditavyam||
15 na khalu punar aham Subhūte ebhir evam-rūpaiḥ śrāvaka-
pratyekabuddha-bhūmi-pratisamyuktaiḥ sūtrāntair bodhisattva-
syā mahāsattvasyā sarvajñatām paryeṣitavyam vadāmi| api tu
khalu punaḥ Subhūte yat tathāgatena prajñāpāramitāyām bo-
dhisattvānām mahāsattvānām upāya-kauśalyam ākhyātam tatrā-
śikṣitvā bodhisattvo mahāsattvo na niryāsyaty anuttarāyām
20 samyaksambodhau||

niruttara-bhramśam vaktum āha: *tad-yathā 'pi nāma Subhūte kaścid evety-*
25 *ādi. tatra varṇo gauratvādi, saṁsthānam dīrghatvādikam, lakṣaṇādi-sampat*
tejāḥ, ākāśa-gamanādikam ṛddhiḥ, nimittam asādhāranam vastunāś cihnam.
varṇādi-sādr̥ṣya-mātrōpalambhena vipralabdha-buddhitvād apratibalaḥ.

tat kasya hetoh| dhandhako hy anyeṣu sūtrānteṣu bodhi-

1. °śādi P.

sattva-samudāgamah| tasmāt tarhi Subhūte tathāgata enām
anuśāmsām prajñāpāramitāyām paśyann aneka-paryāyeṇa bo-
dhisattvān mahāsattvān asyām prajñāpāramitāyām samdarśayati
samādāpayati samuttejayati sampraharśayati saṁniveśayati pra-
tiṣṭhapayati| evam bodhisattvā mahāsattvā avinivartaniyā
bhavyeyur anuttarāyāḥ samyaksambodher iti|| tat kiṁ manyase
Subhūte 'pi nu pañdita-jātiyāḥ te bodhisattvāḥ pratibhānti ye
'vinivartaniya-yānam mahāyānam avāpya samāsādyā punar eva
tad vivarjya vivartya hinayānam paryeṣitavyam māmsyante||

10 Subhūtir āha| no hīdaṁ Bhagavan||

(239) Bhagavān āha| tad-yathā 'pi nāma Subhūte bu-
bhukṣitāḥ puruṣāḥ śata-rasām bhojanām labdhvā hita-vipākam
sukha-vipākam yāvad āyuḥ-paryantam kṣut-pipāsā-nivartakam
tad apāsyā ṣaṣṭik'odanām⁽¹⁾ paryeṣitavyam manyeta| ṣaṣṭik'oda-
nam⁽²⁾ labdhvā śata-rasām bhojanām utsr̥jya vivarjya tam ṣa-
ṣṭik'odanām⁽³⁾ paribhoktavyam manyeta| tat kiṁ manyase
Subhūte 'pi nu sa puruṣāḥ pañdita-jātiyo bhavet||

15 Subhūtir āha| no hīdaṁ Bhagavan||

Bhagavān āha| evam eva Subhūte bhaviṣyanty anāgate
'dhvany eke bodhisattvā ya imām prajñāpāramitām śrutvā
prajñāpāramitām labdhvā prajñāpāramitām riñcisyanti prajñā-
pāramitām utsrakṣyanti prajñāpāramitām chorayiṣyanti prajñā-
pāramitām dūrikariṣyanti prajñāpāramitām riñcītvā prajñāpā-
ramitām utsr̥jya prajñāpāramitām chorayitvā prajñāpāramitām
dūrikṛtya tataḥ śrāvaka-pratyekabuddha-yāna-pratisamyuktān
sūtrāntām paryeṣitavyām māmsyante| ye te sūtrāntāḥ śrāvaka-
pratyekabuddha-bhūmim abhivadanti taiḥ sarvajñatām paryeṣi-
tavyām māmsyante| tat kiṁ manyase Subhūte 'pi nu pañdita-

20

25

(1) (2) (3) ṣaṣṭikodanam iti nā° ca°|

jātiyāś te bodhisattvā veditavyāḥ ||

Subhūtir āha | no hīdaṁ Bhagavan ||

Bhagavān āha | idam api Subhūte teṣāṁ Māra-karma
veditavyām || tad-yathā 'pi nāma Subhūte kaścid eva puruṣo
anarghyām maṇi-ratnam labdhvā alpārghyenālpa-sāreṇa maṇi-
ratnena sārddham samikartavyām manyeta | tat kiṁ manyase
Subhūte 'pi nu sa pañdita-jātiyāḥ puruṣo veditavyāḥ ||

(240) Subhūtir āha | no hīdaṁ Bhagavan ||

Bhagavān āha | evam eva Subhūte bhaviṣyanty anāgatे
'dhvany eke bodhisattva-yānikāḥ pudgalā ya idam gambhirām
prabhāsvaram prajñāpāramitā-ratnam labdhvā śrutvā śrāvaka-
pratyekabuddha-yānenā samikartavyām māṃsyante śrāvaka-
pratyekabuddha-bhūmau ca sarvajñatām upāya-kauśalyām ca
paryesitavyām māṃsyante | tat kiṁ manyase Subhūte 'pi nu
pañdita-jātiyāś te bodhisattvā veditavyāḥ ||

Subhūtir āha | no hīdaṁ Bhagavan ||

Bhagavān āha | idam api Subhūte teṣāṁ bodhisattvānām
mahāsattvānām Māra-karma veditavyām ||

[Tib. 196^a] nanu śrāvaka-yāne 'pi tathāgatatva-prāpaka-karunādi-dharma-
nirdeśāt katham tena sarvākārajñatā na paryeṣāṇiyēti tat kasya hetor ity
āśaṅky' āha : *dhandhako*¹ hīty-ādi. sarvākārānirdesān nirdiṣṭo 'py avispaṣṭa²
ity arthaḥ.

dharma-sambhoga-nirmāṇa-kāya-traya-bhramṣena yathākramam cakravarti-
śata-rasa-bhojanānargha-maṇi-ratna-dṛṣṭāntāḥ.

25 punar aparaṁ Subhūte asyām gambhirāyām prajñāpāra-
mitayām bhāṣyamāṇayām deśyamāṇayām upadiśyamāṇayām
uddiśyamāṇayām udgṛhyamāṇayām vācyamāṇayām svādhyāya-
māṇayām antaśo likhyamāṇayām api bahūni pratibhānāny

1. dhanvako PCT. dvandhako Ed. 2. °viśiṣṭa F. mi-gsal ба.

utpatsyante yāni citta-vikṣepām kariṣyanti | idam api Subhūte
teṣāṁ bodhisattvānām mahāsattvānām Māra-karma vedita-
vyām ||

5 bahuvidha-viṣaya-vikalpa-pratibhānōtpādaṁ kathayann āha : *punar aparaṁ*
ity-ādi.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
śakyā punar Bhagavan prajñāpāramitā likhitum ||

caturvidha-doṣa-pratipādanārtham āha : *śakyēty-ādi*.

Bhagavān āha | no hīdaṁ Subhūte | ye kecit Subhūte
prajñāpāramitām lipy-akṣarair likhitvā prajñāpāramitā likhitēti
māṃsyante asatī 'ti vā 'kṣareṣu prajñāpāramitā abhinive-
kṣyante anakṣarēti vā | idam api Subhūte teṣāṁ Māra-karma
veditavyām ||

10 no hīdaṁ iti tattvato māyōpama-jñānatvād iti matih. *likhitēti mansyanta*
iti likhanābhiniveśah. asatī 'ti vēty abhāvābhiniveśah. *akṣareṣu vā prajñāpā-*
ramitām abhinivekṣyanta ity akṣarābhiniveśah. *anakṣarēti anakṣarābhiniveśah*
kathitah.

15 punar aparaṁ Subhūte prajñāpāramitāyām likhyamāṇayām
utpatsyante deśa-manasikārā utpatsyante grāma-nagara-nigama-
janapada-rāṣṭra-rājadhāni-manasikārā utpatsyante udyāna-mana-
sikārā (241) utpatsyante guru-manasikārā utpatsyante ākhyāna-
manasikārā utpatsyante caura-manasikārā utpatsyante gulma-
sthāna-manasikārā utpatsyante viśikhā-manasikārā utpatsyante
śibikā-manasikārā utpatsyante sukha-manasikārā utpatsyante
duḥkha-manasikārā utpatsyante bhaya-manasikārā utpatsyante
strī-masikārā utpatsyante puruṣa-manasikārā utpatsyante na-
pumsaka-manasikārā utpatsyante priyāpriya-vyat�asta-mana-
sikārā utpatsyante mātā-pitr-pratisaṃyuktā manasikārā utpa-

tsyante bhrātr-bhagini-pratisamyukta manasikārā utpatsyante mitra-bāndhava-sālohitāmātya-pratisamyukta manasikārā utpatsyante prajāpati-putra-duhitr-pratisamyukta manasikārā utpatsyante gr̥ha-bhojana-pāna-pratisamyukta manasikārā utpatsyante caila-manasikārā utpatsyante śayan'āsana-manasikārā jīvitamanasikārā iti-kartavyatā-manasikārā rāga-manasikārā dveṣamanasikārā moha-manasikārā ṛtu-manasikārā sukala-manasikārā duṣkāla-manasikārā gīta-manasikārā vādyā-manasikārā nṛtyamanasikārā kāvya-nāṭakētihāsa-manasikārā śāstra-manasikārā vyavahāra-manasikārā hāsyā-manasikārā lāsyā-manasikārāḥ śoka-manasikārā āyāsa-manasikārā ātma-manasikārā ity etāṁs cānyāṁs ca Subhūte manasikārān Māraḥ pāpiyān upasam̄hariṣyaty asyāṁ prajñāpāramitāyāṁ bhāṣyamāṇāyāṁ deśyamānāyāṁ upadiśyamānāyāṁ udgrhyamāṇāyāṁ vācyamānāyāṁ uddiṣyamānāyāṁ svādhyāyamānāyāṁ antaśo likhyamānāyāṁ antarāyāṁ kariṣyati citta-vikṣepam kariṣyati bodhisattvānāṁ mahāsattvānāṁ | tatra bodhisattvena mahāsattvena Māra-karmāṇi bodhyavyāni buddhvā ca vivarjayitavyāni || (242) punar aparam Subhūte utpatsyante rāja-manasikārāḥ kumāra-manasikārā hasti-manasikārā aśva-manasikārā ratha-manasikārā gulma-darśana-manasikārāḥ⁽¹⁾ | idam api Subhūte teṣāṁ Māra-karma veditavyam || punar aparam Subhūte utpatsyante 'gni-manasikārā icchā-manasikārā dhana-dhānya-samṛddhi-manasikārāḥ | idam api Subhūte bodhisattvānāṁ mahāsattvānāṁ Māra-karma veditavyam ||

janapad'ādi-manaskāraṁ nirdiśann āha : punar aparam Subhūte prajñāpāramitā(P.144^b)yāṁ ity-ādi. tatra deśo Magadh'ādiḥ, eka-gr̥h'ādiko gr̥māḥ, aṣṭādaśa-prakrti-vāso nagaraṁ, vanig'-bahula-sthāna-višeṣo nigamaḥ, cāturva-

(1) gulmamanasikārā iti ga° gulmākṣadarśana-manasikārā iti kha° na° ca° | 1. °ṇim C, °ṇika P.

rñy'āvāsa-pradeśo janapadah, Camp'ādi-viṣayo rāṣṭraṇi, rājñām āvāsa-deśo rājādhāni, ākhyānam Jātakamālādi, gulma-sthānam ghaṭṭā¹-sthānam, ²viśikhā pariṣkāra-višeṣah,² śibikā yāpya-yānam³, [Tib.196^b] priyāpriya-vyatayastah priyāpriya-viyogah, itikartavyatā⁴ satatakaranīyatā, gulmākṣa-darśanam ghaṭṭā⁵-sthāne pāśak'ādi-darśanam. śeṣam sugamatvān na vibhaktam. 5

punar aparam Subhūte bodhisattvānāṁ mahāsattvānāṁ utpatsyante lābha-satkāra-cīvara-piṇḍapātā-śayan'āsana-glāna-pratyaya-bhaiṣajya-pariṣkārānāṁ antarāyāḥ imāṁ prajñāpāramitāṁ bhāṣamāṇānāṁ deśyatāṁ upadiśatāṁ uddiśatāṁ svādhyāyatāṁ antaśo likhatām⁽¹⁾ lābha-satkāra-ślok'āsvādāś cittott- pīḍā vā | idam api Subhūte bodhisattvair mahāsattvair Māra-karma veditavyam || etāni taiḥ sarvāṇi Māra-karmāṇi boddhavyāni buddhvā ca vivarjayitavyāni ||

lābha-satkāra-ślok'āsvādanam⁽²⁾ pratipādayann āha : punar aparam Subhūte bodhisattvānāṁ ity-ādi. lābha-satkāra-ślok'āsvāda iti tatra lābho ratn'ādi-prāptihī, satkārah śrīpaṭṭa-bandhan'ādiḥ⁽³⁾, śloko yaśah. teṣām anubhavanam⁽⁴⁾ āsvādah. 15

punar aparam Subhūte bodhisattvānāṁ mahāsattvānāṁ imāṁ prajñāpāramitāṁ bhāṣamāṇānāṁ deśyatāṁ upadiśatāṁ uddiśatāṁ svādhyāyatāṁ antaśo likhatām⁽²⁾ ye te gambhirā gambhirāḥ sūtrāntā bhaviṣyanti śrāvaka-pratyekabuddha-bhūmi-pratisamyuktāms tān Māraḥ pāpiyān bhikṣu-veṣenōpasaṃkramyōpasaṃhariṣyati iha śikṣasva idam likha idam uddiśa⁽³⁾ idam svādhyāya itaḥ sarvajñatā niṣpatsyante iti || na khalu punah Subhūte (243) bodhisattvena mahāsattvena upāya-kuśalena⁽⁴⁾ 20

(1) likhatāś cēti ga° |

(2) likhatām vā iti ga° |

(3) upadiśa iti kha° ca° |

(4) upāya-kuśalyenēti kha° ca° |

1. ghaṭa C. 2...2. viśiṣṭa p° C, 'kh' āpaṇa-vithi P. pariṣkāra-višeṣah. viśikh'āpaṇa-vithi T. bi-śi-kha ni go-byad-kyi khyad-par-ro. 3. khyogs la-sogs-pa. 4. ḥphral-gyi bya-ba. 5. ghaṭa C. 6. °darśanam P. 7. lābhaḥ C. 8. bandh'ādiḥ C. 9. anuttaravānam C.

tebhyaḥ sprhōtpādayitavyā ||

amārgopāya-kauśala-mārganām vaktum āha : punar aparaṁ Subhūta ity-ādi.

5 tat kasya hetoh | kim cāpi Subhūte teṣu sūtrānteṣu sūn-
yatānimittāprāṇihitāni bhāṣitāni na khalu punar upāya-kauśa-
lyām tatra bodhisattvānām mahāsattvānām akhyātām || tatra ye
'nabhijñā bhaviṣyanti bodhisattvā upāya-kauśalya-jñāna-viṣeṣa-
sya te imām gambhirām prajñāpāramitām rincitavyām māṃ-
syante | te imām gambhirām prajñāpāramitām riñcītvā śrāvaka-
10 pratyekabuddha-bhūmi-pratisamuktesu sūtrānteṣu upāya-kau-
śalyām paryeṣitavyām māṃsyante | idam api Subhūte bodhi-
sattvena mahāsattvena Māra-karma veditavyām ||
sūnyatādi-pratisamuktesu katham na sprhēti tat kasya hetor ity āśaṅky'
āha : kim cāpity-ādi.
15 dvitiyām daśakām.

punar aparaṁ Subhūte dhārmaśravaṇikāś chandiko bha-
viṣyati prajñāpāramitam udgrahītu-kāmo dharma-bhāṇakaś ca
kilāśi bhaviṣyati na dharmām deśayitu-kāmaḥ | idam api Su-
bhūte bodhisattvena mahāsattvena visāmagrī-Māra-karma vedi-
20 tavyām || punar aparaṁ Subhūte dharma-bhāṇakaś cākilāśi
bhaviṣyati prajñāpāramitām dātu-kāmo dhārmaśravaṇikāś ca
kilāśi vā bahu-kṛtyo vā bhaviṣyati | idam api Subhūte bodhi-
sattvena mahāsattvena visāmagrī-Māra-karma veditavyām |

25 amī tāvad asyām¹ pravṛttasyāntarāyāḥ kathitāḥ. samprati punaḥ pravṛtteḥ
pūrvam eva visāmagrī² vaktavyā iti chanda³-kilāśa-vaidhuryārtham āha : punar
aparaṁ Subhūte dhārmaśravaṇikāś ity-ādi. chandika ity abhilāṣa-sampannaḥ.
kilāśi 'ty ālasyōpeto vīrya-rahitāḥ kusīda iti yāvat.

1. asyā C, asya PT; ḥdi-la. 2. °ndi P. 3. °gryā PC, °gryo T; tshogs dañ bral-ba.

punar aparaṁ Subhūte dhārmaśravaṇikāś chandiko bha-
viṣyati prajñāpāramitām udgrahītu-kāmo dhārayītu-kāmo vāca-
yītu-kāmaḥ paryavāptu-kāmaḥ pravartayītu-kāmo 'ntaśo likhitu-
kāmo 'pi bhaviṣyati gatimāṃś ca matimāṃś ca smṛtimāṃś ca
bhaviṣyati | dharma-bhāṇakaś cānyad deśāntaram kṣepṣyate
nōdghaṭitajñō vā na vā vipañcitajñō 'nabhijñō vā bhaviṣyati |
iyam api Subhūte tatra (244) visāmagrī bhaviṣyati prajñāpā-
mitāyām bhāṣyamānāyām deśyamānāyām upadiśyamānāyām
uddiśyamānāyām svādhyaśyamānāyām śikṣyamānāyām antaśah
likhyamānāyām | idam api Subhūte bodhisattvena mahāsattvena
visāmagrī-Māra-karma veditavyām ||

chanda-(P. 145^a)viṣaya-bheda-vaidhuryārtham āha : punar aparaṁ Subhūte
dhārmaśravaṇikāś chandika ity-ādi. tatra adhikārārtha-pratipattyā gatimān,
tāvan-mātrārthāvagamān matimān, medhā-yogāt smṛtimān. deśāntaram kṣepṣyata
iti anena śrotuś chanda-viṣayād daiśikasya bhinna-cchanda-viṣayatvam [Tib. 197^a] 15
āveditām. rūpam ity-ādy-ukte rūp'ādi-skandhāparijñānān nōdghaṭitajñāḥ.
rūpañā-lakṣanām¹ rūpam ity-ādy-abhidhāne tad-arthānavabodhān na vipañcitajñāḥ.
rūpam dvividhā viṁśatidhēty²-uccāraṇe tad-arthānavagamād anabhijñāḥ.

punar aparaṁ Subhūte dharma-bhāṇakaś cākilāśi bha-
viṣyaty abhijñō⁽¹⁾ dātu-kāmo vācayītu-kāma imām prajñāpā-
mitām | dhārmaśravaṇikāś ca deśāntaram prasthito bhaviṣyati
nōdghaṭitajñō⁽²⁾ vā na vā vipañcitajñō 'nabhijñō vā bhaviṣyati |
idam api Subhūte bodhisattvena mahāsattvena visāmagrī-Māra-
karma veditavyām ||

yathākta-vaidhuryam eva spaṣṭayann āha : punar aparaṁ Subhūte dharma-
bhāṇakaś cēty-ādi. dharma-daiśika-śrāvāṇikayor dātu-kāma-deśāntara-gantu-kā-

(1) abhijñō 'rtho bhaviṣyati iti ga° |

(2) nōdghaṭitajñāḥ iti ṇā° ca° |

1. °ṇākṣ° C. 2. °dhēty-ādy C.

matvena bhinna-viṣaya-echandatvat.

punar aparam Subhūte dharm-a-bhāṇakaś c' āmīṣa-guruko
lābha-satkāra-cīvara-guruko bhaviṣyati | dhārmaśravaṇikaś cāc-
pēcchāḥ saṁtuṣṭāḥ pravivikto 'rtham vā na dātu-kāmo bhavi-
syati | iyam api Subhūte tatra visāmagrī bhaviṣyati prajñāpā-
ramitāyām śikṣyamānāyām likhyamānāyām | idam api Subhūte
5 bodhisattvena mahāsattvena Māra-karma veditavyam ||

lābha-gauravālpēcchatā-vaidhuryārtham āha : punar aparam Subhūte dha-
rma-bhāṇakaś c' āmīṣa-guruka ity-ādi. anenāiva ca hārakeṇa dhūtaguṇa-yogā
10 yogau kathitau. tathā hi taylor yathākramam lābh'ādi-gurutvena dhūtaguṇāyogo
'lpēcchatādītvena ca dhūtaguṇa-yogo deśitah.

punar aparam Subhūte dhārmaśravaṇikaś ca śrāddho bha-
viṣyati imām prajñāpāramitām śrotu-kāmo 'rtham avaboddhu-
kāmo 'rtham dātu-kāmo 'rtham parityaktu-kāmaḥ | dharm-
15 bhāṇakaś cāśrāddho bhaviṣyati alpēccho vā na vā bhāṣitu-
kāmaḥ | ato 'pi Subhūte visāmagrī-Māra-karma veditavyam ||

kalyāṇākalyāṇa-dharmatvārtham² āha : punar aparam ity-ādi. tatra ka-
lyāṇa-dharmatvena śrāddhas, tad-vaiparityenāśrāddhaḥ. anenāiva hāraka-nirde-
śena tyāga-mātsaryam uktam. tathā hy arthaḥ³ parityaktu-kāma iti śrāvanika-
20 tyāgah, na vā bhāṣitu-kāma iti daiśikasya mātsaryam vihitam. anenāiva ca
dānāgrahaṇam kathitam. tathā hi (P. 145^b) pūrvavac chrāvanikasya dānam dai-
śikasya punar alpēcchatā⁴ vēty agrahaṇam āveditam.

punar aparam Subhūte dhārmaśravaṇikaś ca śrāddho bha-
viṣyati śrotu-kāmo 'rtham avaboddhu-kāmaḥ | dharm-a-bhāṇa-
25 kasya ca tāni sūtrāṇi dharmāntarayikatayā na sambhavisyanti
nāvatarisyanti | ato 'pi Subhūte dhārmaśravaṇikasyāprāpta-
dharm-a-bhāṇināḥ prativāṇī (245) bhaviṣyati | iyam api Subhūte

1. °dika CT. 2. °rmārtham P. 3. arto P. 4. °echo P. 5. om. T.

tatra visāmagrī bhavisiyatī prajñāpāramitām udgr̄hṇatām dhā-
rayatām vācayatām paryavāpnuvatām pravartayatām antaśo
likhitām | idam api Subhūte bodhisattvena mahāsattvena
Māra-karma veditavyam ||

udghāṭitajñā-vipañcitajñatā'rtham¹ āha : punar aparam ity-ādi. artham 5
avaboddhu-kāma iti udghāṭitajñatvenārtha²-pratipattu-kāmaḥ. dharm'āntarāyika-
tayēti dharm-a-pratikṣepa-[Tib 197^b]samvartanīyatayā. na sambhavisyanti³ pusta-
kādi-rūpena. nāvatarisyantīti vipañcitajñatvena tasyāvabodha-mārgam na ga-
miṣyanti. a-prāpta-dharmabhāṇina iti a-prāpta-dharma-bhāṇakasya. prativāṇī 'ti
na mayā śrotavyam iti pratikūlam⁴ vacanam. 10

punar aparam Subhūte dharm-a-bhāṇakaś ca bhāṣitu-kāmo
bhaviṣyati | dhārmaśravaṇikaś cācchandiko bhaviṣyati śrava-
ṇāya | iyam api Subhūte tatra visāmagrī bhaviṣyati prajñāpā-
ramitām udgrahitum dhārayitum vācayitum paryavāptum pra-
vartayitum antaśo likhitum | idam api Subhūte bodhisattvena 15
mahāsattvena Māra-karma veditavyam ||

sūtr'ādi-dharmābhijñānabhijñatā'rtham āha : punar aparam ity-ādi. bhāṣitu-
kāma iti sūtr'ādi-dharmābhijñatayā vaktu-kāmaḥ. acchandika iti teṣām eva
sūtr'ādi-dharmānām anabhijñatayā śravaṇārtham abhilāṣa-rahitah. ṣaṭ-pāramitā-
samanvāgamāsamānāvāgāmāv iti Māra-karmānāīva hārakenōktam. tathā hi 20
bhāṣitu-kāma ity anena sattvānugrahāśayatayā ṣaṭ-pāramitā-samanvāgamah.
acchandika ity anena ca vairūpyāśayatayā⁵ dānādi-viyogaḥ kathitah.

iti trītyam daśakam.

punar aparam Subhūte dhārmaśravaṇiko middha-guruko
bhaviṣyati kāya-guruko bhaviṣyati | sa tena middha-guruka-
25 tvena samānvāgataḥ kāya-klamathena samānvāgato na śrotu-
kāmo bhaviṣyati | dharm-a-bhāṇakaś ca bhāṣitu-kāmo bhavi-

1. °ñicitajñatā'rtham C. 2. arthaḥ P. 3. sambhavata C. 4. °la- PT.
5. °śayād PC.

syati | idam api Subhūte bodhisattvena mahāsattvena visūma-
gri-Māra-karma veditavyam ||

upāya-kauśalānupāya-kauśale dhāraṇī-pratilambhāpratilambhau likhitu-kā-
matā'likhitu-kāmate vigatāvigata-kām'ādi-echandatve ca śrāvaṇikam ādīm kṛtvā
5 pratipādayann āha : punar aparaṁ Subhūta ity-ādi. middh'ādi-gurukatvenā-
śrotu-kāmatayā śrāvanī(P.146^a)kasya pratisedha-visayam, samanvāgam'ādika-
daiśikasya ca bhāsitu-kāmatvena samamvāgam'ādikam apratiśedha-visayam
uktam veditavyam.

10 punar aparaṁ Subhūte dharma-bhāṇako middha-guruko
bhaviṣyati kāya-guruko bhaviṣyati | sa tena middha-guruka-
tvena samanvāgataḥ kāya-klamathena samanvāgato na bhāsitu-
kāmo bhaviṣyati | dhārmaśravaṇikāś ca śrotu-kāmo bhaviṣyati |
iyam api Subhūte tatra visāmagrī bhaviṣyati likhanāya vāca-
nāya paryavāptaye vā | idam api Subhūte bodhisattvena mahā-
15 sattvena Māra-karma veditavyam ||

yathōktam evārtham daiśikam ādīm kṛtvā nirdiśann āha : punar aparaṁ
Subhūte dharma-bhāṇaka ity-ādi.

20 punar aparaṁ Subhūte prajñāpāramitāyām likhyamānāyām
bhāsyamānāyām śikṣyamānāyām kaścid eva tatr' āgatyā nira-
yānām avarṇām bhāsiyate tiryagyoner avarṇām bhāsiyate preta-
visayasyāvarṇām bhāsiyate asura-kāyānām avarṇām bhāsiyate |
evam-duḥkhā niraya evam-duḥkhā tiryagyonir evam-duḥkhāḥ
25 preta-visayah evam-duḥkhā asurāḥ kāya evam-duḥkhāḥ saṃskā-
rāḥ ihaiva duḥkhasyāntah karāṇya iti | (246) idam api Subhūte
bodhisattvena mahāsattvena visāmagrī-Māra-karma veditavyam ||

apāya-gati-vaimukhyārtham āha : punar aparaṁ Subhūte prajñāpāramitā-
yām ity-ādi. [Tib. 198^a] evam-duḥkhā ity-ādi Avici-jvāl'ādi-duḥkhā nārakāḥ.
paraspara-bhakṣan'ādi-duḥkhā tiryagyonih. kṣut-pipāś'ādi-duḥkhāḥ pretāḥ.

Visṇu-cakr'ādi-bhayāḥ sarvāsurāḥ. jāty-ādi-duḥkhāḥ sarva-saṃskārāḥ. ihaiva
duḥkhasyāntah karāṇya ity anantaram evam śrutvā sattvārtha-nimittam apāya-
gatau vaimukhyam karisyatīti śesāḥ.

5 punar aparaṁ Subhūte prajñāpāramitāyām likhyamānāyām
bhāsyamānāyām śikṣyamānāyām vā kaścid eva tatr' āgatyā devā-
nām varṇām bhāsiyate | evam-sukhitā devā evam-sukhāḥ svargā evam kāma-dhātau kāmāḥ sevitayāḥ evam rūpa-dhātau
dhyānāni samāpattavyāni evam ārūpya-dhātau tat-samāpattayah
samāpattavyāḥ | tad api ca sarvam prajñayā vimṛṣya sarvālīva
duḥkhōpapattir iti | uktam hīdam Bhagavatā | acchatā-
10 samghāta-mātraka⁽¹⁾m apy aham bhikṣavo bhavābhinirvṛttim
na varṇayāmi | sarvam hi samskr̄tam antiyam sarvam
bhayāvagataṁ duḥkham sarvam traidhātukam śūnyam sarva-
dharma anātmanas tad evam sarvam aśāvatam anityam
duḥkham vipariṇāma-dharmakam viditvā paṇḍitair ihaiva sro-
15 apatti-phalam prāptavyam sakṛdāgāmi-phalam anāgāmi-phalam
ihārvārhattvam prāptavyam | mā no bhūyas tābhiḥ sampatti-
vipattibhir duḥkha-bhūyiṣṭhabhiḥ samavadhānam bhūd iti ta-
trāke bodhisattvāḥ samvegam āpatsyante | idam api Subhūte
bodhisattvena mahāsattvena visāmagrī-Māra-karma vedita-
vyam ||

20 sugati-gamana-saumanasyārtham āha : punar aparaṁ ity-ādi. tatra aśā-
śvatam prabandhōcchedāt, anityam kṣaṇikānityatayā, duḥkham saṃskāra-duḥkhā-
tā-yogāt, vipariṇāma-dharmakam vipariṇāma-duḥkha-sadbhāvād¹ iti. tad evam
sarvam aśāśvatam ity-ādi sarvam hi samskr̄tam anityam ity-āder vyākhyānam
25 ity avasātavyam. samvegam āpatsyanta iti prathama-phal'ādi-sugaty-abhilāṣeṇa
bodhi-cārikā-vimukhatām² karisyanti.

(1) acchatāsaṃhātamātrakam iti ga^o

1. sambhav^o PCT. yod-paḥi-phyr-ro. 2. 'bhīm' C. phyir phyogs-pa.

punar aparaṁ Subhūte ye 'pi te bhikṣavo dharma-bhāṇakāḥ te ekākitā'bhiratā bhaviṣyanti | ye 'pi dhāraṁśravaṇikāś te 'pi parṣad-gurukā bhaviṣyanti |

5 pūrvam bāhulyena śrāvaṇikām paścād daiśikām niyamya¹ vaidhuryam ākhyātam. idānīm punah pūrvam daiśikām paścāc chrāvaṇikām niyamya¹ vai-
dhuryam ucyate antarāy'ānupūrvy-aniyama-jñāpa(P.146^b)nārtham.

tatra ekāki-parṣad-abhiramatvārtham² āha : punar aparaṁ Subhūte ye 'pi bhikṣavo dharma-bhāṇakāś ta ekākitā'bhiratā bhaviṣyanti, ye 'pi dhāraṁśravaṇikāś te 'pi parṣad-gurukā bhaviṣyanti³.

10 te 'pi dharma-bhāṇakā evam vaksyanti | ye mām anuvartsyanti tebhyo 'ham imam prajñāpāramitām dāsyāmi ye mām nānuvartsyanti tebhyo na dāsyāmīti | evam te kula-putrāḥ kula-duhitaraś ca arthikatayā chandikatayā dharma-gauraveṇa tam dharma-bhāṇakam anuvartsyanti na cāvakāśam dāsyanti |

15 anubandha-kāmānavakāśa-dānatvārtham āha : te 'pi dharma-bhāṇakā evam vaksyantīty-ādi. anuvartsyantīti⁴ anubandhayisyanti. na cāvakāśam [Tib. 198^b] dāsyantīti prajñāpāramitām dāsyāmīty uktvā tad-dānāya nāvasaram kariṣyanti.

sa ca dharma-bhāṇaka āmīṣa-kiñcitkābhilāśī te ca na dātu-kāmāḥ |

20 āmīṣa-kiñcitkābhilāśa-tad-a-dātu-kāmatā'rtham āha : sa ca dharma-bhāṇaka ity-ādi. te ca na dātu-kāmāḥ iti arthaṁ śrāvaṇikā na dātu-kāmāḥ.

25 sa ca tena-(247)tena gamiṣyati yena-yena durbhikṣasācā-yoga-kṣemāś ca jīvitāntarāyāś ca bhaviṣyati | te ca dhāraṁśravaṇikāḥ parebhyah śroṣyanti asau pradeśo durbhikṣasācā-yoga-kṣemāś ca tasmīmś ca pradeśe jīvitāntarāyo bhaved iti |

1. nigamya C. 2. avacaratv^o PCT. mñon-par dgaḥ-ba ūid. 3. °nti PC. hgyur-ba dañ ūes bya-ba la-sogs-pa=bhaviṣyātīty-ādi We have no passage in the Ed. answering to la-sogs-pa. 4. °bhartsyant^o PC & Ed. °bhatsyant^o T; bsñen-par byed-pa.

jīvitāntarāyānāntarāya¹-dig-gamanārtham āha : tena-tena gamiṣyātīty-ādi. durbhikṣa iti bhakta²-rahitatvena duḥprāpya³-bhikṣah. a-yoga-kṣema iti iṣṭā-vāptir yogaḥ, nirupadravatvam kṣemas, tad-ubhayābhāvād a-yoga-kṣemāḥ. jīvitāntarāya-nirodhāj jīvitāntarāyah. tasmiṁś ca pradeśe jīvitāntarāyo 'pi bhaved iti anantarāyām diśam gaceheyur bhavanta iti ūesah.

5

iti eaturtham daśakam.

sa ca dharma-bhāṇakas tān kula-putrān evam abhivyāhāriṣyati | amuṣmin kula-putrāḥ pradeśe durbhikṣa-bhayaṁ kaccit kula-putrā yūyam āgamiṣyatha mā paścād vipratisāriṇo bhaviṣyatha durbhikṣa-bhayaṁ praviṣṭāḥ⁴ | evam te tena dharma-bhāṇakena sūkṣmenopāyena pratikṣepṣyante | te ca nirvinṇārūpā evam jñāsyanti | pratyākhyāna-nimittāny etāni nātāni dātu-kāmatā-nimittānīti | nāyam dātu-kāma iti viditvā nānuvartsyanti | iyam api Subhūte tatra visāmagrī bhaviṣyati prajñāpāramitāyām likhyamānāyām śikṣyamānāyām deśyamānāyām upadiṣyamānāyām uddiṣyamānāyām svādhyāyamānāyām | idam api Subhūte bodhisattvena mahāsattvena Māra-karma veditavyam ||

10

durbhikṣa-dig-gamanāgamanārtham āha : sa ca dharma-bhāṇakas tān ity-ādi. kaccid iti kadācit. 'nānuvartsyantīti nānugamīṣyanti⁵.

20

25 punar aparaṁ Subhūte dharma-bhāṇako yena jantu-bhayaṁ yena vyāḍa-bhayaṁ yenāmanuṣya-bhayaṁ tena samprasthito bhaviṣyati | sa tena caran viharan yena vyāḍa-kāntāram sarīṣṛpa-kāntāram cora-kāntāram pāniya-kāntāram durbhikṣa-kāntāram tena prakramīṣyati | sa tān dhāraṁśravaṇikān evam vaksyati | yat khalu kula-putrā jānidhvām yasmin pradeśe jantu-

25

(1) praviṣṭā vayamītī ga°¹
 1. °vitāntarāya PT. 2. °kṣa C. 3. duḥprāpya PT. 4. nānubhartsyantīti nagam° PC & Ed. nānubhartsyantīti nānug° T; bsñen-par mi byed-do ūes bya-ba ni rjes-su hgro-bar mi byed-do.

bhayaṁ vyāda-bhayaṁ kravyāda-bhayaṁ sarīrpa-kāntāram
cora-kāntāram pāniya-kāntāram durbhikṣa-kāntāraṁ teuā vayam
samprasthitāḥ | jānīdhvam kula-putrāḥ śakyatha yūyam etāni
duḥkhāni pratyānubhavitum | evam tān sūkṣmenopāyena pra-
5 tyākhyāsyati | tatas te nirvetsyante nirviṇṇāḥ santo (248) nā-
nuvartsyanti te punar eva pratyudāvartsyante | ayam api
Subhūte prajñāpāramitāya antarāya upatsyate uddiyamānāyāḥ
svādhyāyamānāyāḥ yāval likhyamānāyāḥ | idam api Subhūte
bodhisattvena mahāsattvena visāmagrī-Māra-karma vedita-
10 vyam ||

caur'ādy-ākulita-dig-gamanāgamanārtham āha: *punar aparam Subhūta ity-ādi.* tatra *jantur*² vr̄sicik'ādih, duṣṭa-graho *vyādah*, pret'ādir amanu(P.147^a)syah,
kāntāram bhaya-sthānam, *sarīrpaḥ* sarpaḥ. māns'āśi yaks'ādih *kravyādah*.
pratyudāvartsyata iti nivartisyante¹.

15 punar aparam Subhūte dharma-bhāṇako bhikṣur mitra-
kula-bhikṣāda-kula-guruko bhaviṣyati | sa tayā mitra-kula-
bhikṣāda-kula-gurukatayā 'bhikṣṇāmī mitra-kula-bhikṣāda-
kulāny avalokayitavyāny upasamkramitavyāni maṇsyante | sa
tayā 'bhikṣṇāvalokanatayā bahu-kṛtyatayā tān dhārmāśravaṇikān
20 pratyākhyāsyati | asti tāvat me kiṃcid avalokayitavyam asti
tāvat mamōpasamkramitavyam iti | iyam api Subhūte tatra
visāmagrī bhaviṣyati prajñāpāramitāyāḥ likhyamānāyāḥ paryā-
vāpyamānāyām⁽¹⁾ | idam api Subhūte bodhisattvena mahāsat-
tvena Māra-karama veditavyam ||

25 kulāvalokana-daurmanasyārtham āha: *punar aparam Subhūte dharma-
bhāṇako bhikṣur mitra-kulēty-ādi.*

(1) paryavāpyamānāyām sīkṣyamānāyām iti ga°
1. pratinivarsyanti(!) C. 2. °ntu PC.

iti hi Subhūte Māraḥ pāpiyāms tais-taiḥ prakārais tathā-
tathā ceṣṭiyate yathēmām prajñāpāramitām na kaścid udgra-
hiṣyati na dhārayiṣyati na vācayiṣyati na paryavāpsyati na
pravartayiṣyati na deśayiṣyati nōpadekṣyati nōddekṣyati na
svādhyāsyati na lekhayiṣyati na likhiṣyati | tasmāt tarhi Su-
bhūte yāvanto 'ntarāyā visāmagryām saṃvartante tāni sarvāṇi
bodhisattvena mahāsattvena Māra-karmāṇīti boddhavyāni
buddhvā ca vivarjayitavyānīti ||

upasamhārārtham āha: *iti hi Subhūte Māra ity-ādi.*

10 evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
kim atra Bhagavan kāraṇam yad iha Māraḥ pāpiyān evam
mahāntam udyogam āpatsyate | tathā-tathā cōpāyena ceṣṭiyate
yathēmām prajñāpāramitām na kaścid ud(249)grahiṣyati na
dhārayiṣyati na vācayiṣyati na paryavāpsyati na pravartayiṣyati
na deśayiṣyati nōpadekṣyati nōddekṣyati na svādhyāsyati na
lekhayiṣyati na likhiṣyati ||

15 Māra-bheda-prayogam kāraṇa-praśnen' āha kim atra Bhagavann [Tib. 199^a]
ity-ādinā. udyogam āpatsyata¹ iti mahāyānād vibhettum yatnam kariṣyate.
tathā-tathā cōpāyena ceṣṭiyata iti pūrvokta-prakāra-vyatirekeṇopāyena vighnā-
rtham yatiṣyate.

20 evam ukte Bhagavān āyuṣmantam Subhūtim etad avocat |
prajñāpāramita-nirjata hi Subhūte buddhanām Bhagavatām
sarvajñata sarvajñata-nirjataṁ ca tathāgata-śāsanām tathāgata-
śāsana-nirjataṁ cāprameyānām asaṃkhyeyānām sattvānām
kleśa-prahāṇām prahīṇa-kleśānām ca Māraḥ pāpiyān avatā-
raṇam na labhate 'labhamāno duḥkh'ārto durmanāḥ śoka-śalya-
parigato bhavati | atah sa prajñāpāramitāyāḥ likhyamānāyām

1. so Ed. āpsyata P, ātsyata C, āpsata T; ḥbad-pa cher rtsol.

paryavāpyamāṇayām⁽¹⁾ mahatā saṁvegena mahāntam udyogam
apadyate | sa mahatōdyogena tathā-tathopāyena ceṣṭate yathā
na kaścid imāṁ prajñāpāramitāṁ likhed vā paryavāpnuyād
vēti ||

5 kāraṇam nirdiśann āha : *prajñāpāramitā-nirjātā* hīty-ādi.

punar aparam Subhūte Māraḥ pāpiyān śramaṇa-veṣen,
āgatya bhedaṁ prakṣepsyati | evam ca nava-yāna-samprasthitāḥ
kula-putrā vivecayiṣyanti nāīṣā prajñāpāramitā yām āyuṣmantah
śṛṇvanti | yathā punar mama sūtrāgataṁ sūtra-paryāpannam
10 iyām sā prajñāpāramitā ity evam Subhūte Māraḥ pāpiyān
saṁśayam prakṣepsyati | evam ca punah Subhūte Māraḥ pā-
piyān śramaṇa-veṣen' āgatya bhedaṁ prakṣipya nava-yāna-
samprasthitān bodhisattvān alpa-buddhikān manda-buddhikān
15 paritta-buddhikān andhikṛtān avyākṛtān anuttarāyām samyak-
sambodhau saṁśayaṁ yātayiṣyati | te saṁśaya-prāptā imāṁ
prajñāpāramitām nōdgrahiṣyanti na dhārayiṣyanti na vācayi-
syanti na paryavāpsyanti na (250) pravartayiṣyanti na deśayi-
syanti nōpadekṣyanti nōddeksyanti na svādhyāsyanti na lekha-
yiṣyanti na likhiṣyanti | idam api Subhūte bodhisattvena mahā-
20 sattvena Māra-karma veditavyam ||

prativarṇikopasamphārārtham āha : *punar aparam Subhūte Māra* ity-ādi.
apara-sūtrānulomanāt sūtrāgataṁ. svasmīn Arthaviniścayādi-sūtre drṣya-
mānatvāt sūtra-paryāpannam. Jananī-sadṛśa-sūtrōpasamphāreṇa saṁśayōtpādanāt
saṁśayaṁ prakṣepsyati. kalpitādi-svabhāva-trayāparijñānād alpa-buddhikān
25 manda-buddhikān paritta-buddhikān iti yathākramam vāeyam. tad eva katha-
yann āha : *andhikṛtān* iti.

punar aparam Subhūte Māraḥ pāpiyān bhikṣūn nirmāya

(1) paryavāpyamāṇayām śikṣyamāṇayām iti ga°|

buddha-veṣen' āgatya evam Māra-karmōpasamphariṣyati | yo
bodhisattvo gambhīreṣu dharmeṣu carati sa bhūta-koṭīm sākṣā-
tkaroti sa śrāvako bhavati na bodhisattvo yathā 'yām bodhi-
sattva iti | idam api Subhūte bodhisattvena mahāsattvena Māra-
karma veditavyam ||

5

ayathā-viṣaya-spṛhōtpādanam vaktum āha : *punar aparam Subhūta* ity-
ā(P.147^b)di. *bhūta-koṭīm sākṣātkarotīti śrāvaka-nirvāṇam¹* adhigacchati. niya-
mād anena tatrābhilāśo janyate.

iti ṣaḍ² dosāḥ.

evam Subhūte Māraḥ pāpiyān evam-ādikāni subahūny
anyāny api Māra-karmāṇy utpādayiṣyaty asyām prajñāpāra-
mitayām likhyamāṇayām paryavāpyamāṇayām⁽¹⁾ tāni bodhi-
sattvena mahāsattvena boddhavyāni buddhvā ca vivarjayita-
vyāni na bhaktavyāni ārabdha-viryēṇa smṛtimatā sampra-
jānatā ca bhavitavyam ||

10

Kiyanta-Māra-karma-prakāraṁ nirdiśyāparam atidiśann āha : *evam Su-*
bhūte Māra ity-ādi.

evam ukte āyuṣmān Subhūtir Bhagavantam etad avocat |
evam etad Bhagavann evam etat Sugata | yāni tāni Bhagavan
mahā-ratnāni tāni bahu-pratyarthikāni bhavanti ||

15

bahu-pratyarthika-mahā-ratnōdāharanena pūrvōktam eva samarthyann āha :
evam etad Bhagavann ity-ādi.

tat kasya hetoh | yad uta durlabhatvāt mahārghatvāc ca
agrāṇi hi tāni Bhagavan bhavanti | tasmāt tāni ca bahu-pra-
tyarthikāni bhavanti || evam eva Bhagavann asyāḥ prajñāpā-

20

(1) paryavāpyamāṇayām śikṣyamāṇayām iti ga°|
1. nirvāṇam PC. mya-ṇan-las ḥdah-ḥa. 2. ṣaṭ CT, sa P.

ramitāyāḥ prāyeṇa bahavo 'ntarāyā utpatsyante| tatra ye
 'ntarāya-vaśena kuśidā bhaviṣyanti veditavyam idam Bhagavan
 Mārādhiṣṭhitās te bodhisattvā bhaviṣyanti nava-yāna-sampra-
 sthitās ca te Bhagavan bhaviṣyanti alpa-buddhayaś ca te Bha-
 gavan bhaviṣyanti manda-buddhayaś ca te Bhagavan bhavi-
 syanti paritta-buddhayaś ca te Bhagavan bhaviṣyanti vipa(251)-
 ryasta-buddhayaś ca te Bhagavan bhaviṣyanti nāpi teṣām udā-
 rōdareṣu dharmeṣu cittām prakramiṣyati ya imām prajñāpāra-
 mitām nōdgrahitavyām maṃsyante na dhārayitavyām na vāca-
 5 yitavyām na paryavāptavyām na pravartayitavyām na deśayita-
 vyām nōpadeśtavyām nōddesṭavyām na svādhyaṭavyām na
 lekhayitavyām antaśo na likhitavyām api maṃsyante||

bahu-pratyarthikatve kiṃ kāraṇam iti *tat kasya hetor* ity āśaṅky' āha:
yad uta durlabhatvād ity-ādi.

15 evam ukte Bhagavān āyuṣmantām Subhūtim etad avocat|
 evam etat Subhūte evam etat| Mārādhiṣṭhitās te Subhūte
 bodhisattvā⁽¹⁾ veditavyā nava-yāna-samprasthitās ca te Subhūte
 bodhisattvā bhaviṣyanti alpa-buddhayaś ca te bhaviṣyanti
 manda-buddhayaś ca te bhaviṣyanti paritta-buddhayaś ca te
 20 bhaviṣyanti viparyasta-buddhayaś ca te bhaviṣyanti na ca teṣām
 udārōdareṣu dharmeṣu cittām prakramiṣyati ya imām prajñā-
 pāramitām nōdgrahitavyām maṃsyante na dhārayitavyām na
 vācayitavyām na paryavāptavyām na pravartayitavyām nōpa-
 desṭavyām nōddesṭavyām na svādhyaṭavyām na lekhayitavyām
 25 antaśo na likhitavyām api maṃsyante||

sādhūktam ity āha: *evam etat Subhūta* ity-ādi.

kimcāpi Subhūte imāni Māra-karmāṇy utpatsyante suba-

(1) bodhisattvā mahāsattvā iti ga°|

havaś cātra Māra-dosā antarāyakarā utpatsyante|| atha ca
 Subhūte ya imām prajñāpāramitām udgrahitavyām maṃsyante
 dhārayitavyām vācayitavyām paryavāptavyām pravartayitavyām
 upadeśtavyām uddeśtavyām svādhyaṭavyām lekhayitavyām
 antaśo likhitavyām api maṃsyante veditavyam etat Subhūte
 buddhānubhāvena buddhādhiṣṭhānenā te maṃsyante buddha-
 parigrahenōdgrahīṣyanti dhārayīṣyanti vācayīṣyanti paryavā-
 psyanti pravartayīṣyanti deśayīṣyanty upadekṣyanty udde(252)-
 kṣyanti svādhyaṭasyanti lekhayīṣyanty antaśo likhiṣyantīti||

5 bahv-antarāyatve 'pi tathāgata-[Tib. 199^b]sāmarthyād eva labhyata ity āha: 10
kim cāpi Subhūta ity-ādi.

tat kasya hetoh| Māro 'pi hy atra pāpiyān mahāntam
 udyogam āpatsyate anantarāya-kāraṇāya tathāgato 'py arhan
 samyaksambuddha udyogam āpatsyate 'nuparigrahāyēti||

tathāgata-sāmarthya-parikalpane ko hetur it *tat kasya hetor* ity āśaṅky' 15
 āha: *Māro* 'pity-ādi.

Āryāśṭasāhasrikāyām prajñāpāramitāyām Māra-karma-pa-
 rivarto nāmālikādaśah || 309 ||

Ābhisaṁyālāmkaṛāloka'yām Prajñāpāramitā-vyākhyāyām Māra-karma-pa-
 rivarto nāmālikādaśamah. 20

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported

You are free:

to Share — to copy, distribute and transmit the work

to Remix — to adapt the work

Under the following conditions:

Attribution — You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).

Noncommercial — You may not use this work for commercial purposes.

Share Alike — If you alter, transform, or build upon this work, you may distribute the resulting work only under the same or similar license to this one.

With the understanding that:

Waiver — Any of the above conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.

Public Domain — Where the work or any of its elements is in the public domain under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Other Rights — In no way are any of the following rights affected by the license:

- Your fair dealing or fair use rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- The author's moral rights;
- Rights other persons may have either in the work itself or in how the work is used, such as publicity or privacy rights.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work. The best way to do this is with a link to this web page.